

**Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин і регіональних студій**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН І РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**Матеріали Міжнародної науково-практичної
інтернет-конференції (м. Луцьк, 6 грудня 2021 р.)**

**Луцьк
Вежа-Друк
2021**

УДК 327:913(21):001.8(063)

А 43

Рекомендовано до друку вченою радою
факультету міжнародних відносин Волинського
національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 7 від 1.12.2021 р.)

Рецензенти: **Джаман В. О.** – доктор географічних наук, професор кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;
Карпчук Н. П. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу Волинського національного університету ім. Лесі Українки

Актуальні проблеми міжнародних відносин і регіональних досліджень: А 43 матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Луцьк, 6 грудня 2021 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 360 с.

ISBN

У збірнику матеріалів конференції висвітлюються актуальні проблеми міжнародних відносин і регіональних досліджень, які були розглянуті на Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції в м. Луцьку 6 грудня 2021 р. Розглядаються теоретико-методологічні проблеми розвитку міжнародних відносин, зовнішньої політики країн світу та регіональних досліджень, розкриваються питання та проблеми регіонального вивчення соціально-економічних, політичних, етнополітичних і демографічних процесів розвитку регіонів України й окремих країн світу, а також особливості розвитку туризму, зовнішньополітичних і внутрішньополітичних процесів в окремих країнах і регіонах світу.

Збірка розрахована на широке коло фахівців із міжнародних відносин, регіоналістики та країнознавства, спеціалістів, що працюють у структурних підрозділах органів державної влади й управління, географів, істориків, політологів, економістів, туризмознавців, студентів і викладачів, а також усіх, хто цікавиться проблемами розвитку міжнародних відносин і регіональних досліджень.

УДК 327:913(21):001.8(063)

ISBN

2

© Волинський національний університет
імені Лесі Українки, 2021
© Колектив авторів, 2021

ЗМІСТ

Актуальні питання та проблеми міжнародних відносин

<i>Мамчур О. І., Ванда І. В., Кичма Ю.-М. В. Коновалова М. В.</i>	Зміни на політичній карті світу на початку XXI ст.: географічні особливості.....	9
<i>Вавринюк А. А.</i>	Іноземне лобювання: вияв демократичних цінностей чи загроза державному суверенітету?	13
<i>Райков А. Е.</i>	Międzynarodowe konferencje Wielkiej trójki a wschodnia granica powojennej Polski	16
<i>Кулик С. М., Лобанкова А. О. Романюк Н. І.</i>	Протистояння на кордоні: міграційна криза між Польшею та Білоруссю	24
<i>Трач О. С., Михалюк Н. Ю. Бекеша О. І., Балак І. О. Тишкун Ю. Я.</i>	Міграційна криза на білорусько-польському кордоні	28
<i>Кулик С. М., Веремчук А. І.</i>	Віртуальна дипломатія: переваги та недоліки	31
<i>Приц В. Ю.</i>	Участь України у «Люблінському трикутнику»	34
<i>Патійчук В. О., Турбан А. Р., Ціпошук С. А. Столярчук К. В., Кулик С. М. Большук О. В.</i>	Особливості участі Італії в PESCO	38
<i>Кулініч І. А., Хомич І. О. Федун М. В., Моренчук А. А. Зінчук М. В., Кулик С. М. Боришкевич О. А.</i>	«Заморожування» міжнародного конфлікту: межі використання досвіду Німеччини та Кореї в Україні	41
<i>Друзюк О. І.</i>	Врегулювання російсько-українського конфлікту як тема зустрічей Папи Римського з представниками влади	45
<i>Михтуненко В. В.</i>	Азійська криза 1997 року та її наслідки для Південної Кореї	49
<i>Алексєєва І. А., Моренчук А. А.</i>	Політичні причини Нагірно-Карабаського конфлікту	53
	Підтримка дій білоруської опозиції на міжнародній арені	57
	Історія миротворчої діяльності ООН	61
	Особливості військово-промислових комплексів України та Польщі	65
	Воєнна доктрина КНР	68
	Особливості формування військово-промислового комплексу КНДР	71
	Особливості діяльності приватних військових компаній у країнах світу	73
	Експансія Китаю в Південно-Китайському морі	74
	Західні Балкани в геополітичних планах Російської Федерації	78
	Арктика як зона зіткнення геополітичних інтересів країн світу	80

Завадська Є. О., Копачинська Г. В. Панчук А. І.	Теорія «життєвого простору» в працях німецьких геополітиків	83
	Роль міжнародної спільноти у захисті афганських жінок і дівчат	86
Пальоха Д. М.	Проросійські організацій в Україні як інструмент впливу Російської Федерації	90
Jaworski Piotr	Dwa filary rozwoju wartości człowieka w panoramie Rocznika Polsko-Ukraińskiego «Edukacja Zawodowa i Ustawiczna»	91

Актуальні питання й проблеми зовнішньої політики країн світу та міждержавних відносин

Кисіль С. Моренчук А. А. Vasylevska V. O., Balak I. O. Подрєз Ю. В.	Проблема розподілу водних ресурсів між Індією та Пакистаном	97
	Features of Australian foreign policy	100
	Активізація близькосхідної політики Франції за президентства Е. Макрона	103
Таранік В. О., Вознюк Є. В. Костюк М. В., Вознюк Є. В. Калюш І. О.	Сучасні двосторонні відносини України та США	105
	Сучасні американсько-російські відносини	108
	Основні етапи взаємовідносин США та країн Латинської Америки	111
Новак Р. І., Коцан Р. І. Klimchuk K. M., Pikulyk O. B. Васильчук А. І., Моренчук А. А. Назар І. М., Карагодіна А. В.	Modern Interstate Relations between the United States and Georgia	115
	Cultural and humanitarian cooperation between Ukraine and Canada	117
	Розвиток російсько-білоруських відносин у кінці ХХ – на початку ХХІ століття	120
	Основні етапи та особливості розвитку російсько-грузинських відносин у кінці ХХ – на початку ХХІ століття	123
Лебідь С. Ю.	Розвиток туристичного співробітництва України з країнами ЄС	126
Герасимчук М. А.	Діяльність діаспор як напрям розвитку українсько-грузинських відносин	129
Пікулик О. Б., Носко О. О. Бондаренко А. Р., Кулик С. М. Жеребило М. Ф., Кулик С. М. Фіногенова С. І., Коцан Н. Н., Коцан Р. І.	Сучасні політичні відносини та військово-технічне співробітництво між Україною та Туреччиною	132
	Особливості білорусько-російського військово-технічного співробітництва	135
	«Футбольна війна» між Сальвадором і Гондурасом ...	138
	Методи дослідження зовнішньої політики держави	140

Сучасний стан і проблеми розвитку міжнародних економічних відносин

<i>Мандрик І. П., Маковецька Л. О., Кутній Т. А. Заячук Н. М.</i>	Україна на світовому ринку металургійної продукції	143
<i>Дідух Д. Г.</i>	Сучасні виклики для міжнародних економічних зв'язків України	147
	Сучасний стан торгівлі товарами між Україною та Туреччиною	151

Міжнародна, регіональна та національна безпека

<i>Федонюк С. В., Оліферук В. В. Горобець І. В.</i>	Концепції інформаційної безпеки провідних міжнародних акторів.....	155
	Зміна влади в Афганістані та виклики безпеці Індії	160
<i>Кіяниця В. В.</i>	Актуальні безпекові виклики Ісламської Республіки Іран у регіоні Перської затоки	162
<i>Horbach A., Vozniuk Ye.</i>	Influence of Non-governmental Organizations on Information Security of Ukraine	167
<i>Карпо В. Л., Нечасєва-Юрійчук Н. В.</i>	Інформаційні виміри регіональної безпеки в умовах російсько-української війни	170
<i>Швайдак Ю. Р., Патлашинська І. В.</i>	Забезпечення інформаційної безпеки в Україні	173
<i>Паславська К. В., Іванішин М. В.</i>	Російські телеканали як інструмент впливу на інформаційну безпеку України	176

Європейські інтеграційні процеси, транскордонне й міжрегіональне співробітництво

<i>Смирнов І. Г.</i>	Єврологістичний проєкт ЄС «Ініціатива Тримор'я» та геополітична концепція Міжмор'я: український контекст	179
<i>Лепетюха С. С., Коцан Н. Н., Коцан Р. І.</i>	Європейський Союз та програма «Східне партнерство»	182
<i>Мороз У. С., Трофимчук В. О., Коцан Р. І.</i>	Проблематика інтеграційних процесів України в працях науковців	186
<i>Ванда І. В.</i>	Транскордонна асоціація Єврорегіон Розточчя: формування, функціонування, просторові особливості.....	189
<i>Трач О. С., Коцан Н. Н., Коцан Р. І.</i>	Особливості налагодження чесько-словацького транскордонного співробітництва	194
<i>Конюрьська Д. А., Коцан Н. Н., Коцан Р. І.</i>	Створення та діяльність «Програми транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна»	197

<i>Таранік В. О., Коцан Н. Н. Гись Д. Я., Коцан Н. Н., Коцан Р. І. Назар І. М., Коцан Н. Н., Коцан Р. І. Паславська К. В., Коцан Н. Н., Коцан Р. І. Годорожа М. О., Коцан Н. Н., Коцан Р. І.</i>	Створення та діяльність єврорегіону «Піренеї-Середземномор'я» Історія створення та функціонування єврорегіону «Прадед» Створення та вектори розвитку єврорегіону «Адріатика» Створення та основні напрями функціонування єврорегіону «Глаценсіс» Єврорегіон «Буг»: виникнення та перспективи розвитку	199 203 206 209 213
--	--	---------------------------------

Сучасні проблеми внутрішньої політики, політичного та соціально-економічного розвитку країн світу

<i>Панишко Г. Т., Кушнірчук Р. В. Ріпа В. М., Філоненко І. М. Корнова Т. І., Вознюк Є. В. Клочун В. В.</i>	Особливості проведення дебатів між кандидатами в президенти США у 2020 році Сепаратизм у країнах Західної Європи Угорський сепаратизм на Закарпатті Рух «Танвай» як початок тайванського націоналізму Проблема бідності в Україні в контексті міжнародних стандартів	218 221 225 227 231
<i>Онищук В. В.</i>	Вплив пандемії COVID-19 на Україну та суспільство	236
<i>Ткаченко І. Ю., Копачинська Г. В. Конюська Д. А., Вознюк Є. В. Матящук Ю. М., Коцан Н. Н., Коцан Р. І. Прокопчук В. В., Коцан Н. Н.</i>	Актуальність інклюзивної освіти в Україні Методичні основи дослідження політичного розвитку держави Методичні основи дослідження розвитку оборонно- промислового комплексу держави	237 240 242

Демографічні та соціально-економічні проблеми регіонального розвитку

<i>Гукалова І. В.</i>	Інклюзивний вектор міських практик: проблеми та перспективи	245
<i>Дудник І. М.</i>	Концепція туристично-географічної системи як методологічний засіб дослідження регіонального розвитку туризму	249
<i>Артёменко С. В.</i>	Туризм и региональное развитие	254

<i>Шабашова Л. Ю.</i>	Принципи розвитку сельбищних територій метрополісного регіону	257
<i>Корнійчук О. П.</i>	Стратегія розвитку метрополій України та їх систем охорони здоров'я як глобальних міст	260
<i>Бондар В. В.</i>	Аналіз чинників територіального розміщення торговельно-розважальних центрів найбільших метрополісів країни	263
<i>Дудник І. М., Шишка І. І.</i>	Локальна туристична дестинація як форма регіонального розвитку туризму	267
<i>Вовк Н. В., Трофимчук В. О.</i>	Регіональна політика розвитку Угорщини й України	271
<i>Лажнік В. Й.</i>	Сучасна демографічна ситуація у Словацькій Республіці	273
<i>Нападовська Г. Ю., Шостак В. О.</i>	Демографічне старіння в Україні: аналіз соціально-економічних наслідків та викликів	282
<i>Маковецька Л. О., Якубець Л. В.</i>	Інноваційна діяльність Волинської області	287
<i>Грабко О. І.</i>	Проект «Дія City» як інструмент розвитку ІТ-ринку в Україні	290

Сучасний стан та проблеми туристичного регіонознавства

<i>Дудник І. М., Лук'янюк В. В.</i>	Концепція національної туристичної системи в регіональних дослідженнях туризму	293
<i>Ткачук Л. М.</i>	Туризм під час пандемії: актуальні тенденції та проблеми	296
<i>Нладкуї О. В.</i>	Characteristic of Health Tourism Potential in Ivano-Frankivsk Region of Ukraine	299
<i>Мальчикова Д. С., Нападовська Г. Ю., Кекутія Д. Ш.</i>	Шляхи оптимізації використання туристично-рекреаційного потенціалу Херсонської області	302
<i>Дудник І. М., Дзендзюра Н. М.</i>	Авіаційний чинник розвитку міжнародного туризму	306
<i>Фёдорова И. Л.</i>	Глэмпинг как новое направление в экологическом туризме	309
<i>Дудник І. М., Кармазін А. О.</i>	Регіональний розвиток медичного туризму	313
<i>Руднєва М. Г.</i>	Важливі орнітологічні території як основа розвитку бьордвочінг-туризму в Україні	316
<i>Майстер А. А.</i>	Сучасний стан розвитку туризму в Німеччині	319
<i>Коцан Н. Н., Соловенюк Ю. Ю.</i>	Особливості регіонального розвитку сільського зеленого туризму Німеччини	323
<i>Заруцкий С. А.</i>	Потенциал использования элементов традиционной народной культуры для развития туризма в Малоритском районе Брестской области	325
<i>Сугак І. Л.</i>	Проблеми розвитку туризму в Єгипті	330

<i>Патійчук В. О., Нетробчук І. М., Тарасюк Н. А., Ціпошук С. А. Єрко А. В., Єрко І. В., Мельник Н. В., Качаровський Р. Є. Чижевська Л. Т., Карпюк З. К., Мельник О. В., Павлушенко М. О., Качаровський Р. Є.</i>	Туристичний потенціал водних об'єктів Волинської області	332
	Транспортна мережа як важливий елемент туристичної інфраструктури (на прикладі Вишнівської ТГ Волинської області)	337
	Сучасний стан природного рекреаційного потенціалу Самарівської ТГ Волинської області.....	340

Екологічні проблеми регіонального сталого розвитку

<i>Тезбір Р. В.</i>	Політика Республіки Сінгапур у питанні боротьби зі змінами клімату	344
<i>Скороход І. С., Костюк Д. В. Мартинюк В. О., Зубкович І. В.</i>	Формування стратегії розвитку відновлювальної енергетики у світі	348
	Дослідження геоекоекологічного стану озер транскордонних природоохоронних територій (на прикладі озера Мошне, Шацький національний природний парк)	351

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 911.3:341.342 (4/9)

О. І. Мамчур – кандидат географічних наук,
доцент кафедри економічної та соціальної
географії Львівського національного
університету імені Івана Франка;

І. В. Ванда – асистент кафедри економічної
та соціальної географії Львівського
національного університету
імені Івана Франка;

Ю.-М. В. Кичма – магістрант 2-го року
навчання географічного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка

ЗМІНИ НА ПОЛІТИЧНІЙ КАРТІ СВІТУ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

*Роботу виконано на кафедрі економічної
та соціальної географії ЛНУ ім. Івана Франка*

Розглянуто зміни, які відбулися на політичній карті світу після 2000 р., використовуючи традиційне групування на якісні та кількісні показники. Визначено чинники та напрями змін. Узагальнено географічні особливості змін.

Ключові слова: політична карта, якісні зміни, кількісні зміни, держава, кордон, форма правління, державна територія, назва держави, столиця.

Mamchur O. I., Vanda I. V., Kychma Yu.-M. V. Changes on the Political Map of the World at the Beginning of XXI Century: Geographical Features. The changes that took place on the political map of the world after 2000 are considered, using the traditional grouping into qualitative and quantitative. Factors of changes are determined. The geographical features of changes are generalized.

Key words: political map, qualitative changes, quantitative changes, state, border, form of government, state territory, name of state, capital.

Одним із найважливіших об'єктів дослідження суспільної географії (в тім числі, політичної) є політико-територіальна організація країн світу та політична карта світу. Зміни на політичній карті світу як об'єкт наукового, зокрема географічного дослідження, часто розглядались у кін. ХХ ст.; увага приділялася формуванню нових незалежних держав. Найновіші наукові публікації щодо змін на політичній карті світу можна об'єднати у кілька груп: за тематикою (вивчення формування нових держав; місце невизнаних держав; вплив конфліктів на політичну карту) або територіальним охопленням (розгляд змін на прикладі окремих субрегіонів). Систематизований огляд представлено у навчальній літературі (як шкільній, так і для вищих навчальних закладів) із відзначенням періодів формування й типів змін. Для представлення типів змін у статті використано приклади з різних періодів.

Вивчення змін на політичній карті світу також є особливим тематичним напрямом у навчальних програмах географії у школах та вищих навчальних закладах.

Завдання статті – окреслити напрями та географічні особливості змін на політичній карті світу від початку XXI ст., згрупувавши їх, застосовуючи традиційний у суспільній географії поділ на якісні та кількісні зміни та їхні підвиди. Загалом, попри різного роду зміни останнє десятиліття – це найдовший період у сучасній історії, протягом якого політична карта світу залишалася незмінною, враховуючи показник кількості держав. Це унікальний період статичності.

Традиційно усі зміни на політичній карті світу групують хронологічно, а також за особливостями перебігу – на кількісні та якісні. Причинами кількісних змін є війни, цесії, акреції, ад'юдикації. Суть якісних змін на політичній карті світу – це зміни політичного статусу, форми державного устрою, назви держави або столиці. Проаналізуємо особливості, в тому числі географічні, кількісних та якісних змін на формування сучасної політичної карти світу

Проаналізувавши найновіші достовірні електронні ресурси [7–9] та інші джерела, сформовано перелік з 125 наведених подій за 2000–2020 рр., що призвели до змін (у широкому розумінні) на політичній карті світу. Відзначимо, що окремі події можуть містити кілька, наприклад вступ 10 нових членів до Європейського Союзу (ЄС) 1 травня 2004 р. та пізніше. Події, що відображають зміни на політичній карті світу, згруповано за напрями змін та макрорегіонами (див. табл. 1). Зауважимо, що у таблицю не включено події, пов'язані з вступом чи виходом з ЄС, а також окремі одиничні приклади якісних змін, які не можна віднести до певного підтипу або макрорегіону, зокрема: Велика Британія змінила назву «Британські Залежні території» на «Британські заморські території» у травні 2002 р.; відкрито штаб-квартиру Секретаріату Договору про Антарктику, який адмініструє Антарктиду та всі простори суходолу й води на південь від 60° пд. ш. (м. Буенос-Айрес, Аргентина) 1 вересня 2004 р.; держави Самоа і Токелау перейшли на західну сторону міжнародної лінії зміни 31 грудня 2011 р.; встановлення у серпні 2020 р. меж виключної економічної зони у Середземному морі, що торкається інтересів Греції, Єгипту, Лівії та Туреччини.

Таблиця 1

**Розподіл змін на політичній карті світу
за типами та макрорегіонами у 2000–2021 рр., одиниць**

Зміни	Кількість одиниць					
	Світ	Америка	Європа	Азія	Африка	Океанія
Надбання або втрата території	18		2	12	6	
Добровільні поступки територіями	22	5	3	12	2	
Отримання державного суверенітету	3		1	1	1	
Зміни назв держав	23	1	6	6	9	1
Зміна державного ладу	1	1			1	
Перейменування та перенесення столиць	11	1		7	2	1
Динаміка конфліктів	24		3	18	3	
Зміни щодо залежних територій	11	4		1	2	4
Всього	114	12	16	57	24	6
Кількість незалежних держав	193	35	44	46	53	14

* Складено авторами за даними: [7; 8].

Кількісні зміни на політичній карті світу мають меншу кількість подій, ніж якісні (1:3 відповідно), що підтверджує висновки науковців [3; 5]. У першій групі найбільше представлені обміни сухопутними територіями, хоча площі таких територій є відносно невеликими. Наприклад, у 2008–2009 рр. Китаю під час делімітації кордону передано 174 км² території від Росії та 9 км² від Киргизстану; у 2010 р. Китаю передано 1,3 тис.

км² від Таджикистану після остаточної ратифікації договору про державний кордон між країнами. У 2017 р. Єгипет передав Саудівській Аравії острови Санафір (33 км²) і Тірана (80 км²) у рамках ратифікованої угоди про демаркацію морських кордонів. Із 1 січня 2018 р. вступив у силу обмін територіями між Бельгією та Нідерландами вздовж річки Маас. Нідерланди отримали на 10 га більше території [8].

Виміром змін на політичній карті світу є також динаміка членства країн у ООН, яка на поч. XXI ст. представлена чотирма прикладами: *Швейцарія* (2002 р.), і новостворені Тімор-Лешті (2002 р.), Чорногорія (2006 р.) і Південний Судан (2011 р.) [9].

Надбання та втрати територій пов'язані з *якісними змінами*, такими як динаміка конфліктів, оскільки дуже часто такі території є предметом суперечок між країнами – сторонами конфлікту. Як окремих вид можна розглядати повернення під владу держави неконтрольованих територій. Прикладів є велика кількість, переважно у країнах з громадянськими війнами чи протистояннями. З найактуальніших – у 2019 р. відбулися зміни щодо контролю окремих територій у Сирії [8]. Розглянуті вище кількісні зміни на політичній карті часто відображаються й у зміні окремих ділянок кордонів.

Для розгляду якісних змін на політичній карті світу на поч. XXI ст. варто проаналізувати низку подій. Найпоширенішими є динаміка (ескалація та вирішення) конфліктів (близько 1/5 усіх змін), які відбуваються найбільше у Азії (18; країни Південно-Західної Азії, Афганістан), Європі (3; Україна) й Африці (3; Малі, Сомалі). Майже такою ж за часткою, проте значно менш деструктивною за перебігом і наслідками, є зміни назв держав (також приблизно 1/5 загальної кількості подій). За рушіями змін назв держави можна об'єднати у кілька груп: 1) деколонізація, позбавлення впливу імперського минулого, посилення звучання національних мов, привернення уваги до країни (Свазіленд у 2018 р. офіційно змінив назву на Королівство Есватіні, Східний Тімор змінив назву на Тімор-Лешті водночас з проголошенням незалежності, Республіка Кабо-Верде змінила назву відповідно до португальської мови як офіційної, а не англійської (тепер *the Republic of Cabo Verde*, було – *the Republic of Cape Verde*; наголошено також, щоб назву країни на інші мови не перекладали змістовно, а транслітерували) [9]); 2) милозвучність, скорочення назв, зручність користування іноземцями (Угорська Республіка змінила офіційну назву на «Угорщина» з впровадженням нової конституції 1 січня 2012 р.; Чеська Республіка визнала коротку англійську назву Чехія (Czechia) в 2016 р., продовжуючи використовувати повну назву [7]); 3) деескалація конфліктів, вирішення політичних проблем, радикальні зміни в державі (наприклад, у 2009 р. Республіка Болівія змінила назву на Багатонаціональна Держава Болівія; Ісламська Республіка Гамбія змінила офіційну назву держави на Республіка Гамбія у 2017 р., після завершення авторитарного правління й обрання нового президента країни; зміни назви у Лівії пов'язані із радикальними змінами у політичній системі країни, поваленням режиму М. Каддафі; перейменування Колишньої Югославської Республіки Македонія на Республіку Північна Македонія у 2019 р. є результатом залагодження суперечки з Грецією). Нові назви на політичній карті світу пов'язані з виникненням нових держав: Тімор-Лешті; виникнення на політичній карті двох держав – Сербії (Республіки Сербії) і Чорногорії, а перед цим – розпад Державного Союзу Сербії і Чорногорії [7]).

Перейменування столиць має схожі засади, як і перейменування держав. Прикладів перейменувань столиць за останні 20 років є лише два – у Америці та Азії: Санта-Фе-де-Богота у Богота (Колумбія, 2000 р., з міркувань зручності користування), Астану в Нур-Султан (Казахстан, 2019 р., з ідеологічних міркувань). Перенесення столиць – передача столичних функцій від одного міста до іншого (часто спеціально побудованого з цією метою) – набагато поширеніше явище, що зумовлене різними причинами. Серед найпоширеніших – це перенаселеність та гіпертрофоване домінування існуючої столиці над рештою країни (з м. Куала-Лумпур до м. Путраджая, Малайзія, 2001 р.); потенційна загроза чи руйнування існуючої столиці, зокрема, внаслідок природних чи суспільних причин (наприклад, із м. Корор до м. Нгерулмуд,

Палау, 2006 р.); невдале (периферійне, ексцентричне) географічне та геополітичне положення (з м. Янгон у м. Найп'їдо, М'янма, 2006 р.); для прискорення розвитку територій, де створюється нова столиця (з м. Бужумбура до м. Гітега, Бурунді, 2019 р.); також задекларовано перенесення столиці з Малабо у м. Сьюдад-де-ла-Пас, Екваторіальна Гвінея, 2017 р.); в умовах втрати та набуття території (наприклад, багаторазове перенесення столиці в Афганістані; з м. Сана у м. Аден у Ємені тощо).

Відзначимо, що до таблиці не внесено (як тип зміни «отримання державного суверенітету») дві події ймовірного отримання суверенітету, зокрема Косово (2008 р.) та Держави Палестини (оновлений статус у ООН «держава-спостерігач», 2012 р.) [9].

У ХХІ ст. відбулася лише дві зміни державного ладу – у Африці та Америці [8]: повалення режиму Великої Соціалістичної Народної Арабської Джамахирії у Лівії у 2011 р., та 30 листопада 2021 р. Барбадос змінив форму правління із країни у складі Співдружності (парламентарної монархії) й став республікою на чолі із президентом, а королева Великої Британії перестала бути главою держави. У інших джерелах [7; 9] відзначено зміни у двох країнах Південної Азії – Бутані й Непалі. Ці країни мають багато спільних географічних рис: гірські країни, не мають виходу до Світового океану, межують лише з двома сусідами – Індією та Китаєм, малі як за людністю, так і площею території, належать до найменш розвинених країн світу. Проте процеси політичних змін у них суттєво відмінні. Бутан здійснив поступовий перехід від абсолютної до конституційної монархії (2008 р.) з ініціативи попереднього короля. У Непалі ж монарх, що прийшов до влади у 2001 р., посилював авторитаризм, був змушений відмовитися від великої частини повноважень внаслідок протестів населення, й країна у 2008 р. стала федеративною республікою.

У макрорегіональному розподілі найбільша кількість змін відбулася у Азії (50 %) й Африці (21 %), які зосереджують найбільшу кількість держав і населення світу. Найчастіше події відбувалися у Афганістані, Сирії, Іраку, Грузії, Лівії (понад 5). Часто залученими у конфлікт сторонами виступали глобальні держави – Росія (у конфлікти в Україні, Грузії, Вірменії, Сирії) та США (у Афганістані, Сирії). Україну згадується в контексті продовження оренди військово-морських об'єктів Росії в м. Севастополі (2010 р.), анексії Криму (2014 р.), динаміки військових конфліктів (в Криму, Донецькому та Луганському регіонах).

У динаміці змін зауважено період «затишшя» протягом останніх півтора року: лише три події зафіксовано у 2020 р., жодної – у першій половині 2021 р. (за період 2000–2009 рр. у середньому 5,0 подій за рік, за 2010–2019 рр. – 6,8). На нашу думку, пандемія COVID-19 зумовила не лише спад економічної діяльності, а й змістила акценти з політичного на соціальне життя суспільства, відвернула увагу від політичних змін. Зафіксовані у 2020–2021 рр. зміни на політичній карті світу були закладені попередніми роками (вихід Великої Британії з ЄС, підписання угоди між Єгиптом і Грецією про морський кордон і встановлення режиму виключної економічної зони у Середземному морі) чи десятиліттями (ескалація конфліктів у Нагірному Карабаху поміж Вірменією та Азербайджаном; в Афганістані).

Зміни політичної карти розуміються й як динамічність наддержавних утворень та міжнародних організацій. ЄС до 2020 р. демонстрував тенденцію кількісного зростання. 1 травня 2004 р. відбулося найбільше за усю історію ЄС розширення: одразу десять країн стали новими членами спільноти: *Естонія, Латвія, Литва* – пострадянські країни Східної Балтії, *Польща, Словаччина, Угорщина, Чехія* – постсоціалістичні країни Центральної Європи, *Словенія* – постсоціалістична країна, перша з постюгославських держав, *Кіпр і Мальта* – острівні держави у Середземному морі, розвинені країни підтипу середнього рівня розвитку. У 2007 р. до ЄС прийнято *Болгарію та Румунію* – постсоціалістичні країни Південно-Східної Європи, і 2013 р. – *Хорватію* – другу з постюгославських держав. Офіційний вихід

Великої Британії з ЄС 31 січня 2020 р. (ініційований урядом, підтриманий населенням країни на референдумі 2016 р.) відбувся після складних переговорів щодо умов подальшої співпраці з ЄС, статусу британсько-ірландського кордону та перспектив подальшого існування Єдиного міграційного простору [6].

Аналіз особливостей змін на політичній карті світу дає змогу узагальнити, що кількісні зміни менше відбуваються у сучасний період; говорять про відносну «статичку» політичної карти світу у цьому контексті. Якісні та кількісні зміни політичної карти пов'язані між собою (становлення нових держав зумовлює появу нових чи оновлених назв). Якісні зміни на сучасній політичній карті світу мають місце у країнах, що розвиваються та постсоціалістичних країнах, які є відносно молодими державами, та мають свої історії державотворення. Часто зміни відображають дискурс демократизації, боротьби з ісламізмом, позицію глобальних держав світу та міжнародних організацій, що є відображенням динамізму політичної карти. На наднаціональному рівні також переважають якісні зміни, порівняно з кількісними.

Джерела та література

1. Афанасьєв О. Є. Політико-географічний простір сучасного світу: довідник. К.: Шкільний світ, 2010. 128 с.
2. Книш М. М. Програма курсу «Політична карта світу» для студентів географічного факультету. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. 38 с.
3. Масляк П. О. Країнознавство: підручник. К.: Знання, 2008. 292 с.
4. Ровенчак І. Географічне країнознавство: навч. посібник / І. Ровенчак, О. Мамчур. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. 112 с.
5. Політична географія і геополітика: навч. посібник / Б. П. Яценко, В. І. Стафійчук, Ю. С. Браїчевський та ін.; [за ред. Б. П. Яценка]. К.: Либідь, 2007. 255 с.
6. European Union: official site / EU, 2021. URL: <https://european-union.europa.eu>
7. The World Factbook / CIA, 2021. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/>
<https://www.cia.gov>
8. Timeline of geopolitical changes (1900–present). *Wikipedia*, 2021. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Timeline_of_geopolitical_changes_\(1900–present\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Timeline_of_geopolitical_changes_(1900–present))
9. United Nations: official site. UN, 2021. URL: <https://www.un.org/en/about-us/member-states>.

УДК 327.8

М. В. Коновалова – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри міжнародних організацій та державної служби Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ІНОЗЕМНЕ ЛОБІЮВАННЯ: ВИЯВ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ЧИ ЗАГРОЗА ДЕРЖАВНОМУ СУВЕРЕНІТЕТУ?

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних організацій та державної служби
ННІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка*

Розглядаються засоби лобістської діяльності іноземних урядів, загрози іноземного лобіювання та нормативно-правові засади прозорого регулювання.

Ключові слова: іноземне лобіювання, іноземний вплив.

Konovalova M. V. Foreign Lobbying: Disclosure of Democratic Values or Threat to State Sovereignty. In theses is considered the means of foreign governments lobbying, threats of foreign lobbying and normative-legal bases of transparent regulation are considered.

Key words: foreign lobbying, foreign influence.

Країни всього світу прагнуть впливати на внутрішню політику та зовнішньополітичний вибір інших урядів, а також на міжнародні переговори та угоди з метою забезпечення власних інтересів.

Під іноземним лобіюванням розуміємо систему заходів для просування інтересів однієї держави, організації або ТНК на території окремої держави чи наддержавної/міжнародної організації не країною-членом такої організації.

Іноземне лобіювання стає звичною практикою національних урядів в умовах глобалізації економічної та політичної сфер. Лобісти з країн, які не входять до ЄС, лобіюють парламент та Комісію ЄС. Аналогічно, лобісти з однієї країни лобіюють державних службовців іншої країни.

Міжнародно-правове регулювання відбувається на рівні інституцій ЄС, статутних органів РЄ. Паралельно з розробкою антикорупційних стандартів в рамках ООН, аналогічна робота проводиться Організацією Економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР).

Починаючи з 1989 р., в рамках ОЕСР було розроблено пакет антикорупційних стандартів. Рекомендації ОЕСР послугували базою до ухвалення важливого універсального інструменту по боротьбі з корупцією, що має обов'язковий характер – Конвенції ОЕСР по боротьбі з підкупом посадових осіб іноземних держав при проведенні міжнародних ділових операцій, 1997 р., яка на сьогодні ратифікована 41 державою. Важливим документом, дорожньою картою для країн-членів організації у цьому ракурсі є розробка принципів прозорості та доброчесності в лобіюванні, які є базою для керівних правил лобіювання в країні та основою законодавчого процесу в сфері лобістської діяльності [1].

Експерти ОЕСР зазначають, що плив і лобіювання з боку іноземних урядів можуть мати трансформуючий вплив на політичне життя країни, не тільки на внутрішню політику, а й на її зовнішню політику, її виборчу систему, економічні інтереси та її здатність захищати свої національні інтереси та національну безпеку. Дослідження впливу діяльності іноземних організацій, зареєстрованих відповідно до Закону США про реєстрацію іноземних агентів (FARA), на громадську думку та процеси прийняття рішень показує, що кампанії зі зв'язків з громадськістю, проведені від імені іноземного уряду, змогли вплинути на громадську думку США та висвітлення в американських ЗМІ іноземних країн [2].

Лобісти іноземних інтересів можуть скористатися прогалинами та лазівками в правилах лобіювання чи політичного фінансування.

Таким чином, ризики, пов'язані з лобіюванням і впливом іноземних інтересів, є значно вищими, ніж просування інтересів виключно всередині країни. З цього випливає, що прозорість і контроль теж має бути вищим. Навіть у країнах, де існує певний рівень прозорості щодо лобістської діяльності, така прозорість зникає, коли іноземний уряд займається лобіюванням в іншій країні через найманого лобіста/консультанта, оскільки діяльність із залученням іноземних урядів зазвичай не підпадає під правове регулювання. Тому важливе значення має здатність держави стримувати просування інтересів інших держав, що «суперечать» національній державній політиці. Окремі держави приймають внутрішні законодавчі рішення, які регулюють прямий зарубіжний вплив на державні справи.

Так, наприклад, базовим законом у правовому регулюванні іноземного лобіювання в США є Акт про реєстрацію іноземних фірм, 1938 р. (Foreign

agents registration act of 1938 (FARA) [3]. Цей закон був прийнятий насамперед із метою нейтралізації антиамериканської діяльності всередині держави, ним закріплювалися основні вимоги до іноземних лобістів на території країни.

На сучасному етапі закон регулює діяльність не тільки іноземних представників, а й дії осіб, що представляють іноземний уряд, іноземну політичну партію, фізичну особу, яка займається «лобістською діяльністю», або є частиною представництва іноземного клієнта.

Австралійський Закон про систему прозорості іноземного впливу 2018 р. робить важливу відмінність між «іноземним впливом», який вважається законною діяльністю, та «іноземним втручанням», що означає «приховану, оманливу та примусову діяльність» іноземними суб'єктами (або від імені) іноземними суб'єктами для просування своїх інтересів або цілей», із ризиком «пошкодити цілісність встановлених систем» [4].

У Канаді лобісти-консультанти, що представляють інтереси іноземних урядів, мають відповідати тим же вимогам щодо розкриття інформації, що й інші суб'єкти, зазначені в Законі про лобіювання.

В Україні такі обмеження виражаються в так званих кадрових заборонах, на базі яких іноземні громадяни не можуть займати окремі посади й займатися певною діяльністю (наприклад, політичною) на території України.

Для регулювання іноземного лобіювання на наднаціональному рівні, в рамках ЄС було підписано Міжінституційну угоду щодо обов'язкового реєстру прозорості, яка набула чинності в червні 2021 р., й визначає діяльність третіх країн, якщо вона здійснюється суб'єктами без дипломатичного статусу або через посередників. Угода передбачає, що представники інтересів повинні заявити про цілі, які вони просувають, а також вказати клієнтів, яких вони представляють. Усім зареєстрованим особам потрібно надати інформацію про ресурси, які вони виділяють на діяльність із представництва інтересів, з акцентом на джерелах фінансування [5].

Основними завданнями лобістської діяльності в міжнародному середовищі є: налагодження комунікацій із національними державними структурами та міжнародними інституціями, їх інформування з питань, пов'язаних із предметом лобіювання; моніторинг роботи у сферах, що стосуються інтересів країни чи організації; забезпечення представництва інтересів держави чи організації іншої країни на різних рівнях державної влади або глобального управління; вплив на законодавство, що зачіпає інтереси відповідних сегментів світової спільноти.

Такий порядок може стати виявом демократичних цінностей у суспільстві за умови прозорого регулювання іноземного лобіювання з боку національних урядів та міжнародних організацій. В умовах зростаючої кількості форм (каналів) іноземного впливу нормативно-правові рамки потребують своєчасного оновлення.

Під час соціологічного дослідження, проведеного ОЕС, було визначено перелік дій іноземних урядів, що потребують прозорого регулювання, на думку парламентарів країн-членів (які найчастіше стають об'єктами лобіювання): фінансування аналітичних центрів (think tanks); лобіювання через медіа-послуги, що фінансується іноземним урядом; зустрічі з державними службовцями; організація зустрічей та культурного обміну з держслужбовцями у країні іноземного уряду; підготовка й розповсюдження інформації шляхом цифрових компаній; лобіювання за допомогою неурядових культурних організацій чи асоціацій; підготовка та розповсюдження інформації через рекламу; підготовка та розповсюдження інформації через видання книг, посібників, матеріалів; підготовка й розповсюдження інформації через випуск новин; розсилка результатів опитувань державним службовцям чи журналістам; фінансування університетів чи академічних інститутів; організація зустрічей та культурного обміну для журналістів у країні іноземного уряду [1]. Кожен із визначених засобів/форм є потужним підґрунтям для лобістської діяльності, який рідко стає об'єктом вивчення з боку національних урядів.

Широкий спектр можливих лобістських засобів дає підстави стверджувати про складність запровадження прозорого реєстру та оприлюднення діяльності з боку іноземних урядів безпосередньо чи опосередковано.

Забезпечуючи демократичну основу для іноземного лобіювання та формуючи внутрішнє законодавство, національним урядам варто брати до уваги різноманітність засобів іноземного лобіювання, чітко визначати суб'єктів та об'єктів такого впливу, скористатися рекомендацією Ради Європи щодо розробки законодавства у сфері лобіювання [6], яка акцентує увагу на врахуванні іноземного фактору лобістської діяльності на етапі розробки нормативно-правового регулювання.

Джерела та література

1. OECD, Recommendation of the Council on Principles for Transparency and Integrity in Lobbying. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0379>
2. OECD, Lobbying in the 21st Century: Transparency, Integrity and Access, OECD Publishing, Paris. 2021. URL: <https://doi.org/10.1787/c6d8eff8-en>
3. The United States Department of Justice (n. d.), FARA, Foreign Agents Registration Act. URL: <https://www.justice.gov/nsd-fara> (accessed on 13 March 2021).
4. Australian Government Attorney General's Department, Factsheet 2: What is the difference between 'foreign influence' and 'foreign interference'?. 2019. URL: <https://www.ag.gov.au/sites/default/files/2020-03/influence-versus-interference.pdf>
5. Interinstitutional Agreement between the European Parliament, the Council of the European Union and the European Commission on a mandatory transparency register, 11/06/2021. URL: <https://www.europeansources.info/record/proposal-for-a-interinstitutional-agreement-on-a-mandatory-transparency-register/>
6. Хоппе Т. Законодательный инструментарий по лоббистской деятельности, ECCD-PCF-9/2016. URL: http://tilman-hoppe.de/Lobbying_Toolkit-RU.pdf.

UDC 341.382:341.222(438)

А. А. Вавринюк – доктор габілітований у галузі гуманітарних наук, дисципліна історія, професор Державної Вищої Професійної Школи в Хелмі (Польща)

MIĘDZYNARODOWE KONFERENCJE WIELKIEJ TRÓJKI A WSCHODNIA GRANICA POWOJENNEJ POLSKI

Роботу виконана в Державній Вищій Професійній Школі в Хелмі (Польща)

Вавринюк А. А. Міжнародні конференції Великої трійки та східний кордон післявоєнної Польщі. Рішення у справі післявоєнних кордонів Польщі в 1939–1945 роках змінювалися разом із військовою чи політичною ситуацією в Європі та світі. Перші кроки, спрямовані на її врегулювання, були прийняті Радянським Союзом і польським урядом у вигнанні в 1941 р., коли з боку СРСР було стверджено, що в 1939 р. у зв'язку з підписаною угодою Ріббентропа-Молотова дійшло до четвертого розбору Польщі й ці рішення вважаються недійсними. Подальші міжнародні встановлення східного кордону Польщі залежали від урядів Радянського Союзу, Великобританії і Сполучених Штатів. Їх представлення та погодження здійснювалося в процесі міжнародних конференцій в Тегерані,

Ялті та Потсдамі. Остаточну форму східного кордону було встановлено, спираючись на відпрацьовані на в/з зустрічах позицій сторін, а також угоди від 16 серпня 1945 р., підписаної Тимчасовим Урядом Національної Єдності та СРСР.

Ключові слова: конференція, Велика трійка, лінія Керзона, Німеччина, СРСР, Львів, Білосток.

Ваврынюк А. А. Международные конференции Большой тройки и восточная граница послевоенной Польши. Решения по делу послевоенных границ Польши в 1939–1945 годах изменялись вместе с военной или политической ситуацией в Европе и мире. Первые шаги, направленные на ее урегулирование, были приняты Советским Союзом и польским правительством в изгнании в 1941 г., когда со стороны СССР было утверждено, что в 1939 г. в связи с подписанным соглашением Риббентропа–Молотова дошло до четвертого разбора Польши и эти решения считаются недействительными. Последующие международные установления восточной границы Польши зависели от правительств Советского Союза, Великобритании и Соединенных Штатов. Их представление и согласование осуществлялось в процессе международных конференций в Тегеране, Ялте и Потсдаме. Окончательная форма восточной границы была установлена, опираясь на отработанные на в/з встречах позиций сторон, а также соглашения от 16 августа 1945 г., подписанного Временным Правительством Национального Единства и СССР.

Ключевые слова: конференция, Большая тройка, линия Керзона, Германия, СССР, Львов, Белосток.

Wawryniuk A. A. The International Conferences of the Big Three and the Eastern Border of Post-War Poland. Decisions on the Polish post war border between 1939–1945 had been changing with the military and political situation in Europe and the world. The first steps towards its regulation had been taken by Soviet Union and the Government of the Republic of Poland in exile in 1941. The Soviet Union stated then that the Molotov-Ribbentrop agreement of 1939 was the fourth partition of Poland and these decisions shall be deemed null and void. Subsequent international arrangements on the Eastern Polish border depended on the positions of governments of the Soviet Union, Great Britain and the United States. The presentation and arrangements were committed during the international conferences in Tehran, Yalta and Potsdam. The final shape of the Eastern border was based on the works developed at the above meetings and on the agreement of 16th August 1945, signed by the Provisional Government of National Unity and USSR.

Key words: Conference, the Curzon Line, Germany, USSR, Lviv, Bialystok.

W bieżącym roku mija 78 rocznica konferencji w Teheranie, 76 rocznice konferencji w Jaltcie oraz Poczdamie, które decydowały o granicach powojennej Polski i podziale wpływów w Europie. Tak zwany porządek jałtański jest do dziś najbardziej istotnym rozwiązaniem politycznym dotyczącym terytoriów i ustroju wielu państw nie tylko naszego kontynentu. Jego ewentualne naruszenie może doprowadzić do nowego konfliktu – nie wykluczone, że nawet światowego. Próby podważenia pojałtańskiego ładu mieliśmy stosunkowo niedawno, bo w już XXI w. Przykładem mogą tu być: Gruzja, która w 2008 r. utraciła część swoich terytoriów – Abchazję i Osetię¹. Ukraina i utrata Krymu², a także części wschodniej państwa. Takich zdarzeń jest wiele i każdy z nich może być potencjalnym zarzewiem konfliktu zbrojnego na wielką skalę.

Można więc stwierdzić, że to co ustalono w trakcie wymienionych wyżej konferencji stało się obowiązującym prawem międzynarodowym, szczególnie w zakresie integralności terytoriów poszczególnych państw i chociażby z tych względów winno ono być szczególnie chronione.

¹ W. Bartusi, K. Pełczyńska-Nałęcz, K. Strachota, *Abchazja, Osetia Południowa, Górny Karabach: rozmrożone konflikty pomiędzy Rosją a Zachodem*, „Raport Specjalny Ośrodka Studiów Wschodnich im. Marka Karpia” 9 lipca 2008 r., s. 5.

² K. Rydel, *Przyłączenie Krymu przez Rosję w świetle prawa międzynarodowego*, „Historia@Teoria” 2018, nr 1, s. 234.

Powyższa znajdują się w kręgu moich zainteresowań naukowych czego dowodem są liczne publikacje dotyczące kształtowania się wschodniej granicy Polski po 1944 r. Jedną z nich była związana z procedurą habilitacyjną³.

Decyzje w sprawie powojennych granic Polski w latach 1939-1945 zmieniały się wraz z sytuacją militarną lub polityczną w Europie i na świecie. Pierwsze kroki zmierzające do jej uregulowania zostały podjęte przez Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) i Rząd Polski na uchodźstwie w 1941 r., kiedy to ze strony ZSRR padło stwierdzenie, że zmiany terytorium państwa polskiego w 1939 r. dokonane w wyniku podpisanej umowy Ribbentrop-Mołotow utraciły swą moc⁴.

Późniejsze międzynarodowe ustalenia wschodnich granic Polski zależały od stanowisk rządów Związku Radzieckiego, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych. Do ich prezentacji i uzgodnień dochodziło w trakcie międzynarodowych konferencji w Teheranie, Jałcie i Poczdamie. Ostateczny kształt granicy wschodniej ustalono w oparciu o wypracowane na w/w spotkaniach stanowiska oraz umowy z 16 sierpnia 1945 r. podpisanej przez Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej oraz ZSRR.

Najwartościowsze w mojej ocenie opracowania dotyczące omawianej tematyki to wydana w 1967 r. monografia Włodzimierza T. Kowalskiego *Walka dyplomatyczna o miejsce Polski w Europie (1939-1945)*. Książka jest fundamentalnym dziełem, w oparciu o którego tekst powstało wiele tematycznie związanych opracowań. Podobnie znacznie ma publikacja z 1970 r. pod red. Wilhelma Mensza, *Teheran-Jałta-Poczdam. Dokumenty konferencji szefów rządów trzech wielkich mocarstw*, które – w mojej ocenie – jest najbardziej kompleksowym pod względem merytorycznym opracowaniem. Temat marginalnie traktuje wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej z 2011 r. *Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski*, którego autorami są Adam Dziurok, Marek Gałęziowski, Łukasz Kamiński i Filip Musiał.

Jak już wspomniano przedmiotem niniejszego opracowania są trzy konferencje odbyte przez Wielką Trójkę w Teheranie, Jałcie i Poczdamie oraz ich wpływ na decyzje dotyczące przebiegu wschodniej granicy Polski. Natomiast za cel zadania naukowego przyjąłem dokonanie oceny podejmowanych przez szefów trzech wielkich mocarstw: Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, Stanów Zjednoczonych oraz Wielkiej Brytanii decyzji w odniesieniu do dnia dzisiejszego.

Punktem wyjścia do rozważań zawartych w tytule artykułu są decyzja Stalina i Hitlera w sprawie dokonania podziału Polski w 1939 r. Stało się to na podstawie kilku porozumień zawartych przez Niemcy i Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR). Najważniejszy z nich – zwany Paktem Ribbentrop⁵-Mołotow⁶ został podpisany 23 sierpnia 1939 r. w Moskwie i miał obowiązywać 10 lat. Warto podkreślić, że w trakcie jednej z przerw na odbywającym się na Kremlu przyjęciu z okazji podpisania paktu, Ribbentrop odznaczony został Orderem Lenina⁷.

Waldemar Kozyra podaje, że wraz z głównym dokumentem, podpisany został tajny protokół o – jak to określono – rozgraniczeniu stref interesów, w wyniku którego

³ A. Wawryniuk, *Granica polsko-sowiecka po 1944 roku (na odcinku z Ukrainą)*, Chełm 2015, ss. 519.

⁴ Instytut Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku (IJPNJ), Układ polsko-sowiecki, sygn. 701/9/3, k. 3.

⁵ Ullrich Friedrich Willy Joachim Ribbentrop to minister spraw zagranicznych III Rzeszy. Należał do NSDAP.

⁶ Władysław Michajłowicz Mołotow (faktycznie nazywał się Skriabin), przewodniczący Rady Komisarzy Radzieckich, sekretarz KC SDPRR(b), członek Biura Politycznego WKP(b).

⁷ AAN, AIH, Ministerstwo Informacji i Dokumentacji Rządu RP (emigracyjnego) w Londynie, sygn. 34, k. 239. Sprawozdanie nr 38 z dnia 23 listopada 1939 r. Centralnej Informacji i Dokumentacji na podstawie „Le Matin” z dnia 23 listopada 1939 r.

Rzeczypospolita Polska (RP) miała być całkowicie podzielona między ZSRR i Rzeszę Niemiecką⁸.

Należy podkreślić, że istota tajnego protokołu było przyznanie Związkowi Sowieckiemu ziem polskich po linię rzek: Pisa, Narew, Wisła i San⁹. Dla Polski był to faktycznie czwarty rozbiór państwa.

Po zajęciu terytorium RP przez Niemcy i Sowieców, tajny protokół z 23 sierpnia 1939 r. został skorygowany nowym układem o przyjaźni i granicach z 28 września 1939 r., w wyniku którego Litwa pozostała w strefie wpływów ZSRR, a Lubelszczyzna przyznana została Niemcom¹⁰. Nowy układ zawierał również tajne i poufne aneksy. Pierwszy dotyczył wyżej wymienionej korekty granic, drugi wzajemnego przesiedlenia osób narodowości niemieckiej, ukraińskiej i białoruskiej, a trzeci „zobowiązywał strony do solidarnego zwalczania «polskiej agitacji» skierowanej także przeciwko drugiej stronie i do wymiany informacji na ten temat. To ostatnie oznaczało sojusz NKWD i Gestapo przeciwko drugiej stronie i do wymiany informacji na ten temat”¹¹.

Można więc stwierdzić, że stosunek Józefa Stalina i jego aparatu władzy, był bardzo wrogo do Polski i Polaków. Taki stan utrzymywał się do 22 czerwca 1941 r., czyli do wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej.

Ważnej, i moim zdaniem trafnej konkluzji odnośnie roli podpisanych dokumentów dokonał W. Kozyra pisząc: „Porozumienie niemiecko – sowieckie z 23 sierpnia 1939 r., nazwane paktem Ribbentrop-Mołotow, miało dla państwowości polskiej skutki katastrofalne, ale przemijające, natomiast dla Ziemi Wschodnich II Rzeczypospolitej – straszliwe i ostateczne. Postanowienie terytorialne tego układu obowiązują z niewielkimi zmianami do dzisiaj i są ciągle potwierdzane przez nowe umowy i nowe porozumienia międzynarodowe zawierane przez innych partnerów, w innych okolicznościach i konfiguracjach politycznych”¹².

Wracając do realiów lat 1939–1941 można stwierdzić, że stosunek Józefa Stalina i jego aparatu władzy, był bardzo negatywny do Polski i Polaków. Taki stan utrzymywał się do 22 czerwca 1941 r., czyli do wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej. Świadczy o tym m. in. układ zawarty pomiędzy niemieckim ministerstwem komunikacji a komisariatem ludowym do spraw komunikacji ZSRR, na podstawie którego uregulowany został pomiędzy sygnatariuszami obrót towarowy. Ustalono również wykaz 9 punktów przewożenia towarów przez granicę. Były to: Szepki – Augustów, Prostki – Grajewo, Małkinia – Zaręba, Platerów – Siemiatycze, Terespol – Brześć Litewski, Chełm – Jagodzin, Bełzec – Rawa Ruska, Żurawica – Przemyśl, Nowy Zagórz – Załuż. Wymienione punkty zostały natychmiast uruchomione, za wyjątkiem kolejowego przejścia granicznego Dorohusk – Jagodzin, które miało być uruchomione natychmiast po naprawie mostu na Bugu¹³.

Przebieg granicy niemiecko-radzieckiej zmienił atak wojsk hitlerowskich na ZSRR, który nastąpił 21 czerwca 1941 r. i do momentu przekroczenia przez żołnierzy Armii Czerwonej między innymi rzeki Bug 21 i 22 lipca 1944 r. granica na tej rzece nie istniała.

Nowe działania wojenne spowodowały, że Stalin dokonał zasadniczego zwrotu politycznego w stosunku Aliantów i Polski.

⁸ W. Kozyra, *Pakt Ribbentrop-Mołotow a Ziemia Wschodniej II Rzeczypospolitej*, w: *Agresja Sowiecka 17 września 1939 roku na Kresach Wschodnich i Lubelszczyźnie, studia i materiały*, red. T. Rodziewicz, t. 1, Lublin 2011, s. 24.

⁹ A. Rosiński, *Stalin demon zbrodni i zła*, Warszawa 1990, s. 40.

¹⁰ W. Kozyra, op. cit. s. 29.

¹¹ A. Rosiński, op. cit. s. 45.

¹² Kozyra, op. cit., s. 30.

¹³ Centrum Wiedzy o Regionie Chełmskiej Biblioteki Publicznej im. M. Orsetii (CWORChBP) *Niemiecko-rosyjski układ kolejowy*, w: „Kurier Chełmski” 1940 r., sygn. 6458/C, s. 3.

Już 12 lipca 1941 r. w Moskwie dochodzi do podpisania układu o wspólnym działaniu rządów ZSRR i Wielkiej Brytanii przeciwko Niemcom, który to dokument podpisali Mołotow i Cripps¹⁴ w obecności generalimusa Stalina¹⁵.

Rozpoczęto równolegle rozmowy z premierem Rządu Polskiego na uchodźctwie gen. Władysławem Sikorskim, a ambasadorem ZSRR w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii Iwanem Majskim.

Dobitnym tego przykładem jest jego decyzja o podpisaniu 30 lipca 1941 r. z Polskim Rządem na Uchodźstwie porozumienia, w którym ZSRR uznał „czwarty rozbiór Polski z września 1939 roku za niebyły”¹⁶. Niezwykle istotnym był punkt pierwszy tego dokumentu (całość składała się z 5 punktów): „Rząd Związku Socjalistycznych Republik Rad uznaje, że traktaty sowiecko-niemieckie z 1939 roku, dotyczące zmian terytorialnych w Polsce, utraciły swoją moc. Rząd Rzeczypospolitej Polskiej oświadcza, że Polska nie jest związana z jakimkolwiek trzecim państwem żadnym układem zwróconym przeciwko Związkowi Socjalistycznych Republik Rad”¹⁷. W dodatkowym protokole zapowiedziana została amnestia w stosunku do Polaków pozbawionych wolności w ZSRR¹⁸.

Należy zauważyć, że rozbiór Polski przez faszystowskie Niemcy i Związek Sowiecki, o którym mowa powyżej, nie został uznany przez zdecydowaną większość państw świata, a tym samym nie przerwał ciągłości prawnej państwa polskiego.

W ślad za podpisanym porozumieniem (zwanym też układem Sikorski-Mołotow), 14 sierpnia 1941 r. zawarto konwencję wojskową. Ponadto 4 grudnia 1941 r. przedstawiciele obu rządów podpisują polsko-radziecką deklarację, w której zapisano, „że armia polska w ZSRR będzie prowadzić wojnę przeciw niemieckim rozbójnikom ramie w ramię z wojskiem radzieckim”¹⁹.

W miarę poprawne stosunki polityczne zostały zerwane przez Sowietów w kwietniu 1943 r., a powodem była sprawa Katynia²⁰.

22 lipca 1944 r. wojska sowieckie przekroczyły Bug, uznawany przez proradzieckie środowiska polskie i Wielką Trójkę za przyszłą granicę wschodnią Polski i ZSRR. W zaistniałej sytuacji militarnej i politycznej 27 lipca 1944 r. Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (PKWN) podpisał ze Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich porozumienie graniczne, w który między innymi, przyjęto za podstawę granicy wschodniej Polski Linie Curzona. Należy zauważyć, że PKWN nie miał legitymacji do podpisywania tego typu dokumentów międzynarodowych, a samo porozumienie nie zostało opublikowane.

Trafny – w mojej ocenie – komentarz na temat powyższego porozumienia wygłosił Krzysztof Skubiszewski, w trakcie debaty sejmowej w 19 lutego 1993 r.

„Prawo międzynarodowe zabrania zmiany granic dokonanej przez okupantów wojennych. Dlatego w dniu 26 lipca 1944 r., czyli w dniu podpisania porozumienia ZSRR-PKWN, cytowanego w projekcie ustawy, terytorium Polski obejmowało obszar państwa według stanu z dnia 31 sierpnia 1939 r. Co prawda w dniu 27 lipca 1944 r. PKWN zawarł z rządem ZSRR inną umowę, mianowicie porozumienie o granicy polsko-radzieckiej. Porozumienie uznało za podstawę tej granicy tzw. linię Curzona. Z przyczyn, które już objaśniłem, nie było ono w stanie zmienić granicy”²¹.

¹⁴ Richard Stafford Cripps, (1889–1952), minister w rządzie Winstona Churchilla.

¹⁵ P. Eberhard, *Polska granica wschodnia 1939-1945*, Warszawa 1993, s. 94.

¹⁶ B. Musiał, *Wojna Stalina*, Poznań 2012, s. 191.

¹⁷ *Generał Władysław Sikorski: premier i naczelny wódz*, http://ipn.gov.pl/strony-zewnetrzne/wystawy/general_wladyslaw_sikorski/img/plansze.pdf, data odczytu (16 XI 2021).

¹⁸ P. Eberhard, op. cit., s. 94.

¹⁹ W. T. Kowalski, *Walka dyplomatyczna o miejsce Polski w Europie 1939-1945*, Warszawa 1967, s. 99.

²⁰ A. Rosiński, op. cit., s. 74.

²¹ Stenogram posiedzenia Sejmu RP I kadencji, 38 posiedzenia, Wystąpienie Ministra Spraw Zagranicznych Krzysztofa Skubiszewskiego. Por. <http://orka2.sejm.gov.pl/Debata1.nsf/main/7999E190>, data odczytu (16 XI 2021).

Z powyższych uwarunkowań prawnych zdawali sobie sprawę politycy radzieccy, którzy po powołaniu Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej (TRJN) 16 sierpnia 1945 roku podpisali z nim umowę, w której została ustalona granica wzdłuż linii Curzona z odchyleniami na korzyść Polski. W imieniu RP umowę parafował Edward Osóbka-Morawski, a ZSRR reprezentował Wiaczesław Mołotow. Wymiana ratyfikowanych dokumentów nastąpiła 5 lutego 1946 roku, i od tej pory umowa była obowiązująca²².

Warto zauważyć, że w artykule 1 powyższej Umowy między innymi postanowiono: „Zgodnie z decyzją Konferencji Krymskiej ustalić granicę państwową między Rzeczpospolitą Polską i Związkiem SRR wzdłuż »linii Curzona«, z odchyleniami od niej na rzecz Polski w niektórych rejonach od pięciu do ośmiu kilometrów, zgodnie z załączoną mapą, w skali 1:500.000, ustępując Polsce dodatkowo: a/ obszar położony na wschód od »linii Curzona« do rzeki Bug i rzeki Sołokija, a na południe od miasta Kryłów z odchyleniem na rzecz Polski, nie przekraczającym trzydziestu kilometrów”²³.

Podstawę takiego właśnie, a nie innego zapisu przebiegu granicy wschodniej dały rezultaty rokowań w trakcie trzech konferencji. Pierwsza, która odbyła się od 28 listopada do 1 grudnia 1943 r., w trakcie której Wielka Trójka (Stalin, Roosevelt i Churchill) przyjęła koncepcję tzw. linii Curzona²⁴. Takie stanowisko było sprzeczne z postanowieniami Karty Atlantyckiej, którą Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i ZSRR podpisały 14 sierpnia 1941 r., w której za najważniejszy cel uznano prawo wszystkich narodów, które znajdowały się pod okupacją do posiadania po wojnie niepodległego państwa i suwerennych władz²⁵.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że w deklaracji Trzech Mocarstw z 1 grudnia 1943 r. nie wspomina się o Polsce nawet jednym zdaniem.

Warto w tym miejscu stwierdzić, że decyzja o granicy, której podstawą byłaby linia Curzona stanowiła – przynajmniej w pewnej części konferencji – była problemem nie do przyjęcia przez Brytyjczyków. Jeżeli dodam, że na posiedzeniu przy okrągłym stole odbytym 1 grudnia 1943 r. Stalin uważał że „Chodzi mu o to, że ziemie ukraińskie powinny wrócić do Ukrainy, a białoruskie – do Białorusi, tzn. pomiędzy nami a Polską powinna istnieć granica z roku 1939, ustanowiona przez radziecka konstytucję. Rząd radziecki stoi na gruncie tej granicy i uważa to za słuszne”²⁶, sprawa wydaje się jasna, że nie ustąpi on ze swojej koncepcji dotyczącej przyszłych granic z Polską. Stanowisko generalissimusa uzupełnił Mołotow twierdząc, że „granica, o której mówi Stalin jest linia Curzona. Brytyjcy uczestnicy obrad zakwestionowali ten pogląd, wskazując na istotne różnice pomiędzy granicą niemiecko-sowiecką a Linią Curzona. Mowa przy tym była o pozostawianiu po stronie ZSRR Białostoczczyzny. Robert Eden, minister Spraw Zagranicznych Wielkiej Brytanii zauważył też, że na południowym odcinku, czyli w Galicji linia Curzona nie została wyznaczona, a Lwów powinien zostać po stronie polskiej. Innego zdania był Winston Churchill, premier rządu brytyjskiego, który powiedział: „Nie mam zamiaru podnosić lamentu z powodu Lwowa”²⁷. W ten sposób sprawa Polski na konferencji w Teheranie została zamknięta.

Podobnie stanowisko co do przebiegu granicy pomiędzy Polską a ZSRR było prezentowane i zaakceptowane podczas konferencji w Jałcie (4–11 luty 1945), w trakcie której na czwartym posiedzeniu plenarnym (7 lutego) Mołotow w imieniu strony radzieckiej zaproponował między innymi by „1. Uznać, że granica Polski na wschodzie powinna być

²² Umowa między Rzeczpospolitą Polską i Związkiem Socjalistach Republik Radzieckich o polsko-radzieckiej granicy, Dziennik Ustaw (Dz. U.) 1947, nr 35, poz. 167.

²³ Ibidem.

²⁴ A. Rosiński, op. cit., s. 74.

²⁵ A. Dziurok, M. Gałęziowski, Ł. Kamiński, F. Musiał F., *Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918-1989*, Warszawa 2011, s. 175.

²⁶ *Teheran-Jałta-Poczdam. Dokumenty konferencji szefów rządów trzech wielkich mocarstw*, red. W. Mensz, Warszawa 1970, s. 83.

²⁷ P. Eberhard, op. cit., s. 110, 111.

linia Curzona, z odchyleniami od niej w niektórych rejonach o 5–6 kilometrów na korzyść Polski”²⁸. 11 lutego, w komunikacie końcowym tej konferencji znajduje się część poświęcona Polsce, a w niej kilka ważnych zapisów. Pierwszy z nich dotyczył uznania Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej oraz stwierdzenia, że: „Szefowie trzech rządów uważają, że wschodnia granica Polski powinna biec wzdłuż linii Curzona z odchyleniami od niej w pewnych okolicach o pięć do ośmiu kilometrów na korzyść Polski. Uznają oni, że Polska powinna uzyskać istotny przyrost terytorialny na północy i zachodzie. Uważają oni, że we właściwym czasie trzeba będzie zasięgnąć opinii nowego Polskiego Rządu Tymczasowego Jedności Narodowej co do wielkości tego przyrostu oraz że ostateczne ustalenie zachodniej granicy Polski będzie odroczone do konferencji pokojowej”²⁹. Autorzy cytowanego tekstu zauważyli, że „Decyzje podjęte w sprawie Polski trzymano w tajemnicy”.

W związku z podjętymi decyzjami teherańskimi, 11 stycznia 1944 r. o północy minister spraw zagranicznych Władysław Łoś poprosił na Kreml ambasadora Stanów Zjednoczonych w Moskwie, Williama Averella Harrisa, któremu wręczył oświadczenie w sprawie Polski. Według prof. L. Pastusiaka jego treść była następująca: „Związek Radziecki potwierdził życzenie ustanowienia przyjaznych stosunków z Polską i opowiedział się za odbudową Polski silnej i niepodległej. Proponuje linię Curzona jako punkt wyjścia do ustalenia polsko-radzieckiej granicy i opowiada się za powrotem do Polski jej dawnych ziem, będących do wojny pod panowaniem niemieckim, i za szerokim dostępem Polski do Morza Bałtyckiego”³⁰.

Jednak w lutym 1944 r. Churchill podczas przemówienia w parlamencie brytyjskim poparł pretensje sowieckie w sprawie przyłączenia do ZSRR wschodnich ziem Polski”³¹. Na podkreślenie zasługuje fakt, że już w trakcie konferencji premier Eden prezentował następujące stanowisko: „O ile chodzi o wschodnią granicę Polski, to Rząd Jego Królewskiej Mości uzgodnił już z Rosjanami i publicznie oświadczył, że granicą tą powinna być linia Curzona z przekazaniem Lwowa Związkowi Radzieckiemu. Jednakże Amerykanie mogą jedynie wywierać w dalszym ciągu nacisk na Rosjan, aby Lwów pozostawić Polsce”³².

Na takim, a nie innym rozwiązaniu sprawy, w mojej ocenie zdecydowało stanowisko Józefa Stalina, wyrażone w trakcie trzeciego posiedzenia w Pałacu Liwandyjskim, które odbyło się 6 lutego 1945 r. W długim wywodzie na temat przyszłej granicy powiedział on między innymi: „On, Stalin, musi zaznaczyć, że linia Curzona została wymyślona nie przez Rosjan. Autorami linii Curzona są Curzon, Clemenceau i Amerykanie, uczestniczący w konferencji paryskiej w 1919 r. Rosjan nie było na tej konferencji. Linia Curzona została przyjęta w oparciu o etnograficzne dane wbrew woli Rosjan. Lenin nie zgadzał się na tę linię. Nie chciał on oddać Polsce Białegostoku i obwodu białostockiego, które – zgodnie z linią Curzona – powinny były odejść do Polski. Rząd radziecki już odstąpił od stanowiska Lenina. Cóż, wy chcecie, abyśmy byli gorszymi Rosjanami niżeli Curzon i Clemenceau? Doprowadzicie nas w taki sposób do hańby. Co powiedzą Ukraińcy, jeżeli przyjmujemy waszą propozycję? Prawdopodobnie powiedzą oni, że Stalin i Łoś okazali się mniej skutecznymi obrońcami Rosjan i Ukraińców niżeli Curzon i Clemenceau. Z jaką twarzą on, Stalin, powróci wówczas do Moskwy? Nie, niech już lepiej wojna z Niemcami potrwa nieco dłużej, ale musimy być w stanie dać rekompensatę Polsce na zachodzie kosztem Niemiec”³³.

²⁸ Pastusiak L., *Roosevelt a sprawa polska 1939-1945*, Warszawa 1980, s. 301.

²⁹ *Teheran-Jałta-Poczdam...*, op. cit. s. 206, 207.

³⁰ L. Pastusiak, op. cit., s. 183.

³¹ *Teheran-Jałta-Poczdam...*, op. cit., s. 206, 207.

³² P. Eberhard, op. cit., s. 183, 184.

³³ *Teheran-Jałta-Poczdam...*, op. cit. s. 149.

W dniach od 17 lipca – 2 sierpnia 1945 r. odbywała się w Poczdamie konferencja z udziałem delegacji ZSRR pod przywództwem Józefa Stalina, delegacji USA, której przewodniczył prezydent Harry Truman oraz Wielkiej Brytanii, której szefem był premier Winston Churchill, którego w wyniku wyborów zastąpił Clement Attlee.

22 lipca na zaproszenie prezydenta Stanów Zjednoczonych przybyła delegacja Polski z Bolesławem Bierutem na czele³⁴. Przyjęte na zakończenie konferencji Uchwały Poczdamskie datowane na 2 sierpnia 1945 r. rozdział IX poświęcają Polsce. Zawarte w nim zapisy uznają Rząd Tymczasowej Jedności Narodowej, potwierdzają, że Polska nie jest strefa okupacyjną ZSRR, pozostawiają pod jej administracją tereny położone na wschód od Odry i Nysy, ale nie wspominają nic na temat granicy naszej wschodniej³⁵.

Należy zauważyć, że za legalny rząd polski Wielka trójka uznała Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej, utworzony po rozmowach w Moskwie między Mikołajczykiem i komunistami w drugiej Polowie czerwca 1945 r. Według jednego ze źródeł historycznych „To wówczas Gomółka, przedstawiając stanowisko komunistów powiedział premierowi rządu na Uchodźctwie Stanisławowi Mikołajczykowi: »władzy raz zdobytej nie oddamy nigdy [...]. Możecie jeszcze krzyczeć, że leje się krew narodu polskiego, że NKWD rządzi Polską, lecz to nie zwróci nas z drogi«. Na czele »rządu jedności« obozu sowieckiego w Polsce stanął Osóbka-Morawski. Tym samym przestano uznawać władze polskie na uchodźctwie»³⁶.

Prof. P. Eberhard oceniając efekty osiągnięte przez Polskę na konferencji w Poczdamie napisał: „Poczdamskie decyzje były wielkim sukcesem dla Polski. Po katastroficznych rezultatach konferencji teherańskiej i jałtańskiej, na których Polska utraciła całą wschodnią część kraju, dzięki konferencji poczdamskiej Polska uzyskała poważne nabytki na zachodzie. Ostatecznym efektem Poczdamu był nowy kształt terytorialny państwa polskiego. Na mapie pojawiło się państwo o całkowicie innych granicach, położone między linią Curzona na wschodzie a Odrą i Nysą Łużycką na zachodzie. Powierzchnia kraju była mniejsza, lecz terytorium było bardziej zwarte o krótszych granicach, z dużym dostępem do morza»³⁷.

Wnioski. Po zapoznaniu się z literaturą przedmiotu można dojść do wniosku, że dotychczasowa nauka dysponuje opracowaniami związanymi z tematyką artykułu z lat siedemdziesiątych XX w. Nie wykluczone więc, że ze względu na okres, w którym powstawały, zawarte w nich treści nie są w pełni obiektywne i mogą ukazywać rolę ZSRR jako jedynego sprzymierzeńca Polski, działającego w interesie Rzeczypospolitej. W związku z powyższym zachodzi konieczność dokonania dogłębnej kwerendy archiwalnej, w szczególności stenogramów ze spotkań Wielkiej Trójki, porównanie zapisów dotychczasowych publikacji i ukazanie ewentualnych rozbieżności, czy niedomówień.

Źródła i literatura

1. Archiwum Akt Nowych (AAN), Archiwum Instytutu Hoovera (AIH), Ministerstwo Informacji i Dokumentacji Rządu RP (emigracyjnego) w Londynie, sygn. 34.

2. Bartusi W., Pełczyńska-Nałęcz K., Strachota K., *Abchazja, Osetia Południowa, Górny Karabach: rozmrożone konflikty pomiędzy Rosją a Zachodem*, „Raport Specjalny Ośrodka Studiów Wschodnich im. Marka Karpia” 9 lipca 2008 r.

3. Centrum Wiedzy o Regionie Chełmskiej Biblioteki Publicznej im. M. Orsetii (CWORChBP) *Niemiecko-rosyjski układ kolejowy*, w: „Kurier Chełmski” 1940 r., sygn. 6458/C.

4. Dziurok A., Gałęziowski M., Kamiński Ł., Musiał F., *Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918-1989*, Warszawa 2011, s. 175.

5. Eberhard P., *Polska granica wschodnia 1939–1945*, Warszawa 1993.

³⁴ *Teheran-Jałta-Poczdam...*, op. cit., s. 355.

³⁵ *Ibidem*, s. s. 474-476.

³⁶ A. Dziurok, M. Gałęziowski, F. Kamiński, F. Musiał, op. cit., s. 198.

³⁷ P. Eberhard, op. cit., s. 198.

6. *Generał Władysław Sikorski: premier i naczelny wódz*, http://ipn.gov.pl/strony-zewnetrzne/wystawy/general_wladyslaw_sikorski/img/plansze.pdf.
7. Instytut Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku (IJPNJ), Układ polsko-sowiecki, sygn. 701/9/3.
8. Kowalski W. T., *Walka dyplomatyczna o miejsce Polski w Europie 1939–1945*, Warszawa 1967.
9. Kozyra W., *Pakt Ribbentrop-Mołotow a Ziemie Wschodniej II Rzeczypospolitej*, w: *Agresja Sowiecka 17 września 1939 roku na Kresach Wschodnich i Lubelszczyźnie, studia i materiały*, red. T. Rodziewicz, t. 1, Lublin 2011.
10. Musiał B., *Wojna Stalina*, Poznań 2012.
11. Pastusiak L., *Roosevelt a sprawa polska 1939–1945*, Warszawa 1980.
12. Rosiński A., *Stalin demon zbrodni i zła*, Warszawa 1990.
13. Rydel K., *Przyłączenie Krymu przez Rosję w świetle prawa międzynarodowego*, „Historia@Teoria” 2018, nr 1.
14. Stenogram posiedzenia Sejmu RP I kadencji, 38 posiedzenia, Wystąpienie Ministra Spraw Zagranicznych Krzysztofa Skubiszewskiego. Por. <http://orka2.sejm.gov.pl/Debata1.nsf/main/7999E190>.
15. *Teheran-Jałta-Poczdam. Dokumenty konferencji szefów rządów trzech wielkich mocarstw*, red. W. Mysz, Warszawa 1970.
16. Umowa między Rzeczpospolitą Polską i Związkiem Socjalistycznym Republiki Radzieckiej o polsko-radzieckiej granicy, Dziennik Ustaw (Dz. U.) 1947, nr 35, poz. 167.
17. Wawryniuk A., *Granica polsko-sowiecka po 1944 roku (na odcinku z Ukrainą)*, Chełm, 2015.

УДК 327:341.9(438:476)

А. Е. Райков – аспірант 1 курсу
Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

ПРОТИСТОЯННЯ НА КОРДОНІ: МІГРАЦІЙНА КРИЗА МІЖ ПОЛЬЩЕЮ ТА БІЛОРУССЮ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародного
регіоналістики ННІМВ КНУ ім. Т. Шевченка
Науковий керівник: М. С. Дорошко – доктор
історичних наук, професор кафедри
міжнародного регіоналістики ННІМВ
КНУ ім. Т. Шевченка*

Розглядаються причини утворення міграційної кризи на кордоні Польщі та Білорусі. Теперішні намагання мігрантів потрапити до країн ЄС через територію Білорусі порівнюються із усталеною роками практикою їх пересування до ЄС через Південну Європу. Описані реакції урядовців країн-учасниць кризи та решти держав регіону, а також можливі наслідки цього прикордонного протистояння.

Ключові слова: міграційна криза, мігранти, безпека, кордон, Польща, Білорусь.

Raikov A. E. Confrontation at the Border: Migration Crisis Between Poland and Belarus. The reasons for the emergence of the migration crisis on the border of Poland and Belarus are considered. The current attempts of migrants to enter the EU countries through the territory of Belarus are compared with the practice of their movement to the EU through Southern Europe, which has developed over the years. The reactions of officials of the countries

participating in the crisis and other states of the region are described, as well as the possible consequences of this border confrontation.

Key words: migration crisis, migrants, security, border, Poland, Belarus.

Європейська міграційна криза триває вже ціле десятиліття, беручи свій початок із часів хвилі протестів у країнах Близького Сходу, яка отримала назву «Арабська весна». Спершу це були громадяни Лівії, які тікали до мирної та спокійної Європи від громадянської війни у своїй країні. Проте справжні масштаби міграційної кризи стали очевидними в 2015 р., коли сотні тисяч людей із Близького Сходу та Субсахарської Африки попрямували до Європи. Одна частина з них рятувалася від жахів Сирійської громадянської війни, інша – від швидкого наступу та агресивних дій бойовиків терористичної організації «Ісламська держава». Решта ж шукала кращого життя в Європейському Союзі. Наразі ж міграційні потоки дещо ослабли, проте не зійшли нанівець.

Європейські країни дещо приборкали ці процеси, посилили прикордонний контроль, ввівши обмеження на отримання притулку та виплат, а також домовившись із Туреччиною, щоб офіційна Анкара розміщувала мігрантів та біженців на своїй території [9]. Пандемія дещо пригальмувала міграційні потоки, оскільки кордони між країнами були закриті. Однак, у 2021 р. мігранти знову активно попрямували до Європи.

Сцени із проривами кордонів мігрантами стали звичною справою, але місця нових коридорів почали дивувати. Якщо раніше мігранти діставалися до країн ЄС через Піренейський, Апеннінський та Балканський півострови [3], то тепер додалася ще й Білорусь. Упродовж останнього місяця кадри з білорусько-польського кордону заповнили інформаційний простір. Здавалося б, місцеві сутички на кордоні між урядовими силами та мігрантами мають локальний характер, однак вони давно вийшли за межі прикордоння та стали інструментом геополітичної боротьби.

Передумовою кризи на білорусько-польському кордоні стало поступове охолодження політичних відносин між країнами після узурпації влади Олександром Лукашенком у Білорусі. Польща та Литва стали головними опонентами самопроголошеного президента Лукашенка завдяки їхній підтримці білоруської опозиції. Вони є головними лобістами ідеї накладення посилених санкційних обмежень проти Білорусі за порушення прав людини. Новим витком загострення відносин між офіційним Мінськом та західними країнами стало затримання білоруського опозиційного журналіста Романа Протасевича. Для цього влаштували навіть примусову посадку літака в аеропорту Мінська. В офіційній Варшаві, як і в решті європейських столиць, це затримання назвали «державним тероризмом» [2]. У відповідь у Білорусі заявили, що тепер не будуть стримувати потоки мігрантів.

Упродовж літа та початку осені 2021 р. на кордоні з Білоруссю польські прикордонники неодноразово затримували нелегальних мігрантів, які мали намір перебратися до Західної Європи. Такі ж дії перманентно відбуваються й на кордонах Білорусі з Литвою та Латвією: місцеві правоохоронці відмічали зростання нелегальних перетинів кордонів мігрантами з Близького Сходу [6][10].

Самопроголошена влада Білорусі активно брала участь у переправленні мігрантів до кордонів ЄС. Білорусь стала транспортним хабом для мігрантів, які переважно прибувають літаками з Туреччини та Іраку. Білоруська державна авіакомпанія «Белавія» відкривала численні прямі рейси між Мінськом та іракськими містами [6]. Повідомлялося, що мігранти сплачують по декілька тисяч євро за послуги транспортування, розміщення, візові збори тощо [6]. Такі скоординовані Білоруссю процеси із перекиданням мігрантів до кордонів ЄС чітко показують, що нинішня прикордонна криза є штучно створеною.

Ця ситуація жодним чином не відобразиться на покращенні рейтингів і авторитету Лукашенка ні серед громадян Білорусі, ні серед світової спільноти. Тим

не менш, для самопроголошеного президента не це було метою цієї прикордонної кризи. Для нього важливим було показати власну силу та змусити європейських політиків відновити комунікацію з ним. Довгі роки Білорусь знаходилася під західними санкціями. Лукашенко не полишав надії отримати поступки від західних лідерів та послаблення санкцій, шантажуючи їх загрозою відкрити шлях до ЄС контрабандистам, наркоторговцям і нелегальним мігрантам. Але на цей раз він перейшов від слів до дій.

У прийнятті рішення стосовно організованого перекидання мігрантів головну роль грали емоції самого Лукашенка. Для нього важливим було помститися тій же Польщі за її активність по накладенню нових санкцій. І саме біженці, або мігранти, стали зручним інструментом, враховуючи, яким болючим питанням для Польщі є прийом мігрантів із Близького Сходу та Африки. Лукашенко хотів показати лицемірство польської влади [10], яка, з одного боку, різко критикує білоруську владу та силовиків за жорстоке поводження з громадянами, несистемною опозицією та журналістами, а, з іншого, стримує нелегальних мігрантів, не даючи їм дійти до кращого життя в ЄС.

Націоналістична поведінка польської влади мала погіршити ставлення об'єднаної Європи до неї, а Білорусь мала б стати зразком гуманності та поваги до прав людини. Особливо важливим для офіційного Мінська було змусити європейців із собою говорити. До 2020 р. білоруська влада крок за кроком будувала відносини з ЄС, але узурпація влади Лукашенкою звела нанівець усі потуги. Шантаж міграційною кризою мав би привернути увагу європейців та повернути Білорусь за стіл переговорів. Але вийшло навпаки, і Білорусь стала на шлях до ще більшої ізоляції.

Кількість мігрантів на кордоні Польщі становить декілька тисяч чоловік, що у порівнянні з мільйонами в Італії, Франції та Німеччині є вкрай невеликою. До того ж мігранти не збираються залишатись у Польщі, а планують прямувати далі на захід, де така мала кількість ніяк не відобразиться [6; 10]. Тим не менш, для поляків принципово не допустити прохід мігрантів із Білорусі, оскільки цей процес координується Лукашенкою та, ймовірно, його російськими кураторами. Проте у самій Польщі цю кризу використовують й у власних цілях.

Консервативний уряд, сформований партією «Право і справедливість», в останні роки постійно конфліктує із європейськими чиновниками щодо питань верховенства права та дотримання прав людини [8]. Паралельно з цим зростання рейтингів підтримки показує опозиція. Прикордонна криза та її вмиле вирішення може додати популярності «ПіС» у самій Польщі завдяки захисту ідентичності від мусульманського наступу та на фоні боротьби з білоруською диктатурою відбілити себе перед чиновниками ЄС та США. І це вже дало свої результати: у середині країни підтримка «ПіС» зростає [10], а Європа закриває очі на відхилення від цінностей та пропонує допомогу у протистоянні гібридній загрози із Заходу.

Виявилось, що ініціатор цієї кризи – Білорусь – сама ж і програє у цьому протистоянні. Вона втрачає залишки авторитету й все більше підпадає під вплив Росії, тому що для західної спільноти держав вона стає спонсором державного тероризму, про що неодноразово заявляли в Польщі та країнах Балтії.

Позиції третіх країн стосовно прикордонної кризи строкаті. Російська Федерація, яка активно підтримує Олександра Лукашенка, потенційно зацікавлена у загостренні цієї кризи. Після білоруських президентських виборів 2020 р. відносини офіційного Мінська із Заходом були поставлені на паузу. Цим і скористалася Росія, активно залучаючи Білорусь до інтеграції в рамках Союзної Держави. Російські федеральні канали транслюють «агресивні дії» польських силовиків та детально висвітлюють «гуманітарні ініціативи» Білорусі [5]. З усього цього випливає намір офіційної Москви вплинути на поляків через Білорусь. Спектр пропозицій варіюється від припинення

ізоляції Лукашенка до швидкого запуску «Північного потоку-2», проти якого виступає Польща. Польські високопосадовці – президент Анджей Дуда та прем'єр-міністр Матеуш Моравецький – прямо звинувачують Росію в створенні напруги з мігрантами [7].

Офіційна Москва традиційно спростовує ці заклики та закликає західних лідерів спілкуватися щодо нього напряму саме з самопроголошеною білоруською владою. Канцлерка ФРН Ангела Меркель уже двічі телефонувала Лукашенку. Цього й добивалися в РФ: щоб Лукашенко знову став спроможним для переговорів.

До потенційного прориву нелегальних мігрантів із Білорусі готується й Україна. Уряд вже виділив 175 млн грн для прикордонників та Національної гвардії для зміцнення північних кордонів [1]. Здійснюється постійне чергування на державному кордоні з Білоруссю, у прикордонних населених пунктах постійно моніторяться люди, які прибувають у ці місця. Також українські силовики готуються відбивати потенційний наступ російських збройних сил зі Сходу та Півдня. Іноземні розвідувальні дані показують, що прорив мігрантів із Білорусі до України може стати початком російського вторгнення. Цим планам Росії намагаються завадити США, які включились у дипломатичну гру, направляючи посланців для переговорів із росіянами, координуючи введення санкцій проти Росії з ЄС, а також поставляючи Україні озброєння та техніку.

Європейський Союз у своїх заявах став на сторону Польщі. Це дуже контрастує зі ставленням європейських чиновників стосовно польських законодавчих ініціатив, які могли б призвести до накладення європейських санкцій. Прикордонна криза змістила центр уваги на себе. ЄС відкрито засудив використання мігрантів як гібридної зброї та пригрозив введенням нових санкцій. Також чиновники Європейського Союзу ведуть перемовини з владою Іраку стосовно припинення практики організованих перевезень іракських мігрантів до Білорусі й паралельно з цим уже домовилися щодо повернення частини цих біженців назад на Батьківщину [4; 6].

Криза з мігрантами на білорусько-польському кордоні додала нестабільності у Східній Європі. Протистояння Білорусі та Польщі вже вийшло за межі суто локального конфлікту. Так чи інакше, до нього вже долучені країни-сусіди цих держав, а також Європейський Союз як єдине інтеграційне об'єднання, тому що ризики, які продукує самопроголошена влада Білорусі, відображаються на безпеці цілого регіону.

Джерела та література

1. Уряд виділив 175 мільйонів для посилення охорони кордону. *Економічна правда*. 2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/11/24/680091/>
2. «Действия Лукашенко будут иметь последствия»: как Запад отреагировал на посадку в Минске борта экс-главреда Nexta. *Forbes*. 2021. URL: <https://www.forbes.ru/newsroom/obshchestvo/430139-deystviya-lukashenko-budut-imet-posledstviya-kak-zapad-otreagiroval-na>
3. Доклад о миграции в мире 2020. Международная организация по миграции (МОМ). 2020. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/final-wmr_2020-ru.pdf
4. Литва и Польша призвали ЕС расширить санкции в отношении Беларуси. *Deutsche Welle*. 2021. URL: <https://www.dw.com/ru/litva-i-polsha-prizvali-es-rasshirit-sankcii-v-otnoshenii-belarusi/a-58788548>
5. Польша выставила жестокий заслон беженцам с Ближнего Востока, которые пытались попасть в ЕС. *Первый канал*. 2021. URL: [https://www.1tv.ru/news/2021-11-21/416738-polsha_vystavila_zhestokiy_zaslон_bezhentsam_s_blizhnego_vostoka_kotorye_pytalis_popast_v_es](https://www.1tv.ru/news/2021-11-21/416738-polsha_vystavila_zhestokiy_zaslون_bezhentsam_s_blizhnego_vostoka_kotorye_pytalis_popast_v_es)
6. Belarus border crisis: How are migrants getting there? *BBC*. 2021. URL: <https://www.bbc.com/news/59233244>

7. Belarus migrants: Poland PM blames Russia's Putin for migrant crisis. *BBC*. 2021. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-59226226>.

8. How will Poland's dispute with the EU affect its national politics? *LSE*. 2021. URL: <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2021/11/06/how-will-polands-dispute-with-the-eu-affect-its-national-politics/>.

9. Meeting of the EU heads of state or government with Turkey, 7 March 2016. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2016/03/07/>.

10. The EU's Latest Migrant Crisis: Will Belarus Get Its Way? *Carnegie Moscow Center*. 2021. URL: <https://carnegiemoscow.org/commentary/85765>.

УДК 327:341.9(438:476)

С. М. Кулик – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки;

А. О. Лобанкова – магістрантка другого року навчання освітньої програми «Міжнародні відносини» факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки

МІГРАЦІЙНА КРИЗА НА БІЛОРУСЬКО-ПОЛЬСЬКОМУ КОРДОНІ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Розглянуто міграційну кризу на білорусько-польському кордоні у 2021 р. Проаналізовано її вплив на загострення відносин Республіки Білорусь з країнами-членами ЄС.

Ключові слова: президентські вибори, О. Лукашенко, санкції, мігранти, кордон, прикордонна служба.

Kulyk S. M., Lobankova A. O. Migration Crisis on the Belarusian-Polish Border. The migration crisis on the belarusian-polish border is considered. Its influence on the aggravation of the relations of the Republic of Belarus with the EU member states is analyzed.

Key words: presidential election, O. Lukashenko, sanctions, migrants, border, border service.

Після невизнання О. Лукашенка легітимно обраним президентом, Республіка Білорусь опинилась у політичній ізоляції. Країни-члени ЄС запровадили санкції проти білоруської влади. Тому ще в серпні 2021 р. О. Лукашенко намагався «помститись» ЄС за це, використовуючи мігрантів. Тоді Мінськ спеціально спровокував приплив мігрантів із країн Близького Сходу та Азії до кордонів із Естонією, Латвією, Литвою і Польщею. Станом на листопад 2021 р. кордони ЄС «штурмують», за різними підрахунками, від 8 до 15 тис. осіб. Такі події відбуваються за безпосереднього «кураторства» влади невизнаного президента Білорусі та більш ніж очевидно – під патронатом Кремля. Мета такої «гібридної міграції» – спроба дестабілізувати ситуацію на кордонах Білорусі з ЄС, спровокувати конфлікт, привернути до цього увагу країн-учасників НАТО йс поглибити можливі розбіжності між країнами-членами ЄС.

Влада Російської Федерації разом зі своїм сателітом – режимом О. Лукашенка також опосередковано намагається досягнути низки інших цілей. По-перше, ще

більша інкорпорація Білорусі під вплив Росії. РФ сприяє формуванню агресивної зовнішньої політики Білорусі щодо ЄС. Дестабілізація всередині Європи створює певні переваги для Росії. По-друге, можливість ще більше милітаризувати білоруські території російськими військовими базами, адже з'явилися щонайменше дві нові. По-третє, Росія та Білорусь у такий спосіб сподіваються шляхом тиску на країни Європи пришвидшити сертифікацію газогону «Північний потік-2», а також зменшити санкційний тиск на режим О. Лукашенка. Крім того, міграційна криза потенційно загрожує й Україні, адже наша держава має понад тисячу кілометрів кордону з Білоруссю [2].

Довжина кордону Білорусі з Польщею становить майже 400 км, він є також частиною зовнішнього кордону Європейського союзу з Білоруссю. Режим О. Лукашенка організував міграційний маршрут, доходи від якого сягають десятків мільйонів доларів. Фінансову користь від цього мають мінський аеропорт та білоруські авіалінії «Belavia», а також адміністрація президента О. Лукашенка. Гроші також надходять і до білоруських силових структур. У серпні – на початку міграційної кризи – прикордонники Польщі та Литви пропускали біженців та відправляли їх до спеціальних установ. При цьому МЗС обох країн відразу звинуватили Білорусь в організації цього потоку. Коли кордон вже намагалися перетнути сотні, а потім і тисячі осіб щодня, Польща та Литва припинили їх пускати й почали зміцнювати кордон загородженнями з колючого дроту [3]. У серпні польський сейм схвалив запровадження режиму надзвичайного стану на кордоні з Білоруссю терміном на один місяць. Це трапилося вперше за три десятки років новітньої історії Польщі.

Криза на кордоні Білорусі з країнами ЄС різко загострилася у листопаді. Місцем масового скупчення мігрантів став прикордонний перехід «Кузниця-Брузги» в Гродненській області. Саме в околицях «Брузги» вони розгорнули свій табір, там відбулися найбільш потужні спроби прорвати польський кордон. Серед тисяч нелегалів більшість становлять громадяни Іраку, а також Сирії, Конго й Камеруну. В столицю Білорусі вони прибувають переважно з трьох міст на території іракського Курдистану: Ербіля, Шіладзе й Сулейманії. Під тиском ЄС Ірак ще у серпні відмінив прямі рейси в Мінськ із Багдада.

Головною вимогою мігрантів є перетин кордону з Польщею та подальша міграція до країн ЄС. Польща й Литва для біженців – це також транзитні країни. Вони їдуть до Німеччини, Франції, Австрії та Нідерландів, де у багатьох із них живуть родичі або знайомі [3]. За інформацією німецької влади, до ФРН транзитом через Білорусь уже приїхало щонайменше п'ять тисяч осіб. Влада Білорусі сприяла загостренню ситуації: білоруські прикордонники супроводжували мігрантів, які жбурляли каміння у польських військових, застосовували шумові гранати. Неодноразово на кордоні біля паркану з Польщею було зафіксовано білоруських прикордонників зі спеціальним інструментом для різання металу. Мігранти отримували інструктаж та підтримку з боку Білорусі у вигляді інвентаря, перцевого газу. Польща, країни Балтії звинувачують Білорусь у спеціально створеному міграційному тиску, що є елементом ворожих гібридних дій проти них, як країн ЄС [4].

Міграційна криза стала випробуванням для польських прикордонників. На чергування вийшли понад 12 тис. солдатів.

Умови для мігрантів на кордоні жахливі. О. Лукашенко за підтримки В. Путіна, використав міграційне питання, щоб покарати ЄС за введення санкцій проти його дискредитованого режиму, спричинити серйозний інцидент. Мінськ і Москва розуміють, що однією із найбільших вразливих місць Європи є її внутрішня реакція на міграцію. Невизнаний президент Білорусі заявив, що всіляко підтримуватиме мігрантів, які перебувають на кордонах Білорусі, в їхньому прагненні потрапити до країн ЄС, зокрема до Республіки Польщі та ФРН. Він запевнив, що справа нібито у возз'єднанні сімей [6].

Для Європи міграційна тема є надчутливою. Тому у такий спосіб О. Лукашенко домагається поступок із боку ЄС, зокрема своєї більшої легітимації. Основними країнами-реципієнтами біженців із території Білорусі в ЄС стали: Німеччина, Швеція, Італія, Франція та Угорщина. На забезпечення мігрантів уряди цих держав виділяють значні кошти з національних бюджетів. Рада ЄС внесла зміни до режиму санкцій з огляду на ситуацію на кордонах ЄС із Білоруссю, щоб мати змогу відповісти на використання білоруським режимом людей як засобу для досягнення політичних цілей. Розширено перелік критеріїв, за якими можуть ухвалити певні рішення. Так, ЄС може спрямовувати санкції проти осіб та установ, які організують або беруть участь у діях режиму О. Лукашенка, що створює умови для незаконного перетину зовнішніх кордонів ЄС. Санкції також передбачають заморожування активів та заборону на подорожі для 166 осіб, включаючи самого О. Лукашенка та його найближче оточення. Санкції поширено на п'ятнадцять установ, що передбачає заморожування активів і заборону надання цим організаціям будь-якої фінансової підтримки з боку установ або осіб ЄС. Нові санкції, які можуть бути спрямовані проти білоруських авіакомпаній і чиновників, незрозуміло, чи стримають Білорусь.

Місцеве населення Польщі налаштоване щодо мігрантів різко негативно, якщо не вороже. Воно відкрито говорить про свої страхи перед чужинцями, перебираючи варіанти від згвалтувань до терактів. Усіх, хто перетнув кордон нелегально (а це абсолютно всі мігранти у пунктах розміщення), можна буде позбавити свободи пересування [1].

Натомість О. Лукашенко запевнив мігрантів, що розуміє, що вони «потрапили в біду», шукаючи кращого життя, й їм не загрожує депортація з Білорусі на їх батьківщину, їм дадуть вільний вибір між поверненням додому або подальшими спробами потрапити на територію ЄС. Самопроголошений президент Білорусі О. Лукашенко 26 листопада приїхав до мігрантів у табір у Брузгах, неподалік від польського кордону, та виступив перед ними з сорокахвилинною промовою. Він повторив свою заяву про те, що канцлер А. Меркель нібито погодила, що ФРН прийме дві тисячі мігрантів, які хочуть приєднатися до членів своїх родин у Німеччині, але «поляки блокують» це рішення. Речник канцлерки ФРН таку заяву спростував.

Криза на кордоні викликала занепокоєння у влади України. Польський міністр внутрішніх справ М. Камінський попередив українського міністра-візаві Д. Монастирського, що існує висока ймовірність гібридної атаки на кордоні України й Білорусі. Щоб не допустити цього на кордоні України з Республікою Білорусь розпочалася спільна спеціальна прикордонна операція «Полісся», яку координує Державна прикордонна служба України [5].

Висновки. Ситуація на білоруському кордоні залишається нестабільною, незважаючи на те, що частина мігрантів повернулися додому, а частина перебуває у транспортно-логістичному центрі, що розміщений неподалік від кордону. О. Лукашенко маніпулює Європою. Польща мобілізувала можливі сили для подальшого захисту кордонів та не має наміру йти на поступки білоруському лідеру. Білорусь не буде захищати Європу від нелегальної міграції, наркотрафіку та контрабанди в умовах тиску. За словами Лукашенка, ніяких мігрантів він у Білорусь «не кликав». Вони, мовляв, просто хочуть у Європу.

Також самопроголошений «президент» заявив, що Європа порушила угоду про реадмісію, за якою Білорусь мала стримувати мігрантів. Через міграційну кризу Варшава постійно контактує з Києвом. Сторони координують свої дії. Україна зміцнює кордон із Білоруссю та готова до провокацій.

Джерела та література

1. «Гібридна агресія». Як мігранти стали зброєю у протистоянні Лукашенка з Заходом.
URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-58046058>

2. Гібридна міграція: три сценарії завершення кризи на польсько-білоруському кордоні. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/11/16/kolonka/aleksandr-radchuk/bezpeka/hibrydna-mihracziya-try-scenariyi-zavershennya-kryzy-polsko-biloruskomu-kordoni>

3. Как на польско-белорусской границе оказались тысячи беженцев. Ответы на основные вопросы. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-59239036>

4. Міграційна криза: ЄС ухвалив нові критерії санкцій проти режиму Лукашенка. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3351366-migracijna-kriza-es-uhvaliv-novi-kriterii-sankcij-proti-rezimu-lukasenka.html>

5. На кордоні з Білоруссю розпочалася українська спецоперація «Полісся». URL: <https://novynarnia.com/2021/11/24/na-kordoni-z-bilorussyu-rozpochalasya-ukrayinska-speczoperacziya-polissy/>

6. Belarus migrants: EU accuses Lukashenko of gangster-style abuse. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-59215769>.

УДК 327.82:316.774

Н. І. Романюк – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

ВІРТУАЛЬНА ДИПЛОМАТІЯ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Проаналізовано особливості віртуальної дипломатії, визначено її переваги та недоліки. Охарактеризовано основні форми віртуальної дипломатії: твітер-дипломатію, віртуальні дипломатичні установи, проведення міжнародних зустрічей у форматі відеоконференцій.

Ключові слова: віртуальна дипломатія, віртуальні посольства, відеоконференції, онлайн зустрічі .

Romanyuk N. I. Virtual Diplomacy: Advantages and Disadvantages. This study analyzes the features of virtual diplomacy, identifies its advantages and disadvantages. The main forms of virtual diplomacy are described: Twitter-diplomacy, virtual diplomatic missions, holding international meetings in the format of videoconferences.

Key words: virtual diplomacy, virtual embassies, video conferences, online meetings.

Дипломатія справедливо вважається однією з найконсервативніших сфер державної служби. Вона базується на дотриманні норм і правил поведінки, сформованих протягом тривалого періоду часу, які допомагають державам встановлювати та розвивати відносини. Нехтування цими протокольними нормами може призвести до погіршення взаємин між державами й негативно відбитися на їх геополітичному становищі.

Із різким зростанням популярності соціальних мереж розвивається новий вид дипломатії – віртуальна дипломатія. Відомо, що термін «віртуальна дипломатія» в інформаційний простір було введено в США у середині 1990-х рр. У широкому розумінні слова, це форма дипломатії, яка асоціюється з появою глобальних інформаційно-комунікаційних мереж, а у вузькому – це процес прийняття рішень, координація, комунікація та практика закордонних справ, що здійснюються за допомогою інформаційних і комунікаційних технологій [10, с. 321]. Використання технологій віртуальної дипломатії дає змогу сформулювати комплексне уявлення про

можливості вдосконалення інструментів політичної культури у сучасних міждержавних відносинах.

Одним із проявів віртуальної дипломатії є створення віртуальних посольств. Швеція у 2007 р., першою у світі, відкрила «віртуальне посольство», метою діяльності якого було просування шведської культури за кордоном. Ця новостворена віртуальна установа не надавала жодних реальних або електронних послуг, але дозволяла бажаним швидко отримувати інформацію про Швецію або поспілкуватися з аватарами справжніх консулів чи послів [4].

Віртуальні дипломатичні установи почали відкривати й у випадку, коли відкриття реальних дипломатичних представництв є неможливим або недоцільним. Наприклад, у грудні 2011 р. почало працювати віртуальне посольство США в Ірані, оскільки дипвідносини між країнами були розірвані ще після ісламської революції 1979 р. Основна мета його діяльності – сприяти налагодженню діалогу між громадянами США та Ірану [8].

Останніми роками держави відкривають віртуальні дипломатичні установи, які виконують певні функції реальних дипломатичних представництв. Наприклад, у 2017 р. уряд Естонії підписав угоду з Люксембургом про створення віртуального посольства, в якому будуть зберігатися копії важливих державних баз даних і реєстрів. У цього віртуального посольства в юридичному плані будуть ті ж права, що й у фізичної амбасади Естонії. Його було вирішено створити в Люксембурзі, тому що там є дата-центри високої надійності, що відповідають стандартам НАТО. Головною метою цього віртуального посольства є створення цифрової спадковості держави: можливості в разі потреби скористатися або відновити дані за допомогою версій, що зберігаються за кордоном [5].

Пандемія довела, що більшість завдань дипломатичні установи можуть вирішуватися онлайн. Тому з 2020 р. в низці країн Азії та Європи посольства працюють дистанційно, з резиденцією в національних столицях. Це дає змогу оптимізувати управління та зробити посольства більш мобільними, ефективними й економічними.

Президент України В. Зеленський у квітні 2021 р. видав указ, що передбачає можливість створення так званих «дистанційних» посольств України за кордоном із резиденцією в Києві [7]. Хоча для вручення вірчих грамот послы відряджатимуться до країн акредитації, проте більшість часу вони перебуватимуть в Україні. Посол дистанційної дипустанови отримує повноваження для представлення позиції своєї держави, проведення зустрічей, організації візитів делегацій тощо. В Україні, наприклад, вже дистанційно працює посол Сінгапуру.

На нашу думку, такі дистанційні посольства можуть бути створені в країнах, які не мають стратегічного інтересу один до одного, не розвивають активних двосторонніх економічних та інших зв'язків. В іншому випадку, потрібно відкривати традиційну дипломатичну устанovu, яка буде діяти на постійній основі в країні перебування.

Розвиток сучасних інформаційних технологій і пандемія COVID-19 продемонстрували, що частину міжнародних зв'язків можна перевести у віртуальний простір. Наприклад, Президент США Дональд Трамп скасував очну зустріч лідерів країн G7, яка була запланована на червень 2020 р. в його резиденції в Кемп-Девіді. Натомість він провів відеоконференцію з лідерами найбільших промислово розвинених країн світу. В листопаді 2020 р. відбувся Саудівський саміт G20 у формі відеоконференції. Пленарне засідання ювілейної 75 сесії Генеральної Асамблеї ООН у вересні 2020 р. також проходило у формі відеоконференції. В залі засідання знаходилося лише по одному представнику від країни-члена ООН.

Перевагами таких багатосторонніх зустрічей у формі відеоконференції є: значна економія часу; більша відкритість та транспарентність у процесі ухвалення рішень;

уникнення складних регламентів і погоджувальних процедур, які відбуваються при проведенні багатосторонніх зустрічей в очному форматі; економія коштів на відрядження та обладнання для синхронного перекладу та ін.

При проведенні багатосторонніх зустрічей у формі відеоконференцій є також певні недоліки: загроза витоку конфіденційної інформації; необхідність відповідної професійної підготовки співробітників МЗС щодо технічних питань проведення відеоконференцій або розширення штату МЗС за рахунок ІТ-фахівців, які зможуть забезпечити високий рівень відеозв'язку; складні технічні питання, пов'язані з виділенням каналів для синхронного перекладу та одночасного підтримання функцій відеоконференцій і роботи з електронними документами тощо. Відеоконференції високого рівня у 2020 р. не дали очікуваної інклюзивності й прозорості переговорного процесу, тому у 2021 р. такі зустрічі проводилися в очному форматі.

Деякі країни з 2020 р. продовжують міждержавні контакти у формі відеозустрічей. Наприклад, Інвестиційний саміт SelectUSA, який є найбільшим заходом, присвяченим сприянню залучення прямих іноземних інвестицій в економіку Сполучених Штатів Америки у червні 2021 р. проходив у формі відеозустрічей. Під час цього віртуального саміту відбулося понад 100 віртуальних сесій, віртуальна виставка організацій економічного розвитку та постачальників послуг. Потужна мережева платформа забезпечила учасників можливістю встановити контакти, необхідні для просування своїх інвестицій у США [3].

Президент США Джо Байден узяв участь у віртуальному саміті ЄС у березні 2021 р., де обговорювалися питання Росії, Китаю та коронавірусу [1]. Віртуальний саміт став першою зустріччю лідерів США та Китаю з моменту вступу Байдена на посаду [6]. Майбутня зустріч між Дж. Байденом і В. Путіним відбудеться також у форматі відеоконференції, хоча дата ще не узгоджена [2].

Зростання популярності соціальних мереж і розвиток сучасних технологій сприяли розвитку твіттер-дипломатії. Глави держав, глави урядів, міністри закордонних справ, послы, та установи, які вони очолюють, взяли на озброєння інструменти твіттер-дипломатії з метою підвищення ефективності своєї роботи на міжнародній арені, а також для поширення своєї думки серед широкої аудиторії.

Присутність лідерів держав або дипломатичних установ у віртуальному просторі дає змогу швидко реагувати на міжнародні події, висловлювати політичні підтримку партнерам (ревітом чи репостом) або, навпаки, провокувати опонентів на необачні заяви. Твіттер-дипломатія забезпечує доступ до більшого обсягу інформації та досягає ширшої аудиторії, поліпшує взаємозв'язки між високопосадовими особами та дипломатами, а також дає змогу побудувати власні системи електронних комунікацій із закордонними підрозділами, а також посольствами із консульствами.

У 2007 р. тодішній президент США Барак Обама став першим світовим лідером, який відкрив свій перший акаунт. Серед політиків-блогерів найактивнішим твіттером у 2019 р. став тодішній президент США Дональд Трамп [9]. К. Грищенко став першим главою українського МЗС, який в грудні 2011 р. створив акаунт у Твіттер-мережі.

Одним із негативних моментів твіттер-дипломатії є невизначеність щодо статусу заяв високопосадових осіб та дипломатів, які вони поширюють за допомогою соціальних мереж: чи можна вважати їх особистими заявами, або все ж такими, що висловлюють офіційну позицію країни. Завданням політиків і дипломатів, які використовують цей інструмент для комунікації, є необхідність самостійно виконувати роль медіа та завдяки цьому будувати імідж своєї країни на міжнародному рівні.

Для того, щоб віртуальна дипломатія була ефективним засобом реалізації зовнішньої політики країни має бути розроблена національна стратегія чи програма віртуальної дипломатії, а також підготовлені ІТ-спеціалісти до впровадження хмарних технологій для створення системи комунікації. Однак, віртуальна дипломатія не може бути заміником традиційної дипломатії, а лише буде доповнювати її.

Отже, розвиток сучасних інформаційних технологій і пандемія COVID-19 продемонстрували, що частину міжнародних зв'язків можна перевести у віртуальний простір. Віртуальна дипломатія відкриває додаткові можливості для активності між політиками та дипломатами різних країн, однак потребує відповідної професійної підготовки та має певні ризики. Звісно, віртуальна дипломатія не скасовує усі форми традиційної дипломатії, а доповнює її якісно новими можливостями.

Джерела та література

1. Байден і лідери ЄС обговорили ... URL: <https://www.dw.com/u>
2. Байден і Путін поговорять у форматі відео конференції. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/12/3/7316135/>
3. Віртуальний інвестиційний саміт 2021 SelectUSA. URL: <https://itukraine.org.ua/virtual-investment-summit-2021-selectusa.html>
4. Габер Є. Поствірусна дипломатія: як сучасні технології та карантин змінюють міжнародні відносини. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/04/23/7109048/>
5. Естонія відкриє в Люксембурзі першу в світі віртуальну амбасаду. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/429085.html>
6. Лідери США і Китаю вперше зустрілися на віртуальному саміті. URL: <https://www.dw.com/uk/lidery-ssha-i-kytaiu-vpershe-zustrilysia-na-virtualnomu-samiti/a-59832246>
7. Ліскович М. Україна створюватиме «віртуальні» посольства за кордоном: про що йдеться. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3209612-ukraina-stvoruvatime-virtualni-posolstva-za-kordonom-pro-so-jdetsa.html>
8. США відкрили «віртуальне посольство» в Ірані. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24413914.html>
9. Трамп – Твітер-лідер. URL: <https://tsn.ua/svit/trendi-twitter-2019-socmerezha-na-zvalanaychastishe-zgaduvanih-u-sviti-politikiv-aktorivi-sportsmeniv-1457712.htm>
10. Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин; редкол.: Л. В. Губерський та ін. Київ: Знання України, 2004. 798 с.

УДК 341.241(474.5:438:477)

О. С. Трач – студентка 3 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Н. Ю. Михалюк – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу Волинського національного університету імені Лесі Українки

УЧАСТЬ УКРАЇНИ У «ЛЮБЛІНСЬКОМУ ТРИКУТНИКУ»

Роботу виконано на кафедрі міжнародних комунікацій та політичного аналізу ВНУ ім. Лесі Українки

Розглядаються основні етапи створення тристоронньої платформи «Люблінський трикутник» та значення цієї угоди для Литви, Польщі та України загалом. Аналізується роль України як європейської держави, але не члена ЄС та НАТО, у становленні та розвитку такого формату співпраці.

Ключові слова: «Люблінський трикутник», економіка, Польща, Литва, Україна, Європейський Союз.

Trach O. S., Mykhaliuk N. Yu. Ukraine's Participation in the Lublin Triangle. The main stages of creating a tripartite platform the «Lublin Triangle» and the significance of this agreement for Lithuania, Poland and Ukraine as a whole are considered. The role of Ukraine as a European state, but not a member of the EU and NATO, in the formation and development of this format of cooperation is analyzed

Key words: «Lublin Triangle», economy, Poland, Lithuania, Ukraine, European Union.

28 липня 2020 р. була підписана спільна декларація між Україною, Польщею та Литвою про створення «Люблінського трикутника» – тристоронньої платформи для політичного, економічного, культурного й соціального співробітництва. В експертному середовищі думка традиційно розділилася між оптимістами, які вбачають перспективи для України у новому форматі міжнародної співпраці, та песимістами, які пророкують йому таку ж долю як і ГУАМу – регіонального об'єднання чотирьох держав: Грузії, України, Азербайджанської Республіки та Республіки Молдова. «Люблінський трикутник» у розповсюдженій свідомості розглядається як своєрідна проєкція Люблінської унії 1569 р.: вона заснувала федеративну державу Королівство Польщі й Великого Литовського князівства (дещо більше відому як Першу Річ Посполиту).

Декларацію про створення такого формату підписали міністри закордонних справ: Польщі – Яцек Чапутович, Литви – Лінас Лінкявічюс та України – Дмитро Кулеба. При підписанні вони говорили про співпрацю в рамках ЄС та НАТО, новітні виклики з боку Російської Федерації для країн Центральної Європи [4]. Міністри підкреслили спільне бачення майбутнього Центральної та Східної Європи, зобов'язалися координувати зусилля щодо постійного дотримання міжнародного права.

В рамках цього формату співробітництва вказано на необхідності своєчасної підтримки політичних та економічних перетворень в Україні. Міністр закордонних справ Лінас Лінкявічюс наголосив, зокрема, щодо участі Литви в польсько-українській співпраці та високо оцінив зусилля України щодо впровадження реформ (наприклад, Закон про торгівлю землею сільськогосподарського призначення та Закон про банківську діяльність). Він також вказав на необхідність подальших превентивних дій у судовій системі, зловживання правовою системою в Україні. Згідно з наміром ініціаторів, нова тристороння платформа передбачає додаткову можливість підтримки процесів демократизації цих країн.

Ініціатива підписання зосереджена на кількох тематичних рівнях. По-перше, це стосується питання регіональної безпеки та протидії агресії Росії, особливо у сфері дезінформації. Учасники не визнають і засуджують анексію Криму, закликають Росію припинити конфлікт та вивести війська із Луганської та Донецької областей.

По-друге, торгівля, інвестиції та інфраструктурні проєкти. В рамках ініціативи сторони зобов'язуються забезпечити кращий доступ до інфраструктури в своїх регіонах та покращити її якість шляхом запуску та реалізація проєктів, що сприяють згуртованості цих країн. Польща та Литва позитивно оцінюють готовність до співпраці України в рамках ініціативи Трьох морів, яка, зокрема, має на меті енергетичні проєкти, що передбачають використання українських газових терміналів та інфраструктур.

По-третє, це побудова та зміцнення міжлюдських контактів та покращення співпраці між громадянськими суспільствами, у тому числі між науковцями та експертами, а також діяльність Польщі, Литви та України у процесі формування сучасної культури у Центральній Європі [2].

Предметом обговорення також є координація заходів у боротьбі з пандемією COVID-19. Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба наголосив, що новий

формат співпраці сповнений «практичним змістом» і є гарною можливістю проведення регулярних тристоронніх зустрічей на рівні міністрів та керівників відомств для консультацій між представниками трьох країн.

Спільна історико-культурна спадщина значно стимулює розвиток нинішньої співпраці. З погляду Литви, новий формат є закономірним наслідком історичних умов і тристороннього співробітництва дотепер. Останнім часом необхідність побудови добрих відносин із сусідами підтверджується багатьма важливими історичними та політичними подіями: святкування 450-річчя підписання Люблінської унії в липні 2019 р., урочиста повторна церемонія поховання двадцяти січневих повстанців у листопаді 2019 р. за участю президента Польщі та Литви, святкування 610-ї річниці Грюнвальдської битви в липні 2020 р.

Відданість Литви Україні також сприяє зміцненню й її власної міжнародної позиції. Багатостороннє вшанування та різноманітні формати співпраці підтверджують готовність Вільнюсу до діалогу та співробітництва у стратегічному вимірі. Стосовно України – це «геополітична місія» Литви, заснована на просуванні демократичних цінностей та допомоги в інтеграції нашої держави в ЄС та НАТО шляхом передачі власного досвіду, набутого у цьому процесі трансформації. Більше того, все це дає змогу раціоналізувати литовські міжнародні інтереси з посиленням на сучасні виклики, особливо в контексті агресії РФ та стабілізації її соціально-економічного становища.

Польща, незважаючи на різницю позицій між урядами обох країн, які часом охолоджували двосторонні відносини, є стратегічним партнером для України. Литва, у свою чергу, послідовно підтримує впровадження українських галузевих реформ безпеки. Обидві країни активізують співпрацю в політичній, військовій та енергетичній сферах. Водночас політична та економічна нестабільність України значною мірою визначає її необхідність співпраці з регіональними партнерами, особливо в умовах порушення територіальної цілісності та гібридної російсько-української війни.

Для України «Люблінський трикутник» означає новий рівень відносин із партнерами (лідерами) з Центральної Європи, тому що вона виступає не лише як член ініціативи, а передусім як її законний ініціатор та лідер [1].

Ідея створення такого формату співпраці виникла під час першого візиту Президента України В. Зеленського до Польщі у серпні 2019 р. Потім на спільній конференції з президентом Анджеєм Дудою, він наголосив, що Україна хоче бути учасником різних форматів регіонального співробітництва. Ситуація в Україні в контексті російської безпеки чи агресії часто є предметом дискусій, тому суб'єктивність цієї країни як учасника переговорів є важливим питанням [5]. Ініціатива «Люблінського трикутника» дає Україні змогу підкреслити свої позиції не лише в Центральній Європі, а й також на міжнародних форумах, членом яких не є, як-от НАТО чи ЄС. «Люблінський трикутник» – це формат, в якому Київ буде рівноправним суб'єктом діалогу.

Люблінський трикутник має стати ще одним механізмом тристороннього співробітництва, позитивний вплив якого спостерігається на багатьох рівнях. Одним із прикладів поки що є міжпарламентський діалог у рамках Парламентської асамблеї Сейму та Сенату Республіки Польща, Сейму Литовської Республіки та Верховної Ради України, метою якого є не лише покращення двосторонніх відносин, а також виробити спільну позицію з питань і проблем, що цікавлять усі три сторони (відносин до російської політики, енергетичного, економічного та інфраструктурного співробітництва) [3].

В умовах реально діючого «Люблінського трикутника» досвід Польщі та Литви щодо імплементації форм, механізмів діяльності та стандартів Європейського Союзу й забезпечення стабільного тривалого соціально-економічного розвитку може бути адаптовано Україною значно ефективніше, тим більше, за умов отримання Україною «Зони вільної та всеосяжної торгівлі з Європейським Союзом».

Таким чином, створення «Люблінського трикутника» є попереджувальним сигналом до більш агресивної політики Росії. Тому в символічному сенсі Трикутник можна розуміти як необхідність співпраці між державами, яка є основою і гарантією свободи, суверенітету, сили та незалежності націй, а також як відповідь на спільні загрози в регіоні. Якщо для Литви «Люблінський трикутник» є ще одним кроком до зміцнення її безпеки, то для України, яка не є членом європейських чи євроатлантичних структур, ця ініціатива стане додатковим інструментом, що забезпечує її присутність та суб'єктивність на європейській арені. Зростаюче значення регіонального співробітництва робить Україну важливим партнером перед обличчям гібридних загроз із боку Росії.

У рамках «Люблінського трикутника» Литва, Польща та Україна також заявляють про співпрацю з іншими партнерами. Схоже, що формат міг би дати можливість діалогу з білоруською владою та її поступового включення в процеси євроінтеграції – цей напрям також є важливим елементом тристороннього міжпарламентського співробітництва.

Для України досвід соціально-економічного розвитку Польщі та Литви цінним може бути також із погляду створення євро регіонів і налагодження транскордонного співробітництва та відносно створення й регулювання діяльності вільних економічних зон (особливо цінним це може бути у контексті створення вільних економічних зон – територій пріоритетного розвитку у Донецькій та Луганській областях).

Стосовно економічних складників найбільш актуальним є визначення перспективних напрямів, форм і методів співпраці Польщі, Литви та України як на міждержавному рівні, так і на рівні бізнесформувань, а також розробка конкретних інвестиційних проєктів подібної співпраці в агропродовольчій сфері, логістичній інфраструктурі, енергетиці та у сферах ІТ-технологій і фінансів.

Джерела та література

1. Чеботарьов Є. В., Чеботарьов В. А. Польща, Литва, Україна: національні ділові культури як детермінанта інтеграції на європейських і світових ринках. *Галицький економічний вісник*. 2020. Т. 63. № 2. С. 279–288.
2. Шевченко О. М. Концепція «Міжмор'я» в сучасних геополітичних умовах. *Міжнародні відносини, серія «Політичні науки»*. 2016. № 11. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2907
3. Chebotarov V., Chebotarov Ie. Polish economic miracle as a factor of the socialist system. *Economic Herald of the Donbas*. 2016. № 4. P. 5–9.
4. Glinkowska-Krauze B., Chebotarov Ie., Chebotarov V. Comparative studies of national business cultures in the countries of Central and Eastern Europe: the basics for Improving International entrepreneurship in Poland and Ukraine. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*. 2020. Vol. 23. № 1. P. 7–18.
5. Kuklo C. Demografia Rzeczypospolitej Przedzobiorowej. Warszawa: Wyd. DiG, 2009. 518 p. (P. 211).

О. І. Бекеша – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
І. О. Балак – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ІТАЛІЇ В PESCO

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Розглядається політика безпеки та оборони Європейського Союзу, зокрема Постійна структурована співпраця у сфері оборони (PESCO). Аналізується участь Італії в оборонних проєктах PESCO.

Ключові слова: оборонна політика, безпека, спільна політика безпеки та оборони, PESCO.

Bekesha O. I., Balak I. O. Features of Italy's Participation in PESCO. In this paper the security and defense policy of the European Union is considered, in particular the Permanent Structural Cooperation (PESCO). Italy's participation in PESCO defense projects is analyzed.

Key words: defense policy, security, common security and defense policy, PESCO.

На сьогодні питання безпеки та оборони набуває все більшої актуальності й є пріоритетним у політиці кожної держави, що пов'язано з постійним зростанням нових загроз та викликів на міжнародній арені.

Хоча Європейський Союз спочатку створювався для економічної та політичної інтеграції держав-членів, він інтенсивно розвивав співробітництво у сфері безпеки та оборони. Значним поштовхом до такої співпраці стало підписання Маастрихтського договору 7 лютого 1993 р., у якому були викладені основні принципи спільної зовнішньої політики та політики безпеки Союзу (СЗППБ), а також було визначено, що саме ця політика є «другою опорою» ЄС. Окрім того, в статті 42 договору про функціонування ЄС зазначено, що спільна політика безпеки та оборони є складовою частиною спільної зовнішньої політики безпеки й забезпечує Союзу можливість оперативних дій [3].

Після затвердження правової основи, ЄС розпочав конкретні проєкти, спрямовані на посилення співпраці між державами-членами в секторах оборони та безпеки. Одним із таких проєктів є PESCO (Permanent Structured Cooperatio), або ж Постійна структурована співпраця у сфері оборони. Рішення про створення проєкту було схвалено кваліфікованою більшістю Ради ЄС 11 грудня 2017 р. Метою PESCO є підсилення обороноздатності ЄС та створення можливостей для ефективного відвернення зовнішніх загроз для європейської системи безпеки. Це підвищить спроможність ЄС як міжнародного суб'єкта безпеки, сприятиме захисту громадян ЄС й максимізувати ефективність витрат на оборону.

Різниця між PESCO та іншими формами співробітництва полягає в юридично обов'язковому характері зобов'язань, взятих на себе державами-учасниками. Участь у проєкті є добровільною, а процес прийняття рішень відбувається в інституційних рамках ЄС.

PESCO має дворівневу структуру:

1. *Рівень Ради*. Вона відповідає за загальне спрямування політики та прийняття рішень, а також надає оцінку того, чи країни-учасниці добросовісно виконують свої зобов'язання. Правові акти приймаються одногосно (крім рішень про припинення членства та вступ нових членів, які приймаються кваліфікованою більшістю). Тільки члени PESCO можуть брати участь у голосуванні.

2. *Рівень проектів*. Ефективність PESCO вимірюється також проектами, що розроблені в рамках співпраці. Кожним проектом керують ті держави-члени, які беруть у ньому участь, під наглядом Ради. Для структурування роботи Рада прийняла рішення про загальні правила управління проектами [4].

Участь у PESCO є добровільною для всіх держав-членів Євросоюзу, 25 із 27 країн-членів приєдналися до цієї програми. До нового об'єднання не увійшли Данія та Мальта. У межах PESCO розроблено 47 проектів у таких сферах, як от: навчання, наземні, морські, повітряні, кібер- і спільні проекти. Початковий перелік 17 проектів ухвалений Радою Європейського Союзу 6 березня 2018 р., наступні 17–19 листопада 2018 р., ще 13 додаткових – 12 листопада 2019 р.

Кожен із проектів розробляє та реалізує різна група держав-членів PESCO (учасники проекту) та координує одна або декілька країн-учасниць PESCO (координатори проекту). Учасники проекту можуть домовитися між собою, щоб дати іншим державам-членам змогу приєднатись як учасники або спостерігачі [2].

Із 47 проектів лише 1/5 має понад 7 учасників, тоді як більше половини проектів мають лише три або менше учасників. Такі країни, як Франція, Італія, Іспанія, Німеччина, Бельгія, Нідерланди та Румунія, вважають за краще співпрацювати один з одним у проектах (вони разом беруть участь у восьми йі більше проектах PESCO). Інша очевидна модель співпраці полягає в тому, що більшість проектів PESCO вимагають участі принаймні однієї країни-члена зі сформованою оборонною промисловістю для просування проектів – менші країни-члени неохоче взаємодіють одна з одною у своїх власних проектах PESCO [5, с. 234].

Щодо Італії, варто зазначити, що протягом 2019 р. військові витрати вирости на 11 %, порівняно з минулим роком, що ставить її на сьоме місце за відносним збільшенням військових витрат серед країн Європи. Варто зазначити, що 4 з 15 країн із найвищими у світі витратами у військовій сфері, а саме: Франція, Велика Британія, Німеччина та Італія перебувають в Європі. У сукупності на них припадає 10 % світових військових витрат.

Одним із найважливіших видів збройних сил у країнах Європи є сухопутні війська, метою яких є ведення бойових дій на суші. У багатьох державах вони є найчисельнішим видом, різноманітним за структурою, озброєнням і способами ведення військових операцій. Вони є головним носієм бойової могутності збройних сил будь-якої незалежної держави. Загальна чисельність сухопутних військ Італії на 2019 р. становила 111 тис. осіб, що структурно підпорядковуються Штабу оперативного командування, дві дивізії оборонних сил, одну танкову та шість механізованих дивізій, бронекавалерійську й аеромобільну бригади та два інженерних полки [1].

Італія є однією з найбільш активних країн-учасниць PESCO. Станом на 2020 р. вона бере участь у 26 проектах, окрім того є координатором іще восьми. Більш залученою є лише Франція, яка є учасницею 30 проектів і координує 11 проектів (рис. 1).

Детальніше розглянемо проекти, в яких Італія виступає куратором.

1. *Європейський центр сертифікації та підготовки європейських армій (The European Training Certification Centre for European Armies)*, що має на меті сприяти стандартизації процедур у європейських арміях. Центр забезпечить спільну роботу солдатів і цивільних службовців в навчальному середовищі за такими сценаріями, як «Гуманітарна Допомога» та «Підтримка стабілізації та нарощування потенціалу» й, зрештою, сприятиме консолідації та поширенню корпоративного досвіду та знань для планування й проведення місій та операцій СПБО.

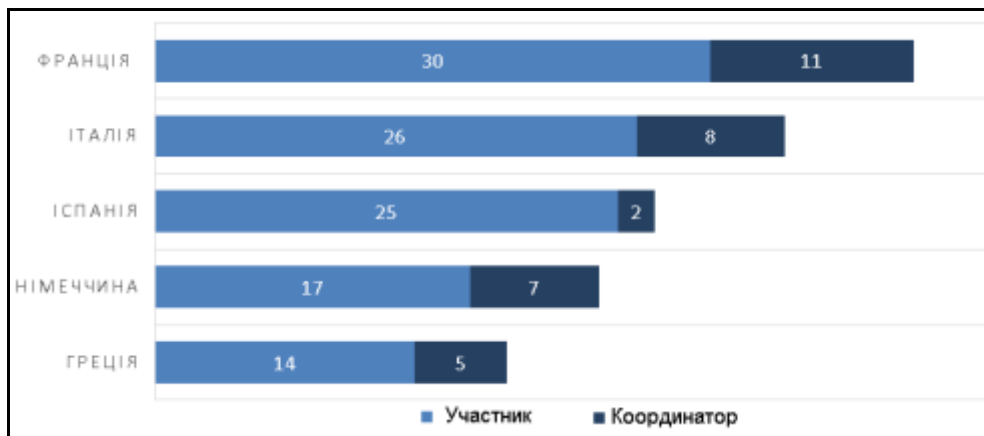

Рис. 1. Топ-5 країн-учасниць PESCO за кількістю проєктів (складено за: [5, с. 234]).

2. *Комплекс військових заходів щодо полегшення наслідків катастроф (Deployable Military Disaster Relief Capability Package)*. Метою проєкту є розгортання військової допомоги під час катастроф (громадських лихах, природних катаклізмах, пандеміях тощо) шляхом створення спеціалізованого пакету військових заходів, який можна розгорнути в найкоротші терміни як в межах ЄС, так і за його межами.

3. *Наступна генерація броньованих боєвих машин піхоти (AIFV), десантних машин (AAV) і легких транспортних засобів (LTV) (Armoured Infantry Fighting Vehicle/Amphibious Assault Vehicle/Light Armoured Vehicle)*. У рамках проєкту буде розроблено та створено прототипи вищезгаданої військової техніки.

4. *Створення автономної системи портового нагляду (Harbour & Maritime Surveillance and Protection (HARMSPRO))*. Втілення цього проєкту надає державам-членам значний морський потенціал для ведення спостереження та охорони визначених морських районів від портів аж до прибережних вод, включаючи морську лінію комунікацій та критичну інфраструктуру в морі.

5. *Європейський патрульний корвет (European Patrol Corvette (EPC))*. Мета – спроектувати та розробити прототип для нового класу військових кораблів під назвою «Європейський патрульний корвет».

6. *Розробка контрбезпіотної повітряної системи (Counter Unmanned Aerial System (C-UAS))*. Система швидко розгортається та досягає робочого стану, щоб забезпечити охорону військ під час оперативних дій.

7. *Розробка економічно ефективної та інноваційної Європейської платформи високоатмосферних дирижаблів (European High Atmosphere Airship Platform (EHAAP) – Persistent Intelligence, Surveillance and Reconnaissance (ISR) Capability* (на базі повітряної кулі), що забезпечить стійкість у зоні дій і високу ступінь свободи руху.

8. *Встановлення Європейської глобальної системи RPAS (European Global RPAS Insertion Architecture System)*. Проєкт передбачає розробку, випробування, дослідження та запуск у виробництво багатофункціонального безпілотного літального апарату, який підвищить військовий потенціал держав-членів і буде здатний вести наземне та морське спостереження, ідентифікувати об'єкти та цілі, виконувати координуючі функції та завдавати бойових ударів [6].

Отже, створення та розвиток PESCO є логічною та необхідною відповіддю на нові виклики та загрози, що з'являються у сфері безпеки. Це крок вперед для Європейського Союзу з погляду оборони та безпеки.

Правова основа співробітництва у сфері безпеки та оборони між членами ЄС була закладена в Маастрихтському договорі (1992 р.) й переросла в PESCO (2017 р.).

Італія бере активну участь у спільній політиці безпеки та оборони Європейського Союзу, зокрема є куратором 8-ми та учасницею 26-ти проєктів в рамках Постійної структурованої співпраці (PESCO). Спектр інтересів Італії у цій сфері є широким і включає в себе як проєкти розробки нового озброєння різних видів, так і створення комплексів військових заходів реагування.

Джерела та література

1. Безуглий В. В., Івашина В. І. Сучасний стан і геопросторові особливості військової сили країн Євросоюзу та України. *Вісник Одес. нац. ун-ту. Серія: Географічні та геологічні науки*. 2020. Т. 25. Вип. 1 (36). С. 63–78. DOI: [https://doi.org/10.18524/2303-9914.2020.1\(36\).205165](https://doi.org/10.18524/2303-9914.2020.1(36).205165).
2. Європейський Союз: навч. посіб. [А. О. Бояр (кер. авт. кол.), Н. П. Карпчук, Н. І. Романюк та ін.]; за ред. А. О. Бояра, С. В. Федонюка. Київ: ФОРМ-ЛТД, 2020. 600 с.
3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С 83/01). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_b06/
4. EEAS Press Team. Permanent Structured Cooperation (PESCO) – factsheet. *EEAS Press Team*. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/34226/permanent-structured-cooperation-pesco-factsheet_en
5. Fiott D., Theodosopoulos V. Yearbook of European Security. *European Union Institute for Security Studies (EUISS)*. 2020. URL: <https://www.iss.europa.eu/content/yearbook-european-security-2020>
6. Permanent Structured Cooperation (PESCO)'s projects – Overview. 2020. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/46846/pesco-projects-20-nov-2020.pdf>.

УДК [327.54:327.56:327.58](430:519:477)

Ю. Я. Тишкун – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин ІГСН НУ «Львівська політехніка»

«ЗАМОРОЖУВАННЯ» МІЖНАРОДНОГО КОНФЛІКТУ: МЕЖІ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ НІМЕЧЧИНИ ТА КОРЕЇ В УКРАЇНІ

Роботу виконано на кафедрі політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка»

Розглядаються приклади заморожених міжнародних конфліктів на прикладі Німеччини та Кореї в другій половині ХХ ст. Стверджується, що конфлікти навколо поділу цих країн схожі з російсько-українським конфліктом на Сході України, однак можливості врахування їх досвіду у нас надзвичайно обмежені. Підкреслюється, що у випадку російсько-українського конфлікту його заморожування можливе швидше за корейським, аніж за німецьким сценарієм, з періодичними розморожуваннями та міжнародними кризами.

Ключові слова: заморожений конфлікт, об'єднання Німеччини, поділ Кореї.

Tyshkun Yu. Ya. «Freezing» of International Conflict: the Limits of Using the Experience of Germany and Korea in Ukraine. There are considered examples of frozen international conflicts in Germany and Korea. It is argued that these conflicts have some similarities with the Russian-Ukrainian conflict. but that their experience in Ukraine is extremely limited. It is emphasized that in the event of a Russian-Ukrainian conflict, its freezing is possible in the Korean rather than the German scenario, with periodic thaws and international crises.

Key words: frozen conflict, German unification, partition of Korea.

Головна проблема України з 2014 р. – це виживання у конфлікті з Росією. З огляду на очевидну непропорційність воєнного потенціалу двох держав, як згідно ДЗЗСЄ, так і згідно сучасного «Global Firepower Index», в Україні популярна ідея «заморожування» цього конфлікту, жорсткого відокремлення демаркаційною лінією вільних її територій від земель, окупованих Росією та зосередження на внутрішньому соціальному, зокрема, економічному розвитку решти території. Так, як це зробили у ХХ ст. еліти Західної Німеччини та Південної Кореї. Вважається, що такі дії в досяжній історичній перспективі дадуть змогу забезпечити випереджаючий розвиток вільних територій України, порівняно з її землями, окупованими Росією, й, врешті-решт, підштовхнуть населення останніх повернутися під контроль офіційного Києва. Однак, реалістичність й адекватність втілення цього (німецького та корейського) сценарію в Україні мало обговорювалась, як і, взагалі, можливість призупинення сучасного воєнного конфлікту на Сході України. Що й необхідно дослідити у цій розвідці.

Отже, метою цієї роботи є порівняння умов окупації частини України з 2014 р. й окупації Німеччини та Кореї в 1945 р., а також прийнятності в нашій державі досвіду «замороження» конфлікту в двох останніх країнах.

Розглядаючи перспективи припинення конфлікту низької інтенсивності на Сході України через його замороження багато вітчизняних політиків, експертів та пересічних громадян випускають з уваги той факт, що його повне припинення чи, принаймні, замороження вимагає наявності з протилежного боку фронту повноцінного політичного суб'єкта, здатного прийняти таке рішення. Однак, конфлікт на Сході України ведеться з Росією, а не із «сепаратистами». Своєю чергою, Росія як суб'єкт прийняття політичних рішень не бажає перемир'я з Україною на умовах останньої, й в принципі не вважає офіційний Київ політичним суб'єктом, здатним до переговорів із Росією й достойним їх. Натомість, нібито «сепаратисти», які безпосередні учасники конфлікту на Сході України, не є ні «сепаратистами» в буквальному значенні цього слова, ні не мають політичної суб'єктності для переговорів про стійке та тривале перемир'я. Кримські, севастопольські, донецькі та луганські «сепаратисти» – не є ними в розумінні, прийнятому в теорії міжнародних відносин і міжнародному праві. Адже сепаратисти зі зброєю в руках відстоюють свою локальну чи регіональну ідентичність, оберігають її й борються за незалежність для того, щоб перетворити власну ідентичність на національну, державну. Натомість, кримські, севастопольські, донецькі та луганські «сепаратисти» ніколи не мали власної ексклюзивної ідентичності. Вони – сецесіоністи-іредентисти, носії російської національної та(або) імперської ідентичності («общерусской»). Вони не виступали й не виступають за незалежні та суверенні «ДНР», «ЛНР», «Республіку Крим» і «Вільне місто Севастополь» як суб'єктів міжнародного права й членів ООН. Їх мета інструментальна, а не ідейна – відділення від України виключно для того, щоб миттєво інтегруватись у централізовану авторитарну Російську Федерацію. Як це зробили кримські й севастопольські «сепаратисти» весною 2014 р. Оскільки вони не сепаратисти, а в кращому випадку, російські іредентисти, то й вести переговори про замороження конфлікту слід із державою-суб'єктом, до якої вони прагнуть приєднатись – із Росією. Однак, остання, своєю чергою, не вважає Україну самостійною, суверенною державою з власною ідентичністю (В. Путин: «Украина это не государство»), а виключно маріонеткою ворожих собі глобальних потуг – США, Великобританії, ЄС. Тому Україні, як маріонетці, з боку Росії пропонується вести переговори виключно з іншими маріонетками – ДНР і ЛНР, як тимчасовими, інструментальними «проксі» структурами, покликаними легітимізувати російське втручання у внутрішні справи України, порушення її суверенітету, а також

попередити визнання РФ стороною офіційного міжнародного збройного конфлікту, агресором згідно норм міжнародного публічного права.

Втім, саме ці факти – відмова Росії визнавати міжнародну суб'єктність України, готовність міняти її статус і кордони без врахування волі населення останньої дає змогу актуалізувати досвід Німеччини й Кореї для України. Адже держави-переможці у Другій світовій війні самостійно визначили зовнішні кордони Німеччини на конференціях у Тегерані, Ялті та Потсдамі, визначили лінії поділу всередині Німеччини й Кореї, нав'язали їм політичний, економічний і соціальний устрій, і, загалом, тривалий час після 1945 р. розглядали ці країни як об'єктів, а не суб'єктів міжнародної політики та геополітики. Так, німецький суверенітет остаточно відновлено виключно Московським договором держав-переможниць 12 вересня 1990 р. [1, с. 95], й то не повністю, з огляду на те, що на Німеччину досі поширюються норми Ст. 53 Статуту ООН щодо колишніх «ворожих держав». Суверенітет Республіки Корея також виник після Корейської війни й поступово розширювався з часом.

Водночас, Україну після 2014 р., Республіку Корея після 1948 р. та ФРН після 1949 р. єднає невизнання ними конкуруючих політичних структур, створених СРСР/Росією внаслідок війни – ДНР/ЛНР, НДР і КНДР. НДР, яка виникла внаслідок Другої світової війни та радянської Східної Німеччини; КНДР, яка виникла внаслідок Другої світової та Корейської воєн і радянської Північної Кореї; ДНР, ЛНР, «Республіки Крим», «Міста Федерального значення Севастополя», які виникли внаслідок агресії Збройних Сил Росії й її проксі-структур. В усіх трьох державах цей внутрішньополітичний курс доповнювався аналогічним курсом на невизнання конкуруючих політичних структур на глобальній арені. При цьому подібно до України, яка не визнає ДНР/ЛНР, але підтримує дипломатичні стосунки з Росією, та ФРН і Республіка Корея не визнавали НДР та КНДР, але підтримували стосунки з СРСР (з 1970 р. – перша, й з 1990 р. – друга [1, с. 78, 417–418]). Щоправда у ФРН «Доктрина Гальштайна» щодо невизнання НДР діяла недовго – до початку «нової східної політики» В. Брандта, яка завершилася взаємним визнанням суверенітету ФРН та НДР 1972 р., відмовою обміном їх постійними представництвами та спільним їх вступом в ООН [1, с. 79–80]. Однак, Республіка Корея досі не визнає КНДР, а Україна не бажає йти на пропонувані РФ «прямі переговори» із «ДНР»-«ЛНР». Також, усі три держави фактично відмовилися від перспективи силового об'єднання країни, й в усіх них об'єднання власної території залежало, а в Кореї та Україні – й досі залежить від співвідношення воєнних і дипломатичних сил наддержав і великих держав. Так, передумовою об'єднання Німеччини в 1990–1991 рр. стала криза світової системи соціалізму, РЕВ та Варшавського блоку, розпад СРСР, які відбулися водночас. Через що СРСР/Росія не змогла врятувати НДР від внутрішнього колапсу й поглинення ФРН [1, с. 89, 91–93]. І навпаки, економічна перевага ФРН над її сусідами та партнерами по ЄЕС не дозволила останнім ветоувати об'єднання Німеччини. Щонайбільше, партнери ФРН змогли добитися від неї згоди на створення ЄС й відмови від німецької марки на користь єкю під час об'єднання Німеччини [1, с. 49, 50, 89], але не зупинки останнього.

Натомість, у випадку України та Кореї об'єднання їхніх територій досі залежить від серйозного ослаблення, або навіть системної кризи наддержав, які підтримують конкуруючі з першими політичні утворення: РФ у випадку ДНР/ЛНР і РФ та КНР у випадку КНДР. Саме ці супердержави не дозволяють США та Республіці Корея поєднанням силою вирішити проблеми (термо)ядерної програми й гуманітарної кризи в Північній Кореї, а Україні повернути Південну Луганщину, Східну Донеччину, Севастополь і Крим.

Водночас, наявність в Україні та Кореї демаркаційної лінії, яка співпадає з лінією фронту, певними особливостями ландшафту та рельєфу місцевості, але ніколи не мала підґрунтя у вигляді якихось адміністративних кордонів, означає, що на цих

демаркаційних лініях принаймні окремі збройні сутички траплятимуться постійно й час від часу вони переростатимуть у міжнародні кризи глобального масштабу, оскільки їх ініціатор-агресор (КНДР, РФ) завжди погрожуватиме опоненту (Україні, Республіці Корея та їх союзникам) застосуванням зброї масового знищення – ядерної. В цьому, як і в послідовній політиці невизнання противника на міжнародній арені й усередині держави, вимоги до міжнародного співтовариства про застосування масштабних тривалих санкцій до свого противника, саме корейський, а не німецький приклад боротьби за деокупацію територій і «підмороження» конфлікту подібний до українського й придатний до певної міри до застосування у нас.

Натомість, Україні, на відміну від Південної Кореї та Західної Німеччини – не доводиться розраховувати саме на «м'яку силу» національної ідентичності, добробуту власних громадян і силу національної економіки. Хоча саме на це в Україні сподіваються. – З наступних причин. У Кореї і Німеччині з 1945 р. йшлося про існування єдиної ідентичності – титульної нації. Питання було лише в її формі «національна за формою [корейська, німецька – Ю. Т.], соціалістична [чи капіталістична] за змістом». Навпаки, в Україні йдеться про зміну національної ідентичності – української на російську. Адже на вільних і на окупованих Росією територіях України існують ідентичності щонайменше конкуруючі, якщо не антагоністичні, – національна українська й національна та(або) імперська російська. І одна з них внаслідок війни має зникнути. Натомість, про зміну соціального, зокрема, економічного ладу в Україні не йде. Адже, на відміну від комуністичних НДР і КНДР з їх плановою, командно-адміністративною економікою, окуповані Росією Крим, Севастополь, Південна Луганщина та Східна Донеччина мають капіталістичну, ринкову економіку, як і вільна частина України.

Як наслідок, стабілізація на декілька десятиліть демаркаційної лінії між вільними й окупованими РФ територіями на Пд. та Сх. України може спричинити те, що на цих територіях, більшість населення, навіть без цілеспрямованого переселення на них росіян, і за громадянством, і за ідентичністю буде російською, а не українською, й тому «м'яка» сила України не буде на них впливати, як вона не впливає останні 8 років на більшість корінних росіян. – Водночас, для нечисленних українців, лояльних до офіційного Києва на окупованих територіях, потенціал «м'якої» (економічної) сили української держави може виявитися недостатнім, на відміну від поточних прогнозів вітчизняної еліти. Адже, в Україні відсутні ті чинники, які забезпечили економічне зростання Західної Німеччини та Південної Кореї, забезпечили добробут їх населення й вдосконалення промисловості та інфраструктури. – Мова йде про традиційні джерела зростання об'ємів економіки, такі як: зростання чисельності населення країни, яке збільшує чисельність її споживачів, робітників, новаторів та підприємців; зростання доходів і, отже, добробуту населення; зростання споживання ним природних ресурсів у вигляді товарів і послуг, а також – виявлення національним бізнесом нових ринкових ніш у глобальній економіці. Навпаки, демографічний тренд України – депопуляція; обмежене споживання її населенням природних ресурсів в умовах глобальної екологічної, зокрема, кліматичної кризи та глобального економічного курсу на сталий розвиток та «нульове зростання», необхідність дотримання Україною норм майбутньої «Європейської зеленої угоди». Зростання доходів наявного українського населення обмежене економічним ефектом країн, які потрапили до «пастки середнього доходу», через яку Україна не може істотно збільшувати зарплати своїх громадян, щоб її підприємства й українські відділення ТНК не втратили цінової конкурентоспроможності на глобальному ринку. Для виявлення нових глобальних ринкових ніш Україна має недостатній науково-технічний, загалом, інноваційний потенціал, як

напівпериферійна економіка (в термінології світ-системного аналізу) із тенденцією до зростання частки її сировинної спеціалізації та експорту.

Отже, ідея «замороження конфлікту» з Росією приваблива та самоочевидна для значної частини населення України, психологічно виснаженого війною. Втім, її повноцінна реалізація неможлива, оскільки ініціатору війни – РФ її втілення непотрібне й не вигідне, й навпаки вона прагне економічно та демографічно виснажити Україну продовжуючи цей конфлікт, щоб згодом знищити її державність. Через це неможливий бажаний для українського суспільства варіант – безумовне замороження конфлікту за зразком Німеччини, де поділ країн по демаркаційній лінії був зафіксований у 1945–1991 рр. Натомість, в Україні можливий корейський (та індо-пакистанський) варіант заморожування конфлікту – фіксація демаркаційної лінії на десятки років, на якій усе-таки триває конфлікт низької інтенсивності, який час від часу переростає у міжнародну кризу із загрозою його переростання у масштабну війну із загрозою застосування державою-агресором тактичної ядерної зброї. При цьому Україна не зможе повноцінно розраховувати на вплив її «м'якої» сили на населення з іншого боку демаркаційної лінії, так як на це не можуть розраховувати Республіка Корея щодо КНДР та Індія і Пакистан один щодо одного. Як через зміну ідентичності населення, так і через відносну бідність України на фоні розвинених країн, чого у ФРН та Республіці Корея не було.

Джерела та література

1. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000 роки): підручн. / Л. Ф. Гайдуков, В. Г. Кремень, Л. В. Губерський [та ін.]. К.: Либідь, 2001. 624 с.

УДК 327.56:262.12(470:477)

С. М. Кулик – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7520-7426>

А. В. Веремчук – студентка другого курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки

ВРЕГУЛЮВАННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ ЯК ТЕМА ЗУСТРІЧЕЙ ПАПИ РИМСЬКОГО З ПРЕДСТАВНИКАМИ ВЛАДИ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Проаналізовано дії та висловлювання Папи Римського Франциска під час зустрічей із президентами України, Росії, США щодо врегулювання ситуації на сході України. З'ясовано зміну поглядів Ватикану на розвиток цього конфлікту.

Ключові слова: Папа Римський Франциск, збройний конфлікт, Донбас, президенти України, В. Путін, приватні зустрічі, посередник.

Kulyk S. M., Veremchuk A. V. Settlement of the Russian-Ukrainian Conflict as a Topic of the Pope's Meetings With Government Officials. The actions and statements of Pope Francis during the meetings with the Presidents of Ukraine, Russia, and the United States regarding the

settlement of the situation in eastern Ukraine are analyzed. The Vatican's views on the development of this conflict have been clarified.

Key words: Pope Francis, armed conflict, Donbass, Presidents of Ukraine, V. Putin, private meetings, mediator.

Святий Престол не є впливовим центром світової політики, однак його неформальний вплив досить відчутний. Ватикан має представництво у ООН, МАГАТЕ, ЮНЕЕСКО, Раді Європи, ЄС. Тривалий час Ватикан уникав публічного обговорення питань, пов'язаних з анексією Криму, військовою агресією РФ і загалом нівелювання Москвою норм міжнародного права. Ватикан постійно наголошував, що для вирішення конфлікту в Україні потрібно дотримуватися міжнародного законодавства, домовленостей, які існують у міжнародній політиці, а тому не визнає ніяких змін меж і порушень територіальної цілісності держави. Папа Римський Франциск (обраний у 2013 р.) неодноразово висловлював занепокоєння кризовою ситуацією в нашій країні. Виступаючи зі своїм щотижневим зверненням до присутніх на площі Святого Петра у Ватикані 4 лютого 2015 р., він охарактеризував конфлікт на Донбасі як «братовбивче насильство». Під час традиційних великодніх звернень він закликав усі сторони протистояння до пошуку компромісу за допомогою міжнародної спільноти. У своїх молитвах Понтифік згадує конфлікти в Україні поруч із Сирією, Нігерією, Венесуелою. У червні 2015 р. єпископ Паризької єпархії УГКЦ, президент Українського католицького університету Б. Гудзяк стверджував, що «українське питання й справедливість в Україні є високим пріоритетом для Франциска. Він не має ілюзій щодо цієї пропаганди, він її називає властивими словами в закритому середовищі» [9].

Незважаючи на те, що у Ватикані не хочуть, щоб конфлікт на сході України став ще одним забутим конфліктом (червень 2016 р.), Папа Римський Франциск відмовився робити різкі заяви щодо російсько-українського конфлікту під час приватної зустрічі з президентом США Б. Обамою у вересні 2015 р. в Вашингтоні. Також не згадувалася ситуація в Україні під час обговорення Папою Римським із президентом США Дж. Байденом теми військових конфліктів та миру в усьому світі (Ватикан, 2021 р.). Тому зусилля української влади спрямовані на активізацію зустрічей українських посадовців із представниками Святого Престолу в Римі, формування через ватиканські ЗМІ позитивного іміджу України як демократичної правової держави, донесення правдивої інформації до інституцій Ватикану про події в Україні та агресію РФ, блокування російської пропаганди в католицькому середовищі України та світі.

Першим із початку збройної агресії Росії на південному-сході України Ватикан відвідав прем'єр-міністр України А. Яценюк (табл. 1). Папа Римський Франциск вручив йому авторучку, якою мала б бути підписана мирна угода щодо України. Зустріч Папи Франциска з президентом України П. Порошенком відбулася за п'ять місяців після того, як він зустрівся з президентом Росії В. Путіним. Франциск звернувся до П. Порошенка кількома фразами українською мовою. Сторони говорили про ситуацію в Україні з наголосом на гуманітарній кризі, в якій опинилися сотні тисяч людей, про політичне вирішення конфлікту – міжнародні угоди та Мінські домовленості. Понтифік подарував президенту П. Порошенку символічний медальйон, на якому зображено оливкову гілку, що проростає крізь розколоту скелю, яка, зі слів Папи, репрезентує «бажання надії для України».

Зустріч між Папою Франциском і президентом Росії В. Путіним у червні 2015 р. аналітики назвали однією з найважчих за час його понтифікату, а колишній голова Світового конгресу українців, юрист А. Лозинський сказав, що папа Римський Франциск «провів зустріч із чортом» [6]. Папа подарував В. Путіну «Медальйон Ангела миру» із зображенням голуба, який перемагає всі війни й говорить про

солідарність між народами». До цього часу Ватикан уникав жорстких коментарів щодо ситуації в Україні, обмежуючись загальними закликами зупинити насильство. На цій зустрічі Понтифік висловив свою тривогу з приводу «війни між християнами» й закликав до миру, але не став відкрито засуджувати дії Москви – допомогу людьми та зброєю, яку Росія надає сепаратистам [2].

Таблиця 1

**Зустрічі Папи Римського Франциска
під час яких розглядали питання врегулювання ситуації в Україні**

Представник влади, дата, тривалість зустрічі	
Дії, заяви політиків	Дії, заяви Папи Римського
<i>А. Яценюк, прем'єр міністр України, 26 квітня 2014 р., 18 хв.</i>	
Подарував Папі новорічну світлину Майдану, відзначаючи, що тут мільйони українців боролися за свободу та права. Звернувся до Папи «з проханням молитись за Україну й зробити все, щоби в Європі був мир та стабільність» [8].	Папа подарував А. Яценюку золоту ручку й побажав підписати нею мирну угоду та пообіцяв своє сприяння.
<i>П. Порошенко, президент України, 20 листопада 2015 р., 20 хв., приватна зустріч</i>	
Багато уваги приділено допомозі встановленню миру в Україні. Зі слів П. Порошенка, Папа дуже добре обізнаний із деталями Мінського плану, схвалює його та вважає єдиним шляхом принесення миру в Україну.	Розглянули проблеми, пов'язані з гуманітарною кризою, особливо доступу спеціалізованих організацій до постраждалих районів. Обговорили питання охорони здоров'я, обміну полоненими, економічних і соціальних наслідків конфлікту. Висловили сподівання, що політичні рішення можуть бути знайдені у конфлікті при відданості всіх залучених сторін, починаючи з «повного виконання Мінських домовленостей» [11].
<i>В. Путін, президент Росії, 10 червня 2015 р., 50 хв., приватний візит</i>	
Українська громада у Римі зустріла президента Росії плакатами: «Стоп агресії», «Путін, руки геть від України!», «Путіну не місце в Італії та Ватикані!». Активісти розгорнули прапори України й плакат «Франциск, молися за Україну!»	Папа закликав В. Путіна до «щирих і масштабних зусиль задля досягнення миру» в Україні, наголосив на важливості гуманітарної допомоги жителям України й закликав забезпечити доступ до неї. Сторони підкреслили «важливість відновлення атмосфери діалогу й того, що всі сторони повинні дотримуватися мінських домовленостей».
<i>В. Путін, президент Росії, 4 липня 2019 р., 55 хв.</i>	
Зустріч відбулася за зачиненими дверима в присутності перекладача. Передбачалося, що однією з тем переговорів буде «українське питання», ситуація на окупованому Донбасі, гуманітарні проекти Ватикану.	Обговорили питання про війну на сході України. В офіційному комюніке за підсумками зустрічі на цю тему не було наведено жодних деталей.
<i>В. Зеленський, президент України, 8 лютого 2020 р., приватна аудієнція</i>	
Просив Папу допомогти зі звільненням українських полонених, яких утримують на Донбасі, в Криму, Росії, про підтримку й допомогу в мирному врегулюванні та завершенні війни на Донбасі.	Обговорили гуманітарні ініціативи для допомоги дітям і захисту довкілля. П. Порошенко висловив вдячність Його Святості за гуманітарну програму «Папа для України»

Під час зустрічі у 2019 р. Понтифік подарував російському президенту Послання на Всесвітній день миру 2019 р., медаль на честь шостого року понтифікату, присвячену сторіччю завершення Першої світової війни. На медалі викарбувано

цитату із радіоповідомлення Папи Пія XII від 24 серпня 1939 р.: «Ніщо не втрачається з миром. Все можна втратити на війні». Такі символічні подарунки, на думку світової громадськості, мали б прискорити процес мирного врегулювання на сході України. Наступного дня після зустрічі з президентом РФ В. Путіним Папа прийняв у Ватикані українських єпископів і засудив війну на Донбасі. Слова Папи: у цьому регіоні ведеться гібридна війна, відзначена печаттю пропагандистської брехні й маніпуляцій і супроводжується спробами «втягнути у справу релігійний аспект». При цьому понтифік не згадав Росію [1].

«Президентом миру» назвав чинного президента України В. Зеленського Папа Римський Франциск. Важливо, що зустріч з Папою відбулася через два місяці після саміту в нормандському форматі у Парижі й перед запланованою зустріччю у Берліні. В. Зеленський висловив вдячність Папі за ініціативу «Папа для України», що допомогла 900 тис. українців, які постраждали на Донбасі. Президент наголосив, що Україна готова розвивати тіснішу взаємодію зі Святим Престолом [10]. Додамо, що під час своїх візитів у Ватикан президенти України неодноразово офіційно запрошували Його Святість відвідати Україну.

Результатом аудієнцій глав держав із Папою Римським у намаганнях вирішити «українське питання» можна вважати те, що Ватикан напрацював більш жорстку й однозначну позицію щодо ситуації в Україні. У грудні 2020 р. секретар Ватикану з відносин із державами архієпископ Пол Річард Галлахер заявив, що Ватикан «утримується від публічних звинувачень на адресу залучених в конфлікти сторін. Але це не означає, що він приймає інтерпретації зацікавлених сторін, як і не вважає правильним називати конфлікт на Сході України «громадянським зіткненням» [3]. Він наголосив, що Святий Престол готовий брати участь у переговорах сторін тільки при зверненні до нього учасників цього процесу.

Саме тому, президент України В. Зеленський вважає Ватикан ідеальним місцем для переговорів із президентом Російської Федерації В. Путіним із питань війни на Донбасі, бо «посередник із таким авторитетом може надати тієї впевненості, якої не вистачає нашим спробам домовитись». Про це він розповів у інтерв'ю італійському виданню «La Repubblica» у квітні 2021 р. [5]. Відомо, що глава Офісу Президента України А. Єрмак літав до Ватикану щодо можливої зустрічі, й там висловили готовність допомогти [4]. Католицька церква єдина у світі релігійна структура, яка має власну дипломатичну службу. Як заявив у квітні 2021 р. префект Конгрегації Східних церков, яка виконує функції дипломатичного відомства Ватикану, кардинал Леонардо Сандрі, що «посередництво Святого Престолу все-таки може відбутися після роботи мінської групи. Водночас Папа Франциск міг би взяти участь у цьому (зустрічі Зеленського і Путіна. – С. Кулик). Коли просять допомоги сприяти миру й примиренню, Святий Престол ніколи не відступає» [7].

Висновки. Папа залишається одним із найвпливовіших людей на планеті, одним із головних моральних авторитетів сучасності. Понтифік провів низку знакових зустрічей із главами держав і урядів, на яких незмінно звертав увагу на вирішення збройного конфлікту в Україні. Зокрема, він двічі зустрічався із президентом Росії В. Путіним, президентами України – П. Порошенком і В. Зеленським. Як наслідок, позиція Ватикану щодо трактування цього конфлікту змінилася: від «братовбивчого насилля», громадянської війни до повноцінної війни. Саме тому Ватикан готовий виступити посередником у переговорному процесі між учасниками конфлікту.

Джерела та література

1. Беспалов Д. Після зустрічі з Путіним Папа Римський зробив заяву по Донбасу. URL: <https://world.segodnya.ua/ua/world/wnews/posle-vstrechi-s-putinyem-papa-rimskiy-sdelal-zayavlenie-po-donbassu-1296572.html>

2. Вайят К. Зустріч Папи і Путіна: про війну і не тільки. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/06/150611_pope_putin_meeting_ug
3. Ватикан – російським ЗМІ: В Україні війна, а не «громадянський конфлікт». URL: <https://religionpravda.com.ua/?p=60412>
4. Зустріч Зеленського з Путіним у Ватикані. Кремль каже, що їх офіційно ще не запрошували. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-56913893>
5. Інтерв'ю Президента України газеті La Repubblica. URL: <https://www.president.gov.ua/news/intervyu-prezidenta-ukrayini-gazeti-la-repubblica-68185>
6. Лозинський А. Зустріч папи Римського із чортом. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27070096.html>
7. Мартинець С. Зустріч Зеленського і Путіна у Папи Римського? Що на це відповіли у Ватикані. URL: <https://politics.segodnya.ua/ua/politics/vstrecha-zelenskogo-i-putina-u-papu-rimskogo-chto-na-eto-otvetili-v-vatikane-1522453.html>
8. Папа Римський подарував Яценюку золоту ручку і побажав підписати нею мирну угоду. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25363571.html>
9. Подарунок Папи Римського Путіну – знак, що час зайнятися миром, – єпископ Борис Гудзяк. *Радіо Свобода*. URL: <https://ucu.edu.ua/news/podarunok-papu-rymskogo-putinu-znak-shho-chas-zajnyatysya-myrom-ypyskop-borys-gudzyak-radio-svoboda/>
10. Шляхтін А., Кошанська І. Зеленський зустрівся з Папою у Ватикані: про що говорили. URL: https://24tv.ua/zustrich_zelenskiy_papa_rimskiy_frantsisko_foto_video_08_02_2020_n1277252
11. Harris E. In Pope's meeting with Ukrainian president, peace takes center stage. *Vatican City*. 2015. № 20. URL: <https://www.catholicnewsagency.com/news/33001/in-popes-meeting-with-ukrainian-president-peace-takes-center-stage>.

УДК [339.9+327.8](519.5)“1997”

В. Ю. Приц – студентка 4 курсу
факультету міжнародних відносин
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

АЗІЙСЬКА КРИЗА 1997 РОКУ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ ПІВДЕННОЇ КОРЕЇ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин
і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: І. О. Балак – кандидат
економічних наук, доцент кафедри міжнародних
відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки*

Розглядається становище Південної Кореї у період Азійської кризи 1997 року. Аналізуються причини та наслідки фінансової кризи для Південної Кореї. Пропонується спосіб виходу з економічної та фінансової кризи на прикладі Південної Кореї

Ключові слова: дефолт, економічна реформа, фінансова криза, валюта.

Pryts V. Y. The Asian Crisis of 1997 and Its Consequences for South Korea. In the paper the approaches to the situation of South Korea during the 1997 Asian crisis. Analyzes the causes and consequences of the financial crisis for South Korea. The proposed a way out of the economic and financial crisis on the example of South Korea.

Key words: defolt, economic reform, financial crisis, currency.

Азія – найбільша частина світу, з найвищим показником густоти населення. Азійська економічна криза, що виникла у 1997 р., й стала наслідком знецінення

валюти одного з найбільших регіональних гравців – тайського бата, поширилася на кілька азійських країн наприкінці 1990-х років, унаслідок чого їх економіки зазнали значних втрат. Тривалість кризи, що продовжувалася з 1997 р. до кінця тисячоліття, свідчить про те, що попри масштабність негативних наслідків для ринків країн Східної Азії, вони змогли продемонструвати здатність до швидкого відновлення та усунення негативних наслідків кризи шляхом ефективних економічних та регулятивних реформ.

Економіка Південної Кореї зазнала як найважчих збитків, так і найуспішнішого відновлення після кризи 1997 р. На початку 1990-х рр. Корея розглядалася як успішна країна з вражаючою економічною історією, від подолання наслідків Корейської війни і до досягнення стабільного неперервного розвитку. Корейське диво було прикладом для країн та їх урядів. Економіка Кореї вважалася відносно стабільною й позитивною, до того ж була однією з найшвидших економік із середніми темпами зростання 7–9 %, інфляція до кризи становила 5 %, відношення зовнішнього боргу до ВВП було менше 30 %, одне з найнижчих серед країн, що розвиваються, а державний бюджет був збалансований [4, с. 4].

Незважаючи на те, що в Південно-Східній Азії відбувалася велика валютна криза, МВФ передбачав, що Корея не стане її жертвою, або лише частково постраждає. Беручи до уваги той факт, що усі макроекономічні показники Південної Кореї працювали добре, виникає необхідність детальніше розглянути приховані фактори, які були не проаналізовані вчасно, або частково приховані урядом задля збереження довіри населення та стабільності в країні. Так як інформація, якою володів уряд не була правильно інтерпретована, криза вдарила по економіці країни, на відміну від інших сильних економік регіону, таких як Японія, Тайвань та Гонконг.

Причин кризи у Кореї, які поставили країну на межу суверенного дефолту було декілька. Ми пропонуємо розділити їх на два основні блоки: внутрішні та зовнішні фактори [2, с. 4]. До внутрішніх варто віднести: швидке підвищення заробітної плати, інфляція активів, перехід до неторгових товарів, структурні проблеми, неефективне управління. Тоді як до зовнішніх факторів віднесено: підвищення курсу долара США, спад напівпровідникової промисловості, нестабільність ситуації в регіоні.

Внутрішні чинники дуже важливі для розуміння того, чому іноземна криза так різко вплинула на корейську економіку. Структура взаємин між фінансовими ринками та реальною економікою призвела до того, що зовнішні потрясіння легко змогли торкнутися внутрішньої системи.

До початку 1990-х рр. заробітна плата в країні зростала швидше, ніж продуктивність праці. В результаті компанії почали знижувати свою конкурентоспроможність і прибуток. До середини 1990-х років більшість компаній-експортерів почали відчувати операційний дефіцит.

Щодо інфляції активів, то відношення загальної вартості землі до ВВП було відносно високим, порівняно з іншими країнами. Це призвело до зростання вартості оренди, доходів від оренди та, відповідно, вартості життя. Зростання реального грошового стану означало, що вартість активів фірми штучно збільшилася, й це допомогло їм покрити загальний дефіцит бюджету. Ця зміна кінцевих показників компаній дала змогу їм залучити більше капіталу інвестицій та розширити кредитування, особливо з боку небанківських установ.

Експортний сектор почав скорочуватися, промислова робоча сила ставала дорожчою, тоді як робоча сила третього сектора – в деяких областях – не потребувала кваліфікації. Неторгові товари, мали високу прибутковість, незважаючи на низькі технології. Таким чином, фірми переходять від експорту до ринків, орієнтованих на внутрішній ринок, і від товарів, що продаються, до неторгових товарів.

Структурні проблеми, з якими довелося зіткнутися корейській економіці, були важливою причиною поглиблення кризи. Корейська фінансова система включає три типи основних фінансових установ: спеціалізовані банки та банки розвитку, комерційні банки та небанківські фінансові установи. На початку 1990-х рр. уряд почав втрачати будь-який контроль над приватними фінансовими установами. Відсутність єдиного наглядового органу створила умови для розвитку ризикованих практик серед приватних установ.

Загалом відносини між приватним сектором й урядом із самого початку були неоднозначними. Контролю та нагляду з боку США щодо управління Кореєю було мало. Основною метою була перевірка макроекономічних даних і констатація економічного розвитку. Наслідком цього стало поширення корупції. Неефективність управління призвела до поганого контролю процесів бізнесу.

Серед зовнішніх факторів, які вплинули на ситуації в Південній Кореї варто розглянути такі: підвищення курсу долара США, спад напівпровідникової промисловості, нестабільність ситуації в регіоні.

Після проведення нової монетарної політики, яка змінила перебіг подій, курс долара США почав зростати. Оскільки долар зміцнівся, експорт Кореї почав страждати. Корейська вона була прив'язана до американської валюти. Це знецінення не пішло на користь корейському виробничому сектору та спровокувало збільшення дефіциту торговельного балансу.

Ще один серйозний ефект для Кореї мала девальвація японської валюти. Це призвело до дедалі частішої відмови японських банків повернути свої кредити як внутрішнім, так і закордонним клієнтам, та до зростання тиску на валютні резерви країн, включаючи Корею, що зрештою призвело до кредитної кризи в усьому регіоні.

Спад напівпровідникової промисловості став наслідком поганої промислової політики, яку корейські фірми проводили понад 10 років. Із початку 1980-х рр. Китай змінив свою експортну політику. Послідовні заходи, вжиті для розгортання економіки, були дуже успішними й протягом понад 15 років реальний ВВП Китаю зростав більш, ніж на 10 % у рік [3, с. 6]. Це зростання мало наслідки для сусідніх країн, особливо для Кореї. Тому Корея мала пристосуватися до нового сценарію. Недостатня гнучкість в адаптації до нових умов міжнародної економіки призвела до зниження зовнішнього попиту на корейську продукцію.

У жовтні 1997 р. криза поширилася на Гонконг у вигляді спекулятивної атаки на валюту та сильного падіння фондового ринку. Іноземні кредитори відмовилися переказувати свої кредити корейським фінансовим установам.

Відсутність кредитів змусила корейський уряд використати свої обмежені валютні резерви, щоб допомогти корейським фінансовим установам повернути свої короткострокові зобов'язання. У результаті значну частину валютних резервів країни було переведено до зарубіжних філій корейських банків. Це швидко скоротило корисні іноземні резерви країни до низького рівня.

Навіть після всіх зусиль із боку уряду вони не змогли запобігти погіршенню ситуації. Оскільки Кореї загрожував суверенний дефолт, було розглянуто перспективу порятунку країни під керівництвом МВФ. Корея та МВФ офіційно підписали пакет допомоги у розмірі 58,3 мільярда доларів США за умови вжити корейським урядом жорстких заходів та реформ для відновлення втраченої довіри [1, с. 31]. Деякі з цих заходів включали жорстку грошово-кредитну політику, примусове закриття неплатоспроможних фінансових установ і жорстке підвищення процентної ставки.

3 грудня 1997 р. уряд Кореї оголосив початок програми подолання кризи. Короткострокові відсоткові ставки підскочили протягом місяця з 15 до 25–30 % і навіть до 35–50 % річних; були масові банкрутства дрібних і середніх компаній. Проте курс продовжував падати, досягнувши майже 2 тис. вон/дол. до кінця грудня. Резерви в якийсь момент виявилися менш як 4 млрд дол. США [1, с. 33].

Тоді уряд Кореї звернувся до громадян із закликом продавати золото для поповнення валютних резервів країни. За оцінками, у компанії взяло участь 3,5 млн осіб, загальна кількість отриманого таким чином золота склала 227 тонн на суму приблизно 2,2 млрд дол. США [5, с. 16]. Наприкінці грудня з американськими банками за участю МВФ було досягнуто домовленості про збереження кредитних ліній на колишньому рівні. Ці заходи й навіть різке скорочення імпорту, зростання експорту, збільшення припливу іноземного капіталу як портфельних і прямих інвестицій сприяли утворенню позитивного сальдо платіжного балансу за поточними операціями. На кінець січня 1998 р. курс підвищився до 1150 вон/дол.; валютні резерви у березні становили вже 24 млрд дол. США; до середини 1998 р. відсоткові ставки опустилися до докризового рівня. І хоча загалом 1998 р. був відзначений скороченням ВВП на 6,7 %, закриттям маси підприємств, звільненнями та зростанням безробіття до 6,8 % робочої сили, зниженням заробітної плати, можна сказати, що взимку 1998 р. найважчу фазу кризи була подолано [6, с. 22]. З кінця 1998 р. економіка знову почала розвиватися докризовими темпами.

Отже, серед усіх країн, що пережили Азійську фінансову кризу, досвід Кореї щодо її подолання виявився найуспішнішим. Очевидно, що нинішній стан Кореї став наслідком широких структурних реформ, проведених після попередньої фінансової кризи. Найбільш важливі заходи були пов'язані з реформуванням фінансового, корпоративного та державного секторів і зміною системи соціального страхування та забезпечення. Ці реформи зміцнили гнучкість та стійкість Кореї, що дуже важливо для високо відкритої економіки в епоху глобалізації. Сьогодні ми часто чуємо, що криза – це можливість. Корея є прикладом країни, яка справді змогла використати таку можливість. Важливим фактом є те, що Корея не обмежилася лише реформами фінансового сектору. Навпаки, країна почала формувати знання про відкриту ринкову економіку й це певною мірою вдалося.

Джерела та література

1. Balino T. The Korean financial crisis – A strategy of financial sector reform. *International Monetary Fund*. 1999. 66 p. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/1999/wp9928.pdf>
2. Ham J. Causes of the Korean crisis: Lessons for policy. *National bureau of economic research*. 2000. 79 p. URL: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w7483/w7483.pdf
3. Hang Yul Rhee. The Economic Crisis of South Korea and Its Political Impact. *International Journal of Korean Studies*. 1998. 18 p. URL: https://ciaotest.cc.columbia.edu/journals/ijoks/v2i1/f_0013366_10862.pdf
4. Harvie C. Effects of the Asian Financial Crisis on the Korean Economy: Some Further Empirical Evidence. *School of Economics Faculty of Commerce University of Wollongong*. 22 p. URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.360.9379&rep=rep1&type=pdf>
5. Mustafa Erdogan M. The South Korean Crisis of 1997 and its Aftermath: The Legacy of the Developmental State and the Importance of State capacity in Post-Crisis Adjustment. VI. *ERC/METU. International Conference in Economics*. Ankara. 2002. 24 p. URL: <https://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i044.pdf>
6. Yul Kwon O. The Korean financial crisis: Diagnosis, remedies and prospects. *Journal of the Asia Pacific Economy*. 2007. 28 p. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13547869808724656>.

В. О. Патійчук – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки;

А. Р. Турбан – студентка факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;

С. А. Ціпошук – студентка географічного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки

ПОЛІТИЧНІ ПРИЧИНИ НАГІРНО-КАРАБАСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Досліджено головні політичні причини розвитку сучасного Нагірно-Карабаського конфлікту. Проаналізовано історичні передумови появи й розвитку цього протистояння між народами. Розкрито політичні закономірності розвитку Нагірно-Карабаського конфлікту.

Ключові слова: етнополітичний конфлікт, Нагірний Карабах, Азербайджан, Вірменія.

Patiychuk V. O., Turban A. R., Tsiposhuk S. A. Political Causes of the Nagorno-Karabakh Conflict. The main political causes for the development of the contemporary Nagorno Karabakh conflict have been studied. The historical preconditions for the emergence and development of this controversy between the peoples are analysed. The political regularities of the development of the Nagorno-Karabakh conflict are revealed.

Key words: ethno-political conflict, Nagorno Karabakh, Azerbaijan, Armenia.

Карабаський конфлікт на етнополітичному ґрунті має затяжний характер і не може бути вирішеним у скорому часі, адже зачіпає складні сфери етнорелігійного та культурно-цивілізаційного протистояння обох народів – азербайджанського та вірменського. Нагірний Карабах століттями перебував на перехресті геополітичних культурно-цивілізаційних процесів, а також він був зоною контактних дій багатьох народів світу – римлян, персів, арабів, албанців, візантійців, турків, росіян та ін. народів, що мало суттєвий вплив на формування його етнічно-релігійної та загально-цивілізаційної структури з протилежними ментально-цивілізаційними настроями та геополітичними орієнтирами [6]. Кожна із зацікавлених сторін конфлікту, посиляючись на свою «історичну справедливість», намагається доказати власне право на володіння територією Нагірного Карабаху (самопроголошеної за допомогою Вірменії – Республіки Арцах). Вірменська сторона весь час намагається довести, що ця територія належала їй ще до часів появи самого азербайджанського етносу, що вона існувала ще за чотири століття до нашої ери [3]. Азербайджанські політики та науковці твердять, що т. зв. Арцах упродовж багатьох років переходив із рук у руки до багатьох царств і держав тодішнього світу, включаючи Персію, Кавказьку Албанію, Османську імперію та інші держави [4]. Таким чином землі Нагірного Карабаху завжди були суперечливою територією й дуже часто за право їх володіння між азербайджанськими та вірменськими арміями велися бойові дії.

На початку ХХ ст., після приходу більшовицької влади на територію Вірменії та Азербайджану, Нагірний Карабах радянською владою було приєднано до Азербайджанської РСР із наданням їй статусу автономної області. Тодішне

азербайджанське партійно-номенклатурне керівництво вирішило відділити від Карабаху декілька адміністративних районів, де переважало місцеве переважно азербайджанське населення. Крім того, місцеве азербайджанське керівництво створило на відділених районах такі умови з працевлаштуванням і житлом для азербайджанців, що вони почали мігрувати з Карабаху саме в ці райони. Така ситуація призвела до зміни в етнонаціональній структурі Нагірного Карабаху, коли за даними місцевого перепису на території Карабаської автономної області проживало 94 % вірменського населення, решта 6 % – азербайджанці, курди та нащадки російських переселенців [2]. Міжетнічні протистояння в радянський час посилювалися, адже керівниками влади на місцях і в установах та на виробництві в Карабаху призначалися тільки представники азербайджанської національності. Проте СРСР не допускав, щоб загострення міжетнічної ситуації в регіоні не перетворився на територіальний спір й всіляко намагався гасити цей конфлікт ідеологічними гаслами та політичним тиском.

Із початком перебудови, у 1980-ті роки територіальний інтерес вибухнув із новою силою. У Вірменії проходили мільйонні мітинги на підтримку приєднання Карабаху. Це призвело до численних локальних сутичок у контактних зонах проживання азербайджанців та вірмен, які пізніше, після 1991 р. з проголошенням суверенітету в обох республіках, переросли в збройний конфлікт. Тоді відбувалися численні етнічні погроми по обидві сторони й з кожної республіки почали масово виїжджати біженці. Коли ситуація загострилася, на території Нагірного Карабаху радянською владою був уведений надзвичайний стан. Радянські війська разом з азербайджанськими силами проводили акції щодо роззброєння карабаського населення, яке захоплювало зброю у міліцейських постів і використовувало мисливські рушніці та депортували карабаських вірмен у Республіку Вірменію. Проте такі дії центрального уряду не вирішили, а навпаки – лише загострили ситуацію в регіоні. Згодом, після вірменського погрому в Баку, влаштованим азербайджанськими націоналістами, в місто було введено регулярні радянські військові сили. Перед розпадом СРСР були спроби припинити погроми, хоча суттєвих результатів, за оцінками експертів, це не дало [7].

З розпадом СРСР у 1991 р. на території Карабаху між Азербайджаном і Вірменією почалася відкрита війна, яка продовжувалася 4 роки. Її приводом стала т. зв. «ходжалинська різня», коли за участю вірменських озброєних формувань відбулося захоплення міста Ходжали й масове вбивство його азербайджанських дорослих жителів чоловічої статі. Тоді воєнізовані вірменські військові повстанці зайняли декілька азербайджанських міст, проте їхній подальший масовий наступ у силу різних причин – припинився. Склалася надзвичайна ситуація, коли жодна зі сторін конфлікту з небажання місцевих жителів втрачати своїх рідних і вести подальшу війну, не могла продовжувати подальші бойові дії та затяжний територіальний спір. Вони, за посередництва Російської Федерації домовилися про припинення вогню, що, як свідчить практика, в кінцевому результаті неодноразово порушувалося [1]. Проте, ця домовленість допомогла закінчити гостру фазу конфлікту початку 1990-тих. У 2016 р. відбулося нове прикордонне зіткнення, коли влада самопроголошеної Республіки Арцах звинуватила Азербайджан у початку бойових дій, яке тривало чотири дні [2].

Після т. зв. «оксамитової революції» 2018 р. у Вірменії в азербайджанській сторони з'явилися нові надії на вирішення конфлікту на їхню користь, коли до влади прийшов Нікол Пашинян. Адже цей вірменський очільник перед світовою спільнотою, насамперед, США та ЄС, заявив про те, що його уряд буде демократично вирішувати питання вирішення Карабаського конфлікту й піде на перегляд кордонів, згідно з чим Азербайджану могли бути передані деякі райони Нагірного Карабаху [4]. Проте

пізніше його уряд офіційно від такої позиції відмовився й заявив, що Карабах – це Вірменія й Єреван немає територій, які можна було б передати до Азербайджану [1].

27 вересня 2020 р. розпочався новий етап військового протистояння між конфліктуючими сторонами. Обидві країни звинуватили одна одну у військовому наступі й порушенні домовленого статусу-кво [2]. Азербайджан заявив світовій спільноті, що він проводить визвольну війну від вірменської окупації, а Вірменія натомість звернулася до ООН із проханням визнати, що ці політичні та військові азербайджанські дії є геноцидом проти вірменського народу [1]. Азербайджанці підтримують дзеркальну позицію, що територія Нагірного Карабаху належить азербайджанській державі й, що вони за неї будуть воювати. Такі заяви призвели до повномасштабних військових дій із використанням артилерії, важкої техніки та авіації, що призвело восени 2020 р. до великих людських утрат по обидві сторони, включаючи цивільних і неповнолітніх. Вірменія 29 вересня офіційно заявила, що озброєні сили Азербайджану нанесли удар по її території в районі міста Варденіс [4]. Обидві країни розпочали жорстку інформаційну війну проти одна одної. В зоні бойових дій не було незалежних міжнародних спостерігачів або миротворців, тому обидві країни використовували це на свою користь і давали недостовірні дані, щоб схилити міжнародну громадськість собі на підтримку [6]. Тобто офіційно позиції двох держав у перебігу конфлікту є абсолютно протилежними. Президент Азербайджану Ільхам Алієв заявляв, що переговори з противником неможливі, поки територію Нагірного Карабаху вважають вірменською й, що вони будуть просити допомоги в своїх союзників, насамперед, Туреччини [8]. Натомість, Вірменія офіційно оголосила, що Туреччина в останні роки у цьому конфлікті виступає не як посередник, а як один із головних його учасників [1].

Фахівці вважають, що однією з причин початку бойових дій між конфліктуючими сторонами восени 2020 р. були не лише давні етнополітичні претензії й прагнення досягти «історичної справедливості», а й, насамперед, переоснащення й модернізація їх армій та підвищення обороноздатності обох протиборчих держав. Як відзначають експерти, в 2000-х роках Азербайджан за рахунок продажу нафти, на яку постійно зростали ціни на світовому ринку, озброювався набагато активніше, ніж Вірменія [8]. Цей процес триває й зараз. Згідно даних «Military Balance 2020», оборонний бюджет Азербайджану становить 1800 млн дол. США, а Вірменії – 650 млн дол. США. За даними «Global Firepower», армія Азербайджану посідає 64 місце серед країн світу, а Вірменії – 111. Мобілізаційний резерв для Азербайджану становить 10 млн осіб, а для Вірменії – 2 млн осіб [6]. Крім того, Азербайджан постійно модернізує свою армію та використовує турецькі розвідувальні супутники, а Вірменія – закуповує озброєння в Росії. Азербайджан є більш милітаризованим та модернізованим із воєнної погляду, він постійно готується до військових дій у регіоні та нарощує свій військовий потенціал; Вірменія покладає свої оборонні надії на військову допомогу Росії та її союзників. Загалом Азербайджан витрачає в останні роки на військові потреби 5,1 % ВВП, а Вірменія – 4,29 %, проте сукупний ВВП у неї в останні десятиріччя був значно нижчим [8].

Слабкі місця вірменської оборони й помітно слабша технічна та воєнізована сторони перед Азербайджаном вирішили долю території Нагірного Карабаху. Бойові дії закінчилися після того, як азербайджанські війська зайняли місто Шуша – один із найважливіших населених пунктів у Нагірному Карабаху. Це місто розташоване на горі за декілька кілометрів від столиці регіону Степанакерту (Ханкенді) йі через нього проходить дорога, яка пов'язує Карабах із Вірменією. Тому 10 листопада було укладено тристоронню угоду, яка завершила другу Карабаську війну за посередництва Росії між Азербайджаном і Вірменією [1]. Згідно договірних рішень, Вірменія погодилася передати під контроль Азербайджану частину невизнаної Нагірно-Карабаської Республіки (ті, які не входили до складу Нагірно-Карабаської області радянського Азербайджану), а також території, які азербайджанські війська

встигли зайняти восени 2020 р., у тому числі й стратегічно важливе місто Шуші (Шуша) [4].

Поразка у війні 2020 р. спричинила глибоку політичну кризу у Вірменії. Населення цієї країни й досі протестує та вимагає відставки Прем'єр-міністра Нікола Пашиняна. У свою чергу, Азербайджан, який повернув контроль над деякими територіями, обіцяє повернути в Карабах біженців, які були змушені виїхати звідти в першу війну, 30 років тому. Однак станом на 2021 р. на ці землі нікого не пускають під приводом того, що території заміновані [2].

Після введення миротворчих сил на територію конфлікту, суперечності між Баку й Єреваном не припинилися, а перебували у напруженому стані. У вересні 2021 р. Вірменія подала позов у Міжнародний суд ООН на Азербайджан, звинувативши у расовій дискримінації. На думку вірменської сторони, Азербайджан порушив Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Азербайджан, за словами Вірменії знову порушив конвенцію під час збройного конфлікту між країнами [1]. Однак пізніше Вірменія заявила про готовність поступово врегулювати відносини не лише з Азербайджаном, але й із Туреччиною, як прямим учасником цього конфлікту [4]. Зустріч учасників конфлікту на високому рівні й демонстрація Нікола Пашиняна до нормалізації відносин із Туреччиною, відкрити кордони й розблокувати комунікацію, свідчить про те, що Єреван мав на меті компромісно врегулювати ситуацію не лише з давнім ворогом – Баку, але й проявив позицію щодо довготривалого мирного стану у всьому Кавказькому регіоні. Азербайджан взаємно підтримував мету до конструктивного діалогу й уже в жовтні Баку починає використовувати простір Вірменії для перельоту до Нахічевані, що свідчить про рішучий крок до розблокування транспортних комунікацій у регіоні, що відповідає інтересам усіх прикордонних країн. У листопаді 2021 р. конфлікт знову набув напруженого характеру, так Вірменія звинуватила Азербайджан у спробі вторгнення біля Лачинського району, друга одразу заперечила. І після обвинувачення один одного у провокації, Баку та Єреван продовжили обстріли поблизу кордону [1].

Цей конфлікт періодично переходить у бойову фазу, тому передбачити майбутні дії та появу нових політичних позицій сторін дуже важко. Однак вірменський уряд шукає спроби нормалізації відносин зі своїми запеклими ворогами та сусідами. Він готовий піти на взаємне визнання кордонів і розблокування всієї транспортної та енергетичної інфраструктури у регіоні. Такі заяви вірменської влади викликають гостру критику й несприйняття з боку вірменського суспільства, а особливо серед карабахців [4]. У відповідь на серйозні політичні та економічні поступки Єреван чекав від Баку на серйозні адекватні кроки, наприклад – звільнення вірменських полонених, розблокування доріг та припинення знищення вірменських храмів та пам'яток культури на окупованих територіях тощо.

Таким чином, Нагірно-Карабаський конфлікт, окрім історичних та етнополітичних причин, має серйозні політичні передумови, які полягають у вирішенні національних безпеково-політичних та економічних проблем обох держав, що втягнуті у це зтяжне протистояння, а також підвищеної міжнародної зацікавленості у його перебігу та розв'язанні з боку міжнародних геополітичних гравців та регіональних силових лідерів, насамперед, Туреччини та Російської Федерації. Його вирішення, як свідчить практика й показує історія, з використанням силових методів та веденням бойових фактично не можливе, оскільки у цей конфлікт втягнуті прямі та непрямі міжнародні учасники. Він є зтяжним цивілізаційним протистоянням різних культурно-ментальних позицій, а також розвивається у складному територіальному геополітичному просторі – на Кавказі, де підвищена конфліктогенна ситуація спостерігається століттями й де проходить лінія цивілізаційного розлому між Європою та Азією, між арабо-

мусульманським та християнським світом, у зоні економічних та геостратегічних інтересів США, ЄС, Китаю, Росії та країн Близького Сходу.

Джерела та література

1. Армения подала иск в суд ООН на Азербайджан. URL: <https://russian.rt.com/ussr/news/907682-armeniya-sud-azerbaidzhan>
2. Вірменія звинуватила Азербайджан у спробі вторгнення. Сутички між військовими тривають третій день. URL: <https://babel.ua/news/72890-virmeniya-zvinuvatila-azerbaydzhan-u-sprobi-vtorgnennya-sutichki-mizh-viyskovimi-tochatsya-trety-den>
3. Давній Арцах: історія Нагірного Карабаху. URL: <http://artefact.org.ua>
4. Нагірний Карабах: просте пояснення конфлікту ... URL: <http://www.bbc.com>
5. Патійчук В. О., Турбан А. Р., Ціпошук С. А. Сценарії подальшого розвитку Нагірно-Карабахського конфлікту. *Актуальні проблеми регіональних досліджень: матеріали V міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 11 грудня 2020 р.) / за ред. В. Й. Лажніка*. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. С. 178–183.
6. Патійчук В. О., Турбан А. Р., Ціпошук С. А. Чинники виникнення та розвитку Нагірно-Карабахського конфлікту. *The XI International Science Conference «Modern aspects of science and practice», November 30 – December 03, 2021 p., Melbourne, Australia*. P. 124–133.
7. Перша Карабаська війна. URL: <https://uk.xn----7sbiewaowdbfdjyt.pp.ua/742364/1/persha-karabaska-viyna.html>
8. Почему Азербайджан выиграл войну в Карабахе? URL: <https://www.bbc.com/russian/features-54900906>.

УДК 327.3:328.123.3(476)

К. В. Столярчук – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
С. М. Кулик – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

ПІДТРИМКА ДІЙ БІЛОРУСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Розглянуто підтримку діяльності політичної опозиції в Республіці Білорусь після проведення президентських виборів 2021 р. вищим керівництвом ЄС, країн Європи, представниками міжнародних організацій та громадянського суспільства.

Ключові слова: Білорусь, президентські вибори, О. Лукашенко, опозиція, «NEXTA», санкції, вимоги.

Stolyarchuk K. V., Kulyk S. M. Supporting the Action of the Belarusian Opposition in the International Area. Support for the activities of the political opposition in the Republic of Belarus after the presidential elections in 2021 by the top leadership of the EU, European countries, representatives of international organizations and civil society is considered.

Key words: Belarus, presidential election, O. Lukashenko, opposition, «NEXTA», sanctions, demands.

Опозиційність є інтегративною рисою прояву активності опозиції, яка є однією із закономірностей розвитку суспільства, яке пішло шляхом демократизації. Політична опозиція є елементом цілісної моделі суспільства, таким собі співтворцем механізму та процесу політичної діяльності. Здатність людей до демократизації своєї життєдіяльності визначають рівнем розвитку свідомості суспільства та його потребою в обранні цього різновиду з числа альтернатив, а отже цілеспрямована активність із його реалізації [1]. Сама опозиція не має влади, а тільки прагне її, й вона, на відміну від влади, більше орієнтується на упереджені психологічні передумови для своєї популярності, орієнтується на громадську думку, масову свідомість, пошук соціальних ідеалів, які різняться з владними, критичні настрої та втрату популярності серед населення державного лідера. Формується опозиційність організовано або стихійно, набуваючи при цьому і конструктивних, і деструктивних форм.

9 серпня 2020 р. Білорусь обирала нового президента в умовах, коли опозиційні настрої були сильними як ніколи в новітній історії країни. У відповідь на 80 % голосів, які офіційно отримав О. Лукашенко, люди вийшли на вулиці, незважаючи на силовий тиск. Більше трьох тисяч осіб по всій Білорусі були затримані міліцією 9–10 серпня. О. Лукашенко встояв і тепер у Білорусі переслідують навіть за натяки на опозиційну діяльність.

Європарламент 17 серпня випустив спільну заяву, направлену до Росії, закликавши її не втручатися у внутрішні справи Білорусі. Позицію Москви щодо направлення військової допомоги Білорусі засудили американські конгресмени. До президента США Д. Трампа звернувся колишній помічник із національної безпеки Д. Болтон для того, щоб звернути увагу Москви на неприпустимість втручання в ситуацію в Білорусі.

Міністерство внутрішніх справ Литви, Міністерства закордонних справ Латвії та Естонії заявили про введення національних санкцій у зв'язку з діями уряду О. Лукашенка, вони також обмежили в'їзд на свою територію 30 чиновникам Білорусі, включаючи О. Лукашенка, пізніше розширивши цей список до ста осіб. У свою чергу, Міністерство допомоги розвитку Швеції заморозило допомогу, яка йшла на проекти, участь у яких брала Республіка Білорусь.

Європейська рада 19 серпня 2020 р. ухвалила рішення про розробку та запровадження санкцій проти тих, хто відповідальний за насильство в республіці та фальсифікацію виборів. Міністр закордонних справ Північної Македонії Н. Димитров заявив про підтримку запровадження європейських санкцій. Великобританія в координації з США та Канадою готують «санкції Магнітського» для тих, хто відповідає за серйозні порушення прав людини в Білорусі, про що заявив 24 вересня міністр закордонних справ Великобританії Д. Рааб. Уже 2 жовтня 2020 р. ЄС ухвалив перший пакет санкцій щодо голів відомств та співробітників Центральної виборчої комісії Республіки Білорусь. А 6 листопада 2020 р. було прийнято другий санкційний список, до якого потрапив О. Лукашенко, члени уряду та чиновники. 17 грудня 2020 р. було прийнято третій пакет санкцій, що стосувався білоруського бізнесу до якого увійшли 35 фізичних та юридичних осіб. У січні 2021 р. до останнього пакету санкцій приєдналися п'ять країн – не членів ЄС: Албанія, Пн. Македонія, Чорногорія, та країни європейської зони вільної торгівлі – Ісландія та Норвегія підтримали рішення Ради ЄС щодо запровадження санкцій.

24 червня 2021 р. через порушення прав людини в Білорусі, репресії проти представників громадянського суспільства, демократичної опозиції та журналістів, а також у зв'язку з примусовою посадкою літака ірландської авіакомпанії з подальшим затриманням журналіста Р. Протасевича, Рада ЄС посилила санкції проти Республіки Білорусь. Обмеження запровадили на торгівлю нафтопродуктами, товарами необхідними для виробництва тютюнових виробів та хлорид калію.

Україна ж, у свою чергу, призупинила всі контакти з Білоруссю. Голова МЗС України Д. Кулеба заявив, що Київ відновить всі контакти лише тоді, коли переконається, що вони не принесуть політичні, репутаційні та моральні втрати державі. Неприєднання Києва до визнання інавгурації О. Лукашенка викликало негативну реакцію білоруської влади. Так, в офіційній заяві МЗС Білорусі акцентувало увагу на тому, що українська влада навіть не намагається замаскувати свою несаможестійність у прийнятті своїх зовнішньополітичних рішень. Іншими словами, Мінськ не збирається закривати очі на дії України, оскільки загострення ситуації може сильно вдарити по економіці Білорусі й України. Білоруське посольство в Києві стверджувало, що недружні жести з боку України не сприяють довірі в україно-білоруських відносинах, і розглядаються як спроба втручання у внутрішні справи Білорусі. Крім того, міністр закордонних справ РФ С. Лавров заявив про те, що на території Білорусі перебувають двісті українських «бойовиків» – учасників «Правого сектору» та «Національного корпусу», підготовка яких здійснювалася на території Волинської та Дніпропетровської областей України. Глава зовнішньополітичного відомства Д. Кулеба відповів, що Україна не вела, не веде й не буде вести жодної підіривної діяльності проти Білорусі [4].

13 серпня президенти Литви Г. Науседа, Латвії – Е. Левітс, Естонії – К. Кальюлайд та президент Польщі А. Дуда у спільній заяві закликали О. Лукашенка виконати такі три пункти:

- деескалація ситуації та негайне припинення застосування сили проти білоруського народу;

- терміново звільнити всіх затриманих учасників протестів і припинити подальші переслідування;

- негайно розпочати діалог із народом Білорусі, організувати «круглий» стіл із національного примирення за участю представників уряду та громадянського суспільства [6].

Глави вищезазначених держав стверджували, що у випадку виконання цих вимог, двері для співробітництва з міжнародною спільнотою залишаться відкритими, й заявили про готовність запропонувати свої зусилля для досягнення мирного урегулювання в Білорусі, зміцнення її незалежності та суверенітету. Ще раніше з такими ж пропозиціями допомоги виступили міністри закордонних справ «Люблінського трикутника» [3]. Такі ж пропозиції публікували міністри закордонних справ Данії, Фінляндії, Ісландії, Норвегії та Швеції. У відповідь на ці пропозиції О. Лукашенко заявив про те, що для врегулювання ситуації в країні закордонні посередники не потрібні.

Естонія 31 серпня ініціювала засідання Ради Безпеки ООН у зв'язку із проблемами дотримання прав людини у Білорусі. Автори опозиційного Telegram-каналу «NEXTA», які через переслідування були змушені переїхати до Польщі, запропонували протестуючим більш радикальний план дій. У відповідь силовики Білорусі відповіли, що сприймають ці гасла з Польщі, як пряму агресію. 20 жовтня 2020 р. суд Центрального району Мінська визнав канал і логотип «NEXTA» екстремістськими. С. Нарішкін, директор Служби зовнішньої розвідки РФ, у вересні 2020 р. виступив із заявою про те, що США ще з 2019 р. надали на антиурядові виступи в Білорусі приблизно 20 млн дол. США. На його думку, ці гроші спрямували на підготовку активістів шляхом формування мережі блогерів та інформаційних акаунтів.

4 листопада 2020 р. в німецькому Бундестазі обговорили ситуація у Білорусі, і за результатом обговорення депутати ухвалили резолюцію з вимогою звільнити всіх політичних в'язнів, провести нові вибори та конституційну реформу. Ці вимоги, голови двох палат парламенту Білорусі, назвали втручанням у внутрішні справи Білорусі, а також виказали подив через підтримку ФРН «екстремістського Telegram-

каналу «NEXTA». Німецькі депутати вважали, що владу в Білорусі намагаються утримати силою, засудили дії керівництва Білорусі, довільні та політично-мотивовані арешти, застосування насилля та тортур. Депутати Бундестагу закликали керівництво Німеччини:

- виступити за запровадження санкцій щодо О. Лукашенка та його найближчого оточення;

- підтримати жертв репресій та звільнених внаслідок страйків;

- спростити в'їзд для жертв репресій;

- підтримувати ініціативи громадянського суспільства, незалежні профспілки;

- підтримувати журналістів та надати допомогу незалежним ЗМІ;

- підтримувати стипендіальні програми для білоруських студентів, випускників та вчених, створити додаткові стипендії для громадян Білорусії у німецьких університетах;

- поважати волю білоруського народу та ініціювати посередництво лише у мірі, необхідній державним органам Білорусі для початку процесу передачі влади та підготовки нових виборів. При цьому не виключалась участь Росії як посередника;

- переглянути програми допомоги Білорусі, посиливши допомогу громадянському суспільству та скоротивши обсяги допомоги офіційній владі;

- працювати над включенням Білорусі до Ради Європи. Умовою цього назвали скасування смертної кари у Білорусі;

- підтримати європейський план допомоги демократичній Білорусі [2].

В квітні 2021 р. О. Лукашенко заявив про те, що силовими відомствами Білорусі було розкрито план підтримки Заходу здійснити державний переворот у країні й фізично усунути його від влади. Зараз у протистоянні між білоруською владою й опозицією спостерігається певне затишшя. Хтось оцінює його як тимчасовий перепочинок, а хтось як згасання протестного руху. Саме цим активно користується президент Білорусі О. Лукашенко, зтягуючи реформи. Так, на Всебілоруських зборах він окреслив приблизні та тривалі терміни роботи над поправками до конституції. Лідери ж опозиції підбадьорюють своїх прихильників та представляють їм нову «Стратегію перемоги», в якій С. Тихановська посилається на перезапуск протестного руху в країні.

Джерела та література

1. Гошовська В. А. Політична опозиція: навч. посіб. / за заг. ред. В. А. Гошовської, К. О. Ващенко, Ю. Г. Кальниша. К. : НАДУ, 2013. 208 с.

2. Бундестаг ухвалив резолюцію щодо Білорусі. URL: <https://reform.by/177379-bundestag-prinjal-rezoljuciju-po-belarusi>

3. Країни «Люблінського трикутника» закликали Лукашенка не застосовувати силу проти громадян. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2020/08/11/7113053/>

4. Коментар МЗС України щодо нібито впливу України на протести в Білорусі. URL: <https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-ukrayini-shchodo-nibito-vplivu-ukrayini-na-protesti-v-bilorusi>

5. Президенти країн Балтії та Польщі висунули вимоги до Лукашенка. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2020/08/13/7262831/>

6. Рада ЄС затвердила секторальні санкції проти Білорусі. URL: <https://grani-ru-org.appspot.com/Politics/World/Europe/Belarus/m.282037.html>

ІСТОРІЯ МИРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ООН

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **Н. І. Романюк** – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки*

Проаналізовано основні етапи миротворчої діяльності ООН. Зроблено короткий огляд важливих миротворчих операцій, проведених під егідою ООН.

Ключові слова: ООН, миротворчі операції, миротворча діяльність, безпека.

Bolchuk O. V. UN Peacekeeping Activity History. The main stages of UN peacekeeping activity are analyzed. A brief overview of important UN peacekeeping operations is made.

Key words: UN, peacekeeping operations, peacekeeping activity, security.

Питання підтримки міжнародного миру та безпеки займають важливе місце у сучасних зовнішньополітичних концепціях країн світу. Оскільки не кожна держава здатна самостійно врегульовувати конфлікти, які можуть становити загрозу міжнародній безпеці, то при ООН створено миротворчі сили з метою запобігання катастрофам світового масштабу, а також надання допомоги для врегулювання конфліктів у «гарячих точках» планети у вигляді миротворчих операцій.

Міжнародні операції або місії з підтримання миру – це міжнародні дії або заходи, спрямовані на виконання миротворчих чи гуманітарних завдань, які здійснюються за рішеннями Ради Безпеки ООН відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, яка несе відповідальність у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки, згідно з положеннями глави VIII Статуту ООН, а так само дії й заходи багатонаціональних сил, багатонаціональних військових формувань високої готовності, які проводяться під загальним контролем Ради Безпеки ООН [1].

Початок миротворчої діяльності ООН було покладено в 1948 р., коли Рада Безпеки ООН санкціонувала розгортання контингенту військових спостерігачів ООН на Близькому Сході. Мета місії полягала у контролі за виконанням умов Угоди про перемир'я між Ізраїлем та сусідніми з ним арабськими країнами. Загалом діяльність миротворчих сил ООН можна поділити на три етапи: початковий (період «холодної війни»); період після «холодної війни»; сучасний [4].

Із самого початку миротворчі операції зводилися до дій щодо контролю за дотриманням угод про припинення вогню та стабілізацію ситуації, що було обумовлено участю в них неозброєного контингенту. У числі перших місій варто назвати Орган ООН зі спостереження за виконанням умов перемир'я (ОНВУП) на Близькому Сході з метою контролю за припиненням вогню та Групу військових спостерігачів ООН в Індії та Пакистані (ГВСООНІП).

Першою операцією зі застосуванням збройного контингенту вважаються Перші надзвичайні збройні сили Організації Об'єднаних Націй (НЗС ООН I) у 1956 р. під час Суецької кризи. Значна кількість миротворчих операцій ООН була проведена

протягом 60–70-х рр. ХХ ст., наприклад, у Домініканській Республіці, Новій Гвінеї, Ємені, на Кіпрі, Близькому Сході та ін. [5].

На рубежі 80-х – 90-х рр. ХХ ст. збільшився масштаб операцій, відбувся своєрідний перехід від традиційного спостереження до багатопланових дій, що було зумовлено зміною характеру конфліктів. Акцент робився на внутрішньодержавних конфліктах, тоді як спочатку місії були розраховані на врегулювання суперечок між державами. Так були проведені миротворчі операції в Анголі, Камбоджі, Сальвадорі та інших країнах.

У 1990-ті рр., незважаючи на масштабну роботу, яку проводить ООН, сталася криза миротворчих сил. Контингенти ООН не могли впоратися з поставленими завданнями під час операцій в Югославії (Сили ООН з охорони в Югославії – СООНО), Руанді (Місія ООН з надання допомоги Руанді – МООНДР) та Сомалі (операція ООН у Сомалі II – ЮНОСОМ II). Зокрема, миротворчі сили зіткнулися із ситуацією, коли сторони не дотримувалися угод про припинення вогню. Рада Безпеки ООН не могла надати миротворцям широкі мандати та забезпечити їх необхідними ресурсами. Саме тоді ООН усвідомила, що її цілі та бажання не відповідають можливостям. Ці події змусили Раду Безпеки обмежити кількість нових миротворчих місій і розпочати самоаналіз, щоб уникнути подібних провалів у майбутньому, а також це послужило імпульсом для реформування структури миротворчих сил [3].

Безперервні конфлікти в деяких країнах та регіонах незабаром знову підтвердили важливу роль миротворчої діяльності ООН. У другій половині 1990-х років Рада Безпеки ООН санкціонувала розгортання нових операцій (табл. 1).

Таблиця 1

**Миротворчі операції та місії ООН
у другій половині 1990-х рр.***

Назва операції	Роки проведення операції
Контрольна місія ООН в Анголі III (КМООНА III)	Резолюція 976 лютий 1995 – жовтень 1997
Місія спостерігачів ООН в Анголі (МСООН)	Резолюція 1118 червень 1997 – лютий 1999
Місія ООН у Боснії та Герцеговині (МООНБГ)	Резолюція 1035 грудень 1995 – грудень 2002
Операція ООН з відновлення довіри в Хорватії (ОООНВД)	Резолюція 981 березень 1995 – січень 1996
Тимчасова адміністрація ООН для Східної Славонії, Барані та Західного Срему	Резолюція 1037 січень 1996 – січень 1998
Сили превентивного розгортання ООН в Македонії (СПРООН);	Резолюція 983 Березень 1995 – лютий 1999
Контрольна місія ООН у Гватемалі (МІНУГУА)	Резолюція 1094 Січень 1997 – травень 1997
Місія ООН з підтримки в Гаїті (МООНПГ)	Резолюція 1086 липень 1996 – липень 1997
Перехідна місія ООН у Гаїті (ПМООНГ)	Резолюція 1123 серпень – листопад 1997
Громадянська поліцейська місія ООН у Гаїті (ГПМООНГ)	Резолюція 1141 листопад 1997– листопад 1999

*Складено автором за: [2; 6; 8].

На порозі XXI ст. ООН провела всебічний аналіз проблем, з якими зіткнувся миротворчий механізм у 1990-х рр., і розпочала його реформу. Ціль реформи полягала в тому, щоб зміцнити потенціал у сфері ефективного управління польовими операціями та їх підтримки. Більш глибоке усвідомлення обмежень і можливостей миротворчої діяльності дало змогу ООН розпочати вирішення ще складніших завдань.

Ця діяльність почалася, коли ООН почала виконувати функції адміністрації в Косові в колишній Югославії (Місія ООН у справах тимчасової адміністрації в Косові (МООНК)) та Східному Тиморі (Тимчасова адміністрація ООН у Східному Тиморі (ТАООНСТ)). Згодом Рада Безпеки ООН також санкціонувала розгортання масштабних та комплексних операцій із підтримки миру у низці африканських країн (табл. 2).

Таблиця 2

Операції ООН з підтримки миру в африканських країнах*

Назва операції	Роки проведення операцій
Операція ООН в Бурунді (ОНЮБ)	Резолюція 1545 травень 2004 – грудень 2006
Місія ООН в Центральноафриканській Республіці та Чаді (МІНУРКАТ)	Резолюція 1778 вересень 2007 – грудень 2010
Операція ООН в Кот-д'Івуарі (ОООНКІ)	Резолюція 1528 лютий 2004 – червень 2017
Місія ООН у Демократичній Республіці Конго (МООНДРК)	Резолюція 1279 листопад 1999 – червень 2010
Місія ООН зі стабілізації у Демократичній Республіці Конго (МООНСДРК)	Резолюція 1925 липень 2010 – до тепер
Місія ООН в Ефіопії та Еритреї (МООНЕЕ)	Резолюція 1312 липень 2000 – липень 2008
Місія ООН в Ліберії (МООНЛ)	Резолюція 1509 вересень 2003 – квітень 2018
Місія ООН у Сьєрра-Леоне (МООНСЛ)	Резолюція 1270 жовтень 1999 – кінець 2005
Місія ООН у Судані (МООНВС) у південній частині країни	Резолюція 1590 березень 2005 – липень 2011
Змішана операція Африканського союзу-ООН у Дарфурі (ЮНАМІД)	Резолюція 1768 липень 2007 – грудень 2020
Тимчасові сили Організації Об'єднаних Націй із забезпечення безпеки в Абьєї (ЮНІСФА)	Резолюція 1990 червень 2011 – по сьогодні
Місія Організації Об'єднаних Націй у Республіці Південний Судан (МООНПС)	Резолюція 1996 липень 2011 – до тепер
Місія ООН зі спостереження в Сирії (МООНСС)	Резолюція 2043 квітень – серпень 2012

* Складено автором [2; 6; 7; 8].

На сьогодні більшість операцій завершили виконання своїх мандатів, включаючи Місію ООН у Центральноафриканській Республіці та Чаді (МІНУРКАТ), Місію ООН у Демократичній Республіці Конго (МООНДРК), Операцію ООН у Бурунді (ОНЮБ), Місію ООН у Сьєрра-Леоні (МООНСЛ) Місію ООН в Ефіопії та Еритреї (МООНЕЕ), Місію ООН у Судані (МООНВС) та Операцію ООН у Кот-д'Івуарі (ОООНКІ) (табл. 2).

У перше десятиліття XXI ст. миротворчий механізм ООН став відчувати небувалі навантаження, дедалі частіше розгортаючи операції у віддалених районах за умов оперативної невизначеності та нестабільного політичного контексту. Миротворчому механізму потрібно було вирішити цілу низку складних завдань: здійснення значно більших і дорожчих місій, які постійно ускладнюються; розробку та реалізацію життєздатних стратегій для місій там, де вже досягнуто певного рівня

стабільності; збереження готовності до дій у ситуаціях, коли майбутні параметри операції та вимоги, які мають виконувати миротворці, залишаються невизначеними.

3 травня 2010 р. миротворча діяльність ООН вступила у фазу консолідації. Вперше за десятиліття чисельність миротворців почала дещо зменшуватись унаслідок скорочення кількості військовослужбовців у складі Місії ООН зі стабілізації у Демократичній Республіці Конго (МООНСДРК), згорання Місії ООН у Центральноафриканській Республіці та Чаді (МІНУРКАТ) наприкінці 2010 р.

Наразі чисельність військового, поліцейського та цивільного контингенту у 15 місіях із підтримки миру становить понад 110 тис. осіб, що відображає скорочення персоналу та кількості миротворчих місій у результаті мирних перехідних процесів та відновлення дієздатних держав [3].

Однак скорочення чисельності персоналу та кількості місій із підтримки миру в минулі роки аж ніяк не свідчить про те, що завдання, які стоять перед ООН, стали менш складними. Виникнення нових конфліктів, що розповсюджуються за межі держав і регіонів, вказує на те, що польові місії, швидше за все, будуть, як і раніше, вкрай затребувані й миротворча діяльність залишиться одним із найскладніших оперативних завдань ООН.

Сучасні багатопланові операції з підтримки миру будуть, як і раніше, сприяти політичному процесу, забезпечувати захист цивільного населення, надавати допомогу у роззброєнні, демобілізації та реінтеграції колишніх комбатантів, допомагатимуть у проведенні виборів, будуть захищати та заохочувати права людини та сприятимуть відновленню верховенства права.

Від початку миротворчої діяльності ООН було проведено понад 70 операцій із підтримки миру, більшість із них було розгорнуто після 1988 р. За цей час в операціях ООН із підтримки миру взяли участь сотні тисяч військовослужбовців, а також десятки тисяч поліцейських ООН та інших цивільних співробітників із понад 120 країн світу. Понад 3300 миротворців ООН із майже 120 країн загинули під час виконання службових обов'язків під прапором ООН [4].

Отже, зростання кількості конфліктів і суперечок між державами світу стало причиною виникнення миротворчої діяльності Організації Об'єднаних Націй. Історія миротворчої діяльності ООН бере свій початок із 1948 р. й умовно поділяється на три етапи, кожен з яких характеризується своїми особливостями. За період своєї діяльності ООН провела понад 70 операцій з підтримки миру та безпеки в різних регіонах. На сьогодні проводиться 12 чинних миротворчих операції у різних країнах світу задля забезпечення миру та стабільності у цих регіонах світу.

Джерела та література

1. Ржевська В. С. Операції ООН з підтримки миру. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін.* К.: Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.

2. Завершенные операции по поддержанию мира. URL: <https://peacekeeping.un.org/ru/past-peacekeeping-operations>

3. История миротворческих операций. URL: <https://peacekeeping.un.org/ru/our-history>

4. Миротворческая деятельность ООН. URL: <https://ria.ru/20150529/1066702198.html>

5. Миротворческие операции ООН: Основные направления эволюции. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mirotvorcheskie-operatsii-oon-osnovnye-napravleniya-evolyutsii/viewer>

6. Совет Безопасности ООН: Резолюции. URL: <https://www.un.org/securitycouncil/ru/content/resolutions>

7. Текущие операции. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/where-we-operate>

8. Хронология операций. URL: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/180413_unpeacekeeping-operationlist_2.pdf.

І. А. Кулініч – студент 3 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
І. О. Хомич – магістрант 1 року навчання факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВО-ПРОМИСЛОВИХ КОМПЛЕКСІВ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки.
Науковий керівник: Є. В. Вознюк – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки*

Розглядаються та порівнюються військово-промислові комплекси України та Польщі. Аналізуються особливості, рівень розвитку та оснащення військово-промислових комплексів обох країн.

Ключові слова: військово-промисловий комплекс, оборонно-військові технології, збройні сили, озброєння.

Kulinich I. A., Khomych I. O. The Peculiarities of Ukraine's and Poland's Military-industrial complexes. This paper considers and compares the military-industrial complexes of Ukraine and Poland. The peculiarities, levels of development and equipment of the military-industrial complexes of these countries are analyzed.

Key words: military-industrial complex, defense-military technologies, armed forces, armaments.

Військово-промисловий комплекс – це сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних промислових підприємств, випробувальних організацій, науково-дослідних центрів, підрозділів збройних сил, які виконують розробку, виробництво та постановку на озброєння військової та спеціальної техніки, спорядження, боєприпасів які забезпечують військові потреби держави, або які підуть на експорт [5].

Воєнно-політичне керівництво більшості промислово розвинутих країн розглядають Військово-промисловий комплекс (ВПК) як важливий складник стратегії національної безпеки та оборони країни та приділяють значну увагу захисту важливих й ефективно працюючих підприємств і організацій оборонної промисловості. В ньому сконцентровані значні інтелектуальні, виробничо-технічні та кваліфіковані людські ресурси, зберігається високий експортний потенціал, що забезпечує надходження до державного бюджету значних коштів

Після розпаду СРСР Україна успадкувала багато оборонно-військових технологій (ОВТ) радянського виробництва. На сьогодні ЗСУ практично укомплектовані. Проте їх значна частина за своїми тактико-технічними та бойовими характеристиками значно поступається світовим аналогам, а до сучасних відносяться близько 30 % усіх зразків оборонно-військових технологій ЗСУ. Незважаючи на практично повну укомплектованість озброєннями й військовою технікою, рівень їх боєздатності не відповідає потрібним вимогам і на сьогодні є застарілим.

Розвиток ВПК ускладнений через військово-політичну та економічну ситуацію, що виникла внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, тимчасовою окупацією частини суверенної території нашої держави, Автономної Республіки Крим та м. Севастополя. Конфлікт призвів до прийняття Києвом рішення про заборону військово-технічного співробітництва з РФ, яка до 2014 р. була одним із основних замовників українських товарів військового призначення та подвійного використання за кордоном.

У державному бюджеті України на 2021 р. видатки для Міністерства оборони України склали 117,5 млрд грн. [1], що на 0,5 млрд грн. менше проти остаточної версії оборонного бюджету 2020 р.

Сьогодні ОПК України перебуває у стані системної кризи, що має тенденцію до подальшого поглиблення. Руйнація оборонної промисловості, як одного із основних елементів національної безпеки, призведе до різкого обмеження можливостей у забезпеченні боєздатного стану ЗСУ та значного скорочення можливостей інтеграції України в міжнародні оборонні, економічні та політичні структури.

Найбільшою складовою частиною українського ВПК є державний концерн «Укроборонпром», створений у 2010 р., хоча на український ВПК працюють також і приватні підприємства.

Нинішня ситуація у ВПК характеризується значним скороченням або припиненням виробництва важливих для національної безпеки зразків оборонної військової технології (ОВТ), відсутністю замкнених циклів виробництва більшості зразків основних видів ОВТ, старінням матеріально-технічної бази науково-виробничих структур, серйозним розривом відносин між наукою та виробництвом, важким становищем галузевих науково-дослідних інститутів.

Варто зазначити, що досить гостро постала проблема кадрів, а також фінішне виробництво ОВТ в Україні значною мірою залежить від імпортичних поставок комплектуючих виробів, вузлів, агрегатів, матеріалів і сировини. Для деяких зразків ці поставки досягають 80 % і більше.

Для подальшого посилення оборонно-військових технологій в Україні передусім потрібна модернізація бойових літаків і вертольотів, систем протиповітряної оборони (ППО), прискорення розроблення багатofункціонального ракетного комплексу (БФРК) та корвета. В оборонно-промислових колах існує думка, що вітчизняна оборонна промисловість здатна налагодити власне виробництво систем і засобів ППО і ПРО, тому що за декілька останніх років в Україні розроблено та презентовано нові моделі ракет, якими вже зацікавилися інші країни й готові інвестувати в їх виготовлення чи подальшу розробку.

Нещодавно у польському місті Кельце відбулася 29-та Міжнародна виставка оборонної промисловості MSPO 2021. Державне Київське конструкторське бюро «Луч» ознайомило учасників і відвідувачів форуму з ракетним комплексом РК-360МЦ «Нептун» і високоточною реактивною системою залпового вогню «Вільха». Крім того, представила розроблений спільно з Telesystem-Mesko легкий протитанковий комплекс «Пірат», який здобув нагороду «Лідер державної безпеки – 2021» в категорії «Інноваційний продукт» [2].

З іншого боку, в Польщі за останні роки значно зросли видатки на оборону, розпочався процес збільшення чисельності особового складу збройних сил, були створені Війська територіальної оборони, а також посилюється військова присутність партнерів по НАТО. Варто зазначити, що значна кількість програм технічної модернізації реалізовувалась у половинчастий спосіб або з недотриманням визначених строків, а послідовна та узгоджена оборонно-промислова політика до цього часу не проводиться.

Варто згадати, що у 1999 р. Польща стала членом НАТО, тому це і надає їй досить великі можливості в розвитку військового-промислового комплексу, на відміну від України, а також уможливорює регулярне інвестування у свою оборону щонайменше 2 % ВВП [2].

Прийшовши до влади, партія «Право і справедливість» прийняла рішення збільшити видатки на оборону. Відповідно до внесених змін до закону «Про технічну модернізацію, реконструкцію та фінансування ЗС РП», їхній цільовий рівень був встановлений у розмірі 2,5 % ВВП [3], як і передбачала виборча програма. Частково змінено й методологію розрахунку частки витрат на оборону у ВВП й із 2018 р. показник стосується запланованого ВВП на поточний, а не на попередній рік. На практиці це означає значне додаткове збільшення бюджету.

Уряд партії «Право і справедливість» здійснив низку заходів щодо збільшення чисельності особового складу Війська Польського та розбудови його структури. Створено війська територіальної оборони (ВТО), сьогодні в них налічується понад 21 тисяча осіб, переважна більшість з яких проходить територіальну військову службу. Бригади, які першими були сформовані на сході Польщі, поступово нарощують свою боєздатність та все частіше проводять навчання спільно із бойовими частинами. Одночасно створюються можливості для розгортання нових підрозділів ВТО.

Формування ВТО також пов'язане із придбанням озброєння та розвитком інфраструктури: здійснюються значні закупівлі стрілецької зброї, індивідуального спорядження, автомобілів «Jelcz» та БПЛА «FlyEye». З іншого боку, технічне переоснащення ВТО не позбавлене проблем, які загалом стосуються ЗС Польщі, тобто дефіциту протитанкової зброї або високомобільних повнопривідних автомобілів. Щоб уникнути цього у 2019 р. Польща закупила американське озброєння на суму 11 млрд дол. [4].

Одночасно зі створенням ВТО збільшується кількість бойових армійських підрозділів, насамперед на сході країни. З вересня 2018 р. формується нова 18-а механізована дивізія на «східній стіні» у відповідь на зміни у безпековому середовищі. Передбачається, що це ускладнить або унеможливить здійснення раптового вторгнення (зокрема, з території Білорусі).

Кампанія «Стань солдатом Республіки Польща», що проводиться протягом кількох останніх років, а також підвищення грошового утримання мають на меті заохотити бажаючих вступати до армії. Статистика свідчить, що на кінець 2021 р. у ЗС було понад 104 500 контрактників (на початок 2020 р. – 98 200) [3]. Це означає, що зусилля уряду в цій сфері здійснюються успішно, навіть якщо вони повільніші, ніж очікувалося.

Згідно із домовленістю, досягнутою між президентами Анджеєм Дудою та Дональдом Трампом у 2019 р., та на підставі підписаної угоди, безперервна ротаційна присутність американських військ у Польщі була перетворена на постійну та доповнена низкою додаткових елементів.

Отже, рівень розвитку ВПК у Польщі випереджає український. Це зумовлено тим, що РП є членом НАТО й має сучасніше оснащення, яке відповідає всім вимогам військово-політичного блоку. Варто наголосити на ще одній перевазі в тому, що військово-промисловий комплекс Польщі активно підтримується державою. Однак, хоча й більшість озброєння є застарілим, все ж армія повністю укомплектована. Також, на сьогодні саме в Україні розробляються та виготовляються ракети та ракетні установки нового зразка, які визнаються унікальними, новітніми та найкращими у всьому світі. Як Україна, так і Польща мають значну професійну підтримку США, що допомагає в розвитку ВПК обох держав.

Джерела та література

1. Боднарчук Р. Можливості оборонно-промислового комплексу України в системі національної безпеки. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/251/>

2. Місюра С. Що показує Україна на Міжнародній виставці оборонної промисловості в Польщі. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/09/09/shho-pokazuye-ukrayina-na-mizhnarodnij-vystavcz-i-oboronnoyi-promyslovosti-v-polshhi>

3. Паливода В. Обороздатність Польщі: плани та реалії. URL: https://defence-ua.com/army_and_war/stan_oboronozdatnosti_respubliki_polscha_plani_i_realiji-178.html

4. Поліщук С. Армія Польщі. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/06/01/armiya-polshhi-chyselnist-i-vijskovi-vydatky-suttyevo-zbilshuyutsya/>

5. Сальнікова О. Ф. Роль оборонно-промислового комплексу. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=706>

6. Скиба О. В., Глуценко Я. І. Компаративний аналіз витрат на оборонно-промисловий комплекс України та країн Центральної та Східної Європи. URL: http://bses.in.ua/journals/2020/59_1_2020/15.pdf.

УДК 355/359(510)

М. М. Федун – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;

А. А. Моренчук – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

ВОЄННА ДОКТРИНА КНР

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Розглянуто основні етапи розвитку воєнної доктрини Китайської Народної Республіки. Вказується, що вона викладена в документі «Біла книга». Розкривається, що в середині ХХ століття Китай активно готувався до Третьої світової війни, роблячи ставку, передусім, на чисельність армії. У сучасних умовах він змістив акцент на розвиток сучасних технологій, у тому числі космічних та інформаційних. Модернізацію військових сил КНР планує завершити в середині ХХІ століття.

Ключові слова: КНР, воєнна доктрина, «Біла книга», ядерна стратегія, сухопутні війська, військово-морські сили, військово-повітряні сили.

Fedun M. M., Morenchuk A. A. Military Doctrine of the PRC. The main stages of development of the military doctrine of the People's Republic of China are considered. It is indicated that it is set out in the document the «White Paper». It is revealed that in Ser. In the twentieth century, China was actively preparing for World War III, relying primarily on the size of the army. In modern conditions, he has shifted the emphasis to the development of modern technologies, including space and information. The modernization of China's military forces is planned to be completed in the middle of the XXI century.

Key words: PRC, military doctrine, «White Paper», nuclear strategy, ground forces, navy, air force.

На сьогодні Китай приділяє велику увагу забезпеченню воєнної безпеки. На думку китайського керівництва, темпи росту воєнного потенціалу повинні відповідати

динаміці економічного розвитку. На сьогодні їх основним завданням є перетворення в передову світову військову силу до 2049 р., що означатиме, як мінімум, зрівняння сил із могутніми США [5].

В XXI ст. воєнна система КНР є дуже розвиненою. До військових сил належать: Народно-визвольна армія Китаю (НВАК), народна озброєна поліція й народне ополчення. Відповідно до Конституції КНР, керівництво військовими силами здійснює Центральна військова рада (ЦВР). У свою чергу, свої функції ЦВР здійснює через: Генеральний штаб НВАК, Головне політичне управління, Головне управління озброєнь і Головне управління тилу. Ще однією установою, яка відповідає за розбудову військових сил всієї країни є Міністерство оборони [4].

Китай на сьогодні володіє стратегічними ядерними силами, які включають у себе наземний, морський і повітряний компоненти. В основі ядерних сил: стратегічні сили наземного базування, морського базування, стратегічні та нестратегічні сили повітряного базування, балістичні ракети малої дальності та крилаті ракети [5].

Перший етап еволюції воєнної доктрини Китаю охопив проміжок із 1949 р. до середини 1980-х рр. Із моменту утворення Китайської Народної Республіки (КНР) її воєнно-політичне керівництво дотримувалося стратегії «народної війни», яка базувалася на ідеях Мао Цзедуна. В основу концепції ліг досвід КНР у війні з Японією й головною її рисою стала наявність багаточисельної армії та масових резервів. Таким чином, Китай готувався й готується зараз до Третьої світової війни, яка на думку КНР є неминучою. На той час стратегія полягала в тому, щоб переважати свого противника у чисельності війська, не маючи достатнього розвитку в воєнно-технічній сфері [6].

Пізніше, реформи, запроваджені в Китаї торкнулися й воєнної сфери. На зміну доктрині «народної війни» прийшла стратегія «активної оборони», яка також діє в КНР в XXI ст. Її суть полягає в превентивних заходах політичного, економічного, дипломатичного та воєнного характеру, спрямованих на зниження нестабільності та створення сприятливих зовнішніх умов. Згідно нової стратегії, Китай повинен мати в розпорядженні компактні воєнні сили, які не наступатимуть, але у випадку агресії зможуть відповісти контрударом [2]. Що стосується воєнних дій на морі, то тут КНР дотримувалася концепції «прибережної оборони», яка передбачала захист від можливого вторгнення США та СРСР з моря. Єдиною сферою, яку реформи тоді оминули, стала стратегія в сфері ядерного озброєння, основні концепції якої не змінилися до сьогодні.

Другий етап еволюції воєнної доктрини КНР розпочався з 1980-х рр. У цей період чисельність армії та воєнних округів стала зменшуватися, переважно, в сухопутних військах. Окрім цього, для другого періоду характерно посилення інтересу до можливостей воєнних дій на морі. Тоді заступник голови Центральної військової ради КНР Лю Хуацин запропонував концепцію «активної оборони в ближніх морях» зі створення океанського флоту.

Третій етап розвитку воєнної доктрини КНР бере свій початок із 1991 р. у зв'язку з розпадом СРСР та перемогою США у війні в Іраку. Саме базуючись на аналізі воєнних дій НАТО на чолі з США проти Іраку у 1991 р., Китай прийняв концепції «швидкого реагування» й «обмеженої війни в умовах застосування високих технологій». У цих концепціях китайським воєнним керівництвом пропонувалися відносно компактні сили сухопутних військ, військово-морських сил, а також військово-повітряних сил. Проте вони повинні були оснащуватися сучасною технікою й озброєнням задля швидкого реагування в локальних конфліктах [5].

Сучасний, четвертий етап еволюції воєнної доктрини КНР розпочався в кінці 2004 р. Тоді були поставлені завдання забезпечення гарантії безпеки, підтримки розширення національних інтересів, а також забезпечення миру та загального розвитку. Якщо раніше КНР приділяла особливу увагу локальним конфліктам, то тепер елементом її політики стало поширення свого впливу за межі своїх кордонів.

Цей період характеризується запровадженням новітніх технологій самостійно, шляхом використання новинок у військово-технічному виробництві. Так, у 2020 р. планувалося обігнати усі передові країни у напрямках виробництва воєнної техніки. В період із 2000 до 2010 рр. Китай модернізував майже кожен аспект військових сил. Цю модернізацію планується закінчити до середини XXI ст. з метою створення військових сил такого рівня, щоб можна було отримати перемогу в умовах інформатизації. Ці дії включають в себе комп'ютеризацію та інформатизацію військ і флоту [4].

Таким чином, від підготовки до неминучої Третьої світової війни Китай перейшов до воєнного будівництва в умовах миру. Ядерна стратегія Китаю, який зобов'язався не застосовувати ядерну зброю першим, відповідає концепції «ядерного стримування» [3]. Згідно концепції, КНР повинна бути спроможною у будь-який момент нанести удар супротивнику, що змусить суперника відмовитися від таких дій. Однак, варто також зазначити, що ядерні сили Китаю є досить могутніми.

Наступний етап еволюції воєнної доктрини КНР включає період з 2015 р. й до сьогодні. В найближчій перспективі сили НВАК мають намір покращити свої можливості у методах ведення інформаційної війни, боротьбі з тероризмом, можливість здійснення маневрів на далекі відстані, активність у стратегічному ядерному стримуванні, а також укріплення морських і повітряних військових сил.

Офіційним документом, де викладається воєнна доктрина КНР є «Біла книга». Китай використовує цей документ як інструмент заспокоєння суспільства у зв'язку з швидкою модернізацією їх військ. У «Білій книзі» зазначено, що загрозу з моря Китай розглядає як найактуальнішу. Крім того, сучасну ситуацію у світі він розглядає як більш-менш стабільну й спостерігається зниження ризику виникнення великомасштабної війни. З іншого боку, зростає кількість локальних воєн та тероризму, стихійних бід та епідемій. Окрім цього, зростатиме опора на космос, оскільки більшість систем дальньої дії проходять через нього [4].

Отже, станом на сьогодні КНР поступово зміцнюється, як сильна світова військова держава. Її уряд проводить політику «активної оборони» з чітко відображеним принципом «ненападу». Пріоритет Китаю сьогодні – національна безпека при розробці оборонної політики. Воєнна доктрина КНР пройшла кризь етапи, змінюючи та значно покращуючи військові сили держави. Вже до середини XXI ст. КНР має на меті значно модернізувати воєнну сферу та бути передовою світовою військовою державою.

Джерела та література

1. Военная система. *СННІНА.ОРГ.СН*. URL: <http://russian.china.org.cn/russian/32261.htm>
2. Военно-стратегические концепции КНР. *СОНАР2050*. URL: <https://www.sonar2050.org/publications/voenno-strategicheskie-koncepcii-obespecheniya-voennoy-bezopasnosti-knr/>
3. Вся Китайская пать. *Коммерсантъ*. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/4012699>
4. Сыроежкин К. Л. Китай: военная безопасность. Алматы: Казахстан. ин-т стратегических исследований при Президенте РК, 2008. 268 с.
5. Ядерные силы КНР. *ПИР-ЦЕНТР*. URL: <https://www.pircenter.org/static/yadernye-sily-knr>
6. China's military strategy. *The State Council the People's Republic of China*. URL: http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2015/05/27/content_281475115610833.htm

М. В. Зінчук – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
С. М. Кулик – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ КНДР

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Проаналізовано особливості формування військово-промислового комплексу КНДР. Охарактеризовано розробку ядерної програми держави, покращення ракетно-космічної промисловості, наявність хімічної зброї. Наголошено, що на сьогодні Корейська Народно-Демократична Республіка має одну із найбільших постійних армій у світі.

Ключові слова: військово-промисловий комплекс, Корейська Народно-Демократична Республіка (КНДР), ядерна зброя, Кім Чен Ін.

Zinchuk M. V., Kulyk S. M. Features of DPRK Military and Industrial Complex Formation. The peculiarities of the DPRK military-industrial complex formation are analyzed. The development of the state's nuclear program, the improvement of the space rocket industry, and the availability of chemical weapons are described. It is emphasized that today the Democratic People's Republic of Korea has one of the largest standing armies in the world.

Key words: military-industrial complex, Democratic People's Republic of Korea (DPRK), nuclear weapons, Kim Jong Un.

Актуальність теми полягає в активізації розробки ядерної програми КНДР, що може бути захистом безпосередньо від вторгнення Сполучених Штатів Америки. Військово-промисловий комплекс Корейської Народно-Демократичної Республіки – це сукупність військових підрозділів, які несуть відповідальність за збереження суверенітету й територіальної цілісності держави та підприємств й організацій, які займаються розробкою й виробництвом різних видів зброї [4].

Відповідно до основних напрямів військово-промислової політики особливу увагу керівництво Північної Кореї приділяє розвитку ракетно-космічної промисловості. Основний акцент робиться на власну розробку та освоєння виробництва оперативно-тактичних, тактичних ракет нового покоління, а також на оновлення застарілих ракетних систем, які перебувають на озброєнні сухопутних військ цієї країни. Зважаючи на недостатній розвиток науково-технічної бази галузі, більшість робіт ведеться у співпраці з деякими державами [2].

У жовтні 2021 р. відбулося урочисте відкриття виставки розвитку державної оборони Північної Кореї «Самооборона-2021», де було представлено головні новинки військово-промислового комплексу, що демонструвалися в КНДР останнім часом. Однією з головних новинок, представлений на цій виставці, був північнокорейський ракетний гіперзвуковий комплекс «Hwasong 8», який показали вперше. Цей комплекс 8 розробила Академія військових наук КНДР. Він є частиною п'ятирічного плану, спрямованого на розвиток стратегічних озброєнь [2].

КНДР також розробляє гіперзвукову зброю, про яку заявляла сама влада цієї країни, а у вересні 2021 р. відбулося тестування цієї нової гіперзвукової системи озброєння й випробування на одному з полігонів, розміщеному на півночі країни. За інформацією, поширеною у зарубіжній пресі, КНДР також уже випробувала типову дозвукову крилату ракету, запуски якої здійснюються з рухомої п'ятиконтейнерної пускової установки на спеціальному автомобільному шасі 8x8 [2].

За повідомленнями засобів масової інформації Республіки Корея, КНДР у вересні 2021 р. запустила у бік Японського моря дві балістичні ракети з допомогою залізничного комплексу, що було здійснено вперше. Очевидно, що це були модернізовані KN-23, створені за типом ракет російського комплексу «Іскандер». Залізничний ракетний комплекс дасть змогу Північній Кореї відносно дешево, швидко й непомітно переміщати боєприпаси й ховати такі установки в тунелях, яких безліч у розгалуженій мережі залізничних колій у цій країні [3].

Нову балістичну ракету, яка запускається із підводних човнів, представили під час параду під керівництвом лідера Кім Чен Ина й сталося це всього лише за декілька днів до інавгурації президента США Джо Байдена. Експерти вважають, що демонстрація нових ракет стала певним сигналом для адміністрації Байдена щодо зростання військової потужності КНДР. Кім Чен Ин пообіцяв розширити ядерний арсенал і військовий потенціал своєї держави. Наразі Північна Корея має одну з найбільших постійних армій у світі – понад мільйон військових і близько п'яти мільйонів резервістів. Як відомо, КНДР має хімічну зброю, кількість якої є однією з найбільших запасів у світі [1].

Наразі КНДР здатна повністю задовольнити потреби збройних сил країни у всій номенклатурі боєприпасів і вибухових речовин виключно власної розробки. Цьому значною мірою сприяв набутий досвід власного виробництва.

На сьогодні в КНДР сформовано багатогалузеву науково-дослідну та виробничу базу військової промисловості, яка здатна значною мірою задовольняти поточні потреби національних збройних сил у сучасних зразках. Північній Кореї вдалося значно розширити свій військовий арсенал озброєнь, незважаючи на суворі економічні санкції. Найбільшого розвитку отримали суднобудування, бронетанкова й радіоелектронна промисловість. Проте у ліцензійному виробництві оборонно-військових технологій (ОВТ) переважають модернізовані розробки на основі розробок деяких іноземних компаній.

Очевидно, що в найближчому майбутньому північнокорейське керівництво продовжить курс на розвиток національної військово-промислової бази, здатної до серійного виробництва сучасних ОВТ як за зарубіжними технологіями, так і на основі власних розробок. Незважаючи на певні досягнення у створенні окремих власних зразків ОВТ, військова промисловість КНДР збереже високий рівень залежності від зарубіжних технологій, зокрема китайських та російських.

Джерела та література

1. Кім та його боєголовки. Що нам відомо про ракетно-ядерну програму КНДР. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-56742707>
2. КНДР публічно демонструє власні ракетні розробки. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/kndr-publichno-demonstruye-vlasni-raketni-rozrobky/>
3. КНДР запустила ракети з поїзда. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/kndr-zapustyla-rakety-z-royizda/>
4. Сальнікова О. Ф. Роль оборонно-промислового комплексу в системі національної безпеки. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=706>.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ У КРАЇНАХ СВІТУ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин
і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: С. М. Кулик – кандидат
політичних наук, доцент кафедри міжнародних
відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто класифікацію за видами діяльності приватних військових компаній, проблеми визначення їх правового статусу.

Ключові слова: приватна військова компанія, воєнні конфлікти, військове становище, правовий статус.

Borishkevich O. A. Peculiarities of Activities of Private Military Companies in Countries of the World. The classification by types of activity of private military companies, problems of definition of their legal status are considered.

Key words: private military company, military conflicts, martial law, legal status.

Вперше про приватні військові компанії публічно заговорили у 1970-х роках, коли ці компанії почали брати активну участь у різних миротворчих операціях та забезпечувати функціонування збройних сил у різних країнах. Проте до сьогодні трактування їх діяльності досить суперечливе. Представники правозахисних і пацифістських організацій прирівнюють такі компанії до нелегальних (підпільних) структур, які мало уваги приділяють нормам поведінки щодо мирного населення країни. Інші експерти бачать у них повноцінних рівноправних недержавних суб'єктів економічної та зовнішньоекономічної діяльності. Саме тому на сучасному етапі існує проблема із визнанням суті поняття «приватні військові компанії» й наданням їм правового статусу. ООН трактує їх як приватні воєнні та охоронні компанії під якими розуміють певні приватні структури, які наділені правом суб'єкта, які виконують конкретну воєнну або охоронну діяльність, незалежно від того як вони себе характеризують та кого з себе представляють [1]. Воєнна та охоронна діяльність, а точніше, воєнні та охоронні послуги, передбачають збройну охорону й захист людей та об'єктів, наприклад, транспортних колон, споруд та інших місць, техобслуговування й експлуатацію бойових комплексів, утримання під вартою ув'язнених, консультування або підготовку місцевих військовослужбовців та охоронців.

Експерти Женевського Центру демократичного контролю за збройними силами вважають, що приватні військові компанії – це комерційні структури, які пропонують спеціалізовані послуги, що пов'язані з веденням війни й участю у збройних конфліктах, включаючи бойові операції, стратегічне планування, збір розвідувальної інформації, оперативну підтримку та логістику, підготовку та постачання зброї [2]. Американські фахівці вважають, що приватні воєнні компанії орієнтовані на отримання прибутку. Вони зазначають, що це корпоративні організації, які торгують воєнним «мистецтвом», включаючи рекомендації з тактики бойових дій, стратегічне планування, збір розвідувальних даних, навчання військ і технічну допомогу [3, с. 186].

До поняття «приватних військових компаній» відносять і приватні охоронні компанії (private security companies), які діють в умовах воєнного конфлікту. В більшості

випадків вони здійснюють захист об'єктів та фізичних осіб і не беруть безпосередньої участі в бойових діях, однак у районах воєнного конфлікту чітко розмежування між цими видами компаній та їх діяльністю відсутнє [4]. Так, під час захисту аеродромів, нафтопроводів та інших об'єктів інфраструктури охоронні компанії можуть проводити бойові операції проти незаконних військових формувань та терористів. Окрему групу становлять приватні воєнні компанії, які спеціалізуються на розвідувальній та контррозвідувальній діяльності. Їх мережа є практично закритою.

В сучасних умовах приватні воєнні компанії активно залучають до участі у боротьбі з піратством, вони забезпечують супроводження та збройний захист суден, ведення переговорів із нападниками й терористами. Також зростають потреби у їхніх послугах із боку міжнародних безпекових та гуманітарних організацій у матеріально-технічному забезпеченні миротворчих операцій, гуманітарному розмінуванні, охороні конвоїв із гуманітарним вантажем. Тому існування подібних приватних воєнних компаній допомагає в розв'язанні багатьох проблем на територіях із нестабільною ситуацією й завдяки ним можна гарантувати безпеку мирних жителів, що є найголовнішим.

Джерела та література

1. Документ Монтрё о соответствующих международно-правовых обязательствах и передовых практических методах государств, касающихся функционирования частных военных и охранных компаний в период вооруженного конфликта. URL: <http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/ihl1montreau.htm>

2. DCAF Backgrounder. Приватні військові компанії. *Женевський Центр демократичного контролю за збройними силами*. URL: http://www.dcaf.ch/content/download/34962/525141/file/bg_private-military-companies_ukr.pdf

3. Singer Peter. Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry and Its Ramification for International Security. *International Security*. Vol. 26. № 3 (Winter 2001-2002).

4. Кириченко С. О. Роль приватних військових кампаній у воєнних конфліктах. *Збірн. наук. праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Нац. ун-пу оборони України ім. Івана Черняхівського*. 2021. № 1 (71). С. 12–17.

УДК 327.2(510:265.72)

О. І. Друзюк – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки

ЕКСПАНСІЯ КИТАЮ В ПІВДЕННО-КИТАЙСЬКОМУ МОРІ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: С. М. Кулик – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто причини чому Південно-Китайське море є одним із важливих регіонів протистояння інтересів США та КНР. Наведено аргументи держав щодо територіальних суперечок за острови у цьому морі.

Ключові слова: Південно-Китайське море, КНР, США, Парасельські острови, острови Спартлі, територіальні суперечки.

Druziuk O. I. China's Expansion in the South China Sea. The reasons why the South China Sea is one of the important regions of conflict between the interests of the United States and China are considered. The arguments of the states concerning the territorial disputes over the islands in this sea are given.

Key words: South China Sea, China, USA, Paracel Islands, Spratley Islands, territorial disputes.

У сучасних умовах формування багатополлярної міжнародної системи та усунення центру сили в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) загострилися протиріччя між державами. Одним із головних місць нестабільності в АТР є Південно-Китайське море (ПКМ), в якому зійшлися інтереси багатьох країн. Неузгодженість кордонів виключних морських економічних зон, суперечки щодо приналежності морського шельфу, Парасельських островів, островів Спратлі, рифів Скарборо та островів Натуно є важливими факторами, що дестабілізують ситуацію у регіоні.

Південно-Китайське море – один із ключових регіонів, що сполучає Індійський і Тихий океани, у зв'язку з чим боротьба за контроль над Парасельськими островами та архіпелагом Спратлі набуває особливої важливості для США, КНР та інших країн регіону. Варто наголосити, що у міжнародному праві немає прямих вказівок на належність цих островів. Витоки цього юридичного казусу сягають корінням у середину ХХ ст., коли Японська імперія зазнала поразки у Другій світовій війні й за Сан-Франциським мирним договором була змушена відмовитися «від усіх прав, правовідстав і претензій на остови Спратлі та острови Парасельські» без вказівки на чію саме користь від них вона відмовляється [1]. Це дало підставу кожній із держав регіону висунути претензії на острови Південно-Китайського моря.

Суперечки в регіоні ведуть між собою Китай, Тайвань, В'єтнам, Філіппіни, Малайзія, Бруней та Індонезія. Найбільш активними учасниками територіальної суперечки в ПКМ є Китай, В'єтнам, Філіппіни та Тайвань, які обґрунтовують свою присутність на островах або претензії на них різноманітними аргументами. Китай і Тайвань, обґрунтовуючи свої претензії на архіпелаги у ПКМ, наголошують на їх історичній приналежності. Позиції обох сторін є абсолютно ідентичними й це є, як вони вважають, найбільш повно обґрунтованими доказами з юридичного погляду. У 2016 р. Міжнародний суд у Гаазі заявив, що «у Китаю немає правових підстав претендувати на історичні права та ресурси у морських районах, що потрапляють до 9-пунктирної лінії, хоча китайські мореплавці та рибалки, а також рибалки інших держав історично використовували острови в Південно-Китайському морі, немає жодних доказів того, що Китай історично здійснював винятковий контроль над водами чи його ресурсами». Пекін відкинув ці звинувачення та відмовився брати до уваги вердикт Міжнародного суду [5].

Влада В'єтнаму також доводить свої вимоги історичними аргументами. Відколи в кінці американської війни у В'єтнамі (1965–1975 рр.) Китай захопив Парасельські острови, що належали тоді Південному В'єтнаму, між Ханоем та Пекіном виникли серйозні територіальні розбіжності, що так залишилися й невирішеними. Досі відбуваються конфлікти між двома країнами, пов'язані із заходом китайських суден у територіальні води, які В'єтнам вважає своїми. Важливо, що як противагу китайському тиску, В'єтнам співпрацює із США.

Хоча претензії КНР, Тайваню та В'єтнаму в Південно-Китайському морі базуються на історичних підставах, претензії Філіппін ґрунтуються на результатах досліджень фахівців, проведених ще у 1956 р. Вони дійшли висновку, що вісім островів, розташованих неподалік філіппінських берегів, зовсім не є частиною архіпелагу Спратлі, а належать географічно до території цієї острівної держави [4]. У 2015 р. Філіппіни вирішили побудувати на островах Спратлі готелі, щоб перетворити їх на туристичну зону. У зв'язку із загостренням відносин між двома країнами у 2016 р., Міжнародний суд у Гаазі заявив, що «Китай порушив суверенні права

Філіппін у їхній винятковій економічній зоні, втручаючись у філіппінський рибальський промисел та розвідку нафти, будуючи штучні острови та не запобігаючи спробам китайських рибалок вести промисел у цій зоні, а в районі мису Скарборо Китай створив серйозну небезпеку зіткнення, коли його патрульні катери фізично блокували філіппінські рибальські судна» [5].

Вимоги Малайзії дещо подібні на вимог Філіппін. На основі досліджень було виявлено, що три острови архіпелагу Спратлі є продовженням континентального шельфу Малайзії, а тому Куала-Лумпур зайняв їх і побудував на одному з них готель для залучення туди туристів. У 2013 р. Китай розмістив судно берегової охорони біля мису Луконія, на який претендує Малайзія й який знаходиться у її винятковій економічній зоні. Малайзійські прем'єр-міністри кілька разів порушували це питання у діалозі з представниками влади Китаю, але Пекін то виводив, то знову повертав своє судно. У 2019 р. Міністерство оборони Малайзії опублікувало свою першу «Білу книгу» з питань оборони. Серед головних загроз, із якими найближчими роками зіткнеться Куала-Лумпур, у документі вказано тероризм, питання кібербезпеки, а також загострення відносин із Китаєм у Південно-Китайському морі.

Індонезія позиціонує себе як країна, яка не має територіальних суперечок у ПКМ, проте її економічна зона включає острів Натуна, що знаходиться в безпосередній близькості від 9-пунктирної лінії, встановленої Китаєм. І хоча Пекін визнає суверенітет Індонезії над цим островом, іноді між країнами відбуваються конфлікти, оскільки китайські рибальські судна заходять у виняткову економічну зону Індонезії. Коли китайські рибалки опиняються в безпосередній зоні поблизу Натуна, Джакарта висловлює офіційний протест. Однак у 2016 р. в результаті чергового інциденту Індонезія направила у цей район десять військових кораблів та чотири винищувачі F-16. Президент Індонезії Джоко Відодо особисто вилітав на острів, щоб розібратися у ситуації. На початку 2020 р. знову сталося протистояння китайських суден берегової охорони та індонезійських військово-морських кораблів. Як заявив колишній міністр оборони Індонезії, «Натуна – це двері, якщо двері не охороняти, то злодії увійдуть усередину» [2]. У схожій ситуації перебуває й Бруней. Хоча влада цієї держави й не висунула офіційних претензій на острови, однак один риф архіпелагу входить у виняткову економічну зону країни.

Інтерес такої кількості держав регіону до островів у Південно-Китайському морі пояснюється, насамперед, їх багатими природними ресурсами та географічним положенням. Парасельські острови та острови Спратлі привабливі не тільки для рибальства, але й для видобутку корисних копалин, зокрема нафти та газу. У середині 1980-х років вчені, посилаючись на результати геологорозвідувальних даних заявили, що на території континентального шельфу, що прилягає до островів, виявлено одні з найбільших запасів нафти в Азії (щонайменше на 1 трлн дол. США). Жодна з країн, що претендує на острови у ПКМ, не має своїх потужних родовищ нафти та газу, тому для кожної з них острови є важливими територіями. На островах відсутнє постійне населення, але на деяких з них розміщені військові частини держав регіону, а також рибальські споруди та споруди для морської навігації. Крім того, через Андаманське море, Малакську протоку, Південно-Китайське море та Тайванську протоку проходять найважливіші морські торгові шляхи з оборотом 5 трлн дол. США щороку. Тому цей регіон є надзвичайно важливим логістичним вузлом, порушення балансу сил та загострення конфлікту, в якому може завдати збиток як для світової економіки, так і для добробуту країн АТР зокрема.

В оновленій військовій доктрині КНР 2019 р. йдеться про те, що «острови Південно-Китайського моря та острови Дяюйдао (відомі як Сенкаку, але це японське найменування, що не використовують у Китаї) є невід'ємною частиною території Китаю. Згідно з доктриною, Китай здійснює свій національний суверенітет із метою

створення інфраструктури та розгортання необхідного оборонного потенціалу на островах та рифах у Південно-Китайському морі, а також для проведення патрулювання у водах островів Дяюйдао у Східно-Китайському морі. Китай відданий вирішенню пов'язаних суперечок шляхом переговорів із тими державами, які безпосередньо залучені до процесу, на основі поваги до історичних фактів та міжнародного права. Китай твердо підтримує свободу судноплавства та прольоту всіма країнами відповідно до міжнародного права та гарантує безпеку морських ліній зв'язку (SLOCs)» [3].

Таким чином, експансіонізм КНР викликає побоювання країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону, які для захисту своїх національних інтересів шукають підтримки у США. Американці, прагнучи зміцнити свої позиції в Азії, використовують це як привід для тиску на Пекін. Одним із головних кроків адміністрації Д. Трамп у цьому питанні було просування концепції «Індо-Тихоокеанського регіону», тобто необхідності країн регіону перешкоджати політичному та економічному посиленню Китаю. Цей регіон півколом охоплює КНР, не даючи змоги їй утвердити одноосібний вплив у Тихому океані. США не визнають територіальних претензій КНР й вважають Південно-Китайське море міжнародними водами. Тим часом, саме ПКМ входить у зону пріоритетних напрямів китайської зовнішньої політики, що має безпосереднє геостратегічне значення для країни. Тому будь-які дії з боку регіональних акторів і тим більше зовнішніх гравців він сприймає як ворожі. При цьому, прагнучи позиціонувати себе як мирна та відповідальна держава, яка лише відновлює історичну справедливість щодо китайського народу, КНР стверджує, що її дії не мають агресивний характер, бо території перебувають під китайським суверенітетом на легітимній основі.

Під приводом того, що ПКМ, як вважають у Пекіні, є внутрішнім китайським морем, Китай активно відстоює свою присутність на Парасельських островах та островах Спратлі, споруджуючи на них військові об'єкти, створюючи штучні насипні острови та блокуючи прохід суден інших країн. Також Пекін намагається не провокувати Вашингтон, який усе ще сильніший у військово-політичній та економічній сферах. Тому КНР обмежена у свободі дій та реагує на американські дії виключно дипломатичними протестами. Вашингтон також чітко усвідомлює наслідки відкритої протидії Китаю, а тому продовжує чинити тиск на Пекін невійськовими засобами, показуючи нелегітимність китайських дій у регіоні та забезпечуючи прохід суден інших країн через акваторію ПКМ як через міжнародні води. Тому в середньостроковій перспективі Південно-Китайське море залишиться одним із ключових регіонів протистояння двох найбільших світових акторів – США та Китаю.

Джерела та література

1. Мирний договір з Японією в Сан-Франциско 8 вересня. URL: <https://www.jnsn.com.ua/h/0908P/>
2. Brummitt C., Rahadiana R. Indonesia Will Defend South China Sea Territory With F-16 Fighter Jets. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-03-31/indonesia-to-deploy-f-16s-to-guard-its-south-china-sea-territory>
3. China's National Defense in the New Era. *The State Council, the People's Republic of China*. URL: http://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/201907/24/content_WS5d3941ddc6d08408f502283d.html
4. Hill G. China and Philippines: The reasons why a battle for Zhongye (Pag-asa) Island seems unavoidable. *China News*. 2014. 13 January. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Thitu_Island
5. Phillips T., Holmes O., Bowcott O. Beijing rejects tribunal's ruling in South China Sea case. *The Guardian*. 2016. 12 July. URL: <https://www.theguardian.com/world/2016/jul/12/philippines-wins-south-china-sea-case-against-china>.

В. В. Михтуненко – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ЗАХІДНІ БАЛКАНИ В ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПЛАНАХ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

*Роботу виконано на кафедрі всесвітньої історії,
міжнародних відносин та методики навчання
історичних дисциплін СумДПУ ім. А. С. Макаренка*

Розглядається політична ситуація на Балканському півострові на початку ХХІ ст. в руслі загарбницьких амбіцій Російської Федерації. Аналізуються причини та передумови повернення російського впливу на Західні Балкани. Визначаються перспективи політичного розвитку Балканського півострова в рамках трикутника «ЄС-НАТО-Росія».

Ключові слова: ЄС, Балкани, геополітика, Росія.

Mykhtunenko V. V. The Western Balkans in the Geopolitical Plans of the Russian Federation. The political situation on the Balkan Peninsula at the beginning of the XXI century is considered. in line with the aggressive ambitions of the Russian Federation. The reasons and preconditions for the return of Russian influence to the Western Balkans are analyzed. Prospects for the political development of the Balkan Peninsula within the framework of the EU-NATO-Russia triangle are determined.

Key words: EU, Balkans, geopolitics, Russia.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. увага Росії до Балкан неодноразово змінювалася залежно від політичної кон'юнктури. Нині цей вплив набуває небачених масштабів через конфронтацію із Заходом. Водночас, у ХХІ ст. на Балканському півострові йдуть складні й часом суперечливі процеси перегрупування сил, які можуть призвести до складання якісно нової ситуації на світовій арені. Відомо, що країни Західних Балкан уже понад 15 років намагаються інтегруватися до ЄС, але це питання досі залишається відкритим. На численних самітах із цього приводу традиційно заявляється про збереження цього курсу, проте серйозного прогресу у цьому напрямі немає [1]. Саме сьогодні на Балкани свій вплив посилює Росія.

Варто почати з того, що поведінка Росії на Балканах – це традиційний предмет занепокоєння Заходу. Історичні зв'язки, культурна близькість, популярність Росії у значної частини місцевого населення дають привід бачити у ній непередбачувану силу, здатну будь-якої миті перевернути ситуацію у регіоні. У ході Косовської кризи наприкінці 1990-х рр. на Заході боялися, що Москва може втрутитися у військовий конфлікт на боці режиму Слободана Мілошевича, у 2000-х – що вона намагатиметься перешкодити інтеграції балканських держав до ЄС та НАТО. Російсько-українська війна, яка почалася в 2014 р., породила побоювання, що Балкани можуть стати ще одним напрямком російської зовнішньополітичної активності у новому протистоянні із Заходом.

Актуальність теми визначається тим, що Балкани продовжують відігравати важливу роль у зовнішній політиці провідних євразійських держав. Саме тому, на сучасному етапі у світлі поляризації системи міжнародних відносин вивчення впливу

Росії на балканські країни потребує нового переосмислення. З одного боку, ми бачимо чітке бажання зберегти солідарність із країнами Європи, а, з іншого – потребу у співпраці з Росією. Ще більше ситуація ускладнилася після недавніх виборів у деяких країнах: як відомо, вибори в Болгарії виграв кандидат, який умовно вважався «проросійським», що створює додаткові можливості для розвитку взаємодії в іншому ключі.

Історія присутності Росії на Балканах вже нараховує не одне століття. У XV–XVI ст. відносини склалися в основному на основі релігійної єдності: Росію сприймали в контексті концепції «Москва – третій Рим» й абсолютною домінантою були православні місії [2, с. 145]. З XIX ст. можна говорити про формування міждержавних відносин, насамперед із Сербією. Росія зробила вирішальний внесок у здобуття Сербією статусу автономного князівства (1830 р.), а потім і повної незалежності (1878 р.). А от початок XXI ст. явно продемонструвало посилення позицій російського бізнесу на Балканах, але чи було воно пов'язане зі здобуттям стратегії чи політичних цілей у регіоні досі залишається під питанням.

Водночас слід розуміти, що стратегія РФ щодо балканських країн спирається на низку системних факторів, які формувалися протягом тривалого часу та багато в чому залишаються незмінними досі. Переділ сфер впливу на Балканах мимоволі починала зміщуватися в зону геополітичного суперництва Росії та Заходу.

Усі європейські проекти на Балканах базуються на ліберальних постулатах теорії міжнародних відносин. Відповідно до них економічні вигоди, а також інфраструктурна зв'язність є головними стимулами стабільності та безпеки. Однак, питання – чи достатньо однієї економічної вигоди, щоб вона стала первинною стосовно інших мотивів поведінки на міжнародній арені? Практика останніх років дедалі більше змушує у цьому засумніватися.

Росії не вигідно ставити балканські держави перед вибором: чи розвивати їм відносини з нею, чи з ЄС та НАТО, а крім того, цей вибір уже був ними зроблений. Прагнення Росії відновити свій вплив у світі стикається з явною протидією з боку західних партнерів, що неминуче відбивається й на відносинах із країнами Балканського півострова. Балкани можуть стати привабливою для російської економіки та політики сферою активності, але об'єктивно не є й не будуть для неї пріоритетом рівня ЄС, США та КНР, так само як і Росія для держав регіону не замінить ЄС та НАТО як пріоритет. Водночас ці відносини є невід'ємною частиною збереження стабільності та безпеки в регіоні: нікому не вигідно, коли перехрестя перетворюється на глухий кут. Оцінюючи зовнішньополітичний курс Росії щодо Балкан, важливо розділяти реальні інтереси від історичних реалій та домислів, вибудовувати відносини на основі прагматичних цілей, а не декларованих намірів, що спираються виключно на минулі досягнення не підкріплені реальним змістом.

Підсумовуючи, варто зазначити, що офіційна російська риторика постійно публічно засуджує розширення НАТО на Балканах, а на її адресу лунають гучні звинувачення в підривній діяльності – найчастіше в Чорногорії, але також і в Сербії, Македонії й Боснії і Герцеговині [3, с. 108]. Це свідчить про те, що в ЄС та НАТО розглядають Західні Балкани як уразливий фланг Заходу, де невирішені регіональні проблеми та низька якість місцевих еліт створюють передумови для повернення російського впливу.

Росія, зі свого боку, очевидно, прагне змінити порядок після холодної війни, і намагається просунути свої інтереси, у тому числі, за межами пострадянського простору. Західні Балкани – на відміну від України, Сирії, Лівії чи Афганістану – поки що не стали центром кривавих політичних амбіцій Росії, але залишаються предметом інтересу Москви й час від часу використовуються в пропагандистських цілях та дипломатичних маневрах.

Джерела та література

1. Гелетій М. Сучасна ситуація в регіоні Західних Балкан: криза триває. URL: <http://www.viche.info/journal/392/>
2. Кондратенко О. Геостратегічний вимір зовнішньої політики Російської Федерації: монографія. К.: Київ. ун-т, 2017. 607 с.
3. Мартинов А. Ю. Балкани в сучасній європейській системі міжнародних відносин. *Проблеми всесвітньої історії*. 2019. № 1. С. 101–116.

УДК 327.89(98)

І. А. Алексєєва – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
А. А. Моренчук – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

АРКТИКА ЯК ЗОНА ЗІТКНЕННЯ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ КРАЇН СВІТУ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Розглядається Арктика як зона зіткнення геополітичних інтересів держав світу. Вказується, що на сучасному етапі відбувається стрімке зростання економічного і геополітичного значення Арктики. Це зумовлюється кліматичними змінами останніх років, зрушеннями на політичній арені світу і вдосконаленням технічних засобів. Арктика перетворюється на зону протистояння провідних держав світу у боротьбі за контроль над транзитним потенціалом та її природними багатствами. У цьому регіоні переплітаються питання національного суверенітету, юрисдикції та безпеки приарктичних держав, збереження екосистем та унікального природного середовища.

Ключові слова: Арктика, геополітичні інтереси, континентальний шельф, Північний морський шлях, «Арктичний міст».

Alekseeva I. A., Morenchuk A. A. The Arctic is Zone of Conflict of Geopolitical Interests of Countries of the World. The Arctic is considered a zone of conflict of geopolitical interests of the world. It is pointed out that at the present stage there is a rapid growth of economic and geopolitical importance of the Arctic. This is due to climate change in recent years, changes in the world's political arena and the improvement of technical means. The Arctic is becoming a zone of confrontation between the world's leading powers in the struggle for control over the transit potential and its natural resources. Issues of national sovereignty, jurisdiction and security of the Arctic states, preservation of ecosystems and unique natural environment are intertwined in this region.

Key words: Arctic, geopolitical interests, continental shelf, Northern Sea Route, «Arctic Bridge».

На сучасному етапі відбувається стрімке зростання економічного та геополітичного значення Арктики. Це зумовлюється кліматичними змінами останніх

років, зрушеннями на політичній арені світу й удосконаленням технічних засобів. Простір, багатий на енергетичні ресурси, що забезпечує вільний вихід до Світового океану, Арктика перетворюється на зону протистояння провідних держав світу у боротьбі за контроль над транзитним потенціалом та її природними багатствами. У цьому регіоні переплітаються питання національного суверенітету, юрисдикції та безпеки приарктичних держав, збереження екосистем та унікального природного середовища, інтересів країн світу та балансу прав. Вагому роль відіграють фактори, що впливають на формування арктичного простору, такі як боротьба за перспективні джерела вуглеводнів на шельфі, діяльність міжнародних організацій, активізація наукової діяльності тощо.

На геополітичну обстановку в Арктиці та стратегію розвитку провідних арктичних гравців істотно впливає як наявність потенційно значних природних багатств регіону, так і природно-кліматична трансформація, що представлена процесами глобального потепління та таненням арктичних льодовиків. Остання сприяє експлуатації транспортних систем Арктики й відкриває можливості використання Північного морського шляху як міжнародного транспортного сполучення між країнами Європи, Азії та Америки.

Враховуючи зростаючу конкурентну боротьбу за Арктику та появу все більшої кількості проблем у регіоні, кожен арктичний гравець намагається стати конкурентоспроможним, виробити свою арктичну стратегію й активізувати арктичну політику.

У межах Арктичного регіону розміщені території, континентальні шельфи та виключні економічні зони восьми арктичних держав – Росії, США (Аляска), Канади, Данії (Гренландія та Фарерські острови), Норвегії, Фінляндії, Швеції та Ісландії.

Територія Арктики займає лише 6 % поверхні Землі, однак, за даними науковців, на її долю може припасти близько 20 % нерозвіданих запасів нафти та природного газу. За оцінками Геологічної служби США, в Арктиці зосереджено приблизно 13 % світових нерозвіданих запасів нафти й до 30 % світових нерозвіданих запасів природного газу.

Отже, мінерально-сировинні та природні ресурси Арктичного регіону представляють собою величезний потенціал для всієї планети. Це найбагатший сировинний резерв глобального значення й резервний простір для всього світу. Саме цим і пояснюється зростаючий інтерес до освоєння Арктики більшістю країн світу.

Більша частина ресурсів Арктики припадає на Росію та США. Відтак, у російському сегменті розташовані найбільші запаси природного газу: у Західній Арктиці на шельфі Баренцового й Карського морів та на шельфі моря Лаптевих, Східно-Сибірського й Чукотського морів у Східній Арктиці. Найбільші ж запаси нафти зосереджені в американському сегменті Арктики – на північному узбережжі штату Аляска.

Арктика – це регіон, транспортний потенціал якого привертає увагу усього світу. Арктичні маршрути приваблюють своєю можливістю здійснювати вантажні перевезення найкоротшим морським шляхом із Європи до Азії, а також скорочувати час перельоту в Америку завдяки кросс-полярним маршрутам.

На сьогодні транзитний потенціал Арктики представлений, насамперед, Північним морським шляхом. Це найкоротший морський шлях між європейською частиною Росії та Далеким Сходом, який проходить по морях Північного Льодовитого океану й частково Тихого океану від Карських Воріт до бухти Провідіння. В перспективі планується відкрити ще один арктичний шлях – «Арктичний міст», який буде проходити через Північний Льодовитий океан, з'єднуючи між собою Росію та Канаду. Альтернативою цим морським магістралям на сьогодні є транспортні артерії, що проходять через Суецький та Панамський канали, однак вони є майже вдвічі довшими, ніж арктичні шляхи.

Для ефективної експлуатації головних транспортних коридорів Арктики зацікавлені країни сьогодні активно розвивають інфраструктуру та криголамний флот регіону, вдосконалюють системи навігації, зв'язку тощо.

В Арктиці пересікаються серйозні геополітичні інтереси багатьох держав світу. У цьому регіоні накопилася велика кількість проблем політичного, правового, економічного, військового та екологічного характеру. Однак, незважаючи на розбіжності у своїх цілях, країни намагаються вирішувати спірні питання, зберігаючи в Арктиці стан миру та співробітництва.

Сьогодні Європейський Союз виділив для себе три основних напрямки арктичної політики: захист унікального природного середовища та корінних народів Півночі; забезпечення стійкого використання природних ресурсів Арктики; створення ефективної системи управління в регіоні на рівні інститутів та угод. Окрім цього, ЄС наголошує на особливій ролі Арктичної ради, вважаючи її провідною регіональною організацією в Арктиці.

Відносно новим учасником «арктичних перегонів» є НАТО. В практичному плані Альянс перебуває в Арктиці з 2008 р. у вигляді об'єднаної системи протиповітряної оборони (ППО), куди входять винищувачі постійної готовності, системи попередження військового нападу типу AWACS, розвідувальна авіація тощо.

Отже, політичне співробітництво в Арктиці представлено узгодженістю політики зацікавлених держав у рамках цілої низки міжнародних організацій та політичних утворень, що діють у регіоні. Найбільш важливими з них вважаються чотири – Арктична рада, Рада Баренцового/Євроарктичного регіону, ЄС та НАТО. Основна мета їх діяльності – сприяння двосторонньому та багатосторонньому співробітництву держав в Арктиці у галузі економіки, науки та техніки, охорони навколишнього середовища, культури, туризму тощо, а також забезпечення безпеки та стійкого розвитку регіону. Політична співпраця держав дає змогу їм сумісно визначати основні виклики та загрози, що виникають в Арктичному регіоні, знаходити правильні шляхи для їх подолання, а також сприяє обміну досвідом, зокрема у сфері управління природними ресурсами та судноплавства тощо.

Таким чином, Арктичний регіон є зоною, де зіштовхуються геополітичні інтереси багатьох країн світу. Однак, незважаючи на низку проблем, що тут існують, та на непоступливість у своїх позиціях, зацікавлені держави все ж таки кооперують зусилля для досягнення поставлених ними цілей.

Джерела та література

1. Арктика в фокусе современной геополитики. М. : Ин-т регион. проблем, 2015. 58 с. URL: http://www.arcticandnorth.ru/Encyclopedia_Arctic/arctic_focus.pdf
2. Андреева Е. В., Исаулова К. Я. Перспективы развития СМП. *Neftegaz.RU*. 2021. № 6 (июнь). URL: <https://magazine.neftgaz.ru/articles/arktika/686530-perspektivy-razvitiya-smp/>
4. Nilsson A., Christensen M. Arctic geopolitics, media and power. *Routledge*. 2019. – 142 p.
5. Murray R., Nuttall A. International Relations and the Arctic: Understanding Policy and Governance. New York: Cambria Press. 2014. 742 p.

Є. О. Завадська – студентка 2 курсу магістратури факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Г. В. Копачинська – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

ТЕОРІЯ «ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ» В ПРАЦЯХ НІМЕЦЬКИХ ГЕОПОЛІТИКІВ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Розглянуто теорію «життєвого простору» як основоположну концепцію традиційної геополітики. Проаналізовано роль та внесок Ф. Ратцеля у формуванні теорії «життєвого простору» та її подальший розвиток у фундаментальних працях К. Хаусхофера. Розглянуто відмінності в дослідженні просторової концепції у науковій спадщині учених-геополітиків та еволюцію розуміння цієї теорії. Приділено увагу масштабу реалізації на практиці фашистським режимом у Німеччині експансіоністської політики шляхом псевдонаукового тлумачення концепції «життєвого простору».

Ключові слова: теорія «життєвого простору», геополітика, Ф. Ратцель, К. Хаусхофер, політична концепція, Німеччина.

Zavadzka E. O., Kopachynska G. V. The Theory of «Living Space» and Features of Its Interpretation by German Geopoliticians. The theory of «living space» is considered as a fundamental concept of traditional geopolitics. The role and contribution of F. Ratzel in the formation of the theory of «living space» and its further development in the fundamental works of K. Haushofer are analyzed. Differences in the study of the spatial concept in the scientific heritage of geopolitical scientists and the evolution of understanding of this theory are considered. Attention is paid to the scale of the implementation of the expansionist policy in practice by the fascist regime in Germany through a pseudo-scientific interpretation of the concept of «living space».

Key words: theory of «living space», geopolitics, F. Ratzel, K. Haushofer, political concept, Germany.

Актуальність теми дослідження. Держава є головним суб'єктом міжнародних відносин, а теорія «життєвого простору» дає змогу визначити, який вплив має просторовий чинник на політику тієї чи іншої країни світу. Положення описані Ф. Ратцелем, К. Хаусхофером та іншими німецькими геополітиками стосовно «життєвого простору» дають змогу визначити закономірності розвитку держав та прослідкувати причин головних подій світу, таких як Перша та Друга світові війни. Концепція «життєвого простору» розвинута в працях німецьких учених-геополітиків не втрачає свого значення для розуміння класичної геополітики й нині.

Метою дослідження є аналіз теорії «життєвого простору» в працях німецьких геополітиків.

Виклад основного матеріалу. Геополітичний простір є індикатором життєздатності держави, а розуміння феномена простору у його геополітичному вимірі дає змогу державам діяти компетентно, реалізовувати свої цілі та нарощувати вплив на міжнародній арені. Теорія «життєвого простору» стала основою геополітичного надбання Німеччини, котру розвивали багато німецьких учених-геополітиків, серед

яких найбільшу увагу заслуговують праці Ф. Ратцеля (1844–1904 рр.) та К. Хаусхофера (1869–1946 рр.).

Саме ідеї розуміння держави як живого організму, а також залежності політичного життя від природних факторів та соціал-дарвінізму, й пояснення ролі «життєвого простору» вперше були закладені німецьким ученим – Ф. Ратцелем. Ф. Ратцель – німецький географ, етнограф, соціолог, але насамперед родоначальник геополітики, який у своїй праці «Політична географія» (1897 р.) розвинув концепцію «життєвого простору» (*Lebensraum*), яка займає провідну роль серед усіх його інших напрацювань. Учений стверджував, що держава – це біологічний організм, який має потребу в розвитку та нарощуванні потужності, одним із шляхів такого розвитку є територіальна експансія [1]. Ф. Ратцель виходив із розуміння простору як політичного ресурсу розвитку держави, де зовнішня та внутрішня політика держави повинні бути географічно обумовлені, тобто мати конкретне місцезнаходження та межі, ландшафт, а також відношення до інших частин земної поверхні. На думку вченого, держава – це не просто просторовий організм, а найвища точка «експансії життя», а тому просторова експансія є цілком природним, живим процесом, що відповідає поняттю «життєвий простір». Говорячи про парадигму експансіонізму, Ф. Ратцель дійшов логічного висновку, що тенденція успішного просторового розвитку держави в результаті має досягти рівня «великого простору» (*Grossraum*), який гарантує народу безпеку та економічне процвітання. Слід зазначити, що розвиваючи цю теорію Ф. Ратцель виходив із позицій переваги своєї країни над іншими державами, але при цьому він усвідомлював те, що Земля є єдиним обмеженим простором і що інші держави також прагнуть до просторового розширення своїх меж. Він виділив сім законів просторового розширення держави:

- 1) протяжність держав збільшується у міру розвитку їхньої культури;
- 2) просторове зростання держави супроводжується іншими проявами її розвитку;
- 3) держава розширюється, поглинаючи та абсорбуючи політичні одиниці меншої значимості;
- 4) кордон це орган, розташований на периферії держави;
- 5) здійснюючи свою просторову експансію, держава прагне охопити найважливіші для її розвитку регіони: узбережжя, басейни річок, долини та взагалі всі багаті території;
- 6) початковий імпульс експансії приходить ззовні, оскільки держава проковується розширенням держави з явно нижчим рівнем цивілізації;
- 7) загальна тенденція до асиміляції або абсорбції слабших націй підштовхує до ще більшого збільшення територій [1].

Аналізуючи ці закони, можна зробити висновок, що Ф. Ратцель у просторі вбачав не просто певну територію чи ресурс, а технологію та інструмент державної влади на міжнародному рівні, а саму територію як домінуючий політико-географічний чинник і політичну силу. Крім того, стає зрозумілим, що для тривалого існування держава має забезпечити себе достатнім життєвим простором, а занепад держави є результатом ослабленої просторової позиції. Власне використання цієї концепції може стати у нагоді для виявлення причин Першої світової війни та пов'язаних із нею територіальних сутичок.

Що ж до К. Хаусхофера, то його погляди склалися якраз таки під впливом соціального дарвінізму Ф. Ратцеля, а фундаментом для усіх його праць стала теорія «життєвого простору». К. Хаусхофер вважав цю концепцію однією із центральних ідей геополітичної науки загалом. Учений почав розвивати цю концепцію під впливом ситуації, що склалася в Німеччині після поразки в Першій світовій війні, та усіченості її кордонів, що, на думку геополітика, було неприродним [7].

Поняття «життєвого простору» стало найважливішим для нього, як для людини, що відкидала несправедливість положення Версальського договору (1919 р), та науковця, який протягом багатьох років займався проблемами німецької держави. На глибоке переконання К. Хаусхофера необхідно було відновити єдність німецького культурного простору, а Центральну Європу вчений вважав сферою природної експансії Німеччини [4].

Положення К. Хаусхофера щодо «життєвого простору» віднайшли своє місце у праці під назвою «Теорія життєвого простору» (1920 р.), у якій учений стверджував, що завоювання простору є показником справжньої великої держави, а важливим способом територіального розширення держави є поглинання дрібніших держав. Також у статті «Основи, сутність і цілі геополітичної політики» (1928 р.) вчений наголошував, що наука геополітики при правильному її розумінні є найефективнішим засобом боротьби за справедливий розподіл життєвого простору на Землі [7].

Прихід А. Гітлера (1889–1945 рр.) до влади в Німеччині в січні 1933 р. та встановлення ним нацистського режиму посприяло тому, що праці К. Хаусхофера та ідеї, описані в них, були неправомірно використані нацистами для пояснення своєї експансіоністської політики. Глава нацистської Німеччини запозичив у вченого його улюблений вислів: «простір як фактор сили», через, що К. Хаусхофера почав користуватися репутацією «людини, що стоїть за Гітлером» [2]. У свою чергу, А. Гітлер та його прибічники вбачали в теорії «життєвого простору» дещо інше бачення, а ніж те, яке було запропоноване К. Хаусхофером. На практиці в нацистській Німеччині ця теорія була втілена у вигляді організації політичного блоку «країн Осі», з прицілом створення всесвітньої Німецької імперії, а нацисти, які хотіли надати Німеччині необхідний їй життєвий простір, перебільшили роль географічного чинника на противагу біологічному [5].

Заслугове увагу й інший вчений, котрий, в міжвоєнний час, також розвивав у своїх працях теорію «життєвого простору» держави, а саме А. Грабовські (1888–1969 рр.). В опублікованій ним роботі «Простір як доля. Проблема геополітики» (1933 р.) можна знайти положення щодо поняття простору, а також причини за якими геополітик засуджував К. Хаусхофера за те, що той створив «науку, яка виправдовує будь-яку експансію» і називав його через це «дилетантом геополітики» [3].

Варто відзначити, що А. Грабовські зовсім по-іншому трактував теорію «життєвого простору», адже вчений вбачав, що простір є відправною точкою, від якої починається науковий аналіз державного устрою, внутрішньої політики, етнографії, а також людської свідомості та психології, а сукупність цих чинників визначає прийняття як внутрішньополітичних, так зовнішніх політичних рішень. А. Грабовські стверджував, що державний простір може розширюватися не тільки в результаті війни, а й також у результаті створення федерації без жодного примусу, в результаті союзницької політики або економічного союзу, такого, як, наприклад, спільний ринок і вільна зона торгівлі [4].

Не можна оминати увагою й напрацювання німецького вченого К. Шмітта (1888–1985 рр.), який у своїх працях продовжив розвивати концепцію «життєвого простору». У його праці, яка отримала назву «Номос Землі» (1954 р.), К. Шмітт розвинув концепцію «номосу», що з грецького означає «щось взяте, оформлене, упорядковане, організоване» у сенсі простору» [6]. Вчений показував, що «номос» є така форма організації буття, яка встановлює найгармонійніші співвідношення як усередині соціального ансамблю, так і між цими ансамблями. У цій праці К. Шмітт доводив, яким чином специфіка того чи іншого земного простору впливала на культури та держави, що розвинулися в ньому, він зіставляв між собою різні історичні «номоси», особливо наголошуючи на фундаментальному дуалізмі між ставленням до простору кочівників й осілих народів [4].

Висновки. Отже, теорія «життєвого простору» – основоположна концепція традиційної геополітики, положення якої зробили значний внесок у формування інструментарію теорії міжнародних відносин. Цю теорію сформулював ще Ф. Ратцель, яку згодом почали розвивати інші німецькі вчені, серед яких особливий внесок вніс К. Хаусхофер. Проте ідеї, запропоновані ним, були неправомірно використані нацистами на власний розсуд задля пояснення своєї експансіоністської політики. У свою чергу, А. Грабовські та К. Шмітт стали дослідниками, які по-іншому розкрили значення «життєвого простору» для держави як суб'єкта міжнародних відносин, посилаючись на післявоєнну ситуацію.

Джерела та література

1. Аксьонов К. П. Пространство и политика. Концептуальные подходы к изучению особенной предметной отрасли. Спб.: Петрополис, 1993. 150 с.
2. Дністрянський М. С. Геополітика: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 436 с.
3. Дугин А. Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. М.: Арктогея, 1997. 608 с.
4. Моро-Дефарж Ф. П. Геополитика континентальной державы: Германия и геополитика. *Еженедельник «Военно-промышленный курьер»*. URL: <http://grachev62.narod.ru/dfrg/chapt03.htm>
5. Рукавицын П. М. Немецкая классическая геополитика в период фашистской диктатуры. *Вестник Военного университета*. 2009. № 1. С. 69–75.
6. Рукавицын П. М. Сохранение национальной идентичности странами Запада в условиях этнодемографического вызова. *Вестник МГЛУ*. 2012. № 25. С. 229–235.
7. Хаусхофер К., Ратцель Ф. Теория жизненного пространства. М.: Алгоритм, 2019. 117 с.

УДК 341.231.14(581)

А. І. Панчук – студентка 2 курсу магістратури факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки

РОЛЬ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ У ЗАХИСТІ АФГАНСЬКИХ ЖІНОК І ДІВЧАТ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій
ВНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: С. М. Кулик – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій
ВНУ ім. Лесі Українки*

Тепер, коли евакуація з аеропорту Кабула закінчилася й останні іноземні війська пішли, фокус світової спільноти переходить до довгострокової кризи прав людини в Афганістані. Питання полягає в тому, яким буде життя в країні – особливо для жінок та дівчат – і який вплив матиме міжнародна спільнота.

Ключові слова: Афганістан, таліби, фемінізм, права людини.

Panchuk A. I. The Role of the International Community in Defense Afgan Women and Girls. Now that evacuations from Kabul's airport have ended and the last foreign troops have gone, the focus shifts to the long-term human rights crisis in Afghanistan. The issue is what life will be like in Afghanistan – especially for women and girls – and what influence the international community will have.

Key words: Afghanistan; the Taliban; feminism; Human Rights.

Виклад основного матеріалу. У заяві від 24 серпня 2021 р. G7 заявила: «Ми будемо працювати разом, з нашими союзниками та країнами регіону, через ООН, Велику двадцятку та ще ширше, щоб об'єднати міжнародне співтовариство для вирішення критичних питань, що стоять перед Афганістаном» ... «Талібан» буде нести відповідальність за свої дії щодо запобігання тероризму, прав людини жінок, дівчат та меншин та досягнення всеосяжного політичного врегулювання в Афганістані. Легітимність будь-якого майбутнього уряду залежить від підходу, який він зараз використовує ...» [6]. Ця заява викликає запитання про те, які важелі впливу має міжнародне співтовариство, як воно буде використовувати ці важелі впливу, наскільки великою буде співпраця, яким питанням будуть надавати пріоритет, і, звичайно, наскільки сприйнятливі до впливу таліби. Криза евакуації можливо затягла обговорення урядами залучених країн щодо цих наступних кроків. Але афганці не мають розкоші часу; нова криза стрімко розгортається, оскільки більшість іноземної допомоги Афганістану було заблоковано. Оскільки близько 80 відсотків бюджету афганського уряду надходять від спонсорів, наслідки були моментальними – у вигляді подорожчання продуктів харчування, скупчення людей біля банків та попереджень про наближення дефіциту продовольства та краху системи охорони здоров'я.

Які важелі впливу має міжнародне співтовариство? Динаміка влади різко змінилася, коли таліби завоювали владу й країни, що вийшли, виявили, що прагнуть до співпраці талібів для евакуації своїх громадян та афганських партнерів. Таліби продовжують порушувати права людини, але їхні заяви натякають на бажання законності та розуміння того, що те, як вони ставляться до жінок, може бути ключовим фактором. На своїй першій прес-конференції 17 серпня речник талібів Забіхулла Муджахід сказав: «Наші сестри, наші чоловіки мають однакові права; вони зможуть скористатися своїми правами, звичайно в рамках, які у нас є» [1, с. 10]. Продовжують з'являтися докази того, що таліби порушують права жінок. Але їх бажання виглядати реформованими може створити можливості для спонсорів впливати на дії «Талібану». Відповідно до міжнародного права, «Талібан» зобов'язаний повністю поважати права жінок. Афганістан ратифікував Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ) у 2003 р. [7]. «Талібан» успадковує зобов'язання Афганістану за цією конвенцією, включаючи «усіма відповідними засобами та без зволікань проводити політику ліквідації дискримінації щодо жінок [8]. Спонсори повинні визначити важелі впливу, якими вони володіють – шляхом цілеспрямованих санкцій, допомоги, політичного тиску та іншими засобами – й використовувати їх для наполягання на конкретних зобов'язаннях щодо прав жінок, які матимуть значення для жінок та дівчат і можуть бути виміряні за допомогою моніторингу. Прийняття рішення про належну реакцію спочатку вимагає розуміння ситуації в країні. Це буде нелегко, враховуючи таємницю талібів та обмеження, які, ймовірно, будуть накладені на неурядові організації, але це має вирішальне значення. Нижче наведено частковий перелік сфер, на яких міжнародна спільнота має зосередитися, намагаючись встановити критерії, на основі яких слід реагувати на поведінку талібів із жінками та дівчатами.

Доступ до освіти. В останні роки в підконтрольних їм районах політика «Талібану» була різною, але часто включала дозвіл дівчаток відвідувати школу лише до шостого класу. Навіть коли місцева політика талібів дозволяла хоча б деяким дівчатам навчатися, іноді їх намагалися відмовити від відвідування. З моменту

заволодіння країною таліби заявляють, що підтримують освіту для дівчат і жінок. На першій прес-конференції Муджахід сказав: «Вони можуть здійснювати діяльність у різних секторах і різних сферах на основі наших правил і правил: освітньої, медичної та інших» [1, с. 10]. Статус доступу дівчаток до середньої освіти, який таліби зазвичай забороняли останнім часом у підконтрольних їм районах, неясний. 29 серпня виконуючий обов'язки міністра вищої освіти оголосив, що дівчата та жінки можуть брати участь у вищій освіті, але не можуть навчатися разом із хлопцями та чоловіками. Раніше «Талібан» видав подібний наказ університетам у західному місті Герат, додавши, що студентки можуть навчатися лише у жінок або «доброчесних» літніх професорів-чоловіків. Відсутність викладачів-жінок, особливо у вищих навчальних закладах, швидше за все, означатиме, що такі правила фактично відмовляють у доступі до освіти багатьом дівчатам та жінкам. Статистика уряду Афганістану за 2019 р. показує, що у 166 університетах країни 27 відсотків студентів були жінками, але лише 14 відсотків професорів [9]. Навіть у державних навчальних закладах у цьому році лише близько 13 відсотків викладачів були жінками, хоча 57 відсотків студентів були жінками [4]. Міжнародна спільнота повинна забезпечити моніторинг

– загальної кількості дітей та молодих людей, які відвідують школу та закінчують її на рівні початкової, середньої та вищої освіти;

– частку цих дівчат і жінок на кожному рівні та їх розподілення принаймні за провінціями, а в ідеалі – за округами.

Доступ до роботи. «Вони будуть працювати з нами, плече до плеча», – сказав Забіхулла Муджахід про жінок 17 серпня [1, с. 10]. Але 24 серпня він закликав жінок залишатися вдома, посилаючись на міркування безпеки, пов'язані з порушеннями силами талібів. Це сталося після інцидентів, коли таліби витіснили жінок із роботи в банках та засобах масової інформації. Якщо таліби не визнають повного права жінок на працю, міжнародна спільнота повинна стежити за тим, з якими обмеженнями стикаються жінки, на папері та на практиці. Це має включати те, чи зможуть жінки працювати не лише вчителями та медичними працівниками, а й займатися такими професіями, як урядова робота, гуманітарна допомога, соціальні служби, правоохоронні органи, військові та засоби масової інформації.

Насильство над жінками та дівчатами. За останні 20 років афганські правозахисниці вели жорстку боротьбу за систему реагування та захисту жінок і дівчат від гендерного насильства. Вони добилися важливих речей, включаючи Закон про ліквідацію насильства щодо жінок 2009 р., та створення спеціалізованих судів та органів прокуратури [4]. Те, що жінка чи дівчина могли уникнути насильства та знайти й отримати безпеку та допомогу, звернутися до поліції, дати свідчення в суді, побачити, як її нападник покараний, і почати нове життя за допомогою соціальних служб та адвокатів, допомогли розширити можливості не лише жінок та дівчат. Найважливішим питанням є те, що станеться з цією важко здобутою й налагодженою системою зараз, під контролем талібів. Здається, її цілком ігноруватимуть та демонтуватимуть. Міжнародна спільнота повинна наполягати та контролювати детальні зобов'язання талібів щодо запобігання примусовому шлюбу та шлюбу дітей, а також забезпечення доступу до допомоги та правосуддя для жінок і дівчат, які стикаються з насильством удома.

Доступ до медичної допомоги. Коли таліби були при владі з 1996 до 2001 рр., вони заборонили жінкам більшість робіт поза домом, але зробили винятки для охорони здоров'я. Однак ці винятки не забезпечили жінкам повний доступ до медичної допомоги. Обмеження свободи пересування жінок – заборона жінкам виходити з дому, якщо їх не супроводжує член сім'ї чоловіка – обмежували можливості жінок діставатися до медичних закладів, а також можливості жінок –

медичних працівників працювати. Вимоги щодо того, щоб жінки могли бачити лише медичних працівників, створювали додаткові бар'єри, особливо тому, що заборона талібів на більшість освітніх програм для жінок обмежувала доступність жінок-працівників. У цій сфері, як і в освіті, міжнародна спільнота повинна дивитися далі заяв талібів і прагнути відстежувати:

– скільки закладів охорони здоров'я – лікарень та поліклінік – фактично функціонують;

– скільки медичних працівників присутні й працюють у цих закладах, із розподілом за професією та статтю.

Найважливіше – як проводити моніторинг? Найважливішим викликом є те, як і чи матиме міжнародне співтовариство доступ до детальної та достовірної інформації про те, що відбувається з правами жінок в Афганістані. Вірити слову «Талібан» – це не вихід. У практиці руху «Талібан» також існує значна різноманітність щодо прав жінок від однієї області до іншої, тому моніторинг у якомога більшій кількості сфер буде важливим. Організація Об'єднаних Націй має особливо важливу роль і мандат Місії допомоги ООН в Афганістані (МООНСА) було відновлено у вересні 2021 р. Місія МООНСА, створена Радою Безпеки у 2002 р., вже має широкі повноваження щодо моніторингу прав людини, підтримки верховенства права, захисту прав жінок та заохочення національного примирення. В останні роки місія зіткнулася з проблемами через нестабільність в Афганістані та пандемію COVID-19, але вона відіграє унікальну роль та має історію детального й ретельного документування порушень прав, включаючи ті, що вчинені проти жінок та дівчат. Міжнародна спільнота повинна гарантувати, що моніторинг прав жінок та дівчат є ключовим складником ролі МООНСА в подальшому, а також поступки, яких прагнуть таліби від міжнародного співтовариства, принаймні частково пов'язані з висновками ООН щодо того, як вони ставляться до жінок і дівчат. Узгодження показників, моніторинг та звітність можуть зіграти ключову роль у зменшенні зловживань талібів щодо жінок та дівчат, які дійсно змінюють їхнє повсякденне життя. Але міжнародна спільнота також повинна бути готова до жорсткого відштовхування, коли порушення продовжуватимуться. «Талібан» повинен розуміти, що жодна організація, яка поводить з жінками так, як таліби у 2001 р., не може вважатися законною.

Джерела та література

1. Afghanistan: Mysterious Taliban spokesman finally shows his face. URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-58250607>
2. Afghan Women Fleeing Violence Lose Vital Protection. URL: <https://www.hrw.org/news/2021/09/24/afghan-women-fleeing-violence-lose-vital-protection>
3. Afghan Women Protest Against Taliban Restrictions. URL: <https://www.hrw.org/news/2021/09/07/afghan-women-protest-against-taliban-restrictions>
4. Education, Social Restrictions, and Justice in Taliban-Held Afghanistan. URL: <https://www.hrw.org/report/2020/06/30/you-have-no-right-complain/education-social-restrictions-and-justice-taliban-held>
5. For Afghan Women, the Frightening Return of 'Vice and Virtue. URL: <https://www.hrw.org/news/2021/09/29/afghan-women-frightening-return-vice-and-virtue>
6. G7 Leaders: Statement on Afghanistan. URL: <https://pm.gc.ca/en/news/statements/2021/08/24/g7-leaders-statement-afghanistan>
7. List of Taliban Policies Violating Women's Rights in Afghanistan. URL: <https://www.hrw.org/news/2021/09/29/list-taliban-policies-violating-womens-rights-afghanistan>
8. Taliban vow to respect women, despite history of oppression. URL: <https://apnews.com/article/afghanistan-taliban-kabul-1d4b052ccef113adc8dc94f965ff23c7>
9. The Future of Afghanistan's Schools – and its Children – is at Stake. URL: <https://www.hrw.org/news/2021/09/07/future-afghanistans-schools-and-its-children-stake>
10. Transcript of Taliban's first news conference in Kabul. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2021/8/17/transcript-of-talibans-first-press-conference-in-kabul>

ПРОРОСІЙСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин
і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: С. М. Кулик – кандидат
політичних наук, доцент кафедри міжнародних
відносин і регіональних студій
ВНУ ім. Лесі Українки*

З'ясовано особливості впливу проросійських організацій, зареєстрованих в Україні, на українське суспільство та умови за яких вони можуть швидко відновити свою діяльність.

Ключові слова: проросійські організації, громадські організації, пропаганда, дестабілізація, фінансування.

Paliokha D. M. Pro-Russian Organizations in Ukraine as an Instrument of Influence of the Russian Federation. The peculiarities of the influence of pro-Russian organizations registered in Ukraine on Ukrainian society and the conditions under which they can quickly resume their activities have been clarified.

Key words: pro-Russian organizations, public organizations, propaganda, destabilization, financing.

На сучасному етапі мережа проросійських неурядових організацій, державних представництв Російської Федерації у певних країнах світу працює досить активно. Це є одним із рушійних факторів зовнішньої політики Росії, адже ці структури тривалий час були й залишаються «п'ятою колоною» Кремля. В Україні більшість із таких організацій були створені у 2009–2010 рр., саме напередодні чергових президентських виборів, на яких перемогу здобув В. Янукович. Вони повинні були сприяти відновленню та поширенню проросійських настроїв в Україні після Помаранчевої Революції. Однак, уже після 2014 р. більшість цих організацій припинили існування або призупинили свою діяльність, бо вважали, що їх мета була вже частково досягнута. Зазначимо, що з боку державних органів України проти низки таких організацій та їх керівників були вжиті відповідні заходи. Однак частина цих організацій і надалі продовжувала захищати інтереси Росії. Спектр їх діяльності досить широкий: поширення російської пропаганди, вчинення заколотів, бойкот проведення державних заходів. Деякі з цих організацій перебувають у «режимі сну» й очікують сигнал, щоб продовжити роботу з дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в Україні. Так, голова руху ВГО «Руський Рух України» у Львові О. Свистунов у квітні 2014 р. переїхав до окупованого Криму, а діяльність його організації була тимчасово припинена, хоча її реєстрація досі збережена [2].

Одні й ті самі особи є засновниками відразу декількох організацій. Наприклад, голова громадського об'єднання «Культурно-мовне рівноправ'я» (м. Харків) Г. Макаров одночасно є головою «Русского Вече» – органу з координації діяльності російських організацій в Україні. Він був активним організатором проросійських заходів у Харкові, спрямованих на піддрив української державності. Нині організація

неактивна, але її сайт функціонує й має відверто проросійське спрямування, що свідчить про готовність у будь-який момент розгорнути активну діяльність.

В Україні продовжує існувати фонд «Русский Мир», який маскує свою антиукраїнську діяльність під виглядом «підтримки» своїх співвітчизників, проведення історичних, наукових та інших заходів. За неофіційною інформацією, фонд отримує фінансування у формі грантів для проєктів або проведення заходів [3]. В Україні також існують проросійські організації, котрі використовують механізми «м'якого» впливу на суспільство: трактування історичних подій з позицій РФ та псевдодемонстрація відсутності проблем у відносинах між Україною та Росією [1].

До 2014 р. в Україні функціонувала досить розгалужена мережа проросійських неурядових організацій, які сприяли просуванню проімперської ідеології, направленої на знищення Української держави. Після подій 2014 р. значна їх частина припинила свою діяльність. Проблема в тому, що хоча більшість із них продовжують існувати де-юре й на практиці не виявляють ніякої активності, або ж, принаймні, не афішують її, вони можуть бути швидко реактивовані. Все, що для цього необхідно, – це визначити й чітко окреслити мету, методи роботи та надати фінансування з боку Російської Федерації. Такі організації зосереджені переважно у Дніпропетровській, Закарпатській, Донецькій, Луганській, Запорізькій, Чернігівській, Харківській, Херсонській й Одеській областях (саме там, де сконцентровано оборонний, промисловий та енергетичний потенціал України). Тому ці регіони потребують додаткової уваги з боку представників державної влади України.

Джерела та література

1. Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К.: Каламар, 2017. 268 с.
2. Мартинюк В. Громадські організації: як ще один фронт гібридної війни Росії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2803059-gromadski-organizacii-ak-se-odin-front-gibridnoi-vijni-rosii.html>
3. Проросійські організації та ключові особи, які вели підривну діяльність. URL: <https://informnapalm.org/ua/prorosijski-organizatsiyi-ta-klyuchovi-osoby-yaki-vely-pidryvnu-diyalnist-u-krymu/>.

UDC 371/13_001.5:058

Piotr Jaworski – ks. dr, Ośrodek Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

DWA FILARY ROZWOJU WARTOŚCI CZŁOWIEKA W PANORAMIE ROCZNIKA POLSKO-UKRAIŃSKIEGO «EDUKACJA ZAWODOWA I USTAWICZNA»

Praca została wykonana na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II

Artykuł jest odpowiedzią na dwa główne, zawarte w pytaniach problemy: W jakim celu ukazuje się Polsko-Ukraiński Rocznik Naukowy «Edukacja Zawodowa i Ustawiczna»?; jakie są jego istotne wartości edukacyjno – zawodowe? Jako tezę niniejszego opracowania przyjmuję, że człowiek jest wartością o niepowtarzalnej podmiotowości (posiadającą swoją niezbywalną godność), któremu mają służyć i rozwijać jego godziwe życie wartości użyteczne, w tym edukacja ustawiczna i edukacja zawodowa. Rocznik Polsko-Ukraiński «Edukacja Zawodowa i Ustawiczna» (EZiU) jest również jednym z wielu pięknych świadectw konstruktywnej współpracy polsko-

ukraińskiej na polu prowadzonych często wspólnie badań naukowych, których efekty zamieszczane są również na łamach tego czasopisma naukowego.

Słowa kluczowe: człowiek, edukacja ustawiczna, edukacja zawodowa, kształcenie permanentne, współpraca naukowa, wymiana naukowej myśli międzynarodowej, formacja człowieka.

Jaworski Piotr. Two Pillars of Human Value Development in the Panorama of the Polish-Ukrainian Yearbook «Vocational and Continuing Education». The article is an answer to two main, contained in questions problems: For what purpose is the Polish-Ukrainian Scientific Yearbook «Vocational and Continuing Education»?; what are its essential educational and professional values? As a thesis of this study I assume that a human being is a value of unique subjectivity (possessing its inalienable dignity), which is to be served and developed by useful values, including continuing education and vocational education. Polish-Ukrainian Yearbook «Vocational and Continuing Education» (EZIU) is also one of many beautiful testimonies of constructive Polish-Ukrainian cooperation in the field of often jointly conducted scientific research, the results of which are also published in the pages of this scientific journal.

Key words: human being, continuing education, vocational education, permanent education, scientific cooperation, exchange of scientific international thought, human formation

Żyjemy w czasach, w których wiedza i umiejętności nabierają szczególnego znaczenia, stają się podstawowymi czynnikami warunkującymi jakość życia ludzi, ich funkcjonowanie w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości, strategicznymi bogactwami, które decydują o postępie i rozwoju jednostek ludzkich, społeczeństw, państw, rynków pracy i gospodarki. W związku z tym edukacja staje się wartością cenioną i pożądaną w ciągu całego życia człowieka, stwarzając nie tylko możliwość jej przetrwania, lecz także wartościowego rozwoju i godnego życia wielowymiarowej i niejednoznacznej przyszłości. Zwrócono na to uwagę w wielu dokumentach UNESCO, OECD, Rady Europy, Unii Europejskiej, które bezpośrednio lub pośrednio odnoszą się do kształcenia przez całe życie. Można w tym miejscu powołać się chociażby na znany wśród pedagogów Raport UNESCO «Edukacja jest w niej ukryty skarb» (1998), powstały pod przewodnictwem Jacques`a Delorsa, w którym kształcenie ustawiczne, ze względu na elastyczność, różnorodność i dostępność w czasie i przestrzeni, usytuowano w centrum społeczeństwa i uznano za klucz do rozwijania talentów i możliwości twórczych jednostek ludzkich, rozumienia drugiego człowieka, pełnienia ról obywatelskich, lepszego funkcjonowania gospodarki i społeczeństwa. Warto też dodać, że w krajach rozwiniętych i ciągle rozwijających się na kształcenie ustawiczne przeznaczają się coraz więcej środków, co sprzyjać może tworzeniu się kultury edukacji ustawicznej, to jest edukacji przez całe życie.

Edukacja ustawiczna integralnie połączona jest edukacją zawodową. Tworzą one i zarazem rozwijają kompetencje uniwersalne człowieka. Rozwijanie kompetencji uniwersalnych jest ważne we wszystkich wymiarach – jednostkowym, organizacyjnym, zawodowym i społecznym. Wiążą się ono zarówno ze sztuką uczenia się i pracowania, jak i ze sztuką życia. Więcej nawet, z samą istotą i ewolucyjnym celem życia – rozwojem i doskonaleniem. Na gruncie teologii chrześcijańskiej podobną myśl można wyrazić, odwołując się do terminu *accide* – wykorzystywania i rozwijania wszystkich tych zdolności i możliwości, jakie każdy z nas otrzymał od Stwórcy. Analogiczne przesłanie wynika ewangelicznej przypowieści o talentach [1. Zob. Mt 25,14–30 i Łk 19,12–27].

Znaczenie kompetencji uniwersalnych będzie się zwiększało, gdyż coraz częściej właśnie one stanowią źródło przewagi konkurencyjnej i kariery pracowników. Zmienia się charakter i treść pracy zawodowej, a wraz z nią wymagania wobec pracowników, a także oczekiwania i systemy wartości samych pracowników.

Praca zawodowa jest nieodłącznie związana z ludźmi; jest szczególnym rodzajem ludzkiego działania. Jest podstawową formą działalności w życiu człowieka dorosłego, stanowi istotny element treści życia, określa możliwości egzystencji i dalszego rozwoju człowieka. S. Borkowska wskazuje na inwazję pracy zawodowej w życie pozazawodowe, obejmujące nie tylko czas wypoczynku, ale i spełniania różnych obowiązków. Siła wzajemnego oddziaływania na siebie pracy zawodowej i życia pozazawodowego jest przy tym zróżnicowana w przekroju indywidualnym (ze względu na cechy osobowościowe, wychowanie, uwarunkowania rodzinne itd.), grup pracowników (ze względu na rodzaj wykonywanej pracy, cechy demograficzne itd.) oraz regionów i krajów (ze względu na system społeczno-gospodarczy, religię, kulturę itd.) [2. s. 52]. Praca zawodowa jest wartością.

Liczne badania nad wartościami młodzieży i dorosłych wykazują, iż praca jest wysoko cenioną wartością, cieszącą się powszechnym uznaniem.

Wielu ludzi traktuje pracę zawodową wyłącznie jako ekonomiczną konieczność, uciążliwy i nudny obowiązek, jako źródło zarobkowania i pozyskiwania środków do życia. Misja firmy nie jest ich misją, cele firmy i jej właściciele nie są ich celami. Dodajmy też, że rzadko kiedy zyski firmy są ich zyskami. Spotykają się często w nieciekawym miejscu z nieciekawymi ludźmi i robią nieciekawe rzeczy. W rezultacie pracują bez radości i przyjemności, znacznie poniżej swoich możliwości. Misją społeczną pedagogów (w tym pedagogów pracy) jest zmieniać ten przygnębiający stan rzeczy. Mają ukazywać cele atrakcyjne nie tylko dla pracodawców, ale i dla pracowników, budując odpowiednie pomosty. Trudno sobie wyobrazić, aby można było bez pedagoga celowo wyzwalać tę siłę twórczą w kierunku społecznie pożądanym oraz zmieniać negatywną początkowo w odniesieniu do pracy postawę pracowników na postawę pozytywną. Pedagog ma możliwość wykorzystania swej wiedzy społecznej, budując przekonanie, że praca zawodowa może być działaniem nastawionym na zaspokajanie ludzkich potrzeb zarówno podstawowych (materialnych), jak i wyższych (kulturowych i duchowych).

Skuteczne motywowanie wymaga od pedagogów zdolności do indywidualnego postrzegania ludzi. Współczesna pedagogika, wręcz nakazuje podejście indywidualne do każdego człowieka, z uwzględnieniem jego swoistych potrzeb, oczekiwań, hierarchii wartości, sposobów reagowania.

Praca jest tą wartością, dzięki której powstają i powstawać mogą wszystkie inne wartości, w tym także duchowe [Zob. szerzej. 3]. Kompetencje należą do tych wartości, które rozwijają się w procesie pracy, a jednocześnie umożliwiają «dobrą» pracę zawodową. Zalicza się je do grupy wartości moralnych i sprawnościowych, które wskazują pożądaną postawę zachowań i właściwy charakter celów ostatecznych. Uniwersalne kompetencje mają szersze zastosowanie, można je wykorzystać w każdej pracy, podczas gdy zawodowe – tylko w danym konkretnym zawodzie lub w zawodach zbliżonych.

Edukacja zawodowa i edukacja ustawiczna wpisują się w uniwersalne kompetencje, które cechuje łatwy transfer.

Według T. Oleksyna [4. s. 29–30], za kompetencje uniwersalne – najważniejsze biorąc pod uwagę powszechność zapotrzebowania na nie – w sektorze przedsiębiorstw, w sferze budżetowej, w organizacjach non profit najczęściej uznaje się:

- *efektywność i skuteczność działania* – każdy, niezależnie od zajmowanego stanowiska, powinien pracować wydajnie, z wprawą, a efekty jego pracy powinny przewyższać koszty pracy;

- *odpowiedzialność* – każda praca wiąże się z odpowiedzialnością: można odpowiadać za wyniki i skutki pracy, za decyzje lub ich brak, za bezpieczeństwo, zdrowie i życie innych, za środowisko naturalne, za mienie powierzone itd. Na niektórych stanowiskach występuje odpowiedzialność materialna, na niektórych dodatkowo odpowiedzialność prawna. Różnice między odpowiedzialnością na różnych stanowiskach mogą być ogromne;

- *samodzielność w działaniu* – wymagana obecnie od wszystkich, poza praktykantami i stażystami;
- *profesjonalizm* – samodzielne, wydajne, skuteczne, etyczne działanie w szerszym zakresie, niekiedy także pozbawione emocji, gwarantujące dobrą jakość produktów i usług. Osiągnięcie profesjonalizmu jest celem każdego ambitnego pracownika i menadżera, a jednocześnie jest to kompetencja wspierana przez organizację;
- *orientację biznesową* – zdolność odgadywania i tworzenia nowych potrzeb, umiejętność zdobywania zamówień i zarabiania pieniędzy, dążenie do zysków;
- *zdolność do współpracy* (coraz częściej także do pracy zespołowej) – powszechnie wymagana ze względu na społeczny charakter każdej pracy oraz wzrastającą złożoność procesów i zjawisk. Każdy musi współpracować z innymi – nawet człowiek, który prowadzi jednoosobową firmę i nikogo nie zatrudnia; im większa organizacja i im bardziej są złożone relacje wewnętrzne i zewnętrzne, tym większa występuje potrzeba współpracy;
- *kreatywność i innowacyjność* – twórcze myślenie, tworzenie zupełnie nowych i oryginalnych rzeczy: założeń i koncepcji, modeli, produktów, procesów (technologii) itd. oraz ich wprowadzanie, zastosowanie i doskonalenie. Znaczenie kreatywności i innowacyjności jako kompetencji osobistych, a także jako zadań, które trzeba realizować, rośnie. Niektórzy autorzy uważają nawet, że inspirowanie kreatywności i innowacyjności staje się rdzeniem zarządzania zasobami ludzkimi;
- *przedsiębiorczość*;
- *umiejętność sprawnego komunikowania się i wymiany informacji* – znaczenie komunikacji w życiu każdej organizacji i każdego z nas we współczesnym społeczeństwie informacyjnym jest ogromne;
- *elastyczność i zdolność do rozwoju*;
- *etyczne postępowanie* – cechami i wymiarami etycznego postępowania są: jakość i obowiązkowość, odpowiedzialność, wrażliwość i empatia, wyobraźnia, poczucie sprawiedliwości, odwaga cywilna, lojalność. W religii chrześcijańskiej (i w innych wielkich religiach) z etyką są związane takie słowa-klucze: jak miłość bliźniego, dobro, sumienie, prawy charakter.

Kolejność, w której są wymienione kompetencje nie oznacza szeregowania ich ze względu na stopień ważności. Według cytowanego autora takie uniwersalne szeregowanie nie jest celowe. Ponadto, stopień ważności poszczególnych kompetencji jest różny w wypadku różnych grup zawodowo-kwalifikacyjnych i różnych obszarów działania w organizacji. Warto podkreślić, że wszystkie wymienione wyżej kompetencje mają charakter złożony – każdą z nich można rozpisać na kompetencje elementarne.

W rozwijaniu kompetencji uniwersalnych, do których zmierzać powinien współczesny człowiek niezastąpionymi są edukacja zawodowa i edukacja ustawiczna. Przeto należy sięgać do tych nośników, które są platformą wymiany teorii i praktyki w duchu uniwersalności, o ponad granicznej wartości edukacji ustawicznej i edukacji zawodowej.

Edukacyjną platformą w tradycyjnym wydaniu papierowym i internetowym jest Polsko – Ukraiński Rocznik Naukowy «Edukacja Zawodowa i Ustawiczna».

Wydanie pierwszego Rocznika «Edukacja Zawodowa i Ustawiczna» zostało poprzedzone konsultacjami w: akademickich środowiskach naukowych, instytucji szkolnych przygotowujących do pracy zawodowej, przestrzeni pracodawców, pracowników i obszarze potrzeb kształcenia ustawicznego. Konsultacje te były poprzedzone także wieloma konferencjami naukowymi i seminariami. Owocem tych konsultacji była monografia «Edukacja Zawodowa i Ustawiczna» pod redakcją naukową Nelli Nyczkało i Adam Solaka. Okazało się, że edukacja zawodowa i ustawiczna są konieczne dla właściwego funkcjonowania człowieka na rynku pracy i w szeroko rozumianym społeczeństwie w ujęciu międzynarodowym (zachowując własną tożsamość), w tym, w

konstelacji ukraińskiej, kiedy to tak duża liczba Ukraińców pracuje w Polsce. Pojawiła się potrzeba powołania Rocznika «Edukacja Zawodowa i Ustawiczna. Polsko-Ukraiński Rocznik Naukowy». Pierwszy numer ukazał się w 2016 roku. Prof. Stefan Michał Kwiatkowski jako rektor Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie w pierwszym numerze Rocznika napisał: «Nasze nowe czasopismo «Edukacja Zawodowa i Ustawiczna» jest przykładem nowoczesnego forum wymiany naukowej w wymiarze międzynarodowym... Współczesna, ale przede wszystkim przyszła praca zawodowa jest i będzie w coraz większym stopniu uzależniona od zdobyczy techniki i będących ich pochodną rozwiązań technologicznych. Tempo zmian w tym zakresie powoduje konieczność ciągłego uczenia się. Nie wystarczają już kompetencje zdobyte w szkole, na uczelni (edukacja formalna), należy je w umiejętny sposób uzupełniać i doskonalić na różnego rodzaju studiach podyplomowych, kursach specjalistycznych, szkoleniach praktycznych i warsztatach – w drodze edukacji pozaformalnej. Dopelnieniem staje się edukacja nieformalna umożliwiająca zdobywanie nowych kompetencji w procesie pracy. Przed pracownikiem staje więc zadanie budowania swojej pozycji zawodowej polegające na konsekwentnym rozszerzaniu i pogłębianiu kompetencji będących rezultatem edukacji formalnej». Z czasem Rocznikiem zainteresowały się środowiska naukowe innych krajów, co zaowocowało między innymi poszerzeniem Rady Naukowej o innych naukowców. Radę Naukową stanowią przedstawiciele środowisk akademickich z: Polski, Ukrainy, Mołdawii, Chin, Niemiec, Litwy, Izraela, Włoch, Białorusi oraz Meksyku. Redaktorem Naczelnym jest dr hab. Adam Solak, prof. APS, zaś zastępcą Pani Prof. Nellia Nyczkało.

Wydawcą Rocznika «Edukacja Zawodowa i Ustawiczna» są Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie oraz Instytut Oświaty Pedagogicznej i Oświaty Dorosłych Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy.

Zgodnie z wymogami dotyczącymi rejestrowania czasopism naukowych tytuł jest zarejestrowany jako czasopismo od 2016 roku oraz posiada numer ISSN 2543-7925

Czasopismo «Edukacja Zawodowa i Ustawiczna» stanowi przestrzeń do nowoczesnego forum wymiany naukowej w wymiarze międzynarodowym z implikacjami do dobrych praktyk w pedagogice i innych nauk społecznych.

Adresatami czasopisma są ludzie nauki i badacze edukacji zawodowej i ustawicznej oraz praktycy (między innymi pracodawcy), zainteresowani skutecznym organizowaniem procesów kształcenia i samokształcenia, wychowania i samowychowania, a także studenci dla udoskonalenia swej wiedzy, umiejętności i kompetencji na kierunku pedagogika, czy też innych kierunkach pokrewnych i subdyscyplinach naukowych.

Rocznik «Edukacja Zawodowa i Ustawiczna» posiada charakter wydawnictwa z obszaru akademickości polskiej i międzynarodowej o konotacjach min. aksjologii, filozofii, międzykulturowości oraz antropologii.

Struktura Rocznika obejmuje następujące obszary:

- Kontekst filozoficzny, pedagogiczny i psychologiczno-socjologiczny oświaty dorosłych.
- Globalizacja, rynek pracy i edukacja dorosłych.
- Problemy szkolenia kadry pedagogicznej dla instytucji oświaty zawodowej, edukacji formalnej i nieformalnej osób dorosłych.
- Współczesne problemy kształcenia zawodowego i ustawicznego.
- Praktyka światowa kształcenia zawodowego i ustawicznego.
- Kronika wydarzeń w edukacji zawodowej i ustawicznej osób dorosłych.

Każdy numer Rocznika posiada swoją przewodnie tematyki. I tak w kolejności:

- numer pierwszy (2016) dotyczy edukacji zawodowej i ustawicznej w konstelacji globalizacyjnej i demokratycznej;
- numer drugi (2017) omawia edukację zawodową i ustawiczną w odniesieniu do etosu pracy i jakości życia;

- numer trzeci (2018) ukazuje edukację zawodową i ustawiczną w perspektywie ekonomicznej i kompetencji andragogicznych;
- numer czwarty (2019) wskazuje a związki edukacji zawodowej i ustawicznej z inteligencją moralną i aktywizacją;
- numer piąty (2020) wpisuje się w etos i profesjonalizm nauczyciela osób dorosłych w kontekście edukacji zawodowej.

Rocznik «Edukacja Zawodowa i Ustawiczna» jest na rynku wydawniczym ważny ze względu na poznanie teoretyczno-praktyczne zagadnień związanych z edukacją permanentną i edukacją zawodową. Skłania do refleksji i podejmowania prób usuwania braków i niedostatków w realizacji idei kształcenia ustawicznego i laborystycznego.

Z ogólnej analizy poszczególnych numerów Rocznika wyciągam wnioski, że przyjęta teza niniejszego artykułu jest słuszną i domaga się szczegółowych opracowań. Opisane powyżej (wg T. Oleksyn) kompetencje uniwersalne uwidaczniają się w myśli przewodniej misji Rocznika jak i w każdym pojedynczym numerze.

Źródła i literatura

1. *Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, opr. z inicjatywy Benedyktynów tynieckich, wyd. V, Warszawa 2000.
2. Borkowska S., *Praca a życie pozazawodowe*, w: S. Borkowska, red., *Przyszłość pracy w XXI wieku*, IPISS, Warszawa 2004.
3. Solak A., *Wychowanie chrześcijańskie i praca ludzka*, Wyd. UKSW, Warszawa 2001.
4. Oleksyn T., *Zarządzenie kompetencjami. Teoria i praktyka*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2006.

Ponadto wykorzystano dotychczasowe numery Rocznika Polsko-Ukraińskiego «Edukacja Zawodowa i Ustawiczna».

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ Й ПРОБЛЕМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН СВІТУ ТА МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН

УДК 330.524:627(540+549.1)

С. В. Кисіль – магістрантка факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
А. А. Моренчук – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

ПРОБЛЕМА РОЗПОДІЛУ ВОДНИХ РЕСУРСІВ МІЖ ІНДІЄЮ ТА ПАКИСТАНОМ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Розглянуто особливості розвитку напруженості у двосторонніх відносинах Індії та Пакистану у сфері розподілу водних ресурсів. Вказується, що укладений у 1960 р. договір був направлений на урегулювання проблемних питань і забезпечення узгодженості дій двох сторін. Однак стрімкий демографічний ріст, розвиток економіки, кліматичні зміни спричинили посилене використання Індією гідроресурсів р. Інд через реалізацію нею низки проєктів без узгодження їх із Пакистаном. Ситуація вимагає укладання нового договору аби запобігти ескалації конфлікту й зняття напруженості у двосторонніх відносинах.

Ключові слова: водні ресурси, міждержавний договір, конфлікт, гідротехнічні споруди, контроль гідроресурсів.

Kysil S. V., Morenchuk A. A. The Problem of Division of Water Resources Between India and Pakistan. The peculiarities of the development of tensions in the bilateral relations between India and Pakistan in the field of water resources distribution are considered. It is stated that the agreement concluded in 1960 was aimed at resolving problematic issues and ensuring coherence between the two parties. However, rapid demographic growth, economic development, climate change, etc. caused India's increased use of India's water resources through its implementation of a number of projects without its coordination with Pakistan. The situation requires the conclusion of a new agreement to prevent the escalation of the conflict and the easing of tensions in bilateral relations.

Key words: water resources, interstate agreement, conflict, hydraulic structures, control of hydro resources.

Після здобуття Пакистаном та Індією незалежності в 1947 р. обидві держави конкурують у багатьох сферах. Поряд з іншими, джерелом міждержавної напруги між Індією та Пакистаном стало суперництво за водні ресурси.

Під час поділу Британської Індії та утворення двох держав прикордонні лінії були проведені за так званим вододілом річки Інд. Це означало, що Індія отримала контроль над греблями вище за течією, що регулювали потік води до Пакистану. Річка Інд бере свій початок у Тибеті й протікає територіями Китаю, Індії та Пакистану й зрештою впадає в Аравійське море. Загальна довжина ріки складає 3180 км.

Оскільки кордон між Індією та Пакистаном проходив через притоки річки, склалася така структура водокористування у верхній та нижній течії, яка стала

джерелом напруженості між двома країнами. Індія розміщена у верхній частині русла й реалізувала велику кількість гідропроєктів та побудувала багато гребель для розвитку своєї економіки та задоволення потреб населення [3]. Проте річка Інд є основним водним ресурсом і для Пакистану, адже 80 % водних ресурсів Пакистану надходить саме звідти. Для врегулювання суперництва щодо водних ресурсів у 1960 р. було укладено договір про Індські води [5]. Договір вважався ідеальною моделлю для майбутнього регіонального співробітництва в різних секторах, включаючи енергетику, екологічні проблеми та управління водними ресурсами. В рамках договору контроль над трьома східними притоками річок Інд – Раві, Сатледж і Беа надається Індії до їхнього проникнення до Пакистану, а над західними притоками – Джелум та Ченаб – Пакистану [3].

У період із 1960-х по 1970-ті рр. було проведено низку спільних заходів щодо будівництва гідротехнічних споруд на транскордонних річках (гребля Мангла на р. Джелам, гребля Тарбела на р. Інд). Однак, у супереч положенням договору, Індія неодноразово робила односторонні дії щодо освоєння басейну р. Інд. Так, у 1970 р. індійські плани побудувати водосховище в Салалі (джерело річки Чинаб) спровокували черговий спалах водного конфлікту, який вдалося вирішити лише в 1978 р. Причиною ще одного конфлікту стало будівництво нової дамби в Тулбулі (2005 р.). Пакистан сприйняв його будівництво як загрозу своїй національній безпеці.

Ескалації напруженості сприяло й те, що Індія не вважає за потрібне задалегідь надавати пакистанській стороні всю необхідну інформацію, а також узгоджувати з нею свої гідротехнічні проєкти. Протягом усього періоду з моменту укладання угоди Індія неодноразово розпочинала будівництво дамб і водосховищ, що тією чи іншою мірою порушувало умови Договору 1960 р. Також протягом останніх років Пакистан все частіше звертався до Постійної комісії з Інду зі скаргами на активне гідробудівництво на індійській частині басейну річки.

Суперечка між Пакистаном та Індією щодо водних ресурсів триває вже кілька десятиліть. Нині Пакистан протестує проти огороження Індією сильно милітаризованої лінії контролю та будівництва греблі Багліхар на річці Ченаб у Джамму і Кашмірі. Хоча Індія відстоює своє право на будівництво греблі, Пакистан порушує кілька питань у зв'язку з цим проєктом. Пакистан пояснює, що Індія планує змінити русло річки, й це неминуче негативно вплине на пакистанців, які покладаються на цю річку. Пакистанські чиновники пояснюють, що це призведе до зменшення пропускної спроможності річки більш, ніж на 30 % у зимовий період. Коли це станеться, зірвуться плани Пакистану збудувати власну греблю. Також індійське будівництво гребель може або зупинити потік води, що спричинить водний голод, або навпаки – може раптово випустити її, що викличе непрогнозовану повінь.

Проблеми водних ресурсів Інду також впливають на національну безпеку. Так, бойовики Лашкар-е-Тайба погрожували підірвати греблі Індії та війною з метою повернути законну воду Пакистану. Пізніше, у 2009 р., колишній президент Пакистану Асіф Алі Зардарі попередив Індію про те, що було б краще вирішити водні проблеми річки Інд якнайшвидше, інакше це може призвести до екстремізму та тероризму [7].

Пакистанська сторона наголошує про серйозність проблеми нестачі води. Пакистан мав доступ до 5260 м³ поверхневих вод, але в 2016 р. рівень наявності води в Пакистані знизився до 1000 м³. Згідно з цими статистичними даними, в 2050 р. наявні в Пакистані водні ресурси становитимуть лише 860 м³ [4].

Проблеми водопостачання у Пакистані обумовлені також неефективним управлінням. Нерівномірний доступ до водних ресурсів та їх розподіл, зростання чисельності населення, урбанізація, поступова індустріалізація, відсутність сховищ та кліматичні ризики ускладнюють управління водними ресурсами. Зміна клімату призводить до зміни погодних умов у різних частинах країни, що потребує прийняття

рішень щодо конкретних районів. Згідно з прогнозами, наступні роки льодовики Гімалаїв, які живлять басейн річки Інд, скорочуватимуться. Це може призвести до збільшення припливу води в короткостроковій перспективі, а в довгостроковій – до виснаження запасів підземних вод і скорочення водних ресурсів. Водночас, згідно з прогнозами, рясні дощі під час мусонів стануть більш спонтанними, що створить додаткові проблеми для усунення потенційних ризиків повеней [2]. Це, ймовірно, призведе до загострення напруженості у зв'язку з питаннями розподілу води та управління потоками.

Для того, щоб Індія та Пакистан отримували користь із водних ресурсів, обидві країни повинні проводити спільну політику. Пакистан повинен дозволити Індії використовувати річки, які доповнюють її цілі та вади, якщо це не торкається національних інтересів. Наприклад, коли обидві країни будують греблі, взаємні консультації дадуть змогу зменшити негативні наслідки для іншої країни. У міру того, як обидві країни співпрацюють у боротьбі з тероризмом, вони повинні також налагодити ефективну співпрацю й у сфері використання водних ресурсів.

Діалог є найбільш ефективним способом врегулювання суперечки між Індією та Пакистаном щодо водних ресурсів. Інші заходи, такі як агресія чи насильство, призведуть лише до втрат із обох сторін. Вкрай важливо, щоб це питання було врегульовано найближчим часом, щоб запобігти новим конфліктам або кровопролиттю.

Оскільки Індський договір 1960 р. виявився неефективним у врегулюванні нинішньої суперечки, й пакистанські, й індійські лідери повинні вести діалог і розробити новий договір, який дасть змогу вийти з глухого кута. Різні питання, які були винесені на розгляд, мають відносно складний характер і можуть бути непередбачуваними при розробці договору [1]. Адже, коли договір був спочатку укладений, майбутні прогнози потреб у водних ресурсах для обох країн не були належним чином оцінені. Наприклад, не було враховано збільшення чисельності населення до сотень мільйонів через десятиліття, під час укладання договору. Тому, Індії та Пакистану слід заново провести переговори та чітко пояснити, яким чином вода може використовуватися обома країнами для досягнення взаємної вигоди. У новому договорі слід спрогнозувати майбутні тенденції щодо споживання води, щоб уникнути інших майбутніх конфліктів, пов'язаних із водокористуванням. Необхідно змінити договір, щоб він відображав нинішні занепокоєння й водночас захищав інтереси обох країн. Оскільки річки, що розглядаються, протікають в обох країнах, очевидно, що Індія і Пакистан залежать один від одного й жодна з них не може існувати самостійно.

Посередництво є ще однією успішною стратегією, яка може бути використана для припинення конфліктів між Пакистаном та Індією. Для того, щоб посередництво було успішним, у ньому повинен брати участь посередник, нейтральний стосовно зацікавлених сторін. Розгляд повинен проводитись у нейтральній країні або на основі ротації між двома країнами. Рішення, які приймаються в таких випадках, є обов'язковими як для Пакистану, так й Індії.

Отже, відносини між Індією та Пакистаном з моменту здобуття незалежності були антагоністичними. Обидві держави брали участь у трьох великих війнах і постійно стикаються як з традиційними, так і нетрадиційними викликами. Водна безпека є сферою, яка негативно впливає на їхні відносини. Індія відмовляється від політики спільного контролю за водними ресурсами. Намагання Індії встановити гідроконтроль все більш ускладнюють відносини між Індією та Пакистаном.

Джерела та література

1. Замараева Н. А., Свиначук Т. О. Договор о водах Инда: перспективы пересмотра. Позиции Индии и Пакистана. *Водные ресурсы Индии: экономические, политические, социальные аспекты. Материалы науч. конференции.* М.: Ин-т востоковедения РАН, 2015. – С. 229–249.

2. Каменев С. Н. Проблема использования водных ресурсов и потребления воды в Индии и Пакистане. *Водные ресурсы Индии: экономические, политические, социальные аспекты. Материалы науч. конференции.* М.: Ин-т востоковедения РАН, 2015. – С. 39–49.

3. AQUASTAT Transboundary River Basins – Indus River Basin. *FAO: Rome.* URL: <https://www.fao.org/aquastat/en/countries-and-basins/transboundary-river-basins/indus>

4. Hydro-Diplomacy Can Build Peace Over Shared Waters, But Needs More Support. URL: <https://www.newsecuritybeat.org/2014/09/hydro-diplomacy-builds-peace-shared-waters-support/>

5. The Indus Waters Treaty 1960, India-Pakistan. URL: https://message.worldbank.org/isp_error_page.htm

6. Water conflict and cooperation between India and Pakistan. URL: <https://climate-diplomacy.org/case-studies/water-conflict-and-cooperation-between-india-and-pakistan>

7. Why the India-Pakistan War Over Water Is So Dangerous. URL: <https://foreignpolicy.com/2016/09/30/why-the-india-pakistan-war-over-water-is-so-dangerous-indus-waters-treaty/>.

UDC 327(94)=111

V. O. Vasylevska – 5th year student
Faculty of International Relations of

Lesya Ukrainka Volyn National University;

I. O. Balak – PhD in Economics, Associate
Professor of the International Relations and
Regional Studies Department of Lesya
Ukrainka Volyn National University

FEATURES OF AUSTRALIAN FOREIGN POLICY

*The work was performed at the Department
of International Relations and Regional Studies
of the Lesya Ukrainka Volyn National University*

Розглядаються особливості зовнішньої політики Австралії. Аналізуються вектори співпраці на регіональному рівні. Досліджується співробітництво Австралії з глобальними акторами.

Ключові слова: Австралія, зовнішня політика, Азійсько-Тихоокеанський регіон, Китай, США.

Vasylevska V. O., Balak I. O. Features of Australian Foreign Policy. In this paper features of Australian foreign policy are considered. Vectors of cooperation at the regional level are analyzed. The activity of Australia with global actors is investigated.

Key words: Australia, foreign policy, Asia-Pacific region, China, USA.

The fact that Australia is a peaceful country with no nuclear status does not prevent it from playing a leading role in global processes. Australia's foreign policy is based on military-political cooperation with the United States and on growing trade and economic ties with the countries of the Asia-Pacific (APAC). The main tasks of Australia's national security, according to the state doctrine, are the protection and strengthening of the country's sovereignty; safety and «stress resistance» of the population; protecting assets, infrastructure and institutions; developing an international environment conducive to Australia. The main risks are espionage and foreign interference, instability in developing and weak states, cybercrime, the proliferation of weapons of mass destruction, organized crime, interstate conflicts affecting Australia's interests, terrorism. In addition, the main factors that will affect the external strategic environment are 2035, includes the

relationship between the United States and China, challenges to the stability of a rules-based world order, increased competition between great powers, and the improvement of military technology [6].

The government identifies five foreign policy objectives. The first is the openness and prosperity of the Indo-Pacific region, in which the rights of all states are respected. The second is to generate greater benefits for Australian businesses around the world and to resist protectionism. The third is protecting Australians from the threat of terrorism. The country has participated in peacekeeping operations in Tonga, Iran, Iraq, Somalia, Rwanda, and Kosovo. Fourth, promoting and defending international rules that promote stability and prosperity and enable states to unite to counter global threats. Fifth, is to step up support for a more resilient Pacific and East Timor [5, p. 14].

One of the most important security policy initiatives that Australia is involved in is the so-called «The Quad», The Quadrilateral Security Dialogue. It is a strategic dialogue between Japan, Australia, the United States and India, initiated in 2007 by Japanese Prime Minister Shinzo Abe, which aims to discuss and address issues that pose a common threat to the four countries. Since 2017, the initiative has aimed to create a free and inclusive space in the Indo-Pacific region, primarily to combat the «Chinese threat», combat natural disasters and cooperate in the areas of freedom of trade, rule of law and freedom of navigation.

Australia has been actively involved in many NATO counter-terrorism operations, including coalition intervention during the military conflict in Afghanistan, which was abandoned by the Australian military in early June 2021. In recent months, the country has become one of the biggest contributors to COVAX. During the pandemic, Australia is helping to combat COVID-19 and its effects by sending medicines and necessary equipment to Indonesia, Papua New Guinea, Fiji and others.

For Australia, the stability of the Oceanic states is the guarantor of the stability of the entire South Pacific region, to which Canberra pays special attention, because it helps to save money on preventing larger political, economic and social consequences. In the short term, combating the pandemic and its consequences will become an important aspect of Australia's foreign policy, and the release of funds for the provision of official development assistance - a powerful tool for strengthening and expanding influence in the South Pacific region, not only for Australia, but also for the China.

With the development of trade relations between these countries, there are increasing fears that Australia's high degree of export dependence on the China carries an excessive risk. There were fears in expert, academic and even ruling circles in Australia that China could exert economic pressure on their country in the event of political disagreements.

For example, last year the Chinese government banned the import of Australian barley, valued at 1.2 billion USD, as well as wheat, coal, timber and many other commodities. For its part, Australia condemned China for inaction at the beginning of the coronavirus pandemic, hacking attacks on Microsoft and terminated the agreements concluded under the initiative «One Belt, One Road» [1].

It would be inappropriate just to talk about Australia's unilateral dependence on trade with China, because China still has a moderate degree of dependence on the supply of raw materials and energy resources from Australia. For example, China's steel industry would not have been able to fully function without Australian iron ore and metallurgical coal. According to Australian experts, the suspension by Australia of ore exports could have more serious consequences for Canberra. On the one hand, if Australia stops exporting iron ore to China, it could disrupt the operation of many of China's large steel mills. On the other hand, by taking such a step, Australia is likely to lose a market worth tens of billions of dollars. While Canberra has leverage, China has much more [3].

In addition, in the last 2 years, Australia has experienced several cyber-attacks: in February 2019, they affected the country's parliament and major parties, and in March this

year, the attacks were suffered by the state parliament of Western Australia. According to the Australian government, China is behind the attacks. After the Australian government in 2018 banned the Chinese company Huawei from building a 5G network on its territory and promoted new laws restricting foreign interference in the country's domestic policy, relations between China and Australia became tense.

Despite the fact that the largest trading partner of Australia for many years was and remains China, the place of its key strategic partner is the United States. Australia cooperates with the United States in foreign intelligence and is a member of the Five Eyes intelligence alliance, which also includes the United Kingdom, Canada and New Zealand. It is considered to be the world's most successful intelligence organization. As part of the alliance, Australia collects information in South and East Asia and Oceania, including on human rights violations by the Chinese Communist Party [4].

The 2016 Defense White Paper, Australia's national defense strategy, stated that Canberra would «expand and deepen its alliance with the United States, recognizing its crucial role in maintaining security in our region». Today, about 60 % of all Australian defense spending is on weapons and equipment from the United States. Canberra and Washington are conducting joint military exercises, the largest of which is the Talisman Saber, military exercise, held every 2 years off the north and central coasts of the mainland [2].

Such intense cooperation between Australia and the United States is driven not only by shared liberal values that share two democracies. For Australia, an alliance with the United States, a state that allocates more than \$ 700 billion annually to its defense budget, is a guarantee of stability and security in the southeastern part of the Indo-Pacific region.

The paradox is that Australia shares the American view of China as a source of threat in both security and international trade (the main claims here include unfair competition, infringement of intellectual property rights, artificial devaluation of the Chinese yuan (CNY)), but at the same time continues to actively import Chinese goods.

The escalation of Australian-Chinese relations is an obvious consequence of Xi Jinping's policy toward Australia and, more importantly, a reflection of the American position on the Chinese Communist Party (CCP). Apparently, in a situation of deepening global confrontation between the United States and China, where Washington's allies are becoming a battleground between the two superpowers, Australia has no choice but to move away from a policy of balancing and support the Americans. As a result, Canberra will increasingly distance itself from Beijing and reorient its economy to the markets of other regional states, including ASEAN.

So, the key priorities of Canberra's foreign policy are to ensure peace and stability in Oceania, which is considered the key to Australia's own security, to support free trade in the world market, and to combat global terrorism and conflict. Australia is an integral actor in the Asia-Pacific region, on which it's economic prosperity and well-being depends, so the Australian side may need to consider an option in which the regional architecture will face more global and strong changes.

At the global level, however, Canberra is now in the middle of a confrontation between the collective West, namely the United States, and China, which is pushing it to curtail its long-standing policy of balancing these poles of power and side more openly with its American ally. This is facilitated by Beijing's own confrontational policy towards Australia, so in the coming years it will try to reorient its policy, which is still dependent on China, to other markets, including ASEAN.

Sources and literature

1. China's tariffs on Australian barley could see export market lose hundreds of millions of dollars. *ABC News*. URL: <https://www.abc.net.au/news/2020-05-19/barley-china-australia-tariffs-trade-dispute-explained/12263298>

2. 2020 Defence Strategic Update. URL: <https://www.defence.gov.au/about/publications/2020-defence-strategic-update>
3. Everything you want to know about Australia-China trade war but were too afraid to ask. ABC News. URL: <https://www.abc.net.au/news/2020-12-10/china-australia-trade-war-your-questions-answered/12971434>
4. Five Eyes intelligence alliance builds coalition to counter China. URL: <https://www.reuters.com/article/us-china-fiveeyes-idUSKCN1MM0GH>
5. Foreign Policy White Paper 2017. URL: https://www.globalsecurity.org/military/library/report/2017/australia_2017_foreign_policy_white_paper.pdf
6. Strong and Secure. A Strategy for Australia's National Security. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/167267/Australia%20A%20Strategy%20for%20National%20Securit.pdf>

УДК 327(44)

Ю. В. Подрез – кандидат історичних наук, доцент, директорка Навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

АКТИВІЗАЦІЯ БЛИЗЬКОСХІДНОЇ ПОЛІТИКИ ФРАНЦІЇ ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА Е. МАКРОНА

*Роботу виконано на кафедрі всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін
СумДПУ імені А. С. Макаренка*

Розглядаються основні напрями зовнішньополітичної діяльності Президента Франції Еммануеля Макрона на Близькому Сході. Відзначається особлива активність французької президента у міжнародних справах та його прагнення до посередництва у конфліктних ситуаціях.

Ключові слова: Франція, Е. Макрон, Близький Схід, зовнішня політика.

Podriez Y. V. Activation of France's Middle East Policy for Presidencies E. Macrona.

The main directions of the foreign policy activity of the President of France Emmanuel Macron in the Middle East are considered. The French President's special activity in international affairs and his desire to mediate in conflict situations are noted.

Key words: France, E. Macron, Middle East, foreign policy.

На сучасному етапі Франція проводить багатовекторну та багаторівневу зовнішню політику, особливе місце у якій займає Близький Схід. Починаючи з другої половини ХХ ст., Франція веде послідовну політику щодо посилення свого впливу в цьому регіоні. Спочатку французька влада налагодила стосунки з монархіями Перської затоки, намагалася зберегти свій вплив і на східному узбережжі Середземного моря.

Особлива увага до Близькосхідного регіону встигла стати окремою традицією зовнішньої політики Франції. Фундаментом для неї стала багата історія присутності Франції у цьому регіоні: Єгипетський похід Наполеона Бонапарта (1798–1801 рр.), колоніальне суперництво ХІХ ст., власні підмандатні території 1920–1930-х гг. Після Суецької кризи 1956 р. Париж був змушений пожертвувати найсерйознішими

амбіціями щодо близькосхідних держав та по-новому визначити свій формат спілкування з ними.

На сучасному етапі позиції Франції на Близькому Сході стали дедалі хиткішими: далися взнаки як її власні прорахунки в Лівії та Сирії, так й активізація більш впливових гравців. Крім того, Е. Макрону від попередніх президентів дісталось два основні невирішені конфлікти: це завершення боротьби з ісламістами в Іраку та Сирії, а також фактична відсутність відносин із Президентом Сирії Б. Асадом, оскільки Париж волів підтримувати САР прозахідну опозицію [1]. Позиції Франції у регіоні виявилися ослаблені, оскільки в Сирії вона не могла змагатися з впливом Росії, а в Іраку, незважаючи на участь у боротьбі проти ІДІЛ, була у коаліції під егідою США. У цих умовах Е. Макрону довелося шукати нові способи посилити позиції своєї країни у регіоні.

Ключовим завданням своєї зовнішньої політики Е. Макрон назвав боротьбу з міжнародним тероризмом. За логікою президента, на сьогодні Близький Схід є основним центром терористичної активності, що знаходиться в безпосередній близькості від Європи та Франції. Діяльність там «Ісламської держави» та інших подібних угруповань становить пряму загрозу національній безпеці, яка вже двічі далася взнаки в Парижі та Ніцці в 2015–2016 роках. Відповідно, удари по тероризму в точках його появи та спроби стабілізувати ситуацію «на місці» вважаються якоюсь формою оборони країни на віддалених рубежах.

Щодо Сирії, то Франція все ще прагне посилити свою присутність у цій країні, про що свідчить активна участь Франції у Сирійському конфлікті. Однак, як показує дійсність, незважаючи на ті зусилля, що прикладає Е. Макрон на сирійському напрямі, Париж неспроможний повною мірою досягти поставленої мети. Про це свідчать статистичні дані та існуюча суспільно-політична обстановка. Якщо раніше Париж виступав проти участі Б. Асада у політичному врегулюванні конфлікту й лише вимагав його відставки, то потім під впливом низки факторів (стримуюча роль США, посилення позицій Б. Асада внаслідок прямого втручання Росії у конфлікт, зростання терористичної загрози) позиція Франції дещо пом'якшилася. Ця обставина доводить, що позиція Парижа динамічна й тому може змінюватися під впливом тих чи інших чинників.

Як наслідок непослідовної політики, Франції не вдалося змінити режим у Сирії, вона не змогла об'єднати опозицію, реальний вплив Франції на ситуацію в Сирії не значний, а загроза тероризму є актуальною як ніколи. Фактична абсолютизація ідеї захисту прав людини в САР призводить не до посилення, а навпаки, до ослаблення ролі Франції у вирішенні сирійського конфлікту.

Підсумовуючи, варто зазначити, що вразливість політики Франції на Близькому Сході полягає у тому, що Е. Макрон не бере участі у прийнятті найважливіших рішень у регіоні. Зокрема, французького впливу виявилось недостатньо, щоб виступити реальною силою в сирійському врегулюванні. Сьогодні Франція не може похвалитися союзом із жодною державою, яка має стійкі позиції на Близькому Сході, крім США. Загалом, зовнішня політика Франції – надто ідеологізована. Французи механічно застосовують до країни з іншим укладом життя стереотипи західної системи, а також надмірно абсолютизують роль прав людини у своїй зовнішній політиці.

Джерела та література

1. Лазарева А. Анти-Макрон. *Український тиждень*. 14–20.07.2017. № 28 (504). С. 28–29.
2. Modem: nouveau témoignage. *La République des Pyrénées*. 24–25 juin 2017.
3. Мітрофанова О., Плюшар Ж. Макрон перед прірвою: чому падає рейтинг нового президента Франції. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/09/13/7070856/>.

В. О. Таранік – студентка 3 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Є. В. Вознюк – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

СУЧАСНІ ДВОСТОРОННІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ ТА США

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Розглядаються особливості сучасних двосторонніх відносин України та Сполучених Штатів Америки. Аналізуються сфери співпраці обох держав. Досліджується ефективність і результати двосторонніх відносин між Україною та США.

Ключові слова: співпраця, Україна, Сполучені Штати Америки, конфлікт, Схід України.

Taranik V. O., Voznyuk E. V. Modern Bilateral Relations of Ukraine and the United States of America. The peculiarities of modern bilateral relations of Ukraine and the United States are considered. Areas of cooperation between the two countries are analyzed. The efficiency and results of bilateral relations between Ukraine and the United States are studied.

Key words: cooperation, Ukraine, the United States of America, conflict, Eastern Ukraine.

Сполучені Штати Америки встановили дипломатичні відносини з Україною після здобуття незалежності у 1991 р. На сучасному етапі розвитку двосторонніх відносин адміністрація Джо Байдена підтримує нашу країну у конфлікті з Російською Федерацією, не визнаючи спробу анексії Криму й намагається допомогти у вирішенні конфлікту на Сході держави.

Політикум США прагне, щоб Україна продовжувала й надалі бути вільною демократичною державою та сприяє умовам її економічного зростання, процвітання. Вашингтон підтримує Київ у його прагненні щодо інтеграції до європейських та євроатлантичних структур. Українсько-американська Хартія стратегічного партнерства від 10 листопада 2021 р. підкреслює важливість двосторонніх відносин і прихильність Сполучених Штатів підтримувати активізацію взаємодії між Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) та Україною [6].

Міжнародні санкції щодо Росії почали застосовуватися 41 країною (країни ЄС, США, Канада, Японія, Норвегія, Швейцарія, Австралія, Нова Зеландія та ін.) ще у 2014 р. й включали політичні та економічні заходи, спрямовані на припинення збройного конфлікту на Сході України. Їх метою було припинення або значне зменшення фінансування, озброєння та постачання Росією терористів на сході нашої держави [2].

Активне впровадження санкцій триває й досі. Так, 15 квітня 2021 р. Сполучені Штати запровадили проти Росії широкий спектр санкцій у зв'язку із незаконною анексією Криму, вторгненням у східну частину України, втручанням у вибори, зловмисною кіберактивністю, порушенням прав людини, використанням хімічної зброї, розповсюдженням зброї, незаконної торгівлі з Північною Кореєю та підтримкою Сирії та Венесуели [4].

Уряд США вніс російські компанії в чорний список, вислав російських дипломатів і заборонив американським банкам купувати облігації на первинному ринку, випущені російським центробанком, Міністерством фінансів РФ або Національним фондом РФ після 14 червня 2021 р. в рублях, або в іншій валюті. Міністр фінансів США Дженет Еллен зазначила, що головною метою введення санкцій щодо Росії є обмеження її здатності фінансувати свою діяльність та проводити зловмисні дії в кіберпросторі [4].

Під час президентства В. Зеленського Україна ввела складні економічні реформи та намагається подолати економічні наслідки пандемії (COVID-19). Гарант також намагається активізувати процес вирішення конфлікту щодо Сходу України й привернути увагу міжнародної спільноти до ситуації в анексованому Криму.

На сьогодні Україна та США співпрацюють у багатьох галузях: безпека й оборона, демократія, правосуддя та права людини, енергетична безпека та клімат, економічний розвиток, протидія пандемії та гуманітарна допомога.

Безпека та оборона:

1) США підтримує Україну у конфлікті з Росією, намагаючись допомогти вирішити конфлікт;

2) 1 вересня 2021 р. між Україною та США укладено Меморандум про взаєморозуміння між Державним космічним агентством України та Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки. Документ має на меті співпрацю у сфері безпеки космічних польотів і надання послуг та інформації з космічної ситуаційної обізнаності [1];

3) співпраця у сфері кібербезпеки, обміну інформацією та підтримки США у розбудові українського кіберпотенціалу, у тому числі у фінансовому секторі України;

4) Сполучені Штати Америки оголосили про новий пакет безпекової допомоги в обсязі 60 мільйонів доларів, що включає бронебійні системи «Джавелін» та інше оборонне летальне й нелетальне обладнання, яке дасть змогу Україні більш ефективно захищати себе від російської агресії. Починаючи з 2014 р., Сполучені Штати виділили 2,5 мільярда доларів на підтримку української армії, включно з 400 мільйонами доларів, які були надані Україні лише цього року [3].

Демократія, правосуддя та права людини. Оскільки США та Україна – це демократичні держави, то обидві країни прагнуть розвитку, процвітання, волі та верховенства права. В Україні зараз активно запроваджуються судові та антикорупційні реформи, які направлені насамперед на викорінення корупції та створення незалежної антикорупційної інфраструктури відповідно до міжнародних практик. До того ж, Київ планує й надалі захищати права та свободи людей і бореться з антисемітизмом, расизмом, дискримінацією проти спільноти ЛГБТКІ+ та ксенофобією.

Енергетична безпека та клімат. Зміни клімату мають вже помітний вплив на навколишнє середовище. Саме тому США та Україна разом намагаються вжити усіх необхідних заходів, щоб уникнути негативних наслідків. Серед головних заходів виділяються такі:

1) протидія впливу «Північного потоку – 2» (друга черга російсько-німецького газогону, яку прокладають дном Балтійського моря). Як Україна, так і США виступають проти прокладання газопроводу;

2) до 2030 р. планується скоротити викиди парникових газів до рівня 35 %, порівняно з 1990 р. (тобто викиди CO₂ мають скоротитися на 65 %) [5];

3) обидві держави планують встановити Стратегічний енергетичний та кліматичний діалог, завдяки якому зможуть протидіяти змінам клімату та досягнути спільних цілей щодо енергетичної безпеки;

4) Україна та США мають намір залучати інвестиції, щоб подолати дисбаланс в енергетичній системі України й сприяти її розвитку.

Протидія пандемії та гуманітарна допомога. Починаючи з початку 2020 р., увесь світ охопила пандемія COVID-19, яка мала значний негативний вплив і на Україну. США також планує виділити додаткові 12,8 млн дол. у рамках Закону «Про план порятунку Америки». Вашингтон намагається будь-якими засобами підтримати українців і надати додаткові 45 млн дол. гуманітарної допомоги [3].

Економічний розвиток. Двостороння торгівля між Україною та США протягом останніх років характеризується стійкою тенденцією до зростання. Проте фінансова криза, викликана пандемією COVID-19, мала досить негативні наслідки для обох держав.

За даними Державної служби статистики України, у 2020 р. загальний товарообіг між Україною та США скоротився на 7,6 % і склав 3,94 млрд дол. Обсяг експорту товарів з України до США зріс на 0,5 %, порівняно з 2019 р. і склав 0,98 млрд дол. Імпорт товарів із США скоротився на 10 % і склав 2,95 млрд дол. [7].

Основа українського експорту до США – це чорні метали та вироби (61,4 %), жири та олії тваринного або рослинного походження (5,7 %), руди, шлаки та зола (4,8 %), ядерні реактори (2,6 %), машини (2,3 %) та літаки (2,1 %). Основні статті американського імпорту до України – це наземний транспорт, за винятком залізничного (27,4 %), паливо (20,2 %) та оптичні прилади (4,7 %), а також насіння та плоди олійних рослин, фармацевтична продукція, пластмаси та полімерні матеріали тощо [7].

За підсумками 2020 р. обсяг торгівлі послугами між Україною та США зріс на 2,9 % і склав 1,84 млрд дол., або 11,2 % від загального обсягу торгівлі послугами України. Експорт послуг до США зріс на 7,8 %, порівняно з 2019 р. і склав 1,39 млрд дол., або 12,4 % від загального експорту українських послуг. Основними експортними групами послуг є телекомунікаційні, комп'ютерні, інформаційні та транспортні послуги. Натомість, обсяг імпорту послуг зі США зменшився на 9,5 %, порівняно з 2019 р. і склав 454 млн дол. або 8,7 % від загального імпорту послуг в Україну. Основою американського імпорту є державні, фінансові та ділові послуги [7]. Найбільш перспективними напрямками для українських експортерів є постачання хімічної продукції, продуктів харчування, товарів народного споживання, продукції машинобудування до США, а також надання транспортних, телекомунікаційних та ІТ-послуг.

Отже, двосторонні відносини між Україною та США постійно розвиваються та укріплюються. Вашингтон надає допомогу та підтримує Київ у конфлікті на Сході нашої держави, а також у подоланні наслідків пандемії COVID-19, яка спричинила значний негативний вплив на економіку держави. Співробітництво обох країн відбувається у багатьох сферах, що дає змогу запроваджувати необхідні реформи, модернізувати сфери життєдіяльності держави та розвивати дружні відносини із Сполученими Штатами Америки.

Джерела та література

1. Між Україною та США укладено Меморандум про взаєморозуміння у сфері безпеки космічних польотів і надання послуг та інформації з космічної ситуаційної обізнаності. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mizh-ukrayinoyu-ta-ssha-ukladeno-memorandum-pro-vzayemo-rozuminnya-u-sferi-bezpeki-kosmichnih-polotiv-i-nadannya-poslug-ta-informaciyi-z-kosmichnoyi-situacijnoyi-obiznanosti>
2. Міжнародні санкції щодо Росії (з 2014). URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
3. Спільна заява щодо стратегічного партнерства України та Сполучених Штатів Америки. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-shodo-strategichnogo-partnerstva-ukrayini-ta-s-70485>
4. США: нові санкції проти Росії. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/sanktsiji-proty-rosiji/31205486.html>

5. Україна має намір скоротити викиди парникових газів на 65 % до 2030 року. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/greendeal/776857.html>

6. Хартія стратегічного партнерства США – Україна. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/u-s-ukraine-charter-on-strategic-partnership/>

7. Trade and Economy. URL: <https://usa.mfa.gov.ua/en/ukraine-and-usa/trade-and-economy>.

УДК 341.232(470:73)

М. В. Костюк – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Є. В. Вознюк – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

СУЧАСНІ АМЕРИКАНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Розглядається стан сучасних американо-російських відносин та їх наслідки на міжнародній арені. Аналізуються відносини між державами в останні роки та причини їх погіршення. Пропонуються шляхи налагодження відносин та перспективи розвитку.

Ключові слова: США, Росія, американо-російські відносини, перспективи.

Kostyuk M. V., Vozniuk Ye. V. Modern American-Russian Relations. The modern state of US-Russian bilateral relations and their consequences on the international arena are considered. The relations between the states in recent years and the reasons for their deterioration are analysed. The ways of establishing relations and prospects for further development are offered.

Key words: United States of America, Russia, US-Russian relations, prospects.

Двосторонні відносини – це відносини між двома суб'єктами, організаціями, країнами та державами у різних сферах їхньої діяльності (економічна, політична, інформаційна, соціальна, культурна та ін.). Часто відносини двох впливових сторін мають значення не тільки на них самих, а й на тих, хто з ними співпрацює, допомагає чи просто оточує їх, особливо якщо ці сторони мають важливе місце на світовій арені.

Такими потужними й впливовими є США та Росія. Відносини між цими двома державами завжди були нестійкими, адже США є однією з найбільших держав у світі за своєю територією та населенням, має значний військовий, науково-технічний потенціал, могутня держава, яка має значний політичний, економічний і культурний вплив як у своєму регіоні так і в інших, її думка та підтримка або ж застереження мають важливе значення. Росія, яка є територіально найбільшою державою у світі, вона є правонаступницею СРСР, після його розпаду отримала багато переваг і, яка

має потенціал та ресурси для більшого розвитку та вплив серед країн Євразії. Ці країни досить потужні, щоб співпрацювати, налагоджувати зв'язки, розвивати свій внутрішній і зовнішній потенціал та допомагати країнам третього світу, але кожна з них має власні принципи, вимоги, вигоди у різних питаннях, на які не хоче поступатися, а це потрібно для злагодженої праці.

Починаючи з 2012 р., відносини між США та Росією стали погіршуватись. Насамперед політика розгортання системи протиракетної оборони в Європі, яку, на відміну від Росії, підтримували США. Згодом Штати запровадили санкції проти ряду російських чиновників, опублікувавши так званий «список Магнітського», на що РФ надіслала свій список з іменами тих, хто підлягає санкціям. На думку експертів, потенціал відносин між США та Росією майже вичерпав себе, але все ж є сфери в яких вони співпрацюють. Одна з них – це міжнародна безпека, адже ніхто з цих двох сторін не хотів повернення до влади в Афганістані талібів чи початку війни між Південною та Північною Кореєю або ж поширення ядерної зброї [1].

Найсерйозніше загострення відносин між США та Росією останнім часом відбулося в 2014 р., коли РФ анексувала Кримський півострів. В 2015 р. Америка прийняла нову стратегію національної безпеки, в якій зазначалося: «одним із основних стратегічних ризиків американським інтересам є «напад на територію або критичну інфраструктуру США з катастрофічними наслідками». Саме цим було сказано, що США занепокоєні тим, що Росія може зробити в майбутньому й які наслідки це матиме для них. У подальшому до відносин із Росією будуть відноситися скептично та намагатимуться стримувати її агресію й, якщо буде потрібно, готові допомогти іншим державам у протидії Росії [5].

Після «приєднання Криму» Путіним було сформувано головні тези подальшої політики Кремля, де йшлося, що вплив США на світову політику зменшиться, що за територіальну цілісність слабших держав можна домовитися між сильними державами, а міжнародне право – це лише набір правил серед яких Росія сама обиратиме, що правильно. Тільки тоді Захід зрозумів суть путінської політики, яка полягала в поширенні російських засобів масової інформації та впливу на громадську думку, проникнення агентів Кремля у світову політику та проникнення російського капіталу в економіку їх країн. Можливо США й не викликали тієї реакції, яку від неї очікували українці, але вони одні з перших заявили про неприпустимі дії Росії, підтримали територіальну цілісність України та ввели санкції проти країни-агресора, адже можливо відчували обов'язок перед українським народом, який, підписавши договір про не розповсюдження ядерної зброї, довірився країнам учасникам договору [1].

Під час зустрічі G20 в 2017 р. в Гамбурзі відбулася зустріч лідерів США та Росії – новопризначеного президента Д. Трампа та В. Путіна. Мало хто вірив, що ця зустріч може досягнути великих змін у їхніх відносинах, а в результаті Д. Трамп закликав припинити дестабілізацію в Україні та перестати підтримувати сепаратистські режими в Ірані та Сирії, а В. Путін, в свою чергу, заявив, що санкції це пряме обмеження міжнародної торгівлі, яке суперечить чесним принципам торгівлі, які оголосили на зустрічі G20. Можна сказати, що Росія надіялася хоча б на часткову співпрацю з США нащо й натякав Дональд Трамп у своєму твітері, але все ж експерти ставилися до цього дуже скептично, адже перемовини виглядали дуже стримано й свідчили про встановлення лише робочого діалогу [5].

У 2021 р. відносини між Росією та США характеризуються, як «дуже погані», після того як теперішній президент США Джо Байден у відповідь на питання журналіста назвав В. Путіна вбивцею. Це пояснили тим, що політика Д. Байдена

відрізняється від його попередників – він знає, що Росія небезпечна й їй потрібно чітко відповідати, а не пробувати домовитись.

Експерти заявляють, що криза у відносинах США та Росії може відбитись і на Україні. Зачепити інтереси Америки не так вже й просто, але відповідь може бути через Донбас або ж різні політичні та економічні чинники. Також в опублікованому звіті США йшлося про втручання в американські вибори Кремля, якому не було вигідно бачити на посаді президента демократа Джо Байдена. Одразу після цього Штати заявили про розширення санкцій проти Росії, в яких йшлося про локалізацію експорту обладнання причетного до національної безпеки – основною причиною цього, як заявили в Білому Домі, стало отруєння російського опозиціонера Олексія Навального.

За сім років проведення переговорів у Мінському форматі ніякого прогресу у справі про війну на Донбасі не відбулося, лише американцями було проведено низку продуктивних переговорів. Тож Україна надіється на подальшу підтримку у протистоянні російській агресії. США, звісно, намагається донести Росії, що або вона припиняє свою агресію й веде себе «культурно», або ж міжнародна ізоляція щодо Росії збільшиться й посилюватимуться санкції [3].

На саміті в Женеві в червні 2021 р. було продемонстровано, що обидві сторони й Росія, й США готові все ж таки вести політичний діалог. Незважаючи на те, що обговорювалися питання, які впливали більш із національних інтересів, їм вдалося приділити трохи часу дискусії щодо ситуації в Україні. Експерти зазначають, що початок діалогу з Росією є вигідним для США за умови спільного протистояння Китаю, яке може виникнути в майбутньому. Також на саміті піднімалися питання контролю над озброєнням, клімату та поширення й зростання пандемії [4]. В кінці липня цього ж року (2021 р.) США вимушені були скоротити персонал у дипломатичних установах Росії, так як РФ віднесли Америку до недружніх країн [2].

Американо-російські відносини останнім часом є досить нестійкими. Причиною більшості непорозумінь є агресивні дії Росії щодо інших держав та не бажання йти на домовленості. Попри все це, США висловлюють надію, що РФ піде таки на поступки й розпочнеться «удосконалений» етап співпраці та вирішення питань щодо її присутності в інших країнах. Політики досліджуваних держав дуже стійкі, вони виходять лише із забезпечення власних інтересів, що не дуже допомагає розвитку їхньої тісної співпраці, хоча відносини між цими двома потужними країнами можуть налагодитися лише тоді, коли в них виникне спільна проблема чи загроза, до прикладу Китай, коли без допомоги один одного у протистоянні вони не зможуть обійтись.

Джерела та література

1. Американо-російські відносини – стратегічна несумісність. URL: https://zn.ua/ukr/international/amerikano-rosiyski-vidnosini-strategichna-nesumisnist_.html

2. Дипустанови США в Росії змушені скоротити понад 180 співробітників. URL: <https://www.dw.com/uk/dypustanovy-ssha-v-rosii-zmusheni-skorotyty-ponad-180-spivrobotnuk-ukiv/a-58712565>

3. Загострення між США та Росією: якими будуть наслідки для України? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ssha-rosiya-putin-baiden-ukraina/31172642.html>

4. Саміт «Росія–США»: наслідки. URL: <http://icps.com.ua/samit-rosiya-ssha-naslidky/>

5. США vs Росія: новий початок чи продовження старих розбіжностей? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2309202-ssa-vs-rosia-novij-pocatok-ci-prodovzenna-starih-rozbiznostej.html>

ОСНОВНІ ЕТАПИ ВЗАЄМОВІДНОСИН США ТА КРАЇН ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: Н. І. Романюк – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки*

Розглядається історія започаткування та розвитку відносин між США та країнами Латинської Америки з кінця XIX століття. Виділено та охарактеризовано чотири основні етапи становлення та еволюції взаємовідносин між США та країнами Латинської Америки. Визначено вплив різних факторів на становлення відносин між державами.

Ключові слова: США, Латинська Америка, зовнішня політика, співробітництво.

Kalyush I. O. Stages of Relations Between the United States and Latin America. The history of the beginning and development of relations between the USA and the countries of Latin America from the end of the XIX century is considered. Four main stages of the formation and evolution of relations between the United States and Latin America are identified and characterized. The influence of various factors on the formation of relations between states is determined.

Key words: USA, Latin America, foreign policy, cooperation.

Після ухвалення п'ятим американським президентом Джеймсом Монро політики протидії європейському колоніалізму в Північній і Південній Америці (т. зв. «доктрини Монро») Латинська Америка перетворилася в зону інтересів США. Спочатку доктрина Монро була спрямована на захист держав латиноамериканського регіону від втручання європейських держав, однак згодом відбуваються зміни на світовій арені й зовнішньополітичний курс США, проголошений доктриною та підкріплений ідеями панамериканізму, виправдовував економічну, політичну та військову експансію країн Латинської Америки. З того часу США сприймають Латинську Америку як безпосередню сферу своїх стратегічних інтересів та одним із головних пріоритетів у зовнішній політиці [4].

США та Латинська Америка мають довгу історію взаємовідносин, яку можна розділити на чотири етапи. На кожному з цих етапів можна виділити особливості розвитку взаємовідносин США з країнами Латинської Америки, які були зумовлені як геополітичними особливостями розвитку міжнародних відносин, так і внутрішньополітичною ситуацією в країнах цього регіону.

1-й етап охоплює кінець XIX ст. – 30-ті рр. XX ст. У цей час характерною рисою зовнішньої політики США є посилення імперської спрямованості, прагнення встановити гегемонію. Цей етап характеризується широким застосуванням силових методів, експансії та інтервенції в Латиноамериканському регіоні [5]. Яскравим прикладом такої політики є інтервенція США у Мексиканську революцію у 1914 р. та 1916 р. Це був перший досвід відкритого втручання США у конфлікт. У період мексиканської революції США довелося поєднувати крім військово-силових методів, також дипломатичні та економічні методи для захисту своїх інтересів. Під час війни під приводом охорони безпеки Західної півкулі від можливого німецького вторгнення США здійснили низку збройних інтервенцій у країни Латинської Америки. Крім того, з 1911 р. до 1917 р. США ввели війська в Нікарагуа та Домініканську Республіку [6].

2-й етап взаємовідносин США з країнами Латинської Америки (1930-ті – 1950-ті рр.) базувався на ідеї панамериканізму. У 1930-ті рр. було створено програму «доброго сусіда» Рузвельта, яка означала зниження особливої ролі США у латиноамериканських справах і стала першою спробою визнання самостійності латиноамериканських держав. Основою ідеї панамериканізму був захист латиноамериканського сусіда від міжнародного втручання, забезпечення стабільного розвитку регіону в усіх сферах, а також забезпечення власних національних інтересів США. Для застосування ідеї панамериканізму США прагнули замінити використання силових методів реалізації зовнішньої політики на дружні двосторонні та багатосторонні зв'язки з країнами Латинської Америки. Насправді це часто означало підтримку латиноамериканських диктатур із метою отримання вигоди собі (наприклад, отримання доступу до сировини). Однак ця ініціатива не досягла великих успіхів. Із часом між США та Латинською Америкою виявилася велика кількість протиріч, пов'язаних, насамперед, із недовірою щирим намірам США [2].

Тимчасова відмова від силових методів у реалізації латиноамериканського вектора зовнішньої політики США була зумовлена низку причин. По-перше, це складна економічна ситуація у США, пов'язана з Великою депресією (1920–1930-ті рр.), яка не дозволяла проводити військові операції. По-друге, у країнах Латинської Америки дедалі більшої популярності набувають ідеї про нову форму взаємин із США, яка базується на економічній підтримці великої держави, оскільки латиноамериканські держави самостійно не можуть здійснити перехід до індустріального суспільства.

Геополітичні зміни у світі, які були пов'язані з ідеологічним протистоянням США та СРСР, і свідчили про початок холодної війни, підштовхнули країни Латинської Америки до підписання договору про оборону з США у 1947 р. Він мав назву Міжамериканський договір про взаємну допомогу (він же Ріо-де-Жанейрський договір або TIAR) і був відомий як договір про «оборону півкулі» [4].

У цей період набуває розвитку процес під назвою «лівий поворот», який надалі вплине на відносини між державами. Результатом цього процесу стало ослаблення позицій США у регіоні тому, що країни регіону прагнули зміцнити свої економічні та політичні зв'язки з іншими країнами, наприклад, Китаєм, СРСР, Індією, Японією та ін. Наприклад, Венесуела, яка проводила відкриту антиамериканську політику, налагоджувала свої відносини насамперед із СРСР та Китаєм, які мали значні розбіжності зі США з багатьох питань [5].

3-й етап (1960-ті – 1990-ті рр.) відносин США з країнами Латинської Америки характеризується поверненням до політики «жорсткої сили». У червні 1960 р. Комісія з прав людини Організації американських держав опублікувала доповідь про порушення прав у Домініканській Республіці. Комісія за підтримки Держдепартаменту США звинуватила диктатора Рафаеля Трухільйо у численних порушеннях прав людини щодо громадян Домініканської Республіки. Трухільйо вжив заходів у відповідь проти головного автора доповіді, президента Венесуели Ромуло Бетанкура, активно підтримавши спробу вбивства. У відповідь на заклик Венесуели до колективних дій 20 серпня 1960 р. Рада ОАД ухвалила резолюцію щодо застосування дипломатичних та економічних санкцій проти уряду Трухільйо. Резолюція, прийнята чотирнадцятьма проти одного (Домініканська Республіка висловила незгоду, а Бразилія, Аргентина, Гватемала, Гаїті, Парагвай та Уругвай утрималися), стала першим випадком, коли організація здійснила такі дії проти держави-члена. На знак підтримки президент Дуайт Д. Ейзенхауер призупинив усі економічні та дипломатичні відносини з Домініканською Республікою [5].

Показовими для цього періоду є події на Кубі в 1960-ті рр. Перемога революції призвела до необхідності проведення реформ та звільнення від економічної та політичної

залежності від США для подальшого розвитку кубинського суспільства. Такі перетворення сприяли погіршенню відносин між державами, а формування антиамериканської спрямованості зрештою призвело до збройної інтервенції з боку США. Метою цієї інтервенції було повалення режиму Ф. Кастро та проведення контрреволюції.

У цей же період відбувається низка інтервенцій США в інші держави, такі як Панама (1989 р.), Домініканська Республіка (1965 р.), Гренада (1983 р.), Нікарагуа й Сальвадор (1980-і рр.). Тим часом, відбуваються зміни у міжнародному праві щодо проведення інтервенцій. Тепер втручання в інші держави має проводитися без застосування військової сили, що, однак, мало впливало на форму проведення інтервенцій США в Латиноамериканському регіоні [6].

Інавгурація Рональда Рейгана у 1981 р. означала відновлення підтримки правих авторитарних режимів у Латинській Америці. Хоча у другій половині 80-х рр. ХХ ст. країни Південної Америки поступово поверталися до демократії. Ця демократизація Південної Америки знайшла символ у прийнятті Організацією американських держав резолюції у 1991 р., яка вимагала, щоб Генеральний секретар скликав Постійну раду протягом десяти днів після державного перевороту у будь-якій країні-члені.

Однак, тоді ж Вашингтон почав агресивно вести «війну з наркотиками», яка включала вторгнення до Панами в 1989 р. з метою повалення режиму Мануеля Норьєгі, який був давнім союзником. Пізніше «війна з наркотиками» була розширена через «План Колумбія» та «Ініціативу Мериди» в Мексиці та інших країнах Центральної Америки [6].

У 1982 р. розпочалася війна за Фолклендські острови між близькими союзниками США – Аргентиною та Сполученим Королівством. Хоча Сполучені Штати Америки офіційно були нейтральними у конфлікті, твердження про те, що Рейган надавав розвіддані британському прем'єр-міністру Маргарет Тетчер під час війни, відіграли ключову роль у зміні відносин між Вашингтоном та Буенос-Айресом, оскільки військовий уряд активно допомагав Рейгану [1].

США також підтримували авторитарні режими у Гватемалі та Сальвадорі. Підтримка генерала Ріоса Монтта під час громадянської війни у Гватемалі та союз із Хосе Наполеоном Дуарте під час громадянської війни у Сальвадорі були узаконені адміністрацією Рейгана як частина холодної війни, хоча інші союзники різко критикували цю допомогу диктатурам.

4-й етап відносин між США та країнами Латинської Америки охопив кінець ХХ ст. – поч. ХХІ ст. На рубежі століть у регіональній політиці США спостерігається зниження ролі «жорсткої сили» щодо Латиноамериканського регіону. На цьому етапі відбувається зміна курсу від протистояння до спроб встановити співробітництво. Однак, через появу все більшої кількості лівих урядів у країнах Латинської Америки, розвитку ідей панамериканізму, поширення ідей про проведення самостійної внутрішньої та зовнішньої політики без участі США, а також бажання латиноамериканських держав диверсифікувати свої зовнішньоекономічні зв'язки спостерігається істотне зниження позицій США в регіоні [8].

На початку ХХІ ст. в Латинській Америці з'являється все більше держав, які посилюють свої позиції не лише в регіоні, а й на міжнародній арені (Бразилія, Аргентина, Мексика), що перешкоджає США втручатися в їх внутрішні справи та ситуацію в регіоні. Крім того, динамічний розвиток міжлатиноамериканських структур, посилення політичного й економічного розвитку країн Латинської Америки, а також посилення взаємодії в галузі регіональної безпеки перешкоджає США реалізовувати власні інтереси в регіоні [3].

Відмова від силових методів ведення зовнішньої політики щодо країн Латинської Америки на цьому етапі не означала, що США остаточно відмовилися від своїх інтересів у цьому регіоні. Приводом для втручання у внутрішні справи країн регіону стають проблеми наркотрафіку, організованої злочинності, нелегальної імміграції, міжнародного тероризму та порушень прав людини. Наприклад, сильна

антиамериканська спрямованість Венесуели у минулих відносинах між державами унеможливила застосування сили щодо цієї країни. Але бажання зберегти свій вплив у Венесуелі призвело до того, що США почали проводити, так звану, правозахисну політику та політику зниження наркотрафіку у цій країні [4].

Країни Латинської Америки зрозуміли, що побудова «соціальної економіки» посилить їхні позиції в регіоні, та позиції їх регіону у світі, а також допоможе перетворити цей регіон на один із центрів сили багатополюсного світу, який сформувався на початку XXI ст. Для того, щоб дистанціюватися від США й стати провідним регіоном світу, країни Латинської Америки прагнуть диверсифікувати свої економічні та політичні зв'язки з іншими країнами світу, наприклад, Китаєм, Росією, Індією, Японією, Країнами ЄС та АСЕАН [3].

Сьогодні регіон Латинської Америки розвивається швидкими темпами, незважаючи на існуючі в ньому проблеми, й збільшує свій вплив на процеси, що відбуваються у світі. Країни регіону вже не хочуть безпосередньо залежати від політики США або інших держави. Сполучені Штати Америки, навпаки, поступово втрачають свій вплив як у всьому світі, так і в Латиноамериканському регіоні, зокрема. Почасті в цьому винна світова фінансова криза, збільшення зовнішнього боргу США, внутрішні проблеми, посилення позицій Китаю, Росії та інших країн у світі [8].

США починають усвідомлювати необхідність змін у своїй зовнішній політиці стосовно країн Латинської Америки для того, щоб і надалі мати доступ до природних та потенційних економічних багатств регіону. Рівноправну співпрацю, зрозуміло, найближчим часом не буде досягнуто, але кроки в цьому напрямі робляться. Однак країни Латинської Америки поки що не можуть повністю відмовитися від допомоги США, нехай і на нерівноправних умовах. Швидше за все, у найближчі кілька років повної незалежності країн Латинської Америки від зовнішньої політики США досягнуто не буде.

Отже, США та країни Латинської Америки мають тривалу історію відносин. Умовно можна виділити чотири основні етапи взаємовідносин між ними, кожен з яких характеризується своїми особливостями. США тривалий період часу мали значний вплив на країни цього регіону, використовуючи як «жорстку», так і «м'яку» силу. Лише на рубежі XX–XXI ст. через поширення ідей про проведення самостійної внутрішньої та зовнішньої політики без участі США, а також бажання латиноамериканських держав диверсифікувати свої зовнішньоекономічні зв'язки, й посилити вплив свого регіону у світі, спостерігається істотне зниження позицій США в регіоні.

Джерела та література

1. Альперович М. С. История Латинской Америки (с древнейших времен до начала XX века). URL: https://www.indiansworld.org/Latin/latamerica_history18.html#.YZvRdVVBzIX
2. Исеров А. А. США и борьба Латинской Америки за независимость, 1815–1830. *Русский фонд содействия образованию и науке*. 2011. С. 235–249.
3. Костюнина Г. М. Интеграция в Латинской Америке. *Международная экономическая интеграция: учебное пособие / под ред. Н. Н. Ливенцева*. М.: Экономистъ, 2006. 430 с. URL: <https://mgimo.ru/upload/iblock/4f1/4f148798e7fb817ac49170040d3acbce.pdf>
4. Ларин Е. А. История Латинской Америки. Вторая половина XX века. М.: Наука. 2004. 364 с.
5. Окунева Л. С. «Левый поворот» и демократия в Латинской Америке. *Международные процессы. Контуры мирового беспорядка*. 2009. Январь–апрель 2009. Т. 7. С. 42–54.
6. Петрова Т. П. США-Мексика: по обе стороны конфликта. Проблемы трансграничного сотрудничества. *Обозреватель*. 2007. С. 76–82.

7. Сударев В.П. Латинская Америка в новом геополитическом измерении. *Латинская Америка*. 2011. № 5. С. 4–17.

8. Barrett J. «Pan Americanism and Its Inspiration in History». URL: http://www.jstor.org/stable/40067061?seq=1#page_scan_tab_contents.

УДК 327(73:479.22)

Р. І. Новак – студент магістратури факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Р. І. Коцан – доктор політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

MODERN INTERSTATE RELATIONS BETWEEN THE UNITED STATES AND GEORGIA

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Modern aspects of interstate cooperation between the United States of America and Georgia are considered. The key points of US assistance to Georgia are highlighted. The recent projects of educational cooperation and political support for the prisoner M. Saakashvili are emphasized.

Key words: Georgia, United States of America, interstate cooperation, strategic partnership.

Новак Р. І., Коцан Р. І. Сучасні міждержавні відносини США та Грузії. Розглянуто сучасні аспекти міждержавного співробітництва Сполучених Штатів Америки та Грузії. Висвітлено ключові моменти допомоги Грузії зі сторони США. Наголошено на останніх проєктах освітнього співробітництва та політичної підтримки політв'язня М. Саакашвілі.

Ключові слова: Грузія, Сполучені Штати Америки, міждержавне співробітництво, стратегічне партнерство.

Relations between the United States and Georgia are often referred to as allied, there is no such intergovernmental agreement, and Georgia will not soon become a member of NATO.

The main tasks of Georgia's foreign policy are announced:

- creation of guarantees of its safety;
- protection of the independence, sovereignty;
- deoccupation of territories and restoration of territorial integrity within internationally recognized borders.

The United States is named in the resolution as a «strategic ally» with which Georgia «will develop relations, in accordance with the terms of the Strategic Partnership Charter», signed in 2008. Including «in the field of defense and security – to strengthen Georgia's defense capabilities and prepare for NATO membership» [4].

The reason for US support for Georgia was the very bad situation in the country. Corruption and problems with the government were widespread in Georgia, but it still received billions of US dollars. Initially, funds were spent on military and defense programs. At the time, the Pentagon's policy toward Georgia, Armenia, and Azerbaijan was to ensure that aid was not combative in nature, so as not to foster inter-ethnic armed conflict.

With regard to Georgia, this policy has changed since the terrorist attacks on the United States on September 11, 2001, and the emergence of radical Islamist groups in the Pancake Mountains. A moderate curriculum has been created for Tbilisi. Shevardnadze promised that military aid would never be used against South Ossetia and Abkhazia.

At the moment, a new stage of US-Georgian relations is being created, which will include four sad circumstances:

Firstly – the Georgian economy is catastrophically injured. The info structure is damaged and there are many new refugees. Investors are not happy and do not trust, so they have no desire to invest. Just 16 years ago, Georgia was on the brink of mass famine and it could happen again. Assistance (from the United States and Europe) is needed, but Tbilisi must also ensure that investments are protected from new strife.

Secondly, the Georgian army is shattered – and this is in a society with strong militant traditions. Only 16 years ago, Georgia was ruled by field commanders and private armies. This may happen again. Georgia needs an army to preserve its sovereignty, but one must be sure that it will not be used recklessly again.

Thirdly, political pressure from the West will not be able to restore Georgia's control over Abkhazia and South Ossetia. Moscow's recognition of the independence of these regions is a prelude to their accession, sooner or later, to Russia. Wars have consequences, mostly bad, that diplomacy cannot fix.

Finally, the current Georgian leadership must pay for its miscalculations at home.

Georgia needs the patronage of the United States today more than ever. But any future US administration will inevitably establish tighter control over its aid and put forward more preconditions.

Undoubtedly, the rhetoric from Washington will be aimed at supporting Georgia. But no cartridge will like the feeling that the tail is twisting the dog, especially against his own advice and interests [2].

In less than a day, the United States has made a series of harsh statements about the actions of the Georgian authorities in the case of Mikheil Saakashvili, taking the side of the former president in the issue of his treatment and treatment in prison. The United States is closely monitoring the situation and urges the Georgian government to take immediate steps to ensure that Saakashvili's urgent physical and mental health needs are met.

M. Saakashvili is known to have been detained in Georgia on October 1 after he entered the country illegally. At the same time, he went on a hunger strike, declaring himself a political prisoner.

State Department spokesman Ned Price emphasized: «We urge the Georgian government to treat M. Saakashvili fairly and with dignity in accordance with Georgian international standards and legislation. As we know, in this case, the responsibility for protecting prisoners from ill-treatment, including psychological treatment, lies with the Georgian government» [3].

It should be noted that Washington is «raising» the level of education of Georgian residents not only through USAID programs but also through numerous grants from the State Department. The US agency also offers media literacy classes in schools and universities to help the Georgian population better understand media reports. According to the department, it is the youth that is the primary target of disinformation campaigns.

In June it became known about an initiative to develop «critical thinking» among Georgian youth. In particular, it was planned to teach viewers to analyze news with the help of animated series.

Another grant, published in January, aimed at developing digital diplomacy and media literacy. In this way, the United States hoped to improve the awareness of the

Georgian civil society. And in 2019, the American authorities decided to provide loans to Georgian students for high-quality education on more «favorable» terms than in Georgia.

The United States systematically allocates funds for various purposes in Georgia in order to maintain its influence in the country, says Yuri Rogulyov, director of the Franklin Roosevelt Foundation for the Study of the United States at Moscow State University. “The US is interested in Georgia because of its strategic position in the Transcaucasus. The republic is already financially supported by the West. The country is, in fact, governed from the outside and spread the most diverse influence. American government agencies are implementing hundreds of programs and grants there [1].

Thus, the United States is trying to actively cooperate with Georgia because it sees it as a good strategic partner. Develops cultural, trade, educational, and other connections try to support and help.

Sources and literature

1. Американское воспитание. URL: <https://russian.rt.com/ussr/article/878494-gruzia-ssha-obrazovanie>
2. Грузія не планує відновлювати дипломатичні відносини з Росією. URL: https://zaxid.net/gruziya_ne_planuye_vidnovlyuvati_diplomatichni_vidnosini_z_rosiyeyu_n1279885
3. Погляд на грузинсько-американські відносини без «рожевих окулярів». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1195533.html>
4. США закликали Грузію забезпечити Саакашвілі медичну допомогу і гідно поводитись з ним у в'язниці. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/11/10/7130072/>.

UDC 341.232.7(477+71)

K. M. Klimchuk – 6th-year Student of the International Relations Faculty of Lesya Ukrainka Volyn National University;
O. B. Pikulyk – PhD in Economic Sciences, Associate Professor of International Relations and Regional Studies Department of Lesya Ukrainka Volyn National University

CULTURAL AND HUMANITARIAN COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND CANADA

The work is done at the of International Relations and Regional Studies Department of Lesya Ukrainka Volyn National University

The factors and historical features of the formation of Ukrainian-Canadian cultural and humanitarian relations are considered. The legal basis of Ukrainian-Canadian cooperation in the cultural and humanitarian sphere is described. The analysis of the current state of cultural and humanitarian cooperation between the countries is carried out.

Key words: Ukraine, Canada, cultural and humanitarian cooperation, Ukrainian diaspora.

Клімчук К. М., Пікулик О. Б. Культурне та гуманітарне співробітництво між Україною та Канадою. Розглянуто чинники та історичні особливості формування українсько-канадських культурно-гуманітарних відносин. Охарактеризовано договірно-правову базу українсько-канадської взаємодії в культурно-гуманітарній сфері. Здійснено аналіз сучасного стану культурно-гуманітарного співробітництва між країнами.

Ключові слова: Україна, Канада, культурно-гуманітарне співробітництво, українська діаспора.

The development of effective positive relations directly between nations at the non-state level has a great influence on bilateral relations between states. The Ukrainian diaspora in Canada is now one of the most significant and influential in the world in both quantitative and qualitative terms. Today, in a developed democratic Canadian society, Ukrainians are active participants not only in the cultural, humanitarian, but also in the socio-economic and political life of Canada. The active work of such a community that stands for our interests in one of the most developed countries in the world plays an important role for Ukraine in the process of resolving its current difficult political and economic situation in the international arena. That is why the study of Ukrainian-Canadian cultural and humanitarian relations is relevant today.

The purpose of the study is to analyse the features of modern Ukrainian-Canadian cultural and humanitarian relations. Objectives of the publication is to study the formation of cultural and humanitarian bilateral relations between Ukraine and Canada, consideration of the legal framework of interstate cooperation in this field, characteristics of the state of cultural and humanitarian relations.

One of the aspects of building efficient bilateral relations with Canada in the context of Ukraine's formation as an independent state was the development of effective direct relations at the state level, at the level of public associations, cultural and educational organizations. This direction of bilateral relations between Ukraine and Canada requires greater attention due to the special connection of our countries caused by the presence of significant Ukrainian diaspora in Canada.

The cultural-humanitarian sphere of Ukrainian-Canadian cooperation is set out in the Joint Declaration on Special Partnership between Ukraine and Canada of 31 March 1994 and the Agreement on Friendship and Cooperation between Ukraine and Canada of 24 October 1994. In the Joint Declaration, the states obliged to «to cooperate actively with the aim to accelerate the effective dissemination of information on national cultural, scientific and educational achievements and to promote new achievements in these fields and to expand cultural, sports and information exchanges» [5].

The main directions of Ukrainian-Canadian relations in the XXI century are determined by the «Special Partnership» approved in 2001, and long-term «Road Map» adopted in 2009.

One of the important aspects of implementing the essence and content of these documents is partnership in ensuring cultural and educational and other human rights of the Ukrainian community in Canada. Today, Canadian governmental colleges pay more and more attention to the development of a comprehensive system of Ukrainian public, cultural, scientific, research institutions and organizations [3].

The Ukrainian diaspora in Canada is the most important factor linking the interests of the two countries. The mass emigration of Ukrainians to Canada began in 1891, although it is generally believed that immigrants from Ukraine appeared there much earlier, simply their impact on Canadian communities was negligible. Today Ukrainian diaspora consists of more than 1.4 million Ukrainians and has an extremely developed system of public and cultural organizations, scientific and research institutions, museums, art groups, and art associations. This facilitates direct interpersonal contacts between the citizens of our countries, as well as direct cooperation between such organizations in Canada and similar institutions in Ukraine. For decades, Ukrainians in Canada have accumulated a significant spiritual and cultural potential, created numerous scientific, literary and artistic treasures, and many prominent Ukrainian scientists, writers and artists have worked there [1].

Thus, until the middle of the twentieth century, Winnipeg became the center of cultural life of the Ukrainian Diaspora in Canada. Later Toronto and Edmonton continued the spiritual and cultural and enlightenment fervor of Ukrainians on the territory of North America [6]. These cities have proven to be powerful centers of Ukrainian cultural

organizations and publishing spheres. In particular, the newspaper and publishing business in the province of Alberta was based on the magazines «Nova Hromada», «Ukrainski Visti»; in Toronto articles in Ukrainian language can be read in the publications «Homin Ukrainy», «Novyi Shliah» and others [2].

The Canadian Institute of Ukrainian Studies (CIUS), which is engaged in scientific research and publishing activities, deserves great credit. The Institute was founded at the Albert University in 1976 on the initiative of prominent Ukrainian Canadian scholars. The Center for Ukrainian History Research named after Petro Jacyk, which, in particular, published the English-language «History of Ukraine-Russia» by Mykhailo Hrushevsky works at the CIUS. Among the most large-scale projects of the CIUS is the five-volume Encyclopedia of Ukraine (published by the University of Toronto, 1984–1993) [7].

In Canada, the Shevchenko Scientific Society works actively, bringing together leading scientists from various field, as well as public and social and cultural figures [2]. The center of the Shevchenko Scientific Society in Canada, founded in 1949, is Toronto. Preservation of Ukrainian memory, culture, language, holding of all-Ukrainian and international conferences is a priority area in the scientific work of Shevchenko Scientific Society.

Among the main areas of cooperation between Ukraine and Canada, cooperation in the field of education occupies a prominent place. The Canadian government has contributed to the development of education in Ukraine through a number of seminars and trainings for educators, funding and assistance in developing educational materials, as well as through the introduction of exchanges for students and teachers of educational institutions. All this had a positive impact on the development of education in Ukraine and strengthened the link between Ukraine and Canadians of Ukrainian origin [4].

For Ukraine, an important focus of international cooperation in education with Canada is to help preserve the identity of Ukrainian young people in the diaspora and of Ukrainian citizens studying in Canada. Language courses are organized, educational programs are coordinated, cultural and financial support of certain scientific, artistic and educational events, etc. is carried out. This work is carried out through the efforts of many Ukrainian and Canadian educational institutions and community organizations.

The number of Ukrainian students choosing to study in Canada has been steadily increasing in recent years. There are a number of educational programs that provide new educational opportunities for Ukrainian students: the Partnership for the Future of the International Development Agency of Canada and the Association of Universities and Colleges of Canada, the Government of Canada Scholarship Program, the Master of Business Administration Program, and the F. Bunting Internship Program., P. Jacyk Scholarship Fund and others. The Petro Jacyk Program for the Study of Modern Ukrainian History and Society was established in 2008 by a donation from the Petro Jacyk Education Foundation and a matching of funds by the Province of Alberta. The Program is a cooperative venture between the Ukrainian Catholic University, the Ivan Franko Lviv National University, and the University of Alberta [9].

Cooperation between Ukraine and Canada in the field of higher education has a long historical tradition and contributes to the intellectual development of both countries. For Canada, students from Ukraine are an important part of the educational space, as they enrich the multicultural environment of the student campus and are part of the Ukrainian diaspora in Canada.

Thus, the cultural and humanitarian bilateral relations between Ukraine and Canada have a long history and are highly developed. The main factor in the formation of close ties in this sphere is a large Ukrainian diaspora in Canada, which, is now one of the most significant in the world. Ukrainian Canadians are active participants not only in the cultural but also in the socio-economic and political life of Canada. Their active work plays an important role for Ukraine in its current difficult situation in the international arena.

Ukrainian Canadians activity plays contribute to building friendly and mutually beneficial relations between states and cooperation in cultural and humanitarian sphere.

Джерела та література

1. Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991). Монреаль. Оттава. Канада: Українська Могиллянсько-Мазепинська академія наук (УММАН), 1991. 485 с.
2. Ключковська І., Гумницька Н. Українська діаспора в об'єктиві сучасності – національно-політичний та духовно-культурний феномен / Міжнар. ін-т освіти та культури з діаспорою (МІОК). URL: <https://miok.lviv.ua/?p=379>
3. Михайлюк В. В., Михайлюк В. П. Українсько-канадське співробітництво: пріоритети ХХІ століття. *Вісн. Східноукр. нац. ун-ту ім. Володимира Даля*. 2018. № 5 (246). С. 47–50.
4. Ситник Н. І. Зародження українсько-канадської співпраці в сфері вищої освіти. *Вісн. Нац. акад. держ. прикордонної служби України*. 2014. Вип. 1. С. 32–46.
5. Спільна Декларація про особливе партнерство між Україною та Канадою. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_002#Text
6. Martynowych O. Ukrainians in Canada. The Formative Period, 1891–1924. Canadian Institute of Ukrainian Studies Press. University of Alberta. Edmonton. 1991.
7. Martynowych O. Ukrainians in Canada. The Interwar Years. Book 1. Social Structure, Religious Institutions, and Mass Organizations. Canadian Institute of Ukrainian Studies Press. Edmonton. Toronto, 2016.
8. Petro Jacyk program for the study of modern Ukrainian history and society. URL: <https://jacykfoundation.com/university-programs/ukrainian-catholic-university.html>.

УДК 341.232.7(470:476)

А. І. Васильчук – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
А. А. Моренчук – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

РОЗВИТОК РОСІЙСЬКО-БІЛОРУСЬКИХ ВІДНОСИН У КІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій
ВНУ ім. Лесі Українки*

Розглядається розвиток російсько-білоруських відносин. Відзначається, що впродовж 1990-х років держави сформували нормативно-правове та інституційне підґрунтя для формування Союзної держави. Водночас фактичне втілення проекту забуксувало у зв'язку з небажанням О. Лукашенка втрачати свої політичні позиції. Посилення економічного тиску з боку Росії, міжнародна ізоляція, внутрішня нестабільність примушують Білорусь все більше поступатися суверенітетом на користь формування Союзної держави.

Ключові слова: Союзна держава, Російська Федерація, Білорусь, відносини, інтеграція.

Vasilchuk A. I., Morenchuk A. A. Development of Russian-Belarusian Relations in the Late XX and Early XXI Centuries.

The development of Russian-Belarusian relations is considered. It is noted that during the 1990s the states formed the legal and institutional basis for the formation of the Union State. At the same time, the actual implementation of the project stalled due to Lukashenko's unwillingness to lose his political position. Increasing economic pressure from Russia, international isolation, and internal instability are forcing Belarus to increasingly cede sovereignty in favor of a Union State.

Key words: Union State, Russian Federation, Belarus, relations, integration.

Початком міждержавних відносин між Росією та Білоруссю як незалежними державами можна вважати підписання Біловезьких угод і утворення СНД після розпаду СРСР в 1991 р. Дипломатичні відносини між Російською Федерацією й Республікою Білорусь були встановлені 25 червня 1992 р. [2]. 13 листопада 1992 р. було підписано Угоду про вільну торгівлю, а 6 січня 1995 р. – угоду про Митний союз.

21 лютого 1995 р. був підписаний Договір про дружбу, добросусідство та співробітництво між Російською Федерацією й Республікою Білорусь. Ґрунтуючись на положеннях цього Договору, 2 квітня 1996 р. був укладений Договір про утворення Співтовариства Білорусі та Росії. Відповідно до Договору про утворення Співтовариства Білорусі та Росії було вирішено створити політично й економічно інтегроване об'єднання. Договором про утворення Співтовариства Білорусі й Росії було передбачено створення представницького органу. 29 квітня 1996 р. в місті Санкт-Петербурзі керівники парламентів двох країн підписали угоду про Парламентські Збори.

Процес подальшої інтеграції Республіки Білорусь й Російської Федерації знайшов своє відображення в підписанні 2 квітня 1997 р. у Москві президентами країн Договору про Союз Білорусі та Росії. Розвиток Союзу Білорусі та Росії здійснювався відповідно до напрямів, визначених Декларацією про подальше єднання Білорусі та Росії від 25 грудня 1998 р. 23 травня 1997 р. відбулося підписання Статуту Союзу Білорусі та Росії. Відповідно з ним, були утворені Вища рада та Виконавчий комітет Союзу Білорусі та Росії. Парламентська Збори Співтовариства було перетворено в Парламентське Зібрання Союзу Білорусі та Росії.

В 1997–1998 рр. здійснювалося формування виконавчих органів Союзу, загального бюджету, розробка та реалізація перших союзних програм. Утворені Прикордонний і Митний комітети, Комітет із питань безпеки. У січні 1998 р. був підписаний Договір про спільну телерадіомовну організацію Союзу Білорусі та Росії.

25 грудня 1998 р. глави держав підписали Декларацію про подальше єднання Білорусі та Росії, Договір про рівні права громадян, а також Угоду про створення рівних умов суб'єктам господарювання. 8 грудня 1999 р. в Москві відбулося підписання Договору про створення Союзної держави й була прийнята Програма дій Республіки Білорусь та Російської Федерації щодо реалізації положень Договору про створення Союзної держави. 26 січня 2000 р. цей договір вступив у силу. Найважливішими етапами його реалізації мали стати створення загальної правової бази Союзу Білорусі та Росії, а також формування єдиного економічного, оборонного й гуманітарного простору [3].

Однак на практиці цей проект носив більш формальний характер. На цілковиту інтеграцію Білорусь не йшла. Очевидно, О. Лукашенко розумів, що його роль тут скоріше зведеться до рівня губернатора. Проте, починаючи з 2019 р., Російська Федерація інтенсифікувала процес втягування Білорусі до своєї орбіти. Використовувався традиційний інструмент зовнішньополітичного тиску – ціни на енергоносії.

Білорусь довго купувала російське паливо за зниженими цінами, без експортних мит. При цьому більшу частину палива переробляла й перепродавала на міжнародні

ринки. Білорусь щорічно імпортувала близько 23 мільйонів тонн, але на свої потреби витрачала лише 6 мільйонів, а решту перенаправляла на зовнішні ринки. Але в 2019 р. ситуація змінилася: Росія почала в принципі відмовлятися від експортних мит і замість цього вирішила збільшити податок на видобуток корисних копалин, який платять самі російські компанії, що видобувають нафту. Цю схему назвали «податковим маневром». Для внутрішнього ринку при цьому вигадали спеціальний податкове вирахування, але для Білорусі воно не працює, тому що це інша країна й у неї інший податковий кодекс. Білорусь у результаті цього «маневру» почала втрачати свою перевагу під час перепродажу нафти. А з 2024 р. й зовсім буде купувати паливо за світовими цінами. Свої втрати Мінськ оцінює в 10,5–11 млрд дол. Вважається, що в «союзній програмі» цю проблему мають якось вирішити можливо, запровадженням єдиного податкового кодексу. Але багато експертів вважають, що це нереалістичний сценарій. Подібна ситуація склалась і в газовій сфері.

Із серпня 2020 р. позиції О. Лукашенка різко погіршилися у зв'язку з масовими протестами та втратою легітимності. Цю ситуацію В. Путін намагається використати максимально на свою користь. На вересень 2021 р. Білорусь та Росія узгодили 28 «союзних програм щодо інтеграції», або як їх ще називають – «дорожніх карт». Про їх зміст повідомляють опосередковано, але вказують, що сторони домовилися про зближення макроекономічної політики, гармонізацію валютного регулювання, уніфікацію бухобліку та бухгалтерської звітності, гармонізацію податкового законодавства, формування єдиної аграрної та промислової політики, формування спільного ринку газу, про єдиний ринок електроенергії та про спільний розвиток атомної енергетики [1]. Водночас значне занепокоєння викликає зближення у сфері безпеки й оборони.

Білорусь важлива для Росії як вихід до Європи для транспортно-комунікаційних маршрутів (залізниці та автомобільні дороги, газопроводи та нафтопроводи, ЛЕП тощо). Через успадковану структуру своїх господарських комплексів вони є незаміними виробничо-технологічними партнерами й взаємодоповнюючими ринками.

Таким чином упродовж 1990-х років Росії та Білорусі вдалося закласти фундаментальну договірну основу для реалізації інтеграційного об'єднання. Однак практичного втілення проект не знайшов. О. Лукашенко тривалий час уміло лавірував між Російською Федерацією та іншими зовнішніми партнерами, вишукуючи економічні зиски та зберігаючи політичну незалежність. Однак посилення економічного тиску з боку Росії, ізоляція з боку Заходу, внутрішня нестабільність примушують його все більше поступатися суверенітетом на користь формування Союзної держави. Однак зрушення у цьому напрямі не слід переоцінювати, так як О. Лукашенко вже не раз демонстрував уміння вміло вислизати з тісних обіймів Кремля. Тому щодо подальшого розвитку подій ще слід робити обережні прогнози.

Джерела та література

1. 28 положень щодо інтеграції Росії і Білорусі. Про що домовились Путін і Лукашенко. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/putin-i-lukashenko-uzhodyly-28-polozhen-shchodo-intehratsiyi-rosiyi-i-bilorusi/31453457.html>
2. Программы Союзного государства: новости, события, факты. *Информационно-аналитический портал Союзного государства*. URL: <http://www.soyuz.by/?guid=114836>
3. Республика Белоруссия (Справочная информация). *Посольство Российской Федерации в Республике Беларусь*. URL: <http://www.belarus.mid.ru/sprav/03.html>

І. М. Назар – студентка 3 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
А. В. Карагодіна – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки

ОСНОВНІ ЕТАПИ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РОСІЙСЬКО-ГРУЗИНСЬКИХ ВІДНОСИН У КІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **Є. В. Вознюк** – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки*

Розглядаються основні етапи та особливості розвитку російсько-грузинських відносин у кінці ХХ – на початку ХХІ століття. Проаналізовано конфліктогенну ситуацію щодо анексованих територій Абхазії та Південної Осетії як засобу політичного та дипломатичного тиску на Грузію задля зменшення впливу НАТО на розвиток їхніх двосторонніх відносин.

Ключові слова: Грузія, Російська Федерація, міждержавні відносини, конфлікт.

Nazar I. M., Karagodina A. V. The Main Stages and Features of the Russian-Georgian Relations Development in the late XX and early XXI Century. The main stages and features of the Russian-Georgian relations development in the late XX and early XXI century are considered. The conflict situation regarding the annexed territories of Abkhazia and South Ossetia as a means of political and diplomatic pressure on Georgia is analysed in order to reduce NATO's influence on the development of their bilateral relations.

Key words: Georgia, Russian Federation, interstate relations, conflict.

На сьогодні Грузія відіграє найважливішу роль серед країн Південного Кавказу, що не в останню чергу визначається особливостями регіональної політики Тбілісі. Сучасна політична еліта прагне показати державу як лідера регіону, пропонуючи себе як стратегічного союзника та провідника регіональних інтересів західного світу. Саме тому будь-які політичні чи соціально-економічні процеси в Грузії актуальні й з погляду їхнього впливу не лише на ситуацію в країні, а й у Кавказькому регіоні загалом.

У геополітичному відношенні Грузія вважається ключовою державою в зоні Закавказзя з багатою історичною спадщиною, високим рівнем культури та освіти населення, розвиненими зовнішніми зв'язками, популярністю та певним авторитетом на Заході. Відносини з Грузією є досить важливими для Росії, оскільки вони значною мірою впливають на провадження політики цього регіону.

Початок просування Росії у бік Кавказу належить до раннього періоду історії міждержавних відносин. До 1991 р. Грузія входила до складу СРСР, проте після його розпаду й до сьогодні відносини між Москвою та Тбілісі є нестабільними та напруженими. Після виходу зі складу Радянського Союзу грузинський уряд проводив політику дезінтеграції з РФ та іншими колишніми республіками СРСР. Президент Грузії Звіад Гамсахурдіа негативно ставився до співпраці з Кремлем.

Після воєнного перевороту, який очолив Едуард Шеварднадзе (екс-міністр закордонних справ СРСР), Звіад Гамсахурдіа був зміщений зі своєї посади. У період президентства Е. Шеварднадзе у російсько-грузинських відносинах не відбувалося великих конфліктів, проте він дотримувався політики балансування між Російською Федерацією та НАТО.

1 липня 1992 р. встановлено дипломатичні відносини між Російською Федерацією та Грузією. Базовим міжурядовим документом у сфері двостороннього торговельно-економічного співробітництва стало Угода про вільну торгівлю від 3 лютого 1994 р. 1 березня 1994 року Республіка Грузія вступила до СНД [1, с. 112].

Грузія є одним із членів та засновників ГУАМ – організації, яка була створена в середині 1990-х рр. і відрізняється антиросійською спрямованістю. Крім неї до об'єднання входять Україна, Азербайджан, Молдова. У червні 1993 р. під час офіційного візиту грузинської делегації до Брюсселя представниками грузинського уряду було вжито перших заходів щодо встановлення військово-політичного співробітництва з НАТО [3, с. 65].

Основним результатом цієї діяльності стало підписання угоди про приєднання до програми «Партнерство заради миру» (23 березня 1994 року) [3, с. 106]. Загострення відносин між Москвою та Тбілісі сталося під час зіткнення інтересів Росії з інтересами НАТО та Європи у зв'язку із ситуацією навколо Югославії у 1999 р. На той момент Грузія набула чималих переваг у відносинах з альянсом. 5 грудня 1995 р. дві сторони підписали угоду про індивідуальну програму співробітництва. У 1997 р. президент Грузії Е. Шеварднадзе відвідав Вашингтон зі спеціальним візитом, а 27 січня 1999 р. Тбілісі прийнято до Ради Європи. З 2001 р. США почали надавати акцентовану підтримку грузинському державі у боротьбі з організованою злочинністю, а з квітня 2002 р. почала здійснюватися Програма навчання та оснащення ЗС Грузії у питаннях реорганізації військових підрозділів за стандартами НАТО.

За час президентства Михаїла Саакашвілі ступінь співробітництва у грузинсько-російських відносинах набув найнижчої позначки за весь пострадянський період. Із початку 2004 р. М. Саакашвілі робив різкі заяви у бік Російської Федерації, звинувачуючи її в потуранні сепаратистським прагненням влади Південної Осетії та Абхазії, які не бажають врегулювати відносини. Проте до кінця 2005 р. торговельно-економічне співробітництво між Росією та Грузією активно розвивалося.

2006 року відбулася низка конфліктів між Російською Федерацією та Грузією: шпигунський скандал; скандал, пов'язаний із депортацією грузинських громадян із території Росії; винний скандал (результатом останнього стала заборона ввезення алкогольної та мінеральної грузинської продукції на територію Росії).

Найнапруженішим моментом у їхніх двосторонніх відносинах став напад грузинських військ на Південну Осетію 8 серпня 2008 р., після чого Росія також ввела свої війська на цю територію, захищаючи її громадян. Після п'яти днів напружених бойових дій ініціатори конфлікту були витіснені російськими військовими. У період із 14 по 16 серпня конфліктуючі сторони підписали мирний план Медведева – Саркозі, який поклав край активним військовим діям. Відносини між Росією та Грузією на той момент перебували в гострій кризі. По закінченню конфлікту вище керівництво Тбілісі ухвалило рішення про вихід із СНД та розрив дипломатичних відносин з Росією. 26 серпня 2008 р. президент Росії Д.А. Медведев своїми указами визнав незалежність Абхазії та Південної Осетії, як наслідок – формальні відносини між державами почали здійснюватися за посередництва швейцарських дипломатів. При посольствах Швейцарії у Москві та Тбілісі донині працюють секції інтересів Грузії та Росії [4, с. 98].

Восени 2010 р. найвище політичне керівництво Грузії оголосило про запровадження безвізового в'їзду для російських громадян, які проживають на території республік Північного Кавказу.

У 2013 р. в Грузії відбулися вибори, за якими слідували кардинальні зміни у всій політичній системі. Президентом республіки став Георгій Маргвелашвілі й нова влада почала краще сприймати відносини з Росією, як складовим елементом просування її до європейської та північноатлантичної інтеграції.

У жовтні 2014 р. між країнами відновлено регулярне авіасполучення. Результатом цього стало збільшення туристичного потоку між країнами. За даними грузинського МВС, росіяни займають 4-е місце за кількістю іноземних туристів у Грузії [5, с. 42].

У грудні 2015 р. було значно полегшено процес видачі російських віз для громадян Грузії: громадянам Грузії оформлятимуться ділові, робочі, навчальні та гуманітарні візи будь-якої кратності, а також приватні візи незалежно від наявності кривдності між запрошуючим та запрошеним за дійсними запрошеннями, що видаються у встановленому порядку органами ФМС Росії.

Тридцять років із моменту здобуття незалежності Грузія відчуває на собі гібридний російський вплив – практику, яка значно привернула увагу світової спільноти після агресії щодо України. РФ застосовує комплекс інструментів тиску, щоб впливати на прийняття грузинським урядом рішень, особливо у зовнішній політиці та політиці безпеки. Ці інструменти включають у себе традиційні механізми примусу, враховуючи використання військової сили або її загрози; геополітичні реалії на місцях, серед яких найяскравішим прикладом є прямий контроль над двома анексованими районами Грузії – Абхазією та Південною Осетією, як засіб для здійснення дипломатичного тиску, а також використання економічної залежності як для застосування покарань, так і винагород за прийняття окремих політичних рішень. Вони також включають такі аспекти, як кооптація та диверсія, спрямовані на введення агентів впливу в політичну еліту та суспільство грузинської держави; кібератаки та різного роду пропагандистські наративи в інформаційній сфері для створення потрібних думок як у Грузії, так і в її ключових партнерів у країнах Заходу, що сприяє цілковитому забезпеченню інтересів Росії.

Хоча використання подібного набору інструментів для гібридного впливу, кожен з яких, у свою чергу, є фактором конфліктогенності в двосторонніх відносинах, для досягнення цілей зовнішньої політики не є унікальним у міжнародній практиці, однак їх детальний розгляд є корисним для України, яка сьогодні змушена протидіяти гібридній війні з боку Російської Федерації [2, с. 56].

Таким чином, двосторонні відносини між Росією та Грузією з моменту розпаду СРСР були напруженими та нестабільними. Найбільш критичним моментом став напад грузинських військ на Південну Осетію у 2008 р. З часом, а особливо з приходом до влади Георгія Маргвелашвілі змінився й вектор відносин з РФ: відновилося авіасполучення, на прилавки російських магазинів повернулася грузинська алкогольна та мінеральна продукція, спростився процес видачі російських віз для грузинських громадян. Але для того, щоб повністю відновити дипломатичні відносини, потрібно знайти компроміс щодо вирішення абхазького та південноосетинського питань, так як у Москві та Тбілісі протилежні думки щодо їх статусу. Варто зауважити, що для Грузії надзвичайно вигідна торговельно-економічна співпраця з Росією, а для останньої важливо, щоб Тбілісі не розміщував на своїй території військові бази НАТО та згорнув співпрацю з цим військово-політичним блоком.

Джерела та література

1. Куріленко А. В. Зародження політичних суперечок між Росією та Грузією. *Матеріали Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених «Світ і Україна у*

дзеркалі історії»: збірн. наук. праць (27 листопада 2020 р., м. Сєвєродонецьк) / за ред. Поркуян О. В., Фомін А. В., Бровендер Ю. М., Литвиненко Р. О., Тригуб О. П. та ін. Сєвєродонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля. 2021. С. 112–116.

2. Рижиков М. М. Міжнародна інформаційна безпека: Сучасні виклики та загрози. Київ: Центр вільної преси. 2015. 916 с.

3. Barcik J., Srogosz T. Prawo międzynarodowe publiczne. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck. 2007.

4. Bargiel-Matuszewicz K. Negocjacje i mediacje. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne Bercovitch. 2007.

5. Bercovitch J., Jackson R. D. W. Conflict Resolution in the Twenty-first Century: Principles, Methods, and Approaches. University of Michigan: Press Ann Arbor. 2009. 240 p.

УДК 338.48(477:0.61ЄС)

С. Ю. Лебідь – студентка 6 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄС

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних комунікацій та політичного аналізу ВНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **Н. П. Карпчук** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу ВНУ ім. Лесі Українки*

Розглядається розвиток туристичного співробітництва України з країнами ЄС. Теоретично обґрунтовано розвиток туризму України як перспективного сектору євроінтеграційних процесів у контексті міжнародного співробітництва з країнами ЄС. Розглянуто напрями співробітництва з ЄС. Визначено негативні фактори, які впливають на перспективу співробітництва України з країнами ЄС.

Ключові слова: міжнародний туризм, країни ЄС, Україна, туризм, туристична політика України, співробітництво з ЄС.

Lebid S. Y. Development of Tourist Cooperation Ukraine with EU Countries. In the paper the development of Ukraine's tourism cooperation with EU countries studies. The development of tourism in Ukraine as a promising sector of European integration processes in the context of international cooperation with EU countries is theoretically substantiated. Areas of cooperation with the EU are considered. Negative factors influencing the prospects of Ukraine's cooperation with EU countries have been identified.

Key words: international tourism, EU countries, Ukraine, tourism, tourism policy of Ukraine, cooperation with the EU.

Актуальність дослідження. Міжнародний туризм давно перестав бути просто соціальним явищем, став невід'ємною частиною світової економічної системи, однією з найбільш динамічних її галузей. За швидкі темпи зростання та розвитку він був визнаний фахівцями економічним феноменом сучасності. Щороку величезна кількість

туристів перетинає державні кордони, роблячи цей вид економічної діяльності посправжньому глобальним. Актуальності набуває реалізація туристичної політики України у співробітництві з країнами ЄС.

Постановка проблеми. Україна має вагомі об'єктивні передумови, щоб увійти в найрозвиненіші в туристичному відношенні країни світу: вигідне геополітичне розташування, володіє значним туристично-рекреаційним потенціалом, фінансовою та технічною допомогою, а також інвестиційними туристичними проектами. Однак Україна практично не застосовує новітні технології для туристичної сфери, які в країнах ЄС давно є повсякденні: електронні готельні довідники, транспортні маршрути з переліком та зазначенням вартості послуг, які надаються тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання специфіки співробітництва з країнами ЄС досліджували такі вчені, як В. Артеменко, О. Гальцова, В. Гречаник, О. Краєвська, Ю. Присяжнюк, Н. Юрченко, В. Яровий та ін.

Аналіз праць вітчизняних учених дає підстави зробити узагальнення, що інтеграція України до ЄС характеризується важливими економічними перевагами, насамперед, для України. Слід виокремити макроекономічну стабільність, підвищену економічну продуктивність, зростання обсягів у торговельному секторі України та ЄС, регулювання вільного руху факторів виробництва в межах ЄС, гарантування захисту прав працівників та споживачів [7, с. 170].

Виклад основного матеріалу. Передусім зазначимо, що причина популярності Європи як туристського регіону зумовлена як високим рівнем розвитку туристичної інфраструктури, так наявністю багатого культурно-історичного потенціалу. На території країн ЄС розвиваються всі види туризму, починаючи від класичних, таких як культурно-пізнавальний (екскурсійний) та рекреаційний, і, завершуючи екстремальним та подієвим.

Розвиток співпраці з країнами ЄС визначають програма імплементації Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС (УПС) [2], Указ Президента України від 11.06.1999 р. № 615/98 «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» [4] та від 14.09.2000 р. № 1072/2000 «Про Програму інтеграції України до Європейського союзу» [5], рішення самітів Україна – ЄС, доручення Президента щодо співробітництва України з ЄС, Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у сфері туризму» [6].

Варто підкреслити, що 2014 р. Україна та ЄС, Європейське співтовариство з атомної енергії та їх держави-члени підписали Угоду про асоціацію, яка Україна ратифікувала Україною відповідним законом 16 вересня 2014 р. Зокрема, стаття 19 цього документу зазначає, що сторонами-підписантами гарантується спрощення візового режиму. Цей факт дає змогу значно сприяти зростанню потоку туристів за кордон та безпосередньо в країну. Зазначена міжнародна Угода у ст. 16 р. V («Економічне та галузеве співробітництво») характеризує саме туристичну галузь. Цим документом регламентується основні напрями співробітництва в туристичній галузі [8, с. 21].

Можемо стверджувати, що співробітництво з ЄС ґрунтується на таких напрямках, як:

- обмін інформацією, вдосконалені практики, досвід та передача «ноу-хау», зокрема інноваційними технологіями;
- встановлення стратегічного партнерства між державними, приватними та суспільними інтересами щоб забезпечити сталий розвиток туризму;
- просування та розвиток туристичних продуктів і ринків, інфраструктури, людських ресурсів та інституційних структур;
- розвиток та імплементація ефективних політик і стратегій, зокрема відповідних правових, адміністративних та фінансових аспектів;
- навчання спеціалістів із сфери туризму, а також нарощення потенціалу в цій галузі, щоб підвищити стандарти якості надання туристичних послуг;

– розвиток і сприяння туризму на основі місцевих громад [2].

Також вважаємо, що існують й негативні фактори, які мають суттєвий вплив на перспективу співробітництва з країнами ЄС у туристичній сфері:

– слабка комунікаційна доступність перспективних для освоєння територій у туристично-рекреаційних цілях (логістична система);

– здебільшого невідповідність рівня комфортності та організаційно-економічного механізму функціонування рекреаційної інфраструктури міжнародним нормам та стандартам;

– територіальна диференціація у господарському використанні рекреаційного потенціалу.

Висновки. Таким чином, на сьогодні міждержавне регіональне туристичне співробітництво має сформовану правову основу. В її формуванні центральне місце належить міжнародним міжурядовим організаціям. Розвиток дво- та багатостороннього співробітництва з європейськими державами та з його провідними інституційними структурами та економічними об'єднаннями робить Україну відкритою для міжнародного туристичного співробітництва. Однак, за умови активної державної політики та узгоджених дій всіх органів державної та місцевої влади з розвитку туризму, сприйняття міжнародного туризму як форми розвитку інтеграційних комунікацій, туризм стане ще потужнішою національною індустрією, а міжнародні відносини стійкішими та міцнішими.

Джерела та література

1. Про внесення змін до Закону України «Про туризм»: Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1282-IV (розділ VII, ст. 35). *Голос України*. 26 грудня. 2003. № 247.

2. Угода про партнерство і співробітництво між Європейськими Співтовариствами і Україною. *Європейський Союз: політика, економіка, право: навч. посібник / за ред. Н. В. Антонюк, М. М. Микієвича*. Львів, 2005. С. 447–498.

3. Протокол до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (УПС) про приєднання Чеської Республіки, Естонської Республіки, Республіки Кіпр, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Угорської Республіки, Республіки Мальта, Республіки Польща, Республіки Словенія та Словацької Республіки до УПС та внесення змін до УПС від 29.04.2004 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=c&find=1&org=856>

4. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України № 615/98 від 11.06.1999 р. *Офіційний вісник України*. 1998. 02.07. № 24. С. 3.

5. Про Програму інтеграції України до Європейського союзу: Указ Президента України №1072/2000 від 14.09.2000 р. *Офіційний вісник України*. 2000. 13.10. № 39. С. 2, ст. 1648.

6. Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у галузі туризму: Указ Президента України № 1213/2001 від 14 грудня 2001 р. *Офіційний вісник України*. 2002. 04.01. № 51. С. 68, ст. 2266.

7. Краєвська О., Присяжнюк Ю. Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної політики ЄС. *Вісник Львівського університету. Міжнародні відносини*. 2012. Вип. 29 (1). С. 170–178.

8. Яровий В. Євроінтеграція та вітчизняний туризм: основні аспекти. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Економічні науки*. 2016. Вип. 17. Ч. 4. С. 21–23.

ДІЯЛЬНІСТЬ ДІАСПОР ЯК НАПРЯМ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКО-ГРУЗИНСЬКИХ ВІДНОСИН

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій
ВНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **Н. І. Романюк** – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій
ВНУ ім. Лесі Українки*

Проаналізовано особливості діяльності грузинської діаспори в Україні та української діаспори в Грузії, визначено роль громадських організацій у розвитку українсько-грузинських відносин у гуманітарній сфері.

Ключові слова: Україна, Грузія, діаспора, гуманітарна сфера, громадські організації.

Herasymchuk M. A. Activities of Diasporas as a Direction of Georgian-Ukrainian Relations Development. The peculiarities of the activity of the Georgian diaspora in Ukraine and the Ukrainian diaspora in Georgia are analyzed, the role of public organizations in the development of Ukrainian-Georgian relations in the humanitarian sphere is determined.

Key words: Ukraine, Georgia, diaspora, humanitarian activity, public organizations.

Співробітництво між Україною та Грузією в гуманітарній сфері стає дедалі активнішим. Ключовими його напрямками є: розвиток прямих зв'язків між науково-освітніми, культурно-освітніми, культурно-мистецькими організаціями та установами обох країн; надання державної підтримки реалізації найважливіших культурних ініціатив; удосконалення роботи культурно-інформаційних та культурно-гуманітарних центрів; надання допомоги національним громадам тощо. Важливу роль у реалізації цього співробітництва відіграє українська діаспора в Грузії й грузинська – в Україні.

Мета дослідження – проаналізувати особливості співробітництва України та Грузії в гуманітарній сфері та визначити роль діаспор двох країн у цьому співробітництві.

В епоху глобалізації діаспора стає важливим елементом транснаціональних зв'язків і фактором розвитку міждержавного співробітництва. З моменту становлення українсько-грузинських відносин діаспора є важливим фактором співробітництва між цими державами, особливо в гуманітарній сфері.

Громадські організації, створені українською діаспорою в Грузії й грузинською діаспорою в Україні, здійснюють активну діяльність у гуманітарній сфері. Вони проводять регулярну роботу з поглиблення знань про свої країни, їх історію, популяризують свою мову та літературу, вшановують пам'ять своїх видатних письменників і поетів. Важливою є робота театральних і художніх студій, які створені майже у всіх осередках української і грузинської діаспор.

Усі питання, що стосуються захисту прав українських та грузинських громад регулюються ст. 9 Договору про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу між Україною та Грузією, який був підписаний 13 квітня 1993 р. У цій статті зазначено, що сторони забезпечують захист етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин на своїй території та створюють умови для її збереження й розвитку [5].

За переписом 1989 р., у Грузії проживало 52,4 тис. українців. Із розпадом Радянського Союзу відбувся відтік українців із Грузії, зумовлений, насамперед, спалахом збройного конфлікту у цій країні. Згідно результатів перепису, який був проведений в 2014 р. в Грузії залишилося лише 6034 етнічних українців (рис. 1) [8].

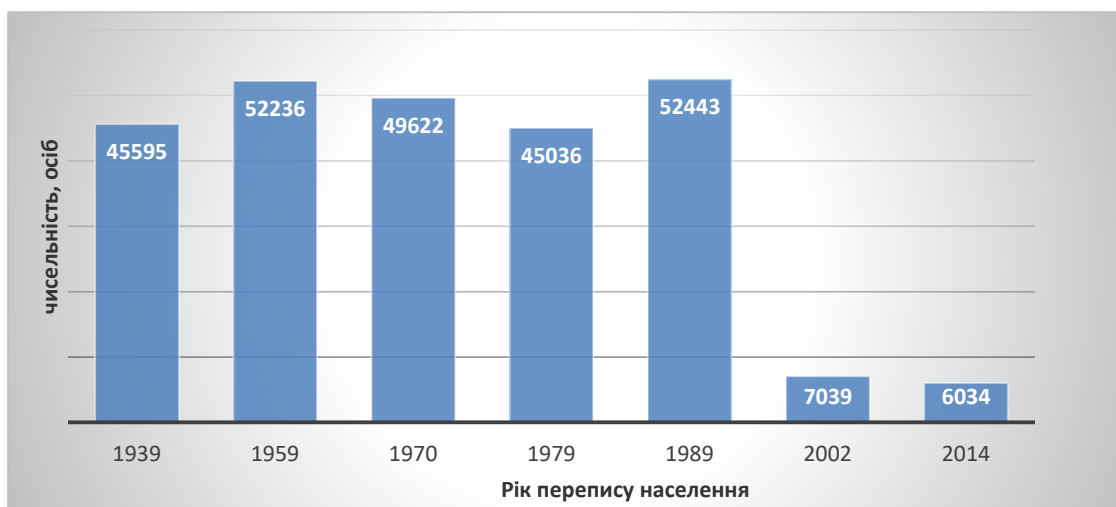

Рис. 1. Динаміка чисельності українського населення у Грузії за даними переписів, осіб

За даними останнього всеукраїнського перепису населення, який був проведений у 2001 р. на території України проживало 34 200 грузинів [3], але можемо зробити припущення, що кількість грузинів в Україні теж зменшилася. Нові офіційні дані щодо грузинської діаспори ми зможемо побачити лише в 2023 р., коли буде проведено черговий Всеукраїнський перепис населення.

Грузинська громада на території України була створена близько 300 років тому внаслідок нападів Османської та Іранської імперій і значно зросла з початком російської окупації Абхазії в наші часи. Представники грузинської діаспори в Україні є одними з найвідоміших: вони займали високі державні посади й стали першими іноземними громадянами, прийнятими на службу до Збройних сил України після початку агресії Росії проти України. Наприклад, Жванія Давид Важаєвич є українським політиком, Народним депутатом України 4–7 скликань, підприємцем. Міхеїл Саакашвілі – грузинський і український політик, колишній губернатор Одеської області, екс-голова Виконавчого комітету Національної ради реформ України. Олександр Квіташвілі – грузинський і український політичний діяч, колишній міністр охорони здоров'я України.

З 2014 р. грузини беруть участь у російсько-українській війні. Вони заснували Національний легіон Грузії під командуванням Мамуки Мамулашвілі. У 2016 р. Легіон був інтегрований до складу Збройних Сил України. Грузини стали першими іноземними громадянами, офіційно прийнятими до Збройних Сил України [10].

Для задоволення етнокультурних потреб грузин в Україні діє низка національно-культурних товариств. Їхня головна мета – сприяння всебічному співробітництву між народами України та Грузії, збереження та розвиток національної культури та освіти, традицій і звичаїв. Сьогодні в Україні функціонують 13 національно-культурних товариств грузинської спільноти. Це такі організації, як Асоціація грузин України «Іберія», Всеукраїнське суспільне об'єднання «Георгія», Національно-громадське об'єднання «Грузія», Культурний центр «Мзіурі», Національно-культурне товариство «Сакартвело», Грузинське товариство «Арагві» та ін. [9].

Представники грузинської діаспори приділяють велику увагу творчому вихованню молоді. У 2000 р. в Києві була створена дитяча грузинська школа-студія «Іберія», яка у 2008 р. перетворилася в однойменний Грузинський культурно-освітній центр. Школа стала багатофункціональною та заявила про себе як про школу високопрофесійного рівня. Поглибилося вивчення грузинської мови. Поряд із грузинською мовою та літературою діти вивчали історію Грузії, її традиції, культуру та мистецтво.

Одним із перших на території України в Одесі було створене грузинське національно-культурне товариство «Сакартвело». Важливою подією в житті товариства було відкриття грузинської недільної школи в 2001 р. З 2017 р. в «Сакартвело» відкриті курси вивчення грузинської мови [2].

14 квітня 2018 р. в Одеському літературному музеї відбулася презентація виставки, яка присвячена особливим історіям українських військовослужбовців і добровольців, які допомагали Грузії під час військового конфлікту з Росією в Абхазії в 1992–1993 рр., а також грузинсько-український патріотичний захід «Мова – Батьківщина – Віра!» до Дня національної єдності, громадянської злагоди й пам'яті загиблих за Грузію та до Дня грузинської мови [1].

Українці, які залишились у Грузії для задоволення своїх мовних, культурних, освітніх та інших потреб створили низку громадських організацій: Асоціація українців, що проживають у Грузії, Спілка журналістів «Будинок грузинсько-української преси та книг», Міжнародний український культурно-освітній центр Тараса Шевченка, українська молодіжна організація «Світанок», Міжнародний культурно-благодійний та науково-освітній союз української громади Грузії «Дніпро», «Форум українців Грузії», Квемо-Картлінське обласне українське об'єднання імені Л. Українки, Асоціація українців Грузії «Рушник», Спілка українських вчителів Грузії «Освічені», українсько-грузинська асоціація «Дружба» та ін..

Асоціація українців – мешканців Грузії (м. Тбілісі) була створена 15 липня 1992 р. й є одним із найбільших громадських об'єднань українців, яке нараховує до двох тисяч членів. Із 1995 р. при Асоціації діє культурно-освітній центр, у рамках якого працюють бібліотека, дитяча художня студія, хореографічний, вокальний, музичний, вокально-інструментальний гуртки, а також створені вокальний ансамбль «Сонечко», хореографічний ансамбль «Червона калина», молодіжний хор «Юність» [9].

Із 2003 р. в Грузії працює культурно-благодійна та науково просвітницька спілка української громади Грузії «Дніпро», яка займається науково-дослідною роботою з вивчення та дослідження історії українсько-грузинських відносин, відкриття маловідомих сторінок взаємовідносин двох народів, популяризації української тематики в Грузії. Громада об'єднує понад 1500 етнічних українців Грузії [6].

Щороку із залученням українських громадських організацій проводяться близько 40 заходів із метою відзначення державних та національних свят у Грузії та важливих для України дат. Організовується та надається допомога у проведенні понад 50 культурних заходів у Грузії за участю представників України, включаючи фестивалі, концерти, конкурси, виставки, презентації, конференції, круглі столи, пам'ятні вечори, кінопокази, публічні читання, благодійні та громадські акції, урочисті церемонії тощо [5].

З 2017 р. успішно впроваджено проект «Діти хочуть миру!», який організований українськими та грузинськими громадськими організаціями для українських та грузинських дітей, батьки яких захищали суверенітет та територіальну цілісність Грузії (1992–1993 рр. в Абхазії та 2008 р. під час російсько-грузинської війни) й України (АТО / ООС у східних регіонах України з 2014 р.), а також для дітей соціально активних громадян, які виступають проти російської пропаганди, окупації тощо [6].

Організаторами проекту є Благодійний фонд «Аліло-2015» (м. Батумі), Центр Демократичного Розвитку Молоді «Синергія» (м. Одеса) та грузинський культурно-освітній центр «Іберія» (м. Одеса). Українські майстри слова регулярно беруть участь у щорічному Міжнародному поетичному фестивалі «Світ поезії – світ без війни».

Посольство України в Грузії підтримує постійні зв'язки з українськими громадськими організаціями Грузії: залучає їх до заходів, які проводяться Посольством, з відзначення національних свят і важливих дат України, а також сприяє у проведенні заходів українською громадою в Грузії.

Отже, однією зі сфер українсько-грузинського співробітництва є гуманітарна сфера. За період багаторічної співпраці Україна та Грузія довели, що мають глибокі й міцні стосунки, які підтримуються їхніми діаспорами. В умовах російської агресії спостерігається підвищення інтересу Грузії до нашої країни та української культури, активізація взаємодії з українською діаспорою, яка мешкає у цій країні.

Джерела та література

1. Братні народи України та Грузії: спільна історія та спільне майбутнє! *Товариство організацій учасників АТО Одещини*. 2018. 15 квітня. URL: <http://ato.od.ua> › ukraine-ta-gruziya-bratni-narody
2. Грузинський культурно-освітній центр «Іберія». URL: <https://www.hor.net.ua>
3. Державний комітет статистики України. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua>
4. Договір про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу між Україною та Грузією. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/268_005
5. Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Грузією. *Посольство України в Грузії*. URL: <http://georgia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ge/culture>
6. Міжнародний Культурно-благодійний і науково-просвітницький союз української громади Грузії «Дніпро». URL: <http://old.mfa.gov.ua/georgia/ua/29043.htm>
7. Національна служба статистики Грузії. URL: http://geostat.ge/?action=page&p_id=136&lang=geo
8. Реєстр громадських організацій. *Державна реєстраційна служба України*. URL: <http://www.drso.gov.ua/show/2419>
9. Українсько-грузинська дружба перевірена віками. *Час і події*. 2008. № 29. URL: <https://www.chasipodii.net/article>
10. The Georgians of Ukraine. Who are they? URL: <https://ukrainer.net/georgians>.

УДК 341.232:339.726.3(477+560)

О. Б. Пікулик – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки;

О. О. Носко – студентка 5 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки

СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ ТА ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ТУРЕЧЧИНОЮ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Розглянуто сучасний стан міждержавних відносин України та Туреччини. Проаналізовано нормативно-правову базу українсько-турецьких двосторонніх відносин. Досліджено основні напрями військово-технічного співробітництва між Україною та Туреччиною.

Ключові слова: Україна, Туреччина, військово-технічне співробітництво, стратегічне партнерство.

Pikulyk O. B., Nosko O. O. Modern Political Relations and Military-Technical Cooperation Between Ukraine and Turkey. The current state of interstate relations between Ukraine and Turkey is considered. The legal framework of Ukrainian-Turkish bilateral relations is analyzed. The main directions of military-technical cooperation between Ukraine and Turkey have been studied.

Key words: Ukraine, Turkey, military-technical cooperation, Strategic Partnership.

Сьогодні Туреччина є важливим зовнішньополітичним партнером України. Обидві держави зацікавлені в розвитку співпраці у багатьох сферах. Протягом останніх років значно активізувалася співпраця між Україною та Туреччиною у військово-технічній та оборонній сферах, що є важливим в умовах зростання загрози безпеці України з боку Російської Федерації. Тому вивчення сучасних міждержавних відносин між Україною й Туреччиною та особливостей українсько-турецького військово-технічного співробітництва є актуальним питанням наукових досліджень.

Мета дослідження – проаналізувати сучасний стан українсько-турецьких міждержавних відносин, їх договірно-правову базу та особливості військово-технічного співробітництва між Україною та Туреччиною.

Розвитку співпраці між Україною та Туреччиною сприяє географічне розташування країн, а також зацікавленість обох сторін у взаємовигідній співпраці у різних сферах. Окрім того, країни мають досить відмінні військові технологічні та виробничі компетенції, тому можуть доповнювати одна одну у військовому виробництві та розробках [5].

На сучасному етапі Україна та Туреччина співпрацюють у політичній, торговельно-економічній, військово-технічній, науковій, космічній галузях. Співробітництво між Україною й Туреччиною відбувається як на двосторонньому рівні, так і в рамках регіональних організацій, ініціатив та програм (ОЧЕС, BLACK SEA FOR, Заходи щодо зміцнення довіри та безпеки у Чорному морі та ін.) [4].

Українсько-турецькі міждержавні відносини мають досить давню історію, зокрема ще з 1649 р., коли було підписано угоду між козацькою Україною та Османською імперією. Ця угода надавала українським суднам можливість вільного мореплавства у Чорному морі та право проходу через турецькі протоки. Важливо відзначити також те, що Туреччина була однією з перших країн, яка визнала Українську Народну Республіку в 1918 р [2]. Після проголошення незалежності України основи українсько-турецьких міждержавних відносин було закладено в Договорі про дружбу і співробітництво між Україною та Туреччиною від 4 травня 1992 р. та Спільному плані дій між Кабінетом Міністрів України та Урядом Туреччини з розширеного співробітництва від 2 квітня 2004 р. [3].

Серед інших важливих документів, на яких базуються відносини між Туреччиною та Україною варто відзначити Спільну декларацію про створення Стратегічної ради високого рівня між Україною та Туреччиною від 25 січня 2011 р., якою між сторонами встановлено особливий характер стосунків – стратегічне партнерство й створено головний інституційний механізм його реалізації [3]. Засідання Стратегічної ради відбувається щорічно, за їх результатами готуються конкретні рішення, проекти та угоди, що сприяють подальшій співпраці між сторонами. З 2018 р. у засіданнях беруть участь керівники держав [8]. Також між Україною та Туреччиною підписано низку угод про оборонно-промислове співробітництво, військову підготовку, військово-фінансове співробітництво.

У 2018 р. під час засідання шостої Спільної українсько-турецької комісії з питань військово-технічного співробітництва було досягнуто домовленостей про передачу Міністерству оборони України передових технологій та програмного забезпечення у сфері зв'язку, а також про реалізацію проектів у бронетанковій, космічній та авіабудівельній сферах. Ватро також відзначити спільну українсько-турецьку домовленість про розвиток співпраці у сфері безпілотних систем озброєння.

Підписаний сторонами меморандум передбачає створення спільного підприємства та постачання в Україну безпілотних авіаційних комплексів [5].

У вересні 2020 р. відбувся візит української делегації до Туреччини, під час якого було підписано Меморандум про співпрацю між Міністерством стратегічних галузей промисловості та Державним агентством з питань оборонної промисловості Туреччини [1].

Важливе значення для співробітництва у військово-морській сфері має підписана у жовтні 2020 р. Рамкова військова угода між Кабінетом міністрів України та урядом Туреччини. Сторони мають намір організувати для Військово-морських сил України спільну побудову серії з чотирьох корветів класу Ada. Реалізація проекту передбачає залучення значної кількості українських та турецьких компаній. До кінця 2023 р. заплановано випробування першого корабля [8].

Всього у сфері військово-технічного співробітництва між Україною та Туреччиною, реалізується понад 50 спільних проектів. Турецькі оборонні підприємства постачають в Україну техніку та обладнання, необхідну для оборонної промисловості та української армії, зокрема безпілотні авіакомплекси, сучасні зразки високоточних авіаційних боєприпасів, охолоджувальні тепловізори для встановлення на системи керованого протитанкового озброєння. Зі свого боку, українські підприємства постачають до Туреччини високоточні засоби ураження, сучасні авіаційні двигуни, а також ведуть спільні проекти зі створення військово-транспортного літака, систем активного захисту для бронетехніки та радіолокаційних систем [8].

Політико-безпекові консультації між Україною та Туреччиною здійснюються в рамках формату 2+2 «Квадрига», який запроваджено у 2020 р. Метою цього формату двосторонньої взаємодії є проведення щорічних засідань на рівні міністрів закордонних справ і міністрів оборони обох країн та обговорення політичних і безпекових питань, в яких зацікавлені обидві сторони, а також запровадження нових проектів у стратегічно важливих сферах, зокрема, у безпековій, оборонно-промисловій, економічній та політичній.

24 березня 2021 р. в Анкарі відбулися чергові консультації представників міністерств України й Туреччини, під час яких було обговорено шляхи поглиблення безпекового та оборонного співробітництва країн із метою забезпечення стабільності в Чорноморському регіоні. Також на цих зустрічах турецькою стороною було наголошено на підтримці України на її шляху до євроатлантичної інтеграції та отримання повного членства в НАТО [7].

Отже, українсько-турецькі зовнішньополітичні відносини розвиваються досить динамічно. Важливою основою двосторонніх відносин є потужна нормативно-правова база, що нараховує низку договорів у політичній, торговельно-економічній, оборонній, військово-технічній, науковій та інших сферах. Співробітництво розвивається як на двосторонній основі, так і в рамках регіональних організацій. Особливістю сучасного етапу відносин між Україною та Туреччиною є активізація співпраці у військово-технічній та оборонній галузях, у тому числі виробництва нових зразків сучасної зброї. Країни успішно реалізують оборонно-промислові та військово-технічні проекти, що мають спільний інтерес для країн. Обидві країни й надалі мають намір поглиблювати співпрацю в політичній, військово-технічній та оборонно-промисловій галузях.

Джерела та література

1. Волошин В. «Українсько-турецький караван співробітництва» прямує далі, незважаючи на роздратування Кремля. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/09/30/ukrayinsko-tureczkyj-karavan-spivrobitnyctva-pryamuye-dali-nezvazhayuchy-na-rozdratuvannya-kremlya/>

2. Договори між Україною та Турецькою Республікою. URL: <https://istanbul.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/2780-acts>

3. Політичні відносини між Україною і Туреччиною. Посольство України в Турецькій Республіці. URL: <https://turkey.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/564-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-i-turechchinoju>

4. Стан та перспективи українсько-турецьких відносин. Аналітична записка. Нац. ін-т стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/472/>

5. Створення нових систем озброєння – пріоритети роботи українсько- турецької комісії з BTC. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Dialnist/3073.html>

6. Україна – Туреччина: великий прорив у військово-технічному співробітництві. 2020. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/10/17/ukrayina-%e2%88%92-turechchyna-velykuj-proryv-u-vijskovo-tehnichnomu-spivrobotnyctvi/>

7. Україна та Туреччина провели політико-безпекові консультації у форматі «Квадрига» на рівні національних координаторів. URL: <https://mfa.gov.ua/news/ukrayina-ta-turechchina-proveli-politiko-bezpekovi-konsultaciyi-u-formati-kvadriga-na-rivni-nacionalnih-koordinatoriv>

8. IDEF – 2021: Чому Україна та Туреччина приречені на збройову дружбу. *Defense Express 2021*. URL: https://defence-ua.com/people_and_company/idef_2021_chomu_ukrajina_ta_turechchina_prirecheni_na_zbrojovu_druzhu_ch1-4519.html.

УДК 327.57(476+470)

А. Р. Бондаренко – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;

С. М. Кулик – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ БІЛОРУСЬКО-РОСІЙСЬКОГО ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Робота виконана на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ імені Лесі Українки

Розглянуто розвиток військово-технічного співробітництва Російської Федерації та Республіки Білорусь на сучасному етапі. Охарактеризовано нормативно-правову базу співпраці. Проаналізовано стані перспективи подальшої військової кооперації між цими країнами.

Ключові слова: Російська Федерація, Республіка Білорусь, військово-технічне співробітництво, військові об'єкти, Союзна держава.

Bondarenko A. R., Kulyk S. M. Peculiarities of the Belarusian-Russian Military-Technical Cooperation. The development of military-technical cooperation between the Russian Federation and the Republic of Belarus is considered. The normative and legal basis of cooperation is described. Problems and prospects of further military cooperation between Russia and Belarus are analyzed.

Key words: Russian Federation, Republic of Belarus, military-technical cooperation, military facilities, Union State.

Розвиток союзних стосунків із Російською Федерацією (РФ) залишається й до сьогодні пріоритетним напрямком білоруської зовнішньої політики. Характер їхніх зв'язків можна назвати унікальним, незважаючи на те, що вони помітно контрастують з іншими інтеграційними починаннями на пострадянському просторі. Разом ці дві

країни пройшли довгий шлях – від Співтовариства до задекларованого Союзу. Тому в сучасних умовах експерти приділяють особливу увагу відносинам між цими країнами.

Військове співробітництво між Російською Федерацією і Республікою Білорусь здійснюється з метою забезпечення військової безпеки Союзної держави завдяки: дотриманню норм міжнародного права і міжнародних зобов'язань сторін, а також суверенітету обох держав, якісній підготовці збройних сил, спільному використанню військової інфраструктури; плануванню та організації спільних заходів щодо запобігання військовій загрози та агресії на спільному оборонному просторі як на двосторонній основі в рамках Договору про створення Союзної держави, так і на багатосторонній – у форматах Організації Договору про колективну безпеку та Співдружності Незалежних Держав (ОДКБ та СНД) [3].

Пожвавлення у двосторонній співпраці РФ і РБ почалось у 1995 р., коли країни підписали Меморандум про розширення та поглиблення білорусько-російського співробітництва для досягнення надійної безпеки в межах сформованого військово-стратегічного простору. Значну роль у подальшому розвитку відносин відіграли угоди про порядок завершення будівництва, використання вузла Барановичі (системи попередження про ракетний напад (СПРН)) і радіостанції «Вілейка», також був укладений Договір про спільні зусилля в охороні державного кордону. В 1997 р. у Мінську було підписано «Угоду про спільне забезпечення регіональної безпеки у військовій сфері», метою якої було захищати національні та спільні інтереси Союзу держав від потенційних і реальних військових загроз. У 1999 р. рішенням Вищої Ради Союзу Білорусі та Росії була затверджена «Концепція безпеки: стан захищеності важливих інтересів держав-учасниць від внутрішніх і зовнішніх загроз» [4].

Ще одним важливим кроком щодо зміцнення оборонного потенціалу Союзної держави був подальший розвиток Єдиної регіональної системи Протиповітряних сил (ППО). Щорічно на полігонах Російської Федерації проводять тактичні навчання підрозділи Військово-повітряних сил (ВПС) та ППО Білорусі з бойової стрільби. Восени 2021 р. було проведено масштабні навчання «Слов'янське братерство» та «Захід 2021» на Балтійському морі. У них брали участь до 200 тис. військовослужбовців із Росії та Білорусі, 80 літаків і вертольотів, до 760 одиниць бойової техніки, у тому числі 290 танків, 240 знарядь, реактивних систем залпового вогню та мінометів, а також 15 кораблів. У листопаді 2021 р. президенти Росії В. Путін та президент Білорусі О. Лукашенко підписали декрет Вищої ради Союзної держави, яким затвердили пакет із 28 програм на 2021–2023 рр. для поглиблення інтеграції. Ухвалення цих документів зумовлено зміною військово-політичної ситуації в регіоні. Нова військова доктрина передбачає підвищення рівня узгодженості оборонної політики відповідно до нових перешкод [1].

Після отримання Білорусією незалежності у 1991 р., на її території залишилося два військових об'єкти Російської Федерації. Це 43-й вузол зв'язку ВМФ та 474-й окремий радіотехнічний вузол (системи попередження про ракетний напад). Згідно з підписаними угодами (1995 р.), Росія отримала право користування цими об'єктами наступні 25 років, а восени 2021 р. ці угоди були поновлені ще на наступні 25 років. Радіостанція «Антей» – 43-й вузол зв'язку ВМФ Росії, розміщений біля міста Вілейка Мінської області. Його призначення – організація зв'язку між штабом ВМФ Росії (Санкт-Петербург) і підводними човнами, що несуть бойове чергування в районах Індійського, Тихого й Атлантичного океанів. Особливість цього вузла зв'язку у тому, що він працює на наддовгих хвилях (НДХ), які відбиваються від іоносфери та розповсюджуються за горизонт. Вони можуть проникати під воду на глибину до 20 м., що дає змогу підтримувати зв'язок із підводними човнами російського флоту.

Рішення про розміщення об'єкта приймали з врахуванням сприятливого географічного розташування. Високій якості радіозв'язку сприяють відносна близькість до моря та наявність навколишніх боліт [5].

РЛС 70М6 «Волга» – 474-й ОРТВ це радіолокаційна станція системи попередження про ракетний напад (СПРН), розміщений біля населеного пункту Ганцевичі (Брестська область). Це перша білоруська твердотільно цифрова станція, з можливістю зміни частоти в широкому діапазоні хвиль і роботи в двох частотних діапазонах. Управління передавальними та приймальними модулями здійснюють із використанням розташованої всередині РЛС «Волга» дзеркальної антени. За допомогою неї також здійснюють контроль районів патрулювання американських та британських підводних човнів із МБР «Трайдент» у Північній Атлантиці та Норвезькому морі [5].

За користування та оренду радіовійськових об'єктів РФ не сплачує кошти. Замість цього вона надає Білорусі у користування військові полігони, технічне устаткування, зразки новітніх озброєнь, інструкторський склад і літаки для виконання бойових стрільб білоруськими частинами ППО. Серед них: зенітні ракетні системи дальньої дії С-400 «Тріумф» і комплекси ближньої дії «Панцир-С», сучасні РЛС «Противник-Г» і «Восток» [2].

Незважаючи на певні позитивні спільні досягнення російсько-білоруського співробітництва у військовій сфері, можна знайти чимало мінусів, які замасковані за цілями РФ щодо «слов'янського партнера». Постійна російська військова присутність у Білорусі є цілком зрозумілою, оскільки вони постійно проводять спільні навчання, підписують нові угоди про співпрацю. Однак, такий стан справ може дуже швидко змінитися, якщо РФ захоче різко збільшити свою військову присутність, адже вона є набагато сильнішою в економічному та військовому-політичному планах у цьому двосторонньому партнерстві. Незалежність білоруської держави у військових питаннях, на думку світових експертів, все дедалі частіше виглядає як передовий загін Західного військового округу РФ, що становить потенційну загрозу як для України, так і для НАТО.

Джерела та література

1. Военное и военно-техническое сотрудничество. *Посольство Российской Федерации в Республике Беларусь*. URL: <https://belarus.mid.ru/ru/countries/bilateral-relations/military-and-military-technical-cooperation/>
2. Генерал Владимир Скобелев: «Не вижу преград для успешного военного сотрудничества». *Белорусская газета*. 1997. 1 декабря.
3. Договор между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о военном сотрудничестве. *Электронный фонд правовых и нормативно-технических документов*. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901796830>
4. Розанов А. Білорусь: вектори зовнішньої політики. *Московский Центр Карнеги*. 1999. № 4. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n18texts/rozanov.htm>
5. Російські військові об'єкти у Білорусі. URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/rosijski-vijskovi-ob-ekty-u-bilorusi/>

«ФУТБОЛЬНА ВІЙНА» МІЖ САЛЬВАДОРОМ І ГОНДУРАСОМ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин
і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: С. М. Кулик – кандидат
політичних наук, доцент кафедри міжнародних
відносин і регіональних студій Волинського
національного університету імені Лесі Українки*

З'ясовано причини зародження конфлікту між Сальвадором та Гондурасом. Охарактеризовано основні події «футбольної війни» між країнами-суперницями. Проаналізовано наслідки «100 годинної війни» для обох держав.

Ключові слова: Сальвадор, Гондурас, «футбольна війна», іммігранти, втрати.

Zherebylo M. F. «Football War» Between Salvador and Honduras. The causes of the armed conflict between El Salvador and Honduras have been clarified. The main events of the «football war» and its consequences for these countries are described.

Key words: El Salvador, Honduras, «football war», immigrants, losses.

З моменту створення держав почали виникати й певні конфлікти та суперечки. Причини конфліктів досить різні: держави ворогували, щоб анексувати собі чужу територію та ресурси, досягти незалежності, захищали власні інтереси, проте іноді війни починались із абсолютно безглузвих причин. Так трапилося між Сальвадором і Гондурасом після програшу однієї футбольної команди країни-суперниці іншій. Цей збройний конфлікт забрав життя понад двох тисяч життів та зруйнував економіку держав-учасниць.

Приводом до конфлікту став програш команди Гондурасу команді Сальвадору в матчах плей-офф відбіркового етапу Чемпіонату світу з футболу, але насправді ситуація дещо складніша. Напруженість у відносинах між двома державами існувала ще задовго до виникнення цього конфлікту, адже Сальвадор займав значно меншу територію, ніж Гондурас, був густонаселеним і володів незначним ресурсним потенціалом. Гондурас, навпаки, займав більшу територію, мав багатші ресурси, при цьому тут проживало значно менше населення. Тому значна кількість мешканців Сальвадору незаконно іммігрувала на територію Гондурасу, захоплювали там вільні землі й обробляли їх. Самовільні поселенці не мали ніяких прав на землю, за винятком своєї фізичної на ній присутності. Це викликало незадоволення серед місцевих радикалів, які вважали, що територіальна експансія приведе в майбутньому до відділення частини прикордонних територій [2].

У Гондурасі тривали громадянські хвилювання, страйки, тому уряд країни у січні 1967 р. відмовився продовжити двосторонній договір про імміграцію, підписаний з метою врегулювання потоку осіб, що перетинають спільний кордон. У квітні 1969 р. уряд Гондурасу оголосив про початок висилання осіб, які придбали майно на території країни без виконання правових вимог. Уже до кінця травня 1969 р. десятки сальвадорців були жорстоко вбиті, а значна частина переселенців вислана назад, що призвело до напруженої ситуації на кордоні. У відповідь влада Сальвадору заявила,

що землі, які були зайняті іммігрантами, входять до території Сальвадору й таким чином збільшують її площу в півтора рази [4].

Інцидент, що спровокував відкриті військові дії й дав назву війні, трапився у Сан-Сальвадорі у червні 1969 р. Протягом місяця футбольні команди двох країн провели три футбольні матчі (перший матч: Гондурас – Сальвадор – 1:0; другий матч: Сальвадор – Гондурас – 3:0; третій матч: Сальвадор – Гондурас – 3:2) за вихід до фінального турніру Чемпіонату світу з футболу 1970 р. Під час матчів виникли заворушення, було побито гондураських футболістів та вболівальників, спалені національні прапори Гондурасу. У відповідь Гондурасом прокотилася хвиля нападів на сальвадорців, жертвами якої стали також два віце-консули.

3 липня 1969 р. стався перший військовий інцидент, зокрема сальвадорський літак порушив повітряний простір Гондурасу. У відповідь уряд Гондурасу почав концентрувати авіацію біля кордонів Сальвадору й створив угруповання «Північне командування», яке координувало всі військові операції протягом конфлікту [3]. 14 липня 1969 р. Сальвадор розпочав вторгнення: одночасно з наступом армії було завдано авіаударів по населених пунктах, зокрема Нуева-Окотепеке, Санта-Роса-де-Копан, Грасіас і Чолутека. У відповідь на це літаки Гондурасу під командуванням капітана Р. Фігероа скинули 18 бомб на аеропорт Ілопанго, що в Сальвадорі [5]. На перших етапах збройні сили Сальвадору супроводжував успіх, але згодом вони відчували значну нестачу боєприпасів та палива.

3 приводу початку воєнних дій була скликана надзвичайна сесія Організації Американських Держав (ОАД), яка після обговорення наказала обом сторонам припинити вогонь, починаючи з 22 години 18 липня 1969 р., а також вивести сальвадорські війська з окупованих територій Гондурасу. Влада Гондурасу була готова припинити вогонь і о 21 год. 30 хв. це зробила. Уряд Сальвадору відмовився виконувати вимоги, допоки уряд країни-суперниці не надасть гарантії безпеки для 280 тисяч сальвадорців, які проживали на території Гондурасу. Сальвадор продовжував захоплювати території й вести активні військові дії, але під тиском санкцій ОАД 2 серпня 1969 р. розпочав виведення військ і його армійські підрозділи залишили територію Гондурасу [6].

Активні військові дії тривали чотири дні, тому ця війна має ще одну неофіційну назву – «стогодинна війна». Загальні втрати сторін становили приблизно дві тисячі цивільних і військових осіб, економіки обох країн опинились у глибокій кризі, були зруйновані населені пункти та їх інфраструктура, була припинена торгівля, а спільний кордон закрито [1]. Повернення тисяч біженців із території сусіднього Гондурасу стало однією з причин широкомасштабної громадянської війни, яка вибухнула у Сальвадорі у 1980-х роках. Гондурас залишився однією із найбідніших країн регіону. А мирний договір між цими країнами було укладено тільки через десять років.

Джерела та література

1. Гол в свои ворота. *Известия*. 1969. № 166 (16171). 17.07. С. 2.
2. Корни конфликта. *Известия*. 1969. № 169 (16174). 20.07. С. 3.
3. Нестойкое перемирие. *Красная звезда*. 1969. № 167 (13911). 20.07. С. 4.
4. Николаев П. И. Сальвадорско-гондураская драма. *Латинская Америка*. 1970. № 6. С. 5.
5. Сальвадорско-гондураский конфликт. *Красная звезда*. 1969. № 165 (13909). 17.07. С. 3.
6. Хуан Кобо. «Малая ойна» в Латинской Америке. *Новое время*. 1969. № 31 (1261). 1.08. С. 14–15.

С. І. Фіногенова – студентка 5 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Н. Н. Коцан – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Р. І. Коцан – доктор політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Досліджено методи вивчення зовнішньої політики держави. Здійснено класифікацію основних типів методів. Проаналізовано спеціальнонаукові методи вивчення зовнішньої політики держави.

Ключові слова: метод, зовнішня політика держави, загальнофілософські методи, загальнонаукові методи, міждисциплінарні методи, особливі методи.

Finohenova S. I., Kotsan N. N., Kotsan R. I. Methods of Studying the Foreign Policy of the State. Methods of studying the foreign policy of the state are investigated. The classification of the main types of methods is carried out. The special scientific methods of studying the foreign policy of the state are analyzed.

Key words: method, foreign policy of the state, general philosophical methods, general scientific methods, interdisciplinary methods, special methods.

Методи є засобами вивчення певної теми. Вони використовуються для полегшення процесу дослідження завдяки його теоретичному осмисленню. Воно дає змогу адекватно підійти до практичної реалізації інформації, відображеної в дослідженнях. За допомогою методів дослідження не лише можливий логічний виклад інформації, а й дається оцінка певним явищам та процесам, формується бачення ходу подій дослідника.

У слова «метод» є два повноцінних значення. По-перше, метод – це спосіб теоретичного дослідження або практичного здійснення. У такому значенні він сприймається вченими. Наприклад, емпіричний (тобто на основі досвіду) або дедуктивний метод (від загального до приватного).

По-друге, метод – це спосіб чинити якимось певним чином, варіант дії, обраний тією чи іншою людиною/організацією тощо. Наприклад, методи управління, контролю, маніпулятивні методи.

Важливо зауважити ще й той факт, що обидва значення корелюють між собою: так, дефініції починаються зі слова «спосіб», який є дуже загальним синонімом до «методу». Далі ж йде уточнення: спосіб чого саме? Це два важливі елементи, з яких створюється метод.

Методи вивчення зовнішньої політики держави представлені достатньо в наукових працях. Класифікація методів присутня в працях Т.Ф. Герасимчук [2] та

Ю. О. Седляра [5]. Вказану тему також досліджували Н. А. Винникова [1], М. М. Дзера [3] та Л. В. Гонюкова [4].

Для відображення широкого діапазону всіх методів і методик, що використовуються у теорії міжнародних відносин та зовнішньополітичному аналізі, стає доцільним їх класифікація. Методи поділяються на:

- загальнофілософські (абсолютні) – методи наукового пізнання (наприклад, логічний, діалектичний, індукція, дедукція), що не зумовлені специфікою об'єкту дослідження;

- загальнонаукові – методи, які охоплюють усі сфери науки й не є власне філософськими (емпіричні, теоретичні);

- міждисциплінарні – методи дослідження (синергетичний метод (самоорганізації), системний – загальна теорія систем);

- особливі – методи, що відображають специфіку об'єкту дослідження [5, с. 9].

Найбільш поширеними у вивченні міжнародних відносин та зовнішньої політики є такі: спостереження, дослідження документів, системний метод, синергетичний метод, моделювання, контент-аналіз, івент-аналіз, політичного прогнозування [4, с. 21].

Спостереження дає змогу експерту зробити висновки на підставі того, що він бачить. Головний недолік цього методу – значна роль суб'єктивних факторів, пов'язана з ідеологічними установками суб'єкта, недосконалістю засобів спостереження [5, с. 9].

Дослідження документів передбачає вивчення доступних офіційних матеріалів у сфері зовнішньої політики: повідомлень прес-служб дипломатичних та консульських відомств, інформації про візити державних діячів, статутних документів, заяв, декларацій, міждержавних угод тощо. Проте, незважаючи на очевидні переваги цього методу, значними є й недоліки в його використанні. Так, часто необхідні документи містять таємну інформацію, що значно звужує коло осіб, які мають до них доступ [2, с. 189].

Системний метод передбачає комплексний аналіз механізмів функціонування політичних явищ. Він передбачає систематизацію всіх процесів зовнішньополітичної діяльності у вигляді моделей [2, с. 190]. З позицій синергетичного методу, що був названий його творцями Іллею Пригожиним та Ізабеллою Стенгерс «новим поглядом на світ», зовнішня політика представлена як нелінійна, відкрита, флуктуативна, складноорганізована та самоутворююча система компонентів зовнішньополітичної діяльності (внутрішнє й зовнішнє середовище). Самоорганізація виражається в еволюції взаємин, у складних поєднаннях станів існування: від порядку до хаосу й назад [5, с. 10].

Метод моделювання дає змогу вивчати об'єкт на основі його конструйованого образу, що відображає визначені сторони, зв'язки, функції об'єкта дослідження. Як правило, моделювання вимагає від дослідника відповідних математичних знань [1, с. 60].

Метод контент-аналізу застосовується для обробки значного за обсягом, несистематизованого текстового матеріалу, він особливо корисний у випадках, коли важливі для дослідження категорії, характеризувалися певними повтореннями у досліджуваних документах. Під час аналізу міжнародних відносин знаходить застосування й метод івент-аналізу (аналіз подій), що базується на спостереженні за динамікою подій на міжнародній арені з метою визначення основних тенденцій розвитку політичної ситуації в окремих країнах, регіонах і у світі загалом [3, с. 145–146].

Міжнародно-політичне прогнозування – це процес розробки науково-обґрунтованих думок щодо можливих варіантів розвитку міжнародних відносин і поділяється на такі основні методи. Матричний метод є нормативним методом прогнозування, в якому задаються кінцеві цілі й у процесі прогнозування визначаються шляхи та засоби їх досягнення. Морфологічний аналіз включає низку прийомів, але принцип у них один: систематизований розгляд явищ, предметів, прагнення не пропустити жодної можливості, нічого не відкидаючи без попереднього вичерпного дослідження. Метод Дельфі є методом експертних оцінок, коли експерти анонімно відповідають на запропоновані питання, даючи свої відповіді письмово.

Метод дає змогу узагальнювати судження окремих експертів шляхом усереднення в узгоджене групове судження [5, с. 11].

Отже, для вивчення зовнішньої політики держави використовується комплекс загальнонаукових, загальнофілософських, міждисциплінарних та особливих (спеціальнонаукових) методів. Загальнофілософські методи не стосуються предмета дослідження, однак використовуються в його рамках із метою дотримання правильності й науковості висловлювань. Загальнонаукові методи відображають специфіку підходів пізнання. Міждисциплінарні методи можна запозичити з суміжних дисциплін. Особливі методи дають змогу зосередити увагу на предметі дослідження, проаналізувати й спрогнозувати події, виокремити моделі зовнішньої політики держави. При цьому можна сформулювати власне бачення процесів міжнародних відносин на основі документів.

Джерела та література

1. Вінникова Н. А. Теоретико-методологічні особливості дослідження зовнішньої політики держави в глобалізаційному контексті. *Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер.: «Питання політології»*. 2008. № 796. Вип. 11. С. 57–63.
2. Герасимчук Т. Ф. Теоретико-концептуальні основи та методи дослідження міжнародних відносин. *Український історичний журнал*. 2006. № 5. С. 186–199.
3. Дзера М. М., Пасічний Р. Я. Сучасні методи досліджень міжнародних відносин. *Науковий вісник ЛНУВМБТ ім. С. З. Гжицького*. 2017. Т. 19. № 76. С. 144–146.
4. Дослідження державних політик: методологія, процедури та європейські практики: монографія / авт. кол.: Л. В. Гонюкова, В. М. Козаков, В. А. Ребало та ін.; за заг. ред. Л. В. Гонюкової, В. М. Козакова. Київ: НАДУ, 2018. 400 с.
5. Седляр Ю. О. Теорія міжнародних відносин та геополітика: навч. посіб. Миколаїв, 2018. 274 с.

СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

УДК 339.146:672.1(477)

І. П. Мандрик – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Л. О. Маковецька – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Т. А. Кутній – студент 6 курсу географічного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки

УКРАЇНА НА СВІТОВОМУ РИНКУ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Роботу виконано на кафедрі економічної та соціальної географії ВНУ ім. Лесі Українки

Розглянуто позиції України на світовому ринку металургійної продукції. Проаналізовано динаміку експорту чорних і кольорових металів Україною у 2016–2020 рр. Охарактеризовано товарну й географічну структуру експорту та імпорту чорних і кольорових металів. Визначено основні проблеми та потенційні можливості виходу металургійної галузі України на світові товарні ринки.

Ключові слова: світовий ринок, металургійна продукція, чорні метали, кольорові метали, Україна.

Mandryk I. P., Makovetska L. O., Kutniy T. A. Ukraine on the World Market of Metallurgical Products. Ukraine's position on the world market of metallurgical products is considered. The dynamics of exports of ferrous and non-ferrous metals to Ukraine in 2016-2020 is analyzed. The commodity and geographical structure of exports and imports of ferrous and non-ferrous metals is characterized. The main problems and potential opportunities for the Ukrainian metallurgical industry to enter world commodity markets have been identified.

Key words: world market, metallurgical products, ferrous metals, non-ferrous metals, Ukraine.

Актуальність теми дослідження. Розвиток металургії України впродовж останніх років має стратегічне значення з огляду на її потенціал як важливого сектору внутрішнього виробництва, бюджетоутворюючої галузі та однієї із потужних експортоорієнтованих галузей економіки. Тому дослідження сучасного стану, проблем та потенційних можливостей виходу України на світовий ринок металургійної продукції є досить актуальним.

Метою дослідження є аналіз позицій України в контексті зміцнення її конкурентоспроможності на світовому ринку металургійної продукції.

Виклад основного матеріалу. Металургія є однією з основних галузей української економіки, яка створює близько 30 % ВВП та забезпечує 40 % валютних надходжень в економіку. Важливість металургійної промисловості в економіці країни пов'язана з тим, що саме ця галузь виготовляє сировину для машинобудування, транспортної та будівельної промисловості. Потенціал металургійного комплексу базується на наявності в Україні достатньої власної сировинної бази, наявності великої кількості виробничих потужностей, а також високим рівнем науково-технічного потенціалу [4].

У 2020 р. Україна експортувала на світовий ринок чорних та кольорових металів на суму 8783 млн дол. Проте це не найбільший показник за період 2016–2020 рр. У 2018 р. Україною було експортовано продукції металургійного комплексу на суму 11 402 млн дол. (рис. 1).

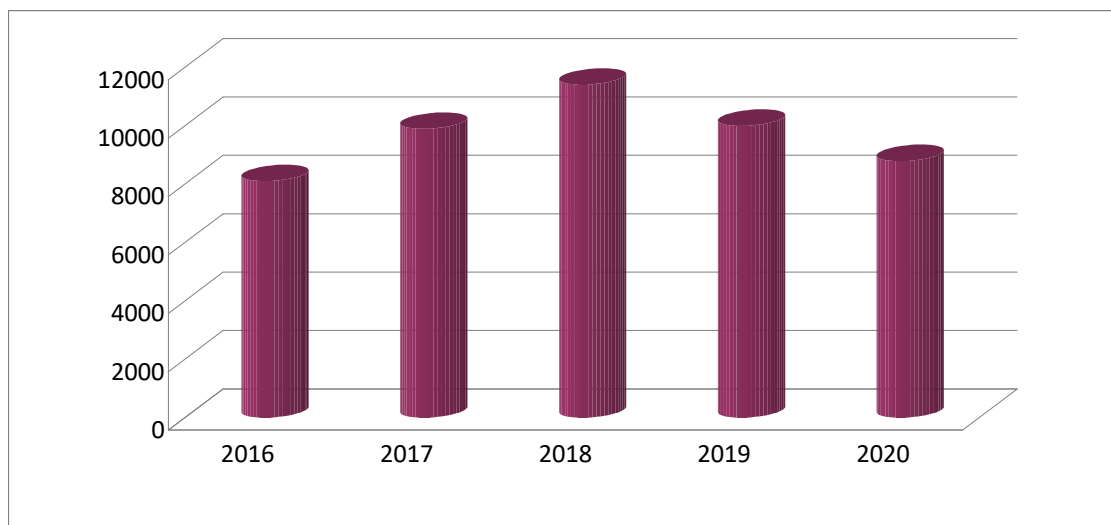

Рис. 1. Динаміка експорту чорних та кольорових металів Україною у 2016–2020 рр, млн дол. США (побудовано за : [2])

Товарна структура експорту металопродукції, на жаль, залишається здебільшого сировинною. Значну частку (понад 95 %) українського експорту металів складають чорні метали та вироби з них: чавун переробний у чушках, злитки, напівфабрикати з нелегованої сталі, феросплави, відходи та брухт чорних металів (рис. 2).

Основними експортними ринками української металопродукції у 2020 р. є країни ЄС (28,5 %), інші країни Європи (14,5 %) та країни Азії (14,2%).

У 2020 р. Україна імпортувала металургійну продукцію на суму 1227,9 млн дол. Основними імпортерами є країни СНД, на які припадає 38,5 % від загального імпорту продукції металургії, країни ЄС (14,5 %) та країни Азії (14,2 %). У структурі імпорту переважає продукція чорної металургії над кольоровими металами у співвідношенні 55 % до 45 %.

Україна є однією із найбільших світових виробників продукції чорної металургії. За обсягом експорту сталі країна посідає 6 місце у світі, експортуючи 4 % цієї продукції. У вартісному вираженні, обсяг експорту сталі становив 14 % від загального обсягу товарів, які Україна експортувала в 2020 р. Україна експортує сталь у більш, ніж 160 країн. Хоча найбільшим регіоном світу, куди Україна експортує сталь, залишаються країни СНД та Азії.

Значною групою товарів чорної металургії, що експортує Україна, є напівфабрикати, зокрема: квадратні заготовки та сляби (30 % від експорту чорних

напівфабрикатів), металопрокат (27 %), брухт і відходи від чорної металургії (7 %), гарячекатаний плоский прокат (17 %), арматура (11 %), холоднокатаний прокат (4 %) і сортовий прокат (3 %).

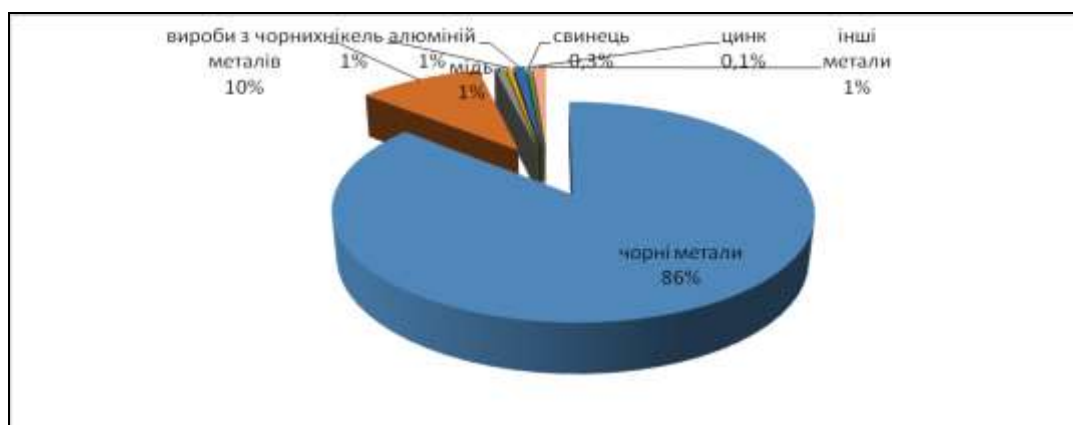

Рис. 2. Структура експорту чорних та кольорових металів Україною у 2020 р., % (побудовано за : [2])

На світовому ринку кольорових металів Україна виступає переважно імпортером. Частка кольорових металів у експорті України незначна – менше 5 %.

Україна є значним імпортером алюмінію. Імпорт алюмінію та виробів із нього переважає над експортом у 4 рази (100,5 млн дол. експорт та 401,9 млн дол. – імпорт). Найбільше алюмінію (переважно боксити, глинозем) країна імпортує з Гвінеї (51 % від імпорту цієї продукції), Австралії (25 %) та Індії (11 %). Натомість Україна експортує алюміній та вироби з нього до Росії, Молдови, Китаю, Угорщини, Ізраїлю та Нідерландів.

Україна має поклади нікелевих руд у десяти родовищах, з яких технічно можливо та економічно доцільно добувати нікель або його сплави. Проте у 2020 р. експортовано нікелю та виробів із нього на суму лише 4,5 млн дол. Основними країнами-імпортерами українського нікелю та виробів з нього є Німеччина та Нідерланди. Одночасно на світовому ринку нікелю Україна виступає значним імпортером, який отримує в обсягу 49,6 тис. т на суму 83,3 млн дол. із Норвегії, Росії, Канади та Бельгії.

В Україні зростає імпорт міді як давальницької сировини. У 2020 р. країна імпортувала мідної сировини на суму 124,5 млн дол. Однак переробляючи цю сировину, держава експортує рафіновану мідь до Італії, Бельгії, Німеччини, Грузії, Молдови та Туркменістану. Загальний обсяг експорту міді у 2020 р. склав 79,7 млн дол.

Свинець – дуже важливий метал у кольоровій металургії. Він використовується переважно для виготовлення автомобільних акумуляторів. У 2020 р. Україна експортувала свинцю на суму 27,1 млн дол. Основними експортерами рафінованого свинцю є Австралія, Канада, Мексика.

Входження України до світових товарних ринків гальмується певними проблемами, що стоять перед українськими металургійними підприємствами. По-перше, підприємства чорної металургії оснащені застарілим, майже зношеним обладнанням, металургійні заводи експлуатуються понад нормативні терміни, значною є технологічна відсталість порівняно з розвинутими країнами. Це вимагає впровадження найновіших досягнень науково-технічного прогресу у виробництві чорних металів, пошуку нових оригінальних шляхів та способів їх виплавки.

По-друге, чорна металургія України надмірно енергоємна. Щоб подолати цю проблему, необхідно реалізувати в чорній металургії програми зі значного скорочення затрат усіх видів енергетичних ресурсів від видобування до виробництва готової продукції [3].

Тому головною проблемою України на світовому ринку металургійних товарів є низька конкурентоспроможність та значна вартість продукції. Це призводить до виштовхування українських підприємств зі світових товарних ринків.

Для подолання наведених проблем потрібно вжити низку заходів:

- сприяти проникненню різних видів прокату, труб і металевих виробів на перспективні ринки збуту, які не становлять небезпеки з погляду порушення антидемпінгових процесів;

- у пошуках ринків збуту головну увагу слід приділяти країнам Південно-Східної та Східної Азії, що інтенсивно розвиваються (Китаю, Таїланду, Гонконгу, Сінгапуру, Південній Кореї, Філіппінам, Індонезії), близько розташованим країнам (Туреччині, Ізраїлю, Єгипту, Ірану, Індії) та традиційним партнерам (країни ЄС та СНД);

- систематично вивчати потреби внутрішнього та зовнішнього ринків збуту з тим, щоб своєчасно виготовляти різні види прокату, труб і металевих виробів, конкурентоспроможних за своїми споживчими властивостями, цінами, товарним виглядом.

Пріоритетами державної економічної політики щодо розвитку металургійної галузі та посилення її експортного потенціалу та зміцнення зовнішньоекономічної безпеки мають бути такі:

- стабілізація та поступове розширення ніш на світових ринках традиційної (напівфабрикати) й високотехнологічної номенклатури продукції, зокрема диверсифікація ринків збуту металопродукції з наданням пріоритетів поставкам до країн Північної Африки та Близького Сходу, зміцнення зв'язків із країнами ЄС (в межах Угоди про асоціацію між Україною та ЄС), США та країнами Латинської Америки;

- посилення ролі держави як системного координатора імпортозаміщення шляхом узгодження програм розвитку галузей – споживачів металопродукції з можливостями металургії для збалансування структури внутрішнього попиту та виробництва металопродукції;

- розроблення Програми модернізації інфраструктури реального сектору економіки, яка передбачатиме заходи щодо заміни й оновлення зношеного металофонду з критичним ступенем зношеності – рухомого складу та шляхів сполучення «Укрзалізниці», тепломереж тощо з розміщенням замовлень на вітчизняних металургійних підприємствах;

- розроблення та затвердження «Державної програми розвитку та реформування гірничо-металургійного комплексу України на період до 2025 р.», яка передбачатиме механізми створення імпортозамінних виробництв шляхом розвитку інноваційної інфраструктури та науково-технічного забезпечення галузі, комерціалізації наукових розробок, налагодження ефективної співпраці між державою, бізнесом та наукою у створенні повних технологічних циклів виробництва та залученні приватних інвестицій;

- організація системної співпраці з міжнародними інституціями, що займаються розвитком промисловості (наприклад, Комісія ЄС та утворена Україною спільно з нею Робоча група зі сталі, ОЕСР та Комітет ОЕСР зі сталі тощо), з метою впровадження у промисловому комплексі України європейських стандартів та систем контролю, систем безпеки продукції REACH, нових технологічних регламентів, критеріїв оцінювання енергоефективності та енергозбереження тощо;

- забезпечення розслідування та припинення випадків неконкурентної поведінки компаній щодо зловживання монополієм становищем на ринку металопродукції та сировини у вигляді штучного завищення тарифів, недружніх поглинань тощо.

– прийняття пакету законів щодо стимулювання розвитку металургійної галузі (обмеження обсягів експорту металобрухту, скасування мита на його імпорт, запровадження механізму аукціонного продажу металобрухту) [1].

Висновки. Отже, металургійний комплекс України є експортноорієнтованою галуззю економіки, яка дає значні валютні надходження. Однак, головною проблемою України на світовому ринку металургійних товарів є низька конкурентоспроможність та значна вартість продукції. Тому вирішення цих проблем посилять конкурентоспроможність продукції та виведе на нові світові товарні ринки.

Джерела та література

1. Власюк Т. О. Металургійна галузь України на світовому ринку: проблеми та пріоритети. *Наук. вісн. Нац. акад. статистики, обліку та аудиту*. 2016. № 3. С. 91–103.

2. Зовнішня торгівля України. *Державна служба статистики України* : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.11.2021).

3. Світовий ринок товарів і послуг: підручник / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, А. В. Бохан та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ: КНТЕУ, 2016. 708 с.

4. Темченко О. А., Шевчук Н. А., Салоїд С. В., Редько К. Ю. Управління конкурентоспроможністю металургійних підприємств. *Економіка та держава*. № 4. 2021. С. 53–58.

УДК 339.9(477)

Н. М. Заячук – студентка 1 курсу факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ

Роботу виконано на факультеті іноземних мов ЛНУ ім. Івана Франка

Висвітлено основні напрями міжнародних економічних зв'язків України, основні тенденції до змін спеціалізації на світовому ринку. Проаналізовано основні види товарів та послуг у структурі експортно-імпорتنних операцій. Простежено динаміку прямих іноземних інвестицій в Україні за 2002–2020 рр.

Ключові слова: Україна, міжнародні економічні зв'язки, зовнішня торгівля, міжнародні послуги, міжнародний туризм, іноземні інвестиції.

Zaiachuk N. M. Current Challenges for Ukraine's International Economic Relations.

The main directions of the international economic relations of Ukraine and major trends of changes in trade are covered. Major kinds of products and services in the structure of export and import operations are analysed. The dynamics of foreign direct investment in Ukraine for 2002-2020 are traced.

Key words: Ukraine, international economic relations, international trade, international services, international tourism, foreign investment.

За сучасних тенденцій поглиблення глобалізаційних процесів будь-яка держава може успішно розвиватися лише на основі відкритої економіки, тому найважливішим

завданням України є розвиток економіки відкритого типу. У цьому напрямі вже здійснено надзвичайно потужні кроки, серед яких: членство у Світовій торговельній організації WTO (2003 р.), підписані політичні та економічні положення Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною (2014 р.); набула чинності Угода про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС (2016 р.); прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в організації Північноатлантичного договору (07.02.2019 р.) та ін.

Перспектива формування відкритої економіки, що передусім передбачає поступове налагодження різнобічних каналів взаємозв'язку зі світовим господарством, є об'єктивно зумовленою та практично безальтернативною. При цьому пріоритетами мають бути, по-перше, розвиток власних виробництв, які мають конкурентні переваги на зовнішньому ринку (ракетобудування, літакобудування, суднобудування, порошкова металургія, хімічні виробництва), по-друге, врахування відмінностей у інтенсивності національних виробництв, відповідних внутрішніх витратах та їхніх світових аналогах із метою уникнення несприятливої для України асиметрії у цінах.

Основними формами міжнародних економічних зв'язків України є зовнішня торгівля, надання різних видів міжнародних послуг, зокрема – міжнародний туризм, іноземні інвестиції та науково-технічне співробітництво.

Основною найпоширенішою формою міжнародних зв'язків України є зовнішня торгівля. Зовнішньоторговельні операції товарами Україна здійснює з партнерами із 232 держав світу. Основними перевагами українських товаровиробників є низький рівень оплати праці при достатньо високому рівні кваліфікації працівників, відносно невелика частка амортизації у структурі виробничих відносин. Український товарний експорт орієнтований переважно на металопродукцію, аграрну продукцію та залізорудну сировину. У 2020 р. експорт товарів та послуг, порівняно з 2019 р., скоротився на 7,3 %. Із них, на експорт товарів припадає – 83,9 %, а послуг – 17,1 %. Найбільшим торговельним партнером України в експорті товарів та послуг залишається ЄС – 37,2 %. Основними країнами, до яких спрямований експорт товарів, є Китай, Росія, Туреччина, США та Індія. У 2020 р. відбулося скорочення експорту сільськогосподарської продукції (сої, кукурудзи, ріпаку, м'яса птиці та ячменю), продукції переробної промисловості (прокат, феросплави, нафтопродукти, труби з чорних металів, продукція легкої промисловості), електроенергії. Натомість зросла кількість мінеральної сировини, продукції хімічної промисловості, сільськогосподарської продукції (соняшникової та соєвої олії, пшениці, продукції тваринництва, меду та горіхів) [4].

У структурі імпорту товарів в Україну значна частка припадає на паливні ресурси, машини та обладнання, продукцію хімічної промисловості. Порівняно з 2019 р., імпорт товарів і послуг скоротився на 11,4 % (імпорт товарів – 90,5 %, імпорт послуг – 9,5 %). Імпорт надходив з 232 країн. Основним торговельним партнером України в імпорті товарів та послуг є ЄС – 44,6 %. Країнами-лідерами за кількістю імпорту є Китай, Російська Федерація, США, Білорусь та Туреччина. Основними товарами, імпорт яких скоротився у 2020 р., були нафтопродукти, кам'яне вугілля, напівпровідники. Зріс імпорт продукції АПК, деревини та паперової маси [4].

Ситуацію, у якій сьогодні перебуває Україна, можна окреслити як пригнічення економічного потенціалу, яке виходить зі Сходу (Азії) та невикористані можливості нарощування експорту на Заході (насамперед в Європі) [1]. Це підтверджується наявними загрозливими тенденціями в імпортно-експортних операціях. У 2020 р. на імпорتنі товари (переважно промислові) українці витратили майже 1,5 трлн грн, а частка імпорту динамічно зростає надалі. Імпорт непродовольчих товарів у 2005 р.

становив 42,4 % від усіх проданих в Україні, а вже у 2020 р. – майже 70 %. При цьому, якщо більшість країн світу імпортує або те, чого не може виготовити чи видобувати самостійно (критичний імпорт), або те, що виробляти самим значно дорожче, ніж постачальником, то в Україні значну частину імпорту становлять ті товари, які цілком можна було б виробляти в Україні. Наприклад, імпорт готових харчових продуктів вже значно перевищує експорт, ввезення різноманітної продукції машинобудування втричі більше за українське виробництво, а імпорт готових виробів із чорних металів практично зрівнявся за обсягом їх експорту. Втрачається значна кількість робочих місць, завозять з інших країн гвинти, гайки, ланцюги, дріт, канати, лопати, граблі, сантехнічне обладнання тощо.

Стереотип, що українська економіка потерпає від імпорту продукції з ЄС чи Заходу є надуманим. Значно більшої шкоди для розвитку економіки після вступу до WOT завдавала торгівля саме з країнами Східної Азії. Вона виявилася найдиспропорційнішою за товарною структурою та фактично перетворює Україну на сировинну колонію. Сукупний дефіцит товарів України лише з Китаєм за 2009–2020 роки перевищував 42,7 млрд дол. США [4]. Аналогічна ситуація, але в менших масштабах з іншими країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону (Республікою Корея, Тайванем, В'єтнамом, Філіппінами, Таїландом) [1]. Однак, стрімке зростання показників експорту української продукції на азійські ринки відбувається за рахунок дедалі більших обсягів сировини та зниження частки готової промислової продукції. Натомість в Україну постачається готова продукція.

Водночас, структура торгівлі з ЄС і насамперед її динаміка значно сприятливіші для розвитку економіки України. У поставках на європейський ринок частка продукції обробної промисловості більша за частку аграрних товарів і має тенденцію до зростання, у тому числі й завдяки квотам. У більшості випадків менша собівартість виробництва товарів, приведення українського виробництва до стандартів ЄС й державна підтримка виробників готових товарів, що мають попит на європейському ринку здані забезпечити стрімке зростання експорту, а відповідно й обсягів виробництва та рівня зайнятості населення в Україні.

Україна здійснює зовнішньо-торговельні операції послугами з партнерами з 227 країн. Серед видів послуг України, які мають конкурентні переваги можна вказати транспортні, які пов'язані з транзитом вантажів, природного газу, нафти, електроенергії та інші послуги. Вагоме значення в структурі експорту послуг з України мають послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерних та інформаційних послуг. Показник останніх за 2020 р. значно зріс (+18,5 %). Найбільшим партнером в експорті послуг з України є ЄС, Російська Федерація, США, Швейцарія, ОАЕ, Ізраїль та Британські Віргінські острови [4].

В структурі імпорту послуг переважають державні та урядові послуги, транспортні, фінансові, ділові, туристичні, комп'ютерні та інформаційні. У 2020 р. спостерігається зростання показників із державних та урядових послуг (+24,8 %) та комп'ютерних й інформаційних (+5,8 %) [4]. Основними країнами, які імпортують послуги до України, є Велика Британія, США, Туреччина, Швейцарія, Китай Російська Федерація.

Особливе значення мають туристичні послуги. Україна належить до країн, які часто відвідують іноземні туристи (переважно з США, Туреччини, Ізраїлю, Канади, Німеччини, Італії та Франції). У громадян України зростає попит на послуги виїзного туризму, 70 % туристів прямує до 4 країн (Туреччини, Єгипту, Греції, ОАЕ). Міжнародні туристичні потоки суттєво скоротились у 2020 р. внаслідок пандемії COVID-19.

Науково-технічне співробітництво здійснюється в матеріальній (продукція) та нематеріальній формах (розробки). За рівнем інновацій Україна перебуває на 81 місці у світі зі значно поширеною офшорною розробкою програмного забезпечення.

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) на сьогодні для економіки України є не лише джерелом капіталу, а й можливістю втілення нових технологій. Негативний вплив на привабливість України для інвесторів відіграла російська агресія (2014–2015 рр.) та поширення пандемії COVID-19 (рис. 1.)

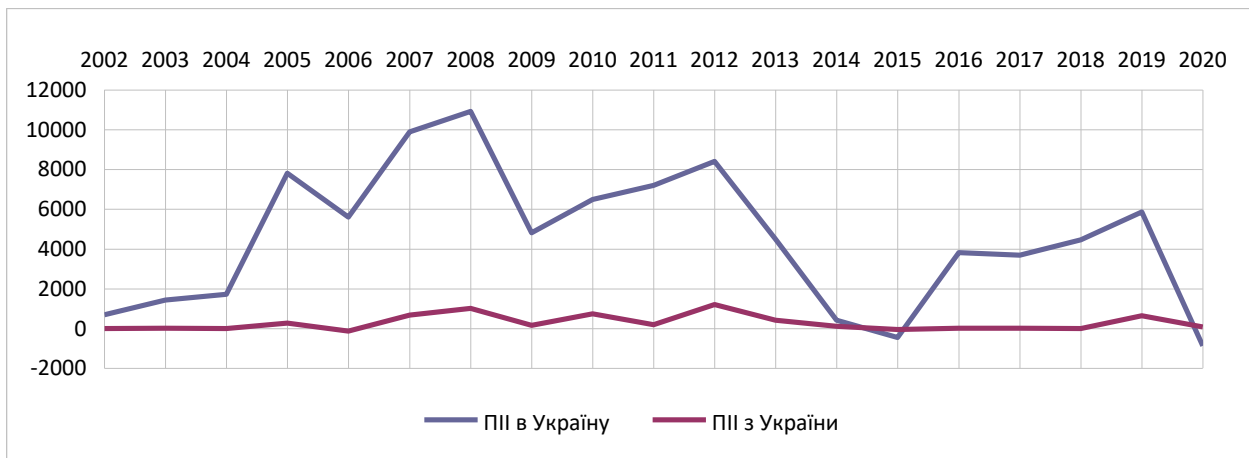

Рис. 1. Прямі іноземні інвестиції в Україні з 2002 до 2020 рр., млн дол. США [4]

Переважає більшість інвесторів, спрямовують свій капітал у галузі переробної промисловості та сферу торгівлі, адже тут невисокі комерційні ризики та можливість швидкої окупності витрат. Найбільші інвестиції надходять із двох десятків країн, в цьому переліку за останні 20 років є розвинені країни (Італія, Австрія, Німеччина, Канада, США, Швейцарія, Нідерланди, Франція) країни-сусіди (Польща, Росія, Угорщина) та «офшорні» країни (Віргінські Британські острови, Гібралтар, Кіпр).

Міжнародні економічні зв'язки для України є одним із ключових факторів її розвитку. На сьогодні важливо врегулювати зовнішньоекономічну діяльність нашої держави та ліквідувати дисбаланс між експортними й імпортними потоками та зменшити залежність економіки від імпорту.

Джерела та література

1. Крамар О. Зовнішня торгівля. Власний інтерес. *Український тиждень*. 2021. № 28 (712). 16–22 липня. С. 29–32.
2. Юлдашев Р. Зовнішня торгівля. Не змарнувати шанс. *Український тиждень*. 2021. №28 (712), 16–22 липня. С. 34–38.
3. Офіційний веб-сайт Міністерства економіки України. URL: <https://cutt.ly/wT2BFna>
4. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/express/expres_u.html.

СУЧАСНИЙ СТАН ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ТУРЕЧЧИНОЮ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних
відносин і регіональних студій
ВНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **В. Й. Лажнік** – кандидат
географічних наук, доцент, професор
кафедри міжнародних відносин і
регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки*

Розглядається сучасний стан торгівлі товарами між Україною та Туреччиною. Аналізуються історичні фактори становлення українсько-турецьких відносин. Пропонується виклад статистичних даних загального товарообігу, експорту, імпорту й сальдо торговельного балансу.

Ключові слова: Україна, Туреччина, товари, торгівля, експорт, імпорт, відносини, торговельний баланс.

Didukh D. H. The Current State of Trade in Goods between Ukraine and Turkey. In the paper the current state of trade in goods between Ukraine and Turkey is considering. Analyzes the historical factors of formation of Ukrainian-Turkish relations. The proposed presentation of statistical data of the general trade turnover, export, import and balance of trade balance.

Key words: Ukraine, Turkey, goods, trade, export, import, relations, trade balance.

Сьогодні Туреччина є для України одним із головних торговельних партнерів. Починаючи з часів Османської імперії й до XXI ст., можна відслідкувати історичні події, завдяки яким формувалися й поступово розвивалися двосторонні відносини. Зокрема, зміни на міжнародній арені, Перша та Друга світові війни, розпад СРСР, проголошення незалежності України та інші геополітичні фактори значно впливали на формування сучасних двосторонніх українсько-турецьких відносин. Також важливу роль відіграли політико-правові фактори, такі як Договір про дружбу й братерство (Анкарський договір) від 2 січня 1922 р., Договір про дружбу й співробітництво між Україною та Туреччиною від 4 травня 1992 р. тощо. Крім цього, на сьогодні між двома державами укладено понад 140 двосторонніх нормативно-правових документів, що практично регулюють двосторонні відносини в усіх сферах міждержавної співпраці [1].

Після того, як Туреччина визнала незалежність України у 1991 р., 3 лютого 1992 р. між ними були встановлені дипломатичні відносини, а 3 лютого наступного року їхні відносини набули статусу стратегічного партнерства, які були офіційно закріплені у 2011 р. після створення Стратегічної ради високого рівня (HLSC) [1]. Нині двостороннє співробітництво між Україною та Туреччиною розвивається успішно в багатьох напрямках співпраці, у тому числі й у сфері торговельних відносин. Так, за результатами 2020 р. Туреччина стала одним із найважливіших торгових партнерів і посіла третє місце після Польщі та Німеччини за обсягами торговельного товарообороту. У торгівлі з Туреччиною Україна має позитивне сальдо серед усіх своїх зовнішньоторговельних партнерів. Понад 600 підприємств із турецьким капіталом здійснюють свою діяльність на території України, внаслідок чого

відбувається інтенсивний розвиток економічних відносин, який забезпечує зростання торговельного обігу товарів.

Із 2001 р. загальний тренд двосторонніх українсько-турецьких товарно-торговельних відносин (рис. 1) загалом збігається із трендом товарообороту зовнішньої торгівлі товарами України з усіма країнами світу (коефіцієнт парної кореляції становить 0,97). Цей тренд можна описати поліноміальною моделлю четвертого степеня при середньому коефіцієнті детермінації ($R^2 = 0,75$). Подібні моделі тренду на основі поліноміальної функції простежуються також у динаміці обсягів експортних поставок товарів з України у Туреччину та імпорту турецьких товарів в Україну. Це свідчить про вплив декількох груп різнохарактерних чинників на торгівлю між обома країнами, що зумовлювало нестабільність торговельних відносин і значні коливання в обсягах взаємних поставок товарів, особливо в останні 10 років. Незважаючи на негативні фактори (світова фінансова криза, пандемія тощо), все ж таки протягом 20 останніх років сальдо у торгівлі товарами було позитивним (додатнім) для України.

Із початку ХХІ ст. товарообіг у торгівлі товарами між державами зростав досить швидкими темпами й у 2008 р. досягав рекордного показника у 6,583 млрд дол. США (рис. 1). Проте у 2009 р. внаслідок світової економічної кризи товарообіг товарів і послуг скоротився до 3,079 млрд дол. США, тобто більше, ніж у 2 рази. У 2010 р. намітилася позитивна тенденція до відновлення великих обсягів двосторонньої торгівлі, подібних у 2008 р (рис. 1). Зокрема, у 2010 р. загальний обсяг торгівлі товарами склав 4,325 млрд дол. США, а в 2011 р. – 5,530 млрд дол. США [2].

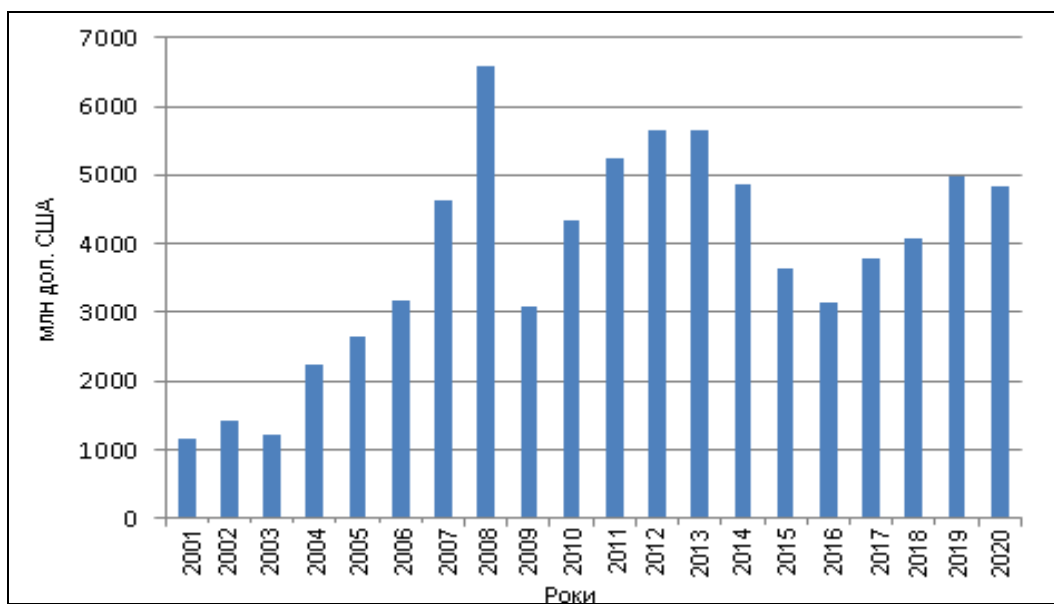

Рис. 1. Динаміка товарообороту зовнішньої торгівлі товарами між Україною та Туреччиною у 2001–2020 рр.

У наступні роки динаміка двосторонньої зовнішньої торгівлі була нестійкою з невеликим збільшенням у 2010–2013 рр. і спадом у 2014–2016 рр. та певною активізацією у наступні роки. Під час офіційного візиту Президента України до Туреччини у 2011 р. керівництво двох країн поставило завдання у ближчій перспективі вивести товарообіг між Україною та Туреччиною на рівень 10 млрд дол. США й у перспективі до 2020 р. довести його до 20 млрд дол. США. Цьому завданню мав активно сприяти переговорний процес щодо підготовки до підписання між Україною і Туреччиною Угоди про вільну торгівлю, проте геополітичні та інші фактори

й причини як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру не дали змогу досягти поставлених цілей і підписати цю угоду. Так, у 2020 р. обсяги товарного обороту між Україною та Туреччиною досягли 4845,1 млн дол. США, проте це в 1,4 раза менше, ніж у 2008 р. (рис. 1). У 2020 р. глобальна пандемія, пов'язана з поширенням коронавірусу COVID-19, стала стримуючим фактором торговельно-економічного співробітництва між Україною та Туреччиною. За даними Державної служби статистики України, у 2020 р. обсяг торгівлі товарами між Україною та Туреччиною зменшився проти 2019 р. на 2,5 %. Зменшення обсягів експорту українських товарів до Туреччини відбулося ще більшими темпами (на 7 %) й вони становили 2346 млн дол., тоді як обсяги імпорту турецьких товарів до України збільшилися на 2,5 % і становили 2419 млн дол. США (табл. 1).

Таблиця 1

**Торгівля товарами між Україною і Туреччиною
у 2011–2020 рр., млн дол. США***

Роки	Експорт	Імпорт	Торговельне сальдо	Зовнішньо-торговельний оборот
2011	3748,582	1481,242	2267,34	5229,824
2012	3685,113	1951,858	1733,254	5636,971
2013	3805,478	1852,685	1952,793	5658,163
2014	3561,365	1299,541	2261,824	4860,906
2015	2771,758	851,742	1920,016	3623,5
2016	2049,065	1098,552	950,513	3147,617
2017	2519,134	1262,527	1256,608	3781,661
2018	2352,356	1714,302	638,054	4066,658
2019	2619,025	2355,447	263,578	4974,472
2020	2436,267	2418,812	17,455	4845,079

* Складено за даними Державної служби статистики: www.ukrstat.gov.ua.

З початку XXI ст. у торгівлі товарами між Україною та Туреччиною зафіксовано постійне позитивне торговельне сальдо, проте його динаміка була нестійкою. Найбільше позитивне торговельне сальдо припадає на найуспішніший 2008 р., коли воно досягло показника в 2683 млн дол. США й українські товари користувалися широким попитом на турецькому ринку. Надалі торговельне сальдо коливалося протягом 2009–2014 рр. у межах від 1174 млн дол. у 2009 р. до 2262 млн дол. США у 2014 р. (табл. 1). У наступні роки на обсяги торговельних операцій між обома країнами вплинула агресія Росії проти України, анексія Криму й бойові дії на території Донецької та Луганської областей. Це зумовило зменшення обсягів українського експорту товарів до Туреччини й привело до різкого зменшення позитивного торговельного сальдо, яке у 2020 р. становило всього 17,5 млн дол. США. Це в 13 разів менше, ніж у 2014 р. Таким чином Україна останнім часом стала більш привабливою для турецьких товарів, тоді як експортні потоки українських товарів збільшувалися невеликими та нестабільними темпами, переважаючи 2 млрд дол. США (табл. 1). За словами чинного міністра закордонних справ України, Дмитра Кулеби, держави нині перебувають за крок до підписання Угоди про вільну торгівлю, яка покликана суттєво збільшити обсяги двосторонньої торгівлі між країнами в майбутньому [2].

Українські товари загалом користуються попитом на турецькому ринку. У структурі експортних потоків з України в Туреччину в 2020 р. провідні позиції займали такі товари, як чорні метали (39,2 %), зернові культури (18,9 %), насіння й плоди олійних рослин (10,0 %) [3]. Іншими головними товарами українського експорту до Туреччини є жири та олії, деревина та вироби з неї, руди, мінеральні добрива, продукція хімічної промисловості та товари інших товарних груп. Найбільш відомими українськими компаніями, які здійснюють експорт своїх товарів до Туреччини, є

металургійна холдингова компанія «Метінвест», металургійний комбінат «Криворіжсталь», Сумське підприємство НВО ім. Фрунзе, Одеський припортовий завод і концерн «Стирол» [2].

У товарній структурі імпорту з Туреччини домінує продукція машинобудування, побутова хімія, текстиль та сільськогосподарська продукція. Так, у 2020 р. на реактори ядерні, котли та машини припадало 10,1 % від усього обсягу турецького імпорту в Україну [3]. Серед інших турецьких товарів, які постачаються в Україну, виділяються засоби наземного транспорту, крім залізничного (7,5 % у 2020 р.), палива мінеральні, нафта й продукти її перегонки (6,8 %), цитрусові, овочі, тютюн, пластмаси, насіння й плоди олійних рослин тощо.

Отже, зовнішньоторговельне співробітництво Туреччини з Україною характеризується тенденцією до послаблення позицій турецьких імпортерів на внутрішньому ринку другої сторони, асиметрією взаємного доступу до ринків сторін, спадом відповідних обсягів українського експорту до Туреччини та низьким рівнем позиціонування українських національних товаровиробників на відповідних ринках Туреччини. Структура експорту Туреччини більше відповідає структурі імпорту України (50,5 %), а ніж структура експорту України відповідає структурі імпорту Туреччини (32,7 %). Для поглиблення двосторонньої торговельно-інвестиційної співпраці між Україною та Туреччиною й підвищення її ефективності необхідне укладання Угоди про вільну торгівлю на вигідних для обох країн умовах [3]. На сучасному етапі сторони ведуть активні переговори щодо укладання Угоди про вільну торгівлю, яка покликана в перспективі суттєво збільшити обсяги двосторонньої торгівлі між обома країнами й забезпечити стабільність у взаємній торгівлі товарами. Набрання чинності зони вільної торгівлі з ЄС, згідно з правилами митного союзу між Туреччиною та ЄС, надає можливість безмитного доступу до турецького ринку українським експортерам. Проте в позиціях сторін є протиріччя щодо товарів, на які має поширюватися режим вільної торгівлі. Зокрема, Туреччина наполягає на виключення аграрних товарів із режиму вільної торгівлі, оскільки турецькі сільськогосподарські виробники відчувають конкуренцію з боку українських виробників. Поки що сторони ще не узгодили свої позиції в майбутній Угоді про вільну торгівлю, проте є надія, що на початку 2022 р. спірні питання будуть остаточно врегульовані й ця угода буде підписана. Після набуття чинності вона значно посилить і без того міцні торговельні зв'язки між двома чорноморськими державами та сприятиме встановленню нових ділових зв'язків і збільшенню товарообігу між Україною та Туреччиною.

Джерела та література

1. Сергійчук Богдан, Сергійчук Володимир. На межі двох світів. Українсько-турецькі відносини в середині XVI – на початку XXI ст. К.: ПП Сергійчук М. І, 2011. 320 с.
2. Торговля товарами між Україною та Туреччиною. URL: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/tovaroobig_z_ukr/ukr/6405.html
3. Торговельно-економічне співробітництво між Україною і Туреччиною. URL: <https://turkey.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/565-torgovelyno-jekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-i-turechchinoju>.

МІЖНАРОДНА, РЕГІОНАЛЬНА ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

УДК 327

С. В. Федонюк – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу Волинського національного університету імені Лесі Українки;

В. В. Оліферук – студентка факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки

КОНЦЕПЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОВІДНИХ МІЖНАРОДНИХ АКТОРІВ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних комунікацій та політичного аналізу ВНУ ім. Лесі Українки

Розглядаються концепції політики інформаційної (кібер) безпеки, характерні для провідних міжнародних акторів і лідерів у сфері інформатизації. Показано підґрунтя підходів США й країн Заходу порівняно з підходами Росії та Китаю. Вказано принципи відмінності між «західною» та «східною» концепціями.

Ключові слова: інформаційна безпека, Захід, Схід.

Fedoniuk S. V., Oliferuk V. V. Concepts of Information Security of Leading International Actors. The concepts of information (cyber) security policy, characteristic of leading international actors and leaders in the field of informatization, are considered. The basis of the approaches of the USA and Western countries in comparison with the approaches of Russia and China is shown. The fundamental differences between the «western» and «eastern» concepts are indicated.

Key words: information security, West, East.

Виділимо два різних підходи до інформаційної безпеки з погляду держави. Частина держав практикують норми, які включають сильний урядовий контроль над інформацією, тоді як інші сприймають таку позицію як загрозу політичній стабільності.

Концепція країн Заходу. Концепція, що сформувалася в США (західна), базується на розумінні інформаційної безпеки як безпеки даних і, відповідно, інформаційних систем, що з ними пов'язані. Регулювання сфери інформації стало пріоритетом американської державної політики раніше, ніж в інших країнах, оскільки США стали епіцентром інформаційної революції вже в другій половині ХХ ст., й розвивалося відповідно до принципів функціонування демократичної соціально-економічної моделі. Головним завданням стало гарантування рівних можливостей виробництва й споживання інформації кожному індивіду.

Законодавство США визначає, в загальному випадку, дані, як комерційно значущу інформацію, володіння та законне розповсюдження якої дає змогу отримати вигоду, або уникнути збитків. Наприклад отримання, зберігання, обробка й обіг персональних даних у США регулюється законодавством саме з позицій комерційної значущості вказаної категорії інформації. У 1966 р. федеральним Законом про свободу інформації (Freedom of Information Act, FOIA) закріплено підзвітність влади

народу, якому вона служить, оскільки інформований електорат є критично важливим для належного функціонування демократії [14]. У такому аспекті інформаційна безпека має на меті забезпечення функціонування інформаційних систем задля належного функціонування виконавчої влади й її звітності перед народом.

З іншого боку, влада має забезпечити недоторканність інформації, що належить особі, так само як і будь-якої іншої приватної власності. Відтак концепція свободи інформації була розвинута із прийняттям у 1974 р. Закону про конфіденційність (The Privacy Act [12]), який встановлює кодекс добросовісної інформаційної практики, регулюючи збір, технічне обслуговування, використання та розповсюдження особистої інформації про фізичних осіб, що ведеться в системах записів федеральних органів. Також у США свобода волевиявлення та свобода слова гарантовані першою поправкою до Конституції. Відповідно держава не може безпосередньо вводити цензуру, або фільтрувати зміст інформації, що також відображається на підході до інформаційної безпеки. Окрім того, для Сполучених Штатів характерне відкрите неприйняття безпосереднього державного регулювання. Таким чином забезпечуються ефективні ринкові відносини. Завдання ж держави у такій моделі полягає в забезпеченні можливостей розвитку цих ринкових відносин. Тому загалом американський підхід до забезпечення інформаційної безпеки, який спирається на досить давні документи, заснований на захисті інфраструктури (у тому числі й критично важливої) передавання, зберігання й обробки даних, й історично не включає в себе проблему впливу «шкідливого» контенту на діяльність держави, суспільства, особистості.

Комітет із систем національної безпеки США поняття «інформаційна безпека» розкриває як захист інформації та інформаційних систем від несанкціонованого доступу, використання, розкриття, руйнування, зміни або знищення з метою забезпечення цілісності (захист від несанкціонованої модифікації або знищення інформації), конфіденційності, а також доступності (забезпечення своєчасного й надійного доступу до інформації) [8]. Тобто це поняття в американській традиції зводиться тільки до захисту даних і не містить такого складника, як захист від шкідливого контенту (небажаного інформаційного впливу).

Політика Європейського Союзу у сфері інформаційної безпеки також ґрунтується на принципах, властивих західному підходу. Вперше їх сформульовано в комюніке Європейської комісії «Мережева та інформаційна безпека: пропозиції для підходу європейської політики» у 2001 р. [9]. Відповідно до цього документу, «мережева й інформаційна безпека» (Network and Information Security) визначається як здатність мережі або інформаційної системи протистояти на заданому рівні надійності випадковим загрозам або умисним шкідливим діям, які ставлять під загрозу доступність, достовірність, цілісність і конфіденційність збережених або переданих даних і пов'язаних із ними служб, доступ до яких здійснюється за допомогою таких мереж або систем. Єврокомісією запропоновано такі принципи засади у політиці щодо забезпечення мережевої та інформаційної безпеки [9]: по-перше, забезпечення прикладного характеру правових норм на основі загального розуміння основних питань безпеки й спеціальних заходів щодо її забезпечення (що властиво загалом західному підходу); 2) необхідність постійного вдосконалення правового регулювання з урахуванням технічного прогресу й породжуваних ним нових загроз (це ще одна характерна для західного підходу риса, яку на міжнародному рівні підтримують США); 3) потреба в доповненні ринкових механізмів політичними заходами (що відображає важливість проблеми інформаційної безпеки, яка розглядається на рівні комунітарної політики ЄС); 4) формування європейського внутрішнього ринку інформаційно-телекомунікаційних послуг (базовий підхід у всіх галузевих і секторальних політиках ЄС).

Підхід японського уряду також відповідає моделі, прийнятій в США та країнах Заходу. У Стратегії кібербезпеки Японії (третьої економіці світу), підготовленій і винесеній на обговорення в 2013 р. [11], можна виділити такі основні цілі: забезпечення вільного та безпечного обміну інформацією; спроба вивести проблему кібербезпеки на більш високий рівень; оптимізація відповідних дій, спрямованих на розв'язання проблеми кібербезпеки; розробка плану дій та зміцнення співробітництва на основі принципів соціальної відповідальності. Відповідно до цієї стратегії уряд має забезпечити надійність і стійкість кіберпростору, підвищивши рівень інформаційної безпеки та забезпечивши захист від кібернападів, стимулювати науково-дослідницьку діяльність для розвитку кіберпростору, залучити на конкурентній основі нові кадри для забезпечення кібербезпеки й забезпечити освіту громадян із питань кібербезпеки.

З позицій країн Заходу переважно розглядається концепт кіберпростору – «Cyberspace», який визначається у дослідженні «Tallinn manual on the international law applicable to cyber operations» (2013) як середовище, сформоване з фізичних та нефізичних елементів і характеризується використанням комп'ютерів та електромагнітного спектру для зберігання, зміни та обміну даними з використанням комп'ютерних мереж [13].

Концепції Росії та Китаю. На відміну від розглянутого вище концептуального підходу в країнах, для яких не характерно культивування цінностей розвинених демократичних суспільств, значної уваги надають питанню захисту держави, суспільства й особистості від негативного інформаційного контенту. Це, передусім, Росія та Китай (східна концепція).

Одним із перших документів, у якому сформульовано таке бачення, стала Доктрина інформаційної безпеки Російської Федерації [1], затверджена у вересні 2000 р. У 2016 р. прийнято нову доктрину [2], яка стала логічним продовженням першої – якщо в документі 2000 р. йдеться про зростання впливу інформаційних технологій на національні інтереси країни, то в новій версії вони вже визнаються невід'ємною частиною всіх сфер життя. Для російського підходу характерне формулювання інформаційних загроз загального характеру, які розцінюються як суттєві з позицій національної безпеки. Наприклад, для згаданої доктрини 2000 р. ключовими проблемами були «розкладання моральних цінностей молоді», відтік фахівців із безпеки. Під інформаційною безпекою країни з такого погляду розуміється стан захищеності її національних інтересів у інформаційній сфері, що визначаються сукупністю збалансованих інтересів особистості, суспільства й держави. Нова доктрина називає головними загрозами кіберзлочинність та поширення дестабілізуючих ситуацій в країні матеріалів з-за кордону, зокрема таких, що критикують Російську Федерацію, популяризація тенденцій, що тиснуть на молодь. Формулюючи такі «проблеми» як загрозові для суспільства й особи, влада обґрунтовує своє втручання в перебіг інформаційних процесів необхідністю захисту національного інформаційного поля від іноземних впливів.

Підхід авторитарних держав не передбачає безумовного гарантування свободи слова й масової інформації, відкриваючи шлях до цензури й контролю інформаційної сфери. Наприклад, у російській доктрині 2000 р. міститься таке формулювання однієї з проблем, що потребує розв'язання: «недостатність нормативного правового регулювання відносин у галузі реалізації можливостей конституційних обмежень свободи масової інформації в інтересах захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і законних інтересів громадян, забезпечення обороноздатності країни й безпеки держави суттєво ускладнює підтримання необхідного балансу інтересів особистості, суспільства й держави в інформаційній сфері». Цей же документ дає підстави й для суб'єктивної цензури, оскільки до загроз інформаційної безпеки країни віднесено, зокрема, такі як «девальвація духовних цінностей, пропаганда зразків масової культури, заснованих на культі насильства, на духовних і моральних

цінностях, що суперечать цінностям, прийнятим в російському суспільстві; зниження духовного, морального та творчого потенціалу населення Росії».

Фактично йдеться про реалізацію державного контролю в інформаційній сфері, що сьогодні часто подається як «інформаційний суверенітет», або «кібер-суверенітет». Поняття «інформаційного суверенітету» не нове, воно розробляється й втілюється в практику з часу масового поширення інтернет-технологій у країнах, що тяжіють до авторитарного типу організації суспільства. Так, у Китаї на державному рівні кібер-суверенітет формується, починаючи з початку 2000-х років.

Інформаційний суверенітет трактується російською владою як «нерозповсюдження» іноземної інформації серед російських громадян та обмін «належною інформацією про Росію з іноземними партнерами» [2], тоді як у західній концепції суверенітет в інформаційну епоху – це заохочення глобального обміну інформацією через безпечну технологічну інфраструктуру.

У квітні 2014 р. Максим Кавджарадзе, член Ради Федерації, верхньої палати російського парламенту, запропонував створити повністю недоступну з-за кордону національну внутрішню мережу Росії. Тоді з'явилася й назва – «ЧебурашкаNet», на честь російського мультиплікаційного героя Чебурашки, персонажа з відомого анімаційного фільму [3]. А в 2019 р. прийнято зміни до федерального законодавства, які отримали неформальну назву «Закон про суверенний інтернет» [6]. Метою закону є створення автономних систем управління інтернетом і тим самим створення можливості відокремлення російського інтранету від глобальної мережі Інтернет.

Згідно із законом, Росія вимагає від національних постачальників послуг інтернету використовувати лише точки обміну інтернетом, які затверджені Роскомнадзором, російським регулятором телекомунікацій, а оператори зв'язку зобов'язані встановити державне обладнання на точках обміну трафіком для аналізу й фільтрації трафіку всередині країни й лініях зв'язку, які перетинають кордон Росії. Крім того, Росія матиме можливість відключити свою мережу від глобальної системи доменних імен (DNS).

Такий підхід, заснований на безапеляційному «захисті» державою «інформаційного суверенітету», знайшов своє відображення у всіх основних законодавчих актах, прийнятих у Росії в сфері інформаційної безпеки.

Крім згаданої вище Доктрини інформаційної безпеки, у своїй діяльності в масштабі міжнародної взаємодії Росія керується документом, вперше прийнятим у 2013 р. й оновленим у 2021 р. Це відповідно «Основи державної політики в галузі міжнародної інформаційної безпеки на період до 2020 року» [4] та «Основи державної політики Російської Федерації в галузі міжнародної інформаційної безпеки» [5]. У цьому документі вже в 2013 р. закріплювалися такі тези, як: «втручання у внутрішні справи суверенної держави з використанням ІКТ, порушення суспільної стабільності, розпалювання міжетнічної та міжнаціональної ворожнечі», що, очевидно, є відображенням подій «арабської весни», в ході якої активне використання соцмереж забезпечило координацію дій протестного руху.

Подібний підхід до інформаційної безпеки властивий і владі Китаю. У Національній стратегії розвитку інформатизації на 2006–2020 рр. Національний інформаційний консультативний комітет КНР визначає інформаційну безпеку як ключовий компонент системи національної безпеки, необхідний для забезпечення сталого, здорового застосування інформаційних технологій, а також для соціальної та культурної стабільності й ідеологічного розвитку [7].

Типова для Росії та Китаю концепція інформаційної безпеки передбачає виключний пріоритет держави в питаннях, що стосуються «інформаційного суверенітету». Йдеться про контроль усього, що відбувається в інформаційному полі, яке влада вважає належним до своєї юрисдикції. Прикладом такого ревісного

ставлення до інформації в питанні її захисту є Закон про кібербезпеку КНР, прийнятий у 2016 р. [16] Закон робить акцент на зборі, зберіганні й використанні персональних даних китайських громадян та інформації, що має відношення до національної безпеки. Такі відомості повинні зберігатися всередині країни (також і в Росії в 2015 р. вступило в силу положення закону, яке зобов'язує операторів персональних даних обробляти й зберігати персональні дані росіян із використанням баз даних, розміщених на території РФ). Забороняється експорт економічних, технологічних, або наукових даних, які становлять загрозу національній безпеці чи громадським інтересам.

В основі законів, що охоплюють цивільну сферу безпеки кіберпростору в Китаї, лежить так звана «класифікація багаторівневої системи захисту» (Multiple-level Protection Scheme, MLPS), відповідно до якої приймаються рішення про рівень допуску іноземних товарів у ту чи іншу сферу або систему. MLPS дає п'ять рівнів інформаційної безпеки з погляду потенційних наслідків, від шкоди правам громадян й організацій, громадському порядку, до загрози національній безпеці [15]. Покладаючись на MLPS і законодавство, влада вимагає доступ до протоколів шифрування й значної частини вихідного коду від компаній, що працюють у сфері фінансів, телекомунікацій, медицини, освіти й енергетики.

Однією з основних рис китайського підходу до мінімізації загроз інформаційній безпеці є запобігання проникнення небажаної інформації всередину країни й витоку чутливої інформації за кордон, у т. ч. шляхом блокування соціальних мереж і пошукових систем. Наприклад керівництво КНР вважає, що сама суть інформаційної безпеки полягає у введенні обмежень на поширення небажаної інформації [17].

На відміну від властивої для країн Заходу концепції «кіберпростору» в російській офіційній практиці застосовується поняття «інформаційного простору», зручне з погляду обґрунтування «інформаційного суверенітету». Відповідно до запропонованого російською владою проєкту «Конвенції про забезпечення міжнародної інформаційної безпеки», поняття «Інформаційний простір» подається як «сфера діяльності, пов'язана з формуванням, створенням, перетворенням, передачею, використанням, зберіганням інформації, що здійснює вплив, у тому числі на індивідуальну й суспільну свідомість, інформаційну інфраструктуру і власне інформацію» [10].

Отже, існує принципова відмінність у підходах до політики у сфері інформаційної безпеки в практиці провідних міжнародних акторів. Це проявляється в багатьох аспектах політичного та суспільного життя й пов'язано зі спрямуванням політичного режиму.

Джерела та література

1. Доктрина информационной безопасности Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В. Путиным 9 сентября 2000 г., № Пр-1895) / Совет безопасности РФ. URL: <http://www.scrf.gov.ru/documents/5.html>
2. Доктрина информационной безопасности Российской Федерации. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 5 декабря 2016 г. № 646. URL: <https://rg.ru/2016/12/06/doktrina-infobezobasnost-site-dok.html>
3. Канев Сергей. Чебурашка, или хорошими делами прославиться нельзя. *Новая газета*. 2014. 5 мая. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2014/05/05/59473-cheburashka-ili-horoshimi-delami-proslavitsya-nelzya>
4. Основы государственной политики в области международной информационной безопасности на период до 2020 года. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_178634/
5. Основы государственной политики Российской Федерации в области международной информационной безопасности (Утверждены Указом Президента Российской Федерации от 12 апреля 2021 г. № 213). URL: <http://www.scrf.gov.ru/security/information/document114/>

6. Принят закон о «суверенном интернете». *Государственная Дума Федерального собрания Российской Федерации*. 16.04.2009. URL: <http://duma.gov.ru/news/44551/>
7. 2006–2020 年国家信息化发展战略 (2006–2020 Nián guójiā xīn xī huà fāzhǎn zhànlüè; Державна стратегія з розвитку інформатизації на період з 2006 по 2020 г.). 08.05.2005. URL: <https://bit.ly/3FsA8VK>
8. Committee on National Security Systems: National Information Assurance (IA) Glossary, CNSS Instruction No. 4009, 26 April 2010.
9. Communication from the Commission to the Council, the European parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «Network and Information Security: Proposal for A European Policy Approach». Brussels, 6.6.2001. COM (2001)298 final.
10. Convention on international information security. The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. URL: https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCkV6BZ29/content/id/191666
11. Japan Cybersecurity Strategy. Information Security policy Council, 2013. URL: <http://www.nisc.go.jp/active/kihon/pdf/cybersecuritystrategy-en.pdf>
12. Privacy Act of 1974. U.S. Department of Justice. URL: <https://www.justice.gov/opcl/privacy-act-1974>
13. Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare / ed. by M. Schmitt. N.Y.: Cambridge University Press, 2013. 282 p.
14. The Freedom of Information Act. U.S. Department of State. URL: <https://foia.state.gov/learn/foia.aspx>
15. Yan Luo, Zhijing Yu, Nicholas Shepherd. Cybersecurity risk classification under China's multi-level protection scheme. Practical Law. *Thomson Reuters*, 2021. URL: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-022-3160?originationContext=document&transitionType=DocumentItem&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-022-3160?originationContext=document&transitionType=DocumentItem&contextData=(sc.Default)&firstPage=true)
16. 中华人民共和国网络安全法 (Zhōnghuá rén mín gònghéguó wǎngluò ānquán fǎ; Закон КНР про кібербезпеку). 07.11.2016. URL: http://www.cac.gov.cn/2016-11/07/c_1119867116.htm
17. 汪玉凯: 中央网络安全与信息化领导小组的由来及其影响 (Wāngyùkǎi: Zhōngyāng wǎngluò ānquán yǔ xīn xī huà lǐngdǎo xiǎozǔ de yóulái jí qí yǐngxiǎng; Ван Юкай. Походження провідної малої групи з інформатизації та безпеки в мережі інтернет). Baidu.com. 06.03.2014. URL: <https://wenku.baidu.com/view/0c29475252d380eb62946d86.html>.

УДК 327.5:323.282(581+540)

І. В. Горобець – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ЗМІНА ВЛАДИ В АФГАНІСТАНІ ТА ВИКЛИКИ БЕЗПЕЦІ ІНДІЇ

Роботу виконано на кафедрі всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін СДПУ ім. А. С. Макаренка

Розглядається проблема зміни влади в Афганістані та її вплив на безпеку в регіоні, зокрема в Індії. Показано, що Індія не має засобів впливу на нове керівництво Афганістану. Внаслідок цього зростають ризики регіональній безпеці та безпеці Індії.

Ключові слова: Афганістан, Китай, Індія, безпека.

Horobets I. V. Change of Government in Afghanistan and Security Challenges in India.

The problem of the change of power in Afghanistan and its impact on security in the region, in particular in India, is considered. It is shown that India has no means of influencing the new leadership of Afghanistan. As a result, India's regional and security risks are increasing.

Key words: Afghanistan, China, India, security.

У серпні 2021 р. війська США й НАТО в аварійному порядку залишили територію Афганістану. Перебували вони там майже двадцять років та виконували роль контролю над Центральною Азією. Для американського домінування у світі є критичним контроль за Євразією й недопущення появи держави або союзу держав, здатних кинути виклик лідерству США. Саме Афганістан був тією критичною точкою, яка давала змогу одночасно впливати на Центральну Азію й далі Росію, на Китай, Іран, Індію. Однак укотре виповнився прогноз, що Афганістан легко «завоювати», але неможливо утримати контроль над цією територією. У підсумку, витративши майже трильйон доларів, США не вирішили жодного зі своїх стратегічних завдань. Перемогти над талібами, що було офіційною метою операції «Непокірна свобода», яка була розпочата в жовтні 2001 р., не супроводжувалася розбудовою демократичного суспільства та його економічним розвитком. Головною статтею експорту Афганістану залишається опійний мак та героїн, виробництво яких почалося в країні з 80-х років ХХ ст. Виробництво наркотиків було механізмом «самофінансування війни». Торгівля героїном фінансово сприяла продовженню протистояння різних політичних сил країни як у 90-ті рр. ХХ ст., так і після повалення режиму талібів у 2001 р. Багаторічна присутність збройних сил США та їх союзників не призвела до економічного відновлення Афганістану та поліпшення положення широких верств населення. Навпаки, проблеми країни, які існували на початку 2000-х рр. не були вирішені, а ще більше загострилися. Афганістан так і не став центральноазійським аналогом Туреччини. Тобто мусульманською країною – союзницею США.

Ставлення великих євразійських держав до окупації Афганістану було різним. Росія формально підтримувала дії США, до 2014 р. навіть надавала повітряний простір для транзиту військових вантажів до Афганістану. Китай стабільність у Афганістані розглядав як гарантії безпеки у своїй вразливій провінції Сіньцзян. Індія розглядала присутність НАТО й США в Афганістані як запобіжник терористичній активності у спірному з Пакистаном регіону Джамму і Кашмір. Правда, такі гарантії виявилися не стовідсотковими. У листопаді 2008 р. ісламські радикали атакували індійське місто Мумбаї, що стало найбільшим терористичним актом останнього часу. Тобто Афганістан залишався джерелом нестабільності в Євразії.

Великі держави Євразії по різному сприйняли факт повернення у серпні 2021 р. талібів до влади в Кабулі. Росія розглядає це як виклик безпеці Центральної Азії та наполягає на зміцненні військово-політичної спроможності «Шанхайської організації співробітництва». Москва зацікавлена в збереженні стабільності в країнах пострадянської Центральної Азії, недопущення до влади ісламських радикальних рухів, що загрожують регіонам із мусульманським населенням Російської Федерації. В Кремлі не забули досвід Чечні. Ще одним фактором є значна кількість трудових мігрантів із Центральної Азії на її території. Індія гостро відреагувала на зміну влади в Кабулі. Насамперед тому, що це змінило на користь Пакистану геостратегічну ситуацію в регіоні. Фактично пакистанські спеціальні служби отримали можливість розширити кадровий склад терористичних угруповань, здатних тиснути на Індію в Кашмірі. Делі має негативний досвід початку 90-тих рр. ХХ ст., коли після переходу до влади опозиції та повалення режиму М. Наджибулли у Кабулі, в Джамму і Кашмір пішов потік зброї та ветеранів війни в Афганістані, які намагалися поширити «джихад» на територію Індії. Таким чином пакистанська міжвідомча розвідка намагалася вирішити територіальний спір між двома країнами на користь Ісламабаду. Керівництво Індії затратило велику кількість військових, економічних, політичних зусиль для стабілізації ситуації в штаті. Складність для Делі додає те, що Індія не має потенційних союзників. Після втечі з країни колишнього керівництва, еміграції більшості відомих політиків, в Афганістані фактично відсутня опозиція

талібам, крім структур «Ісламської держави». «Ісламська держава» розглядає талібів як суперника в політиці та противника в ідеології. Індія заради власної безпеки повинна вибудовувати відносини з новою владою Афганістану.

Зміна влади у Кабулі несе загрозу й для Ісламабаду. Таліби, кістяк яких складають пуштуни, становлять певну потенційну загрозу внутрішній безпеці Пакистану. Адже серед пакистанських пуштунів є ідея об'єднання з афганськими побратимами та створення Пуштуністану. Однак для Індії такий гіпотетичний розвиток подій є також ризикованим, адже загрожує подальшою хаотизацією становища в регіоні. Додаткову стурбованість Індії викликає намір Китаю використати фактор своїх особливих відносин із Пакистаном із метою посилення пекінського впливу на талібів. Талібан декларував намір допустити китайські капітали до розбудови інфраструктури в Афганістані та видобутку корисних копалин. Таким чином Пекін намагається не допустити погіршення ситуації в західному регіоні КНР – Сіньцзян-Уйгурському автономному районі, де компактно мешкає велика кількість мусульман. Цей регіон, як і Тибет, є дуже вразливим із позицій рухів, що виступають за створення незалежної держави на їх території. У випадку Сіньцзяна ще додається гасло побудови ісламської держави, що не може не викликати стурбованості китайського керівництва. Пекін також намагається заповнити політичний вакуум після виходу США з Афганістану. У такому випадку Китай здобуватиме додаткові переваги над Індією, що також не відповідає індійським інтересам.

Додатковим фактором нестабільності є загострення боротьби за владу в Афганістані між талібами та активістами «Ісламської держави». Після розгрому в 2020 р. структур «Ісламської держави» в Сирії чимало вихідців із країн Центральної Азії повернулися до Афганістану. Хоча таліби заради стабілізації становища замирилися навіть із шиїтами хазарейцями, вони войовничо сприймають активістів «Ісламської держави», чиє бачення ісламу є надто специфічним для сунітських традиціоналістів. Бойовики «Ісламської держави» з території Афганістану також становлять загрозу безпеці в Кашмірі. У листопаді 2021 р. Пакистан амнітував терористів, які були причетні до атаки 2008 р. на Мумбаї. Це стало ще одним негативним сигналом для Індії. Зважаючи на це, Індія зацікавлена у зміцненні співпраці з «Шанхайською організацією співробітництва», аби на інституційному рівні мати вплив на Пакистан і Китай. Утім, ризики дестабілізації залишаються надто великими.

УДК 327(5+8)

В. В. Кіяниця – аспірант 1 курсу
Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

АКТУАЛЬНІ БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН У РЕГІОНІ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародного
регіонознавства ННІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка
Науковий керівник: П. М. Ігнат'єв – доктор
політичних наук, професор кафедри міжнародного
регіонознавства ННІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка*

Розглянуто актуальні безпекові виклики Ісламської Республіки Іран в регіоні Перської затоки. Визначено причини виникнення проблем, що провокують ріст конфронтації між ІРІ та

країнами регіону. Доведено зв'язок між деструктивним зовнішньополітичним дискурсом Ірану, ідеологічною та політичною конфронтацією ісламського режиму з державами Перської затоки та економічною і дипломатичною ізоляцією країни. Встановлено фактори, які визначають неспроможність керівництва країни провадити конструктивну зовнішню політику на даному етапі.

Ключові слова: Ісламська Республіка Іран, Перська затока, регіональна безпека.

Kiianytsia V. V. Iran's Current Security Threats in the Persian Gulf Region. The paper considers Iran's current security threats in the Persian Gulf region. The reasons of problematics origin, causing conflict escalation between Iran and region's states, are determined. The paper proves the tie between destructive Iran's foreign policy discourse, the ideological and political confrontation of the Mullahs regime and Persian Gulf states and the economic and diplomatic isolation of the state. The factors, determining state's leadership inability to conduct constructive foreign policy discourse at the present point in time, are discovered.

Key words: Islamic Republic of Iran, Persian Gulf, regional security.

Республіка Іран – країна, яка з моменту свого становлення в результаті повалення шахського режиму під час Ісламської революції 1979 р., є заручником низки зовнішніх дестабілізуючих чинників, які зберігають свою актуальність й донині та впливають на її положення в міжнародному просторі.

Після проголошення Ісламської республіки за результатом всенародного референдуму в березні 1979 р., уряд країни на чолі з Рухоллою Хомейні, ідеологом Революції та Верховним лідером Ірану, спровокував різку конфронтацію з арабськими країнами Близькосхідного регіону, Ізраїлем та Заходом, зокрема зі Сполученими Штатами. Серед причин, що призвели до утворення цього конфлікту можна виділити наступне. Передусім, для уряду післяреволюційного Ірану був характерним яскраво виражений ревізіонізм, що провокував можливість політичної та безпекової дестабілізації країн Близького Сходу та становив загрозу інтересам у регіоні тодішніх ключових центрів сили – США та СРСР [8, с. 72]. Йдеться про декларування режимом Хомейні принципу «Експорту Ісламської революції» як однієї з найбільш пріоритетних зовнішньополітичних цілей Ісламської республіки на цьому етапі [4, с. 92–94].

Варто окремо наголосити, що Ісламська республіка на початку свого становлення зазнавала потужного впливу ідеологічного фактору, який визначав як внутрішньополітичний й соціальний устрій країни, так і характер її поведінки на міжнародній арені. У цьому контексті концепція «Експорту Ісламської революції», юридично закріплена в статті 11 Конституції ІРІ, передбачала проектування революційної хвилі за межі Ірану, зокрема поширення антиурядових протестів у монархіях Перської затоки та баасистському Іраку з метою демонтажу світської форми правління зазначених країн та її заміщення республікансько-теократичною моделлю державного управління за прикладом ІРІ [10, с. 9]. В глобальному контексті концепція «Експорту Ісламської революції» вважалася одним із ключових елементів доктрини хомейнізму, яка передбачала ліквідацію в межах ісламського світу державних формувань за національною ознакою та створення натомість єдиної ісламської умми під егідою шіїтського Ірану та її протиставлення біполярній системі міжнародних відносин [2, с. 9; 3, с. 467]. Таким чином, офіційна позиція ісламського режиму на міжнародній арені сприяла конфронтації не тільки з сусідніми країнами, котрі були першочерговою ціллю для імплементації політики «Експорту Ісламської революції», а й зі світовою спільнотою загалом. І хоча після смерті Хомейні в червні 1989 р. іранський політикум офіційно задекларував відмову від подальшої підтримки ідеї «Експорту революції», змістивши свій фокус на культурно-пропагандистську діяльність, країни Перської затоки залишаються переконаними в наявності ревізіоністського підтексту зовнішньої політики Ісламської республіки [16].

Відношення до Ірану як до країни, що становить потенційну загрозу суверенітету та територіальній цілісності країн Перської затоки, сформувалося

значно раніше, ніж у період правління хомейністського режиму. Так, ще з початку ХХ-го ст. іранський уряд періодично висував територіальні претензії до сусідніх країн, зокрема до Бахрейну та Кувейту, а в 1971 р. іранські війська окупували острови Абу-Муса, Великий і Малий Томб, що визнаються міжнародною спільнотою як територія ОАЕ [1; 12, с. 193; 12, с. 211]. Також Іран мав давній конфлікт з Іраком відносно врегулювання лінії кордону між обома країнами на р. Шатт-ель-Араб, що зрештою послугувало приводом для військової агресії Саддама Хусейна й спровокувало Ірано-іракську війну 1980–1988 рр. [5]. Відповідно, у відносинах між Іраном та країнами регіону завжди існував високий рівень напруги, котрий до того ж підживлювався за рахунок проізраїльської позиції Ірану на міжнародній арені в шахський період. Тому прихід до влади антиізраїльського за своєю риторикою, однак глибоко ревізійного й деструктивного відносно Близькосхідного регіону режиму Хомейні спровокував ще більш гостру конфронтацію між ІРІ та країнами Перської затоки. Зокрема можна підкреслити різке загострення відносин між Ісламською республікою та Саудівською Аравією, яка в шахський період підтримувала добросусідський діалог з Іраном, незважаючи на взаємну економічну та політичну конкуренцію. Проте наразі Саудівська Аравія є одним зі стовпів антиіранської коаліції та ключовим противником ІРІ в регіоні Перської затоки; взаємну ворожнечу підживлює релігійний фактор – протистояння сунітського та шиїтського ісламу, фінансова підтримка саудитами режиму Саддама Хусейна під час Ірано-іракської війни та чинна фінансова й військова підтримка іранською стороною хуситського руху в Ємені та режиму Б. Асада в Сирії, формування РСАДПЗ у відповідь на загрозу ІРІ, а також ізраїльсько-саудівське зближення на тлі спільної конфронтації з ісламським режимом [6, с. 189]. І хоча з приходом до влади в США адміністрації Байдена можна спостерігати певний спад напруги у відносинах обох країн, все ж низка невирішених ключових проблемних питань, де жодна зі сторін не бажає йти на поступки, формує чітке усвідомлення вразливості такого «перемир'я», дотримання якого саудитами обумовлюється виключно чинною позицією Вашингтону.

Наразі посилення конфронтації та взаємної недовіри між Іраном та країнами регіону відбувається за рахунок втручання у внутрішньополітичні справи Іраку, де ісламський режим значно розширив свою сферу впливу після дестабілізації країни в ході інтервенції США 2003 р. Відповідно, Ірак у цьому випадку відіграє роль ключового форпосту поширення іранського впливу на Близькому Сході та однієї з ключових ланок у реалізації проекту «Шиїтського півмісяця» [14, с. 357]. «Шиїтський півмісяць» можна вважати більш прагматичною альтернативою концепції «Експорту Ісламської революції», що передбачає створення унікальної безпекової проксі-мережі Ісламської республіки на Близькому Сході із залученням низки проіранських шиїтських воєнізованих формувань, розосереджених по всьому регіону та об'єднаних в угруповання «Аль Хашд аш-Шаабі» (Сили народної мобілізації), котре є дотичним до Корпусу Вартових Ісламської Революції [15, с. 173]. Окрім Іраку складовою частиною «Шиїтського півмісяця» є Ліван та Сирія; завдяки зближенню іранської сторони з режимом Б. Асада та ліванською Хезболлою Ісламська республіка має прямий вихід до Середземного моря, а також послуговується можливістю нівелювати, наскільки це можливо, наслідки політичної та економічної ізоляції в регіоні й стримувати противників від застосування прямого військового удару [16].

Наслідком такої політики можна вважати чіткий розподіл балансу сил у регіоні, де, з одного боку, перебуває Ісламська республіка та країни шиїтського блоку, а, з іншого – сунітська антиіранська коаліція, що лише закріплює конфронтацію між сторонами конфлікту. Таким чином, неможливість напрацювання конструктивних шляхів нормалізації відносин між Іраном та країнами Перської затоки є результатом давньої конфронтації та недовіри сторін один до одного, де переплітаються такі

проблеми, як питання суверенітету та територіальної цілісності країн регіону, боротьба за політичне й економічне домінування та релігійне й ідеологічне протистояння. Критичність та патовість цієї ситуації полягає у тому, що будь-які поступки сторін будуть рівноцільними геополітичному програшу, що у випадку Ірану створює пряму загрозу існуванню ісламського режиму, чия легітимність базується на ідеологічних засадах хомейнізму відносно позиціонування себе як потужного регіонального центру сили, що здатен ефективно протидіяти своїм опонентам у політичній, ідеологічній та безпековій площині [12, с. 34].

Окремим фактором, що сприяє дестабілізації позицій Ісламської республіки на міжнародній арені, формуванню сприйняття країни як такої, що становить потенційну небезпеку світовій спільноті та провокує конфлікт у відносинах із країнами Перської затоки, є іранська ядерна програма. Саме замовчування іранською стороною окремих фактів стосовно розвитку ядерної програми, про що стало відомо в 2002 р., спровокувало застосування режиму санкцій проти Ісламської республіки та її ізоляцію на міжнародній арені. Більше того, наразі підтримка ісламським режимом ядерної програми ІРІ виправдовує в очах міжнародної спільноти економічний та політичний, а донедавна – й військовий тиск на країну, вихід Сполучених Штатів із «СВПД» та реанімацію санкційного режиму разом із формуванням антиіранської коаліції. Враховуючи антиіранські настрої серед арабських країн, а також деструктивну роль, яку відіграє Іран в регіоні, ядерна програма ІРІ сприймається в негативному контексті, адже країни регіону переконані в її військовому спрямуванні. Тому на їхню думку наявність ядерної зброї в руках ісламського режиму, схильного до ревізіонізму на світовій арені, поза всяким сумнівом, призведе до негативних наслідків у Близькосхідному регіоні та регіоні Перської затоки [7]. В даному випадку йдеться про порушення сформованого стратегічного балансу сил, що в результаті спровокує милітаризацію регіону, котру можна спостерігати, починаючи з 2019 р. [11, с. 14–15]. Станом на сьогодні, з огляду на зміну політичного істеблішменту в Сполучених Штатах, криза довкола ядерної програми демонструє повернення в дипломатичну площину. Адміністрація президента Байдена декларує власну готовність до перемовин з іранською стороною стосовно укладення нової «Ядерної угоди» [9]. Однак конфлікт провокує відсутність консенсусу між обома сторонами відносно того, на яких саме умовах має відбуватися відновлення переговорного процесу по іранській ядерній програмі [13].

Отже, ключовими факторами, що дестабілізують положення Ісламської Республіки Іран у регіоні за рахунок економічної та політичної ізоляції, є характер зовнішньополітичної стратегії країни, який провокує ідеологічне протистояння з монархіями Перської затоки, зокрема з Саудівською Аравією. Як наслідок, наразі ірано-саудівська конфронтація набула ознак міжнародного конфлікту, затягнувши в свою орбіту низку близькосхідних країн, що в результаті сформувало чіткий розподіл на два військово-політичні блоки в регіоні – сунітський та шиїтський блок. У цьому випадку така різка конфронтація обумовлюється тим, що ідеологічний конфлікт, який виник після проголошення Ісламської республіки, накладався на вже наявну низку інших проблемних аспектів. Це, зокрема, взаємні територіальні претензії між Іраном та країнами-сусідами, милітаризація регіону у зв'язку з загрозою ведення бойових дій, що особливо було характерно в період 2019–2020 рр. унаслідок дій адміністрації Трампа. Також положення Ісламської республіки в Перській затоці значно ускладнюється через політику Сполучених Штатів відносно Ірану та у зв'язку з арабо-ізраїльським зближенням у рамках антиіранської коаліції. Особливу роль у посиленні конфронтації між ІРІ та країнами регіону відіграє ядерна програма. Попри спроби ісламського режиму переконати світову спільноту у мирному характері розвитку ядерної програми, країни Перської затоки залишаються переконані в її військовому підтексті. Таке відношення базується на тому факті, що іранська сторона тривалий період вела незадекларовану діяльність зі збагачення урану, про що стало відомо в

2002 р. Окрім того, Ісламська республіка на сучасному етапі декларує стрімку мілітаризацію зовнішньої політики, а тому навіть теоретична спроможність ІРІ отримати технології, що дають змогу виготовляти ядерну зброю, провокує різку зміну балансу сил у Перській затоці та викликає занепокоєння серед країн регіону. Проблема врегулювання цих викликів і загроз полягає у тому, що жодна зі сторін не має наміру вдаватися до якихось суттєвих поступок, адже це буде означати фактичний програш у конфронтації, що триває з 1979 р. Що стосується Ісламської республіки, то такі поступки неминуче піднімають питання щодо подальшої долі ісламського режиму, легітимність якого базується на ідеологічному обґрунтуванні спроможності та необхідності Ісламської республіки чинити спротив своїм опонентам. До того ж, поновлення позицій радикального консервативного крила в іранському політикумі за рахунок перемоги на парламентських (2020 р.), а згодом й на президентських виборах (2021 р.) неодмінно вплине на характер поведінки країни на міжнародній арені в бік інтенсифікації вже існуючого конфлікту.

Джерела та література

1. Ігнат'єв П. М. Бахрейн: як вижити на роздоріжжі між Саудівською Аравією та Іраном? *Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка*. 2019. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/knu/article/view/3941>
2. Лукіна Т. О. Релігійний фактор зовнішньої політики Ірану. *Емінак*. 2012. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eminak_2012_1-4_11
3. Алієв С. М. История Ирана XX век. М.: ИВ РАН; Крафт+, 2004. 648 с. (История стран Востока).
4. Афганистан, Иран, Пакистан: время выборов и перемен / Ю. А. Тутков, М. Р. Арунова, В. Г. Коргун и др.]. М.: Ин-т востоковедения РАН, 2006. 242 с.
5. Вышинский А. Я., Лозовский С. А. Ирано-иракский договор 1937 года. *Дипломатический словарь*. 1948. URL: <http://doc20vek.ru/node/3471>
6. Ганиев Т. А., Задонский С. М., Карякин В. В. Военная мощь Исламской Республики Иран: военная политика и вооружённые силы страны. Т. II. М.: Ин-т Ближнего Востока, 2019. 498 с.
7. Мелкумян Е. С. Отношение арабских государств залива к иранской ядерной программе / Институт Ближнего Востока. 2006. URL: <http://www.iimes.ru/?p=4109>
8. Arjomand S. After Khomeini Iran Under His Successors. 198 Madison Avenue, New York, New York 10016: Oxford University Press, Inc., 2009. 281 с.
9. Jakes L., Crowley M., Sanger D., Fassihi F. Biden Administration Formally Offers to Restart Nuclear Talks With Iran. *The New York Times*. 2021. URL: <https://www.nytimes.com/2021/02/18/us/politics/biden-iran-nuclear.html>
10. Constitution of the Islamic Republic of Iran. URL: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ir/ir001en.pdf>
11. Delpech T. L'Iran, la bombe et la démission des nations. Paris, CERI/Autrement, 2006. 144 с.
12. Hunter S. Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era. – ABC-CLIO, LLC 130 Cremona Drive, P. O. Box 1911 San: Praeger An Imprint of ABC-CLIO, LLC, 2010. 332 с.
13. L'Iran rejette toute nouvelle négociation ou nouvel interlocuteur dans l'accord nucléaire. *France 24*. 2021. URL: <https://www.france24.com/fr/moyen-orient/20210130-l-iran-rejettetoute-nouvelle-n%C3%A9gociation-ou-nouvel-interlocuteur-dans-l-accordnucl%C3%A9aire>
14. Monshipouri M. Middle east Politics Changing Dynamics. – 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon OX14 4R: Routledge, 2019. 393 с.
15. Saikal A. Iran Rising The Survival and Future of the Islamic Republic. – 41 William Street, Princeton, New Jersey 08540: Princeton University Press, 2019. 345 с.
16. Saikal A., Vestenskov D. Iran's National Security and Operational Capability. *Scandinavian Journal of Military Studies*. 2020. URL: <http://doi.org/10.31374/sjms.29>

A. Horbach – master of the Faculty of International Relations, Lesya Ukrainka Volyn National University;

Ye. Vozniuk – Ph. D. in Political Science, Associate Professor, Associate Professor of the Department for International Relations and Regional Studies of Lesya Ukrainka Volyn National University

INFLUENCE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS ON INFORMATION SECURITY OF UKRAINE

The article is prepared at the Department of International Relations and Regional Studies of Lesya Ukrainka Volyn National University

The article examines the influence of non-governmental organizations on solving problems in the system of providing information security of the country. The forms of involvement of civil society institutes in the security system are explored.

Key words: non-governmental organizations, civil society institutes, information security, national security.

Горбач А., Вознюк Є. Вплив громадських організацій на інформаційну безпеку України. У статті досліджується вплив громадських організацій на вирішення проблем у системі забезпечення інформаційної безпеки країни. Досліджено форми залучення інститутів громадянського суспільства до системи безпеки.

Ключові слова: неурядові організації, інститути громадянського суспільства, інформаційна безпека, національна безпека.

Information security is a state of vital human interests protection, society, and the state under which it is prevented damage due to incompleteness, lateness, and the unreliability of the information used; negative information impact; negative consequences of the use of information technologies; unauthorized distribution, use, and violation of the integrity, confidentiality, and availability of information [4]. Significant influence of non-governmental organizations on the processes of formation and preservation of national security are explained by modern requirements international events and the results of practical activities of non-governmental organizations, their high activity in the political and social life of the country, high professional and scientific potential of activists, deep knowledge social, political, economic problems modern Ukraine, the experience of international communication, acquaintance with solutions problems in democratic countries [2].

It is worth noting that it is an important non-state actor influencing information security countries are non-governmental think tanks. Role non-governmental think tanks as generators of new ideas and alternative approaches are especially important in the transition stages when there are profound internal transformations in all spheres of public life, in particular in the field of information security of the country. Non-governmental think tanks are also a tool of public control, they affect and define the goals and values of society, form public opinion, which is the main subject to information attacks by others states. The potential of such centres as intermediaries and an effective channel of communication between the intellectual environment and state bodies and society are hard to overestimate. Non-governmental think tanks are an important tool for public control over the actions of the authorities. Theirs the role is important in determining the goals and values of society, in the formation of public opinions on issues relevant to the country. How

as a rule, non-governmental think tanks exist in the media space of the country: their specialists speak in the media, experts of analytical centers give comments on socially important issues warn of threats in the field of national security, in particular in information [6].

Problems in the information security sector cannot be solved purely on government resources and tools. Establishing an effective dialogue between the state and public associations, on the one hand, opens an additional source of resources (personnel, intellectual, expert, etc.), and on the other hand, corresponds to the modern principles of democracy and the rule of law. One of the channels of cooperation between the state and public associations in Ukraine is the use of public councils in state structures. If public associations act as a mediator between the state and society (as part of the latter), public councils act as a mediator between the state and public associations. For example, the Ministry of Defence of Ukraine (hereinafter MDU) provides a dialogue with NGOs through a community council consisting of 105 representatives of NGOs, unions, associations, societies, etc. Its main objectives are to assist citizens in exercising the constitutional right to participate in the management of state affairs, public control over the activities of the MDU, the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, institutions, agencies, enterprises, and organizations, promoting the MDU to take into account public opinion in the formation and implementation of state policy in the military sphere [1].

Cooperation between the MDU and the public council is more in matters of counteracting information threats, the public council cooperates with the Information Technology Department of the Ministry of Internal Affairs, in particular, on issues of information and analytical activities, compliance with the principles of state policy of information security and informatization, coordination of efforts to implement modern information technologies in the activities of the Ministry. At the same time, in the process of ensuring the information security of Ukraine, it is more effective to create joint structures and information networks in the context of cooperation between the state and public associations. Here it is important to consider the practical activities of the Ministry of Information Policy of Ukraine (hereinafter MIP). An important step of the MIP was the development and practical implementation of the project «Information Troops». Yes, *i-army.org* was developed in collaboration with NGOs and volunteers. The main goal of the project is to mobilize users of social networks, non-governmental organizations, and other groups to convey reliable information and jointly fight against Russian propaganda. As stated on the official website of the MIP: «the dominance of Russian bots, the spread of fakes, information and psychological pressure from the Russian media – all this must receive a strong Ukrainian response». The *i-army.org* project is designed to work together in this direction. «By establishing a dialogue with volunteer and other organizations, IPI attracts a large number of resources to improve the protection of the information space, while creating favourable conditions for coordination of joint efforts and adherence to democratic standards (primarily through public involvement in public activities) within the security» [5].

In addition, MIP establishes cooperation with public associations at the international level. We are talking primarily about the implementation of joint projects by government agencies, Ukrainian and foreign NGOs. An example is the signing of a tripartite memorandum of cooperation between the IPI, the NGO «Institute of Information Security» (Ukraine), and the NGO «Together» (USA), which aims to jointly protect the information space of Ukraine and raise public awareness in the media. Within the framework of the provisions of the memorandum, IIP and the above-mentioned organizations plan to create and further apply in practice the international project «Information Shield». The primary goal of this initiative is to identify information special operations in the media space, the purpose of which is to purposefully distort events in Ukraine and form a negative image of

Ukraine in the eyes of the international community. This concerns, first of all, the opposition to the actions of pro-Kremlin propagandists and their information agents. The participants of the memorandum plan to achieve a similar goal, first of all, by monitoring messages about Ukraine in seven languages (English, French, German, Spanish, Arabic, Russian and Ukrainian) and weekly review and visualization of mentions of Ukraine in foreign media [3].

It should be noted that today on the territory of Ukraine there are a number of public organizations, whose activities improve the quality of information security. Among them are the All-Ukrainian Association «Information Security and Information Technologies», which is an all-Ukrainian association of citizens, a voluntary public organization established to create conditions for the satisfaction and protection of legitimate social interests of persons seeking to promote the development and advancement of the sphere of Information security and information technologies of Ukraine or related areas. The official website of the association «vaibit.org» presents the main goals of the association: cooperation with public authorities, public and trade unions, participation in the formation and implementation of socio-economic policy of the state, promotion of Ukrainian information security, preparation proposals to the authorities. Given the specifics of the association «Information Security and Information Technology», we can say that it focuses more on the protection of information and development of information technology, while the protection of information space, in general, is given much less attention.

The Center for Military and Political Studies (Kyiv) is active in the field of information security of the state. However, it should be noted that this organization is not as well-known as its project called «Information Resistance». According to the official website «sprotyv.info», this non-governmental initiative was created to counter the external threats to Ukraine in the military, economic, energy, and information security spheres. For effective educational work with the population and general counteraction to information threats, official groups in the most popular social networks have been registered, and an official channel on the popular video hosting YouTube has been created. The beginning of the project coincided with the initial stage of Russian aggression against Ukraine [1].

Consequently, the functioning of the system ensuring information security of Ukraine can be achieved by involving non-governmental organizations in the establishment of an effective infrastructure, information support of the national state, directing the activities of non-governmental organizations in order to coordinate activities government agencies to identify, prevent and forecast phenomena in the field of impact on information security. Additionally, it includes promoting the involvement of non-governmental organizations in international experience cooperation in the field of information security; involvement of non-governmental organizations in the development and discussion of proposals on changing the regulatory framework in the field ensuring information security of the state.

Sources and literature

1. Activities of social associations in the context of information security of Ukraine. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=984>
2. Lisovska Yu. P. Administrative and legal activity of non-governmental bodies and organizations as structural elements of the information security system. *Scientific works of IAPM*. 2014. Vip. 2 (41). P. 108–113.
3. Pilipchuk V. G., Dzoban O. P. Global challenges and threats to Ukraine's national security in the information sphere. *Strategichni priority*. 2014. Vol. 3 (32). P. 127–132.
4. Project of the concept of information security of Ukraine. Ministry of Information Policy of Ukraine. URL: http://mip.gov.ua/done_img/d/30-project_08_06_15.pdf
5. The official site of Information Resistance (2016). *About us. Information Resistance*. URL: <http://sprotyv.info/ru/o-nas>
6. Zakharenko K. Efficiency of potential use non-state subjects of information security. *New paradigm*. 2015. Vip. 127. P. 40–45.

В. Л. Карпо – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;
Н. В. Нечаєва-Юрійчук – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ІНФОРМАЦІЙНІ ВИМІРИ РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

*Роботу виконано на факультеті історії,
політології та міжнародних відносин
ЧНУ ім. Юрія Федьковича*

Зроблено спробу аналізу інформаційної складової російсько-української війни у регіональному контексті. Автори звертають увагу на той факт, що активне використання дезінформації та фейків, яке розпочалося після анексії АР Крим та початку війни на сході України, стало тим фактором, який значною мірою впливає на внутрішньополітичну ситуацію в країні.

Ключові слова: російсько-українська війна, анексія, дезінформація, медіа, маніпуляція

Karpo V. L., Nechaieva-Yuriichuk N. V. Informational Dimensions of Regional Security in the Conditions of the Russian-Ukrainian War. An attempt to analyze the information component of the Russian-Ukrainian war in the regional context is done within the article. The authors draw attention to the fact that the active use of misinformation and fakes, which began after the annexation of the Autonomous Republic of Crimea and the beginning of the war in eastern Ukraine, has become a factor that significantly affects the domestic political situation in the country.

Key words: Russian-Ukrainian war, annexation, misinformation, media, manipulation.

Питання безпеки є ключовими для розвитку держави. Будь-які суспільно-політичні потрясіння, а тим більше – війна, стають викликами, що здатні кардинально змінити життя окремого громадянина та тенденції розвитку держави. Тож події початку другої декади XXI століття стали поворотними для України та українського суспільства. Прагнення відстояти право на незалежність у прийнятті ключових для держави рішень призвело до відкритої агресії з боку країни-сусіда – 2014 рік став переломним для України. Анексія АР Крим, відкрита військова агресія РФ на східних рубежах держави та, відповідно, втрата контролю над частиною територій Донецької та Луганської областей стали поштовхом до зміни підходів у формуванні пріоритетів зовнішньої та внутрішньої політики держави. Перед українським суспільством постала реальна загроза втрати незалежності уже у XXI столітті: Російська Федерація розпочала спецоперацію із захоплення Криму 20 лютого 2014 р., після чого військова агресія РФ щодо України стала відкритою для усього світового співтовариства. Українська влада відреагувала на дії РФ приведенням Збройних Сил України у повну бойову готовність, а вже з 17 березня було оголошено часткову мобілізацію [1].

АР Крим стала першим регіоном України, який повною мірою відчув на собі інформаційну складову гібридного наступу з боку РФ. Безпека громадян України, що проживали на півострові, була поставлена під загрозу активною пропагандистською

кампанією з боку РФ (причому, варто підкреслити, що окремі меседжі системно повторювалися упродовж усіх років незалежності – наприклад, про Крим як «подарунок Хрущова Україні» тощо), а також військовою агресією, що в кінцевому підсумку завершилося анексією АР Крим.

Нині тривають дискусії щодо того, чи правильною була реакція України, чи могла вона дати військову відсіч російським військовим у Криму та зберегти автономію у своєму складі. Однак питання боєздатності української армії станом на 2014 р. та відповідність прийнятих військово-політичних рішень тодішнім реаліям залишається окремим напрямом не лише наукових досліджень, а й журналістських розслідувань і потребує виваженого й об'єктивного підходу. На той час ситуація у ЗС України була досить складною: за словами генерала армії Віктора Муженка, були «частини боєздатні й обмежено боєздатні...», однак в Україні «була можливість обмежено реагувати» на захоплення АР Крим, зокрема» [5]. Відтоді питання регіональної безпеки набуло нового звучання як на загальнонаціональній, так і світовій політичній арені. Більше того, вважаємо за потрібне підкреслити, що 2014 р. став переломним у сприйнятті політичної дійсності як українською владою, так і українським суспільством. Саме відтоді розпочинається системна робота аналізу особливостей взаємовідносин Україна – Росія в історико-політичному контексті.

Тоді ж, у 2014 р., було проведено соціологічне дослідження на тему «Громадяни України про безпеку: оцінки, загрози, шляхи вирішення проблем». За результатами опитування з'ясувалося, що сепаратизм (76 % опитаних), зростання екстремізму (62,9 %) та протистояння між різними регіонами України (62,5 %) – топ-три загрози для українського суспільства [2, с. 2]. В умовах активної фази російсько-українського протистояння та посилення інформаційно-пропагандистського тиску на Україну та світ щодо подій в Україні, протистояння між різними регіонами України було, на думку авторів, не випадково обрано як одна з найбільш імовірних безпекових загроз. Так навіть поважні західні видання публікували матеріали, де війну в Україні було означено як «громадянську» [7]. Міф про «громадянську війну» в Україні став однією із основних тем російської пропаганди про Україну, поширюваним через різні канали й для різних цільових аудиторій [3], що вплинуло на сприйняття ситуації в Україні як серед західних держав, так і українським соціумом, насамперед, некритичної його частини. Можемо вести мову про суперечливі наслідки поширення цього міфу: від повного його сприйняття до ідентифікації РФ як джерела дезінформації та формування недовіри до російських джерел інформації, що, до речі, підтверджується й результатами іншого дослідження, відповідно до яких рівень довіри до російських ЗМІ є низьким [6].

Серед інших, поширюваних російськими пропагандистами міфологем, які мають вплив як на загальнонаціональну безпеку, так і на регіональну, на особливу увагу заслуговують такі: 1) Україна – «держава, що не відбулася»; 2) «Україна – сфера інтересів Росії»; 3) «В Україні порушують права російськомовних» та ін. [3]. Очевидно, що універсальний характер означених міфологем був спрямований на охоплення різних цільових аудиторій. Реакція української спільноти на ці провокації була знову ж таки далеко неоднозначною: від критичного несприйняття до позитивного прийняття. Більше того, на нашу думку, вони суттєво вплинули на рівень довіри українців до медіа та інформаційних меседжів, що ними поширюються.

У 2019 р. USAID-INTERNEWS було проведено опитування «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2019 р.», результати якого засвідчили динаміку змін у ставленні українців до сучасних українських ЗМІ та медіа-споживання. Станом на 2019 р. спостерігалось зниження довіри до медіа з боку українського суспільства, причому, як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівні. Так, наприклад, рівень довіри до загальнонаціональних телевізійних каналів впав на 12 % (з 61 % до 49 %), а до регіональних – на 10 (із 51 до 41 %). Більше того, на регіональному рівні лише друковані ЗМІ зберегли

лідерські позиції щодо довіри населення – 20 проти 19 % [6]. Серед причин втрати довіри до медіа – поширення суперечливої інформації, а також, на думку авторів, й активної фазою виборчої кампанії з усіма медійними наслідками.

Незважаючи на активну інформаційну роботу з протидії поширення фейкової інформації, значна частина наших співвітчизників так і не оволоділа навичками критичного мислення та відповідального медіа-споживання. За результатами цього опитування майже 60 % українців продовжують довіряти улюбленим ЗМІ. Лише для 27 % респондентів важливим є джерело походження інформації. Відповідно, вміння відрізнити неправдиві/фейкові матеріали від достовірних задекларували 65 % респондентів [6].

У регіональному розрізі рівень довіри до новин суттєво відрізнявся, хоча чітко прослідковуються й спільні риси в оцінці інформації. Так, наприклад, у 2019 р. жителі Львівської області більше довіряли загальнонаціональним телевізійним каналам, аніж регіональним (50 % проти 42 %). До речі, як і жителі низки інших областей, зокрема, Вінницької, Київської, Сумської тощо. Однак мешканці Донецької області віддали перевагу регіональним медіа – 26 % проти 20 % [6]. Імовірно, свою роль тут відіграв той факт, що на території Донецької області тривають військові дії, що, у свою чергу, обумовлює досить критичне (чи, швидше, недовірливе) ставлення місцевого населення до ЗМІ загалом та загальнонаціональних зокрема.

Порушення суспільно-політичної стабільності через використання дезінформації та просування фейків стали новою реальністю для України в умовах гібридної війни. Причому у кожному регіоні державою-агресором були враховані історичні, лінгвістичні, національні та інші особливості, що певною мірою сприяло поширенню та утвердженню фейкової інформації у свідомості некритично налаштованих громадян. Для дестабілізації ситуації в Україні активно використовувалися й дії української влади, прийняті нею закони та законодавчі акти тощо. Так, наприклад, прийняття Закону про освіту у 2017 р. призвело до широкомасштабних маніпуляцій на міжнародному, загальноукраїнському та регіональному рівнях. Стаття 7 Закону, в якій наголошувалося, що «мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова» [4], викликала політичні дискусії як на міжнародному рівні, так і всередині України. В результаті актуалізувалося мовне питання в Україні, активізувалося просування тези про те, що права «російськомовного населення утискаються» тощо. Більше того, надзвичайно активно це питання було обговорюване на українському прикордонні. Окрім областей, де проживає значний відсоток російськомовного населення, ця стаття активно обговорювалася у Чернівецькій та Закарпатській областях, де компактно проживає румунське та угорське населення. Тож мовне питання, яке від першого дня проголошення незалежності України використовувалося як засіб маніпуляції електоратом, зокрема, було знову активно використано з метою розхитування суспільно-політичної стабільності у регіонах України, де компактно проживають представники національних громад.

Більше того, одним із засобів гібридного впливу на Україну стала гра на етнонаціональному факторі. Так, наприклад, у Чернівецькій області у 2016 р. була поширена фейкова інформація про те, що «так звана Асамблея румунів Буковини звернулася до президента Петра Порошенка із закликом дати території компактного проживання румунів у Чернівецькій області статус територіальної автономії» [8]. Можна припустити, що за мету було поставлено загострити ситуацію в регіоні, спровокувати тертя між українцями та румунами. В інформаційних повідомленнях було вказано прізвище ніби то координаторки «ради асамблеї» Доріни Кіртоаке, опубліковані світлина тощо. Саме ці, з першого погляду, незначні деталі допомогли з'ясувати, що ця інформація – фейкова, й що мета її поширення – загострення міжнаціональних відносин у краї. Важливо, що саме представники румуномовної спільноти звернули увагу на недостовірність цієї інформації й публічно заявили про

це. Як наголосив голова чернівецького центру румунської культури ім. Міхая Емінеску Василь Бику, «Такої організації як Асамблея румунів Буковини не існує, а Доріна Кіртоаке я знаю лише одного – це мер Кишинєва» [8].

Підсумовуючи, звертаємо увагу на той факт, що в умовах російсько-української війни інформаційна складова відіграє надзвичайно важливу роль: використання різних типів інформаційних повідомлень, різноманітних каналів поширення інформації, врахування регіональних особливостей можуть призвести до зростання конфліктогенності та активізації радикальних сил. Тож постійний моніторинг ситуації на регіональному рівні є одним із необхідних засобів попередження конфліктів як в окремих регіонах, так і в Україні загалом.

Джерела та література

1. Воєнна історія. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/istoriya.html>
2. Громадяни України про безпеку: оцінки, загрози, шляхи вирішення проблем. Результати соціологічного дослідження. К., 2014. 22 с.
3. Заноз Н. П'ять міфів російської пропаганди про Україну. URL: <https://www.radio-svoboda.org/a/29137371.html>
4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Руденко А. «У 2014 році ми не повинні були піднімати руки» – генерал армії Муженко. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/heneral-muzhenko-pro-okupatsiyu-krymu/31167541.html>
6. Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2019 р. URL: <https://drive.google.com/file/d/1OiEdvl5Srk4hS-D2KoxoKkamCarUX7f/view?fbclid=IwAR3KLG4OOGBiAZa7Ti1yHsjAPeIR49fzmFJLo2Gi-DecmqwToudTv0Gyrj8>
7. Стрижова О. Vice News назвав війну в Україні громадянською. Як реагувати? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30087402.html>
8. У мережі поширили фейк про створення Буковинської автономії. URL: <https://promin.cv.ua/2016/06/20/u-merezhi-poshyryly-feik-pro-stvorennia-bukovynskoi-avtonomii.html>

УДК 351.746(477)

Ю. Р. Швайдак – студентка 3 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
І. В. Патлашинська – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу Волинського національного університету імені Лесі Українки

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних комунікацій та політичного аналізу ВНУ ім. Лесі Українки

Проведено аналіз сучасного стану регулювання інформаційної безпеки України на основі комплексного підходу. Визначено основу її нормативно-правового забезпечення. Проаналізовано сучасні проблеми та загрози інформаційній безпеці держави.

Ключові слова: інформаційна безпека, національна безпека, стратегія національної безпеки, кібербезпека, інформаційні та телекомунікаційні системи.

Shvaidak Yu. R., Patlashynska I. V. Ensuring Information Security in Ukraine. The current state of information security regulation in Ukraine in terms of an integrated approach is analyzed. The basis of its normative and legal support is determined. Modern problems and threats to the information security of the state are analyzed.

Key words: information security, national security, national security strategy, cybersecurity, information and telecommunication systems.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується зростанням ролі інформаційної сфери, що є сукупністю інформації, інформаційної інфраструктури, суб'єктів, які займаються формуванням, поширенням і використанням інформації та системи регулювання суспільних відносин, що виникають при цьому. Інформація є системоутворюючим фактором існування суспільства, що має потужний вплив на різні складники державної безпеки. Сучасні інформаційні технології надають нові можливості для обробки, передачі, зберігання інформації та підвищення рівня доступу до ресурсів для користувачів. Відбувається активізація процесів інформатизації державних органів, зростання потужних комерційних структур, їх інтеграції на міжнародному рівні, що викликає зростання інтересу до інформаційної безпеки.

Концепція інформаційної безпеки пов'язана з науковими дослідженнями, формуванням нормативно-правового забезпечення, а також вміщає такі поняття, як інформаційне середовище суспільства, інтереси в інформаційній сфері, об'єкти та суб'єкти інформаційної безпеки, загрози, принципи інформаційної безпеки, види інформаційної безпеки.

Слід зазначити, що сьогодні серед фахівців, що працюють у цій галузі, немає єдиного підходу до поняття «інформаційна безпека» (ІБ). Згідно з висловлюваннями дослідників, його можна трактувати як стан, процес чи діяльність, з іншого боку – як властивість, здатність, функцію. У широкому сенсі ІБ – це стан безпеки інформаційного середовища суспільства, що забезпечує його формування, використання й розвиток в інтересах громадян, організацій та держави. З погляду основних інформаційних властивостей як об'єкт безпеки, включає три визначальні властивості: конфіденційність, цілісність і доступність.

Поняття інформаційної безпеки тісно пов'язане із захистом інформаційного суверенітету держави, отже її можна розглядати як захист внутрішньої інформації. ІБ переважно представлена трьома структурними компонентами:

- інформаційно-технічна безпека (захист інформації з обмеженим доступом);
- інформаційно-психологічна безпека (захист від інформаційних впливів, що є негативними);
- інформаційна безпека у сфері прав і свобод людини та громадянина (реалізація права громадян на доступ до інформації, дотримання основних принципів інформаційних відносин, зокрема гарантування інформаційного права, відкритості, доступності, достовірності та повноти інформації) [2, с. 132].

Аналіз чинної нормативної бази вказує на включення інформаційної безпеки України в Конституцію України, зокрема, у ст. 17 йдеться, що «Захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [1].

У працях багатьох науковців і дослідників інформаційна безпека представлена, як невід'ємна складова і самостійний напрям національної безпеки. Зокрема Б. А. Кормич характеризує інформаційну безпеку як інформаційну складову національної безпеки [2, с. 132]. На сьогодні низка українських законів та інші

нормативні документи охоплюють проблеми забезпечення інформаційної безпеки держави, зокрема закони України «Про Інформацію», «Про основи національної безпеки», «Про державну таємницю», «Про охорону інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» та ін. Багато дослідників розглядають інформаційну безпеку як спосіб протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам. Відповідно до Стратегії національної безпеки України, основні загрози інформаційній безпеці – інформаційна війна проти України, відсутня цілісна комунікативна державна політика, недостатній рівень медіакультури, загрози кібербезпеці та безпеці інформаційних ресурсів.

Сьогодні існує багато загроз інформаційній безпеці держави, зокрема, атаки на інформаційні ресурси, поява концепції кібервійни, створення спеціальних структур у збройних силах низки країн світу, які покликані вести боротьбу через маніпуляцію суспільною свідомістю.

Стратегія національної безпеки України (№ 287/2015 р.) [4], затверджена Указом Президента України, вперше виділяє кібернетичну безпеку як самостійну складову частину національної безпеки України стосовно сфери інформаційної безпеки. Проникнення інформаційно-телекомунікаційних технологій у всі сфери суспільного життя зумовлюють тісний зв'язок кібербезпеки з іншими сферами національної безпеки, а зокрема: військовою, економічною, науково-технічною, екологічною тощо. Основна мета удосконалення нормативно-правової бази у сфері кібербезпеки полягає у створенні умов та забезпеченні безпечного функціонування кіберпростору для реалізації комунікацій та суспільних відносин.

Національна система кібербезпеки є сукупністю суб'єктів забезпечення кібербезпеки та взаємопов'язаних заходів політичного, науково-технічного, інформаційного, освітнього характеру, організаційних, правових, оперативно-розшукових, розвідувальних, контррозвідувальних, оборонних, інженерно-технічних заходів, а також заходів криптографічного й технічного захисту національних інформаційних ресурсів, кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури. Основними суб'єктами національної системи кібербезпеки є: Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національна поліція України, Служба безпеки України, Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України, розвідувальні органи, Національний банк України.

Інформаційна безпека є проблемою високого рівня складності, що вимагає комплексного підходу на різних рівнях. Сьогодні значний обсяг інформаційних ресурсів орієнтований на сучасні ІТС визначаються комерційною вартістю й тому є тенденція до зростання кількості атак і несанкціонованого доступу до інформаційних системи з метою захоплення необхідних інформаційних активів. Питання інформаційної безпеки в сучасних інформаційно-телекомунікаційних системах і мережах заслуговує на належну увагу в загальному аспекті інформаційної безпеки. Основні нормативні положення для проектування захищених інформаційно-телекомунікаційних систем викладені в Законі України «Про інформаційну безпеку в ІТС» [3].

Отже, реалізація інформаційної безпеки здійснюється на основі комплексного підходу та реалізується на усіх рівнях відповідно до вимог інформаційної безпеки, вимог до безпеки інформаційної інфраструктури та вимог до безпеки інформаційних технологій.

Стан нормативно-правового регулювання та регулювання інформаційної безпеки – невід'ємна частина національної безпеки України. Національні інтереси України у сфері інформаційної безпеки повинні полягати у дотриманні конституційних прав та свобод громадян щодо отримання інформації та її використання, у розвитку сучасних телекомунікаційних технологій, у захисті державних інформаційних ресурсів від несанкціонованого доступу. Безпека інформаційного простору є ключовим елементом для вирішення проблем, які загрожують соціальній безпеці. Основним

завданням, яке вирішують фахівці з інформаційної безпеки, є збір інформації для запобігання атакам на об'єкти інформації, що захищаються. Проблема кібербезпеки становить специфічну, водночас глобальну проблему безпечного розвитку суспільства, тому лише скоординовані дії дадуть змогу реалізувати кібербезпекову політику.

Джерела та література

1. Конституція України, 1996. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text)
2. Олійник О. В. Нормативно-правове забезпечення інформаційної безпеки в Україні. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 132–137.
3. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 21.06.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>
4. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 26 травня 2015 року № 287/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

УДК 316.774(470):351.746(477)

К. В. Паславська – студентка 3 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
М. В. Іванішин – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки

РОСІЙСЬКІ ТЕЛЕКАНАЛИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **Є. В. Вознюк** – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто основні інструменти та методи дезінформаційного впливу Російської Федерації. Проаналізовано основні телеканали, котрі керуються Росією. Пропонуються рекомендації щодо розпізнання пропаганди.

Ключові слова: Україна, Росія, дезінформація, інформаційна безпека, пропаганда.

Paslavska K. V., Ivanishyn M. V. Russian TV Channels as a Tool for Influencing Information Security. The main tools and methods of disinformation influence of the Russian Federation are considered. The main TV channels operated by Russia are analyzed. Recommendations for recognizing propaganda are offered.

Key words: Ukraine, Russia, misinformation, information security, propaganda.

Інформаційна безпека – стан захисту життєво важливих інтересів людей і громадян, суспільства й країни, запобігання поширенню неповної, несвоєчасної та недостовірної інформації, порушення цілісності та доступності інформації,

обмеження несанкціонованого обігу інформації як навмисне накладання негативних інформаційно-психологічних ефектів, так і негативні наслідки використання інформаційних технологій [1].

У свою чергу, пропаганда – це навмисне неправдиве поширення викривленої інформації та фактів для впливу на емоційний і психологічний стан масової аудиторії; зміна громадської думки на користь пропагандистів [3].

Російська пропаганда в Україні створює інформаційні та психосоціальні умови для досягнення військових, економічних та політичних цілей в умовах збройного конфлікту. З цією метою Росія використовує неправдиву інформацію, мову ворожнечі, наративи, спотворення історичних і сучасних фактів та інші методи пропаганди та маніпуляції суспільною свідомістю.

Основними інструментами інформаційно-психологічних впливів Російської Федерації є:

- 1) викривлення реальних фактів;
- 2) публікація та тиражування фейкових фото та відеоматеріалів, які зроблені в інших військових умовах та на інших територіях, але, які, неначебто, є свідченнями «звірського поведіння» власне українських добровольців;
- 3) прославляння керівництва Кремля та військової могутності Росії;
- 4) своєчасне використання наративу «розпад СРСР – геополітична катастрофа ХХ ст.» (активно застосовувалась у Грузії у 2008 р.);
- 5) героїзація російських військових («вежливіє люди»);
- 6) активне використання наративу про націоналістично (радикально) налаштоване, «фашизоване» українське суспільство, що є досить ефективним для західної аудиторії;
- 7) використання образу дитини, що плаче як один із найбільш ефективних методів маніпуляції [4].

Медіа є найважливішим комунікативним каналом, який через пропаганду здійснює інформаційно-психологічний вплив на масову свідомість. Саме телебачення залишається одним із найпотужніших каналів впливу. Оплотом російського іномовлення можна назвати телеканали «Russia Today», «112 Україна», «NewsOne» та «ZIK». Ці канали є інструментами іноземного впливу, а отже, становлять системну загрозу інформаційній безпеці України.

Найбільшою холдинговою компанією є Всеросійська державна телевізійна й радіомовна компанія, до складу якої входять 9 телеканалів (головні: «Росія» та «Росія 24») і 5 радіостанцій, які повністю виконують розпорядження Кремля. Держава також контролює «Перший канал» і менш потужні канали, такі як «ТВЦ» і «Russia Today», які отримують кошти з державного бюджету для поширення державної позиції. Президент Росії Володимир Путін нагородив понад 300 працівників російських ЗМІ (у тому числі близько 90 журналістів) нагородами за «об'єктивне висвітлення» про захоплення Криму.

Також для покращення стану інформаційної безпеки пропонувалось обмеження трансляції цих каналів на території України, так як вони поведуться як інструменти злочинного впливу, спрямовані передавати ідеї російської пропаганди під виглядом «вітчизняних» українських ЗМІ. Обмеження їхньої діяльності в нашій державі – це крок до підвищення інформаційної безпеки української держави, особливо життєво важливий під час тривалої російської гібридної агресії.

Російські комунікативні канали використовують такі методи: «дозована інформація»; дезінформація у поєднанні із великим викривленням подій; подача припущень, особистих думок та вибіркової, корисні для пропагандиста, факти; інформаційний рефреймінг; перекручування інформації й її подача «без коментарів»; технологія «25-го кадру», яка заборонена міжнародним законодавством; замовчування важливих подій. Ці методи впливають на психіку індивідів та

суспільства у такий спосіб, що люди починають вважати, що нав'язані думки та переконання – це їхній життєвий досвід та їхні самостійні висновки [2].

Дії російської дезінформації спрямовані на відволікання, на виклик пасивності та параної й це називають «інформаційно-психологічною війною». Її тактика спрямована на дезорганізацію та деморалізацію супротивника. Вона поширюється як відкрито через іномовне телебачення та міжнародну агенцію новин Sputnik International, так і приховано, з використанням номінально незалежних журналістів, експертів та коментаторів (більшість із яких не мають чинності чи статусу будь-де), так само як інтернет-тролів (проплачених пропагандистів).

Веб-сайт був створений російським урядом у 2014 р. після його успіху в міжнародній пропаганді під час кризи в Україні. Тоді старі російські державні ЗМІ (РТ і ТАСС) мали на меті охопити аудиторію супутникового телебачення та ЗМІ, Sputnik News націлений на користувачів соціальних мереж. Під брендом «постачальник альтернативних новин» веб-сайт публікує іноземні новини, створені або власною редакцією, або західними інформаційними агентствами більш, ніж 30 мовами.

Таким чином, пропонуємо декілька рекомендацій щодо протидії пропаганді задля забезпечення власної інформаційної безпеки:

- систематичний аналіз новин;
- перегляд якісних ЗМІ;
- медійна грамотність.

Отже, проблеми інформаційних впливів із боку Росії проти України – питання надзвичайно гостре. Україні потрібно перешкоджати цим маніпулятивним діям задля того, щоб протидіяти відвертій російській агресії та інформаційній пропаганді. Інтенсивність і використання пропаганди в інтернет-ЗМІ як головного чинника інформаційної агресії з боку Російської Федерації, зумовленої зумисним дезінформаційним впливом на аудиторію.

Щоб запобігти дезінформації в інтернет-ЗМІ та придушити російську пропаганду, важливо забезпечити інформування громадськості про цю проблему. Безсумнівно, що повністю захиститися від маніпуляцій неможливо. Проте перевірка отриманої інформації, уточнення інформації з інших джерел, знання методів пропаганди та вміння їх ідентифікувати дають змогу виявити методи та види маніпуляцій.

Джерела та література

1. Концепція інформаційної безпеки України. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/2/175056.pdf>
2. Методи і засоби сучасної російської пропаганди у гібридній російсько-українській війні: вплив медіа. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3858/3518
3. Основні методи пропаганди в російському інтернет-ЗМІ. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/sjs/vsi-vypusky/zhurnalistski-nauky/osnovni-metody-propagandy-v-rosiyskomu-internet-zmi-pravdaru>
4. Російське іномовлення як інструмент маніпулювання громадською думкою у трансатлантичному просторі. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyi-strategii/rosiyske-inomovlennya-yak-instrument-manipulyuvannya>.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ, ТРАНСКОРДОННЕ Й МІЖРЕГІОНАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

УДК 358.08

І. Г. Смирнов – доктор географічних наук, професор кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЄВРОЛОГІСТИЧНИЙ ПРОЄКТ ЄС «ІНІЦІАТИВА ТРИМОР'Я» ТА ГЕОПОЛІТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ МІЖМОР'Я: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Роботу виконано на кафедрі країнознавства та туризму КНУ ім. Тараса Шевченка

Розглянуто особливості концепції «Міжмор'я» – геополітичної доктрини, запропонованої у 1920–1930-х рр. Польщею, що мала за мету створення об'єднання держав Центрально-Східної Європи, та сучасного єврологістичного проекту ЄС «Ініціатива Тримор'я». Визначено їхні транспортно-логістичні аспекти, пов'язані з Україною. Відзначено роль Олени Степанів, яка першою звернула на це увагу, акцентовано зв'язок її досліджень із сучасним розвитком єврологістики.

Ключові слова: концепція Міжмор'я, проєкт ЄС «Ініціатива Тримор'я», дослідження О. Степанів із транспортної географії, участь України.

Smyrnov I. G. EU Eurologistic Project «Three Seas Initiative» and Geopolitical Concept of Intermarium: Ukrainian Context. The peculiarities of the concept of Intermarium – the geopolitical doctrine proposed in the 1920s and 1930s by Poland and aimed of creating a union of Central and Eastern European countries, and the modern EU Eurologistical project «Three Seas Initiative» are considered. Their transport and logistics aspects related to Ukraine have been identified. The role of Olena Stepaniv, who was the first to pay attention to this, is noted, the connection of her research with the modern development of Eurologistics is emphasized.

Key words: the concept of the Intermarium, the EU project «Three Seas Initiative», O. Stepanov's research on transport geography, Ukraine's participation.

Україна посилює співпрацю з Європейським Союзом у всіх можливих сферах. До однієї з найбільш важливих є транспортно-логістична сфера, де нині здійснюється декілька важливих проєктів під загальною назвою «Єврологістика». Донедавна вони стосувалися переважно країн Західної Європи, але останніми роками увага ЄС у транспортно-логістичних питаннях змістилася до регіону Центрально-Східної Європи, де знаходяться переважно країни – нові члени ЄС. Більшість із них мають кордони з Україною, якій відводиться важливе місце у транспортно-логістичній діяльності у цьому регіоні, незважаючи на те, що Україна є тільки асоційованим (а не повним) членом ЄС, що пояснюється надзвичайно вигідним транспортно-географічним (або геологістичним) положенням нашої країни на транспортному перехресті Євразійського континенту. Серед цих проєктів останніми роками найбільш важливим є проєкт ЄС «Ініціатива Тримор'я», який охоплює 12 країн – членів ЄС, що розміщені між Балтійським, Адріатичним та Чорним морями. Незважаючи на те, що Україна офіційно не належить до учасників проєкту «Ініціатива трьох морів», вона активно бере участь у виконанні окремих підпроєктів, таких як автомагістралі «Via Carpatia» та «Гданськ – Одеса», залізничної магістралі «Viking» тощо. Територіальна прив'язка та картографічне відображення як

усього проекту ЄС «Ініціатива Тримор'я», так і участі України, неодмінно передбачають необхідність геологістичних досліджень цих питань.

Міжмор'я (польськ. *Miedzymorze*, лат. *Intermarium*) – геополітична доктрина, пов'язана з традиціями багатонаціональної Другої Речі Посполитої та маюча за основу створення об'єднання держав Центрально-Східної Європи. Вона мала джерелом геополітичну теорію й практику Польської держави, яка базувалася на добровільній співпраці держав-членів, оборонному характері, спільному захисті суверенітету, реалізації спільних інтересів та широкому характері співпраці, що опиралася на солідарності країн регіону та ініціативній ролі Польщі у створенні цього об'єднання. У широкому розумінні до Міжмор'я включався геопростір між Адріатичним, Балтійським та Чорним морями, а саме такі країни, як Польща, Литва, Латвія, Естонія, Білорусь, Україна, Чехословаччина, Угорщина, Румунія, Югославія та, за можливістю, Фінляндія та Грузія. Згідно прихильників цієї концепції, таке об'єднання дало б змогу уникнути державам-членам домінування Німеччини та Росії в регіоні Центрально-Східної Європи. Концепція «Міжмор'я» взаємодоповнювалася із іншою геополітичною концепцією – прометеїзму, метою якої був розпад Російської імперії (пізніше – СРСР) [6].

Історичні корені геополітичної концепції «Міжмор'я» прослідковуються з часів Першої Речі Посполитої після Люблінської унії 1569 р., коли об'єдналися Королівство Польське та Велике князівство Литовське. Також були пропозиції виділення окремого Руського (Українського) князівства, об'єданого з Польщею та Литвою реальною унією у межах Речі Посполитої трьох народів [4].

Важливий етап у розвитку концепції «Міжмор'я» пов'язаний із політикою керівника міжвоєнної Польщі маршала Ю. Пілсудського, стратегічною метою якого було відродження польсько-литовської спільноти та дезінтеграція Російської імперії, а пізніше СРСР на підставі етнічних відмінностей (ідея прометеїзму). Пілсудський розглядав Міжмор'я, як протизагу імперіалістичним тенденціям із боку Росії та Німеччини. Після польсько-більшовицької війни 1919–1921 рр. концепція федерації держав Центрально-Східної Європи, яка б мала підставою альянс Польщі та України, втратила можливість реалізації [5]. Після цього Пілсудський запропонував федерацію або унію балтійських та балканських держав у складі Польщі, Чехословаччини, Угорщини, країн Скандинавії, країн Балтики, Італії, Румунії, Болгарії, Югославії та Греції. Територіально це об'єднання розмістилося б не тільки між Балтійським та Чорним морями, але й між Північним Льодовитим океаном та Середземним морем. Розвиток планів Міжмор'я після смерті Пілсудського (1935 р.) був продовжений міністром закордонних справ Польщі Ю. Беком, який у кінці 1930-х рр. запропонував план створення «Третьої Європи» – союзу Польщі, Румунії та Угорщини. На жаль, єдиним досягненням було створення польсько-румунського альянсу [8].

Концепція «Міжмор'я» у комплексному розумінні була не тільки геополітичною, оскільки передбачала й транспортно-географічні зв'язки країн-учасниць. Уперше на це звернула увагу українська дослідниця, доктор з географії та історії О. Степанів. Так, у своїй книзі «Сучасний Львів» (1943) вона надала характеристику транспортної інфраструктури Львова на той час і відзначила визначне положення міста у системі транспортно-комунікаційних шляхів східної частини Європейського континенту, що сполучають Балтику з Чорним морем, чорноморські порти з балтійськими, тобто у межах Міжмор'я. Детальну характеристику транспортно-логістичного змісту досліджень О. Степанів наведено у працях автора [2; 3; 7].

Сучасним продовженням концепції «Міжмор'я» та досліджень О. Степанів є новітній проект Європейського союзу у транспортно-логістичній сфері – «Ініціатива Тримор'я» (ІТМ). Саміт ІТМ у Таллінні (19–20 жовтня 2020 р.) підкреслив вплив ІТМ на весь Балтійсько-Адріатично-Чорноморський регіон. Недаремно проект назвали

саме «Ініціативою Тримор'я», а не «Міжмор'я», підкреслюючи у такий спосіб не тільки відмінність від міжвоєнної концепції «Міжмор'я», а й те, що інфраструктурною співпрацею в межах ІТМ може бути територія, що включає басейни цих морів, а не лише простір, розташований між узбережжями. Серед стратегічних партнерів ІТМ, насамперед, називаються дві країни Східного партнерства – Україна та Грузія [1].

Як вважає М. Гончар, президент Центру глобалістики «Стратегія XXI», головний редактор часопису «Чорноморська безпека», нинішню формально польсько-хорватську «Ініціативу трьох морів» (ІТМ) слід відрізнити від історичної польської ініціативи «Міжмор'я» – військово-політичного союзу Польщі й України. І не тільки тому, що на додаток до Балтики та Чорномор'я з'явилась Адріатика. Суть полягає в тому, що це геоекономічна ініціатива виключно для країн – членів ЄС. Запрошення Києву на перший саміт ІТМ у 2016 р. було надіслано, але проігнороване з незрозумілих причин. Тому нині для України залишається можливість співпраці з «Ініціативою Тримор'я» за форматом «ІТМ+Україна». Оскільки Польща є двигуном цієї ініціативи, то ця можливість є власне ще одним напрямком українсько-польської співпраці. Головним спрямуванням ІТМ є інфраструктурна співпраця в трьох вимірах: транспортно-логістичному (автомобільні, залізничні, авіаційні та водні шляхи сполучень), енергетичному (газопроводи, СПГ-термінали, ЛЕП) та цифровому задля отримання нової якості ринку східної периферії ЄС. Україні варто співпрацювати з ІТМ і, передусім, із Польщею у таких важливих інфраструктурних проектах, як автомагістраль «Гданськ – Одеса», залізничне сполучення в межах проекту «Вікінг», розвиток газової інфраструктури в межах коридору «Північ – Південь» (із залученням українських підземних сховищ блакитного палива).

Бажання Києва приєднатися до співпраці в межах «Ініціативи Тримор'я» було підтвержене президентом В. Зеленським у заяві, зробленій у Варшаві на спільному брифінгу з президентом Польщі А. Дудою 31 серпня 2019 р. напередодні річниці початку Другої світової війни. Того самого дня очільники підписали польсько-українсько-американський меморандум про співробітництво для транзиту американського газу зі Свіноуйсьце (через Польщу) в Україну. Реалізація цього проекту, який уже виконується, привела до фактичного включення України як південно-східного сусіда Польщі до інфраструктурної мережі транзиту «блакитного палива» Тримор'я. Україна, попри відсутність статусу офіційного членства в ІТМ, уже є учасником багатьох її проектів, зокрема флагманської ініціативи – автомагістралі «ViaCarpatia», в якому Україна бере участь, як повноправна сторона. Прокладену за «меридіаном» мережу «Via Карпатія» слід трактувати, як «хребет» проекту, а добудову широтних «ребер» за маршрутами «Люблін – Холм – Ковель – Луцьк – Київ», «Люблін – Замостя – Львів – Тернопіль – Вінниця – Умань» та «Жешув – Львів» і далі до Умані слід розглядати його логічним продовженням.

Ініціатива «Диверсифікації джерел постачання газу та інтеграції газової інфраструктури в регіоні Тримор'я» із впровадженням проекту «BalticPipe», можливо, є навіть стратегічно важливішою, ніж автомагістралі. Ініціативу спільно координують Польща, Словаччина, Данія й Норвегія. В українському вимірі вона включає створення потужного транзитного коридору для газу, зокрема будівництво нового газопроводу з Польщі до України, модернізацію компресорної станції на кордоні, розширення внутрішньої газотранспортної системи в обох країнах. При цьому транзитний шлях із Польщі до України для газу, поданого до польської системи, буде відкритим незалежно від походження блакитного палива – чи з норвезьких, чи з американських родовищ.

Україна також бере участь в інших проектах, які входять до сфери «Ініціативи Тримор'я». Це румунські проекти (транспортна біржа ІТМ та цифрова платформа для моніторингу гідрографічної бази в регіоні) та проект залізничного сполучення «VikingTrain» (спільна ініціатива литовських та українських залізниць, а також портових компаній і портів у Клайпеді, Чорноморську й Одесі. Крім того, ще є польський проект управління безпілотниками ближньої дії (Central European Drone

Demonstrator – CEDD). Також Україна розглядається як майбутній партнер у проєкті ІТМ румунсько-угорсько-словацького транзитного коридору природного газу.

Отже, Україна уже сьогодні, не маючи офіційного членства в «Ініціативі Тримор'я», є учасником багатьох проєктів, що реалізуються у межах цього проєкту.

Джерела та література

1. Журавський вель Граєвський П. Грузія і Україна – потенційні партнери Тримор'я. *Український тиждень*. 2020. № 46 (678). С. 34–37.

2. Смирнов І. Г., Любіцева О. О. Олена Степанів: внесок у розвиток туризму, географії і геології в Україні. *Вісник КНУКіМ. Серія: Туризм*. 2021. Т. 4. № 1. С. 74–90.

3. Смирнов І. Г. Герої та події українських визвольних змагань 1917–1921 рр. у Кам'янці-Подільському, як туристичний ресурс: Олена Степанів. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки*. Вип. 16. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О. В., 2021. С. 349–355.

4. Bieńczyk-Missala A. Od Międzomorza do Trójmorza – meandry polityki zagranicznej Polski w Europie Środkowej. *Stosunki Międzynarodowe – International Relations*. № 1 (t. 54). Warszawa, 2018. S. 62–78.

5. Ciepłucha P. Prometeizm i koncepcja Międzomorza w praktyce polityczno-prawnej oraz dyplomacji II RP. *Studia Prawno-ekonomiczne*. t. XCIII. Warszawa, 2014. S. 39–55.

6. Międzomorze. URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Mi%C4%99dzomorze_\(polityka\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Mi%C4%99dzomorze_(polityka))

7. Smyrnov I. G., Lyubitseva O. O. O. Stepaniv`s contribution to the development of transport geography and geologistics in Ukraine in connection with its participation in EU transport and logistics projects. *Achievements of Ukraine and the EU in ecology, biology, chemistry, geography and agricultural sciences: Collective monography*. Vol. 3. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2021. P. 221–239.

8. Voytyuk O. Koncepcja Międzomorza we współczesnej myśli politycznej Ukrainy. *EUROPA ORIENTALIS. Studia z Dziejów Europy Wschodniej i Państw Bałtyckich*. Warszawa, 2019. № 10. S. 82–95.

УДК 327(061.1ЄС):4'11

С. С. Лепетюха – студентка 3 курсу факультету міжнародних відносин Волинського

національного університету імені Лесі Українки;

Н. Н. Коцан – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Р. І. Коцан – доктор політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ТА ПРОГРАМА «СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО»

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Описується історія започаткування програми «Східне партнерство». Характеризується європейська інтеграція, зокрема розширення ЄС на Схід. Визначаються позиції окремих країн ЄС щодо політики «Східного партнерства». Оцінюється важливість розширення ЄС на Схід для України та її перспективи на набуття членства у Союзі.

Ключові слова: ЄС, ЄПС, Східне партнерство, Україна, співпраця.

Lepetyukha S. S., Kotsan N. N., Kotsan R. I. European Union and Eastern Partnership.

The article describes the history of the beginning of the program «Eastern Partnership». European integration is characterised, in particular, European Union enlargement to the East. The positions of individual countries of EU in relation to the policy of «Eastern Partnership» are determined. The importance of the EU's eastward enlargement for Ukraine and its prospects for membership in the Union are being assessed.

Key words: EU, ENP, Eastern Partnership, Ukraine, cooperation.

Актуальність європейської інтеграції, зокрема розширення ЄС на Схід, з одного боку, пояснюється крахом комунізму й готовністю суспільства до змін, а, з іншого – значною привабливістю набуття членства в Європейському співтоваристві. Також варто зазначити, що політика розширення Європейського Союзу на Схід має важливе значення для України. Результати різнобічної співпраці та прагнення нашої держави безпосередньо залежатимуть від подальшої стратегії розширення ЄС. Саме тому перспектива розширення ЄС на Схід набуває значної актуальності.

Мета цієї публікації – оцінити можливі наслідки реалізації недавно започаткованих програм Східного партнерства та Союзу для Середземномор'я у контексті необхідності фундаментального реформування Європейської політики сусідства (ЄПС). Робота, спирається на документи ЄС, які лягли в основу ЄПС, передусім – Комунікації Європейської Комісії [1; 3–8], а також аналіз наукової літератури з проблеми, яка в зарубіжній європеїстиці, на відміну від української, нагромаджується дуже швидко [9–12].

Реалізація Європейської політики сусідства триває вже протягом шести років. На сьогодні можна припустити, що вона відстає від далекосяжних цілей, поставлених перед нею на початку.

Ідея започаткування особливої стратегії сусідства щодо східноєвропейських країн уперше офіційно прозвучала на засіданні Ради ЄС із загальних питань та зовнішніх відносин у квітні 2012 р. [11, с. 2]. Ініціатива належала Великій Британії та скандинавським державам. Це була перша спроба сформулювати відповідь Європейського Союзу на виклик нової геополітичної реальності по завершенні розширення на Схід 2014 р. Нові сусіди, які пролягали за сотні кілометрів від Брюсселя, поставили перед ЄС низку проблем стосовно можливостей подальшого східного розширення, щодо сфери безпеки, прикордонного контролю, імміграції, політико-економічного діалогу тощо.

Після багатьох дискусій та обговорень між державами-членами та в інституціях Союзу, під час яких нова ініціатива сусідства щодо східноєвропейських країн перетворилася на рамкову політику для 16 сусідніх держав на сході та півдні, концептуальні засади нової стратегії були викладені у Повідомленнях Європейської Комісії до Європейського Парламенту та Ради ЄС «Ширша Європа – сусідство: нові рамки відносин із нашими південними та східними сусідами» (березень 2013 р.) [3] та «Європейська політика сусідства. Стратегія» (травень 2014 р.) [7]. У цих документах акцентується, що нова політика ЄС має на меті створити на південь і на схід від нових кордонів розширеного Європейського Союзу зону стабільності, миру та добробуту завдяки налагодженню тісних довготривалих відносин із сусідніми країнами на основі дотримання спільних цінностей, таких як демократія, верховенство права, ринкова економіка, повага до прав і свобод людини тощо. ЄПС спрямовується на те, щоб не допустити виникнення нової лінії розподілу між розширеним Євросоюзом та його сусідами й дати їм змогу брати участь у різних видах діяльності ЄС шляхом тіснішої політичної, економічної, культурної співпраці та взаємодії в галузі безпеки [3; 7].

Що стосується східного виміру ЄПС, то не варто забувати, що спочатку ЄПС була задумана як політика для пострадянських країн Східної Європи, зацікавлених у поглибленні відносин з ЄС. З появою проекту Середземноморського Союзу Польща та деякі інші держави члени побачили новий шанс для впровадження чіткої диференціації між різними групами держав ЄПС. Отже, пропозицію Франції про Середземноморський Союз і польсько-шведську пропозицію Східного партнерства

можна розглядати як всього лише повернення до статус-кво ЄПС і де-факто повторного внесення раніших польських пропозицій.

Як й у випадку Середземноморського союзу, польсько-шведське Східне партнерство спочатку планувалось як щось відмінне від ЄПС. Польща та Швеція, як видається, проектували якісний крок уперед у відносинах ЄС з деякими східноєвропейськими партнерами. За словами тодішнього віце-президента Європейського Парламенту поляка Марека Сівеця, мета цієї ініціативи полягає в посиленні європейської пропозиції східним сусідам, і попри те, що Східне партнерство охопить шість держав, а деякі проекти можуть бути доступними також Росії, «не повинно бути сумнівів у тому, що нова пропозиція адресована, головним чином, Україні та Молдові як перспективним членам ЄС» [2].

Як повідомлялось у польській пресі, Східне партнерство повинно було відкрити перспективу членства в ЄС для зацікавлених партнерів, які продемонстрували суттєвий прогрес у реформах [9, с. 29]. Однак цьому не судилося здійснитися. Хоча Європейська Рада 19–20 червня 2018 р. й схвалила пропозицію, однак позбавила її будь-якої доданої вартості. Мало того, що перспектива членства була виключена зі списку можливих стимулів, Східне партнерство було включене до більш широких рамок ЄПС, фактично вбивши благі наміри польських ініціатив удруге.

Відсутність згоди між державами-членами щодо пріоритетних цілей ЄПС та шляхів їх досягнення, особливо що стосується можливостей подальшого розширення на Схід, призвела до перетягування обох позицій назад у принципи ЄПС, які, власне, мали бути демонтовані за допомогою нових пропозицій. Ця історія, ймовірно, буде продовжуватися до безкінечності, поки не буде консенсусу серед держав-членів щодо питання, що робити з сусідами й до тих пір, поки наднаціональні інституції ЄС не матимуть достатніх повноважень, щоб проводити самостійну політику, де не домінуватимуть інтереси держав-членів.

Серед реальних нововведень Східного партнерства можна виділити багатосторонній компонент взаємодії між партнерами зі Східної Європи [5], що є дуже схожим на політику ЄС щодо середземноморських країн-партнерів. Однак Комісія, здається, ігнорує той факт, що східні партнери вже охоплені рамками СНД та інших регіональних ініціатив, таких як ГУАМ, жодна з яких не згадується в Комунікації «Східне партнерство». Ще одним нововведенням є запровадження додаткового інституційного механізму співробітництва між ЄС і країнами-партнерами в рамках Східного партнерства [5]. Комісія також обіцяє вивчити можливість обмеженого руху робочої сили між Євросоюзом та партнерами [5].

Європейський Союз запропонував трохи більше грошей для імплементації Східного партнерства. Однак зрозуміло, що й додаткових 350 мільйонів євро, обіцяних у Комунікації «Східне партнерство» [5], навіть якщо їх збільшити до 450, не зможуть призвести до глибоких реформ. У кінцевому підсумку того стимулу, якого східноєвропейські країни чекали, запропоновано не було – вони й надалі не розглядаються як можливі кандидати на вступ.

Що стосується Паризької декларації про створення Союзу для Середземномор'я, то, здається, вона містить ще менше інновацій, ніж Східне партнерство. Хіба що зроблено кроки у напрямі розбудови інституційної структури відносин [10, с. 93–94].

Отже, хоча дві останні ініціативи призвели до деяких змін у ЄПС, вони так і не вирішили жодної з її основних проблем, а лише більше ускладнили рамки відносин ЄС з країнами-партнерами. Це переконливо доводить нездатність держав-членів знайти загальний консенсус щодо майбутніх відносин Євросоюзу з навколишніми державами.

ЄПС у її нинішньому вигляді не може стимулювати позитивні зміни в охоплених нею державах. Основна проблема неефективності функціонування ЄПС та її розвитку пов'язана, безумовно, з відсутністю в держав-членів консенсусу щодо ролі, яку повинен відігравати Європейський Союз у регіоні. Як показав процес підготовки

Союзу для Середземномор'я та Східного партнерства, держави-члени не здатні домовитися про напрями позитивної еволюції ЄПС. Всі ініціативи, які могли б ефективніше працювати, а отже, більш амбітні, ніж чинна ЄПС, найпевніше, й надалі будуть гальмуватися державами-членами.

Здається, єдиний реальний спосіб змінити нинішній стан справ у взаємодії Євросоюзу із його сусідами – це перегляд всієї політики сусідства з нуля. Її новий дизайн не варто починати з пошуку єдиного підходу до всіх держав, які опинилися в географічній близькості з ЄС. Необхідно більше індивідуалізувати засади взаємодії з сусідами. Крім того, потрібно виходити не тільки з проблем безпеки, міграції, які найбільше турбують ЄС у відносинах з його сусідами, а й з реальних потреб і прагнень сусідів. Якщо такий підхід буде прийнятий, у Європейській Комісії більше не буде необхідності говорити мовою «спільних цінностей» та робити вигляд, що в Азербайджані та Єгипті мають місце функціональна демократія та ідеали ЄС у сфері прав людини та верховенства закону.

Те ж саме стосується принципу «обумовленості». Гра в «обумовленість» з незацікавленими та неохочими партнерами повинна бути припинена. У відносинах же з партнерами, які готові до змін, вона повинна залишитися нормою, однак із формальної повинна змінитися на цілеспрямовану політику ЄС, яка б дійсно заохочувала до подальших змін успішних партнерів і водночас передбачала реальні санкції для тих, які «пішли не туди».

Очевидно, що східноєвропейські партнери сьогодні ще дуже далекі від точки, коли вони будуть готові стати членами Євросоюзу. Отже, враховуючи, що визнання їхніх європейських прагнень серйозно не зобов'язує ЄС виступати з будь-якими графіками щодо приєднання, а вартістю невизнання є відсутність системних реформ, здається, нерозумно з боку ЄС не надавати партнерам такого визнання.

Зрозуміло, що ЄС не зобов'язаний стояти на позиціях альтруїзму. Цілі Європейської політики сусідства чіткі й вони мають сенс. Створення зони безпеки та стабільності, «кільця друзів» на околицях ЄС – розумні цілі. Найефективніша стратегія у цьому плані теж зрозуміла – досягнути бажаного результату, вклавши в це якомога менше. Тож якщо забезпечення того, щоб країна не була джерелом нестабільності, неможливе без пропозиції членства, таку пропозицію лише з цієї причини навряд чи буде надано, й це правильно. Тим не менше, ЄС не може підтримувати свій імідж регіональної наддержави, повністю ігноруючи сподівання своїх сусідів, зокрема в умовах, коли вони хочуть приєднатися до ЄС. Тобто щось має бути запропоновано й ЄПС була тією пропозицією, яку можна розглядати як альтернативу членству. Однак вона повністю ігнорувала потреби партнерів. Має бути знайдено баланс між інтересами та прагненнями сторін і такий баланс сьогодні, безумовно, вимагає дружніх кроків саме від ЄС.

Отже, ЄПС у її нинішньому вигляді навряд чи принесе очікувані результати й повинна бути глибоко реформована. Ця реформа має піти настільки далеко, щоб усунути основні недоліки політики сусідства. Проте, незважаючи на експертне рішення, щодо кризового становища ЄПС на сьогодні, цілком можливо, що ЄС таки стане самостійним, краще розвинутим у технічному та військовому плані союзом, що приведе до подолання кризового становища та допоможе стати ЄС важливою геополітичною силою у рамках нового світового порядку.

Джерела та література

1. Декларація Європейської Ради «Східне партнерство» від 19–20 березня 2019 р.: Додаткові можливості «Східного Партнерства» для європейської інтеграції України і східних партнерів: Матеріали міжнар. конф. К.: Укр. незалежний центр політ. досліджень, 2019. С. 20–21.
2. Сівець М. Східне партнерство – час покаже. *День*. 2018. № 93. 29 травня.
3. Communication from the Commission. A Strong European Neighbourhood Policy. Brussels, 05/12/2017. *European Commission*. URL: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_774_en/pdf

4. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on strengthening the European Neighborhood Policy. Brussels, 4 December 2016. *European Commission*. URL: http://www.ec.europa.eu/world/enp/pdf/com06_726_en.pdf
5. Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy. Strategy paper. Brussels, 12.5.2014. *European Commission*. URL: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf
6. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. Brussels, 11.3.2013. *European Commission*. URL: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf
7. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council «Eastern Partnership». *European Commission*. URL: http://ec.europa.eu/external_relations/eastern.docs/com08_823_en.pdf
8. Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit, Prague, 7 May 2019. *European Commission*. URL: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf
9. Kochenov D. The Eastern Partnership, The Union For The Mediterranean And The Remaining Need To Do Something With The ENP; University of Groningen, Netherlands; CRCEES Working Papers. WP 2019/01. 36 p.
10. Liberti F. The European Union and the South Mediterranean Partners: L'Union pour la Mediterranee, a French Attempt to Refocus the EU Engagement toward the South. *Pioneer Europe? Testing EU Foreign Policy in the Neighbourhood*. Baden-Baden: Nomos, 2018. P. 93–102.
11. Longhurst K. Injecting More Differentiation in European Neighbourhood Policy: What Consequences for Ukraine?. *Russie. Nei. Visions*. 2018. No 32. 28 p.
12. Pardo S., Zemer L. Towards a new Euro-Mediterranean Neighbourhood Space. *European Foreign Affairs Review*. 2015. Vol. 10. No 1. P. 39–77.

УДК 327.5-044.247(477)-057.4

У. С. Мороз – магістрантка факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
В. О. Трофимчук – магістрант факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Р. І. Коцан – доктор політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

ПРОБЛЕМАТИКА ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ В ПРАЦЯХ НАУКОВЦІВ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Розглядаються особливості та проблематика інтеграційних процесів України, а саме проведено детальний аналіз сучасних наукових праць.

Ключові слова: інтеграційні процеси, Україна, проблеми, перспективи.

Moroz U. S., Trofimchuk V. O., Kotsan R. I. Problems of Integration Processes of Ukraine in the Works of Scientists. This publication considers the features and issues of integration processes of Ukraine, namely a detailed analysis of modern scientific works.

Key words: integration processes, Ukraine, problems, prospects.

Останнім часом значно актуалізувалася наукова проблематика у сфері різних інтеграційних процесів та суміжних із ними тем. Ці проблеми досліджуються вченими з різних позицій та поглядів, що викликає інтерес до аналізу досягнутих ними наукових висновків та результатів, чому й присвячується ця публікація.

Інтеграційні процеси у сучасному економічному просторі є об'єктивними по суті та значущими щодо них проявами. Вони багато в чому визначають вектор економічного розвитку на мега- та макрорівнях і впливають на положення та ступінь успішності функціонування окремих економічних структур.

Для України проблема інтеграції була й залишається актуальною протягом усього періоду її незалежності. Протиріччя, загрози внутрішнього та зовнішнього характеру змушують керівництво країни шукати прийнятні та доступні можливості вирішення проблем, що стоять перед країною та шляхи виходу із застійної кризи. Як своєрідний екскурс в історію цього питання, можна, наприклад, навести серйозну публікацію Науково-дослідного інституту філософії та євроінтеграційних досліджень [6].

Євроінтеграційний вектор українського державного розвитку сформувався давно й мав пріоритетне значення. Ще у 2011 р. українська вчена Т. В. Камінська класифікувала переваги та недоліки інтеграційних процесів для економіки України. Зокрема, вона наголошувала, що навіть у той період світового розвитку, що був задовго до сучасних кризових явищ в існуванні економічних та інших спілок, об'єктивно були присутні в їх зближенні та різноманітні фактори, що відштовували один від одного «так званих» союзників [4; 5]. Незважаючи на загострення протиріч у сучасних союзах, інтерес до інтеграції України у перспективні для неї союзи не зменшується (достатньо навести лише одну наукову конференцію, на якій цій тематиці присвячено понад 100 доповідей) [4].

Наявність об'єктивних інтеграційних процесів та одночасне відштовхування учасників союзів один від одного пояснюється з погляду загального закону єдності та боротьби протилежностей. Іншими словами, розвиток глобальної економіки супроводжується цими протилежними тенденціями, при цьому в різні періоди розвитку економічних спілок та їх окремих учасників може переважати та чи інша тенденція. Як нам видається, базовим у співвідношенні цих тенденцій є фактор забезпечення національної безпеки кожної з країн – учасниць будь-якого союзу. Ця теза до певної міри, хоча й присутня або згадується у роботах сучасних учених, проте вони не відводять цьому фактору першорядного значення під час аналізу зазначених вище протилежних тенденцій. Так, наприклад, Н. Ю. Кавешніков у розроблених під його керівництвом прогнозах вказує на наявність та посилення у часі цих двох протилежних тенденцій. Він розглядає інтеграційні процеси із централізацією економічного управління у найбільш розвинених країнах та посилення економічних відмінностей між окремими учасниками економічних спілок, що призводить до поляризації й навіть до протиставлення їх економічних інтересів [7].

Про необхідність обліку інтеграційних та деінтеграційних тенденцій у сучасній світовій економіці вказувалося й на спеціальному дослідженні З. Бжезинського, присвяченому згаданим проблемам, що існують та розвиваються в Європі. У цій публікації автор досить чітко формулює свою позицію, що зводиться до того, що в сьогодні практично в усіх сферах взаємодії між країнами – учасницями Євросоюзу не спостерігаються значні переваги та перспективи європейської інтеграції, а навпаки – більшою мірою починають діяти відцентрові сили [1; 2]. Додамо до цього, що ці відцентрові сили, швидше за все, посилюватимуться у майбутньому, оскільки швидкоплинне, іноді необґрунтоване, об'єднання різних за рівнями економічного розвитку країн нагадує бажання «осягнути неосяжне» або «сумістити несумісне». На практиці це провокує в одних (менш розвинених) країн бажання використати у своїх цілях переваги такого об'єднання та певною мірою користуватися благами, створеними не ними й більш-менш безбідно існувати за рахунок інших (найбільш

розвинених країн), а, у свою чергу, останніх така перспектива відштовхує від інтеграції з економічно слабкими партнерами, тому що не несе економічних переваг.

Прагматизм у поглядах на будь-які економічні союзи, передусім, вимагає від керівництва держав забезпечення реалізації своїх національних, зокрема економічних, інтересів. Вступ та участь у будь-яких спілках має супроводжуватися не лише бажанням жити порівняно безбідно, як того на сьогодні домоглися передові, економічно розвинені країни, а самостійним та активним шляхом покращення власної економіки за рахунок власних ресурсів та зусиль. Відсутність таких зусиль має стати принциповим бар'єром для нових претендентів на участь в успішних спілках. Без останньої умови такого союзу різних з економічного розвитку країн «скочується» до примітивної «зрівнялівки», зменшуючи ефективність використання економічного потенціалу у сильних союзних учасників та породжуючи утриманські процеси у слабо розвинених. А загалом, як результат, – зниження ефективності функціонування та всього такого союзного об'єднання.

У колективній монографії українських вчених, розглядаються відмінності та протиріччя учасників економічних союзів, що обґрунтовується необхідність уникнення швидких революційних зрушень в економічній міждержавній інтеграції та акцентується увага на еволюційному зближенні цих учасників на фоні поступового зменшення відмінностей та протиріч між ними [3]. Автори цієї монографії з наукового погляду доводять необхідність саме поступового вирішення цієї суперечності, посиляючись на філософський закон діалектичної єдності та боротьби протилежностей (у їхньому авторському баченні – процесів глобалізації та регіоналізації трансформаційних змін світової економіки). З такими висловлюваннями, безумовно, слід погодитись.

Досить сміливий та цікавий, на наш погляд, висновок про перспективи інтеграційних процесів у сучасній економіці роблять І. А. Рогова та А. М. Палванов: «важливо відзначити, що однією з головних характеристик сучасного світу є зростаючий хаос у міжнародних відносинах, економічні та політичні кризи на глобальному та регіональному рівні» [6, с. 121]. Однак вони не деталізують причин таких явищ. Причинами ж, безперечно, є економічні інтереси окремих учасників союзів та їх прагнення до забезпечення власної національної безпеки, що й призводить часто до дезінтеграційних дій з їхнього боку. Що стосується вище описаної Периферії, то вихід її з глухого кута вимагає «ломки багатьох патерналістських стереотипів від учасників цих економічних союзів» [7, с. 15].

Можна зробити висновок, що питання інтеграції України знаходиться в центрі уваги вітчизняних та багатьох зарубіжних вчених від початку її незалежності. Важливими питаннями наукових досліджень протягом останніх років є обґрунтування необхідності інтеграції України до європейських структур та впровадження європейських стандартів у різні сфери діяльності суспільства. Йдеться про те, що дослідники, аналізуючи різні сторони євроінтеграційних процесів, наголошують на принциповій важливості тих або інших їх аспектів

Отже, фактично євроінтеграція є процесом реалізації унікальних можливостей української держави та її громадян, які відкриваються завдяки розкриттю та утвердженню нашої європеїзації. Така інтеграція створить усі можливості для модернізаційного та інноваційного розвитку нашої країни.

Джерела та література

1. Актуальні проблеми європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України: матеріали 14-ої регіон. наук.- практ. конф. 18 трав. 2017 р., м. Дніпро / за заг. ред.

Л. Л. Прокопенка. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2017. URL: http://www.dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/Conference_18_05_2017.pdf

2. Бжезинський 3. Інтеграційні та дезінтеграційні процеси в Європі. URL: <https://naurok.com.ua/prezentaciya-doslidzhennyaintegraciyni-ta-dezintegraciyni-procesi-v-vropi-85529.html>

3. Глобалізація та регіоналізація як вектори розвитку міжнародних економічних відносин: колект. монографія / за ред. О. А. Довгаль, Н. А. Казакової. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/14766/2/42161ce839301ec3a298d6e5b69ae2d5.pdf>

4. Камінська Т. В. Інтеграційні чи дезінтеграційні процеси Європи. *Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право)*. 2011. Т. 2. № 4. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/SR/issue/view/4>

5. Камінська Т. В. Особливості міжнародної економічної інтеграції на сучасному етапі глобалізації. *Наук. вісник Ужгород. ун-ту. Серія: Економіка*. 2011. Спецвип. 33. Ч. 1. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/4547>

6. Рогова И. А., Палванов А. М. Международная экономическая интеграция: специфика и перспективы евразийских региональных объединений. *Экономика: проблемы, решения и перспективы*. 2017. № 11. URL: <https://doi.org/10.26425/1816-4277-2017-11-115-122>

7. Україна на перехресті геополітичних інтересів: актуальні аспекти проблеми. Ужгород: Навч.-наук. ін-т філософії та євроінтеграційних досліджень. 2007. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/3702>.

УДК 911.3:352(477+438-24)

І. В. Ванда – асистент кафедри економічної та соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка

ТРАНСКОРДОННА АСОЦІАЦІЯ ЄВРОРЕГІОН РОЗТОЧЧЯ: ФОРМУВАННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ, ПРОСТОРОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Роботу виконано на кафедрі економічної та соціальної географії ЛНУ ім. Івана Франка

Розглянуто новостворену інституцію «Транскордонна асоціація єврорегіон Розточчя» у контексті інтеграційних процесів і транскордонного й мікререгіонального співробітництва України та Польщі. Висвітлено чинники та процес формування єврорегіону, початки й напрями подальшого функціонування. Узагальнено просторові особливості складових одиниць – органів місцевого самоврядування з української та польської сторони.

Ключові слова: єврорегіон, транскордонна співпраця, Транскордонна асоціація єврорегіон Розточчя, органи місцевого самоврядування, територіальна громада, повіт, гміна.

Vanda I. V. Cross-border Association Euroregion Roztocze: Formation, Functioning, Spatial Features. The newly established institution «Cross-border Association Euroregion Roztocze» in the context of integration processes and cross-border and interregional cooperation between Ukraine and Poland is considered. The factors and the process of formation of the euroregion, the beginnings and directions of further functioning are highlighted. The spatial features of the constating parts – local government units on the Ukrainian and Polish sides are generalized.

Key words: euroregion, cross-border cooperation, Cross-border Association Roztocze Euroregion, local government units, territorial community, poviat, commune.

Транскордонний регіон Розточчя досить часто є об'єктом вивчення у різних аспектах: екологічному, туристичному, природно- та суспільно-географічному. Комплексний огляд викладено у ґрунтовній монографії «Розточчя: природа і людина» (польською мовою) [6]. Останні роки – час посилення інституційного оформлення транскордонної співпраці у регіоні, зокрема формування міжнародного біосферного резервату «Розточчя» (2019 р.) й Транскордонної асоціації Єврорегіон Розточчя (2020 р.).

Мета статті – оглянути чинники та перебіг формування, початки функціонування та просторові особливості української і польської частини Транскордонної асоціації Єврорегіон Розточчя, зокрема суспільні властивості та просторові відношення [3, с. 71], які мають бути враховані як органами місцевого самоврядування, так і асоціацією при плануванні подальшого функціонування інституції. Інформаційна статистична база – матеріали Міністерства розвитку громад та територій України [1] та Головного управління статистики Республіки Польща [4].

Єврорегіон – інституційна форма співпраці органів місцевого самоврядування, розташованих по обидва боки державного кордону. Правовою основою для створення та функціонування єврорегіонів, заснованою на положеннях міжнародного права, є Мадридська конвенція («Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями», ратифікована Україною у 1993 р.). Через периферійність положення прикордонні території країн мають низку подібних проблем (часто високий рівень безробіття, недостатньо розвинена інфраструктура, що є перешкодою для використання потенціалу таких регіонів). Відповідно до своїх намірів, органи місцевого самоврядування, об'єднуючись, переслідують мету об'єднання зусиль для вирішення певних проблем розвитку поза межами національного поділу. Найновіші дослідження доводять: незважаючи на те, що польський досвід перебування у Європейському Союзі не такий довгий, як в інших країн, єврорегіони позитивно оцінюються місцевим населенням й елітами, визначаються як важливий фактор для розвитку регіонів [5].

На 1 січня 2021 р. в Україні зареєстровано 6 єврорегіонів, у Польщі – 16 єврорегіонів. Ініціатива формування єврорегіону у Розточчі належить польській стороні. У 2019 р. у контексті оновлення «Стратегії розвитку Люблінського воєводства до 2030 р.» задекларовано новий підхід до політики розвитку, спрямованої на зони ризику маргіналізації, у т. ч. у південно-східній частині воєводства (власне Розточчя). Представлено доповідь про Програму для Розточчя, в якій створенню єврорегіону визначено ключове значення; місто Томашув-Любельський вказано як пропоноване місце розташування адміністрації, а Інститут розвитку місцевого самоврядування Люблінського воєводства як суб'єкт, який розробляє документацію та порядок створення єврорегіону, з врахуванням досвіду функціонування єврорегіонів у Польщі, особливо на її східному кордоні.

На початку 2020 р. Інститут розвитку місцевого самоврядування Люблінського воєводства проводить підготовку документації щодо єврорегіону Розточчя, дослідницька група розробила концепцію створення єврорегіону Розточчя, проведено підготовчі роботи для формування Стратегії розвитку, проведено конференцію з залученням органів влади та самоврядування Люблінського воєводства, на якій представники органів місцевого самоврядування підписують декларацію про створення Асоціації місцевого самоврядування Єврорегіон Розточчя. У травні 2020 р. відбулися установчі збори, на яких було створено Асоціацію органів місцевого самоврядування (АОМС) Єврорегіон Розточчя з місцезнаходженням у м. Томашув-Любельський.

Створення аналогічного об'єднання в Україні відбулося дещо пізніше: у липні 2020 р. проведено установчі збори щодо створення АОМС Єврорегіон Розточчя-Україна з місцезнаходженням у м. Жовкві.

У листопаді 2020 р. підписано угоду між АОМС Єврорегіон Розточчя та АОМС Єврорегіон Розточчя-Україна про створення міжнародної асоціації місцевих громад під назвою «Транскордонна Асоціація Єврорегіон Розточчя». У січні 2021 р. міністерство закордонних справ Республіки Польща затверджує вступ створеної інституції до міжнародної асоціації місцевих громад.

Згідно статуту, Транскордонна асоціація Єврорегіон Розточчя створена з метою розвитку співпраці між прикордонними територіями у сферах: всебічний економічний розвиток; просторове планування; громадська інфраструктура; охорона та зміцнення здоров'я; освіта, культура, спорт і туризм; охорона навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів; усунення загроз і стихійних лих; розвиток контактів між жителями прикордонних територій та інституційного співробітництва, а також співпраці суб'єктів господарювання; залучення зовнішніх коштів (зокрема фондів Європейського Союзу) для підтримки реалізації цих цілей.

Приблизно 72 % території й населення Транскордонної асоціації Єврорегіон Розточчя зосереджено у Польщі (табл. 1). Відзначимо, що кількість членів АОМС у Польщі у 9 разів перевищує кількість в Україні, що зумовлено відмінностями суб'єктів. АОМС Єврорегіон Розточчя-Україна створена шістьма територіальними громадами (Рава-Руська, Добросинсько-Магерівська і Жовківська представляють Львівський район, Яворівська, Новояворівська, Івано-Франківська – Яворівський район Львівської області). З польської сторони членство у АОМС Єврорегіон Розточчя мають суб'єкти з різними владними повноваженнями, які суттєво відрізняються за потенціалом (розмір території, людність тощо): повіти, міста з повітовими правами, гміни. Зокрема, членами є п'ять повітів (Білгорайський, Янувський, Красницький, Томашувський, Замойський Люблінського воєводства, Любачівський Підкарпатського воєводства); міста з повітовими правами Замосць, і 47 гмін. Тобто, входження до АОМС не означає автоматичного входження усіх його гмін; кожна з них самостійно приймає рішення про приєднання. З названих повітів лише у Білгорайському усі складові ввійшли до АОМС; у Томашувському не ввійшла лише невелика сільська гміна Ульгобек (147 кв. км, 4,4 тис. жителів); інші повіти представляють від 2 до 6 гмін. Також входять гміни, повіти яких не представлені у АОМС: Грубешувська міська та сільська гміни Грубешівського повіту, гміни Гожків і Рудник Красниставського повіту.

Таблиця 1

**Складові частини Транскордонної асоціації
Єврорегіон Розточчя, 2020 р***

Асоціація	Кількість членів, одиниць	Площа території, км²	Населення, тис. осіб
Транскордонна асоціація Єврорегіон Розточчя	60	8 662,5	716,7
АОМС Єврорегіон Розточчя	54	6 198,9	515,9
АОМС Єврорегіон Розточчя-Україна	6	2 563,6	200,8

* Складено автором за даними [1; 4].

Відзначимо значну подібність території української та польської частин Транскордонної асоціації Єврорегіон Розточчя за показниками розселення (табл. 2), що свідчить про значний вплив єдиної природної основи, прикордонного периферійного положення на формування екістичної системи та загосподарювання регіону. Переважають малі міські поселення (до 10 тис. жителів); найбільші міста –

Замосць (62,8 тис. осіб) і Новояворівськ (31,1 тис. осіб); малі та середні за людністю села.

Складові частини АОМС Євро регіон Розточчя надзвичайно диференційовані за кількісними показниками. На польській частині найменші за людністю сільські гміни (Рудник, Хшанув) мають близько 3,0 тис. жителів, найбільша – 23,1 тис. осіб (Замосцька); найменша за площею гміна Белжець займає 33,5 км², найбільшими за площею є приміські Білгорайська, Грубешувська гміни (понад 250 км²); гміни Тересполь, Лукова, Горинець-Здруй мають щільність населення до 30 осіб/км², а Белжець – 98 осіб/км². На українській території відмінності між одиницями значні, але менші: найбільша Яворівська міська територіальна громада перевищує найменшу Добросинсько-Магерівську сільську у 3,6 раза за площею території та в 3,2 раза за кількістю населення.

Таблиця 2

**Просторові властивості Транскордонної асоціації
Євро регіон Розточчя, 2020 р.***

Асоціація	Щільність сільського населення, осіб/км²	Рівень урбанізації, %	Середня людність міського поселення, тис. осіб
Транскордонна асоціація Євро регіон Розточчя	48,5	41,4	10,6
АОМС Євро регіон Розточчя	49,0	41,2	11,8
АОМС Євро регіон Розточчя-Україна	45,4	42,0	8,4

Складено автором за даними [1, 4].

Попри тільки півторарічний час існування АОМС Євро регіон Розточчя, інституція реалізовує низку проектів [2]:

1. «Пілотний Центр консультативної підтримки» (з вересня 2020 р.), спрямований на розвиток соціально-економічного потенціалу та створення «Пілотного Центр консультативної підтримки» адміністративних одиниць у регіоні біосферного резервату «Розточчя»; реалізується у співпраці з Міністерством фінансів та регіональної політики, провінційними органами самоврядування, муніципалітетами та повітами та Асоціацією міст Польщі.

2. «Поляк, угорець – két jó barát. Люблінське воєводство поблизу Угорщини» (2021 р.), – спрямований на популяризацію польсько-угорських відносин, особливо в Люблінському воєводстві, показ спільної історії Польщі та Угорщини, можливостей розвитку обох країн, які забезпечує ефективне міжнародне співробітництво через реалізацію інфраструктурних (маршрут Via Carpatia), економічних (Ініціативи трьох морів) проектів, заходів, спрямованих на посилення туристичного руху; створено телерепортаж, в якому представлені матеріали про польсько-угорську співпрацю в Люблінському воєводстві; співфінансований Інститутом польсько-угорського співробітництва ім. Вацлава Фельчака.

3. «Охорона природи Розточчя. Діяльність для учнів дошкільної освіти» (2021 р.), полягає у підготовці допоміжних матеріалів, виданні та реалізації освітніх заходів для учнів дошкільного віку в галузі охорони природи та регіональної освіти; співфінансований Воєводським фондом охорони навколишнього середовища та водного господарства в м. Любліні.

4. «Громадянське Розточчя. Діяльність щодо охорони культурної спадщини та популяризації Розточчя» (2021 р.), надання можливості громадянам та громадським організаціям брати участь у різноманітних заходах щодо охорони культурної спадщини та популяризації Розточчя, а також активізувати місцеві громади навколо

діяльності загального блага, суспільно корисних сфер, що впливають із діагностованих потреб чи проблем громад; фінансується Національним інститутом свободи – Центром розвитку громадянського суспільства за Програмою Фонду громадянських ініціатив.

5. «Єврорегіон Розточчя як приклад передової практики охорони природної спадщини» (2021 р.), реалізовується у партнерстві з АОМС Єврорегіон Розточчя-Україна, спрямований на промоцію відновлюваних джерел енергії, екологічних транспортних засобів, розробку планів запобігання та управління природними й технологічними ризиками, представлення переваг співпраці між місцевими та міжнародними органами влад; вже створено Транскордонний екологічний інформаційний центр (м. Томашув-Любельський), запущено веб-сайт <https://tcieroztocze.info>; співфінансується в рамках програми Польської співпраці з розвитку Міністерства закордонних справ Республіки Польща.

У рамках єврорегіону посилюється й двостороння співпраця між органами місцевого самоврядування, зокрема підписано Угоду про співпрацю між Івано-Франківською територіальною громадою та гміною Замосць.

Розточчя – один із локальних лідерів України щодо міжтериторіальної та транскордонної співпраці. Транскордонна асоціація Єврорегіон Розточчя – інституційна основа, що посилює резерви співпраці органів місцевого самоврядування, зокрема залучення фінансування для спільної проектної діяльності. Попри випереджаючий політичний і соціально-економічний досвід Польщі, транскордонний регіон має низку викликів та можливостей, зумовлених спільною природною основою розвитку, прикордонним положенням, функціонуванням біосферного резервату «Розточчя». Вузьким місцем співпраці є значна диференціація адміністративних одиниць України (територіальні громади) та Польщі (повіти і гміни) за розмірами й, головно, владними повноваженнями. Природна та культурна спадщина регіону, просторові ресурси (відносно низька щільність населення, висока частка охоронних територій) – основа для подальшої активізації соціально-економічного розвитку Розточчя в умовах біосферного резервату.

Джерела та література

1. Децентралізація: інформаційний портал. URL: <https://decentralization.gov.ua>
2. Транскордонна асоціація «Єврорегіон Розточчя»: офіційний сайт. URL: <https://euroregionroztocze.org.pl>
3. Шаблій О. І. Основи суспільної географії: підручн. для студентів вищих навчальних закладів. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2011. 296 с.
4. Bank danych lokalnych. *Główny urząd statystyczny*, 2021. URL: <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica>
5. Howaniec H., Lis M. Euroregions and Local and Regional Development – Local Perceptions of Cross-Border Cooperation and Euroregions Based on the Euroregion Beskydy. *H. Howaniec. Sustainability. 2020. 12 (18). Special Issue: Sustainable Cross-Border Cooperation: Common Planning, Policies, Strategies, Methods and Activities – 7834*. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/18/7834/pdf>
6. Roztocze: przyroda i człowiek / Redakcja naukowa T. Grabowski, M. Harasimiuk, B. M. Kaszewski, Ya. Kravchuk, B. Lorens, Z. Michalczyk, O. Shabliy. *Zwierzyniec*, 2015. 528 s.

О. С. Трач – студентка 3 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Н. Н. Коцан – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Р. І. Коцан – доктор політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ НАЛАГОДЖЕННЯ ЧЕСЬКО-СЛОВАЦЬКОГО ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім.Лесі Українки

Розглядаються історичні передумови транскордонного співробітництва Чехії та Словаччини. Представлено правові основи транскордонної співпраці. Вказано напрями чесько-словацького транскордонного співробітництва.

Ключові слова: Чехія, Словаччина, транскордонна співпраця.

Trach O. S., Kotsan N. N., Kotsan R. I. Peculiarities of Establishing Czech-Slovak Transboundary Cooperation. The historical preconditions of cross-border cooperation between the Czech Republic and Slovakia are considered. The legal bases of cross-border cooperation are presented. The directions of Czech-Slovak cross-border cooperation are indicated.

Key words: Czechia, Slovakia, cross-border cooperation.

Транскордонне співробітництво (ТКС) є актуальним і перспективним. Зокрема органи місцевої влади отримують можливість розв'язувати місцеві проблеми, які або спричинені наявністю кордону, або можуть бути краще подолані за допомогою співпраці сторін, що знаходяться по різні його боки. З початком 1970-х років і створення так званого «спільного ринку», активним використанням чотирьох свобод, які гарантовані Європейським економічним співробітництвом, перетин кордону з метою працевлаштування чи придбання товарів в іншій країні став звичною річчю.

Метою транскордонного співробітництва є активно налагоджений механізм співпраці муніципалітетів різних країн, що загалом позитивно впливає на соціальну та культурну сферу. Це дає змогу населенню позбавлятися зайвих пересторог по відношенню до сусідів за кордоном, формувати доброзичливе ставлення, розвивати дружні стосунки з ними, що, в решті решт, є інструментом просування миру, завдяки чому – знов таки – виграє й економіка. Порозуміння було й досі є таким саме важливим наслідком ТКС, як й економічний добробут [6, с. 59].

У цілому ТКС базується на такому документі, як Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, яка була прийнята Комітетом міністрів РЄ в березні 1980 р. й відкрита для підписання на 2-й сесії Конференції європейських міністрів, відповідальних за місцеве самоврядування, що проходила в Мадриді 21 травня 1980 р. [4]. Тому вона йменується «Мадридською конвенцією». Сама робота по створенню цього документу була розпочата ще у 1966 р., в час, коли Парламентська асамблея РС у своїй

рекомендації № 47095 проголосила, що держави-члени потребують спільної міжнародної правової бази, яка б дозволяла органам місцевого самоврядування брати участь у ТКС у повній відповідності з національним законодавством [6, с. 59].

Чеський Закон про муніципалітети (128/2000 *Coll.*, Розділ 55) та Закон про регіони (129/2000 *Coll.*, розділ 28) мають майже однакові формулювання в розділах, що описують співпрацю з муніципалітетами/регіонами інших країн. Юридичні повноваження чеських органів місцевої та регіональної влади щодо міжнародного та транскордонного співробітництва випливають з національного законодавства та міжнародних/двосторонніх договорів, укладених органами влади Чехії [5, с. 11].

Крім «загальних» угод про добросусідство, Чехія також уклала двосторонні рамкові угоди про співпрацю у конкретному секторі спільного інтересу, наприклад про співробітництво у сфері екстреної медичної допомоги у прикордонних регіонах. із 1991 р. за участю чеських суб'єктів було створено 13 єврорегіонів, які донині функціонують. Вони охоплюють увесь периметр чеського кордону з усіма чотирма сусідами [5, с. 12].

2008 році Національна рада Словацької Республіки схвалила Закон № 90/2008 *Coll.* про Європейське об'єднання територіального співробітництва (ЄОТС), який посилив парадипломатичні повноваження словацьких органів місцевої та регіональної влади, та створив нові правові можливості для співпраці з партнерами в рамках ЄС. У тому ж 2008 р. словацьким парламентом було прийнято інший закон, який розширив і більш точно визначив повноваження самоврядних регіонів та муніципалітетів, зокрема у сфері європейської політики, включно з їх участю у транскордонному співробітництві, що фінансується за кошти ЄС: Закон № 528/2008 *Coll.* про допомогу та підтримку з фондів Європейського Співтовариства. Цей Закон відобразив досвід членства Словаччини в ЄС та зростаючу потребу, під тиском Європейської Комісії на національні органи влади, залучати органи місцевої та регіональної влади до управління європейськими структурними фондами у галузі регіонального розвитку та транскордонного співробітництва [5, с. 17].

Система регіонального співробітництва Словаччини та Чеської Республіки протягом багатьох років засвідчила свою ефективність і стабільність. А власне транскордонна співпраця між цими державами має значні історичні традиції.

Чесько-словацьке ТКС має дуже своєрідний характер, що пояснюється передусім тим, що ці дві країни об'єднує спільна історія, відносини, які складались у рамках історичних особливостей, близькістю, схожістю як мови, так і культури. Співпраця в рамках Чеської й Словацької Соціалістичної Республіки та Чехословацької Федеративної Республіки вже тоді активно розвивалась. За часів існування спільної країни не було відокремлених органів, чим пояснюється відсутність прикордонного співробітництва в зазначений час. Співпраця між об'єднаними країнами того часу переважно носила соціально-культурний характер і часто було спрямована на налагодження добросусідства [3].

Після того, як Чехословаччина розпалася на дві окремі країни – Чехію та Словаччину й приєдналась до європейського простору, ідея транскордонного співробітництва набула розвитку, але вже в рамках програм, проголошених ЄС [2, с. 334–335].

Результатом тісної взаємодії Чехії та Словаччини став вступ цих постсоціалістичних держав до загальноєвропейських й євроатлантичних структур. Чесько-словацьке співробітництво зараз визнається платформою для координації дій двох центральноєвропейських членів ЄС і в рамках розширеної Європейської спільноти. Співпраця між Чехією та Словаччиною є невід'ємним елементом у структурі співпраці та співробітництва в регіоні Центральної Європи й європейського континенту загалом.

1996 рік можна назвати новим періодом транскордонної співпраці, який розпочався з прийняття Закону про адміністративно-територіального поділ. Цим Законом муніципалітетам було надано розширені повноваження, можливість здійснювати міжнародне співробітництво й ставати членами міжнародної

регіональної асоціації або органів управління. З початком XXI ст. була навіть підтримка муніципальних утворень як суб'єктів і партнерів у ТКС.

У період із 2007 до 2013 рр. словацьке та чеське співробітництво реалізувалося в рамках оперативної програми ТКС СР-ЧР 2007–2013. Загальна мета – «розвиток згуртованості й зближення прикордонних регіонів», яка включала в себе створення функціональних мереж, взаємодіючих органів, у цілях забезпечення сталого комплексного економічного, соціального, екологічного та культурного розвитку регіону шляхом підвищення доступності, розвиток інформатизації, туризму, збереження культурних традицій.

Оперативна програма прикордонного співробітництва ТКС СР-ЧР 2007–2013 була призначена для Чехії, зокрема для Південної Моравії, Моравії-Сілезії й Зліну та регіонів Тренчин, Трнава й Жиліна на словацькій стороні [7].

Зараз ЧР та СР мають членство у Вишеградській групі. Країни, які входять до Вишеградського блоку в стратегічному сенсі були об'єднані спільними потребами, інтересами та метою. Члени були зацікавлені у проведенні активної зовнішньої політики, спрямованої на забезпечення умов для трансформації внутрішнього становища та зміцнення свого міжнародного середовища. Процес удосконалення діяльності країн Вишеградської четвірки та їх взаємних двосторонніх та багатосторонніх стосунків у багатьох галузях співробітництва триває. Водночас практична перевірка механізмів координації та партнерства довела свою ефективність [1, с. 221]. Сучасний постінтеграційний етап співробітництва ЧР та СР в системі країн «Вишеграду» після розширення Євросоюзу та Північноатлантичного Союзу характеризується розгортанням міждержавного співробітництва на якісно нових засадах і принципах. На міжнародній арені Чехія і Словаччина реалізують спільну зовнішню та безпекову політику ЄС і НАТО. Вони погоджено інтегруються до спільного внутрішнього ринку, торговельного та митного союзу ЄС [1, с. 221].

Отже, можна з оптимізмом дивитися у майбутнє чесько-словацького ТКС, яке має значний досвід, розгалужену юридичну основу, напрацьований досвід із напрямів співпраці та реалізованих проектів.

Джерела та література

1. Андрейко В. Чеська і Словацька Республіки в системі відносин країн Вишеградської четвірки «V4». *Східноєвропейський історичний вісник*. 2017. Вип. 5. С. 216–224.
2. Андрейко В. Чесько-словацький досвід розвитку транскордонного співробітництва і сучасні інтеграційні процеси у Карпатському регіоні. *Історія, що об'єднує. Нариси новітнього транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні*. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/22429/1/%D0%A7%...D0%A3.pdf>
3. Губені Ю. Інтеграційні приготування Чеської Республіки до вступу в ЄС: висновки та уроки для аграрної політики України. URL: <https://elibrary.nubip.edu.ua/13649/1/12gye.pdf/>
4. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, 1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106
5. Розвиток транскордонного співробітництва для європеїзації українських кордонів. Узагальнення результатів порівняльного дослідження щодо компетенції регіональних та місцевих органів влади у сфері транскордонного співробітництва 5-ти країн. URL: <http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2021/05/%D0%...D0%A1.pdf>
6. Транскордонне співробітництво: правові основи та успішні практики: посібник / Євчак Ю. Б., Зарді А., Лазур Я. В., Очкаї Д., Санченко А. Є., Сошников А. О., Устименко В. А., Фетько Ю. І. / за заг. ред. В. А. Устименка; ред.-упоряд. Гук А. К., Санченко А. Є. К., 2020. 152 с.
7. Program cezhraničnej spolupráce Slovenská republika – Česká republika 2007–2013. URL: <http://eurofondy.webnode.sk/slovenskarepublika-ceska-republika/>.

Д. А. Конюрська – студентка 3 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Н. Н. Коцан – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Р. І. Коцан – доктор політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ «ПРОГРАМИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПОЛЬЩА–БІЛОРУСЬ–УКРАЇНА»

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин та регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Розглянуто значення транскордонного співробітництва. Аналізується діяльність програми «Польща–Білорусь–Україна». Визначена мета співпраці та напрями роботи. Розглянуто перспективний стан діяльності програми.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, проєкт, розвиток, Програма .

Koniurska D. A., Kotsan N. N., Kotsan R. I. The Establishment and Activity of the «Program of Cross-Border Cooperation of Poland–Belarus–Ukraine». Establishment and operation of the Cross-Border Cooperation Program. In the paper considers the importance of cross-border cooperation. Analyzes the activity of the program «Poland–Belarus–Ukraine» The purpose of cooperation and directions of work are defined. The perspective state of the program activity is considered.

Key words: cross-border cooperation, project, development, program.

У сучасних умовах розвитку життєдіяльності суспільства щодалі змістовнішим стає утворення спільнот, застосування у цьому процесі різних методів та підходів для зменшення глобальних викликів у положеннях змін і в оточенні цілеспрямованої діяльності суб'єкта геополітики.

На сучасному етапі поняття транскордонного співробітництва розуміється як форма колективних можливостей у рамках розвитку позитивних відносин між територіальними громадами або органами влади. Саме тому виникла та пропагується концепція «Єврорегіонів», де основну роль виконують вже не держави, а окремі регіони, однією з найважливіших складових розвитку яких є транскордонне співробітництво (ТКС).

Однією з перспективних програм ТКС сьогодення є Програма транскордонного співробітництва «Польща–Білорусь–Україна». Ця Програма протягом 17 років підтримує процеси розвитку на прикордонні Польщі, Білорусі та України шляхом співфінансування різноманітних проєктів. Усі проєкти, що фінансуються в рамках Програми, існують для покращення якості життя жителів східної Польщі, Західної України та Західної Білорусі [2].

Перші реалізовані проєкти Програми були здійснені у 2004–2006 роках. Тоді структура Програми та фінансування проєктів були набагато складнішими, ніж зараз (у Польщі витрати покривалися Європейським фондом регіонального розвитку, а білоруська та українська сторони отримували кошти за програмою TACIS). При

загальному фінансувані ЄС 45,8 млн євро було реалізовано 167 проектів. Названа Програма скерована на прикордонні регіони Польщі, Білорусі та України. Зокрема, в межах польської сторони Програма містить одиниці НТОСЗ (2008), а в Україні та Білорусі – територіальні одиниці на рівні місцевостей. Територія охоплення цією програмою поділяється на основні та прилеглі регіони [3].

Варто також зауважити про те, що задля забезпечення продовжень існуючих схем співробітництва, що застосовувались у Програмі ТКС Європейського інструменту сусідства і партнерства (ЄІСП) Польща–Білорусь–Україна в 2007–2013 роках і досягнення транскордонного ефекту, деякі територіальні одиниці, прилеглі до основних регіонів Програми, були додані до програми у 2014–2020 роках. Незважаючи на статус основного чи прилеглого регіону, організації з цих регіонів трактуються рівноцінно при поданні заявок на фінансування в рамках Програми.

Одним із ключових чинників ефективності Програми «Польща–Білорусь–Україна» є організація її діяльності та тематичні цілі такі як :

- промоція місцевої культури та охорона історичної спадщини;
- покращення доступності регіонів, розвиток надійного та стійкого до кліматичних впливів транспорту, комунікаційних мереж і систем;
- спільні виклики у сфері безпеки;
- покращення управління кордонами та охорона кордонів, управління безпекою, мобільністю та міграцією [3].

Що ж до правової бази Програми «Польща–Білорусь–Україна», варто вказати про рішення країнами-учасницями створення колективних та загальнонаціональних інституційних структур для просування Програми. Насамперед, варто зазначити про те, що управлінська діяльність належить Спільному моніторинговому комітету, Органам Управління в кожній із країн та Спільному технічному секретаріату. Також хотілося зауважити й про реалізовані нині діючі та заплановані на майбутнє програмні періоди, які наводимо нижче.

1. У 2007–2013 рр. Програма реалізовувалася в рамках ЄІСП. Її фінансування з бюджету ЄС значно зросло й становило понад 170 млн євро, за рахунок яких було реалізовано 117 проектів. Це були великі інфраструктурні, регулярні та парасолькові проекти. Вони призвели до множинних покращень у таких галузях і сферах, як соціальна інфраструктура, охорона здоров'я, освіта, туризм, охорона культурної та інфраструктурної спадщини, безпека та послуги прикордонних переходів.

2. За результатами соціально-економічного аналізу було прийнято Програмну стратегію на 2014–2020 роки, в якій визначено спільні пріоритети країн та їх регіонів. Програма також базується на досвіді попередніх періодів програмування. Стратегія Програми враховує думки різних зацікавлених сторін щодо спільних потреб і проблем, з якими стикається територія Програми. Зрештою, вона відображає рішення, прийняті представниками Польщі, Білорусі та України з метою зосередження на тематичних сферах, у яких країни-учасниці можуть вирішувати спільні проблеми та працювати зі спільними активами. Також Програма транскордонного співробітництва *ENI* Польща–Білорусь–Україна 2014–2020 років є документом, який визначає найважливіші питання щодо реалізації Програми, її контекст, цілі та функціонування. Ця Програма визначає сфери інтересів, які будуть реалізовані завдяки співфінансованим проектам й які представлені чотирма тематичними цілями та їх пріоритетами: спадщина, безпека, доступність та кордони.

3. У програмний період 2014–2020 років Програма діяла в рамках Європейського інструменту сусідства (*ENI*), відповідала національним та регіональним потребам та вирішувала загальні виклики у сфері навколишнього середовища, культури, охорони здоров'я та безпеки. Варто також зазначити, що з погляду бюджету, Програма «Польща–Білорусь–Україна» є найбільшою програмою *ENI CBC* на сухопутних кордонах ЄС, на 167 проектів виділено понад 170 млн євро.

4. Нова Програма країн-учасниць на 2021–2027 р. Ця новітня Програма буде реалізована в рамках цілі «Європейське територіальне співробітництво» [1].

Отже, Програма транскордонного співробітництва «Польща–Білорусь–Україна» спрямована на реалізацію різних проектів для покращення існування суспільства в межах кордону країн-засновниць. Серед основних напрямів втілення проектів перевага надається насамперед туризму, територіальному плануванню та економічній структурі країн, що вказує на позитивний підхід до реалізації проектів у цілому. Варто також вказати, що на сьогодні роль транскордонного співробітництва є безсумнівно однією з найважливіших факторів міжнародних відносин. Це сприяє покращенню життєдіяльності, реалізації спільних проектів та використання енергетичних ресурсів, посилює співдружність держав, а саме впливає на зміцнення взаємної довіри та безпеки, модернізації різних типів інфраструктур, активізації торговельно-економічного співробітництва, залучення іноземних інвестицій та створення стратегії для покращення навколишнього середовища.

Джерела та література

1. Структура органів. URL: <https://projects.pnu.edu.ua/pbu2020>
2. Програма транскордонного співробітництва (ТКС) Польща–Білорусь–Україна. URL: <http://books.lviv.edu.ua/index.php/mizhnarodnij-proekt-istorichnoji-spadshchini/2021-09-07-08-55-57>
3. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/3714>.

УДК 332.112(4)

В. О. Таранік – студентка 3 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Н. Н. Коцан – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРОРЕГІОНУ «ПІРЕНЕЇ-СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я»

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Розглядаються теоретичні основи поняття «єврорегіон» та його історичне походження. Визначається мета та головні цілі єврорегіону. Розглядаються реалізовані проекти та плани на подальший розвиток єврорегіону. Досліджується ефективність співпраці країн-учасниць.

Ключові слова: єврорегіон, єврорегіон «Піреней-Середземномор'я», проект, співпраця.

Taranik V. O., Kotsan N. N. Establishment and Activity of the Pyrenees-Mediterranean Euroregion. In the paper the theoretical foundations of the concept of «Euroregion» and its historical origin are considered. The purpose and main goals of the Euroregion are determined. Implemented projects and plans for further development of the Euroregion are considered. The effectiveness of cooperation between the participating countries is studied.

Key words: euroregion, the Pyrenees-Mediterranean Euroregion, project, cooperation.

Відповідно до «Енциклопедії історії України», єврорегіон – це юридично закріплена форма транскордонного регіонального співробітництва між територіальними громадами або органами державної влади прикордонних регіонів кількох держав зі спільним кордоном [1]. Процес створення єврорегіонів є одним із головних способів активізації транскордонного співробітництва держав-сусідів, а також пошуку дієвих шляхів співпраці самоврядних одиниць по різні боки кордонів. Перший єврорегіон «Гронау» було створено у 1958 р. на німецько-нідерландському кордоні. Правові засади розвитку єврорегіонів визначені в Європейській рамковій конвенції про транскордонне співробітництво територіальних утворень та їх органів урядування (Мадрид, 1980 р.). Транскордонне співробітництво регулюється також Європейською хартією місцевого самоврядування 1985 р.[2].

Головною метою діяльності єврорегіонів є активне сприяння транскордонному співробітництву між сусідніми місцевими чи регіональними органами влади різних країн, розташованих уздовж спільних державних кордонів. Маючи усі необхідні ресурси та стратегію, єврорегіони можуть вирішувати різноманітні прикордонні теми. Серед них слід виокремити: охорона здоров'я; дослідження; освіта та навчання; захист навколишнього середовища; туризм та дозвілля; порятунок та безпека; транспорт та комунікаційна інфраструктура; прискорення соціально-економічного розвитку регіонів; ділове співробітництво.

Єврорегіон «Піренеї–Середземномор'я», створений 29 жовтня 2004 р., є проектом політичного співробітництва між Францією та Іспанією, а саме між Арагоном, Каталонією, Балеарськими островами, Лангедок-Руссільйоном та Південними Піренеями. У травні 2006 р. автономне співтовариство Арагон призупинило участь у роботі єврорегіону «Піренеї-Середземномор'я» [5].

3 жовтня 2020 р. президентом єврорегіону є Кероль Дельга. Єврорегіон має 5 тематичних комісій: 1) культура; 2) інновації; 3) вища освіта та наукова діяльність; 4) навколишнє середовище / зміна клімату та енергетика; 5) туризм [4].

Комісії єврорегіону слідкують за стратегічними проектами єврорегіону, у тому числі за єврорегіональними конкурсами, а також європейськими проектами, у яких єврорегіон є партнером, і беруть участь у відборі проектів, поданих на конкурс.

Окрім того, в єврорегіоні є робочі групи для ретельного моніторингу конкретних проектів, які єврорегіон очолює або в яких він бере участь. Серед них, наприклад: парки, вода, клімат, енергетика або сільське господарство. Вони беруть участь у визначенні проектів та їх фінансуванні.

Мета єврорегіону полягає у створенні до 2030 р. стабільної території, що діє на користь Європи. А саме єврорегіон прагне:

- створити на північному сході Середземномор'я полюс сталого розвитку на основі соціальної, екологічної, культурної та економічної інтеграції території;
- сприяти побудові європейських регіонів: об'єднаних, соціально-відданих і близьких до громадян;
- утвердитися як територія проектів на європейському рівні;
- виступати єдиним голосом за ключові проекти для збалансованого та сталого розвитку територій єврорегіону та збереження природних багатств;
- підвищити конкурентоспроможність території, поставивши людей у центр діяльності;

– стати європейським полюсом у Середземноморському басейні зеленого та блакитного зростання завдяки інноваціям та зв'язкам, встановлених між технологіями, науковими та культурними центрами та фінансовими суб'єктами.

У 2014 р. Комітет регіонів визнав єврорегіон «Піреней-Середземномор'я» «кращим європейським суб'єктом територіального співробітництва», справжньою лабораторією, яка надихнула інші ініціативи, оскільки це одна з перших єврорегіональних організацій, створених у Європі [4].

Щоб досягти поставлених цілей, у період 2011/2020 рр. єврорегіон брав участь у шести європейських програмах: Interreg Sudoe / Interreg Med / Interreg Europe / Life / Erasmus+ / Europe Creative. В результаті реалізації цих проектів єврорегіон нараховує понад 40 членів по всій Європі.

Він очолював та брав участь у 9 європейських проектах на загальну суму близько 9 мільйонів євро, з яких 6 мільйонів виділено соціально-економічним суб'єктам та громадянам території. Шість проектів на етапі завершення (близько 90 %).

Наразі єврорегіон готується до наступного періоду підготовки європейських програм 2021/2027 рр. з метою забезпечення нових стратегічних проектів.

Вища освіта та наукові дослідження. Починаючи з 2009 р., Єврорегіон підтримує Eurocampus Pyrenees Mediterranean, інструмент, який допомагає єврорегіональним університетам та дослідницьким центрам співпрацювати один з одним. Цей інструмент став результатом бажання підтримати єврорегіональну групу, яка складається з понад 700 тис. студентів, професорів та дослідників. Із 2009 до 2020 рр. на конкурси в рамках Єврокампусу було профінансовано понад 1 млн євро [3].

Єврокампус ґрунтується на мобільності, обміні знаннями, співпраці в галузі досліджень та інновацій, а також на створенні мереж між професорами, дослідниками та діловим світом.

Метою на 2030 р. буде подальша допомога університетам, їхнім дослідницьким центрам, їхнім студентам та дослідникам, щоб вони були готові протистояти викликам освіти. У глобальному масштабі єврорегіон пропонує допомагати своїм університетам через співпрацю як в єврорегіональних, так і в європейських рамках. Із цією метою він, наприклад, брав участь як лідер у рамках європейського проекту EHealthEurocampus, що фінансується Erasmus+, разом з університетами на своїй території та в Європі, щоб розвивати навчання та відносини між.

Інновації та туризм. У 2020 р. єврорегіон «Піреней-Середземномор'я» запустив єврорегіональний фонд для Covid-19, який можна розділити на основні стратегічні сектори: 1) інновації єврорегіону; 2) подорожі та туризм, щоб єврорегіон міг стати безпечним місцем.

У 2021 р. стратегію спеціалізації було оновлено на 2021/2027 рр. відповідно до європейських пріоритетів, визначених у плані відновлення ЄС NEXT [4].

Нова дорожня карта єврорегіону до 2030 р. включатиме інновації як трансверсальний принцип для сприяння сталого розвитку всього єврорегіону на основі конкурентоспроможної економіки: кругової вуглецевої економіки, яка готова до цифрового переходу.

Стосовно подорожей і туризму, вони продовжують залишатися одним із ключових секторів, у яких єврорегіон буде конкурувати. Як підсумок, дорожня карта єврорегіону на 2017/2020 рр. містить план дій щодо:

– того, як стати еталонним центром співробітництва в інноваціях;

– підтримки інновацій, розвитку бізнесу та бізнес-мереж: єврорегіон як катализатор;

– запровадження доступної підготовки у вищих навчальних закладах та школах, щоб вони відповідали економічній структурі єврорегіону [4].

Загалом, єврорегіон проводив конкурси проектів та організовував конкурси для підтримки своїх цілей та єврорегіональної економічної структури. Для цього він покладався на агенції регіонального розвитку та локальні галузеві кластери.

Культура була однією із головних підстав створення єврорегіону «Піренеї-Середземномор'я». Метою було зміцнення згуртованості та соціальної інтеграції Іспанії та Франції, зокрема серед молоді.

До 2030 р. єврорегіон планує сприяти розвитку культури із середземноморською єврорегіональною ідентичністю через:

- спільну інноваційну культуру;
- прийняття єврорегіональних мов, а також нових культур;
- відкритість регіону для інших культур.

Навколишнє середовище та клімат. До 2030 р. єврорегіон «Піренеї-Середземномор'я» прагне стати стійкою територією, яка зберігає свої природні ресурси та готова до викликів зміни клімату. Ця стійкість буде базуватися на вуглецевій економіці. Єврорегіон зберігає та цінує своє біорізноманіття та природні ресурси та буде заохочувати перехід до єврорегіонального енергетичного суверенітету.

Таким чином, виходячи з вищевказаного є всі підстави стверджувати, що єврорегіон «Піренеї-Середземномор'я» є високорозвинутим і спроможним співпрацювати один з одним у сферах культури, туризму, інновацій, вищої освіти та наукових досліджень, клімату та навколишнього середовища. Одним із важливих пріоритетів єврорегіону є подальше поглиблення співпраці та розвиток задля спільного вирішення проблем і викликів, які постають перед ним у нових умовах.

Джерела та література

1. Енциклопедія історії України. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe>
2. Єврорегіон. URL: <https://www.wikiwand.com/uk>
3. Cross-border Regions: The Euroregion Pyrenees-Mediterranean, a Transnational Network. URL: <http://regionsunies-fogar.org/en/media-files/opinion-articles/243-cross-border-regions-he-euroregion-pyrenees-mediterranean-a-transnational-network>
4. New website of the Euroregion Pyrenees Mediterranean. URL: <https://www.euroregio.eu/en/new-website-of-the-euroregion-pyrenees-mediterranean>
5. Pyrenees-Mediterranean Euroregion. URL: <http://www.espaces-transfrontaliers.org/en/resources/territories/territory-factsheets/territories/territory/show/euroregion-pyrenees-mediterranee/>

Д. Я. Гись – студентка 3 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Н. Н. Коцан – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Р. І. Коцан – доктор політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРОРЕГІОНУ «ПРАДЕД»

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Розглядається транскордонне співробітництво в межах євро регіону «Прадед». Висвітлюється створення євро регіону «Прадед», його структура, вплив на прикордонні території та співпраця регіону.

Ключові слова: євро регіон, Прадед, Польща, Чехія, транскордонна співпраця.

Hys D. Y., Kotsan N. N., Kotsan R. I. The History of Creation and Functioning of Euroregion «Praded». The paper considers cross-border cooperation within the Euroregion «Praded». The creation of the Euroregion «Praded», its structure, impact on the border areas and cooperation of the hegion are highlighted.

Key words: euroregion, Praded, Poland, Czech Republic, cross-border cooperation.

Євро регіон «Praděd» («Прадед») виник у результаті Генеральної угоди про створення чесько-польського євро регіону, яка була укладена 2 липня 1997 р. Цей євро регіон був створений за ініціативи чеських та польських товариств, спілок міст та населених пунктів, що знаходяться на території районів Брунталь та Єсеник у Чехії та на території південної частини Опольської Сілезії у Польщі.

Була прийнята ідея взаємного зближення та співробітництва між Польщею та Чехією в Єсеницькому районі, перші контакти місцевої влади були встановлені в 1990 р. Першою ініціативою в цьому напрямку були муніципалітети Єсеницького краю та сусідні міста та муніципалітети Опольського та Нижньосілезького воєводств. Під час конференції мова йшла про те, що співробітництву прикордонного регіону заважають надмірно закритий кордон та жорсткі митні правила. Ці перешкоди необхідно усунути шляхом поступового відкриття нових пунктів пропуску на кордоні та місцевих пунктів пропуску. Охорона довкілля потребує співпраці над спільними проектами. Необхідно налагоджувати взаємні особисті відносини між компаніями, які проживають по обидва боки кордону, шляхом організації та підтримки спільних заходів у сфері туризму, спорту, культури та освіти. Сторони погоджуються, що розвиток взаємного співробітництва є запорукою налагодження контактів між господарськими підприємствами, що має підтримуватися організацією спільних виставок та центрів ділової інформації.

У наступні роки відбулися зустрічі міст і муніципалітетів, під час яких були підготовлені такі документи, як Угода про прикордонне співробітництво, Декларація про створення прикордонного союзу міст і муніципалітетів Чеської Республіки й Польщі та польсько-чеської комісії місцевих органів влади з питань розвитку прикордонного співробітництва в Єсеницькому регіоні – Ниски. Поступово до

партнерства приєдналися й інші міста. Державна адміністрація також налагодила контакти на районному рівні, підписавши Угоду про прикордонне співробітництво від 26 червня 1996 р.

Підписання Рамкової угоди про створення чесько-польського єврорегіону 2 липня 1997 р. в Єсенику стало кульмінацією багаторічних зусиль місцевих органів влади та воєводств і консолідації багаторічної формально тривалої співпраці між органами місцевого самоврядування, школами, центрами культури, спортивними клубами та іншими громадськими організаціями. Єврорегіон «Прадед» – добровільне об'єднання чеських та польських асоціацій та союзів міст та муніципалітетів, розташованих у районах Брунталь та Єсеник у Чеській Республіці та на території Опольської Сілезії (Опольське воєводство) у Республіці Польща, отримав ім'я найвищої гори Єсеницького гірського масиву – Прадед (1492 м). Із чеської сторони до єврорегіону приєдналися 60 муніципалітетів з асоціації муніципалітетів Єсенице, Брунталь, Особласка, Римажов та Врбно-под-Прадедем.

Із метою активізації співпраці польської частини єврорегіону 7 січня 2000 р. було створено Асоціацію польських муніципалітетів єврорегіону «Прадед», яка об'єднала такі муніципалітети: Бяла, Глоговек, Глухолази, Корфантів, Крапковіце, Стшелечки та Здзешовіце. Асоціація зареєстрована в Опольському районному суді та має статус юридичної особи. Зараз на польській стороні єврорегіону «Прадед» є 39 муніципалітетів і 5 повітів.

Чеська сторона єврорегіону «Прадед» діє в Оломоуцькому та Моравсько-Сілезькому регіонах. Він об'єднує 67 муніципалітетів і 5 членів-асоційованих. Одним із асоційованих членів є Оломоуцька область, яка тривалий час і стабільно підтримує діяльність єврорегіону [1].

Організаційна структура єврорегіону включає органи, спільні для обох національних частин й окремі для кожної з них. Кожна партія з числа своїх делегатів обирає голову та двох заступників. Вони автоматично стають членами президії єврорегіону, яка керує поточною діяльністю єврорегіону та представляє його за межами [4].

Органами кожної національної частини є: Генеральна Асамблея членів, Рада єврорегіону, Ревізійна комісія, Секретар і Робочі групи. Генеральна Асамблея є вищим органом, вона визначає цілі та завдання для національної частини єврорегіону, вирішує фінансові питання та обирає Раду єврорегіону. Члени Ради також є членами Парламенту Єврорегіону, а голова та два заступники – членами Президії Єврорегіону.

У травні 1998 р. відбулися перші збори єврорегіону, де були прийняті його статут та правила процедури, був обраний голова. Були створені робочі групи для вирішення питань співпраці єврорегіону, тобто розвитку туризму, економічного співробітництва, охорони довкілля й запобігання стихійним лихам та співпраці у сфері освіти, культури та спорту.

У своїй діяльності єврорегіон керується принципами рівноправності сторін, збереження національної, державної, місцевої та регіональної ідентичності, добровільного членства та участі у заходах, які проводяться, а також принципами паритету, тобто однакового числа представників у статутних органах об'єднання та рівності їх голосів й однакової частки фінансової участі у проведенні організаційних заходів, консенсусу сторін при вирішенні питання щодо прийняття постанов і рішень, обранні керівництва ради, президії, ревізійної комісії та робочих груп [3].

Програма прикордонного співробітництва *PHARE*, особливо фонду малих проектів, відкриває шанси на поживлення діяльності єврорегіону «Прадед» і зміцнення співробітництва між чеськими та польськими партнерами.

Так, із чеської сторони на Фонд малих проектів *PHARE CBC* у 1999 р. було призначено 400 тис. євро. З них єврорегіон «Прадед» отримав 65 тис. євро. Всього

було представлено 35 проектів, 20 з яких за рішенням журі були схвалені. Польська сторона отримала фінансову допомогу на реалізацію 38 проектів на суму 140 тис. євро. Йдеться, передусім, про малі проекти співробітництва в сфері культури та спорту між населеними пунктами та школами (наприклад, спільні прикордонні заходи «Дні Єсеніка та Глухолазова», «Ми живемо поруч», «В ногу з польськими друзями» тощо).

Співпраця євро регіону стосується таких напрямів:

- планування просторової економіки, охорони навколишнього середовища та економічного розвитку;

- розвиток туризму, спорту, відпочинку, освіти, культури, мистецтва та охорони здоров'я;

- розвиток контактів мешканців обох сторін та обмін досягненнями в навчальних процесах молоді;

- збереження культурної спадщини обох народів;

- розвиток транспорту та зв'язку, а також розбудова мережі транскордонних пунктів із модернізацією доріг;

- попередження про стихійні лиха та боротьба з ними;

- відновлення сільської місцевості та сільського господарства [3].

Вплив функціонування євро регіону на прикордонні території:

- участь у виставках у Празі, Оставі, Ополі, Прудніку. За підтримки органів влади Прудніка та Лібжи та при значному сприянні чеської сторони було вирішене питання щодо будівництва й відкриття у 2001 р. першого на Ополлі повно-товарного дорожнього пункту перепуску через кордон Тржебіна–Бартуловіце, допомога та сприяння ініціативі щодо будівництва переходу, північної об'їзної дороги Прудніка. Ці заходи були підтримані генеральним інвестором – дирекцією загальнодержавних доріг та стараннями гміни, вони отримали фінансову підтримку в сумі 2 млн євро з *PHARE CBC 2000*;

- розроблена концепція очищення стоків та будівництва каналізації у долині Золотого Потону з використанням обладнання для очищення стоків у Прудніку;

- допомога в пошуку партнерів для сільських рад, діяльність, спрямована на створення спільної бази даних щодо фірм, бажаючих співпрацювати, доступних на сторінках мережі Інтернет;

- опрацювання спільного календаря імпрез культурних та спортивних, які розміщуються в Інтернеті;

- діяльність, спрямована на відкриття дорожніх та залізничних пунктів перепуску;

- започаткування та патронат над організацією чергових імпрез – вистав народної творчості та артистичних колективів польсько-чеського прикордоння та міжнародних торгів товаровиробників та промислів «Інтеррегіон» [2].

Отже, євро регіон у своїй діяльності характеризується рівноправністю сторін, в організаційній структурі євро регіону присутнє однакове число представників обох національних частин. У рамках регіону були створені робочі групи, які сприяли подальшій співпраці в євро регіоні. Співпраця позитивно вплинула на проблеми рівня життя населення прикордонних територій, розбудови комунікаційної інфраструктури, охорони довкілля та співробітництва у сферах економіки, освіти та культури.

Джерела та література

1. Euroregion Praděd – Pradziad. URL: [https:// www.europraded.cz](https://www.europraded.cz)
2. Euroregion Praděd – Euroregion Pradziad. URL: <https://www.czso.cz/documents/10180/20540541/13711405.pdf/0ea47f20-2b07-4fd5-9ac3-f5a0dd55279e?version=1.0>
3. Euroregion Pradziad. URL: <https://opole.stat.gov.pl/publikacje-i-foldery/inne-opracowania/euroregion-pradziad,7,1.html>
4. Ogólnie o Euroregionie Pradziad. URL: <http://www.euroregions.org/pl/index/kontakt/13.html>.

І. М. Назар – студентка 3 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Н. Н. Коцан – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Р. І. Коцан – доктор політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

СТВОРЕННЯ ТА ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ЄВРОРЕГІОНУ «АДРІАТИКА»

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Розглядається транскордонне співробітництво в межах євро регіону «Адріатика». Висвітлюється виникнення євро регіону «Адріатика», його значення, вплив на прикордонні території та співпраця регіону.

Ключові слова: євро регіон, «Адріатика», транскордонне співробітництво.

Nazar I. M., Kotsan N. N., Kotsan R. I. Creation and Vectors of Development of the Adriatic Euroregion. The paper considers cross-border cooperation within the Euroregion «Adriatic». The emergence of the Adriatic Euroregion, its importance, impact on border areas and cooperation in the region are highlighted.

Key words: Euroregion, «Adriatic», interterritorial cooperation.

З розвитком інтеграційних процесів на території Європи постала необхідність і дослідження функціонування об'єднань й утворень, які виникають для удосконалення й посилення транскордонної співпраці. Створення Євро регіону «Адріатика» (ЄА) відбулося не одномоментно, а тривало протягом 2002–2005 рр., пізніше, у 2008 р., був створений прототип цього регіону – «Чорне море». Створення євро регіону «Адріатика» має важливе значення для реалізації програм, що визначають перспективи розвитку окремих регіонів, спрямовані на формування нових просторово-територіальних структур тощо.

Європейські країни мають значний досвід у створенні євро регіонів, у яких процес інтегрування національних економік розпочався ще в середині ХХ ст., започаткувавши нову концепцію континенту «Європи регіонів». Відповідно до зазначеної концепції ідея створення євро регіонів полягає у перетворенні кордонів держав із ліній поділу на інституцію міжнаціонального єднання. У країнах Західної, Центральної та Східної Європи створено понад 150 євро регіонів [1], в межах яких стабільно розвивається транскордонна та міжтериторіальна співпраця. У кожному євро регіоні створюються інформаційні центри, агенції регіонального розвитку, що сприяє отриманню фінансової допомоги для транскордонних проектів. Законодавчою базою створення та функціонування євро регіонів є договори, укладені міжнародними організаціями, Радою Європи, Асоціацією Прикордонних Регіонів, зокрема: «Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями» (1980 р.); «Європейська хартія прикордонних і транскордонних регіонів» (1981 р.); «Європейська хартія місцевого

самоврядування» (1985 р.); «Європейська хартія регіонального самоврядування» (1997 р.) [3].

Відповідно до «Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями», транскордонним співробітництвом визнаються «будь-які спільні дії, які спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох Договірних Сторін, та на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей. Транскордонне співробітництво здійснюється в межах компетенції територіальних общин, визначеної внутрішнім законодавством» [2]. Транскордонні зв'язки виникають у сфері політики, економіки, охорони навколишнього природного середовища, культури, демографічного регулювання тощо.

Як зазначають М. С. Рунова та О. В. Бабанська, «В ХХІ столітті розвиток світової економіки відбувається в умовах нестабільності та невизначеності. Інтенсивна динаміка глобального бізнес-середовища спонукає країни до пошуку нових джерел конкурентних переваг і можливостей зниження негативних наслідків глобалізації. Саме транскордонне співробітництво сприяє вирівнюванню економічного розвитку регіонів, зменшує ризики підприємницької діяльності та дозволяє вирішити низку проблем політичного, економічного та соціального характеру» [4].

В рамках концепції просторового розвитку ЄС важливе значення мають програми, що визначають перспективи розвитку окремих регіонів, спрямовані на формування нових просторово-територіальних структур, як всередині його, так і за участі територій, що знаходяться за кордонами об'єднання. Це, зокрема стосується її досліджуваного єврорегіону: «Стратегія ЄС Адріатичного та Іонічного регіону» (*EUSAIR*) [8].

Процес утворення Єврорегіону «Адріатика» був доволі тривалим. Так, робота над утворенням цього єврорегіону тривала з початку 2002 р. до кінця 2005 р. Як зазначається в Статуті Єврорегіону «Адріатика», у межах реалізації цього проекту та за участі Асамблеї європейських регіонів відбулися літні школи, конференції, семінари. На одному з таких зібрань представники регіонів і муніципалітетів країн, що розташовані навколо Адріатичного моря, підписали «Протокол про створення Адріатичного-Іонічного єврорегіону [11]. Дата офіційного створення єврорегіону «Адріатика» – 30 червня 2006 р.

Після утворення в лютому 2006 р. у Венеції першого єврорегіону нового зразка (з акцентом на співробітництві в регіоні напівзакритого моря та поєднанням регіонів держав-членів і нечленів Європейського Союзу) під назвою «Адріатика» в Конгресі місцевої та регіональної влади Ради Європи виникла ідея створення таких самих єврорегіонів навколо Балтійського та Чорного морів. 30 березня 2006 р. в м. Констанці за ініціативи Румунії відбулася перша міжнародна конференція з питань міжрегіонального співробітництва в басейні Чорного моря. У своїй Заключній декларації всі учасники конференції (причорноморські країни, крім Росії, що відмовилася від участі в заході) звернулися до Конгресу місцевої й регіональної влади з проханням сприяти створенню до кінця 2007 р. єврорегіону «Чорне море» і закликали Комітет міністрів Ради Європи підтримати цю ініціативу [6, с. 130].

Єврорегіон «Адріатика» сформований з місцевих органів самоврядування Республіки Албанії, Республіки Боснії і Герцеговини, Республіки Хорватія, Республіки Італії, Республік Чорногорії й Словенії, а також національних і міжнародних інституцій цих держав. ТКС в рамках єврорегіону «Адріатика» спрямоване на прискорення, модернізацію та реалізацію розвитку єврорегіону «Адріатика», на формування перспектив покращення якості життя та рівня його жителів [6].

Вектори розвитку єврорегіону «Адріатика» задекларовані «Програмою транскордонного співробітництва на 2007–2013 роки». У рамках співпраці, як

зазначається, планувалося проведення заходів просвітницького характеру щодо усвідомлення необхідності європейської інтеграції серед албанських вчителів і студентів [10], щодо обміну для албанських цивільних службовців і навчання за європейськими сценаріями процедури розробки проекту й управління 2014–2020 рр.», мовні школи та курси для цивільних службовців, тренінги по «правах людини» у кожній країні-складовій єврорегіону, а також навчання з багаторівневого управління.

Всі реалізовані проекти в рамках, визначених «Програмою», відображені у таких спеціальних документах, як «Щорічні звіти звітних з реалізації програми підготовки до вступу в ЄС в Адриатиці (IPA)» [5].

Проекти, які були реалізовані єврорегіоном «Адріатика» протягом 2015–2016 рр., такі:

- закупівля медобладнання аеропорту міста Підгориці (Чорногорія) [12];
- запуску проекту «*AdriHealthMob*» (м. Анкона, Італія) з метою поліпшення умов для життя людей похилого віку в усьому світі [9];

- проект «Дні відкритих дверей», який реалізовувався протягом травня 2016 р. в Хорватії (м. Дубровник). Основна мета проекту продемонструвати свої здобутки та проведення у травні 2016 р. в м. Дубровник (Хорватія) днів відкритих дверей із метою демонстрації своїх досягнень, гарантувати можливість утворення мережі для обміну досвідом в призмі міжнародного розмаху [7];

- проект *Pro-ADAS 2018–2020* (сума гранту: 261 841 євро) – покращення навиків цифрової комунікації у населення старше 60 років в Європі (єврорегіон *Adriatic Ionian* – Хорватія, Чорногорія, Італія, Боснія і Герцеговина, Албанія, Словенія).

Отже, процес створення єврорегіону був довготривалим. Для підвищення ефективності транскордонного співробітництва країни-учасники мають вирішити певні проблеми, пов'язані з розробкою відповідної законодавчої бази, децентралізації влади, пошуку різноманітних джерел фінансування, підготовки кадрів, розвитку відповідних дослідних інститутів, що займаються здійсненням постійного моніторингу стану прикордонних територій. Використання різноманітних форм транскордонної співпраці, таких як прикордонна торгівля, транскордонні кластери, єврорегіони сприятиме економічному зростанню та стабілізації національної економіки в умовах нестабільного економічного середовища.

Джерела та література

1. Гордієнко В. П., Бондаренко А. Ф., Мартиненко В. О. Єврорегіони в системі транскордонного співробітництва. *Бізнесінформ. Економіка*. 2011. № 8. С. 13–16.

2. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями від 21.05.1980 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>

3. Пила В. І., Чмир О. С., Гарасюк О. А., Терещенко Т. В. Сучасна регіональна політика і транскордонне співробітництво. Хмельницький, 2006. С. 15.

4. Рунова М. С., Бабанська О. В. Транскордонне співробітництво в умовах нестабільності сучасної економіки. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/15742/1/56-58.pdf>

5. Сайт Програми підготовки до вступу в ЄС (IPA Adriatic cross-border cooperation programme). URL: http://www.adriaticpacbc.org/index.asp?page=interna&level=download_presentations

6. Транскордонне співробітництво України в контексті євроінтеграції: монографія / Н. А. Мікула, В. В. Засадко. К.: НІСД, 2014. 316 с.

7. Dubrovnik. 2007–2013 IPA Adriatic CBC Programme Open Days in the scope of the 1st Forum of the EUSAIR: Save the date! URL: <https://istznu.org/index.php/journal/article/view/856>

8. EU Strategy for the Adriatic and Ionian Region. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/cooperation/macro-regional-strategies/adriatic-ionian/

9. Global Startup Search. AdriHealthMob Project & Aging2 Joint Event in Ancona.). URL: http://www.adriaticipacbc.org/index.asp?page=interna&level=news_detail&idcontent=1054

10. LIST OF APPROVED PROJECTS: Second Calls for Proposals of the IPA Adriatic Cross-border Cooperation Programme 2007–2013. URL: http://www.adriaticipacbc.org/download/Second_calls-LIST_OF_APPROVED_PROJECTS.pdf

11. Statute of the Adriatic Euroregion. URL: http://www.regione.veneto.it/static/www/relazioni-internazionali/DocumentSTATUTE_AdriaticEuroregion.pdf

12. Supply of the medical equipment for the Airport Podgorica 002T/2015 RELAUNCH). URL: <https://istznu.org/index.php/journal/article/view/856>.

УДК 332.112(4)

К. В. Паславська – студентка 3 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Н. Н. Коцан – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Р. І. Коцан – доктор політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

СТВОРЕННЯ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРОРЕГІОНУ «ГЛАЦЕНСІС»

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Розглянуто транскордонне співробітництво в рамках єврорегіону «Глаценсіс». Визначено основні цілі, завдання та напрямки діяльності в єврорегіоні «Глаценсіс».

Ключові слова: єврорегіон, транскордонне співробітництво, єврорегіон «Глаценсіс».

Paslavska K. V., Kotsan N. N., Kotsan R. I. Creation and Main Directions of Functioning of the Euroregion «Glacensis». Cross-border cooperation within the Glacensis Euroregion is considered. The main goals, objectives and activities of the Glacensis Euroregion have been identified.

Key words: Euroregion, cross-border cooperation, Euroregion «Glacensis».

Єврорегіони є типом транснаціональних союзів або асоціацій муніципалітетів і міст. Метою створення єврорегіону, міжнародної асоціації міст і муніципалітетів є підтримка реалізації проектів, що відображають усі форми співпраці між сторонами. Основним мотивом асоційованих міст і муніципалітетів, які представлені представниками місцевої державної адміністрації, є усунення нерівності між регіонами по обидва боки кордону, що веде до поступового збалансування економічного та соціального розвитку.

Співпраця, що виходить за межі кордонів, допомагає пом'якшити недоліки прикордоння. Вона долає національні прикордонні території та покращує умови життя місцевих жителів і має втручатися в усі культурні, соціальні, економічні та інфраструктурні аспекти життя громадян.

На південних кордонах Польщі стимулом транскордонного співробітництва стали інтенсивні інтеграційні процеси у Східній Європі. Кордон із Чехією та Словаччиною став одночасно кордоном між країнами, що інтегрувалися з ЄС, а отже стали партнерами на міжнародній арені. Зацікавленість у розвитку різних форм транскордонного співробітництва, а також нове політичне та економічне бачення функції та ролі південного кордону, що склалося керівництвом Польщі, вилилося у створення восьми єврорегіонів: «Бескиди», «Глаценсіс», «Добрава», «Карпатський», «Прадзяд», «Сілезія», «Татри», «Шльонськ Чешинський», що виникли тут протягом 1991–2001 рр. [2].

Білатеральний єврорегіон «Глаценсіс» було створено 5 грудня 1996 р. прикордонними регіонами Польщі та Чехії за ініціативи Асамблеї місцевого самоврядування Волбріч та Регіональної Асоціації з транскордонного співробітництва міст та районів Чехії, Моравії та землі Клодзької. Офіційне місцезнаходження розташоване в Рихнов-над-Кнежноу, де також діє Секретаріат Чеського єврорегіону. Місцезнаходження Польської Асоціації, а отже, Польського Секретаріату Єврорегіону «Глаценсіс» знаходиться в Клодзьку.

Єврорегіон охоплює також територію трьох чеських країв: краловеградецького, Пардубіцького та Оломоуцького й є найбільшим чесько-польським єврорегіоном із найдовшим спільним кордоном. До членів єврорегіону входять чеські міста та муніципалітети таких районів (окресів), як Наход, Рихнов-над-Кнежноу, Градець-Кралове, Трутнов, Йічін, Хрудім, Світави, Усті-над-Орліці, Пардубіце, Єсенік і Шумперк.

Регіональна асоціація єврорегіону Прикордоння Богемія, Моравія та Клодзко – Єврорегіон «Глаценсіс» та Асоціація міст Клодзького краю відома як підтримка ідеї транскордонного співробітництва, європейської єдності, намагаючись розвивати дружні та взаємовигідні контакти між Чеською Республікою та Польщею, піклуючись про збереження спільної культурної спадщини прикордонних територій, беручи до уваги положення Європейської рамкової конвенції про співробітництво між територіальними органами влади та установ (прийнятої Європейською радою в Мадриді 21 травня 1980 р.), вирішили створити єврорегіон Прикордоння Богемії, Моравії та Клодзко – єврорегіон «Глаценсіс». Його головне завдання – сприяння чесько-польському транскордонному співробітництву та розвитку прикордоння, які пов'язані тсними географічними та історико-політичними зв'язками [5].

Співробітництво у розвитку між двома частинами єврорегіону здійснюється на основі Європейської хартії транскордонних регіонів. Координація у формі рекомендацій та пропозицій щодо економічного, соціального та культурного розвитку території та їх взаємності з програмами, які готуються та впроваджуються відповідними органами прикордонних територій Польщі та Чехії [5].

Підтримка розвитку здійснюється за такими напрямками діяльності:

- регіональне планування;
- співробітництво в економіці та торгівлі;
- збереження та покращення навколишнього середовища;
- будівництво та адаптація інфраструктури за межами;
- співробітництво у запобіганні та ліквідації наслідків стихійних лих і катастроф;
- розвиток туризму та створення нових пунктів пропуску на кордоні;
- співробітництво у сферах освіти, культури та спорту;
- співробітництво в гуманітарній та соціальній сферах.

Постійним завданням єврорегіону «Глаценсіс» є подолання упереджень та бар'єрів, що започатковані в попередній період, та сприяння інтеграції на основі принципів субсидіарності в рамках європейської інтеграції Чеської Республіки та Польщі, відновлення функції пунктів пропуску через кордон не лише як кінець територіального суверенітету, а також як міст, що дає змогу зустрічатися та взаємодіяти двом націям, які використовують це специфічне географічне

розташування, щоб забезпечити динамічний розвиток і водночас створити постійні спільні елементи дружнього співіснування двох націй [4].

На сучасному етапі головними цілями функціонування єврорегіону «Глаценсіс» є:

- підвищення рівня життя населення;
- співпраця й обмін науковими та професійними групами;
- моніторинг й охорона довкілля;
- розвиток інфраструктури;
- обмін технологіями й побудова комплексної інформаційної системи для обміну

даними у єврорегіоні;

- розвиток просторового планування;
- співпраця в галузі ліквідації та попередження стихійних лих.

До основних завдань транскордонного співробітництва відносять:

- зміцнення взаємної довіри та безпеки;
- вироблення спільної стратегії охорони довкілля, використання спільних водних ресурсів;
- вироблення спільної стратегії просторового розвитку транскордонного регіону;
- спільного використання енергетичних ресурсів;
- узгодження розвитку прикордонної інфраструктури;
- розвитку спільної підприємницької та інформаційної інфраструктури;
- ефективного використання людських ресурсів шляхом взаємного визнання їх професійної кваліфікації, створення єдиного ринку праці;
- підтримки спільних місцевих ініціатив органів місцевого самоврядування, громадських організацій [1].

До важливих принципів, вироблених у практиці діяльності єврорегіону, належить також зарахувати такі:

- принцип добросусідства мешканців прикордоння;
- принцип збереження самобутності (національної, державної, регіональної та локальної) через співпрацю між собою територіальних одиниць і громадських спілок;
- принцип добровільної участі у єврорегіоні у різних формах співпраці;
- принцип паритетності у голосуванні та доведення до симетрії; цей принцип полягає у тому, що у всіх органах кожна із сторін представляє така сама кількість;
- місьць (голосів) із таким самим правом відстоювання інтересів єврорегіону;
- принцип прагматичності;
- принцип керування засадами приязні та довіри в справі погодження спільних намірів перетину кордону;
- принцип консенсусу під час вироблення спільних рішень шляхом перемовин, переговорів тощо;
- принцип ротації, тобто зміни місця організації та проведення різних ініціатив, зустрічей тощо;
- засади аполітичності внутрішніх структур єврорегіону.

Одним із перших завдань єврорегіону «Глаценсіс» була проектування й будівництво дорожньо-автомобільних прикордонних переходів, чи то створення нових дорожніх переходів, чи то переходів для пішоходів, велосипедистів і лижників на пішохідних стежках. Із часом на чесько-польському кордоні створювалися нові місця для перетину кордону. Уявним символом успіху у цій сфері стало відкриття автомобільного прикордонного переходу Орлицьке Загорі – Мостовіце в районі Орлицьких гір, як одного з останніх прикордонних переходів між Чехією та Польщею перед вступом до Шенгенської зони. Це сталося 16 серпня 2005 р. Відкриття перетину також передбачало великі інвестиції в транспортну інфраструктуру з коштів СВС Phare по обидва боки кордону та будівництво нового прикордонного мосту. У червні 2007 р. в Кладському сідлі було відкрито прикордонний пункт пропуску Старе місто – Нова Морава (район Шумперк) із прикордонним пропуском пішоходів, велосипедистів, мотоциклів, автомобілів та вантажних вагонів до 3,5 тонн

максимально дозволеної ваги. Це був останній відкритий перетин із контролем перед розширенням Шенгенської зони до Чехії та Польщі наприкінці 2007 р. Єврорегіон «Глаценсіс» був дуже активним у сфері перетину кордону та ініціював подальші інвестиції. З часом на пішохідних стежках було створено низку нових місць, створено нові транскордонні велосипедні маршрути та нові місця для автомобільних переходів. Підвищення пропускної здатності кордону стало основою для розвитку транскордонних контактів [5].

Важливі віхи у сфері перетину кордону та інфраструктури перетину кордону:

– Найважливішим пунктом перетину кордону між Чехією та Польщею в єврорегіоні «Глаценсіс» є пункт пропуску Náchod–Kudowa Stone;

– 2004 р. – відкриття дорожнього прикордонного переходу Орлицьке Загорі–Мостовіце в районі Орлицьких гір;

– 2005 р. – Відкриття туристичного прикордонного переходу Олешнице–Коціол в Орлицьких горах;

– 2006 р. – Кралоградецький край реконструює дорогу в селі Чеська Чермна, яка веде до перетину Чеська Чермна/Бжозове;

– 2006 р. – Кралоградецький край проводить реконструкцію дороги II / 310, що веде до прикордонного переходу Олешнице в Орлицьких горах / Коціол. Згодом, у 2011 р., ремонт продовжується також з іншого боку кордону;

– 2007 р. – вступ Чехії та Польщі до Шенгенської зони 21.12.2007 р.;

– 2009 р. – Завдяки підтримці програми транскордонного співробітництва CR-PR в селі Божанов створено велосипедні маршрути та новий автомобільний перехід Студена Вода / Радків;

– 2010 р. – Карлоградецький край проводить реконструкцію доріг у селі Здоньов і відкрито нове місце для перетину кордону Здоньов/Мерошів;

– 2011 р. – Республіка Польща вносить корективи в пункти пропуску кордону перед Чемпіонатом Європи з футболу 2012 р. в Польщі. Переправа Старостін/Голінськ, наприклад, зазнає змін;

– 2011 р. – Пардубецький край завершує реконструкцію дороги II / 312 Pastviny–Mladkov, що веде до перетину Dolní Lipka / Boboszów;

– 2012 р. – Завершено ремонт доріг для транскордонного сполучення Шпіндлерув Млин/Подгожин;

– 2012 р. – Пардубецький край збудував автостоянку на переїзді Младков-Петровицький/Каменчик, Клодзький повіт реконструює дорогу до переїзду з польської сторони;

– 2012 р. – Кралоградецький край реконструює прикордонний міст через Дикий орел на перетині Бартошовіце в Орлицьких горах / Неймойув;

– 2014 р. – Село Орлицьке Загорі реконструює прикордонний міст через Дивоку Орлицю на перетині Бедржиховка/Ласівка, що уможлиблює з'єднання бігових трас;

– 2014 р. – Триває реконструкція доріг до прикордонного переходу Біла Вода/Злоти Сток, що дає змогу новій експлуатації автомобілів до 3,5 т;

– 2014 р. – Місто Мезиместі будує велодоріжку до Польщі через перехід Вижньов/Нове Сюдло;

– 2014 р. – Завершено будівництво велосипедної доріжки Броумов–Отовіце–прикордонний пункт переходу Отовіце/Тлумачув;

– 2014 р. – Ефект від ремонту місцевих коміксів у Жацлержі – створення нового переїзду для автомобілів Жацлерж-Бобр/Недамів;

– 2018 р. – Пардубецький край реконструює дороги Червена Вода–Боржиховіце, що ведуть до прикордонного переходу Долні Ліпка / Бобошів;

– 2019 р. – У Нератові відкривається новий міст до Польщі для пішоходів і велосипедистів у рамках чесько-польського проекту Hřebenovka;

– 2019 р. – Краловеградецький край завершує реконструкцію доріг у селі Махов, частина Мачовської Лготи та відкривається нове місце для перетину кордону Мачовська Лхота/Остра Гура;

– 2019 р. – У Краловеградецькому краї проводять реконструкцію доріг у селі Божанов, що ведуть до перетину Божанов / Радків;

– 2019 р. – Оломоуцький край проводить реконструкцію доріг, що ведуть до прикордонного переходу Старе Місце–Нова Морава;

2020 р. – Прикордонні переходи з Республікою Польща закриті через пандемію Covid-19;

– 2020 р. – У селі Новий Градець побудовано нову велосипедну доріжку Новий Градек/Ташов.

Таким чином, транскордонне співробітництво між Польщею та Чеською Республікою вже триває 25 років. У діяльності євро регіону задіяні широкі верстви населення, інформація про них представлена у пресі, на веб-сторінках. Особливий акцент зроблений на процедурах створення прикордонних переходів, моніторингу й охоронні довілля, підвищення рівня життя населення тощо.

Джерела та література

1. Євро регіон «Глаценсіс» (PL/CZ). URL: <https://blanki-ua.com.ua/other/25632/index.html?age=29>

2. Євро регіони у зовнішній політиці Польщі (1995–2005 рр.). URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Hist-visnyk-43-14.pdf>

3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2004. 395 с.

4. Мікула Н. Основні методичні підходи до оцінки діяльності євро регіонів. *Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект*. Зб. наук. пр. Донецьк: ДонНУ, 2003. С. 584–587.

5. Euroregion Glacensis. URL: <http://euroregion-glacensis.ng.pl/>.

УДК 332.112(4)

М. О. Годорожа – студентка 2 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Н. Н. Коцан – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Р. І. Коцан – доктор політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

ЄВРО РЕГІОН «БУГ»: ВИНИКНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Розглядаються особливості транскордонного співробітництва між Україною, Польщею та Білоруссю в межах євро регіону «Буг», його становлення. Описується діяльність євро регіону та реалізовані проекти. Аналізується та прогнозується подальша співпраця та перспективи розвитку.

Ключові слова: євро регіон, формування, розвиток, співробітництво, перспективи, транскордонне співробітництво.

Hodorozha M. O., Kotsan N. N., Kotsan R. I. Euroregion «Bug»: Origins and Prospects of Development. The peculiarities of cross-border cooperation between Ukraine, Poland and Belarus within the Bug Euroregion and its formation are considered. The activity of the Euroregion and the implemented projects are described. Further cooperation and development prospects are analyzed and forecasted.

Key words: Euroregion, formation, development, cooperation, prospects, cross-border cooperation.

Транскордонне співробітництво, згідно закону України про транскордонне співробітництво, розуміють як спільні дії, спрямовані на встановлення та покращення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами та іншими органами у межах компетенцій визначених законодавством. Транскордонне співробітництво в європейських країнах є головним аспектом у концепціях регіонального розвитку та інтеграції регіонів.

Єврореґіон – це форма транскордонного регіонального співробітництва між територіальними громадами та/або органами державної влади на прикордонних територіях кількох країн зі спільними кордонами. Формування єврореґіону є засобом для транскордонного діалогу між сусідніми країнами та пошуком ефективних шляхів співпраці для автономних одиниць по різні боки кордону. Діяльність полягає у сприянні загального блага для населення прикордоння.

Єврореґіон «Буг» є формою транскордонного співробітництва для розвитку взаємодії прикордонних територій України, Польщі та Білорусі. Договір про його створення був підписаний 29 вересня 1995 р. з ініціативи польської та української сторін, а в подальшому розширений 15 травня 1998 р. за участі Брестської області Білорусі. В 1996 р. регіон став учасником Товариства Європейських Кордонних Регіонів.

У 1997 була напрацьована Стратегія єврореґіону «Буг», під час впровадження якої створено банк «ПЕКАО» ЛТД (Україна), також було відкрито фінансування від програми *TACIS* для будівництва іншого мосту через Західний Буг у зоні міжнародного автомобільного переходу «Ягодин–Дорогуськ», який відіграє важливу роль у транспортному коридорі Чорне море – Балтійське море [9].

На сьогодні в єврореґіон входять: Брестська область, Люблінське воєводство, Волинська область й дві адміністративні одиниці Львівської області. Цей регіон вважається одним із найбільших в Європі. Територія становить 81 тис. кв. км, а населення нараховує 4,6 млн осіб.

Керівними органами єврореґіону «Буг» є Рада, Президія Ради, Секретаріат і Ревізійна комісія об'єднання [5]. Українська сторона представлена в Раді головою Волинської обласної державної адміністрації, головою Волинської обласної ради, мерами міст Луцька, Ковеля, Володимир-Волинського та головами колишніх (до адміністративної реформи 2020 р.) Володимир-Волинської, Любешівської, Любомльської, Ратнівської та Шацької районних адміністрацій. Ці органи виконують координаційні, дорадчі та представницькі функції, пов'язані з реалізацією цілей і завдань. Інституційні органи єврореґіону «Буг» здійснюють свої повноваження через управління транскордонними проектами. Фінансова питання проектів забезпечується фондами Європейського Союзу та міжнародними донорськими організаціями в рамках програм *FARE*, *TACIS*, *INTEREG*.

Ефективність роботи інституційних органів єврореґіону залежить від багатьох чинників. Не завжди керівництво України чітко усвідомлює, наскільки важливим є курс на європейську інтеграцію через транскордонне співробітництво. Тому для ефективного впровадження необхідне не лише сприятливе політико-правове підґрунтя, політична воля й дії, насамперед центральної влади. Інституційні органи

еврорегіону «Буг» повинні змогти подолати територіальні диспропорції та економічну відсталість регіону завдяки взаємодії адміністративно-територіальних одиниць країн-учасниць. Розвиток інституційного забезпечення треба здійснювати шляхом розробки спільних структур, що здійснюють співпрацю в рамках еврорегіонів. Основою такого функціонування повинна стати спільна стратегія розвитку прикордонних регіонів.

Зміцненню відносин між трьома сторонами – членами еврорегіону «Буг» сприяло підписання наступних угод: угода між урядом Республіки Білорусь та урядом Республіки Польща 24 квітня 1992 р. з метою прикордонного співробітництва; Угода між урядом Республіки Польща і урядом України 24 травня 1993 р. Мова йшла про міжрегіональне співробітництво; Угода між урядом України та урядом Республіки Білорусь 12 травня 1997 р. Завдання спрямовані на співробітництво прикордонних областей України та Республіки Білорусь.

В цьому еврорегіоні працюють сім робочих груп. Основною метою діяльності є розвиток взаємодії прикордонних територій у таких напрямках: просторовий благоустрій, комунікації, транспорт і зв'язок, освіта, охорона здоров'я, культура, спорт і туризм, охорона та поліпшення довкілля, усунення наслідків надзвичайних ситуацій і стихійних лих, сприяння розширенню контактів між мешканцями прикордонних територій, розвиток співпраці між суб'єктами господарської діяльності та міжнародними організаціями [1, с. 119]. Особливе значення займає культурний туризм. Ціллю цього заняття є пізнання національної культури відвідуваної країни або об'єктів історико-культурного значення з пізнавальними та освітніми намірами.

Співробітництво в еврорегіоні здійснюється в багатьох сферах, реалізується низка програм та проектів, що створюють вплив на подальшу модернізацію та розвиток регіонів.

В 2007 р. були реалізовані проекти, в яких брали участь Україна та Білорусь. До них відноситься проект «Громадські медіа Єврорегіону «Буг»». Суть проекту полягала в організуванні стажувань в редакціях, радіостанціях, телеканалах; журналістські конкурси. Ще одним проектом є «Майбутнє Європи», завдяки якому відбувалися зустрічі молоді країн-учасниць еврорегіону «Буг», зокрема такі заходи, як «Європейський волонтеріат» – практика громадян Білорусі; «*Free Media Bridges*» – взаємодія організацій, які мають стосунки з молодим поколінням; «Економічний форум молодих лідерів», коли організовувалися зустрічі молоді 28 європейських держав. Існують також проекти, які стосуються охорони навколишнього середовища середі, зокрема «Створення системи моніторингу на річках Західний Буг, Уж, Латориця», «Сприяння політиці постійного розвитку та захисту навколишнього середовища в контексті транскордонної співпраці між Україною та Польщею» (2002–2004 рр.), «Покращення навколишнього середовища в басейні річки Західний Буг» (2008–2010 роки) [1, с. 120].

З прагненням зміцнити існуючі українсько-польської структури співробітництва втілено спільний проект ТАСІС й Асоціації Європейських Прикордонних Регіонів «Сприяння регіональному розвитку» за участі Волинської області. Також було реалізовано проекти співробітництва «Українсько-польська транскордонна агенція – разом в майбутнє» (2004–2005 рр.) та «Українсько-польська стратегія транскордонної співпраці: новий рівень сусідських відносин» (2007–2008 рр.) [3].

Був реалізований також проект «Створення єдиної інформаційної бази фермерських господарств транскордонного об'єднання Єврорегіон «Буг» Польща – Білорусь – Україна». Завданням проекту є підвищення обізнаності громадян у сфері сільського господарства. Проект реалізовувався впродовж 2007–2013 років [8].

Протягом 2018–2021 років реалізовувався проект «Зміцнення потенціалу добровільних пожежно-рятувальних підрозділів у порятунку постраждалих від нещасних випадків на дорогах Люблінського воєводства та Волинської області». Завдяки цьому проекту прикордонні місцеві громади зможуть отримувати швидко, професійну та ефективну допомогу під час ДТП. Проект надає допомогу для

оновлення матеріально-технічної бази та навчання, як забезпечити безпеку та захист учасників дорожнього руху.

Важливе значення має проект «Поліпшення довкілля в межах Шацького національного природного парку шляхом будівництва каналізаційних систем у сільських населених пунктах навколо озера Світязь». Період реалізації – 2018–2021 роки. Завдяки розвитку каналізаційних мереж та очисних споруд у населених пунктах Шацького поозер'я надходження забруднених стічних вод у підземні води зменшиться на 80 %, що зменшить забруднення озер Шацького національного природного парку та басейнів Західного Бугу й Прип'яті [13].

Завдяки проекту «Покращення епідеміологічної безпеки на польсько-білоруському кордоні» (час реалізації з 2019 по 2021 рр.) реалізовується ідея зменшення ризику масових спалахів інфекційних захворювань, таких як НСV або ВІЛ/СНІД, на польсько-білоруському транскордонному просторі [11].

Напрацювання проекту «Удосконалення системи нагляду за кордоном Україна – Польща» реалізовувалися впродовж 2018–2021 років. Він зможе забезпечити ефективний та сучасний моніторинг польсько-українського кордону для кращого захисту від злочинності за допомогою високорівневих систем спостереження [12].

Найважливішими мінусами та проблемними питаннями роботи єврорегіону «Буг» є відсутність ширших юридичних повноважень; договорів для міжнародного співробітництва й законодавчо визначених норм та правил такого співробітництва; не адаптованість законодавчих систем і правового поля транскордонного співробітництва; відсутність формування ефективного механізму взаємовідносин центру з регіонами та самих регіонів між собою. Перепоною постають також відмінні правові приписи й компетенції органів самоврядування по обидва боки кордону у питанні транскордонного співробітництва та його фінансування; нестача досвіду у спробах отримати допомогу від європейських фондів на розвиток співробітництва у сферах співпраці.

Розглядаючи можливості розвитку Волинського прикордонного господарського комплексу, як складової частини транскордонного регіону, й враховуючи вигідне геополітичне положення, можна виокремити декілька важливих напрямів реалізації потенціалу транскордонного співробітництва в межах єврорегіону: розвиток експортних та імпорتنих виробництв на основі спеціалізації виробництва та кооперування із сусідніми територіями; створення на території міжнародних господарських об'єктів, спеціальних вільних економічних зон, технополісів і технопарків; налагодження співробітництва в галузях промисловості, сільського господарства, рекреації та туризму; створення транзитних транспортних коридорів; раціональне й комплексне використання природно-ресурсного потенціалу.

Розвиток єврорегіону та його складових частин визначає цільовий стан, досягнення якого прагнуть владні структури окремих регіонів та приватні партнери, використовуючи ресурси наявного стану. Успіхи можуть гарантувати зріст привабливості у аспекті якості життя, зростання конкурентоспроможності єврорегіону завдяки методу більш ефективного використання внутрішнього потенціалу.

В перспективі єврорегіон «Буг» буде територією приємною для проживання мешканців, яка буде гарантувати високий рівень якості життя населення; місцем для динамічного розвитку сільського господарства, як наслідок стабільний розвиток економіки; територією доступною для сполучення; привабливим місцем для туризму міжнародного значення, опором якого буде особливе природне середовище та історико-культурна спадщина.

Отже, транскордонне співробітництво несе досить позитивний характер для розвитку регіонів України. Адже завдяки цьому можна забезпечувати економічне становище територіальних одиниць у рамках єврорегіонального співробітництва.

Тому держава повинна бути зацікавленою у подальшому поширенні та залученні своїх територій до єврорегіональної співпраці.

Джерела та література

1. Аналіз досвіду транскордонного співробітництва на прикладі єврорегіону «Буг». URL: https://eprints.ua.edu/2331/1/Rusyn_NZ_stud_Vyp-3_turyzm.pdf
2. Єврорегіон «Буг»: фактори розвитку трансграничного культурного туризму. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evroregion-bug-factory-razvitiya-transgranichnogo-kulturnogo-turizma/viewer>
3. Євроінтеграційний курс України. URL: <https://uchni.com.ua/geografiya/1965/index.html>
4. Єврорегіон «Буг». URL: <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=874299>
5. Єврорегіон «Буг». URL: https://knowledge.allbest.ru/economy/3c0b65635a3bc79a5c53b89521206d27_0.html
6. Єврорегіон «Буг». URL: <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=874299>
7. Особливості транскордонного співробітництва в реалізації державної регіональної політики в Європі та Україні на прикладі єврорегіону «Буг». URL: <https://naub.ua.edu.ua/2012/osoblyvosti-transkordonnoho-spivrobitnytstva-v-realizatsiji-derzhavnoji-rehionalnoji-polityky-v-evropi-ta-ukrajini-na-prykladi-jevrorehionu-buh/>
8. Проект «Створення єдиної інформаційної бази фермерських господарств транскордонного об'єднання єврорегіон «Буг». URL: <http://agrovolyn.gov.ua/news/proekt-stvorennya-iedinoyi-informaciyanoi-bazi-fermerskih-gospodarstv-transkordonnogo>
9. Соціально-економічний розвиток транскордонного регіону. URL: https://revolution.allbest.ru/economy/00328655_0.html
10. Транскордонне співробітництво. URL: <https://economy-zt.gov.ua/page/transkordon>
11. Improvement of epidemiological safety at the Polish-Belarusian border area. URL: <https://pbu2020.eu/en/projects2020/170>
12. Improvement of Ukraine – Poland border surveillance system (Southern segment). URL: <https://pbu2020.eu/en/projects2020/198>
13. Improvement of the environment within the Shatsk National Natural Park by building sewer systems in rural settlements around Lake Svityaz. URL: <https://pbu2020.eu/en/projects2020/114>.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ, ПОЛІТИЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН СВІТУ

УДК 323:342.843(73)

Г. Т. Панишко – кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології та публічного
управління Волинського національного
університету імені Лесі Українки;
Р. В. Кушнірчук – студент другого курсу
магістратури освітньої програми
«Політологія» Волинського національного
університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДЕБАТІВ МІЖ КАНДИДАТАМИ В ПРЕЗИДЕНТИ США У 2020 РОЦІ

*Роботу виконано на кафедрі політології та
публічного управління ВНУ ім. Лесі Українки*

Проведено порівняльний аналіз телевізійних дебатів між кандидатами у президенти США від Республіканської партії – Д. Трампом і Демократичної партії – Дж. Байденом. З'ясовано позицію й аргументи кандидатів з актуальних питань внутрішньополітичного розвитку країни.

Ключові слова: телевізійні дебати, блоки питань, Д. Трамп, Дж. Байден, нові правила дебатів, пандемія, Хантер Байден.

Panushko H. T., Kushnirchuk R. V. Features of the Debate between the US Presidential Candidates in 2020. A comparative analysis of the television debate between the Republican presidential candidates from the Republican Party, D. Trump, and the Democratic Party, J. Biden, was conducted. The position and arguments of the candidates on topical issues of the country's domestic political development have been clarified.

Key words: television debate, blocks of questions, J. Biden, D. Trump, new debate rules, pandemic, Hunter Biden.

Телевізійні політичні дебати – одна з найяскравіших традицій президентських виборів США у американської демократії загалом. Перші дебати між кандидатами на найвищий державний пост у виборчій кампанії 2020 р. відбулись 29 вересня в університеті «Case Western Reserve», м. Клівленд, штат Огайо. На них було заявлено шість блоків питань по п'ятнадцять хвилин про внутрішні проблеми США: подолання пандемії, расова нерівність, податкові декларації, призначення нової судді Верховного суду. На репліки кожному з кандидатів відводили дві хвилини. Передвиборчий штаб Дж. Байдена заявив, що їх кандидат готується до дебатів, натомість чинний президент Д. Трамп не планував спеціально готуватись.

Другі дебати пройшли 22 жовтня в університеті Бельмонт, м. Нешвіл, штат Теннессі. На обговорення були винесені шість тем: «Боротьба з COVID-2019», «Американська сім'я», «Імміграція», «Зміна клімату», «Національна безпека», «Лідерство» (табл. 1). У 2020 р. відбулося лише два раунди дебатів замість трьох, другі за черговістю дебати – 15 жовтня, скасували через хворобу Д. Трампа, який

інфікувався коронавірусом. Дебати повинні були відбутись в онлайн-режимі, але Д. Трамп не погодився на «віртуальні дебати».

Таблиця 1

Порівняльна характеристика дебатів між Д. Трампом і Дж. Байденом у 2020 р.

Перші дебати	Другі дебати
<i>Загальна характеристика</i>	
Відверто неформальний стиль спілкування між кандидатами, ігнорування запитань ведучого. Дж. Байден двічі пропонував Д. Трампу «замовкнути», двічі назвав його «блязнем», «цуцням Путіна» та «расистом». Д. Трамп заявив про «слабкі розумові здібності» опонента, звинуватив у підтримці лівих поглядів під час розслідування «справи Хантера Байдена».	Запроваджено нові правила: модератор вимикав мікрофон кандидата, який на той час не розмовляв, щоб він не міг перебивати опонента. Тому дебати були більш впорядковані [8].
<i>Подолання пандемії коронавірусу</i>	
Дж. Байден розкритикував президента Д. Трампа, бо той чекав поки COVID-2019 потрапив до США й досі не має плану дій. Д. Трамп відповів, що за правління демократів ситуація була б катастрофічною: «Це вина Китаю. Цього ніколи не мало статися». Д. Трамп заявив, що громадяни США зможуть отримати вакцину у жовтні 2020 р. Дж. Байден це аргументовано заперечив [10]. Д. Трамп упевнений, що став першим президентом, який оголосив війну фармацевтичним компаніям, і саме під час його каденції вартість медикаментів знизилася на 80–90 % [6].	Дж. Байден звинуватив опонента у тому, що він не взяв на себе повної відповідальності за подолання пандемії, й заявив, що буде застосовувати більш науковий підхід у її подоланні [12]. Д. Трамп пообіцяв, що американці матимуть вакцину до кінця року, щоб відкрити бізнес та зберегти економіку. Звинуватив Дж. Байдена у тому, що той хотів закрити країну на карантин.
<i>Економіка</i>	
Модератор дебатів запитав: «Чи правда, що у 2016 і в 2017 рр. ви заплатили по 750 дол. податку на доходи?» Відповідь Д. Трампа: «Я заплатив мільйони доларів податків, мільйони доларів. І ви скоро це побачите».	Дж. Байден: «Я опублікував свої податкові декларації за всі 22 роки. Ви – жодної». Д. Трамп стверджував, що мінімальну заробітну плату (7,25 дол. на год.) треба залишити на розгляд штатів, щоб «допомогти малому бізнесу». Дж. Байден підтримав «мінімалку» на рівні 15 дол. [11].
<i>Справа Хантера Байдена</i>	
Д. Трамп вдався до особистих закидів, оголосивши, що син Дж. Байдена Хантер скористався зі зв'язків батька, працюючи в Україні [3].	Д. Трамп назвав Дж. Байдена «корумпованим» політиком, заявивши про зв'язки кандидата та його сина Хантера з українською енергетичною компанією «Burisma», звинуватив Дж. Байдена у корупції в Україні та РФ [9]. Дж. Байден: «Я ніяких грошей від Росії не отримував. Я не брав ні гроша ні в якого закордонного джерела».

Перші дебати між кандидатами перетворилися на хаотичний обмін образами. Д. Трамп обрав тактику наступу, перебивав Дж. Байдена й не давав йому завершити думку. Професор політології Стенфордського університету Л. Даймонд написав у своєму Твіттері: «Це були найгірші президентські дебати в історії США. Ще одне свідчення того, що Трамп не поважає жодних правил, і не має цивілізованості чи

поваги до демократії. Було огидно спостерігати за цим видовищем зі знущаннями. Розгніваний, авторитарний президент, який не погодиться прийняти результати виборів» [5]. Не всі з означених тем були обговорені: Д. Трамп уникнув відповіді на питання чи засуджує він білий супрематизм (ідеологію білого расизму, вищості білої раси), заявивши, що він переважно бачить насильство «з боку лівих» [5]. Дж. Байден при цьому заявив, що існує «несправедлива система» поводження з чорношкірими, й що він буде працювати з поліцією та цивільними активістами для вирішення цієї проблеми. На дебатах чинний президент знову наголосив, що не готовий однозначно визнати результати виборів у випадку своєї поразки.

Особливістю президентської виборчої кампанії 2020 р. експерти назвали, те, що на момент проведення перших теледебатів була зафіксована рекордна поляризація американського суспільства. Приблизно 90 % виборців стверджували, що вони свій вибір зробили, і декларують його як остаточний. Щодо тих, хто не визначився, то це переважно були ті громадяни, яких не дуже цікавить політика, й сумнівно чи дивилися б вони дебати повністю [2]. Також представники ЗМІ підраховали, що Д. Трамп перебив опонента сімдесят один раз. Опитування низки телеканалів за підсумками дебатів виявило, що симпатії більшості телеглядачів опинилися на боці Дж. Байдена, однак Д. Трампу вдалося не втратити своїх прихильників.

На думку експертів, саме другі дебати були справді схожі на дебати, хоча вони викликали меншу зацікавленість в американців – їх переглянули лише 63 млн осіб [1]. На них Дж. Байден звинуватив Д. Трампа в тому, що той не протистояв президенту Російської Федерації В. Путіну, який продовжує втручатися у вибори в США: «У ці вибори були залучені РФ, КНР, й тепер ми дізналися, що Іран також. Вони заплатять ціну, якщо мене оберуть. Вони втручаються в американський суверенітет. І президент не сказав ні слова Путіну про це» [4]. Д. Трамп відповів, що він є жорстким до Росії, й наголосив, що його адміністрація надала летальну військову допомогу Україні.

Для Дж. Байдена під час других дебатів було важливо не потрапити на провокації Д. Трампа й зберегти лідируючі позиції в опитуваннях громадської думки (на 8 % більше, аніж Д. Трамп). Хоча обговорюючи зміни клімату, Дж. Байден заявив про свій план – перейти від нафтової індустрії, яка забруднює екологію, до відновлювальних джерел енергії. Д. Трамп активно зреагував на цю репліку й намагався перетворити її у попередження для тих виборців, які не визначились, і працюють у секторі нафти та газу. «Він хоче знищити нафтову галузь. Запам'ятай це ти, Техас? Запам'ятай, Пенсільванія, Оклахома, Огайо?», – звернувся Д. Трамп до сировинних штатів. Дж. Байден заявив, що просто хоче ліквідувати федеральні субсидії для нафтових компаній: «Ми не позбавимося викопного палива ще довгий час». Д. Трамп спробував відтворити ситуацію 2016 р., коли аналогічним чином висловила його суперниця Г. Клінтон – лише про вугільні шахти. «Ми збираємося прибрати багато вугільних шахт і вугільних компаній із бізнесу», – зазначила тоді Клінтон. Д. Трамп себе позиціонував як захисника бізнесу. Дж. Байден вже після дебатів намагався згладити ситуацію, заявивши, що індустрія копалин не зникне до 2050 р. й працівники сфери не втратять свої робочі місця [7].

Загалом, Дж. Байден і його прихильники сприймали підхід Д. Трампа до дебатів як спробу відволікти увагу громадян від пандемії коронавірусу, її економічних наслідків та інших кризових ситуацій. Натомість, Дж. Байден був змушений захищати себе й свого сина Хантера від звинувачень у корупції та зв'язках з українською компанією.

Висновки. На теледебатах 2020 р. кандидати в президенти США обговорювали насамперед такі теми: подолання пандемії; расові проблеми, насильство та протести в американських містах; ліві погляди демократа Дж. Байдена й несплата податків Д. Трампом; безпека виборів і фальсифікація результатів. Із боку Д. Трампа була

персоніфікована агресія до сина свого опонента, при цьому Дж. Байден звертався до аудиторії, переважно говорячи у камеру, а не апелюючи до Д. Трампа.

Джерела та література

1. Вторые дебаты Трампа и Байдена вызвали меньший интерес у американцев. URL: <https://rg.ru/2020/10/24/vtorye-debaty-trampa-i-bajdena-vyzvali-menshij-interes-u-amerikancev.html>
2. Гетьманчук А. В режимі «бою без правил»: хто виграв у президентських дебатах Трампа та Байдена. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/09/30/7114860/>
3. Губенко Д. Перші дебати Трампа та Байдена: жорсткі заяви та взаємні образи. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%88%D1%96-%D0%B4%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D1%82%D0%B8->
4. Дебати Байдена і Трампа: про що дискутували у фінальному раунді. URL: <https://nzi.theukrainians.org/debaty-bajdena-i-trampa-2.html>
5. Дебати Трампа і Байдена: про що дискутували у першому раунді? URL: <https://nzi.theukrainians.org/debaty-trampa-i-bajdena.html>
6. Дебаты кандидатов в президенты США: о чем говорили Трамп и Байден. URL: <https://bykvu.com/ru/bukvy/debati-kandidativ-u-prezidenti-ssha-pro-shho-govorili-tramp-i-bajden/>
7. Таиров Р. «Джо, ты можешь лучше»: как прошли последние дебаты Трампа и Байдена перед выборами. URL: <https://www.forbes.ru/newsroom/obshchestvo/412021-dzho-ty-mozhesh-luchshe-kak-proshli-poslednie-debaty-trampa-i-bajdena>
8. У США відбудуться останні дебати Трампа та Байдена – ось на що варто звернути увагу. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/ostanni-debaty-tramp-baide-22-zhovtnia/5631385.html>
9. У США відбулися заключні дебати Трампа та Байдена. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-trump-biden-zakluchni-debaty/30908219.html>
10. Фесенко М. В. Подія вересня 2020: Президентські дебати в США. URL: <https://ivinas.gov.ua/publikatsiji-l/ohliad-naivazhlyvishykh-podii-svitu/podiia-veresnia-2020-prezydentski-debaty-v-ssha.html>
11. Фінальні дебати між Трампом та Байденем: про що сварились кандидати. URL: <https://mind.ua/news/20217452-finalni-debati-mizh-trampom-ta-bajdenom-pro-shcho-svarilis-kandidati>
12. Яцкевич М. Про що говорили Трамп і Байден на фінальних дебатах. URL: <https://suspilne.media/73227-tramp-zvinuvativ-bajdena-u-korupcijnih-zvazkah-v-ukraini>

УДК 323.173 (913.4)

В. М. Ріпа – студент 2 курсу магістратури географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
І. М. Філоненко – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії, туризму та спорту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

СЕПАРАТИЗМ У КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Роботу виконано за співпраці кафедри країнознавства та туризму КНУ ім. Тараса Шевченка та кафедри географії, туризму та спорту НДУ ім. Миколи Гоголя

Розглядаються основні осередки сепаратизму в країнах Західної Європи. Аналізуються причини, інтенсивність та форми проявів сепаратистських настроїв у країнах із найбільш вираженими проявами сепаратизму – Бельгії, Франції, також у Німеччині, Швейцарії та Нідерландах, де прояви сепаратизму є прихованими.

Ключові слова: сепаратизм, сецесія, автономія, еноліз, незалежність.

Ripa V. M., Filonenko I. M. Separatism in Countries of Western Europe. The main centers of separatism in Western Europe are considered. The causes, intensity and forms of separatist sentiments in the countries with the most pronounced manifestations of separatism - Belgium, France, as well as in Germany, Switzerland and the Netherlands, where the manifestations of separatism are hidden, are analyzed.

Key words: separatism, secession, autonomy, enolysis, independence.

На фоні загальних інтеграційних процесів у сучасній Європі в більшості європейських країн існують течії та рухи різної інтенсивності, спрямовані на відокремлення або ж набуття широкої автономії. Це створює додаткові проблеми в політичній та економічній сферах, формує напруження в державах і може призвести до їх територіального переділу та змін на політичній карті.

Серед країн Західної Європи найбільш виражені прояви сепаратизму мають Бельгія, Франція, певною мірою Німеччина, Швейцарія, Нідерланди.

Бельгія вже багато років «дрейфує в бік дедалі більшої децентралізації та автономії регіонів при збереженні формальної політичної єдності» [11]. Осередком сепаратизму в Бельгії є голландськомовна північна частина країни – *Фландрія*. «Сепаратизм у Бельгії ніколи не був валлонським», адже активізація валлонських націоналістів була лише відповіддю на діяльність фламандських [7]. Основними причинами тут є соціально-політичні, лінгвістичні та економічні, а сепаратизм за інтенсивністю прояву можна розцінювати як активний. Першочерговою причиною фламандського сепаратизму стало політичне рішення в 1831 р. об'єднати в єдиній державі дві етнічні культури з різною лінгвістичною базою – франкомовну Валлонію та голландськомовну Фландрію й закріплення за французькою мовою статусу єдиної державної та забезпечення таким чином кращих позицій франкомовній валлонській буржуазії. У результаті виник фламандський культурний рух, який набув особливої активності у другій половині ХХ ст. й триває досі, бо навіть завдяки федеративній реформі так і не вдалося остаточно знешкодити «двох політико-інституційних мін» [7]. Відрізняються й концепції організації суспільства: фламандське більш наближене до німецького зразка, а валлонське – ближче до французького. Існує демографічна невідповідність: висока народжуваність, чисельне переважаюче, етнічна однорідність населення Фландрії й демографічна криза та асимільоване населення у Валлонії та відмінності в економічному розвитку, Фландрію називають «локомотивом» економіки Бельгії. Однак, на думку деяких дослідників, загроза фламандського сепаратизму не є великою, бо більшість населення Фландрії й Валлонії влаштовує федеральний устрій, самі жителі Фландрії не дійшли остаточної згоди щодо її майбутнього статусу, а більшість бельгійців вважають, що національне питання можна вирішити зберігши цілісність країни [1].

Жорсткі заходи, спрямовані на централізацію та асиміляцію національних меншин, невизнання їх самобутності та культурно-лінгвістичних особливостей дали поштовх сепаратистським рухам у **Франції**. Про боротьбу за право самовизначення ще 20 років тому спільною заявою оголосили прихильники незалежності з французьких регіонів та заморських територій [14]. Основними сучасними осередками французького сепаратизму є *Корсика, Бретань, Країна Басків*.

Справжня війна за незалежність на *Острові Корсика* почалася у ХVІІІ ст., відколи Франція стала його юридичним власником, «на французьких багнетях і знайшла свій кінець корсиканська незалежність» [15]. Франція не змогла домовитися з місцевим населенням, яке спочатку було прихильним до неї й у 70-х роках минулого століття виникла нова хвиля боротьби за незалежність, а на сучасному етапі проблема корсиканського сепаратизму набула особливої гостроти, що стало наслідком цілої низки причин – історичних, географічних, етнічних, економічних.

Корсиканці вважають себе окремим народом, який дуже прив'язаний до рідної землі; манери, поведінка, логіка жителів Корсики помітно відрізняються від традиційного для континентальної Франції способу життя. Корсика зберегла практично всі притаманні їй відмінності, а відношення корсиканців до Франції характеризують як «інтеграцію без асиміляції» [10]. В економічному плані упродовж тривалого часу Корсика була найбіднішим регіоном Франції й звинувачувала владу в недофінансуванні острова, в колоніальній експлуатації та ігноруванні своїх вимог. У результаті нездатності Франції вирішувати ключові проблеми розвитку Корсики відбулась активізація сепаратистських настроїв, почав розвиватися агресивний, з використанням насильницьких методів та терору, рух за автономію. На острові діє терористична організація «Фронт національного визволення Корсики» [12], яка вважає, що «закладена вибухівка – кращий спосіб викликати владу на діалог із Корсикою» [15]. Корсиканський сепаратизм є сецесійним за формою та активним за інтенсивністю проявів. Проте жителі острова стомилися від терору й на арену почали виходити партії, які надають перевагу мирному вирішенню всіх питань.

Французька провінція й історична область *Бретань* до 16 ст. була незалежним королівством, а після приєднання до Франції прагне відновити цей статус. Причини бретанського сепаратизму – етно-культурні та політичні: населення намагалося зберегти свою культуру, мову, звичаї, а держава своїми рішеннями вводила ганебні та принизливі заборони.

Виникають сепаратистські настрої й у *французьких басків*, які вважають, що Іспанія та Франція перетворили Країну Басків на свої колонії. Баски мають на меті створити конфедерацію заселених басками іспанських (Біскайя, Гіпускоа, Алава, Наварра) та французьких (Суть, Лабур, Нижня Наварра) регіонів [16].

Сепаратизм став популярним явищем і в заморських територіях Франції, зокрема: *Новій Каледонії, Французькій Полінезії, Майотті*. На початку 90-х років минулого століття місцеве населення *Нової Каледонії* вело активну боротьбу за незалежність, хоча під час референдумів у 1998 й 2018 роках більшість учасників цю ідею не підтримала. Економічне й політичне підґрунтя має сепаратизм у *Французькій Полінезії*, яка, на відміну від інших французьких володінь, особливо проявами цього явища не відрізнялася. Зараз полінезійці вважають, що годують Париж, але й на Полінезію щорічно з бюджету Франції витрачають 5 млрд доларів. На думку А. Купріянова, саме економічні проблеми є основою полінезійського сепаратизму, водночас, вони й заважають островам здобути незалежність [5].

Острів Майотта та решта Коморських островів «несуть на собі тягар поділеної нації» [8]. У 1974–1975 рр. Франція відокремила Майотту, закріпивши в статусі однієї зі своїх територіальних одиниць (заморського департаменту). Таким чином була порушена територіальна цілісність Коморських островів, уряд яких має намір її відновити [8].

Сепаратизм незначної інтенсивності має місце й в окремих регіонах **Німеччини** – *Баварії, історичній області Лужиця, Шлезвіг-Гольштейні, Східній Фризії*.

Сучасна *Баварія* є найбільшою й найуспішнішою федеральною землею Німеччини, індустріально-розвинутою, яка часто була незалежною, відіграла провідну роль у політичному й релігійному житті Європи, приєднувала до своєї території нові земельні володіння. Лише в 1871 р. після поразки в Австро-Пруській війні 1866 р. Баварія ввійшла до складу Німецької імперії, зберігши деякі атрибути самостійності, але в листопаді 1918 р. Баварське королівство знову одержало державність, аж поки в 1949 р. не стало однією з федеральних земель створеної тоді ФРН. Тому можна говорити про історичні причини баварського сепаратизму. Поштовх активізації сепаратистських рухів можуть надати також причини економічні – фінансове вирівнювання, в результаті якого внесені до державної скарбниці окремими федеральними землями кошти уряд розподіляє між усіма регіонами рівномірно, але багата Баварія цілком може прожити, як незалежна країна. З огляду на політичну ідеологію баварського націоналізму, яка вважає баварців окремою від

інших німців нацією, можна говорити й про етнічні причини. Але сецесійний за формою баварський сепаратизм є прихованим за інтенсивністю проявів, баварці надають перевагу перебуванню у складі ФРН й тільки «люблять поговорити про відокремлення» [4].

У межах Нижньої Саксонії та Фризії розташовується регіон *Східна Фризія*, населення якого розмовляє на власній східнофризькій та нижньонімецькій мовах і має скандинавське походження. Сепаратизм фризів є етно-лінгвістичним за причинами, сецесійним за формою й поміркованим за інтенсивністю проявів, хоча сьогодні посилюється, адже фризи завжди вважали себе вільними людьми зі сформованим почуттям національної ідентичності й незалежності [3].

Незначні прояви етнічного сепаратизму прихованої інтенсивності мають місце в заселеній західнослов'янським народом лужицьких сербів *історичній області Лужиця*, що знаходиться в межах німецьких земель Саксонія та Бранденбург та польської Нижньої Сілезії. Лужичани на сьогодні є єдиним не повністю онімеченим слов'янським народом Німеччини. У німецькій частині збереглися верхньолужицька та нижньолужицька мови, хоча польські лужичани асимілювалися повністю.

Ще одним сепаратистським регіоном Німеччини, який називали яблуком розбрату між нею й Данією, є *Шлезвіг-Гольштейн (Південний Шлезвіг)*, який періодично переходив під контроль однієї з країн, кожна з яких під час воєн намагалася підтягти його землі до себе. Причини етнічно-лінгвістичні: $\frac{3}{4}$ від усіх мешканців герцогства були данцями й спілкувалися данською мовою, яка стала офіційною мовою герцогства; решта – німці, які спілкувалися німецькою. На сьогодні данська й німецька меншини у данській і німецькій частинах мають гарантовані культурні права й не створюють проблем у міждержавних відносинах [13].

Дослідник С. Заїковський розглядає також поширене на початку 30-х рр. минулого століття явище *рурського сепаратизму*, проводячи аналогії з українським Донбасом. За втручанням Франції, Верхню Сілезію передали до Польщі, а французькі та бельгійська дивізії окупували Рурський регіон. Сепаратистські рухи, які виникали на окупованих територіях, проявлялись у формі іредентизму й мали на меті відокремлення цих територій від Німеччини та входження до сусідніх держав, була й ідея створення Рурської соціалістичної республіки. Проте тодішні сепаратистські ідеї в Рурі не набули подальшого розвитку й поширення [5].

У стабільній та благополучній *Швейцарії* протиріччя між франкомовними протестантами та німецькомовними католиками на півдні кантону Берн стали основою створення окремого кантону Юра. Причинами юраського сепаратизму є історичні, адже у свій час територія належала Франції й була завойована Берном; етно-лінгвістичні та релігійні протиріччя й непорозуміння, тобто «існують відмінності в політичному темпераменті й менталітеті двох основних культурно-мовних громад країни» [9]. Були й невідповідності в економічному та політичному розвитку після Другої світової війни. За інтенсивністю проявів юраський сепаратизм зараз оцінюється як пасивний і проявлявся у «ввічливій байдужості одне до одного» [9].

У *Нідерландах* широкої автономії вимагає фризькомовне населення Фрисландії, очолюване Фризькою національною партією. За інтенсивністю проявів фризький сепаратизм є пасивним у формі автономії.

Загалом, у країнах Західної Європи переважає сепаратизм поміркований та пасивний за інтенсивністю, а найбільш активні його прояви простежуються у французьких Корсиці та Новій Каледонії. Проявляється, зазвичай, у формі сецесії та автономії, іредентизм у Майотті та енолізу в Країні Басків.

Джерела та література

1. Барсуков П. Две страны под одним флагом. URL: <https://ru.euronews.com/2019/05/27/belgium-divided-elex-res>

2. Вирус Шотландии: какие еще регионы Западной Европы хотят независимости. URL: <https://www.dw.com/ru/вирус-шотландии-какие-еще-регионы-в-западной-европе-хотят-независимости/17927780>
3. Восточная Фризия. URL: https://ru.qaz.wiki/wiki/East_Frisia
4. Гомон Д. В Европе не существует ни одной страны без сепаратизма. Истории земель, которые годами мечтают о независимости. URL: https://ru.espresso.tv/article/2017/10/04/v-evrope-ne-suschestvuet-ny-odnoy-kranu-bez-separatyзма_ystoryy_zemel_kotorye_godamy_mechtayut_o_nezavysymosty
5. Заїковський Сергій. Сепаратизм: між Руром та формулою Штанмайера. URL: https://plomin.club/separation-between-ruhr-and-stantami_ers-formula/
6. Купріянов А. Тихий океанський сепаратизм: на пути к Полинезийской Народной Республике. URL: <https://lenta.ru/articles/2014/10/07/separatism/>
7. Кучук Ю. Бельгия: от сепаратизма к федерализму (эволюция федерализма в Бельгии). URL: <http://evolutio.info/ru/journal-menu/2004-4/2004-4-kuchuk>
8. Мішин О. Криза на Коморських островах: битва за рай. URL: <https://tsn.ua/blogi/themes/world/kriza-na-komorskih-ostrovah-nova-venesuela-1320447.html>
9. Петров И. Сепаратизм по-швейцарски. *Вестник Европы*. 2005. № 13. URL: <https://magazines.gorky.media/vestnik/2005/13>
10. Пузырев К. Корсиканский сепаратизм. URL: <http://svom.info/entry/181-stiq5ppqy851mawi9fpbftu-mx3sww6n5d1qilr/>
11. Каталония и Фландрия: сепаратизм в Европе. URL: <https://www.sb.by/articles/bliznetsy-separatisty.html>
12. Корсиканские сепаратисты объявили о новом этапе борьбы за независимость. URL: <https://regnum.ru/news/2736363.html>
13. Поміж Данією і Німеччиною: тисячу років Шлезвіґ був яблуком розбрату двох держав. URL: <https://misto.vn.ua/misto/pomizh-daniyeyu-i-nimechchinoyu-tisyachu-rokiv-shlezvi%D2%91-buv-yablukom-rozbratu-dvox-derzhav/>
14. Французькі регіони наслідують приклад Корсики. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/den-planeti/francuzki-regioni-nasliduyut-priklad-korsiki>
15. FLNC: борці за вільну Корсику. URL: <https://plomin.club/flnc-corsica/>
16. Чудинова Е. Бретань и не только: французы играют с огнем сепаратизма. URL: <https://expert.ru/2008/02/29/bretan/konечного-передела.>

УДК 323.173 (477.87)

Т. І. Корнова – студентка 3 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Є. В. Вознюк – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

УГОРСЬКИЙ СЕПАРАТИЗМ НА ЗАКАРПАТТІ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Розглянуто сучасну загрозу сепаратизму в Закарпатській області. Проаналізовано українсько-угорські відносини на сучасному етапі та вплив Росії на ескалацію конфлікту між Києвом і Будапештом.

Ключові слова: сепаратизм, автономія, співпраця, Угорщина, Україна.

Kornova T. I., Vozniuk Eu. V. Hungarian Separatism in Transcarpathia. The work examines the modern threat of separatism in the Transcarpathian region. Ukrainian-Hungarian

relations, at the present stage and Russia's influence on the escalation of the conflict between Kyiv and Budapest are analyzed

Key words: separatism, autonomy, cooperation, Hungary, Ukraine.

За останні роки Закарпатська область асоціюється, насамперед, із проявами сепаратизму. Цей стереотип дуже часто стає джерелом дезінформації та фейкових новин, які неодноразово надходять із боку іноземних ЗМІ.

Імперіалістичні ідеї Угорщини мають глибоке коріння – після підписання у 1920 р. Тріанонського мирного договору, країна втратила значну частину територій, у тому числі й Підкарпатську Русь. На ідеї відновлення «Великої Угорщини» й досі спекулює уряд на чолі з Віктором Урбаном (власне голоси угорців за кордоном, допомогли його партії здобути конституційну більшість на виборах 2018 року), так як концепцію допомоги угорцям за кордоном Угорщина втілює не тільки на Закарпатті, а й на території Румунії, Словаччини та Сербії. Будапешт активно фінансує культурні, освітні та медійні програми, значно спростив систему отримання угорських паспортів.

На Закарпатті, у Берегівському та Виноградівському районах, сьогодні проживає близько 125 тис. етнічних угорців, що складає 10 % усього населення області. Близько половини з них не володіє українською мовою взагалі. За останні шість років угорський уряд інвестував у Закарпаття близько 250 млн євро, передусім у соціальну та культурну сфери. Зовнішня політика Будапешта все більше підтримує прагнення до автономії угорських громад.

Угорщина в числі перших визнала незалежність України. Відтоді країни тісно пов'язані в політичній та економічній сферах. Останнім часом в українсько-угорських відносинах відчувається певна напруженість, після того як у 2017 р. було запроваджено закон «Про освіту», який визначив українську як мову навчального процесу. Угорщина розкритикувала закон, який, начебто, порушує права корінних угорців на Закарпатті й назвала його «напівфашистським». Попри виконання рекомендацій Венеціанської комісії щодо внесення змін до закону про освіту у питанні захисту національних меншин, Будапешт заявив що й далі буде блокувати засідання Комісії Україна–НАТО на високому рівні, поки «права меншин в Україні не будуть відновлені».

Нещодавно, у 2020 р. відбувся дипломатичний скандал на теренах нашої держави, спровокований депутатами, які виконували гімн Угорщини на урочистому засіданні Сюртівської сільської об'єднаної територіальної громади. Як наслідок, працівники СБУ провели обшуки, у тому числі й в угорських громадських організаціях та благодійних фондах, які підозрювались у сепаратистській діяльності (знайшли листівки, які спонукали до створення етнічної автономії та відновлення так званої «Великої Угорщини»). У відповідь на це офіційний Будапешт попросив направити місію ОБСЄ на Закарпаття. Таким чином, конфлікт двох урядів продовжувався й посилювався.

З 2021 р. Угорщина почала отримувати російський газ в обхід України, хоча ця Угода не надто значна за загальними обсягами, проте відчутно б'є по репутації та економіці нашої держави. Важливу роль у домовленостях мають не лише економічні, а й політичні складники. Метою Кремля очевидно є спроба підірвати єдність Заходу та розсварити Будапешт із Києвом. Угорщину називають чи не єдиним союзником Кремля в ЄС, доказом цього є той факт, що сам Віктор Орбан неодноразово закликав зняти санкції з Росії.

Під час сучасної гібридної війни за закарпатцями закріпилося клеймо «сепаратистів», не без участі російської чорної пропаганди, проте рано говорити про

можливу автономію чи відділення Закарпаття. Угорщина не Росія, це країна-член Євросоюзу та НАТО, значно слабша економічно та політично від свого союзника. Також за статистичними даними КМІС 2019 р., лише 8 % закарпатців підтримали ідею автономії та 4 % за приєднання до Угорщини. Безумовно вибір закарпатців – залишатися у складі незалежної та унітарної України.

Отже, хоча на найближчі роки автономія чи відокремлення Закарпаття неможливе, проте українській владі потрібно не ігнорувати питання цього регіону. Досить важливим пріоритетом є підтримання українсько-угорського політичного діалогу, врегулювання питання мовного закону, що є для Росії головною темою для дезінформації та пропаганди. Країнам потрібно також ефективніше розвивати енергетичну співпрацю для посилення стабільності та стійкості обох країн.

Джерела та література

1. Маленькі кроки до «Великої Угорщини»? URL: <https://zakarpattya.net.ua/Zmi/76925-Malenki-kroky-do-Velykoi-Uhorshchynu>

2. Газова угода між «Газпромом» та Угорщиною: яку мету насправді переслідує Кремль? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/hazova-uhoda-mizh-hazpromom-ta-uhorshchynoyu-yaku-metu-peresliduye-kreml/31485479.html>

3. Від контрабанди до сепаратизму: 5 міфів про Закарпаття, які важливо зруйнувати. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/project/2021/zakarpattia/article3.html>

4. Інформації для напруження українсько-угорських стосунків стає все більше. URL: <https://espresso.tv/informatsii-dlya-napruzhennya-ukrainsko-ugorskikh-stosunkiv-stae-vse-bilshe-ekspert>.

УДК [339.9+327.8](519.5)“1997”

В. В. Клочун – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки

РУХ «ТАНВАЙ» ЯК ПОЧАТОК ТАЙВАНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **І. О. Балак** – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки*

Розглядається концепція «тайванського націоналізму» та передумови до його виникнення. Аналізується зародження руху «Танвай» та його основні напрямки. Висвітлюються проблеми створення націоналізму та національної ідентичності в політичному житті Тайваню.

Ключові слова: націоналізм, «Танвай», демократія.

Klochun V. V. The Tanwai Movement as the Beginning of Taiwanese Nationalism. In the paper the concept of «Taiwanese nationalism» and the preconditions for its emergence are

considered. The origin of the Tanwai movement and its main directions are analyzed. The problems of creating nationalism and national identity in the political life of Taiwan are covered.

Key words: nationalism, «Tanwai», democracy.

Проблеми націоналізму та національної ідентичності нині найболючіші в політичному та суспільному житті Тайваню. Серйозна напруга в суспільстві та категоричне несприйняття КНР будь-яких проявів тайванського націоналізму виводить цю проблему на міжнародний рівень. Актуальність цього дослідження полягає в тому, що для розуміння сучасної ситуації варто встановити особливості формування тайванського націоналізму в післявоєнний період.

Мета дослідження – на основі аналізу різноманітних джерел здійснити аналіз впливу руху «Танвай» на виникнення тайванського націоналізму.

Тайванський націоналізм – це націоналістичний рух, покликаний ідентифікувати тайванський народ як окрему націю. Через складний політичний статус Тайваню, він міцно пов'язаний із рухом за незалежність Тайваню в прагненні відокремитися від китайців. Це включає вивчення історії, географії та культури з погляду Тайваню, просування корінних мов Тайваню, таких як тайванський хокієн, хакка і мови корінних народів, а також реформи в інших аспектах.

Після демократизації та розвитку відносин між Китаєм та Тайванем, локалізм у Тайвані перетворився на націоналістичну політичну ідеологію з сильнішим акцентом на самоврядування на відміну від об'єднання. Тайванський націоналізм спрямований на об'єднання жителів Тайваню в націю та групу людей із загальною тайванською ідентичністю.

Більшість сучасних китайських вчених материкового Китаю вважають, що коріння місцевого руху зародилося під час японського правління (1895–1945), коли групи організовувалися для лобювання Японської імперії. Після того, як Гоміньдан захопив Тайвань, тайванські групи самоврядування були знищені внаслідок інциденту 28 лютого 1947 р. Гоміньдан розглядав Тайвань, насамперед, як базу для відбитка материкового Китаю й швидко спробувати придушити потенційну політичну опозицію на острові. Гоміньдан мало що зробив для просування унікальної тайванської ідентичності; часто китайці, що нещодавно іммігрували, займали адміністративні посади, жили в районах, де вони були ізольовані від тайванців. Усі ці фактори невдоволення населення Тайваню дискримінацією й утисками з боку Китаю призвели до формування тайванського націоналізму. Важливим фактором того, звідки бере початок тайванський націоналізм є рух «Танвай» [4, с. 439].

Рух «Танвай» зародився у середині 1970-х та на початку 1980-х років із виразом етнічного невдоволення через нерівний розподіл політичної та культурної влади між жителями материка й тайванцями. Починаючи з 1960-х років, Тайвань був охоплений проблемами швидкого промислового розвитку, занедбаності сільських районів, трудових спорів та нерівномірного розподілу доступу до багатства та соціальної влади. Ці зміни у поєднанні зі втратою кількох ключових союзників змусили режим Гоміньдану провести обмежені реформи. Реформи, проведені за Чан Цзін-Куо, дозволили коренізації посилитися, оскільки провідні дисиденти викликали реакцію на невдачі уряду. Обурення в місцевих викликали вибори, а саме партії, які могли брати участь. Хоча правляча партія Гоміньдан дозволяла оспорювати вибори на невелику кількість місць, опозиційні партії, як і раніше, були заборонені. У результаті багато противників Гоміньдану, офіційно класифікованих як незалежних, балотувалися й були обрані членами «поза партією». Тому що більшість місць у Законодавчому Юані належало делегатам, які нібито представляють округи материкового Китаю, які були

обрані в 1947 р. й призначені згодом, чекаючи на обіцянку взяття материкового Китаю, рух «Танвай» не міг отримати владу.

Діючі політики Тайваню, насамперед колишній президент Чень Шуйбянь і віце-президент Аннетт Лу, були активні в русі «Танвай». Ключові вимоги «Танвай» полягали у встановленні демократії та прагненні до міжнародного визнання Тайваня суверенною державою. Тайванці вимагали повних громадянських прав, гарантованих конституцією Китайської республіки, та рівних політичних прав.

Тайванська культурна еліта повністю сприяла розвитку літератури Сянтю та культурної діяльності, включаючи нове відкриття тайванської літератури, написаної за часів японського колоніального правління. Рух «Танвай» відродив символи тайванського опору японському правлінню у спробі мобілізувати етнічних тайванців. Протидія культурній політиці Гоміньдану, яка орієнтована на Китай, призвела до того, що дисиденти створили нові національно-історичні наративи, які помістили сам острів Тайвань у центр історії острова. Концепція «Танвай» була остаточно виражена в культурній сфері на території Тайваню як місця з унікальним суспільством, культурою та історією. Цей принцип широко використовується для розуміння культурного представництва Тайваню й проявляється у різних культурних заходах, включаючи музику, кіно, літературне та виконавське мистецтво [1, с. 121].

У травні 1979 р. Хуан Сінь-Ці, лідер руху «Танвай», заснував журнал «Formosa Magazine» з метою консолідації членства. 16 серпня 1979 р. вийшло перше видання під назвою «Спільна пропаганда політичних рухів нового покоління». Перший випуск розійшовся тиражем у 25 тис. примірників, другий і третій випуски розійшлися тиражем майже 100 тис. примірників, а четвертий випуск розійшовся тиражем понад 110 тис. 17 жовтня 1979 р. засідання 22 органів безпеки Гоміндану ухвалило пропозицію заборонити журнал після протесту посольства Південної Кореї через статтю у другому номері під назвою «Розкрийте міф про корейське економічне диво». «Танвай» проводив багато громадських зібрань і протестів без офіційного дозволу. Реакція Гоміньдана була обмеженою, члени «Танвай» часто зазнавали переслідувань або ув'язнення з боку Гоміндану, особливо після подій 1979 р., який мав назву «Інцидент у Гаосюні». Інцидент вважався придушенням продемократичних та націоналістичних демонстрацій.

Інцидент стався, коли журнал «Formosa», очолюваний звільненим політв'язнем Ши Мін-Те, ветераном опозиційного законодавця Хуан Сіньцже, та іншими опозиційними політиками провели демонстрацію до Дня прав людини, щоб пропагувати та вимагати демократії на Тайвані. На той час Китайська Республіка була однопартійною державою й уряд використовував цей протест як привід для арешту головних лідерів політичної опозиції [5, с. 45].

Інцидент у Гаосюні широко розглядається як визначальна подія в післявоєнній історії Тайваню та переломний момент тайваньських демократичних та націоналістичних рухів. Ця подія спонукала тайванську громаду до політичних дій і вважається однією з подій, які в кінцевому підсумку призвели до демократії в Тайвані.

Після інциденту в Гаосюні протягом десятиліття тривала політична боротьба між контрольованим населенням материка Гомінданом та іншими політичними партіями. Важливість інциденту полягає в тому, що хоча політична опозиція тоді ще не закликала до незалежності Тайваню, ця подія закликала до самовизначення. Зарубіжна мережа підтримки тайванських організацій також була сформована в Північній Америці та Європі.

Президент Тайваню, Цзянь Цзіньго, незадовго до смерті розпочав демократичні реформи: було скасовано військовий стан та заборону на створення нових партій. Ще раніше, з середини 1970-х років, розпочався процес «тайванізації» – залучення

молодих спеціалістів (частка тайванців у партії зросла з 15 % у 1976 р. до 35 % у 1988 та до 54 % у 1993 р.). Це, по-перше, надавало урядові привабливості в очах населення й, по-друге, допомагало залучати найактивніших діячів, які в іншому випадку могли б протиставити себе режимові.

Демократизація вплинула на тайванський націоналізм у кілька способів. Запровадження громадянських і політичних свобод надало громадськості право вільно обговорювати тему націоналізму та ідентичності як приватно, так і через засоби масової інформації. Запровадження демократичних виборів обумовило перерозподіл влади між вихідцями з континенту й тайванцями. 1986 року, ще до офіційного скасування заборони на створення партій, виникає Демократично-прогресивна партія (ДПП) – ідеологічне продовження руху «Танвай». Від самого початку свого існування партія стояла на позиціях тайванського націоналізму й тайванської незалежності [2, с.1].

Нові члени партії брали участь у виборах 1986 р. як «безпартійні» кандидати, оскільки конкуруючі партії залишатимуться незаконними до наступного року. Ці ранні члени партії, як і «Танвай», значною мірою залучали членів сімей та адвокатів політичних в'язнів, а також інтелектуалів та митців, які перебували за кордоном. Ці особи були твердо віддані політичним змінам у напрямі демократії, націоналізму та свободи слова, преси, зібрань та асоціацій.

Зважаючи на певну ейфорію від свободи та на страждання, що їх зазнали жителі Тайваню за роки авторитарного правління вихідців із Китаю, ідеологія ДПП набула певного етнічного забарвлення [3, с. 315].

На цьому етапі це дало прихильникам тайванського етнічного націоналізму зручну нагоду наголосити на «одвічних» відмінностях між китайцями та тайванцями.

Отже, тайванський націоналізм – це прагнення тайванців відокремитися від китайців. Передумови його виникнення – соціально-політична нерівноправність між вихідцями з материка й тайванцями, а також придушення участі в усіх сферах життя суспільства. В роки авторитарного правління Гоміньдану будь-які прояви тайванського націоналізму негайно придушувалися, а опозиціонери потрапляли за ґрати. Проте утворення руху «Танвай» відкрила широкі можливості для його розвитку. Була створена Демократично-прогресивна партія, яка боролася за демократію, права та свободи усіх тайванців. Незважаючи на діяльність партії, нині проблема тайванського націоналізму та національної ідентичності – це головна невирішена проблема суспільно-політичного життя острова.

Джерела та література

1. Cheong C. Will Taiwan Break Away: The Rise of Taiwanese Nationalism. *World Scientific*. 2001. 308 p. URL: <https://www.worldscientific.com/worldscibooks/10.1142/4579>
2. Lu L. DPP should clarify its cross-strait policy: founding member. *Central News Agency*. 2016. URL: <https://focustaiwan.tw/politics/201609280026>
3. Riedl R. B. Authoritarian-Led Democratization. *Annual Review of Political Science*. 2020. 332 p. URL: <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev-polisci-052318-025732>
4. Rubenstein M. A. Taiwan: A New History. *Taylor & Francis*. 2014. 450 p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315700519/taiwan-new-history-murray-rubenstein>
5. Wang C. A Tale of Two Nationalisms. *New Left Review*. 2005. 103 p. URL: <https://newleftreview.org/issues/ii32/articles/chaohua-wang-a-tale-of-two-nationalisms>.

ПРОБЛЕМА БІДНОСТІ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

*Роботу виконано на кафедрі політології та публічного управління ВНУ ім. Лесі Українки.
Науковий керівник: Л. А. Пашко – доктор наук з державного управління, професор кафедри політології та публічного управління ВНУ ім. Лесі Українки*

Узагальнено та розвинуто поняття проблеми бідності. Проаналізовано нормативно-правову базу реалізації публічної політики подолання бідності в Україні. Визначено ключові проблеми подолання бідності в Україні. Зокрема, доведено, що низький рівень оплати праці є основним чинником бідності як працюючого населення, так і непрацездатних його верств. Цей фактор відчутно гальмує розвиток внутрішнього ринку, не забезпечує високих стандартів споживання, процесів нагромадження, якісного відтворення робочої сили, провокує вплив найбільш ініціативних економічно активних громадян до інших країн. Визначено пріоритетні напрями реалізації публічної політики подолання бідності. Підкреслено необхідність врахування міжнародних стандартів при розробці та реалізації стратегії подолання бідності.

Ключові слова: бідність, стратегія подолання бідності, мінімальна заробітна плата, безробіття, соціально вразливі категорії, малозабезпечені.

Onishchuk V. V. The Problem of Poverty in Ukraine in the Context of International Standards. The concept of the problem of poverty is generalized and developed. The normative-legal base of realization of public policy of overcoming poverty in Ukraine is analyzed. The key problems of overcoming poverty in Ukraine have been identified. In particular, it has been proven that low wages are a major factor in the poverty of both the working population and the disabled. This factor significantly slows down the development of the domestic market, does not provide high standards of consumption, accumulation processes, quality reproduction of labor, provokes the outflow of the most enterprising economically active citizens to other countries. The priority directions of realization of public policy of overcoming poverty are defined. The need to take into account international standards in the development and implementation of poverty reduction strategies is emphasized.

Key words: poverty, poverty reduction strategy, minimum wage, unemployment, socially vulnerable categories, low-income groups.

На сьогодні проблема бідності набула глобального характеру, стала однією з ключових проблем та прерогативою діяльності багатьох міжнародних інституцій, основною соціальною стратегією XXI століття. Також бідність є однією з найболючіших проблем сучасності, від якої страждає значна частина населення планети: вона суттєво обмежує можливості людського розвитку, породжує масштабні соціальні та політичні конфлікти, становить загрозу єдності суспільств та національній безпеці країн. Економічні кризи сучасності впливають на рівень життя населення, ріст цін та невідповідність доходів, призводять до неспроможності забезпечення мінімального прожиткового мінімуму, тому запобігання та подолання бідності можна визначити як одну з найактуальніших глобальних проблем сьогодення [6].

Глобалізація світової економіки покликана покращувати добробут людей, але не існує жодного процесу без негативних наслідків. Загалом спостерігається загальне

зниження рівня бідності, але попри це 3,4 млрд жителів планети борються за задоволення базових потреб. Межа бідності в країнах із рівнем доходів нижчим від середнього – до 3,20 дол. на день, у країнах із рівнем доходу вищим від середнього – 5,50 дол. на день, крайнє зuboжіння – менш ніж 1,90 дол. на день [5].

Стратегічне планування та визначення оптимальних напрямів дій для подолання та запобігання бідності, дослідження впливу програмованих заходів на рівень життя населення є актуальними завданнями державного управління. Вироблення стратегій подолання бідності в окремій країні багато в чому залежить від національної специфіки процесів розвитку, «профілів» бідності та нерівності, підходів та існуючих традицій щодо підтримки виокремлених уразливих груп населення. Проте також існують спільні риси планування процесів подолання бідності, особливо у країнах з перехідними економіками. Так, наприклад, застосовуються єдині підходи до розуміння природи бідності та її причин, визначення видів бідності, її критеріїв та показників тощо. Також для планування процесів подолання бідності необхідним є вивчення власного національного досвіду розроблення та впровадження відповідних стратегічних документів та аналіз тенденцій скорочення масштабів бідності [11].

Трансформаційні процеси в економіці України перших років незалежності зумовили зменшення майже на 60 % грошових доходів середньої родини, що за світовими стандартами є надзвичайним явищем. Як наслідок, утворилася так звана «нова бідність», тобто значна частка населення з традиційно середніми доходами опинилася за межею бідності. Згідно з даними звіту Міжнародного валютного фонду (МВФ), Україну вважають найбіднішою країною Європи. За розміром ВВП на душу населення Україну обійшла Молдова: ця країна посідає 133-є місце в світі з 2694,469 доларів ВВП на душу населення, а Україна – 134-є місце в світі з 2656,01 доларів ВВП на душу населення [10].

У період 1991–2000 років в Україні відбувається різке розшарування населення за рівнем доходів, але з 2001 р. спостерігається поступове зниження рівня абсолютної бідності аж до настання світової економічної та системної кризи в країні у 2008–2009 рр.

Економічну ситуацію в Україні значно ускладнили політична криза наприкінці 2013 р., анексія АР Крим Росією та збройний конфлікт на Донбасі. Тому ВВП впав у 2014 р. на 28,1 %, а в 2015 р. – на 31,3 % за рахунок скорочення виробництва та втрати частини індустріального й експортного потенціалу країни. Безробіття у 2015 р. досягло рівня 1654 тис. осіб, відбулося падіння рівня життя більшості українців, що зумовило появу нових видів бідності (біженців, внутрішньо переміщених осіб). Нині з'явилася загроза появи застійної бідності, коли в бідних сімей немає надії вибратися з низького рівня життя [10].

Тільки за 2016 р. кількість людей, що живуть за межею бідності, в Україні збільшилася в два рази – із 28 % до 58 % при майже незмінному відносному показнику. Сьогодні за межею бідності проживають близько 23 % сімей, де є пенсіонери, й близько 38 % сімей із двома дітьми. За даними ООН, за межею бідності в Україні на сьогодні перебуває 78 % населення [1].

2017 рік став переломним у ситуації з бідністю в Україні. Уперше з 2013 р. вдалося досягти зниження масштабів бідності. Водночас підвищення рівня відносної бідності свідчить, що бідніші верстви мали менший зиск від результатів економічного зростання, порівняно з рештою населення. Разом із тим, є позитивні зрушення, зокрема загальне покращення у ситуації з бідністю та у системі підтримки бідних. Ці позитивні зміни відбулися, передусім, завдяки зростанню мінімальної заробітної плати та реформуванню програм соціальної підтримки [10].

Міжнародний показник крайньої бідності 1,9 дол. США (ПКС) у день не дає розуміння масштабів бідності в Україні, оскільки менше ніж 0,1 % українського

населення опустилися нижче цієї межі (згідно з даними за 2017 р.). Україна використовує передусім національну межу бідності – фактичний прожитковий мінімум, який у 2019 р. складав 3660,9 грн [2].

Тим часом зарплата, яка б забезпечувала «нормальні умови життя» (для України, як показує дослідження Europe's Sweatshops, проведене міжнародною організацією Clean Clothes Campaign (CCC) становить суму в еквіваленті 438 євро на місяць. Вона має покривати витрати працівника та сім'ї на харчування, оренду житла, охорону здоров'я, одяг, транспорт та навчання. Крім того, гідна зарплата має дозволяти економити певну суму на випадок непередбачених потреб [3].

На сьогодні Україна посідає майже останнє місце в Європі за рівнем трудових доходів громадян. Упродовж усього часу соціально-економічних перетворень в Україні, включно з періодом 2015–2020 років, ґрунтового реформування системи оплати праці так і не відбулося, що зумовило появу глибокої диспропорції між високою вартістю життя та низькою ціною праці. Заробітна плата більшості працюючих осіб не виконує стимулюючої, мотиваційної та відтворювальної функцій. Так, у грудні 2020 р. середній розмір заробітної плати по Україні становив 14 179 грн (лише у 2,77 раза більше фактичного розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб з урахуванням обов'язкових платежів, у 6,47 раза – законодавчо встановленого рівня прожиткового мінімуму, у 2,83 раза – мінімальної заробітної плати) [10].

При цьому у сферах прямого й безпосереднього впливу держави – бюджетних галузях освіти, науки, культури, охорони здоров'я, надання соціальної допомоги тощо, де переважна більшість штатних працівників є висококваліфікованими спеціалістами з вищою освітою, заробітна плата впродовж багатьох років є значно нижчою за середню в країні. Єдина тарифна сітка розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери базується на заниженому показнику прожиткового мінімуму, наслідком чого є систематична недоплата працівникам бюджетної сфери, порівняно з оплатою праці з аналогічними характеристиками в небюджетній сфері в межах 25–35 %, постійне скорочення співвідношення між заробітною платою працівників низької кваліфікації та професіоналів [9]. Результати численних досліджень аналогічних показників країн Європи свідчать про зворотну тенденцію – працівники, які виробляють суспільні блага й оплачуються з бюджету, як правило, мають більш високу заробітну плату, порівняно з працівниками небюджетного сектора.

Одним із пріоритетних напрямів підвищення рівня оплати праці має бути економічно обґрунтоване запровадження європейських стандартів оцінки вартості робочої сили та створення прямого зв'язку формування заробітної плати з рівнем складності та кваліфікації праці, професійної освіти працівника, економічними результатами господарської діяльності, попитом і пропозицією ринку праці, а також збільшення державних соціальних гарантій у сфері оплати праці, як важливих економічних чинників, що впливають на формування ціни робочої сили, продуктивність праці, споживчий попит тощо.

Важливим економічним аспектом матеріального становища працюючого населення є стан виплати заробітної плати. Затримки з виплати заробітної плати ставлять під загрозу економічний стан домогосподарств і поряд із низьким рівнем оплати праці є однією з основних причин поширення бідності серед працюючого населення. За даними Держстату України, загальна сума заборгованості з оплати праці станом на 1 березня 2021 р. становила 3213,88 млн грн, що становить 3,5 % фонду оплати праці за лютий 2021 р. Сума боргу на підприємствах, які припинили подавати звіти упродовж 2019–2020 років, на 1 березня 2021 р. становила 165,8 млн грн. Кількість працівників, яким не виплачено зарплату – 158 тис. осіб із середньою сумою боргу на одного працівника 20 346 грн (максимум – 29 879 грн (наукові

дослідження та розробки), мінімум – 4324 грн (діяльність у сфері творчості, мистецтва і розваг) [4].

Також про масштаби бідності в Україні можуть свідчити індикатори т. зв. суб'єктивної бідності, що визначається на підставі самооцінки матеріального рівня домогосподарствами. За результатами соціологічного дослідження Інституту соціології НАН України, частка населення, що оцінює свій матеріальний стан як «повний достаток», становить усього 0,6 % опитаних, при цьому в 4 % опитаних не вистачає продуктів харчування, а в 30,2 % опитаних коштів вистачає лише на продукти харчування. На запитання про те, яких соціальних благ не вистачає, 24 % відповіли – можливості купувати необхідні продукти, 50,1 % – можливості проводити повноцінну відпустку, 39,8 % – підходящої роботи [7]. Соціологи відзначають, що відповіді на ці запитання протягом останнього десятиріччя не засвідчують значного покращення рівня життя населення.

Питання подолання бідності у світі залишається першочерговим і сьогодні, воно регламентується Європейською соціальною хартією, а також Цілями сталого розвитку, схваленими на саміті ООН на період із 2015 до 2030 року, відповідно, це питання актуалізоване і в Україні. У 2015 р. лідери 193 країн світу на саміті ООН із питань сталого розвитку ухвалили 17 глобальних цілей, які дадуть змогу досягти трьох важливих результатів у найближчі 15 років: покінчити з крайньою бідністю, побороти нерівність та несправедливість, зайнятися викликами зміни клімату. Підтримуючи проголошення цих цілей з урахуванням специфіки розвитку України, Президент України видав Указ від 30 вересня 2019 року «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», яким визначено що ЦСР є орієнтирами для розроблення проєктів прогнозованих і програмних документів та проєктів нормативно-правових актів.

На виконання Цілей сталого розвитку та відповідно до Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 р. було затверджено нову Стратегію подолання бідності (далі – Стратегія). На відміну від попередніх подібних документів, при розробці цієї Стратегії було враховано курс на інтеграцію України до ЄС, а також розширено розуміння бідності до немонетарних аспектів і соціального відчуження [12]. До опрацювання проєкту Стратегії були залучені експерти ПРООН, ЮНІСЕФ, МОП.

Стратегія подолання бідності 2016 р. розроблялась у складних соціально-економічних умовах 2014–2015 років, що супроводжувалося погіршенням матеріального становища значної частини населення та новими проявами бідності. На момент опрацювання Стратегії показники бідності досягли пікових значень: якщо у 2014 р. за межею фактичного прожиткового мінімуму перебувало 28,6 % населення України, то у 2015 р. цей показник становив 58,3 % [10]. За таких умов метою Стратегії було визначено поетапне зниження в Україні масштабів бідності, соціального відчуження та запровадження нових механізмів її запобігання.

Основні напрями та завдання реалізації Стратегії було сформовано відповідно до основних видів бідності в Україні: економічної, соціальної та регіональної. Економічна бідність – це бідність працездатних осіб, котрі не можуть власною працею забезпечити прийнятний для певного часу у певному суспільстві рівень благополуччя. Соціальна бідність – це бідність непрацездатних, осіб зі зниженою працездатністю, осіб похилого віку, сімей із дітьми тощо. Регіональна бідність – характеризує розподіл бідності за територіальною ознакою.

З січня 2020 р. було введено в дію нову редакцію Закону України «Про соціальні послуги», який містить низку нововведень, зокрема, визначає організацію роботи з надання соціальних послуг; перелік чинників для виявлення осіб/сімей, які

потребують соціальних послуг; права та обов'язки отримувачів соціальних послуг; завдання надавачів соціальних послуг; визначає перелік базових соціальних послуг; передбачає створення Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг.

Головними показниками зменшення бідності, які повинна досягти Україна, є економічне зростання; призведення мінімального прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати, пенсії до реальних значень; ріст ВВП та індексу людського розвитку; зменшення інфляції, податків, безробіття.

Таким чином, одне зі складних завдань, що стоїть перед українською владою – забезпечення подолання бідності. Під час реалізації прийнятої Стратегії подолання бідності досягнуті конкретні успіхи, але водночас поставлені цілі не реалізовано ні за часом, ні за обсягами, ні за глибиною. До факторів, що ускладнюють вирішення цієї проблеми – незбалансована структура економіки, демографічні чинники, недосконале законодавство тощо. Останніми роками добавилися нові – конфлікт на Південному Сході України, епідемія COVID-19. Важливим чинником при цьому мають стати міжнародні стандарти, зокрема досвід держав Європейського Союзу.

Джерела та література

1. Бідність та рівні можливості. (2020). *Unicef. Ukraine*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/poverty-equal-opportunities>
2. Гусаревич Н. В., Сергієнко О. С., Шевченко Ю. В. (2020). Оцінка стану бідності в Україні та шляхи її подолання. *Економічна наука*. № 1. С. 86–91.
3. Дутчак Оксана. (2018). Білки в колесі глобального виробництва: як живуть ті, хто шийють для світових брендів. Спільне. Commons. URL: <https://commons.com.ua/ru/bilki-v-kolesi-globalnogo-virobnictva/>
4. Звіт про результати аналізу системи загальнообов'язкового державного пенсійного і соціального страхування та соціального захисту населення. (2021). *Рахункова палата*. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2021/15-4_2021/Zvit_15-4_2021.pdf
5. Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету на надання одноразової натуральної допомоги «паунок малюка». (2021). *Рахункова палата*. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2021/10-1_2021/Zvit_10-1_2021.pdf
6. Клевчак Леонід Леонідович. (2018). Шляхи подолання бідності в сучасних глобалізаційних умовах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». С. 9–13.
7. Лібанова Е. М., Макарова О. В., Хмелевська О. М. (2017). *Людський розвиток в Україні: інституційне підєрунтя соціальної відповідальності*: кол. моногр. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. 368 с.
8. Методика комплексної оцінки бідності. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0728-17#Text>
9. Онієнко В. В. (2013). *Ринок праці та соціальний захист населення України: ретроаналіз, проблеми, шляхи вирішення*. Науково-аналітична монографія. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. 456 с.
10. Рекомендації учасників слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів на тему: «Про стан виконання Стратегії подолання бідності» (2021). *Комітет Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів*. URL: <http://komspir.rada.gov.ua/uploads/documents/31578.pdf>
11. Сітнікова Н. П. (2012). Стратегічне планування процесів подолання бідності. *Агросвіт*. № 16.
12. Стратегія подолання бідності. (2016). *Законодавство України. Офіційний вебпортал парламенту України. Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80#n10>.

І. Ю. Ткаченко – студентка 3 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Г. В. Копачинська – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА УКРАЇНУ ТА СУСПІЛЬСТВО

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Проаналізовано вплив пандемії COVID-19 на світову спільноту загалом та Україну зокрема. Виокремлено негативні та позитивні сторони карантинних обмежень. Наголошено на необхідності реформатування роботи економічних й освітніх сфер.

Ключові слова: пандемія, Україна, карантинні обмеження, дистанційна робота, COVID-19.

Tkachenko I. Y., Kopachynska G. V. The Impact of the Covid-19 Pandemic on Ukraine and Society. The impact of the COVID-19 pandemic on the world community in general and Ukraine in particular is analyzed. The negative and positive aspects of quarantine restrictions are highlighted. The need to reformat the work of economic and educational spheres was emphasized.

Key words: pandemic, Ukraine, quarantine restrictions, remote work, COVID-19.

Очевидно, що пандемія COVID-19 вплинула практично на всі сфери життя та діяльності людства. Раптовий спалах захворювання зумовив виникнення світової економічної кризи, шоку у сфері охорони здоров'я та залишив відбиток на соціальній взаємодії між людьми. Країнам довелося залучати невідкладне фінансування з внутрішніх та міжнародних джерел, включаючи екстрену грошову допомогу з боку МВФ та інших міжнародних організацій. Дослідження показали, що перед усіма країнами світу в сучасних умовах пандемії вкрай гостро постали проблеми організації охорони здоров'я та соціально-економічних наслідків ситуації, що складається [3].

2020 рік, початок пандемії коронавірусу, став кризовим, коли уряди гостро відчували необхідність впровадження жорстких карантинних обмежень, що позначилося на настроях та поведінці пересічних жителів. Локдаун змінив життя майже кожного українця – про це кажуть 92 % опитаних респондентів [1].

Активізувалася проблема безробіття, тому й кожен другий українець боявся втратити своє місце роботи. У зв'язку з цим роботодавці переосмислили формат і запровадили дистанційну форму. Реформатування відбулось і в освітній сфері – освітяни були змушені освоювати технології дистанційного навчання, а на сьогодні все більше обговорюється питання змішаної моделі надання освітніх послуг.

З іншого боку, позитивні зміни для України відбулися у сфері розвитку дистанційних технологій та комунікаційного обладнання. У 2020 р. запущено портал державних послуг «Дія» та презентовано концепцію проекту «Держава в смартфоні».

В період пандемії українське суспільство зазнало значних змін. Ситуація навколо викрила складну ментальну проблему, пов'язану з радянським минулим – очікування централізованих рішень та страх відповідальності. Чи не вперше люди

очікували від влади ефективних дій, спрямованих на захист власного життя та здоров'я. Разом із тим, поширилося відсторонене та критичне сприйняття вживаних заходів щодо запобігання поширенню інфекції, аж до протестних настроїв. Суспільство поділилося на дві частини: тих, хто готовий дотримуватися карантинних обмежень, і тих, хто ігнорує небезпеку та вважає її фікцією або навіть використовує епідемічну ситуацію в політичних цілях [4]. Хоча іноді не прораховані рішення та нескоординовані дії центральної чи місцевої влади ставили під сумнів адекватність запропонованих заходів. Це підкреслює низький рівень авторитету та довіри громадян до державних інституцій та необхідність покращення становища.

Запроваджені карантинні обмеження в усіх куточках світу значно вплинули на форми співпраці України з іноземними партнерами: погіршили показники торговельно-економічної діяльності, скоротили перелік нових можливостей, обмежили побудову пріоритетних напрямів міжнародної співпраці та каналів удосконалення політичного діалогу [2]. Попри карантин, Україна активно співпрацює з Європейським Союзом у сфері освіти, науки, залучає інвесторів, об'єднує зусилля в боротьбі проти COVID-19, надає та отримує гуманітарну допомогу.

Серед переваг можна назвати низький рівень інфляції, який дасть старт поступовому економічному зростанню. Експерти та аналітики одноголосно вказують на те, що завдяки цьому вже у 2022 р. можна буде вийти на докарантинний рівень [3].

Пандемія дала змогу проаналізувати здатність України та світу пристосовуватися до різких змін, стратегічно мислити та швидко реагувати на надзвичайні ситуації.

Джерела та література

1. Головні тренди на карантині: що змінилось в поведінці українців. URL: <https://www.eravda.com.ua/publications/2020/04/14/659337/>
2. Зовнішня політика України у 2020. URL: [http://prismua.org/score_cards2020_/](http://prismua.org/score_cards2020/)
3. Стимулювання економіки та подолання наслідків пандемії COVID-19: механізми дії державної влади (у період із березня по листопад 2020 року). Науково-аналітична доповідь. 2021. С. 12–21.
4. Україна після коронакризи – шлях одужання. Наукова доповідь. 2020. С. 150–157.

УДК 37.018.4(477)

Д. А. Конюрьська – студентка 3 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Є. В. Вознюк – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

АКТУАЛЬНІСТЬ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Висвітлено актуальність інклюзивної освіти в Україні. Проаналізовано основну нормативно-правову базу впровадження інклюзивної освіти в Україні, а також залучення міжнародних організацій щодо підтримки інклюзивних освітніх реформ. Наголошено на рівноправності в сфері освіти.

Ключові слова: інклюзивна освіта, рівноправність, особливість розвитку.

Koniurska D. A., Vozniuk Ye. V. Relevance of Inclusive Education in Ukraine. The significance of inclusive education in Ukraine is considered. The main legal framework for the implementation of inclusive education in Ukraine, as well as the involvement of international organizations to support inclusive education reforms are analyzed. Equal rights in the field of education are highlighted.

Key words: inclusive education, equality, the peculiarity of development

Сьогодні досить актуальними є слова американського оратора Роберта Інгерсоля: «Наділіть кожну особу правами, які б хотілося отримати вам». Зокрема ця тема неабияк стосується інклюзивної освіти, створеної для дітей з різними вадами.

Інклюзивна освіта – це найважливіший етап поваги до унікальності будь-якої дитини, утвердження її особливості та неповторності, допомога в її майбутньому житті поряд з іншими. Теперішня громадськість не може існувати без всебічної підтримки різних верств населення, основним фактором якої є ініціативне приєднання усього суспільства до різних видів діяльності, а також шанобливого ставлення до прав і свобод кожної особистості та гарантія їх рівності.

Сьогодні зачаткування інклюзивної освіти все більше поширюється на території нашої держави, оскільки будь-яка дитина має право на освітню підтримку, а також при досягненні шкільного віку – право на навчання у школі, бути прийнятою та залученою до процесу як і з вчителями, так і з ровесниками. Варто зазначити, що інклюзивний порядок створює кращу якість освіти для інклюзивних дітей, а також є найголовнішим чинником у руйнуванні дискримінаційних критеріїв.

Школа створює середовище для того, щоб кожна дитина мала змогу вперше взаємодіяти з навколишнім світом поза своєю сім'єю, тим самим розвиваючи суспільні стосунки. Досить вагомим фактором є спільне навчання та спілкування учнів із різними здібностями та різними можливостями, саме тоді зароджується зростання підтримки, дружби та взаєморозуміння. Проводячи аналіз цієї теми ми побачили, що навчання інклюзивних дітей поруч із простими школярами дало поштовх позитивним зрушенням, змінам у життєдіяльності першозазначених дітей.

З огляду на це, забезпечення однакового доступу до якісної освіти громадян із особливостями розвитку є одним із пріоритетних напрямів утвердження нової системи цінностей в освітній політиці України [1]. Окреслюючи актуальні проблеми сучасного нормативно-правового забезпечення запровадження освіти дітей з особливими потребами, визначимо з-поміж інших, й такі як необхідність узгодження вітчизняного законодавства у цій сфері з міжнародним, вироблення дотичних позицій у тлумаченні базових понять, що є в обігу в означеній сфері. Також варто вказати, що вперше інклюзія була підтримана Всесвітньою декларацією прав людини у 1948 р. й знайшла відображення у всіх міжнародних документах у сфері освіти. Так, відлік витоків міжнародних законодавчих норм щодо прав дитини можна розпочати з Декларації прав дитини (1959 р.), Конвенції ООН «Про боротьбу з дискримінацією у галузі освіти» (1960 р.), Конвенції ООН «Про права дитини» (1989 р.). Більш сучасними документами є Конвенція ООН «Про права інвалідів» (2006 р.), Декларація ООН «Про права корінних народів» (2007 р.) [2].

Основними міжнародними організаціями, які впливають на політику у сфері інклюзивної освіти є Організація Економічної Співпраці та Розвитку (ОЕСР), а також Організація Об'єднаних Націй (ООН) ЮНЕСКО. Варто наголосити, що українська держава також взяла на себе відповідальність виконання умов щодо здобуття відповідної освіти особам з особливими освітніми потребами, а також узагальнила підписання закону щодо принципів інклюзивної освіти.

Основоположними факторами втілення інклюзивної освіти в Україні є низка державних нормативно-правових та міжнародних документів:

1. Декларація прав людини, згідно з якою будь-яка особа має можливість навчатись. Освіта повинна бути безкоштовною, хоча б початкова та загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна та професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного. Батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей.

2. Конвенція ООН про права інвалідів, відповідно з якою держави-учасниці дотримуються усіх заходів для забезпечення повного здійснення дітьми-інвалідами всіх прав людини й основоположних свобод на рівні з іншими дітьми. В усіх діях стосовно дітей-інвалідів першочергова увага приділяється вищим інтересам дитини.

3. Саламанкська декларація про підтримку дітей з особливими потребами (прийнята Всесвітньою конференцією з питань освіти осіб з особливими потребами 7–10 червня 1994 р.) [4].

Варто також розглянути перспективу розвитку інклюзивної освіти в Україні, котра передбачатиме насамперед Національні стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2020–2030 роки, а інклюзивна спеціальна освіта повинна буде відповідати міжнародним нормам. Завдяки цьому діти зможуть отримати сприятливі умови для повноцінного рівноправного навчання. Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти втілить у реальність такі плани:

– виявить та якісно оцінить особливі освітні проблеми (ООП) у здобувачів освіти;

– створить умови для навчання у районах або об'єднаних громадах кожній особі відповідно до її ООП;

– підвищить рівень підготовленості педагогічних працівників для задоволення потреб кожного здобувача освіти;

– удосконалив механізми фінансування освіти осіб з ООП;

– забезпечить у закладах освіти умови для здобуття якісної освіти особами з ООП [3].

Отже, доцільність теми інклюзивної освіти в Україні є досить актуальною. Проблеми, з якими стикаються діти з обмеженими можливостями, є докорінно важкими й часто створюють уявний бар'єр між спільним розвитком, спілкуванням та життям, але завдяки формуванню інклюзивної освіти діти отримують величезну можливість розвиватись поруч з іншими однолітками. Інклюзивна освіта передбачає кращу якість навчання для усіх дітей, також завдяки цьому створюються можливості дитини співіснувати з навколишнім світом однолітків за межами родини, що створює потенціал самостійності. Важливу роль у формуванні інклюзивної освіти відіграють міжнародні організації, створивши основоположні стандарти нового спільного навчання. У перспективі розвитку інклюзивних освітніх реформ діти отримають найкращі умови, зокрема створення безпечного інклюзивного середовища для навчання.

Джерела та література

1. Актуальні проблеми інклюзивної освіти. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/Davidenko_17.11.2015_vidguk_Bobricka_V_I.pdf

2. Інклюзивна освіта. URL: <https://osvita-mykolaivka.rada.today/inklyuzyvna-osvita/>

3. Перспектива розвитку інклюзивної освіти до 2030 року. URL: <https://rozvytok-osvity.te.ua/perspektyvy-inklyuzyvnoyi-osvity-do-2030-r/>

4. Цінність інклюзивної освіти. URL: https://www.irf.ua/tsinnist_inklyuzivnoi_osviti/.

Ю. М. Матящук – студент 5 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Н. Н. Коцан – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Р. І. Коцан – доктор політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Досліджуються методи наукових досліджень, способи їх застосування. Аналізується їх імплементація на політичний розвиток держави як одинці міжнародних відносин. Розглядаються способи їх використання для дослідження політичного розвитку країн.

Ключові слова: метод, аналіз, наука, держава, розвиток, застосування.

Matyashchuk Y. M., Kotsan N. N., Kotsan R. I. Methodological Scientific Fundamentals of State Political Development Study. Methods of scientific researches, forms of their application are investigated. Their application to the political development of the state as a unit of international relations is analyzed. Forms of their use are considered.

Key words: method, analysis, science, state, development, application.

Міжнародні відносини як сфера людського співіснування охоплюють політичні, економічні, дипломатичні, культурні та інші зв'язки та взаємовідносини між акторами, які діють на міжнародній арені. Через наявність такої великої кількості суб'єктів та важливість їх взаємовідносин виникає необхідність аналізу цієї сфери з метою визначення тенденцій їх розвитку та взаємовпливу між ними. Для вивчення міжнародних відносин застосовують більшість загальнонаукових методів, проте одночасно з ними використовують і спеціальні методичні підходи, зумовлені тим, що світові політичні процеси мають свою специфіку, відрізняються від політичних процесів, що розгортаються в межах окремих держав. Важливе місце в дослідженні світової політики та міжнародних відносин належить методам інструментального спостереження, зокрема контент-аналізу, аналізу документів, методу спостереження відображення політичної дійсності у мас-медіа. За допомогою вищезазначених методів стає можливою фіксація та спостереження події з подальшим оцінюванням та встановленням причинно-наслідкових зв'язків.

Вибір окремих дослідницьких прийомів під час аналізу міжнародних відносин визначається особливостями поставлених завдань, тому маючи на меті дослідження політичного розвитку держави, звернемо увагу на такі методи, як івент-аналіз, контент-аналіз, аналітичний метод, вивчення документів, когнітивне картування та порівняння.

Івент-аналіз – метод опрацювання публічної інформації, що дає змогу визначати та систематизувати дії у міжнародних відносинах. Тобто будь-яку дію у міжнародному середовищі аналізують за змістовою схемою «хто – як – кого – коли» [1]. Такий метод

передбачає створення доволі значного за обсягом банку даних щодо подій, пов'язаних із міжнародним життям. Під час аналізу міжнародних відносин знаходить своє застосування метод івент-аналізу (аналіз подій), заснований на спостереженні за динамікою подій на міжнародній арені з метою визначення основних тенденцій розвитку політичної ситуації в окремих країнах, регіонах й у світі загалом. Згідно з даними досліджень, за допомогою івент-аналізу можна успішно вивчати міжнародні переговори. У цьому випадку в центрі уваги перебуває динаміка поведінки учасників переговорного процесу, інтенсивність висунування пропозицій, динаміка взаємних поступок тощо.

Метод контент-аналізу застосовується для обробки значного за обсягом, несистематизованого текстового матеріалу. Він особливо корисний у випадках, коли важливі для дослідження категорії, характеризувалися певними повтореннями у досліджуваних документах. Становлення наукового контент-аналізу в його нинішньому вигляді відбулося тоді, коли засоби масової комунікації стали засобами масового впливу на громадську думку. Це сукупність стадій дослідження офіційних інформаційних матеріалів. Серед них виділяють структурування текстів, опрацювання первинного інформаційного масиву за допомогою матричних таблиць та його квантифікацію. Ефективність методу залежить від правильності виокремлення первинних одиниць аналізу (термінів, фраз, змістових блоків) та одиниць виміру (слів, розділів, файлів тощо) [3].

Аналітичний метод полягає у вивченні явищ і процесів міжнародних відносин через поділ їх на окремі елементи з метою вивчення їхніх внутрішніх особливостей, динаміки розвитку та зв'язків між ними. Йдеться про уточнення внутрішньої структури явища та його логічно-наукову інтерпретацію [2]. Для реалізації аналітичного дослідження широко використовуються методичні прийоми: аналогія, порівняння, інтерполяція, групування окремих елементів та структурування.

Вивчення відповідних документів дає досліднику важливу інформацію про зовнішню політику держав та тенденції їх розвитку, про мотиви прийняття зовнішньополітичних рішень у тій чи іншій міжнародній ситуації. Вивчення документів передбачає врахування та аналіз низки офіційних документів (повідомлення прес-служб дипломатичних та військових відомств, інформація про візити державних діячів, статuti міжнародних організацій, декларації та заяви глав держав й урядів) [3]. Проте щодо вивчення актуальних проблем міжнародних відносин, цей метод має низку недоліків. Оскільки частина документів може носити закритий характер у зв'язку з державною таємницею, дослідник, оперуючи тільки відкритими джерелами та не володіючи усією інформацією щодо розгортання подій міжнародної ситуації, може зробити хибний висновок. Окрім цього, на особливу увагу заслуговують письмові, аудіо та телевізійні джерела, які можуть суттєво розширити обсяг інформації, характеристики чи інтерпретації подій.

Метод когнітивного картування пов'язаний із визначенням основних понять, якими оперує особа чи організована група, що приймають рішення, та спрямований на знаходження між цими поняттями причинно-наслідкових зв'язків. Він аналізує ситуацію з погляду тієї чи іншої сторони, що діє у певній ситуації. Результатом такого дослідження може бути представлення її позиції у вигляді блок-схеми або порівняльної таблиці, за якими можна судити про ймовірні взаємодії сторін. Цей метод не можна вважати абсолютно досконалим та адекватним дослідженням реальності, позаяк він не дає відповідного уявлення про рушійні сили, механізми та закономірності дій у сфері міжнародних відносин. Навіть найжорсткіші політики у публічних промовах майже ніколи не використовують зворотів, понять та категорій, що свідчать про їхню нетерпимість, антагоністичність чи прагнення до експансії [2].

Порівняння – це науковий метод пізнання, у процесі якого невідоме (досліджуване) явище, предмети зіставляють із уже відомими, досліджуваними раніше для виявлення загальних ознак або відмінностей між ними. За допомогою цього методу вирішують такі завдання: виявлення причинно-наслідкових зв'язків між явищами; проведення доказів або заперечень; класифікація та систематизація

даних. Залежно від того, що беруть за базу для порівняння, розрізняють кілька його видів. Порівняння, за твердженням американських учених Б. Рассета та Х. Старра, широко використовується у теорії міжнародних відносин із 60-х років ХХ ст., хоча у наукових концепціях він застосовувався ще й до інституалізації теорії міжнародних відносин [1]. Цей метод активно практикують для зіставлення спільного та відмінного окремих явищ і процесів у сфері міжнародних відносин. У міжнародних відносинах порівнюють здебільшого історичні періоди, конкретні ситуації, ті чи інші суспільні структури чи інституції, які беруть участь у них, суспільні настрої тощо.

Отже, дослідження тематики політичного розвитку держави, як і будь-яке наукове дослідження проходить в розрізі застосування безлічі методичних наукових основ, наприклад, івент-аналізу, контент-аналізу, аналітичного методу, вивчення документів, когнітивного картування та порівняння тощо. Лише комплексне використання цих методів дасть змогу отримати повну інформацію про низку важливих питань, пов'язаних із досліджуваною тематикою.

Джерела та література

1. Сардак С. Е. Основи наукових досліджень: навч. посібник. Д.: ДГУ, 2018. 103 с. URL: <https://philpapers.org/archive/SAR-126.pdf>
2. Специфічні особливості теоретичного та емпіричного рівнів дослідження. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-2334.html>
3. Сучасні методи досліджень міжнародних відносин. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjPtoKzp7v0AhWVylsKHxKbAEwQFnoECAIQAAQ&url=https%3A%2F%2Fnlvet.com.ua%2Findex.php%2Feconomy%2Farticle%2Fdownload%2F3141%2F3070%2F&usq=AOvVaw2llrnOIDZpA1HAMLsSipFEc>

УДК 338.45:355]-047.37

В. В. Прокопчук – студент 5 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Н. Н. Коцан – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ДЕРЖАВИ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Досліджуються методи наукового дослідження, придатні для детального вивчення розвитку оборонно-промислового комплексу. Розглядаються способи та шляхи їх використання.

Ключові слова: метод, аналіз, наука, оборонно-промисловий комплекс, розвиток, застосування.

Prokopchuk V. V., Kotsan N. N. Methodological Basis of Study of Development of the Defense and Industrial Complex of the State. Methods of scientific research suitable for a detailed study of the development of the defense-industrial complex are studied. Methods and ways of their use are considered.

Key words: method, analysis, science, defense-industrial complex, development, application.

Військово-промисловий комплекс є складною системою та являє собою сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних промислових підприємств, науково-дослідних центрів, підрозділів збройних сил та державних установ й організацій, які забезпечують військові потреби держави, виготовляють озброєння й усе необхідне для їхнього виробництва. Через наявність такої великої кількості елементів та важливість їх взаємовідносин виникає необхідність аналізу цієї сфери з метою визначення тенденцій їх розвитку та функціонування. Для вивчення розвитку оборонно-промислового комплексу застосовують більшість загальнонаукових методів, проте одночасно з ними використовують і спеціальні методичні підходи, зумовлені тим, що розвиток оборонно-промислового комплексу має свою специфіку. Важливе місце в дослідженні військово-промислового комплексу належить методам інструментального спостереження, зокрема контент-аналізу, аналізу документів. За допомогою вищезазначених методів стає можливим детальне дослідження, з подальшим оцінюванням та встановленням причинно-наслідкових зв'язків.

Вибір окремих дослідницьких прийомів та комплексне використання загальнонаукових та спеціальних методів дає змогу проаналізувати методичні основи дослідження розвитку оборонно-промислового комплексу держави, дослідити особливості впливу різних факторів, визначити вплив цієї діяльності на державну, регіональну та світову політику та здійснити порівняльний аналіз діяльності у цій галузі.

Вибір окремих дослідницьких прийомів при аналізі розвитку оборонно-промислового комплексу визначається особливостями поставлених завдань, тому, маючи на меті дослідження розвитку оборонно-промислового комплексу держави, звернемо увагу на такі методи, як івент-аналіз, контент-аналіз, історичний метод, метод узагальнення, систематизації, когнітивне картування та порівняння.

Історичний метод дає змогу досліджувати виникнення, формування та розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх і зовнішніх зв'язків, закономірностей і розбіжностей [4]. Використання цього методу дає змогу встановити часові рамки існування, еволюційний розвиток та встановити рушійні події, що призвели до абсолютних змін.

Метод узагальнення дає змогу краще виокремити результати дослідження. Характеризуючи галузь промисловості чи явище, виокремлюються лише суттєві властивості, через які можна розкрити її сутність і закономірності розвитку [1].

Метод порівняння дає змогу виявити спільні та відмінні риси певних подій, процесів, змін у розвитку та реакції на них суспільства на різних етапах розвитку, відобразити певну динаміку [2].

Метод систематизації використовується для класифікації досліджуваного матеріалу та його систематизування.

Метод когнітивного картування – це метод прикладного аналізу у сфері міжнародної політики, спрямований на виявлення того, яким чином політичний діяч сприймає певну політичну проблему, а також встановлення його ймовірнісної реакції на розвиток подій. Може бути використаний під час аналізу політики у сфері оборонної промисловості.

Контент-аналіз допомагає здійснити інтерпретацію змісту інформації через кількісні показники. За допомогою цього методу досліджують певні поняття, одиниці аналізу й виявлення частоти їх вживання протягом викладу загального змісту роботи [3]. За допомогою цього методу стає можливим проаналізувати та вивчити офіційно-інформаційні матеріали, пов'язані з об'єктом і предметом дослідження.

Метод івент-аналізу дає змогу охарактеризувати ту чи іншу подію у суспільно-політичному житті регіону, країни, організації (наприклад реакція ЗМІ, населення, світового співтовариства на заяви політиків, підписання договорів, угод). Він відображає певну реакцію суб'єкта на якісь дії чи ситуацію, які мали місце в певний період часу [4]. Під час аналізу державної політики знаходить своє застосування

метод івент-аналізу (аналіз подій), заснований на спостереженні за динамікою подій на політичній арені з метою визначення основних тенденцій розвитку оборонно-промислового комплексу в окремих країнах, регіонах й у світі загалом.

Отже, дослідження розвитку оборонно-промислового комплексу, як і будь-яке наукове дослідження, вимагає застосування низки методів, основними серед яких є історичний, порівняльний, метод картування, систематизації, узагальнення, контент-аналіз та івент-аналіз. Лише комбіноване використання цих методів дає змогу повноцінно розкрити цю тему.

Джерела та література

1. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: навч. посіб. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. 260 с.

2. Зацерковний В. І., Тішаєв І. В., Демидов В. К. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с

3. Методи дослідження. URL: <https://studfile.net/preview/4193792/>

4. Наукове дослідження: методи та методологія. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14098/>.

ДЕМОГРАФІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 911.372.4:711.45(477)

І. В. Гукалова – доктор географічних наук, провідний науковий співробітник відділу суспільної географії Інституту географії НАН України

ІНКЛЮЗИВНИЙ ВЕКТОР МІСЬКИХ ПРАКТИК: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Роботу виконано у відділі суспільної географії ІГ НАНУ

Розглянуто актуальні завдання й окремі практики щодо формування доступного міського середовища у зв'язку із виконанням Цілей сталого розвитку та парадигмою інтегрованого розвитку міського простору. Наголошено на зростаючій актуальності питання соціальної, фізичної, цифрової безбар'єрності в Україні.

Ключові слова: інклюзивність, місто, міський простір, сталий (збалансований) розвиток.

Gukalova I. V. Inclusive Vector of Urban Practices: Problems and Prospects. Actual tasks and some practices concerning formation of accessible urban environment in connection with performance of the Sustainable Development Goals and a paradigm of integrated urban development are considered. Growing urgency of the issue of social, physical and digital barriers in Ukraine is emphasized.

Key words: inclusiveness, city, urban space, sustainable development.

Ґрунтуючись на підході «не залишати нікого осторонь», Порядок денний сталого розвитку до 2030 р. підкреслює цілісний підхід до досягнення сталого розвитку для всіх. Посилання на проблеми інклюзивного розвитку містяться в різних цілях сталого розвитку, зокрема в тих, що пов'язані з освітою, економічним зростанням і зайнятістю, подоланням нерівності, розвитком міст і громад, а також зі збором даних та їх моніторингом (рис. 1).

Особливої уваги потребує Ціль 11, яка спрямована на забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів. Ця ціль, як і «Нова програма розвитку міст» (Хабітат III, 2016 р.), пріоритезує «стале та інклюзивне процвітання міст та можливості для всіх», маючи на увазі у т. ч. підтримку «безпечних, інклюзивних, доступних, зелених та якісних громадських просторів, що посилюють соціальну взаємодію, сприяють соціальній згуртованості, визнанню реальних потреб осіб, що перебувають у вразливих ситуаціях» [2].

Концепція інклюзії (й навпаки – соціальної ізоляції) з позицій збалансованого розвитку людського була обґрунтована А. Сенном [3]. Вона поширюється на здатність жити повноцінним життям безвідносно до стану доходів, здоров'я, етнічної приналежності, поточного статусу людини. Теоретичною основою досліджень прав на міський простір виступають уявлення про «виробництво простору» А. Лефевра, згідно з якими мешканцям має належати пріоритетне право участі у прийнятті стратегічних рішень про міський розвиток, а також право фізичної присутності та повноцінного використання міського простору [4].

Рис. 1. Цілі сталого розвитку з посиланням на проблеми інклюзивного розвитку України. Побудовано з використанням [1].

Немає сумнівів у тому, що середовище міст, окрім основної функції соціально-економічного та культурно-політичного простору, має виконувати функцію подолання нерівності, бар'єрів і забезпечення реалізації прав і свобод міських жителів, у т. ч. з особливими потребами. У цьому сенсі, інклюзивний міський розвиток, по суті, об'єднує два поняття – «інклюзія» й «доступність». Перше відноситься до змін відносин між людьми в бік позитивного відношення до людей з особливими потребами та обмеженими можливостями, а друге – акцентує на зміні середовища міста та його інфраструктури. Доступність публічних просторів і транспортної інфраструктури, дотримання принципів «екологічної дружності», можливості реалізації соціальних, економічних, культурних потреб, врахування інтересів громади, бізнесу, інвесторів – усі ці положення мають бути інтегровані при розробці та реалізації планів та стратегій управління містом. У цьому контексті українські та інші постсоціалістичні міста є досить цікавими об'єктами дослідження. Їх розбудова у радянський період значною мірою враховувала соціальні орієнтири (помірна щільність та висотність забудови, зелені зони, об'єкти соціальної інфраструктури, дитячі та спортивні майданчики тощо). Проте помітним недоліком таких планувальних підходів було ігнорування інтересів осіб з інвалідністю і маломобільних груп населення, невідповідність викликам «стиснення» міського простору, підвищення конфліктованості тощо. Очевидно, що під впливом міжнародної й європейської політик у сфері збалансованого розвитку та відповідних змін у національному законодавстві увага до забезпечення інклюзивності як ознаки міста з «людським обличчям», зростатиме.

Досвід розвинених країн давно засвідчив неефективність пасивної державної політики у сфері соціального захисту громадян з особливими потребами, яка формується на основі компенсаційних фінансових витрат. Соціальна підтримка інвалідів та інших незахищених верств населення спрямована на створення доступного середовища існування [5]. Орієнтація на розробку інклюзивної міської політики, розвиток інклюзивної практики та створення інклюзивної культури є дуже актуальними напрямками для країн ЄС, де близько 100 млн осіб мають ту чи іншу форму інвалідності – а це більше п'ятої частини населення ЄС [6]. Оскільки населення продовжує старіти, доступність простору буде залишатися однією з нагальних проблем. Із 2010 р. Європейською Комісією й Європейським Форумом інвалідів проводиться щорічний конкурс «Доступне місто» (Access City Award), за результатами якого преміями відзначаються міста із населенням більшим, ніж 50 тис. осіб, які доклали найбільших зусиль в організації рівного доступу до «міських»

ресурсів і простору. За умовами конкурсу, міста оцінюються за рівнем поліпшення житлових будинків і публічних просторів, доступністю транспорту та громадських послуг. Із 2011 р. переможцями були послідовно: Авіла (Іспанія), Зальцбург (Австрія), Берлін (Німеччина), Гетеборг (Швеція), Бурос (Швеція), Мілан (Італія), Честер (Великобританія), Ліон (Франція), Бреда (Нідерланди), Варшава (Польща), Єнчепінг (Швеція). Є дві чіткі риси, які характеризують кожне з названих міст. Перший – це тверде та стійке політичне зобов'язання забезпечити доступність середовища проживання. Другий – це реальне залучення міста та організацій інвалідів та людей похилого віку до встановлення пріоритетів розвитку міського простору та контролю за виконанням (партисипативність). Поширеними стереотипами щодо політики безбар'єрності є те, що належні заходи її забезпечення можуть реалізовуватися або у заможних державах, або у відносно низькоурбанізованих містах, де є вільний фізичний простір для реконструкції/побудови нової інфраструктури, адаптованої для потреб широкого кола осіб. Так, у 2020 р. перше місце та нагороду ЄС «Доступне місто» здобула Варшава – постсоціалістичне місто-мільйонник, яке за наявності відповідної політичної волі, реалістичної стратегії, фінансових та організаційних ресурсів виявилось спроможним втілити передові практики інклюзивності [7].

В українських містах існує комплекс викликів, пов'язаний із наявністю численних фізичних (а також економічних та інших) бар'єрів доступу до публічних просторів міст, отримання різноманітних послуг, використання громадського транспорту й транспортної інфраструктури тощо. Відзначимо, що суб'єктами інклюзивного міста слід вважати всіх без виключення його мешканців, які за відсутності інвалідності або фізичних обмежень, можуть, у певні періоди свого життя, відчувати труднощі з самостійним пересуванням містом, а відтак потребують доступної та зручної інфраструктури.

Вивчення потреб та інтересів найбільш вразливих категорій населення (маломобільних груп: осіб з інвалідністю, осіб похилого віку, дітей, яких в Україні разом більше третини населення), їх залучення до ухвалення рішень, визначення програм поліпшення публічного простору та оцінки чинних програм повільно, але здійснюється на різних рівнях. Є багато прикладів розвитку інфраструктури в контексті універсального дизайну, трансформації громадського транспорту, зміни стандартів доріг і громадських будівель, проте більшість із них є безсистемними, фрагментарними. Навіть у столиці України, за статистикою, 50 % людей, через недосконале фізичне середовище, не мають абсолютної мобільності [8].

З 2019 р. громадська організація «Доступно.УА» започаткувала проєкт «Рейтинг доступності українських міст «Тостер», за підтримки Фонду прав людини Посольства Королівства Нідерланди в Україні. За розробленою методологією перевірки, що базується на державних будівельних нормах, дослідники перевіряли міста переважно з населенням до 350 тис. мешканців [9]. Перевірка відбувалась у радіусі 500 м від точки, що вважається центром міста (зазвичай це міська рада), і перевірялася міська інфраструктура (наземні переходи, тротуари, велодоріжки), важливі локації (центри надання адміністративних послуг, центральні лікарні, аптеки, заклади громадського харчування, кінотеатри, відділення Укрпошти та банків тощо), громадський транспорт. Станом на середину 2020 р. рейтинг охоплював 13 міст України, які очолив Чернігів із загальним рівнем доступності в 19,46 % [10]. За ним розташувалися послідовно: Вінниця (16,15 %), Черкаси (16,02 %), Рівне (15,79 %), Житомир (15,38 %), Суми (14,75 %), Полтава (14,48 %), Чернівці (10,32 %), Івано-Франківськ (9,70 %), Кам'янець-Подільський (6,38 %), Тернопіль (6,38 %), Миколаїв (6,17 %) і Херсон (5,59 %). Кожне з міст мало свої переваги у розбудові тієї чи іншої складової інклюзивності. Зокрема, Івано-Франківськ має порівняно високі здобутки у розбудові зручного громадського транспорту, Вінниця виділяється доступністю аптек, Чернігів має високий рівень доступності ЦНАПів тощо. А ось Херсон посів останнє місце за різними критеріями оцінки (доступність перехресть та переходів, ЦНАПу,

велодоріжки). Перевірка окремих локацій міст згодом перетворилися на карту їх доступності [11], фахівцями було запущено мобільні додатки TosMap на платформах Android та iOS, який допомагатиме людям із числа маломобільних груп знайти зручну для них локацію та прокласти маршрут до неї. На карту вже нанесено 23 українських міста, вона включає кілька типів локацій:

- розважальні та бізнесові локації: кафе, ресторани, кінотеатри, банки, аптеки;
- адміністративні: міські ради, обласні державні адміністрації, суди, центри надання адміністративних послуг;
- публічні простори: музеї, парки, бібліотеки.

Локальні особливості інклюзивності міського розвитку значною мірою залежать від рамкових умов інтегрованого розвитку міст, який передбачає одночасне й справедливе врахування потреб та інтересів, релевантних для міста та його мешканців. Наприклад, досвід досліджень окремих районів столиці на предмет доступності простору показав наявність суттєвих «рамкових» переваг Києва над іншими містами України в плані широти та кількості цільових стратегій розвитку й програм, якими охоплені дотичні до проблем інклюзивності сфери містобудівної, екологічної, культурно-просвітницької, транспортно-інфраструктурної діяльності, солідний бюджет міста та наявність потенційних інвесторів проєктів міського розвитку, громадських, науково-дослідних і міжнародних організацій, що опікуються питаннями розвитку простору й упроваджують європейські практики інклюзивності. Наприклад, проведене у 2020 р. опитування мешканців Русанівки – відомого лівобережного компактного та доволі зеленого мікрорайону Києва, який активно оновлюється в останні роки – показав помірну задоволеність мешканців щодо забезпеченості закладами громадської торгівлі та харчування, середньої та дошкільної освіти, пішохідної доступності парків, скверів (77 % респондентів), дитячих (56 %) і спортивних (48 %) майданчиків, а також наземних пішохідних переходів, світлофорів, освітлення, доступності та благоустрою зупинок громадського транспорту. Водночас, 68 % мешканців негативно оцінили відсутність транслітерації шрифтом Брайля, майже 35 % респондентів відзначили відсутність звукових сигналів на пішохідних переходах, 30 % – майже повну відсутність пандусів (10°). Найгірше були оцінені показники розвитку соціальної інфраструктури, особливо в плані наявності громадських вбиралень, у т. ч. для осіб з інвалідністю, дефіциту паркінгів, у т. ч. для осіб з обмеженими фізичними можливостями, відсутність зон для виходу домашніх тварин тощо [12]. Останні проблеми є характерними для більшості мікрорайонів столиці, а також інших великих міст України. Негативними характерними рисами центральних зон багатьох міст стає замкненість багатьох дворів і публічних просторів, несанкціоноване огороження парканами та режимність, відсутність публічної інфраструктури (лавок, майданчиків для ігор тощо). Наприклад, мільйонне місто Одеса має в центральних районах одне місце для сидіння на 5,8 тис. м² (для порівняння: у центрі Стокгольму одне місце на 800 м², у Копенгагені – на 830 м²). З іншого боку, незадовільний рівень інклюзії пішохідних просторів у центрі Одеси компенсується наявністю інклюзивного пляжу для інвалідів, обладнаного пандусами та з'їздом до моря, наявністю закладеної ще у 1970-ті рр. «Трасою здоров'я», по якій наразі дозволено рух електромобілів та велосипедів [13].

Інклюзивна культура міського співтовариства не народжується відразу, але вона формується через практики створення доступного середовища буття для різних верств населення, через моделі партисипативного міського планування, формати «розумних» міст, концепти мобільності тощо. Нові ДБН України 2018 р. мають важливий пункт інклюзивності, але триває робота щодо внесення до них нових потрібних змін. Нагальним завданням є картографування доступності міст, тим більше, що перші ініціативи в окремих містах вже реалізовані.

Джерела та література

1. Врахування питань інвалідності: Цілі сталого розвитку (2019). URL: <https://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/Disability2.pdf>
2. New Urban Agenda. United Nations. 2017. URL: <https://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-Ukrainian.pdf>
3. Sen A. (2000) Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny, Social Development Paper 1, Manila: Office of Environment and Social Development, Asian Development Bank. URL: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/29778/social-exclusion.pdf>
4. Лефевр А. Производство пространства / пер. с франц. И. Стаф. – М.: Strelka Press, 2015. 432 с.
5. Кравченко М. В. Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів в Україні. *Державне управління: теорія та практика*. 2010. № 2. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10kmvziu.pdf>
6. Access City Award 2021: Examples of best practice in making EU cities more accessible making EU cities more accessible. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/cdbbd822-be90-11eb-a925-01aa75ed71a1/language-en>
7. Створення безбар'єрного середовища та соціальна інклюзія: світовий досвід для України: аналіт. доп. [Зубченко С. О., Каплан Ю. Б., Тищенко Ю. А.]. Київ: НІСД, 2020. – 24 с.
8. Універсальний Дизайн: будівлі мають бути зручними для кінцевого споживача. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2014/09/23/- .html>
9. Щебетюк Д. Доступність українських міст: хто на вершині? URL: https://24tv.ua/dostupnist-ukrayinskih-mist-hto-vershini-novini-sumi_n1380651
10. Чернігів очолив рейтинг доступних міст України. URL: <https://zmina.info/news/chernigiv-ocholyv-rejtyng-dostupnyh-mist-ukrayiny/>
11. Мапа доступності. URL: <https://map.dostupno.ua/map/>
12. Маруняк Є. О., Лісовський С. А., Покляцький С. А., Мозговий А. А., Петровська А. О., Румянцева М. В. Розвиток столичного міста крізь призму інклюзивності (на прикладі м. Києва). *Український географічний журнал*. 2021. № 1 (113). С. 25–33.
13. Третя частина Центру Одеси: дослідження та концепція розвитку публічного простору. *Агенти змін*. Липень 2018. URL: cdn.a3.kyiv.ua.

УДК 910.112

І. М. Дудник – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного туризму та країнознавства Національного авіаційного університету (м. Київ)

КОНЦЕПЦІЯ ТУРИСТИЧНО-ГЕОГРАФІЧНОЇ СИСТЕМИ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ЗАСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

Роботу виконано на кафедрі міжнародного туризму та країнознавства НАУ (м. Київ)

Розглядаються гносеологічні проблеми географічного відображення туризму як системного утворення. Обґрунтовується теоретична модель туристично-географічної системи як об'єкту дослідження.

Ключові слова: суспільно-географічна система, туризм, туристично-географічна система.

Dudnik I. M. Concept of Tourist-Geographical System as Methodological Means of Research of Regional Tourism Development. Epistemological problems of geographical representation of tourism as a systemic formation are considered. The theoretical model of the tourist-geographical system as an object of research is substantiated.

Key words: socio-geographical system, tourism, tourist-geographical system.

У науковому дослідженні туризму, як надзвичайно складного та різноякісного феномену сучасності, жодна окремо взята наука чи навіть група споріднених наук не спроможні з належною адекватністю та з достатньою мірою повноти та всебічності відобразити його як специфічну об'єктно-предметну сферу виключно на засадах власної теорії та методології. Представники різноманітних наукових дисциплін намагаються знайти своє «поле інтересів» у вивченні туризму, при цьому далеко не завжди піклуючись про ретельне окреслення та достатнє методологічне обґрунтування своєї специфічної предметної сфери як із позицій власних парадигм, так із позицій об'єднуючої загальнонаукової (філософської) методології. Саме така наукова «всеядність», нерозбірливість та методологічна некоректність стали однією з причин помітної теоретичної неузгодженості та суперечливості у відображенні туризму представниками різних наук, а також певної плутанини головних категорій та понять у наукових публікаціях та підручниках (навчальних посібниках).

Своє вагоме слово у вирішенні такого роду методологічних колізій туризмознавства має сказати суспільна географія, яка володіє потужною теоретичною базою досліджень геопросторових аспектів суспільно-природної взаємодії та відповідним арсеналом методів. Однак, попри такі передумови нині фактично відсутня цілісна концептуальна суспільно-географічна інтерпретація туризму як системного явища, яка базувалася на загальносистемних принципах та акцентувала б на географічній якості процесів та явищ туризму.

Питаннями відображення сутності, складу, функцій, специфіки туризму займаються науковці різного фаху, які одностайні в тому, що туризм доцільно розглядати як системне утворення на основі положень загальної теорії систем. Системна сутність туризму як різноякісного за своєю внутрішнім змістом соціоприродного явища вимагає адекватних міждисциплінарних зусиль найрізноманітніших за своєю предметною сферою наук: географії, історії, філософії, економіки, екології, соціології, психології, права тощо. Зокрема, М. Скарпіно аналізує понад три десятки представлених у літературі найрізноманітніших системних моделей туризму, які є очевидним підтвердженням різноякісного змісту феномену туризму та відповідною до цього змісту багатоаспектності його предметної сутності [5].

В нинішніх умовах теоретичне й практично-прикладне значення географічних досліджень туризму має суттєво змінитись, оскільки вони традиційно зосереджувалися на вивченні галузевих аспектів туризму, потерпали вадами описовості, не піднімаючись, зазвичай, до рівня належних теоретико-методологічних узагальнень. Безумовно, вони мають певне пізнавальне та конкретно-методичне значення, що однак не вирішує багатьох методологічних проблем дослідження туризму з метою ефективного управління його розвитком. Недоліком переважної більшості досліджень, й особливо географічних, є недостатня увага обґрунтуванню сутності та специфіки феномену туризму як складної, функціонально цілісної, й водночас якісно різноманітної за своїм внутрішнім складом географічної системи.

З усією очевидністю та нагальністю перед географією постає наукове завдання, яке полягає в необхідності створення найзагальніших обрисів концептуальної моделі *територіальної туристичної системи*, як часткового вияву суспільно-географічної системи. Вирішення такого завдання потребує дослідити сутність та оцінити системоутворюючі чинники та механізми взаємодії; ізоморфізм та змістовно-ієрархічний зв'язок суспільно-географічних об'єктів; співвідношення та сумісність головних категорій; окреслити місце сфери послуг та сфери туризму в інтегральному об'єкті суспільної географії – суспільно-географічній системі; обґрунтувати найважливіші ознаки та специфічні властивості туристичної системи як інваріантного об'єкта географічної науки.

В науковому дослідженні на основі системного підходу необхідно враховувати два аспекти прояву системних властивостей: онтологічний та гносеологічний.

Стосовно туризму на такому розмежуванні наголошує В. С. Пазенок, стверджуючи, що в філософії туризму насамперед слід виділити її онтологічну частину, тобто вчення про туризм як різновид соціального буття, суспільну реальність, її загальні характеристики (сутнісні, просторові, часові тощо), закономірності прояву та розвитку. Онтологічний вимір туризму, на думку цього вченого, застосовується для характеристики як природного середовища, – «буття туристичної життєдіяльності» (земна поверхня), так і суспільного середовища («живої соціальної матерії»), так і соціальної компоненти [4].

На нашу думку, онтологічний аспект є відображенням об'єктивно існуючої багатоманітної реальності в межах певної території, на якій у результаті прояву закону загального взаємозв'язку формуються складні системні утворення. В таких утвореннях знаходить вияв переважна більшість матеріальних і нематеріальних видів людської діяльності, зокрема й туризм, як специфічний вид діяльності, в якому поєднуються матеріальні та нематеріальні види. Ці утворення, маючи добре виражений геопросторовий характер, володіють лише найбільш загальними системними рисами, які далеко не завжди помітні при їх вивченні з традиційно описових (несистемних) підходів. При розгляді такої сукупності видів людської діяльності та пов'язаних із ними об'єктів, що об'єднуються спільною територією, через призму загальної теорії систем вона постає у вигляді інтегральної (соціо-природно-господарської) системи й може розглядатися як спільний об'єкт (у першому наближенні) багатьох наук.

Гносеологічний аспект, відображаючи, насамперед, предметну сутність та специфіку певної конкретної науки, представляє цю реальну («онтологічну») систему у вигляді певною мірою абстрагованого (ідеалізованого) образу (смыслової моделі) саме з погляду методології та теорії цієї конкретної науки. Тому, наприклад, одна й та ж реальна система гносеологічно буде називатися по різному: екологічна система (екологія), демографічна система (демографія), економічна система (економіка) тощо.

Туризм як об'єкт суспільно-географічного дослідження, на наш погляд, у відповідності до методології цієї науки має уявлятися в найбільш загальному вигляді як територіальна (географічна) система. В нинішніх умовах розвитку суспільної географії дедалі більшої прихильності вчених набуває точка зору про те, що найбільш загальним та в той же час змістовно визначеним об'єктом цієї науки є *суспільно-географічна система* [1].

Під *суспільно-географічною системою* (СГС) слід розуміти закономірний взаємозв'язок різноякісних видів та об'єктів людської діяльності в умовах цілісної території, що функціонально зорієнтовані на забезпечення потреб конкретної спільності людей. У найбільш загальному вигляді суспільно-географічна система є взаємозв'язаною сукупністю різноякісних за своєю субстанційною природою елементів (природних, демографічних, господарських), їх властивостей та відношень, яка в результаті взаємозв'язків утворює нову якість, що виявляється у відносній стійкості, територіальній та функціональній цілісності, структурній організованості, особливому вияві закономірностей розвитку цієї цілісності. СГС зароджується та функціонує в результаті складних процесів геопросторової взаємодії територіальних поєднань природних ресурсів, господарсько-територіальних об'єктів, демогеографічних об'єктів, які розглядаються як її субстанційні підсистеми (компоненти) [2]. Ця взаємодія знаходить вираз у циркулюванні досить великої множини зв'язків (прямих, зворотних, вторинних) між матеріально-речовинними об'єктами-елементами. Специфічною рисою таких зв'язків є їх істотна опосередкованість територією.

Як і будь-який складний (комплексний) об'єкт СГС має достатньо чіткий вияв компонентної, територіальної та управлінської структур. Зокрема, компонентна структура представлена такими складовими частинами, як природно-ресурсна підсистема, матеріально-виробнича або господарська підсистема; підсистема послуг (сфера послуг); демогеографічна підсистема; управлінська підсистема тощо.

У цьому аспекті структури варто звернути увагу на підсистему послуг, бо саме до неї як складова частина належить туризм. Відповідно до усталених класифікацій галузей сфери послуг, з урахуванням характеру виробництва та надання послуг, особливостей їх територіальної організації виділяються такі *спеціалізовані територіальні системи послуг*: територіальні системи торгівлі, територіальні системи побутових послуг, медичних послуг, освіти, рекреаційні системи, фінансових послуг, культури, науки, управління, житлово-комунального господарства тощо. У складі таких систем, у свою чергу, виділяються функціонально глибше спеціалізовані системи (підсистеми) нижчих порядків. Наприклад, у територіальній системі освіти виділяються спеціалізовані територіальні системи шкільної освіти, професійної освіти, спеціальної (середньої) освіти, вищої фахової освіти тощо [2].

Така методологічна логіка приводить до формально очевидного та водночас принципово важливого висновку про наявність у складі територіальної системи послуг спеціалізованої територіальної підсистеми туристичних послуг, яка володіє певною функціональною цілісністю та змістовною відмежованістю, а також специфічною структурою та організацією, що дає всі необхідні підстави для її ідентифікації в якості відносно автономної в онтологічному сенсі системи, що виступає як специфічний об'єкт дослідження. З позицій суспільно-географічної методології таку систему варто означити як туристично-географічну систему, що є цілісною (взаємопов'язаною) сукупністю специфічних елементів туристичного процесу в межах відповідної суспільно-географічної системи.

Застосовуючи викладені вище теоретичні положення та використовуючи ідеї та підходи до системного осмислення туризму, можна запропонувати таку теоретичну модель туристично-географічної системи (ТГС). [3].

1. Територіальна система туристичних послуг (ТСТП) як підсистема інтегральної системи послуг уявляється з географічного погляду як сукупність тісно взаємодіючих різноякісних об'єктів, процесів і явищ туристичної сфери в межах цілісної території.

2. Аналіз співвідношення понять «суспільно-географічна система» та «територіальна система туристичних послуг» свідчить про досить високий ступінь структурного ізоморфізму, тобто вони досить подібні між собою в принципах побудови та організації [6]. Така подібність дає підстави для попередніх припущень про те, що ТСТП можна термінологічно ідентифікувати як *туристично-географічну систему* (ТГС). Оскільки ТСТП є органічною підсистемою суспільно-географічної системи, то саме такий термін найбільш повно відображає її предметно-гносеологічну сутність.

3. ТГС виникає й розвивається в результаті геопросторової взаємодії між елементами туристичної сфери в умовах цілісної території (регіону). В основі такої взаємодії лежать багатоманітні зв'язки, які полягають в обміні людськими (туристичними) потоками, речовиною, енергією та інформацією між елементами в межах цілісної території. Ці зв'язки циркулюють на всіх стадіях туристичного процесу.

4. Зовнішні умови й чинники, які різною мірою детермінують структуру, функції та інші параметри ТГС, виступають у статусі її зовнішнього середовища, головними складниками якого є економічні, соціальні, екологічні, технологічні, політичні явища та процеси. Однак, таке середовище не є хаотичним чи високоентропійним, воно також певною мірою системно організоване [2]. З позицій географії безпосереднім контактним середовищем ТГС є екіпотенціальна до неї інтегральна суспільно-географічна система відповідного ієрархічного рівня.

5. Специфічною особливістю ТГС є територіальність (геопросторовість), яка накладає відбиток на всі аспекти її функціонування та організації: в процесуальному, часовому, структурному, функціональному розумінні. Територіальність, як

специфічна ознака ТГС, має особливе методологічне значення з огляду на такі досить специфічні риси туризму, як [3]:

- тісна прив'язка туристичного продукту до територіальних ресурсів, тобто можливість його створення лише в межах певної конкретної територіальної локації;
- концентрований характер локалізації багатьох видів туристичної діяльності;
- характер виробництва та спосіб споживання більшості туристичних послуг мають тісну територіальну детермінованість, тобто певна туристична послуга може бути спожита тільки в місці її виробництва;
- територіальна відмежованість споживача та виробника туристичних послуг, коли саме споживач «іде до туристичного продукту» на відміну від багатьох інших галузей сфери послуг, де продукт прямує до споживача.

6. Головними одиницями функціонально-компонентної структури ТГС є туристично-ресурсна підсистема, туристично-виробнича підсистема, туристично-інфраструктурна підсистема, загально-інфраструктурна підсистема, туристично-управлінська підсистема. Компонентний склад вказує на якісну неоднорідність ТГС.

7. ТГС має досить розгалужену компонентну ієрархічність (еквіпотенціальність), яка полягає в наявності в її структурі підсистем «другого порядку»: туристично-ресурсна підсистема складається з природно-ресурсної, культурно-ресурсної та соціо-господарсько-ресурсної підсистем; туристично-інфраструктурна – з готельної, харчової, транспортної; загально-інфраструктурна – з підсистем розваг, харчування, інформації, комунального забезпечення, транспорту; туристично-управлінська підсистема – з регіональних (місцевих) органів державної влади, відомчо-галузевих органів центральної влади, підсистеми адміністративно-правових послуг тощо.

7. В територіальній структурі ТГС виділяються два типи утворень: компонентно-територіальні та інтегрально-територіальні підсистеми, обидва з яких мають специфічний вияв на елементарному, місцевому, локальному, регіональному рівнях територіальної ієрархії. Наприклад, є достатні підстави говорити про існування місцевих культурно-пізнавальних систем або локальних систем (підсистем) лікувального туризму або регіональних природно-рекреаційних систем тощо.

Навіть загальний опис теоретичної моделі туристично-географічної системи свідчить про її досить значний науково-пізнавальний та практично-прикладний потенціали. Ця обставина дає підстави принаймі для таких попередніх *висновків та окреслення напрямків наукового пошуку*. По-перше, необхідне глибоке впровадження суспільно-географічної парадигми в дослідження феномену туризму взагалі та геопросторових його виявів зокрема. Ефективність цієї парадигми дає підстави для отримання якісно нових наукових результатів у вивченні туризму.

По-друге, такі результати дадуть підстави дещо по новому побачити цілісну картину геопросторового розвитку туризму та обрати на основі такого бачення більш ефективні управлінські рішення, як з погляду рентабельності підприємницької діяльності, так і з погляду збалансованого (комплексно-пропорційного) розвитку регіону.

Джерела та література

1. Дудник І. М. Вступ до загальної теорії систем: навч. посібник. К.: Кондор, 2009. 205 с.
2. Дудник І. М. Територіальна організація послуг: курс лекцій. Полтава: ПІБ МНТУ, 2002. 100 с.
3. Дудник І. М. Територіальна система туристичних послуг як об'єкт суспільної географії. *Освітньо-професійна підготовка фахівців з туризму / за ред. Г. В. Балабанова*. К.: НАУ, 2016. С. 40–53.
4. Пазенок В. С. Філософія туризму в системі філософського знання. *Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки*. 2010. Вип. 8. С. 7–22.
5. Scarpino M. Tourism System: An Analysis of the Literature For Improved Subnational Development. URL: http://www.tourgune.org/uploads/tiny_mce/filemanager/ConferenciaTourismSystems_SubntilDevpmt_Shelly_072010.pdf.

ТУРИЗМ И РЕГИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ

Работа выполнена на кафедре туризма и страноведения БрГУ им. А. С. Пушкина

Розкрито зв'язки туризму та регіонального розвитку. Виділяються позитивні та негативні ефекти впливу туризму на розвиток регіонів. Наголошується на важливості формування та реалізації спеціальної регіональної туристичної політики при організації туристичної діяльності в регіонах.

Ключові слова: регіональний розвиток, туристичний регіон, регіональна туристична політика.

Artemenko S. V. Tourism and Regional Development. There are links to tourism and regional development. There are positive and negative effects in the flow of tourism to the development of regions. To rebel on the importance of the formulation and implementation of special regional tourism policy in organizing tourism activities in the regions.

Key words: regional development, tourism region, regional tourism policy.

Одним из факторов регионального развития является туризм, в чем состоит одна из его функций. Чаще всего регион определяется по административным критериям для целей государственного администрирования и деятельности органов местного (регионального) самоуправления. Вместе с тем, понятия «административный регион» и «туристический регион» не совпадают абсолютно. Административный регион относится к группе определенных соответствующими критериями регионов, туристический регион может территориально совпадать с таким регионом, а может и включать части территорий нескольких административных регионов.

Региональное развитие туризма может вызвать общий экономический рост. При этом существует необходимость планирования такого развития, при котором бы сохранялись ресурсы и сохранялась пространственная комплементарность. Региональное развитие можно определить как процесс, имеющий целью создание реального и продуктивного региона, конкурентоспособность которого определяется локальным потенциалом и пространственной разнородностью. Развитие туризма в слаборазвитых регионах делает возможным развитие периферии, предотвращает эмиграцию, совершенствование инфраструктуры, а также создает другие эффекты, определяющие благосостояние региона и страны в целом.

Результаты развития туризма могут иметь экономический, социальный, культурный и средовой характер. Каждая из этих категорий может иметь позитивные и негативные последствия.

Главными позитивными эффектами от развития туризма в регионе могут быть:

- увеличение доходов и повышение стандартов жизни населения региона;
- совершенствование структуры хозяйства, рост его в целом и (или) отдельных секторов;
- обеспечение роста бюджетных поступлений и ВВП;

- расширение возможностей создания рабочих мест;
- стимулирование развития транспортной инфраструктуры и получения налоговых поступлений;

- создание возможностей для экономического сотрудничества и др.

Туризм может быть конкурентным преимуществом региона.

Негативные последствия могут состоять в следующем:

- увеличение цен на товары и услуги, землю и жилье;
- возникновение проблем на рынке жилья и продажи земельных участков;
- экспорт доходов неместных собственников;
- чрезмерные объемы строительства туристических объектов;
- увеличение импорта рабочей силы; значительные расходы на дополнительную инфраструктуру;
- риск безработицы в связи с сезонностью туристической деятельности и др.

В целом характер влияний на региональное хозяйство всегда зависит от политики локальных властей.

Не все из перечисленных аспектов влияния туризма на региональное развитие имеют отношение к каждому региону, так как условия, в которых они находятся и ресурсы, которыми они располагают, весьма различны. Несмотря на то, что туризм может предоставить новые, часто значительные, возможности для регионального развития с опорой на региональные ресурсы, одновременно влияние туризма на использование этих ресурсов и организацию хозяйственных систем может негативно отразиться на устойчивом развитии региона.

К наиболее очевидным эффектам влияния туризма на региональное развитие можно отнести результаты деятельности объектов размещения (число туристов и количество их ночлегов, доходы), занятость в туризме, объемы налогов за ночлеги.

В настоящее время экономико-статистическая оценка туристских воздействий ведется в трех основных направлениях:

- оценка экономического влияния;
- оценка социального влияния и взаимодействий туристов и местного населения;
- оценка экологического воздействия туризма.

Наиболее исследованным является первое направление, хотя социальное и экологическое воздействие туризма на устойчивое развитие туристских территорий также является чрезвычайно важным [1].

Создаваемый в туризме продукт, несомненно, является существенным фактором, способствующим развитию региона. Природное, историческое и культурное наследие являются основой для создания аттрактивного и неповторимого регионального туристического продукта. Такой продукт может явиться уникальным торговым предложением региона и стать его визиткой, торговой маркой.

Развитие туризма в регионе влияет на образ региона, формирование которого связано со всеми аспектами его функционирования. Поэтому развитие туризма касается широкого круга субъектов, а не только туристов и отдыхающих.

Региональный туризм следует соответствующим образом продвигать, надлежащим образом должна быть сохранена его уникальность и высокое качество.

Туристическая деятельность в регионе может интенсивно развиваться при наличии в нем соответствующих природных и антропогенных ресурсов. В качестве таких ресурсов чаще всего выступают: природные объекты (типичные для региона и уникальные ландшафты, особенности природных комплексов и др.); феномены традиционной народной культуры (фольклор, народные традиции и обряды, реликтовые объекты материальной народной культуры и пр.); культурные ресурсы (архитектурные объекты, памятники, памятные места и др.); объекты современной

хозяйственной деятельности человека (типичные и уникальные хозяйственные объекты).

В зависимости от характера доступных туристических ресурсов в регионе могут развиваться различные виды туризма, использоваться разные его формы.

Доступность туристических ресурсов способствует развитию туризма и рекреации. Рациональное их использование формирует туристическую привлекательность региона.

Наличие туристических ресурсов не является ни обязательным и ни достаточным условием развития туризма в регионе. Регионы могут располагать значительными туристическими ресурсами, но не являться при этом туристическими регионами. Существуют регионы, имеющие незначительные туристические ресурсы (или не имеющие их вообще), но способные в короткое время стать значительными туристическими дестинациями.

Активизация регионального развития благодаря туристическим ресурсам является также шансом для развития системы гостеприимства – объектов размещения и общественного питания.

Значение туризма для регионального развития вызывает необходимость в формировании и реализации специальной региональной туристической политики.

Региональная туристическая политика – это деятельность, направленная на формирование, определение политических, экономических, социальных и культурных целей развития туризма в регионе, получение разнообразных позитивных эффектов от реализуемой туристической деятельности, стремление удовлетворения общественных потребностей за счет развития туризма и привлечения для этого необходимых средств. Такая политика должна трактоваться как социально-экономическая политика, главными задачами которой являются формирование туристических потоков оптимальных размеров и структуры и координация развития туризма с учетом его функций и разнообразия связей с другими видами деятельности.

Система туристической политики включает:

- субъекты политики – государственные органы и другие публичные учреждения, реализующие политику;
- адресаты политики – туристические предприниматели (индустрия туризма) и их предложения и туристические потребители;
- методы (модель) политики;
- инструменты политики [2].

Таким образом, туризм благодаря своему влиянию на создание рабочих мест и увеличение доходов, стимулирование инвестиций, культурных и экологических знаний, заботе о широко понимаемом социальном здоровье претендует на роль фактора, имеющего огромное значение для развития регионов.

Источники и литература

1. Джанджугазова Е. А. Маркетинг туристских территорий: учебное пособие для вузов. Москва : Изд-во Юрайт, 2021. 208 с.
2. *Ekonomika turystyki i rekreacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011. 410 s.

ПРИНЦИПИ РОЗВИТКУ СЕЛЬБИЩНИХ ТЕРИТОРІЙ МЕТРОПОЛІСНИХ РЕГІОНІВ

Роботу виконано у секторі територіальної організації суспільства Інституту географії НАН України

Обґрунтовано принципи функціонування сельбищних територій великого міста в умовах формування метрополісних регіонів та їх структурно-функціональних компонентів. Звертається увага на важливе значення якості середовища проживання населення. Підкреслена важливість часового фактору.

Ключові слова: сельбищні території, принципи організації, потреба, безпека, комфортність.

Shabashova L. Yu. Principles of Settlement Territories Development of Metropolitan Regions. The principles of functioning of settlement territories of a big city in the conditions of formation of metropolitan regions and their structural and functional components are substantiated. Attention is drawn to the importance of the quality of the living environment of the population. The importance of the time factor is emphasized.

Key words: settlement territories, principles of organization, need, security, comfort.

Актуальність. У контексті завдань європейської інтеграції, становлення інноваційної економіки та постіндустріального розвитку суспільства особливого значення набуває розуміння принципів взаємодії структурно-функціональних компонентів сучасних урбанізаційних утворень – метрополісних регіонів, а також розроблення рекомендацій щодо забезпечення стабільності та підвищення ефективності їх подальшого функціонування.

Базовим структурно-функціональним компонентом метрополісного регіону, як і будь-якого поселення, є сельбищні території. Метрополісний регіон, метрополіс, в своїй основі є поселенням, що за сприятливих умов історичного розвитку, вигідного природно- та суспільно-географічного положення, наявного потенціалу набуває здатності виступати продуцентом та ретранслятором світових технологічних і організаційно-управлінських інновацій, а також здатності консолідації прилеглої території. Постійні процеси суспільних трансформацій, що під впливом глобалізації відбуваються пришвидшеними темпами, потребують своєчасного наукового осмислення з метою розробки ефективних заходів, відповідних рекомендацій і норм.

Метою цієї публікації є висвітлення принципів розвитку сельбищних територій в умовах сучасних процесів розвитку метрополісних регіонів.

Результати дослідження. Дослідження організації життєвого середовища населення великого міста було спрямоване на визначення сучасних принципів, які узгоджуються з розумінням значно вищої цінності людського життя порівняно з будь-якими матеріальними ресурсами, досягненнями, заощадженнями тощо. Принципам епохи індустріалізму було притаманне надання найважливішого значення збільшенню обсягів матеріального виробництва, пришвидшенню темпів виробництва – цим установкам підпорядковувався весь життєвий процес. Зміна індустріальної епохи на постіндустріальну зумовила інший підхід до розуміння людських ресурсів, відповідно, поступово змінилися принципи організації життєдіяльності населення.

У науковому розумінні поняття «принцип» означає норми, переконання, пріоритети, на яких ґрунтується система прийняття рішень, відповідних дій та розробки на їх основі заходів, спрямованих на досягнення визначеної мети. Аналіз впливу суспільних процесів на територіальний розвиток служить основою для обґрунтування принципів, застосування розроблених на їх основі заходів, спрямованих на досягнення визначеної мети.

Сучасний період суспільного розвитку відзначається провідною дією урбанізаційних процесів, що в умовах глобалізації та постіндустріального розвитку призвели до появи відносно нового явища у системі розселення – метрополісних регіонів як особливих територіальних утворень, головною функцією яких є продукування та ретрансляція технологічних й організаційних інновацій світового рівня на прилеглу територію [3].

Особлива роль у функціонально-просторовій структурі поселень, у тому числі метрополісних регіонів, належить сельбищним територіям. Призначення сельбищних територій полягає у забезпеченні базової потреби населення – потреби у наявності місця проживання, розміщення житла, тобто приміщення для постійного або тимчасового перебування.

Населення – носій, головна діюча сила всіх суспільних функцій, у тому числі пов'язаних із розвитком процесів метрополізації. Для виконання цих функцій необхідною умовою є забезпечення розгорнутого спектру потреб населення, що умовно поділяються на базові (спрямовані на підтримку життя людини як біологічного організму) та потреби вищого рівня (пов'язані з реалізацією притаманних лише людині властивостей, цілей, здібностей тощо). У передмові до аналітичної доповіді дослідницького проекту Центру Разумкова «Структурні трансформації у світовій економіці: виклики для України» зазначено, що швидкі та глибокі сучасні перетворення в усіх сферах життя спричинили перехід до якісно нової ери світової економіки, «... в якій людина – не просто фактор виробництва, робоча сила, а головна мета розвитку» [4, с. 3]. Згідно цього твердження, людина є й метою, й рушійною силою суспільних процесів.

Функціонування урбаністичної системи, у тому числі метрополісних регіонів, спрямоване на забезпечення всієї сукупності потреб населення у процесі його життєдіяльності. В постіндустріальний період змінилися підходи та принципи до вирішення проблем, що можуть призвести до зниження рівня й якості життя населення. Найчастіше місто-ядро метрополісу виступає у ролі засновника традицій використання нових методів і принципів просторової організації різних типів функціональних територій.

Сучасне розуміння сельбищної території включає більше, ніж просто проведення позаробочого часу, як це було в індустріальний період. Сельбищні території призначені для виконання базової функції поселень – житлової, що полягає у розміщенні житлових будівель, які є місцем відпочинку, ведення домашнього господарства, процесів виховання дітей, навчання, спілкування. Особливо помітним призначення сельбищних територій для життя стало під час пандемії, коли вся активність була обмежена. Відповідно, гостро відчутною стала необхідність проведення Інтернету для учнів і студентів, що навчалися за дистанційною формою, для службовців, сфера діяльності яких дозволяла виконувати свої обов'язки на віддаленій формі.

Основним принципом організації сельбищних територій є *принцип безпеки*, що стосується багатьох аспектів життя в метрополісі: безпека вдома й на прибудинкових територіях, у поводженні з незнайомцями (створенні умов обмеженого їх доступу на територію житлового комплексу, скляні входні двері до під'їзду з достатнім кутом огляду тощо). Особливої уваги потребує розробка заходів безпеки дітей різних

вікових груп, осіб похилого віку або осіб з обмеженими фізичними можливостями. Останнім часом принципу безпеки життя приділяється посилена увага при проектуванні та облаштуванні територій спільного використання в нових житлових комплексах. З одного боку, дотримання правил сусідства мешканцями будинку та застосування забудовниками якісних сучасних матеріалів і технологій, конструкцій, запобіжних заходів, а, з іншого, мінімізує ризики, що можуть призвести до шкоди добробуту, здоров'ю, навіть життю мешканців.

Питанням безпеки проживання на території новозбудованих житлових комплексів повинна приділятися особлива увага. Двори й «активні» перші поверхи будинків можуть підвищувати рівень безпеки мешканців за рахунок практично повсякчасного «наповнення життям», тому важливим є аспект створення об'єктів, що в різні години протягом дня можуть бути атракціями для мешканців різного віку та соціального складу.

Житлові будинки, що були зведені 30–60 і більше років тому, характеризуються значно меншим рівнем комфорту, не пристосовані до енергоощадження. Позитивним моментом старого житлового фонду можуть бути налагоджені за роки проживання контакти з сусідами. Загалом, житлові райони характеризуються певною інерційністю у втіленні заходів модернізації, що часто пов'язано з дуже обмеженими можливостями мешканців стосовно ремонту, облаштування прибудинкових територій. Індустріалізм приділяв увагу найперше зведенню промислових підприємств, тоді як побутовим об'єктам приділялась увага за принципом «дах над головою». Тому зеленим і громадським прибудинковим територіям приділялася незначна увага, хоча в місцях, де вони все ж були зведені, відбувалися активні процеси спілкування, що підтверджує важливість комунікації та облаштування пристосованих до цього територій.

Висновки. Людина з усіма її особливостями, вміннями, знаннями, потребами, обмеженнями тощо є головною рушійною силою соціально-економічних процесів, спрямованих на покращення якості та підвищення рівня життя, розширення можливостей задоволення різноманітних потреб, серед яких базовою є потреба у житлі, що в постіндустріальну епоху розширяє коло своїх можливих функцій. До основних принципів організації житлової забудови належить принцип безпеки, що може бути застосованим в різних аспектах.

Джерела та література

1. Бойко-Бойчук О. В. Світові тенденції розвитку міст: міжнародний досвід. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej6/txts/07bovmmd.htm>
2. Воротнюк М. Парадигма людської безпеки: теорія та практика. *Людська безпека як імператив сучасної епохи: переніс фокусу з держави на людину*. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07749.pdf>
3. Мельник М. І. Роль метрополізації в організації економічного простору: функціональний аспект. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 2 (100). С. 3–14. URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20132\(100\)/sep20132\(100\)_003_MelnykMI.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20132(100)/sep20132(100)_003_MelnykMI.pdf)
4. Структурні трансформації у світовій економіці: виклики для України. Аналітична доповідь / В. Сіденко (керівник проекту) та ін. Київ: Заповіт, 2017. 182с.

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ МЕТРОПОЛІЙ УКРАЇНИ ТА ЇХ СИСТЕМ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЯК ГЛОБАЛЬНИХ МІСТ

Роботу виконано в ІДСД ім. М. В. Птухи НАНУ

В дослідженні розкриті критерії віднесення міст-метрополій до глобальних. У сфері охорони здоров'я це стосується організації надання високоспеціалізованої медичної допомоги. Обґрунтовані особливості набуття конкурентного потенціалу метрополії на основі відкритості та спеціалізації.

Ключові слова: метрополія, глобальне місто, стратегії, високоспеціалізована медична допомога.

Korniychuk O. O. Strategy for the Development of Metropolities of Ukraine and Their Healthcare Systems as Global Cities. The study reveals the criteria for classifying metropolitan cities as global. In the field of health care, this applies to the organization of highly specialized medical care. The peculiarities of acquiring the competitive potential of the metropolis on the basis of openness and specialization are substantiated.

Key words: metropolis, global city, strategies, highly specialized medical care.

Постановка проблеми. Метрополія як міська агломерація виникає в наслідок територіального злиття великого міста з поселеннями, які розміщені поруч із ним та як агломерації метрополійного ареалу (два міста й більше) [1]. До неї входять міста Київ, Харків, Дніпро, Львів, Одеса, а також міста-кандидати Запоріжжя, Вінниця, Кривий Ріг, Суми, Хмельницький, Ужгород, Черкаси, Житомир, Чернівці, Миколаїв, Полтава, Чернігів та Маріуполь. Слід враховувати, що метрополія формує три зони впливу [2; 3]. До першої в радіусі 15 км відносяться громади міста-метрополії, які надають послуги практично всіх видів медичної допомоги. До другої зони з радіусом до 60 км входить агломерація з єднанням громад у межах району при збереженні їх юридичної самостійності. Кожна громада надає первинну медичну допомогу й входить у госпітальний округ, який спеціалізується на наданні вторинної медичної допомоги. До третьої зони відноситься розвинений урбанізований простір до 300 км який охоплює наданням третинної медичної допомоги також і сусідні області. Сфера охорони здоров'я метрополійного регіону – це система надання медичної допомоги в зонах тяжіння метрополісів, яка після проведення адміністративно-територіальної реформи й реформи органів місцевого самоврядування унеможливить домінування третинної медичної допомоги метрополісу на основі регулювання платежів НСЗУ й забезпечення автономності кожного із видів та закладів надання медичної допомоги.

Інтеграція держави в умовах євроінтеграційних процесів, російсько-української війни, втрати території включно з метрополією м. Донецька, вимагає обґрунтування стратегії створення належного інституційного середовища. В Україні, на відміну від передових країн, відсутнє законодавче та урядове нормативне обґрунтування статусу метрополії та метрополійного регіону. Це має передбачати розбудову на базі м. Києва глобального міста та решти вищевказаних метрополій центрів соціально-економічного тяжіння. Актуальність дослідження пов'язана з необхідністю розробки підходів до обґрунтування стратегії розвитку метрополій України як конкурентних, соціально-економічних центрів, у тому числі у сфері охорони здоров'я. Важливим при

цьому є врахування світового досвіду, потреб розбудови сучасної інфраструктури та програмного забезпечення для опрацювання великих баз даних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обґрунтуванню стратегії розвитку великих міст приділялась увага українськими дослідниками Д. І. Богорадом [2], Ю. І. Пітюренком [3], В. І. Нудельманом [4], та іноземними – Р. Брюне (R. Brunet) [5], П. Тейлором (P. Taylor) [6]. Особливостям стратегій розвитку метрополій та метрополійних процесів присвячені праці М. І. Мельника [7], І. Г. Савчука [8], а із іноземних – Е. Морена [9], А. Росса [10] та ін. Разом із тим, обґрунтуванню стратегії розвитку метрополій та їх систем охорони здоров'я як глобальних міст приділено недостатньо уваги.

Результати дослідження. Державність України потребує створення інституційних умов для перетворення осередків для новацій – м. Києва як глобального міста та метрополій, міст Харкова, Одеси, Дніпра та Львова – як регіональних міст на євроатлантичному просторі та майбутніх метрополій Запоріжжя, Вінниці, Кривого Рогу, Сум, Хмельницького, Ужгорода, Черкас, Житомира, Чернівців, Миколаєва, Полтави, Чернігова та Маріуполя, як центрів соціально-економічного впливу.

Ключовою особливістю цих міст є їх статус інкубаторів економічного зростання, носіїв єднання в Україні й регіонів із зовнішнім світом. Характерним для них є певний рівень успішного переливу робочої сили, фінансів та ідей, самореалізації здібних людей в умовах спеціалізації ринків [10, с. 222]. В умовах євроінтеграції діяльність закладів охорони здоров'я в метрополії має бути спрямована на удосконалення насамперед інфраструктури високоспеціалізованої медичної допомоги.

Місто Київ має досягти статусу глобального міста, як Лондон, Нью-Йорк, Гонконг, Сінгапур, Тель-Авів, Сан-Франциско, Сеул, створивши економіку, яка стане спроможною експортувати прогресивні технології та послуги на світовий ринок [10, с. 223].

Що стосується сфери охорони здоров'я, це насамперед надання діагностичних та послуг третинної медичної допомоги. Мета Харкова, Дніпра, Одеси, Львова, полягає в тому, щоб кожне місто у своїй спеціалізації займало провідне місце у виробництві та наданні тих чи інших послуг. Для Харкова – це авіаційна, танкобудівна та фармацевтична промисловість; Дніпра – космічна галузь та реабілітаційна медицина; Одеси – морські галузі й офтальмологічні послуги; Львів – етнокультурні та реабілітаційні послуги і т.п.

Умовою досягнення високого конкурентного потенціалу метрополії та забезпечення соціального й економічного добробуту є ефективне використання та модернізація інфраструктури міст із використанням аналітичних програм на базі великих баз даних [10, с. 223].

Потребує застосування нових інтелектуальних технологій, які дають змогу уникати витрати часу на спілкування з чиновниками з державних установ, медичним персоналом, надавати пропозиції по самоврядуванню та діяльності закладів охорони здоров'я, й бути почутими, дізнаватися про процес руху міського транспорту, завдяки використанню великих баз даних, і розроблення відповідних додатків [10, с. 223]. Для системи охорони здоров'я – це додаток «Мій сімейний лікар».

Для набуття конкурентного потенціалу метрополіям України необхідно:

- інвестувати в інфраструктуру міст;
- створити та підтримувати великі бази даних та сучасне програмне забезпечення по їх опрацюванню;
- запровадити культуру відкритості й доброзичливості для зовнішнього світу та заохочення до швидкого руху ідей, капіталів, робочої сили, товарів і послуг, умов для швидкого обміну інформацією через особисті зустрічі;
- будівництво високотехнологічних об'єктів – аеропортів та ін.;
- необхідно підтримати економічну відкритість для ведення підприємницької діяльності, що зекономить час і кошти інвесторів;

– запровадити євроатлантичні стандарти політичної відкритості щодо створення сприятливих умов для вільної самореалізації на роботі, відпочинку, у побуті, під час зібрань [10, с. 224].

Що стосується системи охорони здоров'я, то це насамперед:

- надання високоспеціалізованих медичних послуг;
- створення університетських клінік;
- запровадження E-health, телемедицини;

– важлива співпраця Національної служби здоров'я України й місцевої влади, максимальне сприяння розвитку лікарського та пацієнтського самоврядування.

Успіх кожної метрополії має базуватися на існуючій спеціалізації, яка має ґрунтуватися на глибокому опануванні того чи іншого напрямку. Тобто метрополії мають закріпитися як центри спеціалізації згідно конкурентного профілю. За цією спеціалізацією в них протягом кількох десятиліть сконцентрувалися найкращі спеціалісти.

Це потребуватиме комерціалізації зазначеної спеціалізації для притягання із цілого світу перспективних підприємців. Метрополії мають стати центрами інновацій нового покоління [10, с. 213]. Одним із найперспективніших напрямів є комерціалізація геномних розробок, які проводять зазвичай науковці на базі провідних університетів.

Перспективним напрямом нарощування конкурентних спеціалізованих осередків є приведення університетів до статусу провідних дослідницьких установ та створення умов по активній співпраці з українськими науковцями, які здобули високофахову практику в ключових іноземних вишах.

Досить важливим при цьому є динамічне нарощування досвіду інновацій на основі розвиненої культури й їх підтримки. Актуальними є прогностичні підходи щодо перспектив впливу комерціалізації великих даних, з одного боку, та можливу централізацію бізнесів навколо таких зон тяжіння – аналогів як Кремнієва долина. З іншого боку, великі дані можуть активно сприяти впровадженню інновацій у різних районах [10, с. 215].

Україна потребує створення в кожній метрополії високодосконалого спеціалізованого програмного забезпечення для опрацювання великих даних й аналізу для розгортання глобальних стартапів за аналогом «Uber» у галузі транспортних систем. Це стосується успіху у розробленні програм із створення аналітичної платформи [10, с. 218].

Важливим є створення умов для припинення експорту інтелекту та його імпорту у метрополії України. Основним завданням має стати розширення погляду підприємців на великий масив невирішених проблем. Лідерство метрополій має базуватися на великих базах даних, швидких серверах й обчислювальних потужностях [10, с. 213].

Вирішальне значення має залучення висококваліфікованих фахівців, спроможних своєчасно виявляти ключові проблеми та розробляти й впроваджувати сучасні технології. Такі високоспеціалізовані зони доцільно розглядати, як високотехнологічні поля, які доцільно створити у потенційних перспективних місцях із ментальністю населення та досвідом тривалого машинобудування, авіабудування, автомобілебудування, суднобудування, фармацевтичної промисловості й т. д. У зв'язку з цим актуальним є запуск інноваційних хвиль у кожній територіальній громаді на основі реформи по децентралізації [10, с. 221].

Завдання полягає у максимальному сприянні центрів інновацій та комерціалізації результатів їх діяльності. Необхідне максимальне державне сприяння у законодавчому закріпленні статусу метрополії, розвитку сучасного програмного забезпечення та формування й аналізу великих баз даних. Можливо це має бути у формі стартапів, які необхідно впроваджувати.

Висновки. Життєздатність української держави та її системи охорони здоров'я в умовах глобалізації, регіоналізації та війни РФ проти України потребує створення високоспеціалізованих конкурентних полів на базі метрополій, насамперед м. Києва, як потенційного глобального міста, та міст Дніпро, Одеса, Харків, Львів, як кандидатів на цей статус у перспективі.

В зону впливу метрополій мають входити області як України, так і сусідніх країн в радіусі 300 км. Їх конкурентоспроможність має базуватися на комерціалізації вузькоспеціалізованих переваг із використанням великих баз даних та сучасному програмному забезпеченні й просуванні стартапів. У сфері охорони здоров'я це має стосуватися розгортання, надання якісних і доступних високоспеціалізованих медичних послуг, виходячи зі спеціалізації того чи іншого закладу. Стратегія дій має бути затверджена урядом України й законодавчо закріплена нормативними актами. В основу задуму слід передбачити інвестування у структуру метрополії, підтримку та обробку великих баз даних, розгортання у сфері охорони здоров'я технологічно досконалих університетських клінік, E-health та телемедицини, простоту та швидкість вкладання капіталів і трудових ресурсів, запровадження євроатлантичних стандартів, відкритість у системі охорони здоров'я – розвиненість лікарського та пацієнтського самоврядування.

Джерела та література

1. Luttich H. (2010). Metropolitan Regions All Over the EU: Location - Strengths – Weaknesses. Retrieved from. URL: https://books.google.ru/books?id=OqIk5od_oLQC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false
2. Богорад Д. И. Конструктивная география района. Основы районной планировки. Москва: Мысль, 1965. 406 с.
3. Пітюренко Ю. І. Системи розселення і територіальна організація народного господарства. К.: Наук. думка, 1983. 140 с.
4. Нудельман В. І. Київ-2025: Стратегія не Стратегічна. *Дзеркало тижня*. 2016. URL: https://dt.ua/internal/kiyiv-225-strategiya-ne-strategichna-_.html
5. Brunet R. «Європейські» міста (фр. Les Villes «européennes»). – Монпельє-Париж: Datar-Reclus, La Documentation française, 1989. 79 с.
6. The world according to GaWC 2018. URL: <https://www.lboro.ac.uk/gawc/world2018t.html>
7. Мельник М. І. та ін. Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації: монографія. Львів: ДУ «Ін-т регіон. досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України. 2016. 552 с.
8. Савчук І. Г. Поліцентричний розвиток як складова сучасної регіональної політики. *Український географічний журнал*. 2013. № 1. С. 39–45.
9. Морен Е. Шлях. За майбутнє людства; пер. з фр. К.: Ніка-Центр, 2014. 256 с.
10. Росс А. Індустрії майбутнього; пер. з англ. К.: Наш формат, 2017. 320 с.

УДК 339.378.2:379.8(477)

В. В. Бондар – молодший науковий співробітник Інституту географії НАН України

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗМІЩЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНО-РОЗВАЖАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ НАЙБІЛЬШИХ МЕТРОПОЛІСІВ КРАЇНИ

Роботу виконано в секторі територіальної організації суспільства Інституту географії НАН України, м. Київ

Розглядаються питання просторового розвитку та організації багатофункціональних громадських центрів торговельного призначення в межах найбільших метрополісів країни. Здійснено аналіз основних чинників територіального розміщення цих громадських центрів, а

також їх значення та ролі в соціальному житті населення великих міст. Визначено кількісне представництво значних за площею торговельно-розважальних центрів найбільших метрополісів.

Ключові слова: торговельно-розважальний центр, територіальні зони впливу за охопленням населення, спальні мікрорайони міст, соціально-побутові послуги.

Bondar V. V. Analysis of Factors of Territorial Placement of Trade and Entertainment Centers of the Largest Metropolises of the Country. The issues of spatial development and organization of multifunctional public commercial centers within the largest metropolises of the country are considered. An analysis of the main factors of territorial placement of data of public centers, as well as their significance and roles in the social life of the population of large cities. The quantitative representation of large in the area of trade and entertainment centers of the largest metropolises is determined.

Key words: shopping and entertainment center, territorial zones of influence on the coverage of the population, bedrooms microdistricts of cities, social and domestic services.

Враховуючи поступову деградацію розвитку громадських просторів центральних частин великих міст, а також проблеми транспортного й екологічного характеру загалом, торговельно-розважальні центри (ТРЦ) асоціюють себе як об'єкти захищеного комунікаційного простору. Останні є універсальними магазинами або їх комплексами, що зазвичай включають підприємства побутового обслуговування, громадського харчування та розважальні заклади. Початковий етап активізації їх діяльності в країні припадає на 2007–2008 рр., період підвищеного інтересу іноземного капіталу, який сприяв входженню у торговельний сегмент вітчизняного ринку комерційної нерухомості, передусім у столиці та міжрегіональних центрах, провідних світових інвесторів, девелоперів, рітейлорів (Auchan, EM&F, IMAX, Inditex Group (Zara), Multi Development, Praktiker, Stockmann) [4, с. 20–21].

Більшість містян усе частіше обирають саме ТРЦ для відпочинку та проведення вільного часу з родиною чи друзями, приймаючи до уваги функціональне наповнення тут зонами фуд-корту, торгівлі та розваг. Зокрема, кожний третій мешканець Києва у віці від 20 до 30 років бодай кілька разів на місяць відвідував місцеві ТРЦ [2, с. 203].

Саме тому мета нашого дослідження полягає у вивченні особливостей територіального розвитку ТРЦ великих міст країни, як одного з найбільш соціально атрактивних видів публічних просторів міського середовища.

На початку дослідження ми визначили кількісне представництво найбільших ТРЦ країни у розрізі великих міст, використовуючи при цьому критерії Міжнародної ради торговельних центрів (ICSC): наявність централізованого управління, мінімальної кількості лотів під оренду (не менше 20), а також основного якірного орендаря (зазвичай найбільших мережевих продовольчо-господарських супермаркетів або ж гіпермаркетів побутової техніки), що повинен займати не більше 90,0 % усієї площі торговельного центру. Отримані нами результати чітко засвідчили відповідність цим критеріям ТРЦ площею понад 50,0 тис. кв. м (табл. 1), 3/4 серед яких припадає на метролісні центри Києва, Харкова, Одеси та Львова.

Аналізуючи основні чинники територіального розміщення ТРЦ вище зазначених метрополісів, нами було прийнято до уваги особливості розвитку внутрішньоміської розселенської й транспортної мережі, сучасні процеси просторової організації багатопверхового житлового будівництва, використання конкурентних переваг щодо якості надання послуг у боротьбі за потенційного споживача.

Так, значна кількість досліджених ТРЦ площею понад 75,0 тис. кв. м розташовуються в найбільших периферійних спальних мікрорайонах (житлових масивах), що зумовлено нижчими тут цінами на землю та меншою концентрацією різноманітних закладів сфери послуг, порівняно з центральними частинами міст.

Зокрема, в межах житлового масиву Салтівка в Харкові, де проживає близько 400,0 тис. осіб або кожний третій мешканець міста, зосереджені ТРЦ «Караван Megastore», «Дафі», «Французький бульвар». Вони формують чималі первинні за охопленням населення територіальні зони впливу із транспортною доступністю 30–40 хв., а також надають широкий спектр соціально-побутових послуг, за рахунок наявності трьох ковзанок, двох великих кінотеатрів та 10 супер- й гіпермаркетів продовольчо-господарського призначення [1]. Серед найбільших периферійних мікрорайонів інших метрополісів, потрібно виділити Академмістечко (Lavina Mall), Осокорки (River Mall), Стара Дарниця (Мега Сіті) у Києві, житлові масиви поселення ім. Котовського (Рів'єра, с. Фонтанка) в Одесі та Сихів (King Cross Leopoldis) у Львові тощо.

Таблиця 1

Торговельно-розважальні центри України та їх регіональний розподіл, станом на 01.10.2021 р. (загальною площею понад 50,0 тис. кв. м)*

Назва міста**	Загальна площа торговельно-розважального центра, тис. кв. м		
	у тому числі		
	понад 150,0	100,1 – 150,0	50,0 – 100,0
Бровари			Термінал
Вінниця			Мега молл
Дніпро		Мост Сіті-центр	Караван Megastore
Житомир		Глобал UA	
Київ	Blockbuster, Dream Town, Lavina Mall, Ocean Plaza, Sky Mall	Космополіт, Mera Citi, Retroville, River Mall	Караван Megastore, Мармелад
Львів		King Cross Leopoldis, Victoria Gardens	Forum Lviv
Маріуполь			Порт City
Одеса			Рів'єра, City Center, Gagarin Plaza
Харків		Nikolsky	Дафі, Караван Megastore, Магелан, Французький бульвар
Херсон			Фабрика
Чернівці		Боянівка	
Всього	5	10	15

* Складено автором.

** Нами не досліджувалися ТРЦ великих міст тимчасово окупованих територій Донбасу й Автономної Республіки Крим.

Проте більшість ТРЦ розміщується все ж таки у середмісті, переважно кільцеподібно навколо територій загальноміських центрів метрополісів, неподалік внутрішньоміських магістралей, зручних під'їзних шляхів, численних зупинок громадського транспорту.

До того ж одним із нових трендів територіального розосередження ТРЦ є їх безпосередня наближеність до житлових багатоповерхових комплексів. Зокрема, нами було виявлено тісну лінійну кореляційну залежність між значеннями показників відстані 17 ТРЦ середмістя Києва відносно до поруч розташованих житлових комплексів (як уже збудованих, так із незавершеним будівництвом), а також пішохідної доступності між ними (рис. 1). При цьому з'ясувалося, що для більшості ТРЦ відстань щодо найближчих житлових комплексів складає від 0,3 до 1,6 км, а пішохідна доступність між ними загалом не перевищує 20 хв.

Найбільший за площею в Одесі ТРЦ «Gagarin Plaza» (91,6 тис. кв. м) знаходиться також у середмісті – історичній території Гагаринське плато курортного

району Аркадія. Нині тут відбуваються інтенсивні процеси стихійного нового багатоповерхового житлового будівництва (ЖК «Родос», «51-а Перлина», «Sea View», «Unity Towers») на території колишніх зелених зон, а також функціонують різні об'єкти розважальної сфери (ресторани, кафе, нічні клуби, аква- й лунопарки).

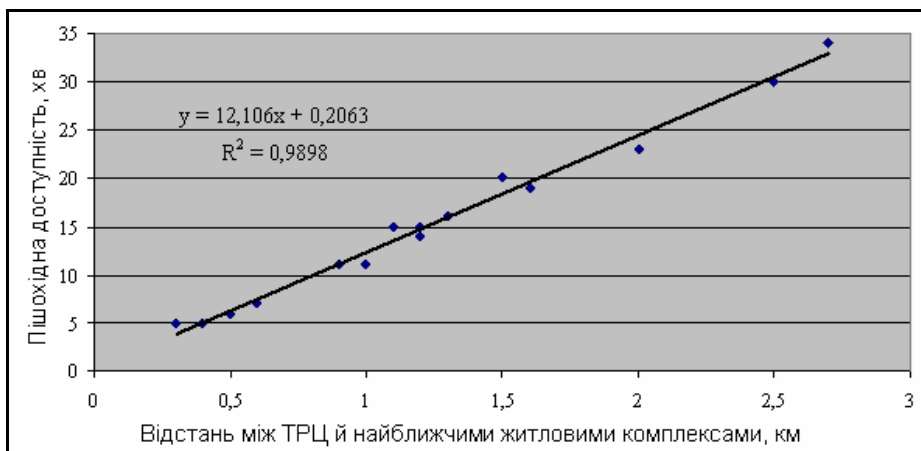

Рис. 1. Кореляційна залежність між показниками відстані ТРЦ середмістя Києва та житлових комплексів й пішохідною доступністю між ними

ТРЦ в межах центральних частин великих міст у своїй локалізації орієнтуються на території постійного скупчення та значного потоку населення, здебільшого великі площі: Басейна, Бессарабська, Перемоги в Києві, Соборна у Львові, Грецька в Одесі, а також центральні станції метрополітену.

Помітний вплив на розміщення найбільших ТРЦ у межах території окремо взятого адміністративного району (або мікрорайону) столичного метрополіса, зокрема у Дніпровському (Silver Breeze, Sky Mall, Mega City), Голосіївському (Art Mall, Ocean Plaza), Оболонському (Dream Town 1, Караван), Солом'янському (Косполіт, Мармелад) тощо, здійснює чинник конкуренції в боротьбі за потенційного споживача. Насамперед, це стосується якості надання послуг у сфері соціально-побутового обслуговування, фінансово-бізнесової діяльності, торгівлі й розваг, а також постійного розширення їх асортименту для різних вікових та цільових груп населення. Наприклад, розвиток мережі об'єктів активного сімейного відпочинку (аквапарків, контактних міні-зоопарків, різноманітних дитячих ігрових кімнат, льодових ковзанок), збільшення кількості магазинів із продажу брендових речей, сучасних кінотеатрів із великою кількістю залів, проведення конференцій, семінарів, ділових зустрічей на базі сучасних конгрес-холів (Mercure Congress Centre в ТРЦ «Космополіт»), надання мобільних банківських послуг та ін.

3-поміж соціально-побутових послуг у 25 із 34 ТРЦ Києва (73,5 %) представлений базовий їх набір у складі 5–8 видів: аптеки, ательє з ремонту взяття й одєжі, продаж аксесуарів для мобільних телефонів та портативної цифрової техніки, центри з обміну валют, салони краси, упакування подарунків, фотостудії, хімчистки (Alberti Angelo, Chist, Mister Well). Максимальну кількість послуг (понад 10 видів) надають ТРЦ «Gulliver», «Україна» та «ЦУМ», де, крім вище зазначених послуг, наявні також інші – автомийки (зарядка електромобілів), відділення (філії) Нової пошти, концертних і театральних кас (Concert ua, Parter ua), кімнати мами та дитини тощо.

Отже, територіальний розподіл ТРЦ найбільших метрополісів країни є доволі нерівномірним, адже переважна їх більшість концентрується в межах середмість – щільно населених територій прилеглих до центральних частин міст. Це обумовлено зручною транспортною доступністю до них населення із багатьох районів того чи

іншого метрополіса. Наприклад, розташування ТЦ «На Гагаріна» в Харкові поблизу внутрішньоміських транспортних розв'язок (станція метро «Проспект Гагаріна», пасажирська залізнична станція Харків-Левада, Центральний автовокзал) забезпечує оптимальну доступність до нього значної кількості відвідувачів Київського, Московського, Основ'янського та Слобідського адміністративних районів міста.

Крім того, приймаючи до уваги принцип доступності різних категорій населення до споживацької культури ТРЦ, варто зазначити, що вони формують своєрідний простір обмеженої публічності. Тобто сучасні торговельні центри є доволі комфортними місцями проведення часу для тих, хто готовий та може приєднатися до запропонованого типу споживання. Зокрема, ґрунтуючись на проведенні компаніями «Budhouse Group» і «Ukrainian Research Bureau» (URB) опитувань відвідувачів мережі торгових центрів «Budhouse Group – Forum» у Львові, «Fabrika» в Херсоні та «Lubava» у Черкасах, виявлено, що найбільша частка в обороті ТРЦ (38,6 %) припадає саме на «fashion» сегмент, а також «ІТ-фахівців» (25,0 %) й «місцевих» відвідувачів (16,0 %), які проживають найближче до торгового центру [3].

Джерела та література

1. Ключко Л. В., Ісмаїлова А. Г. Суспільно-географічні особливості торгово-розважальних центрів як публічних просторів м. Харкова. *Економічна та соціальна географія*. Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. 2014. Вип. 1 (69). С. 187–194.
2. Мезенцева Н. І. Публічні простори Києва: модель та сучасні трансформації. *Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін: монографія / за ред. К. Мезенцевої, Я. Олійника, Н. Мезенцевої*. К.: Фенікс, 2017. С. 185–210.
3. Нагірський В. Хто відвідує ТЦ та які покупці витрачають більше – дослідження ICSC. URL: <https://rau.ua/novyni/kto-poseshhaet-ukrainskie-tts/>
4. Тенденції ринку нерухомості України: реалії та прогнози (2007–2013 рр.): монографія / за ред. О. І. Драпиковського, І. Б. Іванової. К.: Арт Економі, 2012. 240 с.

УДК 910.112:338.48

І. М. Дудник – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного туризму та країнознавства Національного авіаційного університету;
І. І. Шишка – студент 6 курсу факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету

ЛОКАЛЬНА ТУРИСТИЧНА ДЕСТИНАЦІЯ ЯК ФОРМА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

Роботу виконано на кафедрі міжнародного туризму та країнознавства НАУ (м. Київ)

Розглядається поняття локальної туристичної дестинації як специфічної форми територіальної організації туризму, аналізуються особливості формування та специфіка функціонування в умовах регіональних туристичних ринків.

Ключові слова: туристична дестинація, туристичний продукт, конурентоспроможність туристичної дестинації.

Dudnik I. M., Shyshka I. I. Local Tourist Destination as Form of Regional Tourism Development. The concept of local tourist destination as a specific form of territorial organization of tourism is considered, the peculiarities of formation and specificity of functioning in the conditions of regional tourist markets are analyzed.

Key words: tourist destination, tourist product, competitiveness of a tourist destination.

Ефективність регіонального розвитку туризму великою мірою залежить від збалансованості та територіальної впорядкованості територіальних туристичних систем, які є сукупністю тісно взаємодіючих різноякісних об'єктів, процесів і явищ туристичної сфери в межах цілісної території. Велику роль в утворенні територіальних туристичних систем відіграють первинні (базові) елементи, якими є локальні туристичні дестинації. Саме туристична дестинація виступає ключовим компонентом системи туризму, оскільки її формують функціонально пов'язані елементи, які розташовані на певній території, мають інформаційно-комунікаційні структури для забезпечення виконання стратегії й тактики виробництва та реалізації туристичного продукту, спрямовані на ефективну економічну, соціальну й екологічну діяльність у ній.

Загалом туристичну дестинацію трактують як країни, регіони, міста та інші території, які приваблюють туристів, є місцями локалізації туристичної діяльності, потоків туристів й їх витрат; місцями максимальної концентрації видатних туристичних пам'яток, засобів розміщення, харчування, розваг, інших послуг економічного, соціального та фізичного впливу туризму [9, с. 165].

Тобто, дестинація – це певний географічний простір, в якому відвідувач проводить, принаймні, одну ніч. Вона включає в себе основні туристичні продукти, допоміжні та супутні послуги, культурні пам'ятки, а також туристичні ресурси, в межах одного дня з часу початку подорожі. Вона має зазвичай географічні межі та адміністративні кордони, органи управління, туристичні та країнознавчі уявлення, що визначають її конкурентоспроможність на ринку.

Одним із перших туристичну дестинацію, як складник туристичної системи, розглянув в 1979 р. Нейл Лейпер. У його роботі туристична система розглядається як сукупність п'яти елементів, пов'язаних просторово й функціонально: туристських регіонів, генеруючих туристів; транзитних регіонів (маршрутів); туристичних дестинацій; туристичної індустрії [8].

Туристична дестинація – це певний географічний простір, система об'єктів, що володіють певними властивостями, здатними залучати туристів і спонукати їх до подорожі з метою досягнення поставлених цілей.

Поняття «туристична дестинація» представляє собою поєднання трьох головних компонентів: територіально-географічного, виробничого (функціонального) й соціо-культурного.

В рамках територіально-географічних напрямів досліджень, слід зробити висновок про те, що центральною ідеєю такого підходу є розуміння дестинації як фізичного простору, оскільки сам факт туризму виникає лише при переміщенні людей із території генерації туристів у туристичну дестинацію.

Відмінними рисами дестинації від географічної одиниці є наявність споживчого попиту на неї, що виражається в привабливості для туристів і необхідної допоміжної інфраструктури для задоволення потреб туристів.

Туристична дестинація розглядається у взаємодії соціально-культурних структур, які внутрішньо активні й впливають на їх власне майбутнє [4].

Дестинації є не тільки статичними місцями з фізичними властивостями, вони також включають в себе нематеріальні аспекти, так, як культура й символічні значення [4, с. 87–90]. Вони утворюються в процесі соціальної практики (спілкування, діяльність, сприйняття) й важко визначити їх межі.

В рамках виробничого підходу дослідники акцентують увагу не стільки на просторове розташування та фізичні межі (кордони) дестинації, скільки на її складники.

Елементи туристичної дестинації невіддільні один від одного, вони утворюють системну цілісність, а їх комбінація створює сприятливі передумови для проектування унікальних туристичних продуктів, що, у свою чергу, сприяє формуванню туристичного попиту й спонукає до здійснення подорожі.

Глибоке вивчення складників туристичної дестинації представив Д. Бухаліс [6], за яким туристичну дестинацію можна розглядати комплексну як комбінацію (або навіть як бренд) всіх продуктів, послуг і, в кінцевому підсумку, досвіду, що отримує турист на місцевому рівні. Такий підхід дає змогу комплексно оцінити вплив локальних дестинацій на регіональні туристичні процеси, а також регулювати попит і пропозицію туристичного продукту як конкретної дестинації, так і регіональної туристичної системи для отримання оптимальних вигод для всіх зацікавлених сторін.

Розглядаючи туристичну дестинацію, як комплексний продукт, Л. Г. Кірьянова виділяє такі рівні цього продукту [3, с.136–141]:

– основний продукт (той, що виділяє дестинацію серед безлічі інших, заради чого туристи відвідують певний об'єкт);

– супутні продукти (забезпечують споживання основного продукту, але не мають цінності для туриста);

– додаткові продукти (створюються не для туристів, але споживаються ними під час їх перебування на території зони відпочинку).

Грунтуючись на аналізі розглянутих теоретичних підходів до визначення сутності поняття «туристична дестинація», представляється можливим дати авторське визначення туристичної дестинації як специфічної суспільно-географічної системи (туристично-географічної системи), що характеризується наявністю туристичних об'єктів і ресурсів, відповідною інфраструктурою, користується туристичним попитом та здатна задовольнити цей попит [1]. Така система володіє багатьма туристичними функціями, які в сукупності сприяють створенню унікального туристичного продукту, який має бути привабливим для туристів.

Дестинація виникає й розвивається в результаті геопросторової взаємодії між елементами туристичної сфери в умовах цілісної території (регіону). В основі такої взаємодії лежать багатоманітні зв'язки, які полягають в обміні людськими (туристичними) потоками, речовиною, енергією та інформацією між елементами в межах цілісної території. Ці зв'язки циркулюють на всіх стадіях туристичного процесу.

Економічну сутність поняття «туристична дестинація», як сукупність взаємопов'язаних туристичних ресурсів, що забезпечує інфраструктуру, допоміжних послуг, розташованих на певній території й у сукупності формують унікальний туристичний продукт із метою надання якісних послуг і формування позитивних асоціативних образів у туристів, а також отримання прибутку підприємствами, підвищення зайнятості та добробуту місцевих жителів, досягнення стійкого економічного зростання регіону [7, с. 216–220].

В результаті споживання туристичного продукту дестинація отримує відчутні результати в різних сферах – фінансові, соціальні, культурні, але при цьому зберігає свої туристичні ресурси на довгі роки.

Перетворення географічної точки в туристичну дестинацією можливе за таких умов:

- 1) наявність ресурсів для розвитку туризму;
- 2) місцеве середовище, що сприяє туризму;
- 3) відповідне міжнародне середовище;
- 4) привабливий туристичний продукт;
- 5) конкретні позитивні ефекти діяльності туристичної дестинації.

Безліч факторів впливає на життєвий цикл туристичних дестинацій. Цикл схожий із циклом розвитку будь-якої системи, що включає в себе кілька стадій: зародження (виникнення), народження, зростання, насичення, спад, зникнення або відродження.

У всіх традиційних туристичних регіонах є тенденція до концентрації туристичних дестинацій поблизу найбільш розвинених промислових і культурних центрів. Це негативно впливає на розвиток інших територій.

Тому майбутнє дестинацій багато в чому буде залежати від туристичної політики, орієнтованої на інновації. Така політика повинна допомогти розширити життєвий цикл туристичних продуктів та послуг і досягти постійних показників зростання [10, с. 55–58].

Конкурентоспроможність туристичної дестинації є необхідною умовою її стабільного й успішного розвитку. Туристична дестинація, що пропонує більш конкурентоспроможні послуги та сервіс, стає привабливішою для туристів. В останні кілька років рівень конкуренції туристичних дестинацій значно зріс.

Конкурентоспроможність туристичної дестинації безпосередньо залежить від конкурентоспроможності туристичних підприємств на її території, у свою чергу, комерційний успіх туристичного підприємства визначається конкурентоспроможністю туристичного продукту.

Об'єктом конкуренції на всіх рівнях є потреби туристів, і чим повніше вони будуть задовольнятися місцевими туристичними послугами та товарами, чим вище буде конкуренція між туристичними підприємствами, тим більш конкурентоспроможною буде сама туристична дестинація [7].

Туристична дестинація загалом конкурентоспроможна лише в разі забезпечення конкурентоспроможності всіх її секторів. Таким чином, справедливим буде твердження, що чим вище конкурентоспроможність окремих суб'єктів туристичної індустрії дестинації, то тим вищою буде її власна конкурентоспроможність.

Конкурентоспроможна туристична дестинація вважається привабливою в тому випадку, якщо вона виробляє туристичні продукти, які провокують попит на внутрішньому та зовнішньому ринку, а так само підвищує економічне зростання регіону, країни та добробут місцевого населення.

Організація туристичної дестинації за кластерним типом дає змогу використати конкурентні переваги за рахунок таких чинників:

- створення туристичної інфраструктури;
- мінімізація витрат й економічне зростання;
- створення умов для розвитку здорової конкуренції;
- стимулювання підприємців у межах кластера для залучення інвестицій;
- створення умов для підготовки кваліфікованих співробітників.

Джерела та література

1. Дудник І. М. Територіальна система туристичних послуг як об'єкт суспільної географії. *Освітньо-професійна підготовка фахівців з туризму / за ред. Г. В. Балабанова*. К.: НАУ, 2016. С. 40–53.

2. Веденин Ю. А. Мифология туристических ресурсов и эволюция представления о ресурсном потенциале территорий. *Известия РАН. Сер. географическая*. 1998. № 4. С. 87–90.

3. Кирьянова Л. Г. Туристская дестинация как комплексный концепт и ключевой элемент туристской системы. *Вестник Кемеров. гос. ун-та*. 2012. № 4 (52). С. 136–141.

4. Корж Н. В., Басюк Д. І. Управління туристичними дестинаціями: підручник. Вінниця: ПП«ТД Едельвейс і К», 2017. 322 с.

5. Морозова Н. С. Концепция формирования и развития конкуренции в туризме: монография. М.: РосНОУ, 2011.

6. Buhalis D. Marketing the Competitive Destination of the Future. *Tourism Management*. 2000. Vol. 21. № 1.

7. Crouch G. I. Modelling destination competitiveness: a survey and analysis of the impact of competitiveness attributes. Sustainable Tourism Cooperative Research Centre's Monograph series, Australia, Queensland, 2007. URL: http://www.sustainabletourisonline.com/awms/Upload/Resource/book-shop/Crouch_modelDestnComp-web.pdf

8. Leiper N. The framework of tourism: towards a definition of tourism, tourist, and the tourist industry. *Annals of Tourism Research*. 1979. Vol. 6 (4). P. 390–407. URL: <https://franciscodosanjos.files.wordpress.com/2013/12/leiper.pdf>

9. Medlik S. Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality. 3-d ed. Elsevier Science, 2003.

10. Plog S. Why destination areas rise and fall in popularity. *Cornell Hotel and Restaurant Association Quarterly*. 1973. № 14 (4). P. 55–58.

УДК 332.143(477+439)

Н. В. Вовк – студент 3 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
В. О. Трофимчук – магістрант факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ УГОРЩИНИ Й УКРАЇНИ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: І. О. Балак – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки*

Розглядається та порівнюється регіональна політика України й Угорщини. Аналізується рівень розвитку регіональної політики цих країн. Проводиться аналіз методичної бази досліджень.

Ключові слова: регіональна політика, Україна, Угорщина.

Vovk N. V. Trofimchuk V. O. Regional Development Policy of Hungary and Ukraine.

This paper considers and compares the regional policy of Ukraine and Hungary. The level of development of regional policy of these countries is analyzed. The study and analysis of the methodological base of research is carried out.

Key words: regional policy, Ukraine, Hungary.

Регіональна політика – сфера діяльності держави, або регіональної (місцевої) влади щодо управління політичним, соціальним й економічним розвитком країни в просторовому (регіональному) аспекті, тобто пов'язана з взаємовідносинами між державою та регіонами, а також регіонів між собою. Є складовою частиною загальної національної стратегії соціально-економічного розвитку держави [2].

Слово *cohesion* є основною складовою терміну «регіональна політика» – консолідація, що означає зменшення регіональних диспропорцій. Тому найважливішою метою є вирівнювання територіального розвитку, або підйом економічного та соціального рівня відсталих регіонів держави.

В Угорщині ключовою ідеєю регіонального розвитку на початку реформування регіональної політики був пошук внутрішнього потенціалу для розвитку сільських

територій. Основними завданнями визначалося сприяння розвитку ринкової економіки в усіх регіонах, скорочення нерівності між регіонами, стимулювання ініціативи на регіональному рівні тощо.

Угорщина у національній концепції регіонального розвитку поєднує в собі забезпечення ефективності в національному масштабі та пом'якшення нерівності між регіонами. Довгострокове завдання: пропорційний розвиток країни загалом, підвищення рівня життя населення, збільшення соціально-економічних можливостей і поліпшення інфраструктури, за одночасного поліпшення становища у відсталих районах.

Національна концепція регіонального розвитку в Угорщині, можливо, є найбільш яскравим прикладом політики із завищеним рівнем завдань – вона містить величезну кількість цілей, принципів, директив і завдань, які здаються нечіткими, суперечливими та надто амбіційними, якщо враховувати обмежені ресурси й політичні пріоритети, що існують у цій країні.

Відповідно до законодавства в царині регіональної політики, дворівнева система координації регіонального розвитку на субнаціональному рівні містить у собі:

- окружні ради розвитку, що здійснюють координацію регіональної політики в кожному з дев'ятнадцяти округів шляхом залучення місцевої адміністрації й інших органів до планування стратегії розвитку й розподілу фондів регіонального розвитку;

- ради регіонального розвитку, що здійснюють розроблення регіональних планів розвитку для кожного з семи регіонів і діють як сполучна ланка між міністерствами, економічними палатами й представниками окружної й місцевої адміністрацій [3].

З моменту проголошення незалежності у 1991 р. Україна провадила політику відмови від значно централізованої командної економіки радянських років на користь передачі основної відповідальності локальним та регіональним органам влади. Останнім часом влада знову рішуче рухається до тісніших відносин з Європейським Союзом, який визнав цей рух, заохочуючи Україну до участі в низці програм транскордонного співробітництва та безпосередньо залучаючи країну до майбутніх програм Чорноморської синергії та Дунайської стратегії.

Україна перейшла до створення політики регіонального розвитку, спрямованої на подолання значних розбіжностей між відносно ізольованими північними та східними регіонами біля російського кордону та багатшими західними регіонами, близькими до Європейського Союзу.

Відсутність єдиного системного підходу на базі єдиної державної стратегії щодо реалізації децентралізації створило в українських реаліях ситуацію, що дає підстави стверджувати про процес централізації влади в Україні. Про це зазначає М. Баймуратов: «В умовах реформування локальної демократії перед місцевим самоврядуванням постали виклики, які потребують ефективного та швидкого реагування й на організаційному, й на нормативному рівнях, а саме:

- розв'язання проблеми економічної неспроможності більшості територіальних громад, органів місцевого самоврядування щодо здійснення власних і делегованих повноважень (економічний чинник);

- розв'язання проблеми обмеженості ресурсів у бюджетах розвитку територіальних громад для інвестицій в інфраструктуру (ресурсний чинник);

- ефективне подолання кризи комунальної інфраструктури;

- необхідність здійснення «компетенційної революції», що зумовлена відсутністю чіткого розподілу повноважень між рівнями, органами та посадовими особами місцевого самоврядування, внаслідок чого маємо дублювання повноважень, конкуренцію компетенцій та багато підстав для виникнення компетенційних суперечок між названими суб'єктами різного рівня» [1].

У процесі розробки та впровадження державної регіональної політики в Україні й досі відсутнє єдине бачення шляхів, механізмів та інструментів узгодження трьох

взаємопов'язаних і взаємозалежних складових комплексного виміру регіонального розвитку [5]: секторального (галузево-секторального, що забезпечує стабільне функціонування регіональних економічних комплексів й їх стійке соціально-економічне зростання), територіально-просторового (з урахуванням досягнення збалансованого просторового розвитку; вирішення системних проблем периферійних, депресивних територій, міських агломерацій тощо); управлінського (у т. ч. створення єдиної системи стратегічного планування та прогнозування розвитку держави та регіонів, оптимізація системи територіальної організації влади, розвиток місцевого самоврядування тощо) [4].

Таким чином, можна констатувати, що Україна й досі не відійшла від «совкової» централізації й досі в країні спостерігається дисбаланс між регіонами. Натомість сусідня Угорщина створила рівні умови для розвитку усіх регіонів. Також слід зазначити про правову перевагу Угорщини, з її чіткими законами та органами, які чітко знають свої функції. Немаловажливим є те, що Україна й досі немає чіткої стратегії щодо рівноцінного розвитку усіх регіонів.

Джерела та література

1. Vaimuratov M. Decentralization and competency of local self-government in Ukraine. *Віче*. 2015. № 12. URL: <http://veche.kiev.ua/en/open/4777/>
2. Бабаєв В. М. Сучасні політичні практики країн Європи: досвід для формування регіональної політики в Україні. *Державне будівництво*. 2007. № 1 (1). URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-1/doc/5/01.pdf>
3. Грищенко І. М. Зарубіжний досвід управління регіональним розвитком. URL : http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/5.pdf
4. Кухленко О. В., Федоряк Р. М., Невмержицька С. М. Проблеми децентралізації влади у межах регіональної політики України. URL: <https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9187/3/98.pdf>
5. Шульц С. Л. Регіональна політика в Україні: еволюційні засади та стратегічні перспективи. *Регіональна економіка*. 2014. № 3. С. 26–36.

УДК 911.3:314.18(437.6)

В. Й. Лажнік – кандидат географічних наук, доцент, професор кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

СУЧАСНА ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ У СЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Розглянуто особливості протікання сучасних демографічних процесів у Словацькій Республіці. Проаналізовано динаміку чисельності населення, показники народжуваності, смертності й природного приросту населення за післявоєнний період. Проаналізовано особливості природного й механічного руху населення на початку ХХІ ст. Виявлено просторові відмінності й диспропорції в процесах природного відтворення населення регіонів Словаччини та основні проблеми сучасного демографічного розвитку країни.

Ключові слова: Словаччина, відтворення населення, народжуваність населення, смертність населення, природний приріст, зовнішні міграції, міграційний приріст населення.

Lazhnik V. Y. Actual Demographic Situation in Slovak Republic. Features running nowadays demographic processing in Slovak Republic are considered. Dynamics of inhabitants, index of fertility, index of mortality and population growth during postwar period are analyzed, features unlabored and mechanical population movement on the beginning XXI century is reviewed. Spatial differences and imbalances in processing of population reproduction in Slovakian regions and the main problems actual demographic development in the country are detected.

Key words: Slovakia, population reproduction, fertility, mortality, population growth, external migration, migration of the population growth.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасна демографічна ситуація в країнах Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) характеризується помітним зменшенням чисельності й рівня народжуваності населення, значним міграційним його відтоком, що зумовлює посилення депопуляційних процесів і процесів старіння націй. Серед країн регіону виділяється Словаччина, в якій демографічні процеси, на відміну від інших країн ЦСЄ, носять більш конструктивний характер через позитивну динаміку збільшення чисельності населення при нестабільних процесах його природного відтворення. Тому виявлення особливостей сучасного демографічного розвитку цієї країни є актуальним науковим питанням у контексті демографічного розвитку нашої держави, яка перебуває у більш складній демографічній ситуації, ніж сусідня Словаччина.

Мета цього дослідження – проаналізувати особливості сучасних демографічних процесів у Словацькій Республіці. **Основні завдання** публікації:

- розглянути особливості сучасного демографічного розвитку Словаччини;
- виявити характерні риси відтворення населення Словаччини на сучасному етапі її розвитку;
- з'ясувати роль демографічних і міграційних процесів у динаміці населення країни;
- виявити просторові відмінності у протіканні демографічних процесів у Словаччині.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Динаміка чисельності населення Словацької Республіки (СР) у післявоєнний період характеризується помітною зміною темпів росту. Після Другої світової війни до 1980-х рр. у СР спостерігалось помітне збільшення чисельності населення. Високі темпи природного приросту за рахунок порівняно високого рівня народжуваності в 1950–1960-х рр., незважаючи на значний еміграційний відтік, забезпечували постійне збільшення чисельності населення країни [1]. Якщо під час першого післявоєнного перепису населення в 1950 р. населення Словаччини становило 3,44 млн осіб, то з 1980-х рр. почала проявлятися тенденція до помітного зменшення темпів приросту населення через падіння темпів його народжуваності. Природній приріст населення був досить високим ще на початку 1980-х років (близько 9 ‰) й у 1980 р. у Словаччині кількість населення становила 5,0 млн осіб [1]. Проте, починаючи з 1990-х рр. й особливо на початку XXI ст., важливого значення набував імміграційний притік населення з інших країн світу, що зумовив значне збільшення позитивного сальдо міграцій та позитивно вплинув на динаміку чисельності населення СР. На відміну від сусідніх Чехії та Угорщини, у Словаччині в кінці XX ст. склалася більш сприятлива демографічна ситуація, оскільки в країні відбувалося постійне збільшення чисельності жителів через перевищення народжуваності над смертністю й порівняно менший еміграційний відтік власного населення. Проте темпи збільшення чисельності населення на початку XXI ст. сповільнилися й були нестабільними зі значними коливаннями.

У 2001–2004 рр. тенденція в динаміці чисельності населення змінилася на негативну через від'ємні показники природного приросту населення та невелике

позитивне міграційне сальдо, що зумовило незначне збільшення чисельності населення до 5382 тис. осіб у 2004 р. проти 5379 тис. осіб у 2001–2002 рр. (табл. 1). Після вступу Словаччини в ЄС демографічна ситуація стала покращуватися й у 2010 р. середньорічна чисельність населення Словаччини збільшилася до 5435 тис. осіб. Проте в 2011 р. через негативні показники природного приросту й зменшення міграційного сальдо середньорічна чисельність населення різко зменшилася на 37 тис. осіб відносно 2010 р. і становила 5398 тис. осіб (табл. 1).

У наступні роки через коливання показників природного й механічного руху середньорічна чисельність населення Словаччини збільшувалася повільними темпами. Так, у 2012 р. загальні темпи загального приросту населення становили 0,12 %, а в 2016 р. вони становили 0,17 %. Проте в наступні роки темпи загального приросту населення знову впали через зменшення показників народжуваності (табл. 1) й у 2020 р., за даними Статистичного управління Словацької Республіки, цей показник становив усього 0,03 %. Якщо у 2015 р. середньорічна кількість населення становила 5426 тис. осіб, то в 2020 р. вона збільшилася й становила 5460 тис. осіб. Таким чином, у Словаччині процеси збільшення чисельності населення на сучасному етапі носять нестабільний висхідний характер, проте є контрастними із загальним спадаючим трендом темпів загального щорічного приросту.

Таблиця 1

**Основні показники демографічного розвитку
Словацької Республіки у 2001–2020 рр.***

Рік	Середньо-річна чисельність населення, тис. осіб	Коефіцієнт народжуваності населення, ‰	Коефіцієнт смертності, населення, ‰	Коефіцієнт природного приросту населення, ‰	Кількість емігрантів, осіб	Кількість іммігрантів, осіб	Сальдо міграції, осіб
2001	5379	9,5	9,7	-0,2	1011	2023	1012
2002	5379	9,5	9,6	-0,1	1411	2312	901
2003	5380	9,6	9,7	-0,1	1194	2603	1409
2004	5382	10,0	9,6	0,4	1586	4460	2874
2005	5387	10,1	9,9	0,2	1873	5276	3403
2006	5391	10,0	9,9	0,1	1735	5589	3854
2007	5397	10,1	10,0	0,1	1831	8624	6793
2008	5406	10,6	9,8	0,8	1705	8765	7060
2009	5417	11,3	9,8	1,5	1979	6346	4367
2010	5435	11,1	9,8	1,3	1889	5272	3383
2011	5398	11,3	9,6	1,7	1863	4829	2966
2012	5408	10,3	9,7	0,6	2003	5419	3416
2013	5416	10,1	9,6	0,5	2770	5149	2379
2014	5421	10,2	9,5	0,7	3644	5357	1713
2015	5426	10,2	9,9	0,3	3870	6997	3127
2016	5435	10,6	9,6	1,0	3801	7686	3885
2017	5443	10,7	9,9	0,8	3466	7188	3722
2018	5450	10,6	10,0	0,6	3298	7253	3955
2019	5458	10,5	9,8	0,7	3384	7016	3632
2020	5460	10,4	10,8	-0,4	2428	6775	4347

* Складено за даними Статистичного управління Словацької Республіки.

В просторовому аспекті процеси демографічного росту чисельності населення у сучасній Словаччині протікають неоднозначно й нерівномірно. За останні 10 років (2011–2020 рр.) найбільший загальний приріст населення властивий

Братиславському краю через позитивні демографічні показники та значний імміграційний і міжкрайовий міграційний притік, переважно в Братиславську агломерацію. Збільшення чисельності населення у 2020 р. відбувалося також у Трнавському, Пряшівському й Кошіцькому краях. У всіх інших краях і містах республіканського підпорядкування, як і загалом у містах, чисельність населення зменшувалася. Водночас у сільській місцевості спостерігається позитивна тенденція до збільшення чисельності сільських жителів. Так, на 1.01.2019 р. чисельність сільського населення становила 2538 тис. жителів, а на 1.01.2021 р. вона збільшилася до 2558 тис. осіб через притік мігрантів із міст та за рахунок позитивного природного приросту.

Динаміка чисельності населення у СР значно залежить від показників природного приросту населення. Спостерігається загальна тенденція до помітного зменшення рівнів народжуваності населення в країні при порівняно невисокому й більш-менш стабільному рівні смертності населення. Основні причини, що стримують природний приріст населення у СР, – це зменшення числа новонароджених, стабілізація міграційних процесів, ріст безробіття, високі споживчі витрати й стиснені житлові умови, порівняно високий рівень розлучуваності подружніх пар тощо.

У Словаччині протягом усього післявоєнного періоду зафіксовано більш високі темпи народжуваності й природного приросту населення, порівняно з сусідніми Чехією та Угорщиною. Проте характерною тенденцією стало загальне зниження рівня народжуваності населення. Якщо у 1951 р. коефіцієнт народжуваності становив 29,2 ‰, то у 1980 р. він досяг показника 9,7 ‰. Надалі темпи народжуваності населення були нестабільними й спадали, що зумовило у 2002 р. досягнення історично мінімального рівня народжуваності населення за післявоєнні роки – 51 035 осіб або 9,5 ‰ (табл. 1). Це в 3 рази менше показника рекордного 1951 р. У наступні роки народжуваність населення у Словаччині дещо зросла, проте в 2012–2013 рр. вона знову зменшилася й у 2013 р. становила 55 тис. осіб, що відповідало рівню 2007 р. [9, с. 10]. Надалі до 2017 р. рівень народжуваності населення зростав повільними темпами й у 2017 р. досяг показника 10,7 ‰. Із 2018 р. знову спостерігається зменшення рівня народжуваності й у 2020 р. він досяг показника 10,4 ‰ (табл. 1). Отже, протягом останніх 20 років для народжуваності населення СР характерне чергування невеликих підйомів і спадів її показників (рис. 1). Загальну лінію тренду динаміки рівня народжуваності населення Словаччини за останні 20 років можна описати поліноміальною моделлю третьої степені ($y = 8,8462 + 0,4002x - 0,0286x^2 + 0,0003x^3$) при недосить високому коефіцієнті детермінації ($R^2 = 0,56$). Це свідчить про вплив декількох груп різноманітних чинників на динаміку народжуваності населення, що зумовлює нестабільність і коливання в чисельності новонароджених (рис. 1).

Помітний вплив на демографічну ситуацію у Словаччині має смертність населення. Найкращі показники коефіцієнта смертності населення СР характерні для 1960-х рр. (7,5 ‰ у 1961 р.), коли значно зросла кількість населення через високий рівень народжуваності. Надалі відбулося деяке підвищення рівня смертності населення, яке продовжувалося до початку 1990-х рр. (до 10,3 ‰ у 1990–1991 рр.) [1]. У наступні два десятиріччя коефіцієнт смертності населення Словаччини коливався в окремих роках у межах від 9,5 до 10,0 ‰. За даними Статистичного управління Словаччини, у 2016 р. він становив 9,6 ‰. Це був найкращий показник серед країн Вишеградської групи. Проте надалі відбулося збільшення коефіцієнта смертності населення особливо у старшій віковій групі населення й у 2020 р. він зріс до 10,8 ‰ (табл. 1).

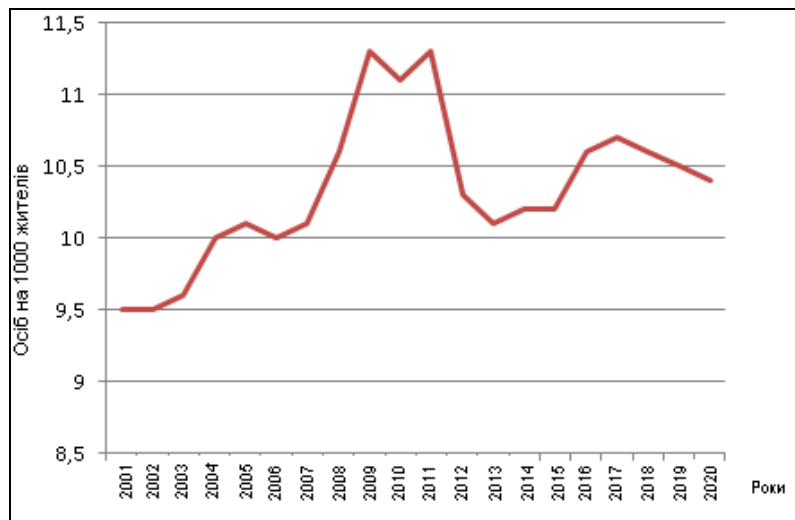

Рис. 1. Динаміка коефіцієнта народжуваності населення Словачкої Республіки у 2001–2020 рр.

Порівняно низькі коефіцієнти народжуваності й середні коефіцієнти смертності населення зумовлюють те, що у Словаччині спостерігається низький природний приріст населення й вона відноситься до країн світу з найгіршими демографічними показниками природного відтворення населення. Нині Словаччина перебуває в кінці списку країн світу (204 місце у 2017 р.) за рівнем природного приросту населення [2].

Слід зауважити, що після Другої світової війни найвищі значення коефіцієнта природного приросту населення припадали на 1950–1960-ті роки у період «бебі-буму», а надалі відбувався помітний спад темпів природного приросту населення. Найвищий коефіцієнт природного приросту населення Словаччини зафіксовано в 1952 р. (18 ‰). Словаччина, на відміну від сусідніх Чехії й Угорщини, характеризується більш позитивними тенденціями в динаміці коефіцієнта природного приросту населення й вищими його показниками за весь післявоєнний період. Проте коефіцієнт народжуваності населення постійно зменшувався до кінця 1960-х рр. (8,5 ‰), що зумовило зменшення показників природного приросту. У 1970-х рр. через зростання рівня народжуваності й стабілізації рівня смертності населення коефіцієнт природного приросту збільшився до 11,4 ‰ (1976 р.), а надалі зменшувався щорічно повільними темпами аж до початку 2000-х рр, коли досяг уперше в післявоєнній історії Словаччини від’ємних значень (-0,2 ‰ у 2001 р.) [1]. Надалі ситуація дещо покращилася, досягнувши показника +1,7 ‰ у 2011 р. У наступні роки рівень природного приросту населення був нестабільним зі зменшенням темпів приросту та досягненням негативного показника у 2020 р. (-0,45 ‰) [7]. Отже, процеси природного відтворення населення у Словаччині останнім часом носять негативний характер, як і в багатьох інших країнах Центрально-Східної Європи.

Територіальні відмінності в природному русі населення країв й окресів (районів) у Словаччині мають значну просторову диференціацію. Середнє значення коефіцієнта природного приросту населення у міських поселеннях у 2020 р. складало -0,92 ‰, тоді як у сільській місцевості він був хоч і невеликим, проте позитивним (0,09 ‰). Найгірші показники природного приросту населення характерні для невеликих сільських поселень. Так, у групі поселень із кількістю жителів до 100 осіб у 2020 р. коефіцієнт природного приросту населення становив -6,72 ‰. Від’ємним він також був в інших групах поселень. Тільки в трьох групах поселень він був позитивним. Так, у групі поселень із чисельністю жителів від 2 тис. до 5 тис. осіб він становив +1,17 ‰, у групі міських поселень від 5 тис. до 20 тис. осіб (+1,28 ‰) та в групі міст із чисельністю населення понад 100 тис. жителів (+3,19 ‰) [8].

У розрізі країв найвищі показники коефіцієнта природного приросту населення у 2020 р. спостерігалися лише в Братиславському (+2,65 ‰), Пряшівському (+2,45 ‰) та Кошіцькому (+0,65 ‰) краях. В інших словацьких краях показники природного приросту населення мали від'ємні значення. Найгірша демографічна ситуація склалася в Нітранському краї, де коефіцієнт природного приросту населення у 2020 р. становив -3,79 ‰ [8].

У розрізі окресів (районів) найвищі показники коефіцієнта природного приросту населення властиві для більшості районів (окресів) Братиславського та Пряшівського країв, шести окресів Кошіцького краю та п'яти окресів Жилінського краю (рис. 2). Найбільше значення цього коефіцієнта у 2020 р. зафіксовано в окресах Сабінов (+9,10 ‰) та Кежмарок (8,78 ‰) Пряшівського краю й Наместово (+8,24 ‰) Жилінського краю [8].

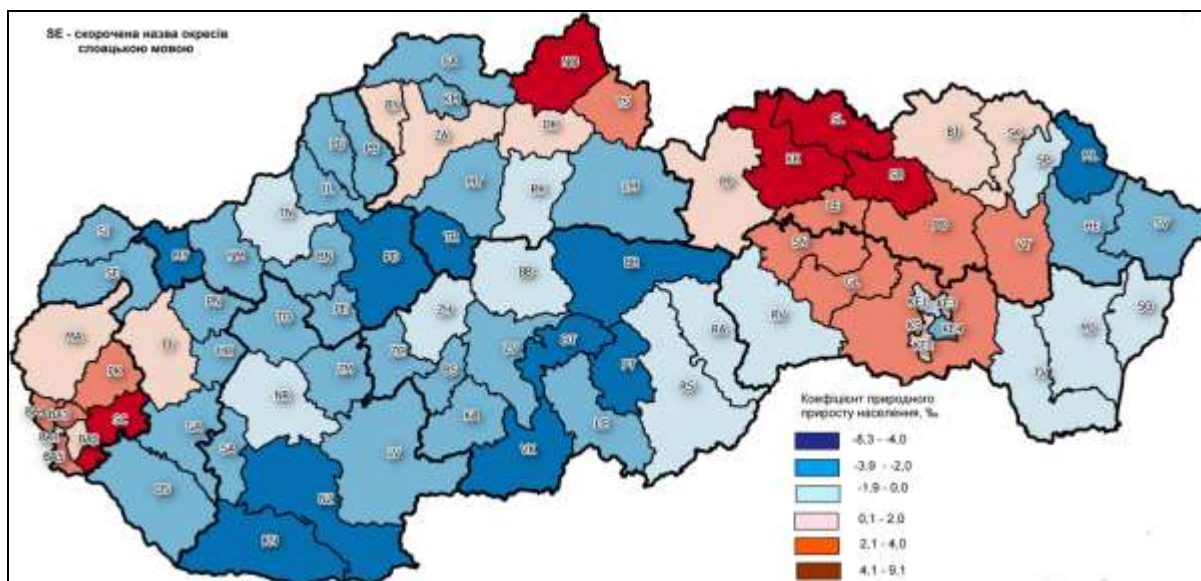

Рис. 2. Коефіцієнт природного приросту населення в районах (окресах) Словацької Республіки в 2020 р. (складено за даними [5, с. 50])

Загалом лише у 28 окресах із 79 природний приріст населення був додатнім. Однак у 51 окресі СР відбувалося природне зменшення населення (рис. 2). Природне зменшення населення в 2020 р. відбулося в усіх окресах Нітранського, Тренчинського, Трнавського та Банськобистрицького країв. Найгірше значення коефіцієнта природного зменшення населення у 2020 р. зафіксовано в окресах Меджілаборце (-8,34 ‰) Пряшівського краю, Полтар (-7,80 ‰) Банськобистрицького краю, Міява (-6,84 ‰) Тренчинського краю та Комарно (-5,55 ‰) Нітранського краю (рис. 2).

Серед міських муніципалітетів у 2020 р. найкращий показник коефіцієнта природного приросту населення зафіксовано в містах Липани (+9,63 ‰), Добшина (+7,55 ‰), Списька Стара Вес (+6,26 ‰) та Кромпахи (+6,23 ‰) Пряшівського краю. Найгірша демографічна ситуація склалася в таких міських муніципалітетах, як Полтар (-9,38 ‰) Банськобистрицького краю, Гандлова (-8,70 ‰) та Новаки Тренчинського краю (-8,12 ‰) [8].

Для статеві-вікової структури населення Словаччини, порівняно з іншими країнами Вишеградської групи, характерна менша частка людей похилого віку. У середній словацькій сім'ї нараховується трохи більше двох дітей. Проте на сучасному етапі демографічні процеси стали розвиватися в сторону зменшення частки осіб працездатного віку. У Словаччині найвища частка жінок і чоловіків

припадає на осіб віком 35 років через більш вищий рівень народжуваності населення у кінці 1970-х рр. і менший медіанний вік населення. Вікова структура населення СР характеризується високою часткою осіб старше 65 років. Так, частка осіб старше працездатного віку (65 років і старше) має загальну тенденцію до збільшення. Якщо у 2014 р. вона становила 14,0 % [9, с. 38], то в 2020 р. вона збільшилася до 17,1 % [7]. Сьогодні старіння населення є однією з найважливіших демографічних проблем, що зумовлює нестачу трудових ресурсів у країні.

Частка молодого населення (до 15 років) є невисокою внаслідок негативних демографічних тенденцій і повільно збільшується. Якщо у 2014 р. у Словаччині вона становила 15,3 % [9, с. 38], то у 2020 р. вона збільшилася до 15,9 % [7]. З початку 1990-х років у Словаччині почався процес збільшення демографічного навантаження на працездатне населення при одночасному зменшенні частки осіб репродуктивного віку (15–49 років). Середній вік населення Словаччини на кінець 2020 р. становив 41,3 років [5, с. 41]. У Братиславському краї середній вік населення у 2019 р. становив 41 рік, тоді як середній вік населення в краях Східної Словаччини становив 39,3 років, Західної Словаччини – 42,5 років, а Центральної Словаччини – 41,2 років [3, с. 116–117].

Частка працездатного населення (15–64 років) у 2020 р. в СР становила 67 %, що свідчить про зменшення її, наприклад, порівняно з 2014 р., коли вона становила 70,7 % [1]. У статевій структурі населення країни домінують жінки. Так, у Словаччині на 100 жінок припадає 95 чоловіків. Така ситуація є наслідком великих людських втрат під час Другої світової війни. Ця диспропорція статевої структури населення відчутна особливо у старших вікових групах, тоді як у молодших і середніх вікових групах відбулося значне вирівнювання чисельності осіб обох статей.

Словаччина має досить високі показники рівня тривалості життя. Проте він дещо нижчий, ніж наприклад у сусідніх Чехії та Угорщині. Словаччина відноситься до країн світу з порівняно хорошими показниками середньої очікуваної тривалості життя населення. Так, у 2013 р. очікувана тривалість життя чоловіків становила 72,9 років, а жінок значно більша – 79,6 років [9, с. 95]. За даними Статистичного управління Словацької республіки, у 2019 р. середня очікувана тривалість життя чоловіків становила 74,3 років, тоді як у жінок вона була помітно більшою – 80,8 років. Ці показники є наслідком досить високого рівня життя місцевого населення й диспропорцій у його статевій структурі.

На сучасну демографічну ситуацію у Словаччині, як і в інших країнах Центрально-Східної Європи, значний вплив мають міграційні процеси. Важливе значення в динаміці загальної чисельності населення для Словаччині останнім часом має переважання потоків трудових іммігрантів над еміграційним відтоком населення. Після Другої світової війни в еміграційних потоках зі Словаччини можна виділити дві потужні хвилі. З 1945 до 1979 рр. Словаччину, за різними джерелами, покинули від 130 до 250 тис. осіб. Словаки переважно виїжджали до США, Канади, Німеччини, Австрії, Великобританії та скандинавських країн. Перша хвиля емігрантів припадає на період після демократичного перевороту 1948 р., коли до влади прийшли комуністи. Так, за даними Статистичного управління Словацької республіки, у 1952 р. Словаччину покинули 40,2 тис. осіб. Після подій 1968 р, коли відбулося послаблення контролю на кордонах, Словаччину з 1968 до 1971 рр. покинули понад 11 тис. осіб. Після політичних змін 1989 р., здобуття незалежності у січні 1993 р. та приєднання Словаччини до євроатлантичних структур громадяни отримали свободу пересування, тому еміграційні потоки почали зростати. Після вступу Словаччини до ЄС в 2004 р. еміграційні потоки зросли до 3780 осіб у 2015 р. проти 1 тис. осіб у 2001 р. Надалі еміграція зі Словаччини зменшилася й у 2020 р. кількість емігрантів зменшилася до 2428 осіб (табл. 1). Нині за кордоном, за даними Статистичного управління Словацької Республіки, працює близько 165 тис. словаків, а також навчається близько 40 тис. словацьких студентів. Загалом кількість громадян

Словаччини, які проживають за кордоном, у 2015 р. оцінювалася від 200 до 300 тисяч, що становить від 3,5 до 5 % населення країни [6].

Імміграція до Словаччини є однією з найнижчих в ЄС. З початку XXI ст. до 2008 р. імміграційний притік іноземців зростав, досягнувши показника в 8765 осіб (табл. 1). У наступні роки під час світової економічної кризи обсяги імміграції до Словаччини зменшилися до 4829 осіб у 2011 р. Надалі до 2016 р. обсяги імміграції збільшувалися, трохи не досягнувши показників 2008 р. (7686 осіб у 2016 р.). Останнім часом імміграційний притік до країни дещо зменшився й у 2020 р. він становив 6775 осіб (табл. 1). За оцінками, серед іноземних іммігрантів переважають вихідці з України (42,2 тис. осіб у 2020 р.), Сербії (16 тис.), Чехії (12,2 тис.), Угорщини (9,5 тис.), Румунії (7,4 тис.), В'єтнаму (6,8 тис.) та Польщі (6,1 тис. осіб). Серед іммігрантів домінують чоловіки. Зафіксовано, що найбільша концентрація мігрантів спостерігається у Західній Словаччині, здебільшого завдяки кращим можливостям працевлаштування у цьому регіоні.

За роки самостійного існування Словацької Республіки зовнішні міграції були нестабільними з їх інтенсифікацією у середині 1990-х рр. і після вступу Словаччини до ЄС. Історичного максимуму обсяги міграційного сальдо (приросту) за післявоєнний час досягли в 2008 р. (7060 осіб) за рахунок значного притоку трудових мігрантів із країн Центрально-Східної Європи та інших регіонів світу, особливо із сусідньої України. Водночас, помітно зменшився потік іммігрантів із сусідньої Чехії (менше 0,5 тис. осіб). Протягом 2009–2014 рр. міграційне сальдо зменшувалося, проте залишалося позитивним. У 2014 р. зовнішнє міграційне сальдо становило 1713 осіб або 0,3 особи на 1000 жителів. Надалі імміграційний притік населення до СР мав загальну тенденцію до збільшення й у 2020 р. становив 6775 осіб, що зумовило ріст міграційного сальдо до 4347 осіб (табл. 1).

У просторовому аспекті у Словаччині спостерігаються значні територіальні відмінності за коефіцієнтом міграційного сальдо, який у 2020 р. загалом по країні складав 0,8 ‰. У розрізі окресів позитивне міграційне сальдо в 2020 р. мала абсолютна більшість окресів Братиславського краю (окрім чотирьох), а також п'ять окресів Жилінського краю, п'ять окресів Трнавського країв, чотири окреси Пряшівського краю, по три окреси Тренчинського та Братиславського країв, по два окреси в інших трьох краях республіки (рис. 3). Загалом 30 окресів із 77 мали позитивне міграційне сальдо зовнішніх міграцій, тоді як майже дві третини словацьких окресів характеризувалися від'ємним міграційним сальдом. Розмах варіації коливається від +25,64 ‰ до -5,94 ‰ (рис. 3). Найбільше позитивне міграційне сальдо (+25,64 ‰) зафіксовано в окресах Сенець, а також в окресах Братислава-I (+15,89 ‰), Братислава-II (+14,07 ‰) та Малацки (+7,84 ‰) Братиславського краю. Найбільше негативне значення коефіцієнта міграційного сальдо мали такі окреси, як Кошіце-III (-5,94 ‰) Кошіцького краю, Тврдошін (-5,12 ‰) Жилінського краю та три окреси Пряшівського краю: Снина (-4,75 ‰), Свидник (-4,72 ‰) й Стара Любовня (-4,52 ‰) (рис. 3).

Позитивне міграційне сальдо характерне для малих міських поселень та більшості сіл. Так, у 2020 р. у всіх містах із населенням понад 10 тис. жителів зафіксовано міграційний відтік населення. Серед міських муніципалітетів зі значним міграційним притоком населення виділяються такі міста, як Велькі Шаріш (+18,04 ‰) Пряшівського краю, Бойніце (+13,78 ‰) Тренчинського краю та Ступава (+11,15 ‰) Братиславського краю. Водночас, серед міст із від'ємним коефіцієнтом міграційного сальдо виділяються Бановце над Бебравоу (-17,18 ‰) Тренчинського краю, Свидник (-12,36 ‰) Пряшівського краю, Топольчани (-11,70 ‰) Нітранського краю, Наместово (-11,48 ‰) Жилінського краю та Велькі Кртіш (-11,15 ‰) Банськобистрицького краю.

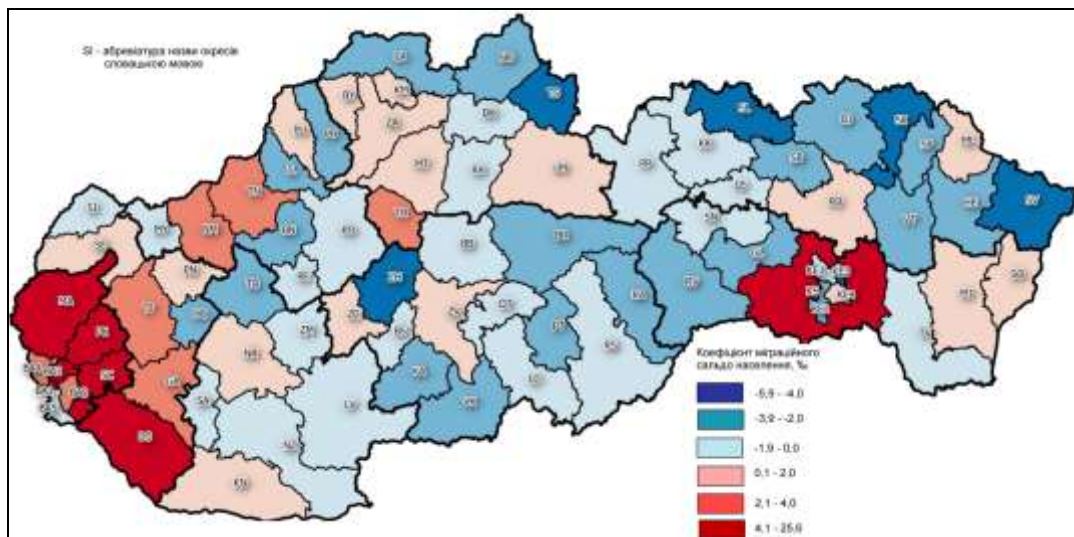

Рис. 3. Просторова диференціація коефіцієнта міграційного сальдо в окресах Словацької Республіки у 2020 р. (складено за даними [5, с. 51]).

У Словаччині наявні значні обсяги внутрішніх міграцій населення, які впливають на загальний міграційний приріст населення в окремих регіонах. Протягом останніх десяти років загальний обсяг внутрішніх міграцій населення коливався в межах 80–90 тис. осіб. Зокрема, у 2020 р. загальний обсяг внутрішніх міграцій населення становив 87,8 тис. осіб [5, с. 17]. У структурі внутрішніх міграцій населення найбільша частка припадає на внутрішньорайонні міграції (між громадами в межах окремих окресів). На другому місці за значенням – міжрайонні (між окресами в межах окремих країв), а на третьому – міжкrajові міграції. Серед внутрішніх мігрантів домінують особи продуктивного віку (понад 70 %).

Загальний міграційний приріст населення Словаччини в просторовому аспекті характеризується значною територіальною диференціацією. Позитивне міграційне сальдо у розрахунку на 1000 жителів властиве найбільш розвинутим регіонам Словаччини, які тяжіють до столиці Братислави (окреси Братиславського краю) та великих міст (Кошіце, Пряшів, Трнава та Жиліна). Міграційний відтік населення характерний для багатьох окресів Банськобистрицького, Тренчинського, Жилінського, Пряшівського й Кошіцького країв. Загалом міграційна рухомість населення Словаччини є меншою, порівняно з країнами Центрально-Східної Європи.

Висновки. Отже, проведений аналіз сучасних демографічних і міграційних процесів показує, що демографічна ситуація у Словаччині залишається складною. За останні 20 років при загальній позитивній динаміці збільшення загальної чисельності населення спостерігається зниження темпів загального приросту населення через зменшення показників природного приросту населення при позитивній тенденції невеликого зростання імміграційного притоку іноземних іммігрантів та зовнішнього міграційного сальдо. Країна змушена проводити виважену демографічну політику, спрямовану на збільшення темпів природного приросту населення за рахунок збільшення рівня народжуваності та зменшення рівня смертності населення, збільшення тривалості життя, надання допомоги багатодітним сім'ям, посилення контролю імміграційного притоку іноземців та отримання ними громадянства, надання їм дозволів на проживання, а також на підтримку молодих сімей, покращення репродуктивного здоров'я жінок тощо.

Джерела та література

1. Лажнік В. Й. Геодемографічні й етнополітичні процеси в країнах регіону (Центрально-Східна Європа): навч. посібник. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 416 с.

2. Список стран по естественному приросту населения. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
3. Bleha Branislav, Mészáros Ján, Pilinská Viera, Šprocha Branislav, Vaňo Boris. Analýza demografického vývoja oblastí a obcí podľa štatútu a veľkosti v Slovenskej republike. Bratislava: INFOSTAT, 2020. 164 s.
4. My v číslach. Pohyb obyvateľstva 2015. Bratislava: Štatistický úrad SR, 2016. 60 s.
5. My v číslach. Pohyb obyvateľstva 2020. Bratislava: Štatistický úrad SR, 2021. 60 s.
6. Počet Slovákov pracujúcich v zahraničí stúpa. URL: <https://www.ta3.com/clanok/63181/pocet-slovakov-pracujucich-v-zahranici-stupa>
7. Pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike v roku 2020 (Pramenné dielo). Bratislava: Ústredie ŠÚ SR. 220 s.
8. The Population Change in the SR ('Source Publication') in 2020. Bratislava: Štatistický úrad SR, 2021. 220 s.
9. Vývoj obyvateľstva v Slovenskej republike a krajoch v roku 2013. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2014. 150 s.

УДК [911.3:33]:314-043.92(477)

Г. Ю. Нападівська – асистент кафедри географії та екології факультету біології, географії та екології Херсонського державного університету;
В. О. Шостак – студент 4 курсу факультету біології, географії та екології Херсонського державного університету

ДЕМОГРАФІЧНЕ СТАРІННЯ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ ТА ВИКЛИКІВ

Роботу виконано на кафедрі географії та екології ХДУ

Розглянуто основні демографічні показники, які характеризують процес старіння, проаналізована динаміка показників чисельності населення України. Розглянуто основні проблеми, зумовлені старінням населення та головні наслідки скорочення економічно активного населення в державі. Проаналізовано основні сучасні соціально-економічні виклики, які постають перед державою. Запропоновано шляхи зміни демографічної політики держави задля вирішення нагальної проблеми старіння населення.

Ключові слова: демографія, старіння населення, демографічна політика.

Napadovska H. Yu., Shostak V. O. Demographic Aging in Ukraine: Analysis of Socio-Economic Consequences and Challenges. The article considers the main demographic indicators that characterize the aging process, analyzes the dynamics of the population of Ukraine. The main problems caused by the aging population and the main consequences of the reduction of the economically active population in the country are considered. The main modern socio-economic challenges facing the state are analyzed. Ways to change the demographic policy of the state in order to solve the urgent problem of population aging are proposed.

Key words: demography, population aging, demographic policy.

Актуальність. Зараз демографічна ситуація в Україні є нестабільною та характеризується скороченням народжуваності та зростанням смертності й як результат – старінням населення, що порушує сприятливий демографічний баланс.

Саме змістовне дослідження та аналіз соціально-економічних наслідків старіння населення є важливим визначником щодо вдосконалення демографічної політики держави. Останніми роками проблема старіння населення в Україні обговорюється все частіше, долучаючи до проблеми представників різних сфер: державного уряду, наукову спільноту, медичну громадськість та відповідні міжнародні організації.

Метою дослідження є проаналізувати вплив процесу демографічного старіння на соціально-економічну ситуацію в державі та визначити основні наслідки.

Виклад основного матеріалу. Україна перебуває у загальносвітовому демографічному тренді глобального старіння населення та за даними Міністерства соціальної політики входить у 30-ку «найстаріших держав» світу.

Демографічні зміни населення розглядаються через призму концепції демографічного переходу. Ця концепція, як система поглядів на демографічний розвиток людства, пояснює всі минулі його зміни й дає основу для прогнозних оцінок. Основними авторами цієї концепції є А. Ландрі [8] та Ф. Ноутстайн [10]. Виходячи з основних положень концепції існує 4 фази (етапи) демографічних переходів [2]. В Україні наразі сформувалася така фаза демографічного переходу: наднизька народжуваність, надмірно висока смертність, високий рівень депопуляції [9].

За даними демографічного прогнозу ООН 2019 року, загальний коефіцієнт народжуваності в Україні з 2020 до 2100 рр. буде в діапазоні від 1,44 народжень на одну жінку до 1,70 народжень на одну жінку.

Проаналізувавши динаміку чисельності населення в Україні, визначено такі часові зміни [1]. На рис. 1 графічно зображена динаміка чисельності населення за 1990–2021 рр.

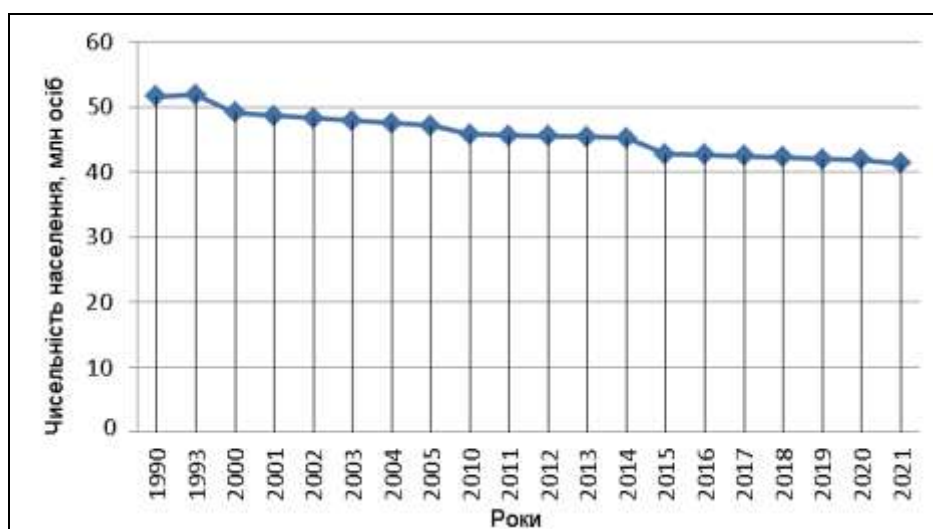

Рис. 1. Динаміка чисельності населення України в 1990–2021 рр.

Аналіз даних рис. 1 показує, що параметри кількості населення зростали з 1990 до 1993 рр. (саме на цей період припав пік народжуваності за часів незалежності України). Далі лінія графіку чисельності населення демонструє поступове скорочення населення до 2010 р. Якщо подивитися на 2010–2014 рр., то спостерігаємо період «демографічної стабільності», чисельність населення майже не змінювалася. Починаючи з 2014 р., темпи скорочення населення стали більш динамічними. Це насамперед пов'язано з нестабільно політичною ситуацією у країні, анексією Криму, військовим конфліктом на Сході країни та економічною кризою загалом у державі.

Основною характеристикою старіння населення є саме вікові зміни [3]. На рисунку 2 відображено значну диференціацію показників частки чисельності певної вікової групи за період із 1990 р. до 2021 р.

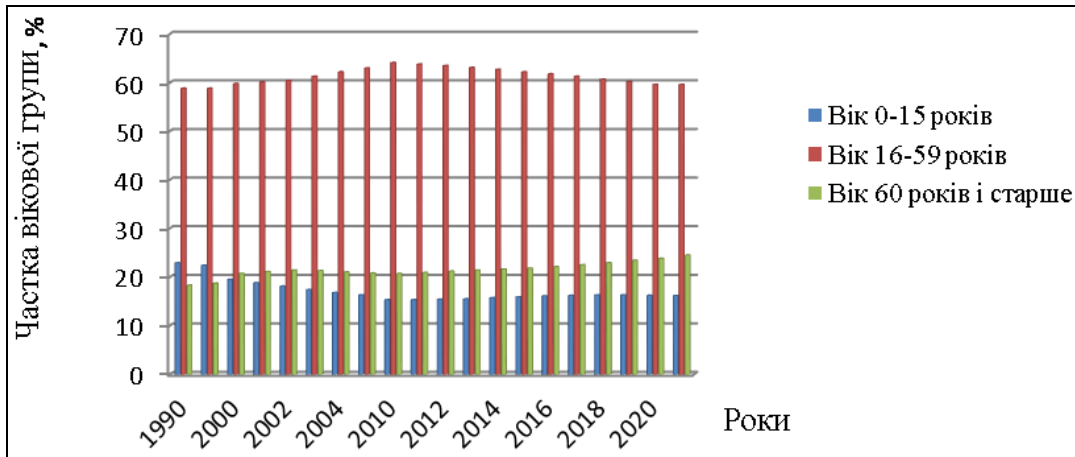

Рис. 2. Динаміка змін вікової структури населення України в 1990–2021 рр.

Виходячи з отриманих результатів, можна зробити висновок, що у віковій структурі населення переважає група населення 16–59 років. Чітко спостерігається тенденція скорочення частки населення віком від 0 до 15 років, починаючи з 2000-х років, і як наслідок, у свою чергу, зростання частки вікової групи старших за 60 років.

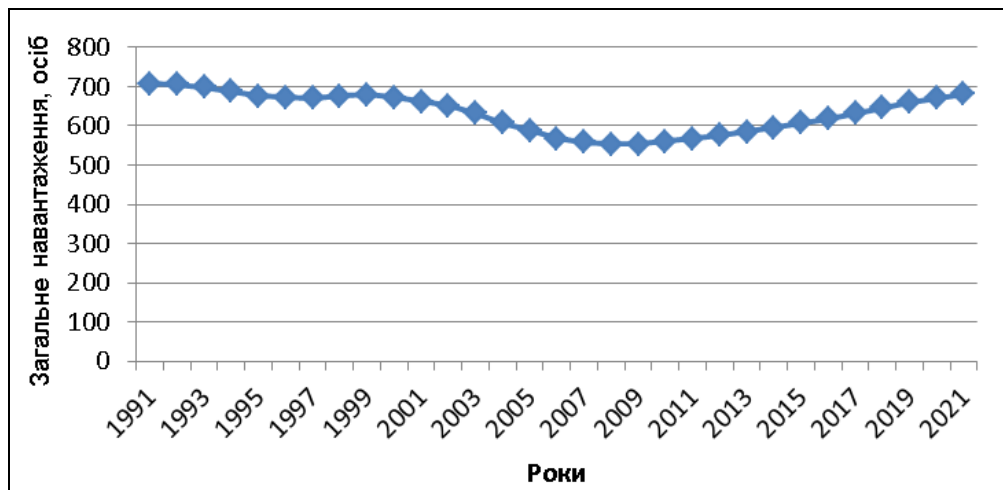

Рис. 3. Динаміка рівня демографічного навантаження на 1000 осіб постійного населення України у віці 16–59 років у 1991–2021 рр.

Однією з головних проблем старіння населення, яку варто розглянути більш детально є – виникнення диспропорцій між економічно активним та економічно залежним населенням [5]. Старіння неминуче погіршує співвідношення між ними й викликає зростання коефіцієнта демографічного навантаження (рис. 3). Коефіцієнт демонструє скільки пенсіонерів перебуває «на утриманні» одного потенційного працівника. Прогнозується, що у 2020–2100 роках показник зросте у світі з 14 % до 42 %. У результаті кожній людині працездатного віку належить «утримувати» не менше 0,6–0,8 особи літнього віку. Навантаження буде вищим у бідних регіонах, що може посилювати міжрегіональну нерівність. В Україні пропорція виявиться нижчою (0,42–0,45), але й це, за історичними мірками, рекорд [5]. Наразі рівень демографічного навантаження в Україні становить 682 людини на 1000 осіб постійного населення у віці 16–59 років [1]. На рисунку 3 графічно зображена динаміка рівня демографічного навантаження в Україні за період 1991–2021 рр. Помітно, що, починаючи з 2009 р., рівень демографічного навантаження поступово

зростає. Це насамперед пов'язано з фінансово-економічною кризою 2008–2009 рр., а також зі стрімким зниженням рівня народжуваності та загальної чисельності населення, відповідно.

Головними наслідками скорочення економічно активного населення в державі є [6]:

– зменшення кількості працюючих відносно економічно неактивного населення. В 2019 р. чисельність зайнятого населення в Україні становила 20 324,2 тис. осіб, це 44,6 % від кількості населення держави. За прогнозами частка економічно активного населення буде скорочуватися, внаслідок чого навантаження на одного працюючого громадянина буде зростати за рахунок економічно неактивних громадян;

– диспропорція між попитом та пропозицією робочої сили за різними напрямками економічної діяльності: в середньому в Україні навантаження на одне робоче місце складало 8 осіб. Зараз спостерігається значний ріст попиту на веб-дизайнерів, програмістів, спеціалістів SMM-редакторів та інших фахівців, пов'язаних з «інтернет-професіями». Виходячи з цього, в умовах зростання частки населення старшої вікової групи, постає питання вирішення щодо адаптації старшого покоління до новітніх технологій та перекваліфікації.

Внаслідок впливу демографічних змін, більшою мірою негативного на ринок праці, постає необхідність у реформі державної політики держави та запровадженні таких заходів [7]:

1. Покращення рівня життя населення. Одна з головних функцій держави, як політичного утворення – це забезпечення населення всіма матеріальними благами. Благоустрій населення – це один із важливих індикаторів рівня життя. До найважливіших благ населення відносять: умови життя, комфортні умови праці, якість навколишнього середовища. Чим кращий рівень життя населення, тим вищий його інтелектуальний рівень, нижчий рівень захворювань, що впливає саме на зростання віку, протягом якого населення може залишатися економічно активним.

2. Залучення висококваліфікованих кадрів економічно розвинених держав до реалізації реформ демографічної політики. Європейські сусіди нашої держави вже давно активно використовують подібну практику, залучаючи іноземні кадри, які відповідають європейським стандартам.

3. Збільшення державних витрат для забезпечення та підтримання продуктивності праці на належному рівні. Наприклад, у Німеччині у зв'язку з дефіцитом молодих висококваліфікованих кадрів на багатьох підприємствах закупають спеціальні монітори з великими розбірливими літерами для того, щоб заохотити старше покоління до більш високого рівня продуктивності праці та можливості вивчати нові технології.

Перед нашою державою наразі постають такі соціально-економічні та культурні виклики, вирішення яких є нагальним питанням сьогодення [4]:

1. Старіння населення зумовлює нові виклики щодо функціонування й розвитку житлового господарства та транспортної інфраструктури. Наразі в Україні житловий фонд не є достатньо обладнаний для людей літнього віку (відсутність або несправність ліфтів, пандусів тощо). Проблема транспортного забезпечення стосується більшою мірою сільської місцевості, оскільки в багатьох селах України тверде покриття доріг взагалі є відсутнім, що може стати причиною неможливості отримання вчасної швидкої допомоги.

2. Вплив старіння населення в Україні на систему охорони здоров'я. Медичне забезпечення населення зіткнеться зі збільшенням тривалості життя, що означає також і більш високу захворюваність та інвалідність; для зростання тривалості не просто життя, а здорового життя необхідні інвестиції.

3. Вплив старіння населення на проблему взаємодію різних поколінь. Зрештою, збільшення частки літніх людей істотно послаблює підприємницький потенціал економіки через меншу схильність старших поколінь до ризику. Зниження частки

ризикованих проектів може скоротити інновації, зменшити вкладення них й уповільнити темпи технологічного прогресу. Представники молодих когорт більш ризикові й частіше першими починають використовувати нові технології та продукти, скорочуючи шлях від появи інновацій до їхнього загального застосування. Старіння населення супроводжуватиметься досить серйозними втратами в інноваційності, динамізмі та підприємницькому дусі сучасних економік.

4. Зміна функції сім'ї та шлюбно-сімейної структури. Передусім варто відзначити, що в Україні спостерігається значна диспропорція сімейного стану представників різної статі старшої вікової групи. Згідно статистичних даних, чоловіки похилого віку частіше одружуються, ніж жінки того самого віку. І як наслідок, виникає ризик для літніх жінок самотнього проживання в індивідуальному домогосподарстві. Для чоловіків такий ризик є значно нижчим.

5. Старіння населення як поштовх для розвитку сучасної європейської системи освіти. На ринку праці зростання тривалості життя та підвищення пенсійного віку збільшують зайнятність серед осіб старшого віку, що потребує програм підвищення кваліфікації, перекваліфікації для літніх людей із метою отримання нових сучасних знань, вмінь та навичок. А внаслідок цього створення або адаптації робочих місць з урахуванням їхнього здоров'я.

Висновки. Отже, наразі жодних простих політичних рецептів, які могли б зупинити процес старіння населення чи суттєво його загальмувати, не існує. Аналіз взаємодій між старінням населення та економікою на мікро- та макрорівнях дає підстави припустити, що саме по собі воно не є фундаментальною економічною проблемою, що загрожує добробуту суспільства. Серйозні труднощі пов'язані, передусім, із необхідністю адаптації економіки до нових демографічних реалій. Якщо вона виявиться успішною, темпи економічного зростання залишаться досить високими. До перспективи нової реальності з високою часткою людей слід уже зараз підлаштовувати пенсійну та податкову системи, охорону здоров'я, інститути ринку праці та ринку капіталу.

Джерела та література

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Курило І. О. Демографічне старіння у столиці України, його особливості та сучасні виклики. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 3 (41). С. 19–36.
3. Нападковська Г. Ю., Пилипенко І. О. Суспільно-географічний аналіз можливості застосування складників формування населення в дослідженні регіональних систем типу «Центр-Периферія». *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія: Географічні науки*. Херсон, 2016. Вип. № 5. С. 36–41.
4. Населення України. Імперативи демографічного старіння. К.: ВД «АДЕФУкраїна», 2014. 288 с.
5. Населення України. URL: <http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/>
6. Пилипенко І. О. Просторовий аналіз формування чисельності населення Херсонської області. *Географія і сучасність. Зб. наук. праць Націон. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова*. К.: Вид-во Націон. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 16. С. 237–246.
7. Романуха О. М. Соціально-економічні наслідки старіння населення України. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія: Економічні науки*. 2016. Вип. 17, ч. 3. С.91-94
8. Landry A. La révolution démographique. Études et essais sur les problèmes de la population. INED, 1982.
9. Mezentseva N., Kondras N. Second demographic transition: origins and concepts. *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya*. 2015). 73. P. 51–56 (in Ukrainian, abstr. in English). URL: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2015.73.51-56>
10. Notestein F. W. Some implications of population change for post-war Europe. *Proceedings of the American Philosophical Society* 87.1943. No 2 (August). P. 165–174.

Л. О. Маковецька – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Л. В. Якубець – студентка 4 курсу географічного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Роботу виконано на кафедрі економічної та соціальної географії ВНУ ім. Лесі Українки

Проаналізовано інноваційну діяльність підприємств Волинської області. Здійснено аналіз тенденцій інноваційної діяльності досліджуваного регіону.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інновація, інноваційно-активні підприємства, інноваційний потенціал.

Makovetska L. O., Yakubets L. V. Innovative Activity of Volyn Region. The innovative activity of enterprises of the Volyn region is analyzed. An analysis of the trends of innovation activity of the specified region is carried out.

Key words: innovative activity, innovation, innovation and active enterprises, innovative potential.

Сучасному підприємству, якби успішно воно не функціонувало, потрібно бути націленим на освоєння нових технологій, які дають змогу виготовляти нові види продукції більш високої якості й з найменшими витратами. У зв'язку з цим важливу роль набуває інноваційна діяльність, яка стає обов'язковим елементом будь-якого комерційного підприємства.

Інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання й комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [1].

Важливим фактором розвитку регіонів є інноваційна діяльність підприємств, яка стимулює розширення асортименту та випуску оновленої продукції.

Із загальної кількості підприємств Волинської області, а саме 6292 одиниць, більше половини займаються виробництвом харчових продуктів, виготовленням виробів із деревини, виробництвом паперу та поліграфічною діяльністю, машинобудуванням й є інноваційно-активними. У розрізі старого адміністративно-територіального поділу області (2020 р.) інноваційно-активні підприємства розміщувались у м. Луцьку (47,8 %), у Луцькому (17,4 %) та Горохівському (13 %) районах, у м. Нововолинську (8,7 %) і по 4,3 % – у Ковельському, Ратнівському та Рожищенському районах [4].

У розрізі адміністративних областей України Волинська область перебуває у числі аутсайдерів за кількістю інноваційно активних підприємств і така тенденція не змінюється вже протягом останніх років. Так, у 2020 р. область займала 20 місце в Україні та мала лише 11 інноваційно активних підприємств (рис. 1).

Серед підприємств, які найбільш активно впроваджували інновації, виділяються такі: ТОВ «Модерн-Експо», Виробниче підприємство «Електросервіс», публічні акціонерні товариства «СКФ Україна», «Теремно-Хліб», «ВГП», ДП «Автоскладальний

завод № 1», Автомобільна компанія «Богдан Моторс», ПрАТ «Теріхем-Луцьк», ПП «Фабрика солодоців «Ласка» та ТзОВ «Ю.Кенвес».

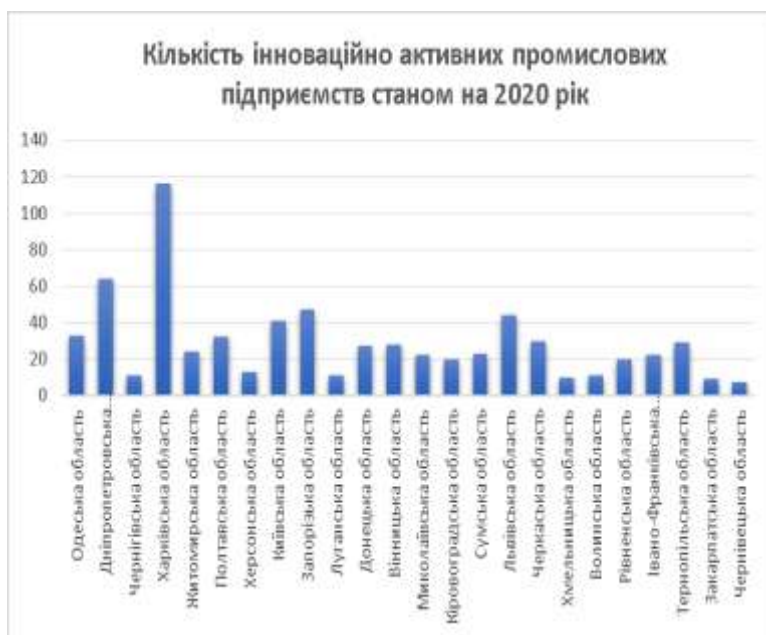

Рис. 1. Кількість інноваційно активних підприємств у регіонах України (побудовано за даними [2]).

Витрати на інновації останнім часом нестабільні. Якщо з 2007 до 2009 рр. вони стрімко зростали й досягли свого піку в 2009 р. (454 934,5 тис. грн), то в 2010 р. відбулося різке падіння й витрати становили 88 761,5 тис. грн. Із 2010 до 2013 р. спостерігався повільний ріст показників витрат на інновації. У 2015 р. відбулося знову зниження рівня вкладання фінансових ресурсів в інновації, навіть порівняно з 2014 р. За період із 2007 до 2020 рр. найменші показники зафіксовані в 2015 р., а саме 65 280,3 тис. грн, що пов'язано з політичною ситуацією в Україні й зменшенням державних інвестиційних надходжень. У 2017 р. показники покращилися, проте в подальшому знову зменшилися й у 2020 р. становили 92 009,8 тис. грн. Отже, динаміка витрат на інновації протягом досліджуваного періоду мала нестійкий характер із загальною тенденцією до зменшення обсягів.

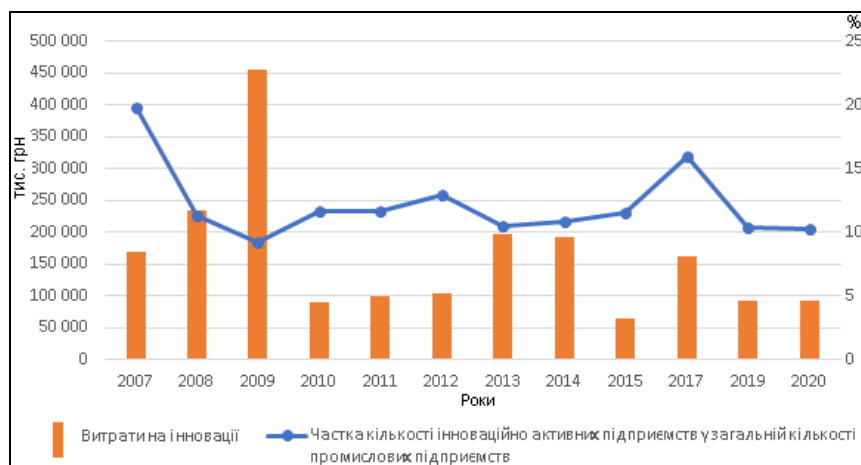

Рис. 2. Інноваційна активність промислових підприємств та витрати на інновації у Волинській області в 2007–2020 рр. (побудовано за даними [4]).

Щодо інноваційно активних підприємств області, то їх частка у загальній чисельності підприємств, відповідно, також об'єктивно зменшується, оскільки в 2007 р. вона становила 19,8 %, а в 2020 – 10,3 % (рис. 2).

Негативна динаміка притаманна й для витрат на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт. Станом на 2010 р. сума витрат складала 17 356,9 тис. грн, а станом на 2020 р. – 9994,2 тис. грн, що на 7362,7 тис. грн менше.

За останні кілька років інноваційний потенціал для області мали три галузі промисловості. Станом на 2021 р. тільки одна галузь має інноваційний потенціал, оскільки за чисельністю зайнятих формує 3,2 % загального показника області. Це виробництво меблів, яке визначається відносно високою часткою інновацій продуктів і процесу, маркетингових інновацій та організаційних інновацій [3].

У регіоні основними причинами, що стримують розвиток інноваційної сфери, є: недостатній рівень кооперації між підприємствами й науковими організаціями; нерозвиненість інноваційної інфраструктури; високий ступінь зносу основних засобів; низька платоспроможність споживачів; домінування галузей із низьким рівнем обробки сировини; недостатній рівень комерціалізації науково-технічних розробок.

Задля стимулювання інноваційної діяльності у Волинській області необхідно здійснити такі заходи:

- 1) спонукати розвиток інноваційних досліджень та технологій;
- 2) створювати та впроваджувати інноваційний продукт;
- 3) здійснювати організаційну та фінансову підтримку інноваційних підприємств;
- 4) створювати й підтримувати інформаційну базу інноваційних проєктів;
- 5) розбудовувати інноваційну інфраструктуру, у т. ч. наукові парки, технологічні системи, ІТ-кластери;
- 6) підвищувати професійні компетенції наукових та студентських кадрів;
- 7) стимулювати співробітництво між навчальними закладами, науково-дослідними установами та підприємствами регіону.

Отже, можна стверджувати, що Волинська область має достатні економічні ресурси, які можна використати для прискорення інноваційно-інвестиційного розвитку. Однак, для їх ефективного використання необхідна збалансована політика національного та транскордонного розвитку в поєднанні із залученням внутрішніх та зовнішніх джерел інвестування.

Джерела та література

1. Закон України «Про інноваційну діяльність». *Верховна Рада України: веб-сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>

2. Статистичний збірник «Регіони України» 2020. Київ: Держ. служба статистики України. 2020 URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/12/Reg_U%20%D0%86%D0%86.pdf

3. Стратегія розвитку Волинської області на період до 2027 року. *Волинська обласна державна адміністрація: веб-сайт*. URL: <https://voladm.gov.ua/article/strategiya-rozvitku-volinskoji-oblasti-na-period-do-2027-roku//>

4. Державна служба статистики України. *Головне управління статистики у Волинській області: веб-сайт*. URL: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>.

ПРОЄКТ «ДІЯ CITY» ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ІТ-РИНКУ В УКРАЇНІ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних економічних відносин і управління проектами ВНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: А. О. Бояр – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин і управління проектами ВНУ ім. Лесі Українки*

Охарактеризовано сучасний стан цифрової економіки в Україні. Проаналізовано один із проєктів, представлених Міністерством цифрової трансформації України – «Дія City». Розглянуто українську ІТ-сферу та її готовність до подальшого впровадження інноваційних проєктів. Наголошено на прийнятті законопроекту «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», також відомого як «правовий режим Дія City». Виокремлено дві головні проблеми впровадження проєкту «Дія City», який пропонує українським ІТ-компаніям компромісне їх вирішення.

Ключові слова: інвестиції, проєкт, податкове навантаження, «Дія City», ІТ-сфера, цифрова економіка

Grabko O. I. «Diia City» Project as a Tool for IT Market Development in Ukraine. The current state of the digital economy in Ukraine is described. One of the projects presented by the Ministry of Digital Transformation of Ukraine – «Action City» was analysed. The Ukrainian IT sphere and its readiness for further implementation of innovative projects are considered. Emphasis was placed on the adoption of the bill «On Amendments to the Tax Code of Ukraine to stimulate the development of the digital economy in Ukraine», also known as the «legal regime of Action City». Two main problems of implementation of the «Diya City» project are singled out, which offers Ukrainian IT companies a compromise solution.

Key words: investment, project, tax burden, «Action City», IT sphere, digital economy.

Початок ХХ ст. характеризувався стрімким розвитком та виникненням нових явищ, технологій та можливостей. Новітні для нас явища, такі як «цифровізація», «електронна комерція», «цифрова економіка» захоплювали світ пробираючись у всі сфери життя суспільства. Проте, попри стрімкий розвиток, явище так і не набуло чіткого загальноприйнятого визначення та консенсусу в тому, що слід під ним розуміти.

Проблематика визначення цифрової економіки є дещо новою й для української економічної думки. Її тлумачать як таку, що базується на виробництві електронних товарів і сервісів та їх дистрибуцію за допомогою електронної комерції. Також її розглядають як потенційну трансформацію усіх сфер економіки завдяки перенесенню всіх інформаційних ресурсів у мережу. Деякі джерела наводять коротке визначення: «Цифрова економіка – це все, що спирається на використання цифрових технологій». Разом із тим, проникнення нових технологій у підприємницьку діяльність, громадське життя, державне управління відбувається дуже швидко, поняття цифрової економіки все частіше переплітається з традиційною й виокремлювати першу як окреме явище

стає все важче. Отже, на основі заданих визначень можна сформулювати, що цифрова економіка – це перехідна трансформація всіх сфер економіки, що базуються на впровадженні інновацій завдяки досягненням сучасних технологій та дають змогу підвищити ефективність й конкурентоспроможність як окремих підприємств та сфер економіки, так і держави загалом.

Існує низка загальноприйнятих параметрів, за допомогою яких визначають ступінь цифровізації економіки країни. Для прикладу «Індекс мережевої готовності» характеризується чотирма показниками: доступність до технологій; використання технологій громадянами, бізнесом та державою; регулювання та управління сферою технологій; вплив технологій на економіку та якість життя. За даними 2020 р., Україна посідає 64 місце зі 134 країн світу [1].

Розвиток цифрової економіки в Україні просувається дещо повільно, проте уряд намагається активізувати цей вектор, адже, як правило, країни, котрі активно розвивають цифрову економіку, показують вищі показники економічного зростання.

Перші кроки до трансформації економіки від «аналогової» до «цифрової» були презентовані у грудні 2017 р. у «Цифровій адженді України 2020». Цей документ став основою для схваленої Кабміном України «Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки». Наступним кроком було представлення у листопаді 2020 р. векторів економічного розвитку в рамках «Національної економічної стратегії 2030», де цифровізація є одним з основних напрямів розвитку України [3].

Одним із цікавих проєктів, представлених Міністерством цифрової трансформації України є «Дія City». Це спеціальний правовий режим для ІТ-індустрії, який у перспективі вплине на залучення інвестицій, прозоре правове регулювання інноваційного бізнесу, відкриття нових робочих місць та втілення новітніх технологічних бізнес-ідей.

Українська ІТ-сфера – це ідеальне співвідношення ціни й якості для закордонних ринків. Проте однією з найпоширеніших проблем цієї індустрії є велике податкове навантаження та ухилення від податків шляхом співпраці з ФОП. Обидва чинники мають подібний вплив на міграцію працівників за кордон у пошуках більш вигідних умов. Адже, за першої умови, робітник компанії буде отримувати значно меншу заробітну плату, а, за другої – нестабільність, відсутність соціальних гарантій та важке адміністрування отримає як працівник, так і роботодавець. Цю схему не розуміють за кордоном і це один із факторів, який заважає залученню іноземних інвестицій.

2 червня 2021 р. парламентом було прийнято законопроект № 5376 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», також відомий як «правовий режим Дія City». Закон передбачає особливі умови оподаткування для резидентів «Дія City», але й не виключає можливість залишитися на загальній системі оподаткування під час перебування в реєстрі. Спрощений режим оподаткування передбачає ставку 5 % на доходи фізичних осіб, 22 % єдиного соціального внеску від мінімальної зарплати, 1,5 % військового збору. До всього, буде запропонована можливість платити податок на виведений капітал (сума дивідендів, виплати відсотків, роялті тощо) в розмірі 9 % замість податку на прибуток (18 %) [2].

Такий режим оподаткування буде цікавий насамперед ІТ-компаніям з іноземним капіталом, які мають великі виплати за кордон материнській компанії чи інвесторам. Також цей режим оподаткування буде привабливим для компаній, які мають окремий ІТ-департамент чи великий штат ІТ-працівників, оформлених за трудовими договорами з «білими» зарплатами – за умови виведення цього штату чи департаменту працівників в окрему компанію. Такий стартап буде надавати ті ж ІТ-послуги, але вже як окрема юридична особа, а не структурний підрозділ [3].

Законопроект передбачає три альтернативні статуси для фахівців «Дія City»: працівник (трудовий договір); гіг-спеціаліст (гіг-контракт); фізична особа або ФОП

(інший цивільно-правовий чи господарсько-правовий договір про виконання робіт (надання послуг). Гіг-контракт запропоновано як «золоту середину» між трудовим і цивільно-правовим договором. Така схема відображає реальні відносини, що склалися у сфері ІТ. Більшість програмістів, хоч за договором і є незалежними виконавцями послуг, але підпорядковуються своєму «замовнику» як працівники. Вони зобов'язані дотримуватися внутрішнього трудового розпорядку, можуть розраховувати на оплачувану відпустку та лікарняні тощо. У свою чергу, роботодавець захищає себе договором про нерозголошення (Non-Disclosure Agreement), договором про утримання від вчинення конкурентних дій (Non-Compete Agreement) та договором про непереманювання (Non-Solicitation Agreements) [2].

Отже фактично, є дві головні проблеми:

1. Для ІТ-індустрії України – високе податкове навантаження на фізичних осіб, що зумовлює встановлення відносин «компанія – ФОП» замість «компанія – працівник».

2. Для іноземного інвестора – відсутність розуміння суті таких відносин і корпоративної структури.

Тож проєкт «Дія City» пропонує українським ІТ-компаніям компромісне вирішення проблем. Звичайно, повне дотримання податкового законодавства несе певні витрати, але тільки на початку шляху. У перспективі це стане ваговою перевагою, до того ж не лише фінансовою, а й іміджевою. В довгостроковій перспективі в Україну зайде більше іноземних компаній, яким будуть зрозумілі умови для залучення великих інвестицій, адже відомо, що міжнародні партнери високо цінують прозорість і чесність. Також проєкт дасть змогу призупинити відтік цінних фахівців закордон, адже інвестиції, відсутність податкового навантаження та прозорість працевлаштування буде посилювати конкуренцію й, відповідно, спричинить зростання зарплат. Гіг-контракти дадуть змогу спеціалістам працювати в штаті, мати додаткові соціальні пільги зі зрозумілою для іноземних інвесторів схемою. Звісно, деякі положення законопроекту «спеціальні умови для Дія City» та супутні законопроекти потребують деякого редагування, комплексного підходу до правових норм, які повинні узгоджуватись із загальними, проте в перспективі, після проходження адаптації цей законопроект дасть змогу розкрити потенціал українському інноваційному бізнесу та стане початком стрімкого розвитку даної сфери економіки.

Джерела та література

1. Кабінет Міністрів України. Вектори економічного розвитку 2030. *Кабінет Міністрів України*. 2020. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf>

2. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15 липня 2021 р. № 1667-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20?lang=uk#Text>

3. Кабінет Міністрів України. Аудит економіки України 2030. *Кабінет Міністрів України*. 2020. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf>.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ТУРИСТИЧНОГО РЕГІОНОЗНАВСТВА

УДК 910.112:338.48

І. М. Дудник – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного туризму та країнознавства Національного авіаційного університету;
В. В. Лук'янюк – студентка 6 курсу факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ СИСТЕМИ В РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ТУРИЗМУ

Роботу виконано на кафедрі міжнародного туризму та країнознавства НАУ (м. Київ)

Пропонується концепція національної туристичної системи, розглядаються її особливості та аспекти компонентної, організаційно управлінської, територіальної структур.

Ключові слова: національна туристична система, структура, ієрархія.

Dudnyk I. M., Lukianiuk V. V. The Concept of the National Tourist System in Regional Tourism Research. The concept of the national tourist system is substantiated, its features and aspects of component, organizational and administrative, territorial structures are considered.

Key words: national tourist system, structure, hierarchy

Зростання ролі туризму в життєдіяльності суспільства, його питомої ваги в створенні національного продукту та набуття статусу пріоритетності в економічному розвитку багатьох країн і регіонів зумовили підвищену увагу до його вивчення з боку представників багатьох наук. Туризм, як феномен нинішнього життя, вирізняється багатоманітним складом галузей господарства та видів діяльності, широким залученням природно-рекреаційних та суспільно-культурних ресурсів, складним поєднанням виробничо-економічних процесів, широким географічним поширенням. Ці та інші особливості свідчать на користь того, що туризм варто розглядати як складний та суперечливий природно-господарський комплекс. Тому в нинішніх умовах дедалі більшої прихильності вчених різних галузей науки набуває думка про те, що туризм є складним системним об'єктом, а в науковому його дослідженні слід розглядати з позицій загальної теорії систем. Представлення туризму як системного утворення зумовлене необхідністю створення міждисциплінарної наукової теорії, яка б пояснювала складну структуру туризму, його системну організацію та дала б змогу створити прогностичні сценарії розвитку, що своєю чергою забезпечили б доцільність та ефективність відповідних управлінських рішень.

Обґрунтуванням категорії туристичної системи займалися багато вчених, внесок яких висвітлений переважно в роботах В. Г. Герасименка, І. М. Дудника, Т. І. Ткаченко, А. Г. Охріменко. Узагальнюючи наукові розвідки у цій царині А. Г. Охріменко зазначає, що туристичну систему взагалі можна характеризувати як складну, частково самоврядну соціально-економічну систему. Маючи певні історичні, географічні, етнічні, духовні, політичні та економічні межі та кордони, вона є об'єднанням природних, культурно-історичних, інфраструктурних, організаційних і

технічних компонентів; учасників ринку й територіальних громад, які виробляють і реалізують блага для туристичного споживання. Тобто, туристична система – це сукупність елементів і дій, які прямо або опосередковано продукують туристичні продукти або їх складники [1].

Однією з визначальних особливостей туризму є чітко виражений територіальний (геопросторовий) характер його розвитку, що пов'язано, з одного боку, самою сутністю туризму – територіальні та просторові переміщення людей, а, з іншого – територіальною диференціацією туристичних ресурсів, а, відтак, і туристичних потоків, що зумовлює відповідну диференціацію туристичної системи. Ця особливість вказує на винятково важливу роль геопросторових (географічних факторів) у функціонуванні туризму та відповідну необхідність їх дослідження для виявлення законів його територіальної організації, які мають бути використані в управлінні туристичною сферою. В географічних та регіональних дослідженнях туризму до недавнього часу більше уваги приділялося макросистемним об'єктам (світові та континентальні ринки туристичних послуг) та мезосистемним об'єктам (туристичним дестинаціям, внутрішньодержавним туристичним районам), а питання наукового пояснення сутності та особливостей туристичної системи на рівні (в межах) держави не знаходили належного висвітлення. Однією з перших і, безумовно, своєчасних спроб такого висвітлення стала монографія А. Охріменко, в якій з'ясовується економічна сутність туристичного системоутворення та наголошується, що національна туристична система є просторово локалізованою сукупністю соціально-економічної, функціонально-галузевої, інституційної та інформаційної підсистем національної системи, в результаті взаємодії яких формуються процеси виробництва, реалізації й споживання туристичного продукту [3].

Такі ознаки цієї системи, як багатоманітність та різноякісність складу, поліфункціональність та внутрішня суперечливість, поєднання інтеграційно-диференційних процесів свідчать на користь того, що концепція національної туристичної системи потребує поглиблення та розширення через представництво інших галузей науки, зокрема географічної, яка володіє достатнім теоретичним потенціалом та арсеналом методів дослідження.

Функціонально-галузева компонентна структура (підсистема) національної туристичної системи є визначальною (базовою), бо вона є сукупністю системоутворюючих елементів, які забезпечують виробництво, реалізацію та споживання туристичного продукту: суб'єкти туристичного ринку, заклади розміщення, транспортні підприємства, супутні та забезпечуючі підприємства. У цій підсистемі реалізуються головні системоутворюючі процеси, такі як організації подорожей та бронювання, транспортні, розміщення, забезпечення продуктами харчування та напоями, ремесел, туристичних ресурсів дестинацій, організації послуг дозвілля тощо. Саме завдяки функціонуванню цих елементів створюється національний туристичний продукт як інтегральний туристичний продукт держави, що формується як єдність спеціалізованих туристичних продуктів на основі використання національних туристичних ресурсів держави. В такому контексті національний туристичний продукт є однією з важливих відмінних особливостей національної туристичної системи від подібних систем інших рівнів.

Організаційно-управлінська структура може розглядатися в ролі визначальної для туристичної системи національного рівня, бо саме вона забезпечує її цілісність у межах національних кордонів та керованість через державну галузеву та регіональну політику. Суб'єкти туристичної політики, взаємодіючи між собою, виступають набагато важливішими системоутворюючими елементами на відміну від систем інших рівнів. До таких елементів належать центральні органи законодавчої та

виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування в галузі туризму.

Основою національної туристичної політики мають бути принципи, цілі та механізми розвитку туристичної сфери. Туристична політика держави втілюється у відповідних законах, нормативах, концепціях і цільових програмах розвитку туризму, визначенні шляхів їх реалізації. Вона має створювати умови для здійснення регіональної політики держави у сфері туризму. Регіональна туристична політика спирається на національну туристичну політику й знаходить своє відображення в регіональних програмах розвитку туризму, які створюються з урахуванням специфічних умов і завдань розвитку конкретних територій [4].

Територіальна структура національної туристичної системи уявляється як склад та спосіб взаємодії внутрішніх форм (елементів) територіального зосередження (поєднання) підприємств і видів туристичної діяльності. До таких форм можна віднести одиничні туристичні об'єкти, атракційні пункти, одиничні природно-ресурсні об'єкти, туристичні дестинації, туристичні пункти та центри, туристично-рекреаційні системи, туристичні ареали та зони, туристичні райони (регіони). Ці елементи утворюють складну, мозаїчну унікальну територіальну картину національної туристичної системи. Територіальна структура формується під впливом таких специфічних умов туристичної діяльності: а) туристичний продукт або його елементи, які територіально прив'язані до природних та історико-культурних ресурсів, тобто можуть бути створені лише в межах певної конкретної території; б) переважна більшість видів туристичної діяльності має достатньо виражений територіально концентрований характер локалізації; в) характер виробництва та спосіб споживання більшості туристичних послуг мають тісну територіальну детермінованість, тобто певна туристична послуга може бути спожита тільки в місці її виробництва; г) територіальна відмежованість споживача й виробника туристичних послуг – саме споживач долає відстань, яка відділяє його від туристичного продукту та місця його споживання, на відміну від багатьох інших галузей, де продукт прямує до споживача [2].

Важливим аспектом функціонування національної туристичної системи є еквіпотенціальність її територіальної структури (об'єктивна властивість «вкладеності» систем), яка означає, що певна система включає в себе підсистеми нижчих рівнів, наприклад, ієрархічних підсистем першого порядку – туристичних мезорайонів, другого порядку – туристичних мікрорайонів, третього порядку – локальних туристичних дестинацій. З іншого боку, національна туристична система є підсистемою першого порядку макрорегіональної системи, другого порядку – континентальної системи, третього порядку – глобальної системи.

Варто зазначити, що національна туристична система є специфічним рівнем територіальної ієрархії, що потребує поглибленого вивчення в розглянутих напрямках.

Джерела та література

1. Бойко М. Г., Босовська М. В., Охріменко А. Г. Туристична система: генеза та пріоритети розвитку. URL: www.academia.edu
2. Дудник І. М. Територіальна система туристичних послуг як об'єкт суспільної географії. *Освітньо-професійна підготовка фахівців з туризму / за ред. Г. В. Балабанова*. К.: НАУ, 2016. С. 40–53.
3. Охріменко А. Г. Національна туристична система. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 592 с. URL: <https://bit.ly/35XQerH>
4. Парфіненко А. Ю. Сутність поняття «туристична політика держави»: теоретичний аспект. URL: <http://international-relations-tourism.karazin.ua/>
5. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. 2-ге вид., випр. та доповн. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. 463 с.

ТУРИЗМ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ: АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ

Роботу виконано на кафедрі міжнародного туризму та країнознавства НАУ (м. Київ)

Розглядаються актуальні проблеми та перспективи розвитку туризму в умовах пандемії COVID-19. Визначені тенденції до зростання кількості внутрішніх подорожей. Акцентовано негативні екологічні ефекти туристичних подорожей у період пандемії.

Ключові слова: туризм, пандемія COVID-19, пластикове сміття.

Tkachuk L. M. Tourism in a Pandemic World: Current Trends and Problems. Current problems and prospects of tourism development during the COVID-19 pandemic are considered. Increasing of the number of domestic trips is determined. The negative ecological effects of tourist travel during the pandemic are emphasized.

Key words: tourism, COVID-19 pandemic, plastic pollution.

Туризм – важливий складник життя сучасної людини. Мандрівки роблять людей щасливішими, відкритішими, розширюють їх уявлення про довколишній світ, сприяють духовному та фізичному здоров'ю. Через пандемію майже два роки люди по всьому світу переживають важкий період пригнічення, тривожних розладів, страхів та невпевненості у майбутньому. Особливо небезпечні психічні наслідки викликають перебування в обмеженому просторі, заборона на вільне пересування та соціальна ізоляція. Подорожі безперечно дуже ефективний засіб подолання важких психічних наслідків пандемії та фізичного відновлення після хвороби. Тому більшість експертів та практиків сподіваються, що туризм у постковідний період стане популярним як ніколи [1]. Про це свідчать швидкі темпи приросту кількості іноземних прибуттів у ті періоди 2020 р та 2021 р., коли карантинні обмеження скасовувалися, та небачене за декілька останніх десятиліть зростання обсягів внутрішнього туризму в окремих країнах. Одночасно слід зазначити, що автоматичного повернення до практики докризового туризму не відбудеться, оскільки соціальні та економічні умови, законодавчі та нормативні вимоги, природне та культурне середовище туризму, а також мотивація та вподобання подорожуючих за час пандемії трансформувалися. Нині ми беремо участь у становленні туризму нового типу, який стикається з несподіваними викликами й виявляє неочікувані ефекти.

Міжнародний туризм одна з галузей світової економіки, що зазнали найбільших збитків через заходи боротьби з пандемією COVID-19. Починаючи з 2010 р., галузь демонструвала показники безперервного динамічного зростання протягом десяти років. У 2019 р. сфера туризму забезпечувала близько 10 % глобального ВВП та 11 % робочих місць, лідирувала за показниками зайнятих жінок та молоді, для багатьох країн була найважливішим джерелом валютних надходжень [1]. У 2020 р. заходи з попередження поширення коронавірусної інфекції, яка вже у березні 2020 р. була проголошена Всесвітньою організацією охорони здоров'я глобальною

пандемією, призвели до суттєвого зменшення, а потім і практично повної зупинки міжнародного туристичного обміну. Так, у квітні 2020 р. 39 % населення світу, проживали в країнах, межі яких були повністю закриті, а 91 % – у країнах, які обмежували чи забороняли в'їзд нерезидентів. Загалом же за 2 роки пандемії не лишилося жодної країни, яка б не вводила обмеження для туристів. Одночасно вагомим чинником зниження попиту на міжнародні тури став страх заразитися під час поїздки або бути ізольованими далеко від дому через введення карантинних заборон. Тож у 2020 р. туристична галузь світу недоотримала понад 1,3 млрд дол. експортних надходжень через 73 % скорочення кількості міжнародних прибуттів, порівняно з показниками 2019 р.; від 100 до 120 млн людей втратили роботу. Особливо суттєвих збитків зазнали країни, що розвиваються, для яких міжнародний туризм є головною галуззю міжнародної спеціалізації.

Прогнози з швидкого відновлення міжнародного туризму у 2021 р. виявилися занадто оптимістичними. За оцінками експертів Всесвітньої туристичної організації, які розробили три сценарії остаточних результатів року, спад у міжнародних прибуттях у 2021 р. становитиме від 82 до 70 % рівня 2019 р. У січні–вересні 2021 р. кількість міжнародних туристів глобально була на 20 % нижчою, ніж за аналогічний період 2020 р. (що на 76 % нижче рівня 2019 р.) [3]. Хоча позитивні зрушення у 2021 р. спостерігалися. Так під час літнього сезону, зокрема у Європі, було зафіксоване 58 % зростання кількості міжнародних поїздок порівняно з аналогічним періодом 2020 р. [3]. Цьому сприяли зняття в'їзних обмежень більшістю країнами континенту та високі темпи вакцинації. Серед найпопулярніших дестинацій Хорватія, Франція, Туреччина та Німеччина. В Америці міжнародні прибуття за три чверті поточного року навіть зросли на 1 %, порівняно з 2020 р., але все ще були на 65 % нижчими, ніж у 2019 р. [3]. Обнадійливі результати продемонстрували країни Карибського субрегіону, у яких протягом січня–вересня 2021 р спостерігався 55 % приріст у міжнародних прибуттях, порівняно з минулим роком, і лише 38 % спад від показників 2019 р. А от Азійсько-Тихоокеанський регіон залишається у найглибшій кризі: у третій чверті року іноземні прибуття лишалися на рівні 5 % від показників 2019 р.; аналогічні показники для Африканського та Близькосхідного регіонів склали 26 % та 19 % відповідно [3].

Один із феноменів «ковідного» туризму полягає у тому, що зниження туристичних прибуттів слабо корелює зі спадом у туристичних надходженнях. Справа у тому, що останні два роки витрати за поїздку суттєво зросли за рахунок накопичених за період соціальної ізоляції заощаджень та відкладеного попиту після місяців локдауну. Показник середніх надходжень від міжнародного туризму на одне прибуття зріс із 1000 дол. в 2019 р. до 1300 дол. в 2020 р. і, як очікується, до 1500 дол. у 2021 р. Збільшення витрат також є результатом більшої тривалості поїздок та зростання цін на транспорт і проживання. Експортні доходи від міжнародного туризму можуть досягти 700–800 млрд дол. у 2021 р, це більше, ніж у 2020 р., але менше половини від 1,7 трлн дол. у 2019 р. [3].

Ще однією характерною рисою туризму у період пандемії є небачене зростання внутрішнього сегменту. Показовим є досвід КНР. На тлі глибокого спаду у міжнародних поїздках подорожі в межах країни стають надзвичайно популярними. У першому півріччі 2021 р. кількість внутрішніх туристів у КНР досягла 1,87 млрд, збільшившись на 101 % порівняно з показником 2020 р., а надходження становили 1,63 трлн юанів, що на 158 % більше, ніж тогоріч. У другому півріччі тенденція збереглася. Так, тільки під час традиційного триденного свята середини осені було здійснено понад 88 млн внутрішніх поїздок, що принесло 37,15 млрд юанів (близько 5,75 млрд дол.) туристичних надходжень.

Аналогічна ситуація спостерігається й на інших провідних ринках виїзного туризму. Так, у 2020 р. у ФРН вперше з 1970-х років, коли виїзний туризм був ще слабо розвинутим, більше половини (56 %) здійснених німцями поїздок були внутрішніми. У 2021 р. німецьких туристів незвично мало в Таїланді, Єгипті, Домініканській Республіці й значно менше, ніж раніше, в Іспанії, Італії, Туреччині. На курортах однієї Саксонії відпочило більше німців, ніж у Туреччині та Франції разом. Водночас зростання попиту на внутрішній туризм призвело до подорожчання туристичних послуг, зокрема один із найбільших концернів ФРН та світу TUI підняв ціни на 20 %.

У США внутрішні авіап перевезення вже майже повністю (на 96 % у вересні 2021 р.) відновилися до рівня докризового 2019 р., а у медійному дискурсі американського туризму знов з'явився термін надмірний. Це пов'язано з різким зростанням кількості відвідувачів у деяких національних парках США. У Єллоустоунському національному парку, парках «Скелясті гори», «Йосеміті», «Глетчер» та «Південна Юта» протягом 2021 р. були декілька разів побиті, встановлені до того у 2020 р., місячні рекорди відвідуваності. Така переповненість призводить до заторів і тривалого очікування на в'їзді, проблем із паркуванням, спостерігається збільшення проявів вандалізму, зростає засмічення, відбувається ерозія стежок, витоптування рослинності та інших екологічних проблем. Ситуація на стільки серйозна, що у липні 2021 р. питання розглядалося на федеральному рівні. У результаті було схвалено рішення про введення обмежень та спеціальних квот на відвідування парків для захисту їх природи.

Екологічні аспекти туризму у період пандемії привертають усе більше уваги. Парадоксальність ситуації у тому, що, з одного боку, скорочення кількості туристів та менша кількість авіарейсів безперечно знизили навантаження на екосистеми курортів та викиди в атмосферу, але, з іншого, нові вимоги та правила, запровадженні для стримування розповсюдження коронавірусу, призвели до суттєвого зростання обсягів використання пластика (одноразовий посуд та засоби гігієни) у галузі. Згідно з даними Таїландського інституту навколишнього середовища, обсяги пластикового сміття у світі під час пандемії зросли до 6300 тонн на день, порівняно з 1500 тонн на день до пандемії [2]. У Всесвітній туристичній організації сподіваються, що пандемія COVID-19 стала каталізатором розгляду екологічних питань у туризмі, і зараз компанії та політики приділятимуть їй більше уваги, а туристичне споживання стане більш свідомим.

Джерела та література

1. International Tourism Highlights, 2020 Edition. *UNWTO – 2020*. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284422456>
2. Global Tourism Plastics Initiative – Recommendations for the tourism sector to continue taking action on plastic pollution during COVID-19 recovery. *UNWTO – 2021*. URL: <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/33240/PPCOVID.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
3. UNWTO World Tourism Barometer. Volume 19, Issue 5, September 2021. UNWTO, 2021. URL: <https://www.e-unwto.org/toc/wtobarometereng/19/5>.

CHARACTERISTIC OF HEALTH TOURISM POTENTIAL IN IVANO-FRANKIVSK REGION OF UKRAINE

This paper had been prepared at the Dpt. of Tourism and Recreation, Kyiv National University of Trade and Economics

The regional natural and socio-economic potential of Ivano-Frankivsk region of Ukraine are investigated. The main factors influenced on health tourism development in this region are analyzed. There are: land resources and relief, climatic conditions, water and forest resources, social and cultural-historical tourist resources etc. The main recreational areas of Ivano-Frankivsk region suitable for health tourism development are revealed. There are: North, Northeast, South-Eastern, South, South-Western, Western as well as Central districts. The development of ski and speleological tourism, leisure and recreation, green and ecological tourism and also cultural tourism is substantiated.

Key words: health tourism, potential, Ivano-Frankivsk region, Ukraine.

Гладкий О. В. Характеристика потенціалу оздоровчого туризму в Івано-Франківській області України. Досліджено регіональний природний та соціально-економічний потенціал Івано-Франківської області України. Проаналізовано основні фактори, які вплинули на розвиток оздоровчого туризму у цьому регіоні: земельні ресурси та рельєф, кліматичні умови, водні та лісові ресурси, соціальні та культурно-історичні ресурси тощо. Виявлено основні рекреаційні зони Івано-Франківської області, придатні для розвитку оздоровчого туризму: Північний, Північно-Східний, Південно-Східний, Південний, Південно-Західний, Західний, а також Центральний райони. Обґрунтовано розвиток гірськолижного та спелеологічного туризму, індустрії розваг та відпочинку, зеленого та екологічного туризму, а також культурного туризму.

Ключові слова: оздоровчий туризм, потенціал, Івано-Франківська область, Україна.

Ivano-Frankivsk region is located in the south-west of Ukraine. It borders Lviv region in the north, Chernivtsi region in the south, Ternopil region in the east and Zakarpattia region in the west. In the extreme south of Ivano-Frankivsk region is the state border of Ukraine with Romania. The area of the region is 13.9 thousand sq. Km, which is 2.4 % of the territory of Ukraine. In addition, it is one of the two highest regions of Ukraine (along with Transcarpathians), as a third of its territory is occupied by the Eastern Carpathians.

Ivano-Frankivsk region is divided into 14 administrative districts, has 15 cities, of which 5 – regional subordination: Ivano-Frankivsk, Bolekhiv, Kolomyia, Yaremche, Kalush. As of 2020, the population was 1,368,000. The region is characterized by a significant population density – 97 people per 1 sq. km. The most populated is Tysmenytsia district, the least populated is Verkhovyna district [3].

Ivano-Frankivsk region is relatively small in territory, but by the nature of the relief it is one of the most picturesque in Ukraine. One third of the territory is occupied by the Carpathian Mountains, and two thirds – the foothills and plains. The plain zone is located in the northeast and adjoins the Dniester. Here is the regional center – the city of Ivano-Frankivsk (255 m above sea level). The mountainous part of the region is occupied by the Eastern Carpathians, which are divided into massifs Gorgany, Chornohora, Pokutsko-

Bukovynsky Carpathians, Hrynyavy, Chyvchyny. On the Chornohirsky ridge, on the border with Transcarpathia rises the highest mountain in Ukraine Hoverla (2061 m) [3].

Climatic conditions – mild winters with an average temperature of -5°C and warm summers ($+18^{\circ}\text{C}$) – contribute to the organization of year-round recreation and treatment. Snow on the slopes of the Carpathians lies for several months, which is important for the development of skiing.

Water resources of the region are surface and groundwater, mineral water sources. The region ranks third in the country in terms of water reserves. In Ivano-Frankivsk region flows more than 8.3 thousand rivers and streams, here are the main runoff of such large rivers as the Dniester and Prut. There are many lakes of different origins in the region (the largest are Lake Nesamovite and Lake Maricheika). Lakes, rivers, and picturesque waterfalls (on the rivers Prut, Rostocha, Zhenets, etc.) are attractive for tourism and recreation. An important recreational resource is mineral waters – iodobromine and sulfide (Gorodenkivsky, Rohatyn districts), calcium-sodium and sodium chloride (Kosiv, Kalush, Dolyna, Verkhovyna and Rozhnyativ districts) carbon dioxide (Kosiv district). Mineral waters are not used at full capacity; the level of development is much less than their potential. A significant range of therapeutic characteristics of mineral waters, as well as the presence in the field of thermal waters and peloids (Rohatyn district) allow to treat and rehabilitate in the region more than 80 thousand people a year [2, p. 71].

Ivano-Frankivsk region is also rich in forest resources (forest cover – 39.6 %, and in some places it's reaches up to 60–65 %), they are the basis for many types of recreation and tourism. About 13.4 % of the region's territory is protected, 438 territories and objects of the NPF are objects of recreation and tourism [5, p. 280].

Taking into account the norms of ecologically permissible loads on landscapes, in the Ivano-Frankivsk region it is established that the average permissible load on the territory is 36 people/ha. The highest capacity of recreational tourist areas is in Halych district (19 persons/ha), Nadvirna (18 persons/ha), Dolyna (17 persons/ha), Kosiv (16 persons/ha), and Verkhovyna (15 persons/ha) districts [5, p. 287].

In Ivano-Frankivsk region there are 5 recreational and tourist areas, which outline the types of recreation and tourism for which there are the most favorable conditions for development. The territory of the region is extremely favorable for the successful development of ecological, cognitive, green and sports tourism, and the mountainous part opens up opportunities for caving, mountaineering and others.

Ivano-Frankivsk region is also rich in numerous social and cultural-historical tourist resources, in particular:

- more than 3.5 thousand cultural and historical monuments
- ancient castles and unique churches and other outstanding monuments;
- 5 ancient cities, where there are entire complexes of monuments, such as cities such as Halych, Kolomyia, as well as Tysmenytsia, Snyatyn and Tlumach;
- biosocial resources related to the activities and birth of prominent people in national history and culture;
- places where outstanding historical events took place;
- holding various festivals in the region (Kolomyia, Sheshory, etc.);
- centers of traditional crafts (wood carving, carpet weaving, Easter painting, pottery, etc.), such settlements as Kolomyia, Kut, Sheshory, Kosiv, Yavoriv [4].

All the above resources are a powerful basis for the development of many types of recreation and tourism, in particular, cognitive, sentimental, and importantly – not only local but also national and international importance. Consider in more detail the tourist potential of the region in terms of *tourist and recreational areas*:

North. A wide variety of tourist resources are found in large numbers in the Northern tourist area. This district includes Halytsky, Rohatynsky and part of Kalush district. Here is

the Galician National Nature Park, where there are many rare and unique species of flora and fauna. Extremely favorable conditions for opportunities for the development of health and recreation. In the Rohatyn region there are sources of mineral waters saturated with hydrogen sulfide, as well as deposits of therapeutic peat mud. In Halychyna there are deposits of iodine-bromine waters (Pidmykhailivske mineral deposit in the villages of Pukiv, Cherche and Bukachivtsi).

Northeast district. This is the second district in terms of tourist opportunities, which includes Tlumach, Horodenka and part of Tysmenytsia districts. The Dniester Valley is an extremely attractive recreational resource here. In Tysmenytsia district there is an object of NRF «Kozakova dolyna tract» – it is a landscape reserve. There is also a botanical monument «Masok Tract» in Horodenkivshchyna. The recreational complex of the region is based on hydrogen sulfide and boron sources of mineral waters, located in Horodenka district. The North-Eastern recreational area has all the prerequisites for the development, primarily of water, as well as cognitive, health, as well as recreational tourism [6, p. 315].

South-Eastern district. This district occupies the entire territory of Kosiv district, as well as parts of Sniatyn and Kolomyia districts. Climatic conditions here are comfortable. The recreational complex of the district is represented by mineral water sources, which are ferrous and iodo-bromine in composition, as well as there are waters rich in organic matter, their deposits are located in Kosiv district. In the Kolomyia region there are deposits of hydrocarbonate mineral waters. The cultural and historical resources of the North-Eastern region include a large number of archeological and architectural monuments of local and national importance.

South. This resource area is also interesting for tourism. The territory of the Southern Resource District almost coincides with the administrative boundaries of the Verkhovyna District. The area is rich in deposits of hydrogen sulfide mineral waters, and there are springs with high content of organic matter. Cultural and historical resources include a large number of architectural monuments of local and national importance. The village of Kryvorivnya is known for the Ivan Franko Museum. Here it is advisable to develop ski, extreme, ecological and cognitive types of tourism will also be successful [6, p. 320].

South-Western district. It covers part of Nadvirna, Bohorodchany and part of Rozhnyativ districts. There are various types of recreational resources for the development of many types of recreation and tourism. The area is located on the territory of Gorgan and covers part of the Pokutsko-Bukovynian Carpathians. The climate here belongs to the cool and cold zones. The recreational complex was developed on the basis of mineral water deposits, which are represented by the following types: hydrogen sulfide, iodine-bromine, bicarbonate, and with a high content of organic matter. The South-Western region has all the prerequisites for the development of recreational, cognitive, skiing and ecological tourism [6, p. 324].

Western district. Occupies part of Dolyna and Rozhnyativ districts. The climatic zones of the district are cool and cold. The area also has a source of mineral water with a high content of organic matter. Valuable for tourism is the town of Magura (1365 m). There are 175 monuments in the district. Today the sanatorium «Dzherelo Prykarpattya» and the sanatorium complex «Pearl of the Carpathians» work here. Also in the area there is a recreation center «High Pass», where there are all the conditions for skiing and in general for winter tourism. Horseback riding or sleigh rides are offered as entertainment for tourists in the Dovbush Rocks area. The western region can successfully develop cognitive, sacred, as well as health tourism.

Central district. It occupies parts of Kolomyia, Tysmenytsia, Bohorodchany, Kalush, Rozhnyativ and Nadvirna districts. Tourism is relatively the least developed here. The climate has three zones: comfortable, warm and cool. Here is a source of mineral water with a bicarbonate composition. The main river is Limnytsia, and the real decoration of the district is the forests, which occupy 28 % of the territory. The territory has significant

prospects for the successful development of health and recreation, ecological, sacred, as well as cognitive and ski tourism [1, p. 284].

The huge number of tourist and recreational resources in Ivano-Frankivsk region determines *the development of many types of tourism*. The tourist potential of geomorphological resources contributes to the development of ski and speleological tourism, climatic and balneal resources – the development of health and recreation, landscape resources – green and ecological tourism, also cultural tourism.

References

1. Ведмідь Н. І. Санаторно-курортний комплекс: сервісне управління. К.: КНТЕУ, 2013. 536 с.
2. Галюк М. Д. Водні ресурси Івано-Франківської області: інформаційний посібник. Яремче, 2011. 156 с.
3. Івано-Франківська область. URL: <http://www.karpaty.info/ua/uk/if>
4. Івано-Франківська область: карта, фото, опис. URL: <https://drymba.com/uk/1027332-ivano-frankivska-oblast>
5. Любіцева О. О., Панкова Є. В., Стафійчук В. І. Туристичні ресурси України. К.: Альтерпрес, 2007. 369 с.
6. Рутинський М. Й., Стецюк О. В. Туристичний комплекс Карпатського регіону України: навч. посіб. Чернівці: Книги–XXI, 2010. 440 с.

УДК [911.3:33]:338.483(477.72)

Д. С. Мальчикова – доктор географічних наук, професор кафедри географії та екології Херсонського державного університету;

Г. Ю. Нападовська – асистент кафедри географії та екології Херсонського державного університету;

Д. Ш. Кекутія – студент 4 курсу факультету біології, географії та екології Херсонського державного університету

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Роботу виконано на кафедрі географії та екології факультету біології, географії та екології ХДУ

Розглянуто туристично-рекреаційний потенціал Херсонської області. Запропоновано основні шляхи розвитку рекреаційного господарства області й оптимізації використання рекреаційно-туристичних ресурсів. Проаналізовано інвестиційні пропозиції розвитку туристичної інфраструктури Херсонщини.

Ключові слова: туристично-рекреаційні ресурси, Херсонська область, туристично-рекреаційний потенціал.

Malchykova D. S., Napadovska H. Yu., Kekytiya D. Sh. Ways to Optimization of Use of Tourist and Recreational Potential of the Kherson Region. The tourist and recreational potential of Kherson region is considered in the article. The main ways of development of

recreational economy of the region and optimization of use of recreational and tourist resources are offered. Investment proposals for the development of tourist infrastructure of Kherson region are analyzed.

Key words: tourist and recreational resources, Kherson region, tourist and recreational potential.

Актуальність. За останні 5 років суттєво змінилися внутрішні туристичні потоки. Це насамперед пов'язано з анексією АР Крим, що концентрує потужний туристично-рекреаційний потенціал та пандемією Covid-19. Саме за останні роки потік туристів до Херсонської області зріс удвічі. Але при цьому варто зазначити, що успішний розвиток туристичного бізнесу можливий не лише за умови наявності відповідних ресурсів, а й відповідної інфраструктури та матеріально-технічної бази.

Дослідження туристично-рекреаційного потенціалу Херсонської області є важливим питанням сьогодення. Адже Херсонська область – це перлина південного краю, яку вважають однією з унікальних місцевостей за географічним розташуванням та природно-кліматичними умовами.

Метою дослідження є проаналізувати сучасний туристично-рекреаційний потенціал Херсонської області та визначити основні шляхи оптимізації його використання.

Виклад основного матеріалу. Херсонщина – це унікальна територія України для розвитку туризму, відпочинку, оздоровлення та рекреації, яка характеризується такими особливостями [5]:

– єдина область в Україні, яка має вихід до двох морів: Чорного та Азовського (200 км морського узбережжя, 12 курортних населених пунктів);

– унікальні екологічно чисті природні рекреаційні ресурси: дельта Дніпра, найдовша піщана коса в світі Арабатська стрілка, найбільші в Європі безлюдні острови Джарилгач та Бірючий, Кінбурська та Тендрівські коси, єдина в світі природна «пустеля» Олешківські піски, найбільший у світі рукотворний Олешківський ліс площею 100 тис. га

– наявність на території 81 об'єкту природно-заповідного фонду, зокрема найбільш атрактивно привабливі: біосферні заповідники Асканія-Нова та Чорноморський;

– понад 5 тис. об'єктів історико-культурної спадщини: скіфські кургани, античні городища, залишки турецьких укріплень, козацькі хрести, багаточисленні храми;

– унікальні виставкові об'єкти під відкритим небом: Зелені хутори Таврії, Чумацька криниця, Urban CAD;

– фестивалі та конкурси: Мельпомена Таврії, Купальські Зорі, Український кавун-солодке диво, Стожари, Чорноморські ігри [6].

Проаналізувавши програму розвитку туризму та курортів у Херсонській області, програми регіонального розвитку управління курортів та туризму [1], узагальнивши дослідження науковців [3; 6], можна виділити такі основні шляхи розвитку рекреаційного господарства області й оптимізації використання туристично-рекреаційних ресурсів є:

- збереження історико-культурного та природного потенціалу області, а також створення нових рекреаційно-туристичних ресурсів;

- розробка генеральних планів та схем забудови курортів і туристичних центрів, створення програми розбудови перспективних для розвитку туризму територій;

- розширення асортименту послуг: розвиток сільського туризму, зокрема створення мережі дитячих туристичних таборів на базі сіл області, запровадження та розвиток активних форм туризму – водного, пішохідного, велотуризму, кінного, вітрильного, дайвінгу тощо, подальший розвиток фестивального туризму, запровадження нових туристичних маршрутів і тематичних екскурсійних програм;

- стимулювання підприємницької активності у згаданих видах економічної діяльності, зокрема впровадження гнучкого стимулюючого податкового механізму, податкових пільг для інвесторів, які гарантують розбудову та довгострокові вкладення в санаторно-курортну й туристично-готельну індустрію (наприклад, у створення готельних комплексів світового рівня, реконструкцію та модернізацію готельного господарства за міжнародними стандартами), звільнення від оподаткування частини прибутку рекреаційних підприємств, використаної на покращення їх матеріально-технічної бази, а також цільове залучення ресурсів цих суб'єктів господарювання на виконання програм розвитку рекреації та туризму, розширення мережі об'єктів дозвілля й відпочинку, реставрацію історико-культурних пам'яток;

- створення інфраструктури розвитку автотуризму (зокрема, об'єктів автосервісу, закладів ресторанного господарства та торгівлі, кемпінгів), яка за рівнем функціонування наближалася б до міжнародних стандартів. Державне регулювання розвитку інфраструктури з освоєнням по всій 200-кілометровій пляжній території. Удосконалення механізмів контролю за дотриманням стандартів надання туристсько-екскурсійних, санаторно-курортних і готельних послуг, подальша сертифікація підприємств рекреаційної сфери, впорядкування системи екскурсійного обслуговування. Нормативне регулювання цінової політики на засадах співвідношення «ціна – якість», стимулювання пільгової тарифікації екскурсійного та транспортного обслуговування, розміщення та харчування організованих груп туристів і відпочиваючих (насамперед, дитячих і молодіжних);

- розширення терміну туристичного сезону, впровадження програми екскурсійного забезпечення школярів області;

- посилення загальнодержавної та міжнародної реклами місцевих рекреаційних і туристичних ресурсів регіону та відповідних послуг (розробка та розповсюдження путівників, карт, журналів, буклетів, компакт-дисків, фотоальбомів тощо), розміщення інформації про туристичні можливості на сторінках вітчизняних та іноземних туристичних каталогів, проведення активної рекламної кампанії у засобах масової інформації, створення єдиної інформаційної системи з повним банком даних переліку туристичних і курортних послуг (маршрутів, об'єктів, закладів, природно-рекреаційних ресурсів, історико-культурних пам'яток, транспортного забезпечення та інших послуг, у т.ч., вказуючи ціни), а також порталів в інформаційному просторі Інтернет [3].

Оптимізація використання природно-антропогенних ресурсів пов'язана з Європейською конвенцією, на основі якої було затверджено постанову про збільшення площі території природно-заповідного фонду в усіх європейських країнах. Херсонський регіон на сьогодні має непоганий показник ПЗФ – 7,8 % (загальноукраїнський – 4,1 %) від загальної площі, однак це не відповідає вимогам природоохоронного законодавства, яким передбачено довести в найближчі 15–20 років відсоток заповідності в степу до 18 % [2]. Незважаючи на катастрофічну розораність території, Херсонщина ще має значний природний потенціал для збільшення заповідних територій. При цьому найбільш доцільно створювати в області національні природні парки, так як окрім збереження природи вони залучають на свою територію величезну кількість екотуристів. Переважна більшість туристів надає перевагу саме національним паркам як державним установам, що надають, передусім, гарантії безпеки та широкий спектр рекреаційних послуг. А для надання цих послуг залучається місцеве населення: забезпечення екологічно чистими продуктами харчування, надання в оренду сільських садиб для проживання туристів, виготовлення національних сувенірів, їх подальший продаж.

Значним проривом для створення нових суспільно-історичних ресурсів була розробка Херсонською обласною державною адміністрацією інвестиційних пропозицій, які увійшли до загального каталогу інвестиційних проєктів України [1]. Основними пропозиціями є:

1. Створення багатофункціонального реабілітаційного центру «InterMedicalEcoCity» на узбережжі Азовського моря з метою оздоровлення людей із хронічними неврологічними патологіями.

2. Готельно-ресторанний комплекс на березі Дніпра в м. Херсон – полягає саме в реконструкції будівлі адміністративного призначення «Річморвокзал» та готелю «Меридіан» у сучасний комплекс з яхт-клубом.

3. Створення рекреаційного об'єкту «Олешківська Січ» – культурно-розважальне призначення, розташований на березі р. Конка, м. Олешки.

4. Будівництво аквапарку на території курорту Лазурне – сучасний відкритий аквапарк місткістю 1500 осіб.

5. Проект розбудови узбережжя Чорного моря – на озері Устричне між селищем Приморське Голопристанського району та селищем Лазурне Скадовського району.

6. Будівництво нової бази зеленого туризму – територія буде включати елементи активного відпочинку в межах с. М. Горького Каланчацького району Херсонської області.

7. Будівництво центру олімпійської підготовки з водних видів спорту на р. Конка у м. Олешки.

8. Будівництво готельного комплексу Tavria Spa Resort – винний готель, мета якого розвиток винного туризму, розташований у м. Нова Каховка.

9. Створення лікувально-оздоровчого комплексу на території Лемурійського озера.

10. Будівництво картодрому на території Солонцівської сільської ради Олешківського району [4].

Гарним прикладом залучення міжнародних інвестицій є участь Херсонської області у міжнародній програмі «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (DOBRE), одним із завдань якої є покращення ефективності управління природними ресурсами та розвитку інфраструктури.

Головним результатом участі у програмі DOBRE є створення туристичного кластеру в межах громад Асканія-Нова та Присиваська, головна мета якого розробка турів «Асканія-Нова–Лемурійське озеро», в межах якого гості зможуть відвідати всесвітньо відомий «біосферний заповідник Асканія-Нова» та рожеве озеро затоки Сиваш, яке у своєму складі містить лікувальні солі та глину. Проект DOBRE сприяв також розвитку відповідної туристичної інфраструктури, зокрема: створення сучасної маркетингової продукції, побудова літніх майданчиків та лікувально-оздоровчих закладів; виготовлення спеціалізованої сувенірної продукції на туристичний сезон, удосконалення транспортного сполучення.

Важливим кроком у розвитку туристичної інфраструктури було відкриття у жовтні 2021 р. туристичного інформаційного центру на залізничному вокзалі. Ініціаторами відкриття такого центру стали: VISIT Ukraine (об'єднання представників туристичної трансформації України), регіональна туристична організація «Туризм Херсона» та Херсонська ОДА. Гості зможуть дізнатися наразі таку інформацію: куди поїхати відпочити в Херсонській області, варіанти екскурсій, де зупинитися, де смачно поїсти тощо.

Висновки. Отже, для подальшого розвитку рекреаційного господарства та раціонального використання туристичних ресурсів Херсонської області необхідно вирішити проблеми, пов'язані з недостатнім рівнем організації туристичного господарства. Для цього були розроблені завдання, які спрямовані на:

- збереження, реконструкцію та створення нових туристично-рекреаційних дестинацій;
- розширення асортименту послуг;
- стимулювання підприємницької активності;
- розширення терміну туристичного сезону;
- перепідготовка та підвищення кваліфікації працівників рекреаційної сфери.

Джерела та література

1. Департамент туризму та курортів ХОДА. URL: <https://visitkherson.gov.ua/>
2. Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. URL: https://pzf.mepr.gov.ua/reestri/filter=2_%D0%A5%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0
3. Івченко Л. О., Колісниченко Г. С. Туристично-рекреаційний потенціал Херсонського регіону з точки зору інвестиційної привабливості. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 2. С. 71–78.
4. Інвестиційні пропозиції. Туризм та оздоровлення. URL: <https://investinkherson.gov.ua/investuvati-v-hersonshinu/investiciynu-propozicii/>
5. Мальчикова Д. С., Пилипенко І. О., Нападівська Г. Ю. Використання рекреаційних ресурсів приморських територіальних громад у контексті сучасних суспільних і екологічних викликів. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія: Геогр. науки*. Херсон, 2020. № 13. С. 54–63.
6. Топчієв О. Г., Яворська В. В., Ніколаєва О. І. Рекреаційно-туристична діяльність як складова регіональних господарських комплексів: концептуально-понятійний огляд. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія: Географічні науки*. 2016. Вип. 5. С. 128–134.
7. Pylypenko I., Malchykova D., Gukalova I., Napadovska H. Management of recreational resources in local government practice: aspects of international partnership. *International Multidisciplinary Scientific GeoConference SGEM Sofia 2020: Conference Papers & Proceedings*. Vol. 20. Issue 5.2. P. 325–332.

УДК 910.112:338.48

І. М. Дудник – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного туризму та країнознавства Національного авіаційного університету;

Н. М. Дзендзюра – студентка 5 курсу факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету

АВІАЦІЙНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

Роботу виконано на кафедрі міжнародного туризму та країнознавства НАУ (м. Київ)

Аналізується розвиток авіаційного транспорту взагалі та авіаційної транспортної інфраструктури України, зокрема, як одного з головних чинників розвитку міжнародного туризму в Україні. Оцінюється ефективність форм та проблеми співробітництва туристичних та авіаційних підприємств як основи механізму взаємовпливу в системі міжнародних туристичних перевезень.

Ключові слова: авіаційний транспорт, міжнародний туризм, авіаперевізник, взаємодія туристичних та авіаційних підприємств.

Dudnik I. M., Dzendzyra N. M. Aviation Faktor of International Tourism Development.

The development of air transport in general and aviation transport infrastructure of Ukraine, in particular, as one of the main factors in the development of international tourism in Ukraine is analyzed. The efficiency of forms and problems of cooperation of tourist and aviation enterprises as the basis of the mechanism of interaction in the system of international tourist transportations is estimated.

Key words: air transport, international tourism, air carrier, interaction of tourist and aviation enterprises.

Сучасний період характеризується стрімким розвитком міжнародного туризму. Результати багатьох досліджень вказують на те, що у структурі вартості туристських продуктів значна частка належить такій складовій, як транспортна послуга, й зокрема саме авіаційна її складова. Роль авіаційного транспорту в розвитку туризму неухильно зростає, про що свідчать результати досліджень українських і закордонних вчених. Бюджетні авіакомпанії зробили справжню революцію в індустрії подорожей, запропонувавши принципово нові бізнес-моделі, які дають змогу здійснювати міжнародні туристичні подорожі на далекі відстані мільйонам людей за набагато вигіднішими цінами, порівняно з цінами традиційних авіаперевізників. Основний принцип діяльності таких авіакомпаній дає змогу отримати менше витрат на кожне пасажирське крісло й більше доходу на кожного працівника. Тому актуальність цієї теми полягає у дослідженні такого ефекту в діяльності бюджетних авіакомпаній, їх впливу на розвиток міжнародного туризму та узагальненні їх досвіду з метою практичного застосування у взаємодії авіаційних та туристичних підприємств.

В нинішніх умовах глобалізації, яка охоплює всі сфери життя суспільства, можливість швидкого та безперешкодного пересування людей є нагальною проблемою й головною умовою здійснення багатоманітних внутрішніх та міжнародних зв'язків. Саме авіаційний транспорт, як один із найбільш перспективних у такому контексті, може вирішити цю проблему завдяки забезпеченню швидкого зв'язку між різними регіонами та країнами й, таким чином, сприяти розвитку туризму. Статистичні дані про діяльність авіаційної галузі у 2017–2018 рр. свідчать про її стабільний розвиток. Перевезення пасажирів здійснювала 21 вітчизняна авіакомпанія, серед яких лідируюче положення займали авіакомпанії «Міжнародні Авіалінії України», «Роза вітрів», «Азур Ейр Україна», «ЯнЕйр» та «Браво» [2, с. 23–28]. За підсумками року, п'ятьма найбільшими пасажирськими авіакомпаніями перевезено 11 620,6 тис. осіб, що на 20,2 відсотка більше, ніж за 2017 р., та складає майже 93 % від загальних обсягів пасажирських перевезень українських авіакомпаній. Понад 54 відсотки всіх пасажирських перевезень вітчизняних авіакомпаній складають міжнародні регулярні перевезення.

Міжнародний туризм – це подорожі людей з однієї країни до іншої, що передбачають перетин державного кордону та часто зростання дальності переміщення. Він став невід'ємною складовою частиною життєдіяльності більшості людей, ефективним засобом відновлення їхніх фізичних і духовних сил та способом проведення вільного часу (вихідних, відпусток тощо). Міжнародні подорожі потребують високої швидкості переміщення транспортних засобів та належного комфорту. Тому одним із вирішальних чинників зростання масових міжнародних подорожей став розвиток саме авіаційного транспорту, який у сучасних умовах найбільшою мірою відповідає вимогам швидкого, комфортного та безпечного перевезення туристів. З одного боку, авіаційний транспорт дає змогу швидкого подолання просторового розриву між місцями постійного помешкання туристів і туристичними дестинаціями, а, з іншого боку, він сприяє динамічному розвитку туристичних центрів та зон завдяки суттєвому збільшенню туристичних потоків до них. Розвиток авіаційного транспорту та розширення географії авіаційних сполучень позитивно впливає на розвиток туристичного бізнесу, зокрема, на сьогодні більше 52 % міжнародних туристичних подорожей здійснюються саме повітряним транспортом. Найбільшу частку у здійсненні міжнародних туристичних потоків займають чартерні перевезення, дещо меншу – регулярні рейси. Слід відзначити, що ринок пасажирських авіаперевезень розвивається досить динамічно. Так, кількість пасажирів, що скористалися послугами українських авіакомпаній, починаючи з 2016 р., зростала щорічно у середньому на 25 відсотків, а станом на початок 2019 р. обсяги авіаційних пасажирських перевезень збільшилися майже вдвічі, порівняно з показником 2015 р. та разом із цим більш як у півтора раза перевищили рівень «докризового» 2013 р. У 2018 р. більше половини (54,2 відсотка) всіх

пасажирських перевезень вітчизняних авіакомпаній склали міжнародні регулярні перевезення. У 2018 р., відповідно до затвердженого розкладу руху, регулярні міжнародні польоти здійснювали 10 вітчизняних авіакомпаній до 46 країн світу, кількість пасажирів, що скористалися послугами українських авіаперевізників, зросла на 16,4 відсотка та становила 6796,2 тис. осіб. Одночасно зі збільшенням інтенсивності польотів на багатьох опанованих напрямках розвивалася мережа маршрутів вітчизняних авіакомпаній [3, с. 90–97]. Так, упродовж року українськими авіаперевізниками відкрито 17 нових регулярних маршрутів [1, с. 183]. При цьому, середній коефіцієнт зайнятості пасажирських крісел на міжнародних регулярних рейсах українських авіакомпаній зріс з 77,7 % за 2017 р. до 78,8 % за звітний рік. Водночас мало місце розширення діяльності на українському ринку іноземних авіакомпаній, до України започаткували виконання регулярних польотів 5 нових іноземних авіакомпаній. 2018 рік відзначився також розвитком маршрутної мережі іноземних авіакомпаній, якими розпочато експлуатацію 27 міжнародних повітряних ліній. Загалом упродовж 2018 р. до нашої країни виконували польоти 38 іноземних авіакомпаній із 37 країн світу. Їх послугами скористалися 6857,3 тис. пасажирів, що на 37,8 відсотка більше, ніж за 2017 р. та складає 50,2 відсотка загального обсягу регулярних пасажирських перевезень між Україною та країнами світу. Значне зростання (на 23,1 відсотка) спостерігалось у такому секторі ринку пасажирських авіаперевезень, як міжнародні польоти на нерегулярній основі, за звітний період 16-ма українськими авіакомпаніями перевезено 4649,9 тис. пасажирів. При цьому майже 84 відсотки таких перевезень було здійснено п'ятьма вищезгаданими авіакомпаніями – лідерами. Протягом року продовжувалась активізація регулярних перевезень у межах України. Внутрішні пасажирські перевезення на регулярній основі виконували чотири вітчизняні авіакомпанії, які забезпечили повітряним сполученням десять міст України. За звітний рік перевезено 1071,4 тис. авіапасажирів, що на 15,1 відсотка більше, ніж за попередній 2017 р. При цьому середній коефіцієнт зайнятості пасажирських крісел на внутрішніх регулярних рейсах зріс із 73,5 % за 2017 р. до 79,3 % за 2018 р.

Особливим феноменом авіаційних перевезень, виникнення якого безпосередньо зумовлено характером розвитку туристичної індустрії, є чартерні перевезення. Авіатранспортні підприємства поряд із регулярними рейсами, що виконуються у відповідності з опублікованим розкладом, здійснюють чартерні перевезення. Чартер – це нерегулярне перевезення, яке виконується на основі фрахтування замовником повітряного судна загалом або частини його місткості. Чартерні перевезення виконуються як за маршрутами, що співпадають з існуючими на внутрішніх і міжнародних лініях, так і за будь-якими іншими [5]. Вони організовуються, якщо з туристським потоком у сезон не справляються планові рейсові літаки або у випадку перевезення туристів у місця, де рейсові маршрути відсутні або доставка туристів пов'язана з пересадками чи незручними стиковками.

Чартерні перевізники приваблювали партнерів із туристичного бізнесу більш вигідними тарифами – на 30–40 % нижчими, ніж у авіакомпаній, що здійснюють регулярні рейси. На відміну від регулярних авіаліній чартерні авіакомпанії повністю зорієнтовані на перевезення туристів, тому часто стають власністю туристичної фірми або ж створюються як дочірні авіакомпанії, що виконують регулярні рейси й не бажають втрачати клієнтів-туристів через високу вартість своїх послуг. Чартерні авіаційні перевезення є безпосередньою частиною туристичного пакету й здійснюються у відповідності з географією і термінами туристичної подорожі. Саме такі перевезення дали потужний імпульс динамічному розвитку міжнародного туризму.

Однією з проблем взаємодії між туристськими підприємствами та авіакомпаніями є неефективні комунікації, невизначеність у зобов'язаннях та

відповідальності обох сторін, що зумовлюють виникненню нестандартних та нештатних ситуацій, збоїв у технологіях туристичного процесу тощо. З урахуванням вищесказаного, питання інтеграції туристичної та авіаційної галузі потребує пошуку раціональних форм і схем взаємодії, які дадуть змогу забезпечити власні інтереси компаній та вимоги й уподобання туристів.

Перспективним у такому розумінні є залучення на український ринок авіаперевезень «лоукост» авіакомпаній, що дає змогу збільшити кількість туристів, які віддають перевагу саме авіаційному сполученню за рахунок привабливої ціни. Тому для багатьох пересічних українців для вирішення цінових проблем, що склалися на ринку авіаційних перевезень, є розвиток ринку лоукостерів. Також поява на українському ринку бюджетних авіакомпаній в умовах конкуренції стала стимулом до введення нових low-cost-тарифів у українських авіаперевізників, що також дає змогу населенню ширше користуватися авіаційним транспортом та здійснювати більше подорожей.

Джерела та література

1. Борисюк О. А., Дудник І. М. Авіатранспортна система України (регіональний аспект): монографія. К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2013. 183с.
2. Дудник І. М., Борисюк О. А. Географічні аспекти дослідження авіатранспортних систем. *Ученые записки ТНУ им. В. И. Вернадского. Серия: География.* 2011. Т. 24 (63). № 2, ч. 1. С. 23–28.
3. Дудник І. М., Борисюк О. А. Авіатранспортна система України. *Географія і туризм.* 2012. Вип. 20. С. 90–97.
4. Офіційний сайт Державної авіаційної служби України. URL: <http://www.avia.gov.ua>
5. Ткачук Л. М., Балабанов Г. В. Аналіз процесів взаємодії в системі авіація–туризм URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/viewFile/2966/2924/>

УДК 338.48

И. Л. Фёдорова – преподаватель кафедры туризма и страноведения Брестского государственного университета имени А. С. Пушкина (Беларусь)

ГЛЭМПИНГ КАК НОВОЕ НАПРАВЛЕНИЕ В ЭКОЛОГИЧЕСКОМ ТУРИЗМЕ

Работа выполнена на кафедре туризма и страноведения БрГУ им. А. С. Пушкина, г. Брест, Беларусь

В статье рассматривается новое направление в экологическом туризме – глэмпинг. Анализируются виды глэмпинга в зависимости от типа проживания и причины стремительного его развития на международном туристическом рынке. Проводится исторический экскурс становления глэмпинга как вида туристской деятельности. Выделяются отличительные черты глэмпинга от кемпинга.

Ключевые слова: экологический туризм, глэмпинг, кемпинг, зеленый туризм,

Fiodarava I. L. Glamping as a New Trend in Ecological Tourism. The article discusses a new direction in ecological tourism – glamping. The types of glamping are analyzed depending on the type of residence and the reasons for its rapid development in the international tourism market. A historical excursion into the formation of glamping as a type of tourist activity is carried out. The distinctive features of glamping from camping stand out

Key words: ecological tourism, glamping, camping, green building

В связи с появлением пандемии коронавируса, актуальным вопросом среди туристов становится их изолированное проживание на отдыхе – отдельные дома, коттеджи, базы отдыха, кемпинги.

Сейчас в туризме появился новый прогрессирующий тренд – глэмпинг. Слово «глэмпинг» произошло в результате слияния двух слов «glamorous» (очаровательный, эффектный или гламурный) и «camping» (оборудованный лагерь для отдыха), что в переводе с английского означает «гламурный кемпинг».

Первые «гламурные кемпинги» начали появляться в Великобритании в 2005 г. Сейчас глэмпинг распространился буквально по всему миру: в Афирке, Казахстане, на Аляске, в Карелии, Лапландии, в Монголии и Перу и др. Его количество превысило 2500. Такие поселения очень популярны на территории известных национальных парков, уникальных заповедников, труднодоступных ущелий, отдаленных дюн.

История глэмпинга уходит корнями в далекие времена. Первый опыт глэмпинга приписывают шотландскому графу Афону, который в 16-м столетии удачно организовал палаточный городок для тогдашнего короля Джеймса Пятого.

Еще одним примером глэмпинга является паломнический путь мавританского короля манса Муса в Мекку, за 6500 километров от своего дворца. Королевский шатер, в котором восседал манса Муса, несли двенадцать тысяч слуг и рабынь, одетых в шелка. Несмотря на то, что король находился в сердце безводной пустыни, ему доставляли свежие овощи и рыбу.

Самым дорогим примером считается саммит между французскими и английскими правителями на севере Франции в 1520 г. Было возведено 2800 палаток и шатров, построены отдельные фонтаны с винами.

Во время военных действий также часто выстраивались палаточные города, в особенности это развито было у азиатских армий, вместе с которыми кочевали не только сами солдаты, но также ремесленники, рабочие и прислуга.

В 20-е годы прошлого века начался новый виток развития глэмпинга, когда богатые охотники, в основном из Британии и Северной Америки, приезжали на сафари в Африку. Несмотря на поиски настоящих приключений, многие из охотников так привыкли к благам цивилизации и роскоши, что не могли расстаться с ними даже во время охоты.

Глэмпинг напоминает кемпинг. В кемпингах отдыхают люди, которые ради природы готовы пожертвовать комфортом. Глэмпинг – это те, кто отказывается от привычных удобств не готовы даже ради природной красоты.

Основное отличие между глэмпингом и кемпингом – удобства. Обязательно должен быть душ и туалет, электричество, обслуживание. Глэмпинг по уровню сервиса и обстановке напоминает отель. Кемпинг – вариант упрощенный и демократичный. Это небольшая территория с трейлерами или палатками. Иногда есть душ и туалет на площадке, но этим все удобства и ограничены.

Особенностями размещения глэмпинга является то, что он имеет удаленность от цивилизации. Поэтому зачастую глэмпинг располагается в безусловно красивом и труднодоступном месте, где невозможно построить отель. Существует возможность создавать сезонные или же круглогодичные глэмпинги, окупаемость которых быстрее, чем у обычных отелей.

«Зеленое» строительство – отрасль, включающая в себя строительство и эксплуатацию зданий с минимальным воздействием на окружающую среду. При строительстве используются натуральные материалы (дерево, ткани,

металлоконструкции – в основном, без пластика). Модули располагают рядом с природными источниками или скважинами. Для энергоснабжения используют генераторы (экологические и бесшумные) или солнечные батареи. Темой постройки нередко выступает национально-исторический колорит. Туристам особенно интересны домики по мотивам сказки или фильма.

У глэмпинга имеются признаки отеля – это ресепшен, комфортное спальное место, удобный санузел, душевая, ресторан, ежедневная уборка номеров. Но, в отличие от обычного отеля, в глэмпинге всегда шикарный вид из любого окна, тщательно продумана экологическая составляющая, сохранена максимальная близость к жизни в природе, цивилизованные условия глэмпинга настолько органично вписаны в окружающий ландшафт, что становятся совсем незаметны [1].

Главное условие глэмпинга, как отмечалось выше, это непреременный комфорт вдали от цивилизации. Поэтому туристу предоставляются все современные удобства. Каждое жилище в глэмпинге включает уютную кровать (обязательно с постельным бельём), оборудованную ванную (с горячей водой, иногда даже спа) и туалет, мягкие ковры под ногами. Чаще всего в стоимость проживания включено также питание (еду готовит специально приглашенный повар). На территории работает бар или ресторан, где можно полноценно питаться. Также предусмотрены мангальные зоны или же мини-кухни с небольшой плиткой, чайником и холодильником. Глэмпинги рассчитаны на средний класс жителей больших городов [2].

Организаторы глэмпингов стремятся передать колорит местной культуры. Например, если глэмпинг на берегу северного моря – в интерьере может быть моржовая кость, а в меню – рыба и оленина. Если в кочевой степи – то это будет стилизованная юрта, а в меню бешбармак и кумыс. Если глэмпинг расположился в глубинке Прованса – то домики будут с маленьким садиком во французском стиле, а гостям предложат редкие сыры и соусы.

В глэмпинге практически всегда есть ресторан, где основу меню составляют блюда местной кухни, а повар может подстроиться под вкусы каждого клиента, как в хорошем отеле. Даже в самых отдалённых от цивилизации глэмпингах еда, как и всё остальное, будет красивой, колоритной и вкусной.

Обитателям глэмпинга не нужно думать о том, как они будут проводить время. В большинстве случаев программа уже оговорена заранее, а если нет, в глэмпинге всегда есть варианты экскурсий, треккинга, аутентичных развлечений.

Выделяют следующие виды глэмпинга в зависимости от типа проживания:

- *Современные экодому*. Стеклопанельные стены, сферические или кубические конструкции – туристические посёлки будущего в роскошных пейзажах.

- *Трейлы и передвижные вагончики*. В основном представлены в Америке. Стилизованные трейлы ставятся в живописном месте, оборудуется общая веранда – таверна, и романтика покорения Запада налицо.

- *Экофермы*. Представлены больше в европейских странах. Европа куда больше прочих стран озадачивается темой экологичности жизни, и отдых на ферме, в стилизованном домике, очень популярен. Зачастую это не просто глэмпинг, а целый комплекс: здесь же пасут овец, варят сыр, делают вино, всё это можно посмотреть своими глазами, попробовать и даже поучаствовать в приготовлении.

- *Экокапсулы или «дома хоббитов»*. Стилизация может быть разной, но суть одна – стационарная палатка из дышащего дерева в диком месте, полная имитация жизни в фэнтези.

- *Лесные избушки*. Традиционное жильё, максимально вписанное в природный ландшафт. Никаких ярких деталей, только естественность.

• *Домики на деревьях.* Во всех странах популярны готовые дома на деревьях, но со всем комфортом.

• *Тентовые глэмпинги.* Зачастую, это не просто палатки, а дизайнерские палатки, очень популярны в жарких странах.

• *Юрты, типи, вигвамы, чумы, иглу* – глэмпинги с национальным колоритом. Вливание в культуру кочевых народов без потери комфорта. Душевой кабины нет, но имеется аутентичная баня, натопленная каждый день. Самым распространенным вариантом глэмпинга, на сегодняшний день, является быстровозводимые шатры.

В Швейцарии находится один из интересных видов глэмпинга – это дома-капсулы круглой формы. Каждое жилье расположено на деревянной платформе (высота 1400 м над уровнем моря). Из панорамных окон и с террасы открываются виды на горы. Помимо кровати и ванной комнаты имеется дровяная печь.

В Испании возле заповедника Parque Natural Urkiola имеются домики в экологическом стиле, которые расположены на деревьях.

В горах Чили туристам предлагают остановиться в аутентичных хижинах, воссоздающих жизнь местного народа алакалуфи. Особенностью это места так же является то, что техника и освещение работают за счет энергии солнца и воды [3].

Причины развития глэмпинга на мировом рынке:

1. Наличие уникальных природных мест, не освоенных для массового туризма.

2. Небольшая насыщенность рынка, недостаток качественных предложений экологического туризма без лишений в удобстве и комфорте (наличие палаточных лагерей, кэмпингов, беседок и шатров, не приспособленных к длительному проживанию).

3. Для вхождения в бизнес достаточно небольших ресурсов.

4. Быстрая окупаемость по сравнению с гостиницами и отелями.

5. Отсутствие серьезных ограничений в организации и работе (организаторы должны следовать природоохранному законодательству и не нарушать экологию местности) [4].

Сегодня можно уверенно говорить о том, что «зеленые» технологии активно внедряются в жизнь гостиниц и ресторанов, а потребители дают понять, что готовы платить за «чистый» туризм. Все это показывает экологичность этой отрасли достаточно привлекательной как с точки зрения заботы об окружающей среде, так и с точки зрения экономического интереса [5].

Источники и литература

1. Глэмпинг – как открыть свой бизнес. URL: <https://expert.ru/2020/02/5/glamping---kak-otkryit-svoj-biznes/>

2. Свой бизнес: глэмпинг. URL: <https://www.openbusiness.ru/biz/business/glamping/>

3. 5 необычных концепций глэмпингов из-за рубежа. URL: <https://www.1000ideas.ru/article/biznes/turizm-i-sport/gostinica-biz/glamping/>

4. Инвестиции в глэмпинг. URL: <https://jb.camp/ru/invest>

5. Особенности организации обслуживания в экоотеле. URL: <https://voyagespb.ru/gostinichno-restorannyu-biznes/osobennosti-organizatsii-obluzhivaniya-v-eko-otele/>.

І. М. Дудник – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного туризму та країнознавства Національного авіаційного університету;
А. О. Кармазін – студентка 5 курсу факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету

РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК МЕДИЧНОГО ТУРИЗМУ

Роботу виконано на кафедрі міжнародного туризму та країнознавства НАУ (м. Київ)

Розглядаються регіональні особливості медичного туризму в Україні. Проведено аналіз особливостей медичного туризму у Карпатському регіоні та виділено основні види медичного туризму: оздоровчо-лікувальний туризм, спа-туризм; спортивно-оздоровчий туризм.

Ключові слова: медичний туризм, регіон, спа-центри, рекреаційний ресурс.

Dudnik I. M., Karmazin A. O. Regional Development of Medical Tourism. Regional features of medical tourism in Ukraine are considered. The analysis of features of medical tourism in the Carpathian region is carried out, and the basic features of development of medical tourism are allocated: health-improving and medical tourism (application of medical mineral waters and muds, ecologically pure environment); spa tourism; sports and health tourism.

Key words: medical tourism, region, spa centers, recreational resource.

Актуальність дослідження медичного туризму полягає в тому, що він є відносно новим світовим трендом, сутність якого полягає в здійсненні туристичної подорожі з метою отримання медичних послуг.

Виходячи із загальної тенденції старіння населення, виникають підстави для припущення про те, що розвиток медичного туризму очікує ще більш активне зростання. Україна як сегмент світового ринку медичного туризму має досить значний потенціал та привабливість, що підтверджується позитивною його динамікою в багатьох регіонах та містах України.

Серед відомих вчених, які досліджували особливості розвитку медичного туризму слід назвати В. Бирковича, О. Грома, О. Джангірова, В. Євдокименко, В. Кифяка, С. Мельниченко, Н. Свелебу, Т. Скоробагатову, В. Федорова, С. Харічкова. Проте в наукових публікаціях регіональні особливості медичного туризму в Україні висвітлені далеко не повною мірою.

Аналіз літературних джерел дає підстави для трактування медичного туризму як певної форми оздоровчо-лікувального туризму, що характеризується організацією стаціонарного/амбулаторного розміщення туристів для надання послуг із лікування певної хвороби, за допомогою реалізації медичних маніпуляцій та відпочинку, згідно наданих пропозицій щодо додаткових туристичних послуг.

Відповідно до цього, необхідно класифікувати послуги медичного туризму й виділити профілюючі (інша назва – цільові) та забезпечуючі (іменують як інфраструктурні). Отже, до профілюючих належать медичні послуги, які спрямовані на ліквідацію захворювань, та знаходяться безпосередньо в межах лікування. До забезпечуючих належать послуги з відпочинку, пізнавального туризму тощо.

Необхідно зазначити, що потреба виділення медичного туризму в окрему форму оздоровчо-лікувального туризму обумовлена, передусім, його особливістю – забезпечення якісного результату лікування. Основною метою медичного туризму є лікування хвороб та інших відхилень від здорового стану організму, у подоланні

хвороби, що й є основною причиною відвідування певного туристичного центру чи регіону.

Розглядаючи регіональні особливості медичного туризму, необхідно зазначити, що вони обумовлені системою взаємозв'язаних базових та інфраструктурних інститутів регіону, які забезпечують більш або менш сприятливі умови для виникнення та розвитку певного його виду. Поряд із цим, медичний туризм виступає важливим джерелом підвищення конкурентоспроможності регіону як економічної системи. Важливим компонентом медичного туризму є, насамперед, санаторно-курортне лікування, яке розвивається завдяки існуванню на певній території природних рекреаційних ресурсів, розвиненої оздоровчої інфраструктури, сучасного медичного обладнання та кваліфікованого медичного персоналу.

Головними чинниками регіонального розвитку медичного туризму є інтегральний ресурсний потенціал, у складі якого необхідно виділити природно-ресурсні, фінансово-економічні, соціальні, екологічні, інституціональні, політичні та геополітичні, культурно-історичні особливості тощо.

Так, В. Євдокименко зазначає, що головними показниками розвитку санаторно-курортного лікування є наявність родовищ лікувальних мінеральних вод, грязей, озокериту, сприятливі кліматичні умови, екологічно чисте довкілля [1, с. 62].

Одним із регіонів, де існують значні можливості вибору санаторно-курортного лікування, належить Карпатський регіон. Наприклад, Б. Омецинський характеризував цей регіон як екологічний чистий, із великою кількістю лісів, мінеральних вод, які мають лікувальні властивості й є унікальними [2]. У цьому регіоні існує близько 800 джерел мінеральної води різних бальнеологічних типів. Природно-ресурсна база санаторної субгалузії створює потенційні можливості для оздоровлення значної кількості людей [4, с. 64].

Так, насамперед, для Закарпатської області характерні запаси вуглекислих, гідрокарбонатних, сульфатних і хлоридно-натрієвих вод, на базі яких працює більша кількість курортів [3, с. 146]. Необхідно зазначити, що саме Львівська область має велику кількість різноманітних мінеральних вод. А важливі для лікування гідрокарбонатно-сульфатні, кальцієво-магнієві, сульфатні, натрієво-кальцієві води є у Передкарпатському регіоні, насамперед у Трускавці та Східниці, Моршині, Верхньому Синьовидному (Львівська область), Полянні, Сваляві, Рахові, Квасах.

Розглядаючи природний рекреаційний потенціал саме Карпатського регіону, необхідно зазначити, що для нього характерним є великий запас торфових лікувальних грязей. Найбільші родовище знаходиться в Моршині [1, с. 49]. У регіоні запаси лікувальних грязей повністю забезпечують сьгоднішні потреби санаторно-курортних установ, які існують на їхній базі.

Крім того, до особливого рекреаційного ресурсу, який використовується для лікування відноситься озокерит, який сприятливо діє на загальний процес лікування. Відомо, що у м. Бориславі (Львівська область) є найбільше родовище озокериту.

Важливу роль у функціонуванні санаторно-курортного бізнесу в досліджуваному регіоні відіграє інфраструктурне забезпечення курортів. Основним компонентом інфраструктурного забезпечення розвитку санаторно-курортної справи є наявність матеріально-технічної бази, яка представлена санаторно-курортними закладами різноманітного профілю.

Ще однією з особливостей медичного туризму є надання якісних послуг спа-центрами, які часто використовують іноземні туристи. Як правило, вони знаходяться в курортних містах, рекреаційних територіях і на гірськолижних комплексах, готелях і базах відпочинку. Необхідно зазначити, що спа-центри надають такі послуги: відвідування саун, різні види масажу, підводні та циркулярні душі, вітамінні бари, проведення фізіотерапевтичних, гінекологічних, проктологічних процедур та

природну галотерапію, крім того застосовують велику кількість інших лікувально-оздоровчих заходів.

Крім згаданих вище елементів природного потенціалу рекреаційних ресурсів та спеціалізованої інфраструктури, у Карпатському регіоні існує значна частка культурно-історичної спадщини (пам'ятки історії та культури), зокрема дерев'яної архітектури Карпат XIV–XIX століть, трипільські поселення на Дністрі, старослов'янські городища у Стільському, Пліснеську, Звенигороді, Василеві, Непоротові, Рухотині, залишки стародавнього Галича у Крилосі, руїни скельних фортець у Спасі [2, с. 212].

Отже, поєднання значного обсягу природних рекреаційних ресурсів, культурно-історичної спадщини та інфраструктурного забезпечення обумовлює регіональну диференціацію рекреаційної діяльності, широку спеціалізацію під час виконання рекреаційно-туристичної функції та створення рекреаційно-туристичних зон різного функціонального призначення.

Крім того, необхідно акцентувати увагу на тому, що Карпатський регіон має вигідне географічне та геополітичне положення для розвитку медичного туризму. У зв'язку з тим, що зазначений регіон знаходиться у центрі Європи та межує з країнами Європейського Союзу, все це сприяє формуванню в'їзного туризму, організації транскордонної співпраці у сфері рекреації й туризму та застосування сервісного обслуговування на міжнародному рівні.

Також необхідно розглянути ще одну регіональну особливість медичного туризму, а саме високу екологічну безпеку Карпатського регіону, для якого характерний низький рівень забрудненості природного середовища, що дуже важливо для розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

Зауважимо, що національно-етнографічний чинник, який проявляється у своєрідній етнографічній культурі, є ще однією регіональною особливістю медичного туризму. Як відомо, в Карпатському регіоні ще існує австрійська, вірменська, єврейська, молдавська, польська, румунська, угорська, словацька та інші культури. Таким чином, всі етнічні зв'язки, схожість звичаїв, традицій, обрядів, відсутність міжнаціональних і міжрелігійних суперечок – усе це також здійснює вагомий вплив на формуванню туристичних потоків та збільшує попит на оздоровлення в Карпатському регіоні.

Таким чином, необхідно зазначити, що до регіональних особливостей медичного туризму (у нашому випадку Карпатського регіону) належить: оздоровчо-лікувальний туризм (застосування лікувальних мінеральних вод та грязей, екологічно чисте довкілля); спа-туризм; спортивно-оздоровчий туризм.

Джерела та література

1. Євдокименко В. К. Регіональна політика розвитку туризму. Чернівці: Прут, 1996. 287 с.
2. Кифяк В. Ф. Стратегія розвитку територіальних рекреаційних систем: теорія, методологія, практика: монографія. Чернівці: Книги-XXI, 2010. 432 с.
3. Курортні ресурси України / за ред. проф. М. В. Лободи. К.: Укрпрофоздоровниця, Тамед, 1999. 334 с.
4. Мальська М., Худо В. Туристичний бізнес: теорія та практика: навч. посіб. К.: ЦНЛ, 2007. 423 с.

ВАЖЛИВІ ОРНІТОЛОГІЧНІ ТЕРИТОРІЇ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ БЬОРДВОЧІНГ-ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Роботу виконано на кафедрі міжнародного туризму та країнознавства НАУ (м. Київ)

Розглянуто поняття «важливі орнітологічні території» (BOT, IBA), особливості їх визначення та організації у світі. Проаналізовано перспективи розвитку українського бьордвочінг-туризму на основі використання цих територій.

Ключові слова: бьордвочінг, бьордвочінг-туризм, важливі орнітологічні території, розвиток туризму.

Rudnieva M. G. Important Bird Areas (IBAs) as a Basis for Birdwatching Tourism Development in Ukraine. The concept of «important bird areas» (IBAs), features of their definition and organization in the world are considered. Prospects for the development of Ukrainian birdwatching tourism based on the use of these territories are analyzed.

Key words: birdwatching, birdwatching tourism, important bird areas, tourism development.

Туризм – одна з галузей, що найбільше постраждали від обмежень спричинених пандемією та її наслідками у 2020–2021 рр. Сьогодні, як українська, так і світова туристична сфера потребують креативних інноваційних антикризових рішень.

Актуальність дослідження перспектив бьордвочінг туризму (спостереження за птахами) в Україні полягає передусім у тому, що цей вид подорожей є відносно новим і цікавим для потенційного споживача, не потребує значних інвестицій чи спеціальної інфраструктури, може бути представлений на рівні внутрішнього та міжнародного туризму. Крім того, орнітологічний туризм є екологічним, не шкодить навколишньому середовищу, відповідає принципам сталого розвитку та може бути реалізований навіть за найжорсткіших протиепідемічних обмежень.

Світовий досвід розвитку бьордвочінг-туризму досить обмежений географічно та хронологічно. Лідерами цього напрямку є Великобританія, США, Скандинавські та Балтійські країни. Більшість же країн світу, включно з Україною, потребують суттєвих організаційних зусиль для впровадження та популяризації нового виду відпочинку. Якщо управлінські, координаційні та іміджеві процеси будуть суттєво відрізнятися в різних регіонах, то глобальний територіальний (просторовий) каркас місць для бьордвочінг-туризму уже існує. Його основою, на думку автора, може бути мережа «важливих орнітологічних територій».

Метою цього дослідження є дати визначення та характеристику «важливих орнітологічних територій» та обґрунтувати їх роль у становленні бьордвочінг-туризму в Україні.

Важлива орнітологічна територія (BOT) (від англ. *Important Bird and Biodiversity Area*; IBA, IBAs) – це певна місцевість (територія, акваторія або їх поєднання), яка згідно з критеріями визначеними Міжнародною організацією «BirdLife International», має ключове значення для збереження певного виду птахів, або орнітологічного біорізноманіття загалом.

Перші такі ділянки були виділені та задокументовані у 1980-х роках. На сьогодні у світі нараховується 13 тис. ВОТ у понад 200 країнах і територіях, а також у відкритому морі (в межах територіальних та міжнародних вод).

Важливі орнітологічні території охоплюють близько 7 % суші та 2 % площі Світового океану [2].

Щоб бути віднесеною до особливої категорії, місцевість повинна відповідати одному або кільком із зазначених критеріїв:

- глобальних (A1, A2, A3, A4i, A4ii, A4iii, A4iv);
- регіональних (B1i, B1ii, B1iii, B1iv, B2, B3, C1, C2, C3, C4, C5, C6, C7).

Глобальні або А-критерії розроблені в 1980-х роках. Територія відповідає А-критеріям, якщо є притулком для видів птахів, яким загрожує знищення або вимирання, ендемічних чи реліктових видів, а також у випадку її виключно важливого значення під час міграцій.

В-, С-, D-критерії були розроблені у 1990-х роках та відповідають особливостям національного законодавства країн та регіонів. В-критерії розроблені для більшості країн Європи та Близького Сходу. С-критерії гармонізовані з законодавством Європейського Союзу. Для США, наприклад, діють регіональні (В) і національні (D) критерії, які відповідають глобальним критеріям (А) [3].

Міжнародна організація «BirdLife International» – фундатор проекту, має офіційних представників та партнерів у більш, ніж ста країнах світу. Проте офіційний статус цих територій суттєво відрізняється. Лише 28 % ВОТ співпадають із національними мережами природно-заповідного фонду. Ще 40 % – мають певний юридичний статус на території держави-партнера та частково співпадають із існуючими природоохоронними територіями. Решта (32 %) не мають офіційного статусу та не співпадають із природоохоронними ділянками [2]. Тим не менше, незалежно від статусу, саме ці місцевості залишаються виключно важливими для існування птахів (їх гніздування, міграцій, зимівлі), а отже й можливості спостерігати за пернатими в природних умовах, поєднуючи це з туристичною подорожжю.

У BirdLife існує низка шаблонів для стратегій оформлення ділянок ВОТ на національному рівні. Важливими елементами створення національної мережі ВОТ є:

- інвентаризація ділянок, їх опис, картографування та створення баз даних, інтегрованих із міжнародною базою BirdLife;
- організація природоохоронних заходів, що особливо важливо при відсутності в території офіційного статусу;
- роз'яснювальна та пропагандистська робота серед місцевого населення щодо збереження орнітологічного біорізноманіття;
- формування мережі моніторингу для отримання оперативної інформації про екологічний стан території [2].

Важливі орнітологічні території можуть сформувати територіальну структуру майбутнього бьордвочинг-туризму та інших видів сталого туризму, що орієнтуються на спостереження за природою.

В Україні на сьогодні існує 106 важливих орнітологічних територій. Структурувати їх досить важко. Ці території різні за площею (від кількох гектарів до кількох тисяч гектарів) та представлені найрізноманітнішими природними та природно-антропогенними комплексами (ліси, ділянки цілинного та розораного степу, болота, лимани та коси, острови, штучні водойми, включаючи водосховища та затоплені кар'єри, долини річок, озера, ставки, сільськогосподарські угіддя, колишні та діючі рибні господарства тощо).

За природоохоронним статусом українські важливі орнітологічні території теж досить різноманітні. Серед них є природні біосферні заповідники (Асканія-Нова), природні заповідники (Український степовий, Канівський), національні природні парки (Нижньосульський, Яворівський), заказники різного профілю та значення (Сосинський, Коростишівський, Ржищівський та ін.). Крім того, серед ВОТ зустрічаються досить

абстрактні, на перший погляд, місцевості. Наприклад, річка Дунай, долини річок Удай, Молочна, Мжа, Оріль та ін. Вони, здебільшого, включають кілька територій природоохоронного статусу різних рівнів, а також території населених пунктів та сільськогосподарських угідь. У деяких випадках території зовсім не мають природоохоронного статусу, проте більшість цих територій відносно чітко окреслені на картах, із позначенням площі території, критеріїв та найцікавіших видів птахів, що тут представлені [3].

Приклади українських важливих орнітологічних територій та відповідність їх критеріям BirdLife International наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Українські важливі орнітологічні території (BOT, IBA, IBAs)

Важлива орнітологічна територія	Критерії міжнародної організації BirdLife International, за якими територію віднесено до BOT	Код території
Біосферний заповідник Асканія-Нова	A1, A3, A4i, A4iii, A4iv, B1i, B1iv	UA068
Березанський лиман і Солонець Тузли	A4i, A4iii, B1i, B2	UA121
Білосарайська коса	A4i, B1i, B2	UA076
Червоне болото	A1, B1i, B2	UA030
Дельта Дніпра	A4i, A4iii, B1i, B2	UA064
Дніпродзержинське водосховище	A1, A4i, B1i, B2	UA123
Дніпровсько-Орільський природний заповідник	A1, B2	UA036
Дніпровсько-Тетерівський заповідник	A1, B2	UA014
Дельта Дністра	A4i, A4iii, B1i, B2	UA091
Гомольшанський ліс	A1, B2, B3	UA128
Долина річки Іква	A4i, B1i, B2	UA025
Каховське водосховище (Енергодар)	A1, A4i, A4iii, B1i, B2	UA115
Каховське водосховище (Козацькі острови)	A1, A4iii, B1i, B2	UA066
Канівський природний заповідник	A1, B1i	UA028
Хаджибейський лиман	A1	UA122
Кінбурнська коса	A4i, B1i, B2	UA063
Заказник Липівський	A4iii	UA132
Мале Полісся	A1	UA119
Луки біля села Проців	A1, B2	UA016
Долина річки Сейм (с. Вирки)	A1, B2	UA126

Саме BOT можуть стати в майбутньому основними територіями для бьордвочінг-туризму.

Бьордвочінг – заняття, що сприяє саморозвитку та відновленню сил людини, при цьому потребуючи мінімальних інвестицій в інфраструктуру та організацію турів. Для найпростішого орнітологічного туру достатньо: транспортування до місця спостереження або точки початку пішого маршруту, заклад розміщення або самостійне розміщення в наметах; організація харчування; надання інформації про

орнітологічні особливості території та правила поведінки туристів; прокат найпопулярнішого спорядження (біноклі, маскувальні сітки та ін.).

Досвід успішної організації спеціальних маршрутів є у Чорноморському Біосферному заповіднику. У 2021 р. було представлено чотири екологічні стежки:

- «До Кінських островів» (довжина маршруту – 5,5 км; тривалість – 4 години);
- «Скарби приморського краю» (3 км; 2,5 год);
- «До залишків Геродотової гілеї» (5 км; 4 год);
- «Узбережжям Тендрівської затоки» (3,5 км; 3 год) [1].

Три з вищенаведених маршрутів передбачають спостереження за птахами зі спеціально обладнаних майданчиків, що вказані на карті.

Звичайно, важливим, при організації бьордвочінг-туризму є дотримання нормативів рекреаційного навантаження на територію.

Отже, Україна має величезний потенціал для розвитку сталого туризму, зокрема спостереження за птахами. Основою для бьордвочінг-туризму потенційно є 106 важливих орнітологічних територій. Більшість із них уже сьогодні можуть бути об'єктами аматорського туризму, але потребують подальшого дослідження, розробки маршрутів та покращення інфраструктури для організованої туристичної діяльності.

Джерела та література

1. Презентація шляхів активного туризму. *Офіційний сайт Чорноморського біосферного заповідника Національної Академії наук України*. 2021. URL: <http://bsbr.org.ua/uk/news/bsbrnews/169-bsbr-es>
2. Bird Life International. URL: <https://www.birdlife.org/>
3. Data Zone of Bird Life International. URL: <http://datazone.birdlife.org/site/search>.

УДК 379.85(430)

А. А. Майстер – кандидат географічних наук, доцент кафедри інформаційної діяльності та туризму Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В НІМЕЧЧИНІ

Роботу виконано на кафедрі інформаційної діяльності та туризму ЛІРоЛ Університету «Україна»

Розглянуто сучасний стан розвитку туризму в Німеччині. Охарактеризовано туристичні ресурси країни. Проаналізовано туристичну інфраструктуру Німеччини. Здійснено аналіз таких показників, як внесок туризму у ВВП країни, міжнародні туристичні прибуття, обсяг доходів від іноземного туризму.

Ключові слова: туризм, туристична діяльність, туристичні прибуття, туристична подорож, виїзні туристи, іноземні туристи.

Maister A. A. The Current State of Tourism Development in Germany. The current state of tourism development in Germany is considered. The tourist resources of the country are characterized. The tourist infrastructure of Germany is analyzed. The analysis of such indicators as tourism contribution to GDP, international tourist arrivals, international tourism receipts is made.

Key words: tourism, tourist activities, tourist arrivals, tourist trip, outbound tourists, international tourists.

Постановка наукової проблеми та її значення. 2020 рік став кризовим для світової туристичної індустрії. Пандемія коронавірусної хвороби майже призупинила розвиток міжнародного туризму. За даними Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), зменшення міжнародних туристичних прибуттів склало -73 % у 2020 р. відносно докризового 2019 р. Зменшення туристичних потоків до країн Європи становить -69 %. Провідні туристичні країни світу зазнали значних фінансових втрат. Так, обсяг доходів від іноземного туризму в Німеччині скоротився на 48 % у 2020 р. відносно 2019 р. Тоді як в Україні зменшення доходів від іноземного туризму складає -78 %, а іноземних туристичних прибуттів – -75 % [4]. Тому цікавим постає дослідження розвитку туризму на сучасному етапі в країнах-лідерах туристичної галузі. Досвід відновлення туристичної галузі цих країн може бути корисним для нашої держави.

Результати наукового дослідження. Німеччина є державою в Центральній Європі. Вона має вигідне геотуристичне положення. Країна на півночі омивається водами Балтійського та Північного морів. Кордони з високорозвинутими державами (Данія, Нідерланди, Бельгія, Люксембург, Франція, Швейцарія, Австрія, Польща та Чехія) визначають географію потоків в'їзного та виїзного туризму між Німеччиною та її сусідами.

Німеччина має потужний природно-рекреаційний та історико-культурний потенціал для розвитку туризму. Рельєф Німеччини різноманітний, у зв'язку з чим у ландшафті розрізняють чотири основні зони: Північноморське та Балтійське узбережжя, Північнонімецька низовина, Середньонімецькі гори, альпійське передгір'я з Баварських Альп. Різноманітність ландшафтів Німеччини приваблює туристів такими видами туризму, як пляжний та гірськолижний. Для любителів гірськолижного туризму представлені чудово підготовлені гірськолижні траси з різною категорією складності. Пляжний туризм представлений на узбережжі Балтійського моря. Річкова мережа Німеччини досить густа, основні річки – Рейн, Ельба, Одер, Везер, Дунай у верхній течії. На цих річках розвитку набув круїзний туризм. Численні озера Німеччини – її справжня краса. Великі озера знаходяться у передгір'ях Альп. На базі озер (Боденське, Мюриц, Кімзеє, Штарнбергер-Зеє та ін.) добре розвинений рекреаційний вид туризму. Кліматичні умови Німеччини сприятливі також для розвитку туризму. Клімат Німеччини – помірний, у якому переважають вологі західні вітри. Характерна м'яка зима (2 °С – -6 °С) і не дуже спекотне літо (18 °С – 20 °С). Середньорічна кількість опадів становить 700 мм на рік. Німеччина має 16 національних і 103 природних парків та 18 біосферних заповідників, 16 з яких включено до світової спадщини ЮНЕСКО.

Німеччина приваблює туристів великою кількістю історичних пам'яток. Національний комітет Німеччини з туризму щорічно визначає 100 найпопулярніших пам'яток Німеччини шляхом опитування іноземних туристів. Понад 14 000 туристів з усього світу обрали своїх особистих фаворитів в Німеччині у 2020–2021 рр. До п'ятірки найпопулярніших міст увійшли: Ротенбург-на-Таубері, Дрезден, Берлін, Мюнхен, Гамбург. Найпопулярнішими музеями Німеччини є Музей середньовічного кримінального права (Ротенбург-на-Таубері), Німецький музей шпіонажу (Берлін), «Музейний острів» (Берлін), Музей кліматичних зон (Бремерхафен), Музей Августа Хорха (Цвікау). Найбільш відомі та популярні замки Німеччини: замок Нойшванштайн (Швангау), Гейдельбергський замок (Гейдельберг), Замок Ельц (Віршем), замки й парки Потсдама та Берліна, Замок Кохем (Кохем) [2]. Популярними історико-культурними туристичними об'єктами Німеччини є також Кельнський і Ахенський собори, Цвінгер і Галерея старих майстрів, Берлінська телевежа, Бранденбургські ворота, Берлінський мур, Берлінський зоопарк, Церква святої Марії, Німецька державна опера, Рейхстаг, Александерплатц, замок Шарлоттенберг,

Бременський собор та ін. До списку світової спадщини ЮНЕСКО в Німеччині включено 51 об'єкт (третє місце у світі).

Німеччина має досить розвинену туристичну інфраструктуру та високий рівень туристичного обслуговування. Туристична індустрія країни характеризується переважно середніми підприємствами: у Німеччині працюють понад 2300 туроператорів, майже 4000 автобусних компаній і близько 11 000 туристичних агентств [7]. У 2020 р. в Німеччині нараховувалося 48 902 засобів розміщення туристів, що на 2308 менше, ніж у 2019 р. Загальна кількість спальних місць становить 3,6 млн готелів та аналогічних засобів розміщення в країні – 31 615. У 2020 р. кількість готелів в Німеччині зменшилася на 536 одиниць. Це найбільший показник серед усіх типів розміщення. Коефіцієнт завантаження номерного фонду в готелях та аналогічних засобах розміщення становить 63 % [6].

Туризм є важливою галуззю економіки Німеччини. Загальний внесок туристичної індустрії у ВВП країни становив у 2020 р. 208,8 млрд дол. США (5,5 % ВВП країни), тоді як у 2019 р. цей показник мав значення 393,1 млрд дол. США (9,8 % ВВП). Це вказує на значне падіння туристичної галузі Німеччини. Туристична індустрія Німеччини забезпечує країну 5,4 млн робочих місць, що становить 12,1 % від усього зайнятого населення. Унаслідок пандемії коронавірусу кількість робочих місць у туристичній галузі країни зменшилася на 441 тис. [3].

За кількістю міжнародних туристичних прибуттів Німеччина посідає дев'яте місце у світі та четверте місце в Європі після Франції, Іспанії та Італії. У 2020 р. кількість міжнародних туристичних прибуттів до Німеччини становила 12,4 млн, що менше на 27,2 млн, ніж у 2019 р. (рис. 1). У 2020 р. найпопулярнішими туристичними напрямками серед іноземних туристів були такі федеративні землі Німеччини, як Північний Рейн-Вестфалія (1,8 млн прибуттів), Берлін (1,3 млн) і Гессен (1,2 млн). Найменшу кількість іноземних туристів прийняли Саар (79,6 тис. прибуттів), Бремен (87,4 тис.) і Тюрингія (96,6 тис.). Найбільшими країнами-постачальниками туристів до Німеччини є Нідерланди (17 %), Швейцарія (11 %), Австрія (6 %), Данія (5 %), Франція (5 %). Туристичні прибуття з України до Німеччини у 2020 р. становили 84 тис. і скоротилися на 196 тис. порівняно з 2019 р. [6].

За обсягами доходів від іноземного туризму Німеччина займає дев'яте місце у світі та п'яте – в Європі. У 2019 р. дохід від іноземного туризму Німеччини склав 41,6 млрд дол. США [5].

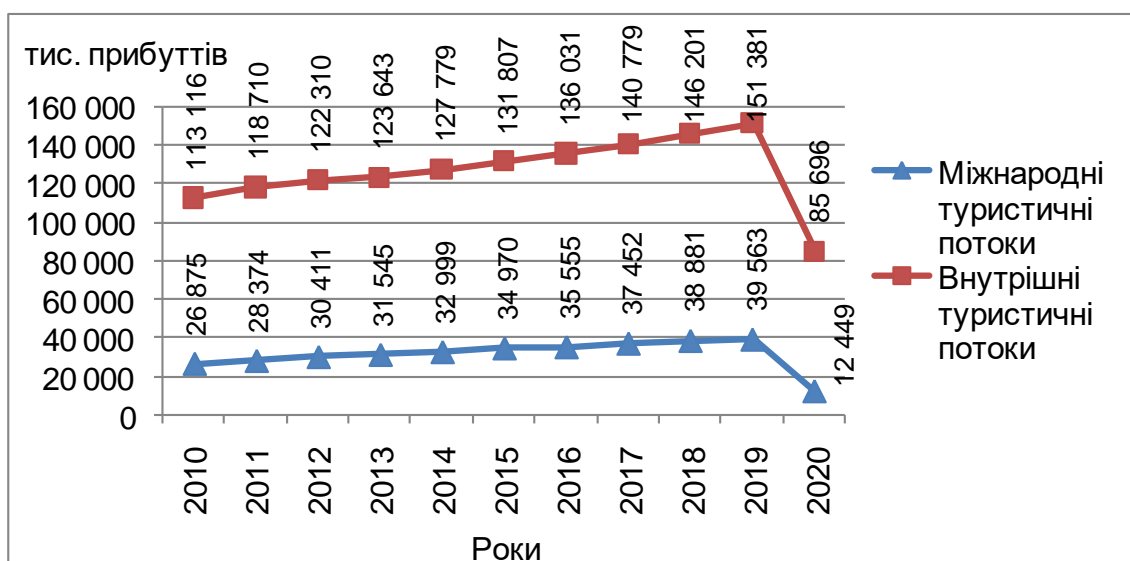

Рис. 1. Міжнародні та внутрішні туристичні потоки в Німеччині у 2010–2020 рр.

У 2020 р. кількість внутрішніх туристичних прибуттів у заклади розміщення склала 85,7 млн, що менше на 65,7 млн, ніж у 2019 р. Найбільше жителі Німеччини відвідували Баварію, Баден-Вюртемберг та Північний Рейн-Вестфалію [6]. Помітно, що внутрішні туристичні потоки в Німеччині є більшими за іноземні (рис. 1).

За даними соціологічного опитування, проведеного Інститутом прикладної соціології Німеччини, у 2020 р. подорожували 43,1 млн жителів країни (54,9 млн – у 2019 р.), котрі здійснили 146,2 млн туристичних поїздок (260,5 млн – у 2019 р.). В умовах пандемії подорожували лише трохи більше третини жителів Німеччини – 37 %. Майже дві третини з них не зробили жодної туристичної поїздки тривалістю більше п'яти днів. 56 % усіх туристичних поїздок німці здійснили у 2020 р. у межах своєї країни.

Німецькі виїзні туристи здійснили у 2020 р. 36,8 млн турпоїздок, тоді як у 2019 р. їх кількість становила 99,5 млн [6]. Найбільше німці подорожували у 2020 р. до Австрії (17 %), Італії (16 %), Франції (15 %), Нідерландів (7 %) та Іспанії (5 %) [3]. Через пандемію жителі Німеччини радикально скоротили туристичні поїздки. Тому частка німецьких виїзних туристів, які вирушили, наприклад, на відпочинок у Єгипет або Туніс, скоротилася порівняно з 2019 р. на 80 %. Зменшилася кількість подорожей до країн Південно-Східної Азії, Центральної Америки та Карибського регіону. На європейських напрямках значно впав попит на Іспанію, включно із Балеарськими й Канарськими островами, та на Туреччину. Натомість збільшилися туристичні потоки до Австрії, Бельгії, Нідерландів, Польщі, Данії та інших скандинавських країн [1].

Німеччина відзначається диверсифікованим ринком туристичних послуг. Значний розвиток тут отримали такі види туризму, як лікувально-оздоровчий (курорти Бад Вісзее, Баден-Баден, Вісбаден, Ахен та ін.), культурний, сільський, гірськолижний (курорти Гарміш-Партенкірхен, Бертехсгаден, Оберсдорф, Оберхоф, Браунек, Міттенвальд, Оберйох та ін.), винний (виноробні регіони Мозель, Пфальц, Рейнгау, Рейнгессен, Саксонія тощо), екологічний. У Німеччині створено багато тематичних маршрутів, щоб допомогти туристам познайомитися з конкретним регіоном країни та його культурними й ландшафтними пам'ятками. Найбільш відомі тематичні туристичні маршрути країни: Німецький винний шлях (85 км), Романтична дорога (366 км), Високогірна Шварцвальдська дорога (60 км), Дорога замків (1000 км), Дорога німецьких казок (600 км), Deutsche Fachwerkstraße (3000 км). Німеччина відома також своїми фестивалями (Октоберфест, Берлінський міжнародний кінофестиваль, Hamburger Dom, Фраймаркт та ін.), торговими виставками (Франкфуртський автосалон, Франкфуртський книжковий ярмарок, Ганноверська промислова виставка-ярмарка, Agritechnica та ін.), тематичними парками (Європа-парк, Фатанзіяленд, Парк Хайде, Леголанд та ін.).

Висновки. Аналіз розвитку туризму в Німеччині показав, що внаслідок пандемії коронавірусу туристична галузь країни значно постраждала, як і загалом усіх країн світу. Кількість міжнародних туристичних прибуттів значно зменшилася, у результаті чого скоротилися надходження від іноземного туризму. Внутрішній туризм країни також постраждав. Жителі Німеччини в умовах пандемії подорожували не охоче. Значно постраждали заклади розміщення туристів через різке зменшення туристичних прибуттів. Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі територіальних особливостей розвитку туризму в Німеччині.

Джерела та література

1. Туризм–2021: де відпочиватимуть німці та куди вони не поїдуть. URL: <https://www.dw.com/uk/turyzm-2021-de-vidpochyvatymut-nimtsi-i-kudy-vony-ne-poidut/a-56574609>

2. Die TOP 100 Sehenswürdigkeiten in Deutschland. URL: <https://www.germany.travel/de/top-100/sehenswuerdigkeiten.html>
3. Germany 2021 Annual Research: Key Highlights. URL: <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact/moduleId/704/itemId/117/controller/DownloadRequest/action/QuickDownload>
4. International Tourism and Covid-19. URL: <https://www.unwto.org/international-tourism-and-covid-19>
5. International Tourism Highlights, 2020 Edition. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284422456>
6. Statistisches Bundesamt. URL: https://www.destatis.de/DE/Home/_inhalt.html
7. Tourismus. URL: <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Dossier/tourismus.html>.

УДК 338.48-44(430-32)

Н. Н. Коцан – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Ю. Ю. Соловенюк – студентка 6 курсу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ НІМЕЧЧИНИ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки

Аналізується сучасний стан розвитку сільського зеленого туризму в регіонах Німеччини. Розкрито потенціал сільського зеленого туризму в подоланні економічної відсталості регіонів. Визначено соціально-економічне значення сільського зеленого туризму в Німеччині.

Ключові слова: сільський зелений туризм, регіональний розвиток, Німеччина.

Kotsan N. N., Soloveniuk Y. Y. Regional Development Features of German Rural Green Tourism. The current state of German regional rural green tourism development is analyzed. The potential of rural green tourism in overcoming the economic regions' backwardness is revealed. The socio-economic significance of rural green tourism in Germany is determined.

Key words: rural green tourism, regional development, Germany.

Сільський зелений туризм у більшості країн розглядається як невід'ємна складова частина комплексного соціально-економічного розвитку села й як один із засобів вирішення багатьох сільських проблем. Сільський зелений туризм – це проведення вільного часу у сільському середовищі, якому притаманна відповідна забудова, сільський побут, мальовничий ландшафт. Туристичні заняття у вигляді пішохідних і кінних прогулянок, спортивних та оздоровчих подорожей (навіть полювання й рибальство) відбуваються у сільській місцевості серед живої зеленої природи.

Під сільським туризмом мають на увазі й зелений (відпочинок до 1–2 днів, збір ягід, грибів, відпочинок на пляжі), й екологічний (коли туристи просто спостерігають за природою), й агротуризм (у сільськогосподарських угіддях та фермах, де можна взяти участь у зборі фруктів, ягід, овочів, догляді за домашніми тваринами) [3].

Також широко вживається у сфері сільського зеленого туризму поняття «агрооселя». За визначенням М. Рутинського та Ю. Зінька, «Агрооселя – це житлове приміщення, що знаходиться у сільській місцевості, містить не більше п'яти кімнат, пристосованих для проживання туристів, і належить на правах приватної власності господарю, який займається сільськогосподарською діяльністю або зайнятий у сфері обслуговування чи соціальной сфері села» [2].

У Німеччині становлення сільського зеленого туризму почалося з розробки концепції його розвитку у периферійних регіонах, далеких від промислових центрів та багатих на екологічні ресурси. У результаті на ринку нині представлені пропозиції доступного відпочинку на природі без використання дорогої інфраструктури, але з наданням комфортних умов проживання.

На території Німеччини знаходиться чотири основні природно-географічні регіони: Північнонімецька низовина, Середньовисотні гори, Швабсько-Баварська височина (альпійське передгір'я) та Альпи. Ліси становлять понад 30 % площі країни, крім того, залишаються значні площі змішаних буково-березових лісів.

Різні природоохоронні території, такі як національні парки чи заповідники, займають близько 35 % поверхні країни. На території Німеччини можна виділити 13 туристичних регіонів, до яких належать: Баварія (зона найбільшого туристичного потенціалу, де розміщені різноманітні оздоровчі центри в Баварських Альпах), Тюрінгія (належить до історичних регіонів з великою кількістю середньовічних шахтарських міст, з яких найбільш популярне місто Веймар, що вважається колискою німецької літератури), Рейнланд-Пфальц (регіон має хороші умови для розвитку зеленого туризму, а долина Рейну є основним магнітом регіону), Мекленбург-Передня Померанія (включає Озерний край Мекленбурга та узбережжя Балтійського моря), а також такі острови, як Рюген та Узедом, які мають велике значення для туризму та огляду визначних пам'яток Німеччини. Найбільш відвідувані туристичні регіони в Німеччині – Східно-Фризькі та Північно-Фризькі острови, в Балтійському морі узбережжя Гольштейну та Мекленбург-Передня Померанія, Долина Рейну, Баварський Ліс, Шварцвальд і Баварські Альпи. Інші популярні регіони включають: на Півночі: Гольштинська Швейцарія, Люнебургська пустка та Гарц; на Заході: Тевтобургський ліс, Зауерланд, Айфель і долина Мозеля; на Сході: Саксонська Швейцарія, Тюрінгський ліс, Рудні гори й Долина Ельби; на півдні: Таунус, Шпессарт, Оденвальд й Альге.

У Німеччині можна виділити окремі регіони, в яких спостерігається найбільший притік туристів. Переважно, це регіони, які мають перевагу в рекреаційних та природних чинниках: Східно-Фризькі острови та Північно-Фризькі острови, в Балтійському морі узбережжя Гольштейну та Мекленбурга-Передньої Померанії, Долина Рейну, Баварський ліс, Шварцвальд і Баварські Альпи. Регіони з високою концентрацією туризму в Німеччині тісно пов'язані з їх кліматом: там він м'який і помірний.

Найпопулярніші регіони сільського зеленого туризму всередині країни для проведення відпусток наведені в табл. 1, де помітно, що тільки на п'ять федеральних земель припадає більшість відпускних поїздок німців.

Причини популярності цих регіонів різні. Значна частка Баварії в цьому розподілі обумовлена найбільшою площею цієї федеральної землі в Німеччині, а також розвиненою інфраструктурою туризму для проведення відпочинку в передгір'ях Альп і Тюрінгському лісі. Мекленбург-Передня Померанія, Шлезвіг-Гольштейн і Нижня Саксонія привертають увагу німців узбережжями Балтійського і Північного морів. А на території Баден-Вюртембергу розташований знаменитий ліс Шварцвальд.

Відповідно, відомі в Німеччині регіони туризму пов'язані з долиною Рейну, Баварією, Шварцвальдом, Балтійським узбережжям. Район середньовисотних гір

Шварцвальд є одним з улюблених місць проведення канікул і відпусток у Німеччині. Південь країни цікавий великими озерами. У курортних місцях на Балтійському морі знаходиться понад тисяча санаторіїв, будинків відпочинку, туристських баз.

Таблиця 1

**Кількість туристів у федеральних землях
Німеччини в 2020 р.***

Федеральна земля	Кількість відпочиваючих, млн	Частка від загальної кількості подорожуючих, %
Баварія	4,5	6,4
Макленбург-Передня Померанія	4,2	6,1
Шлезвіг-Гольштейн	2,7	3,9
Нижня Саксонія	2,5	3,6
Баден-Вюртемберг	2,0	2,9

* Складено за: [5].

Також важливим чинником розвитку сільського зеленого туризму в регіонах виступає наявність організацій, що стимулюють цю сферу. Наприклад, Національна асоціація селян Баварії «Blauer Gockel». Асоціація об'єднує 1300 фермерських господарств цього регіону Німеччини, які пропонують туристам спокійний відпочинок на природі та здорове харчування. Зупинившись на фермі, туристи можуть насолодитися перевагами селянського життя, починаючи з сільського сніданку зі свіжих продуктів і закінчуючи добровільної допомогою господареві ферми на його ділянці, а діти можуть спробувати доглядати за курами, кроликами та іншими тваринами [4].

Отже, сільський зелений туризм – це важіль розвитку периферійних економічно відсталих регіонів країни. Німеччина успішно впроваджує цей вид туризму задля стимулювання розвитку регіонів із численними сільськими поселеннями та надлишком екологічних ресурсів. Основними регіонами сільського зеленого туризму Німеччини є Баварія, Макленбург-Передня Померанія, Шлезвіг-Гольштейн, Нижня Саксонія та Баден-Вюртемберг, де спостерігається найбільший притік туристів.

Джерела та література

1. Васильєв В., Горішевський П., Зінько Ю. та ін. Світовий досвід організації сільського туризму: метод. посіб. Вип. 1. Одеса, 2009. 54 с.
2. Зінько Ю. В., Рутинський М. Й. Сільський туризм: навч. посіб. К.: Знання, 2006. 271 с.
3. Кудла Н. Основи сільського туризму: науково-теоретичний аспект: посібник. Дрогобич, 2006. 62 с.
4. Сайт Національної асоціації селян Баварії «Blauer Gockel». URL: <https://www.blauergockel.de/urlaubsregionen/>
5. Федеральне відомство статистики Німеччини по туризму. URL: https://www.destatis.de/DE/Themen/Branchen-Unternehmen/Gastgewerbe-Tourismus/_inhalt.html; jsessionid=A331449D2494C759266781267E20AD1B.live731#sprg476204.

**ПОТЕНЦИАЛ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭЛЕМЕНТОВ
ТРАДИЦИОННОЙ НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЫ ДЛЯ РАЗВИТИЯ
ТУРИЗМА В МАЛОРИТСКОМ РАЙОНЕ БРЕСТСКОЙ ОБЛАСТИ**

*Работа выполнена на кафедре туризма
и страноведения УО «Брестский государственный
университет имени А. С. Пушкина»*

Статья посвящена выявлению современного состояния сохранности элементов традиционной народной культуры и возможных направлений их использования в развитии туризма Малоритского района. Проведена оценка природного и культурного наследия и сделан вывод, что район обладает высоким уровнем сохранности разных элементов традиционной культуры, которые можно использовать в организации туров этнокультурной направленности.

Ключевые слова: природное и культурное наследие, традиционная народная культура, туристский потенциал, Малоритский район.

Zarutski S. A. The Potential of Using Traditional Folk Elements for the Development of Tourism in the Maloritskiy District of Brest Region. The article is devoted to the identification of the current state of elements of traditional folk culture and possible directions for their use in the development of tourism in the Maloritskiy district. The assessment of natural and cultural heritage was carried out and it was concluded that the district has a high level of preservation of various elements of traditional culture that can be used in the organization of ethnocultural tours.

Key words: natural and cultural heritage, traditional folk culture, tourist potential, Maloritskiy district.

Малоритский район расположен на крайнем юго-западе Брестской области на границе Республики Беларусь с Украиной. Его площадь составляет 1,4 тыс. км², протяженность с севера на юг составляет 65 км., с востока на запад 47 км. По состоянию на 2017 г. в районе проживало 24,3 тыс. человек. Административным центром и единственным городским поселением Малоритского района является г. Малорита, население которого составляет 11,9 тыс. человек (49 % всего населения района). В сельской местности проживает 12,4 тыс. человек. Район включает 77 сельских населённых пунктов и административно делится на 8 сельских советов [1].

Данный район являются типичным полесским периферийным сельским районом с агропромышленной специализацией экономики, где не получила развитие тяжёлая индустрия и хорошо сохранились местный традиционный сельский уклад жизни, культура аграрного землепользования, исторический облик сельских поселений со множеством историко-культурных и природных достопримечательностей, ремёсла, фольклорные, обрядовые и гастрономические традиции местного населения.

В этнографическом отношении Малоритский район относится к региону Западное Полесье. Значительное влияние на формирование традиционного

хозяйства и культуры района оказали ландшафтные и климатические особенности региона. Заболоченность почв и наиболее длительный в Беларуси вегетационный период наложили свой отпечаток на всю систему сельского хозяйства, типы поселений и организацию домашних хозяйств в Западно-Полесской этнографической зоне.

В природном отношении Малоритский район расположен в пределах Брестского Полесья. Преобладает плоский равнинный рельеф с отдельными участками дюнно-холмистых форм со средними высотами 150–170 м над уровнем моря. Климат переходный от морского к континентальному с непродолжительной мягкой зимой и относительно теплым летом. Район имеет самый продолжительный вегетационный период (208 дней) в Беларуси, сельхозработы начинаются на 15–25 дней раньше, чем на севере страны.

Район достаточно хорошо обеспечен водными ресурсами. По его территории протекают реки: Рита с притоками Малорита и Замшанка, Середовая, Осиповка, Прирва и целый ряд мелиоративных каналов. Все реки принадлежат к бассейну Балтийского моря. На юге района находятся озёра: Ореховское, Олтушское, Малое (Дворищанское). На северо-западе района на месте оз. Луковское было создано одноименное водохранилище.

Малоритский район обладает богатым природным наследием. В пределах района расположен биологический заказник республиканского значения «Луково», где произрастает одна из крупнейших популяций венерина башмачка – вида орхидей, имеющего международное значение. Имеется также 2 заказника местного значения «Гусак» и «Хмелёвка». Среди памятников природы важное сакральное значение для местных жителей имеет памятник республиканского значения Пожежинский «Царь-дуб» – самое старое и большое дерево на территории Беларуси, возрастом около 800 лет и высотой в 46 м. Памятниками республиканского значения также являются «Дуб-патриарх» возрастом 700 лет (д. Старое Роматово), островные ельники в Пожежинском и Малоритском лесничествах, дюна Мокранская (д. Мокраны), большой камень Питемский (д. Богуславка), Чёртов камень Хмелёвский (д. Хмелёвка). Среди памятников местного значения особое место занимает Великоритский пейзажный парк бывшей усадьбы Ягминов площадью 0,5 га, где произрастает 25 видов деревьев кустарников, в том числе 2 экземпляра бука лесного (буки-двойники) возрастом 150 лет и высотой 30 м, которые являются одними из самых возрастных экземпляров этого вида на территории Беларуси.

В экономическом отношении Малоритский район является аграрным районом. Основной отраслью экономики является сельское хозяйство, которое специализируется на молочно-мясном животноводстве с развитым зерновым производством, овощеводством и кормопроизводством. В состав агропромышленного комплекса входят 10 сельскохозяйственных предприятий и 11 фермерских хозяйств. В районе действуют 3 промышленных предприятия: Малоритское ЖКХ, Малоритский консервно-овощесушильный комбинат, являющийся крупнейшим в Республике Беларусь производителем детского питания (торговая марка «Топтыжка»), а также фруктовых и овощных соков, овощных маринадов, джемов (торговая марка «Samberry»), предприятие «КварцМелПром» по производству строительных материалов на основе разработки Хатиславского месторождения мела [1]. Район имеет выгодное транспортно-географическое положение. По территории района проходит железная дорога Брест – Ковель, связывающая г. Брест с городами Украины, две автомагистрали республиканского значения Брест – Олтуш и Кобрин – Мокраны.

В этнокультурном плане район отличается принадлежностью преобладающей части населения к православным традициям. Здесь хорошо сохранился уникальный «полесский» языковой диалект населения, который исторически сложился на

границе белорусского и украинского лингвистических массивов и до сих пор используется в качестве разговорного в сельской местности, «полесский» песенный фольклор, с глубокими традициями хорового и одиночного пения, общие ремесленные традиции, в том числе в традиционном ткачестве.

Многие ученые относят территорию Малоритского района к самобытным районам Беларуси и считают своеобразным заповедником традиционной культуры, где хорошо сохранилось богатое историко-культурное наследие, местные народные традиции и промыслы [2]. В районе насчитывается 98 памятников историко-культурного наследия, из них 10 памятников архитектуры, 7 – археологии, 3 – искусства и 78 памятников истории. Среди них 42 объекта включены в Список историко-культурных ценностей Республики Беларусь и взяты под охрану государства как памятники местного значения и трем уникальным объектам деревянного зодчества присвоен статус памятников республиканского значения. Это церковь Рождества Богородицы в д. Ляховцы (1713 г.), Преображенская церковь в д. Олтуш (1783 г.) и Преображенская церковь в д. Хотислав (1799 г.). Важное историческое и культурное значение имеют памятники культовой архитектуры. В настоящее время в районе сохранились каменная Свято-Успенская церковь в д. Гвозница (1816 г.) и 6 деревянных церквей XVIII – начала XX ст., которые являются памятниками деревянного зодчества Полесья.

На территории Малоритского района достаточно хорошо сохранилась историческая основа планировки старинных поселений Великорита, Луково, Хотислав, Олтуш, Ляховцы, Доропеевичи, Черняны, известных с XV–XVII ст., где в центре селений на пересечении дорог, как правило, находилась деревянная церковь. Изначально все церкви строились как униатские и только в первой XIX в. были переведены в православные храмы. Появились угловые башни (Хотислав), колокольни над притвором (Доропиевичи). Для местных деревянных церквей характерна ярусно-осевая композиция. Особым своеобразием выделяются главы малоритских церквей и иконостас. Отличительной чертой местных деревянных церквей является высокий и открытый в интерьере шатер, грани которого, устремленного ввысь создают образ «неба», характерного древним храмам восточных славян. Перекрытие «небом» наполняет храм потоками верхнего света и создаёт особую акустику звучания молитвы во время литургии.

В районе сохранилось множество элементов этнографического наследия и нематериальной традиционной культуры, в частности предметов ткачества и традиционного народного быта, устного народного творчества и местного песенного фольклора. В государственный список нематериального наследия Республики Беларусь внесена технология выпечки гречаника (гречневого хлеба) Малоритского района. Хорошо сохранились местные традиции праздников народного календаря как Рождество, Пасха, Радуница, Троица, Купалье, и такие обряды, как «заручаны», «вяселле», «радзіны», «пахаванне», «зажынкi» и «дажынкi», на которые местные жители одевались в традиционные костюмы. В д. Доропиевичи распространён обряд почитания умерших «Намскі Вялікдзень», который проводится в четверг после Пасхи. В д. Пожежин сохранился обряд свадьбы, где наиболее ярко показан фрагмент выпечки каравая. В д. Орехово сохранились местные особенности обрядов дожинок и Купалья.

С целью сохранения и популяризации современной и традиционной культуры в Малоритском районе действует 20 клубных учреждений: Малоритский городской Дом культуры, 13 сельских Домов культуры, 2 сельских клуба, автоклуб, районный центр народного творчества, Дом фольклора и Дом ремесел. В клубных учреждениях района работает 161 формирование с 1268 участниками. Семь творческих коллективов удостоены званий «народный» и «образцовый». Учреждения культуры

района постоянно демонстрируют высокий уровень творческого мастерства. Творческие коллективы района ежегодно участвуют в областных и республиканских фестивалях «Дожинки», республиканских и международных фестивалях народного творчества.

На базе учреждений культуры района один раз в два года проводятся: районный конкурс обрядового фольклора «Спадчына зямлі маларыцкай» и областной тур Республиканского фестиваля национальных культур «Суквецце культур». В 2017 г. в рамках фестиваля «Суквецце культур» прошёл XIV областной пленэр резчиков монументальной скульптуры в г. Малорита, где за неделю недалеко от районного Центра народного творчества из дубовых колод мастерами-резчиками создан арт-объект «Сквер дружбы», в котором представлены образы представителей разных национальностей, проживающих на территории Брестчины.

С целью сохранения народного творчества и промыслов в 1998 г. решением Малоритского райисполкома был основан в д. Замшаны Дом народного творчества. В 2001 г. он был перенесён в г. Малорита и получил современное название Районный центр народного творчества. Сегодня он размещается в отдельном здании и имеет два выставочных зала: предметов старины, где собрана богатая коллекция костюмов малоритского строя и рушников, и современных видов творчества. При центре работают кружки ткачества, бисероплетения, вышивки, соломоплетения, художественной росписи по дереву и стеклу. При Районном центре народного творчества действует клуб мастеров умельцев «Скарб талентаў» в составе 15 мастеров, которые принимают участие в международных и республиканских выставках, имеет множество дипломов и наград.

На территории Малоритского района существует свой региональный вариант народной одежды, который белорусские этнографы называют малоритским строем. Для данного строя характерно значительное колористическое насыщение одежды декором. Широко используются крупный ромбо-геометрический орнамент, бордюрные композиции из темнокрасных полос. От других региональных вариантов народного костюма Западного Полесья он отличается архаичностью, классической завершённостью форм одежды, оригинальным женским головным убором, использованием богато оформленных декоративных тканей [3].

Таким образом, Малоритский район обладает высокой степенью сохранности историко-культурного наследия, которое при правильных подходах эффективно может быть использовано в туристической деятельности. Многочисленные элементы традиционной народной культуры можно использовать для создания нового туристического продукта этнокультурной направленности для белорусских и иностранных туристов по территории Малоритского района.

Источники и литература

1. Малоритский районный исполнительный комитет / Официальный сайт. URL: <http://malorita.brest-region.gov.by>
2. Локотко А. И. Историко-культурные ландшафты Беларуси. – Минск : Белорусская наука. 2006. 470 с.
3. Лобачевская О. А., Зимица З. И. Белорусский народный костюм : крой, вышивка и декоративные швы. – Минск: Белорусская наука, 2009. 279 с.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ЄГИПТІ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: Н. Н. Коцан – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто основні проблеми розвитку рекреаційно-туристичного комплексу Єгипту: політичну ситуацію в країні, підпільне проведення екскурсій, низький рівень сервісу у готелях, низький рівень життя населення, екологічні проблеми, конфліктогенну ситуацію в державі.

Ключові слова: Єгипет, рекреаційно-туристичний комплекс, туризм.

Sugak I. L. Problems of Tourism Development in Egypt. The main problems of Egypt's recreational and tourist complex development are considered: the political situation in the country, illegal excursions, low level of service in hotels, low living standards, environmental problems, conflict situation in the country.

Key words: Egypt, recreational and tourist complex, tourism.

Рекреаційно-туристичний комплекс Єгипту є сферою, яка постійно розвивається. Попри це, у цьому комплексі все ж існують проблеми, наявність яких є закономірним явищем розвитку будь-якої галузі економіки.

На розвиток рекреаційно-туристичного комплексу в Єгипті дуже впливає політична ситуація в країні. На території Єгипту існує боротьба між місцевими ісламістами, які є прихильниками поваленого президента Хосні Мубарака та тими, які борються за ісламські норми. Основною метою боротьби є вплив на економіку, але прояви цієї боротьби напряду впливають і на туристичний комплекс. Схема впливу на економіку проста: вони здійснюють теракти на території Єгипту для того, щоб змусити туристів відмовитися від поїздок до Єгипту [2].

Це питання взяло під контроль Міністерство з туризму Єгипту й, починаючи з лютого 2007 р., абсолютно всі туристичні автобуси країни обладнані приладами примусового обмеження швидкості. Також було заборонено перевозити туристів на рейсових міжміських автобусах. Проте після введення цих розпоряджень з'явилася нова проблема – підпільні екскурсії. Вимоги безпеки на таких екскурсіях ігноруються: в автобусах не має обмежувачів швидкості, збройний конвой відсутній, а водії на таких рейсах без спеціальних ліцензій і навичок.

Наступна проблема індустрії туризму Єгипту – це низький рівень сервісу в готелях, під час одноденних турів та екскурсій. Цікавим фактом є те, що переважно на низький сервіс жаліються саме слов'яни (українці, білоруси, росіяни) й це пов'язують з незнанням іноземної мови. Туристи, які володіють англійською мовою, рідше скаржаться на низький сервіс. Серед зауважень туристів до сервісу найбільш популярними є: повільність працівників сфери послуг, вимагання «бакшишу» (чайових) та приставання місцевих чоловіків до туристок [4].

Низький рівень життя місцевого населення також має негативний вплив на туризм. Бідність місцевого населення провокує крадіжки в готелях та й постійне жебрацтво є неприємним явищем для відпочиваючих. Невдоволення туристів викликають релігійні мусульманські заборони (не можна вживати алкоголь поза готелем, жінкам забороняється відвідувати громадські місця з оголеними плечима й у короткому одязі). Стан питної води у водопроводі є незадовільним, що у поєднанні з неякісними медичними послугами становить загрозу для здоров'я туристів. Приїжджих вражає не тільки не доглянутість єгипетських міст, особливо столиці, злидні нетрів, сміття на вулицях, а й повна відсутність порядку на проїжджій частині, правил дорожнього руху тут ніхто не дотримується, що призводить до великої кількості ДТП на дорогах АРЕ [1].

Екологічні проблеми Єгипту таж сильно впливають на розвиток туризму в країні. Найбільше екологія страждає в столиці Єгипту – Каїрі. Зокрема, за інформацією впливового в АРЕ Центру політичних досліджень, рівень шуму у центрі міста складає 90 децибел і ніколи не опускається нижче 70-ти (гранична норма, встановлена Всесвітньою організацією охорони здоров'я, становить 35–40 децибел). Проте екологічні проблеми Каїру включають у себе не тільки проблеми шуму: величезна концентрація промислових підприємств (близько 12 тисяч), що негативно впливає на стан повітря та водних ресурсів; відсутність рекреаційних зон навколо міста; поганий технічний стан двохмільйонного каїрського автопарку, а також відсутності жорстких вимог до концентрації окису вуглецю у вихлопних газах; побутові та промислові відходи; перенаселення; кліматичні умови (сильна спеки влітку, відсутність дощів, а також часті піщані бурі); жакливий стан питної води (водопровідна вода є небезпечною для пиття, а вода в пластикових пляшках, у більшості випадків, є підробленою; задимленість міста внаслідок сезонного спалювання рисової соломи після збору врожаю (щорічно в кінці року навколо Каїру горить 125 тис. т рисової соломи). Внаслідок цього концентрація окису азоту в каїрському повітрі знаходиться межах від 300 до 700 мг на кубічний метр, що в десятки разів перевищує всі допустимі норми. Концентрація двоокису азоту, який вважається найбільш небезпечним серед усіх забруднювачів атмосфери, досягає в Каїрі рекордних у світі показників [5].

Варто зазначити, що раніше проблеми з екологією переважно були пов'язані тільки зі столицею Єгипту – Каїром, зараз же проблеми з'являються й у інших частинах курортних зон АРЕ. Наприклад, у червні 2010 р. на північ від Хургади стало відомо про нафтову пляму невідомого походження. З часом пляма збільшилася й досягла узбережжя туристичного комплексу Ель-Гуна, а також частково самої Хургади [3].

Нестабільна ситуація на Сінайському півострові також негативно впливає на розвиток туристичного комплексу Єгипту: тут проживає низка бедуїнських племен, які є непідконтрольними місцевій владі й створюють загрозу терористичних актів [6].

Отже, в Єгипті існує декілька проблем, які стримують розвиток туристичної галузі країни й зменшують обсяги потоків туристів із країн світу.

Джерела та література

1. Єгипет. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%84%D0%B3%D0%B8%D0%BF%D0%B5%D1%82>
2. Кріт З. В очікуванні єгипетського потепління : про безпеку курортів. *Україна молода*. 2013. № 135. С. 6.
3. Мироненко Н. С., Твердохлебов Н. С. Рекреационная география: учебник. Москва: МГУ. 1981. 208 с.
4. Рекреация: социально-экономические и правовые аспекты: монография. Киев: Наук. думка. 1992. 143 с.
5. Adel Rady. Tourism and Sustainable Development in Egypt: Submitted to: Plan Blue. *CEO of Tourism Development Authority*. 2002. 19 March.
6. Terrorism Knowledge Base. URL: www.mipt.org.

В. О. Патійчук – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки;

І. М. Нетробчук – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Н. А. Тарасюк – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки;

С. А. Ціпошук – студентка географічного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки

ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Роботу виконано на кафедрі фізичної географії ВНУ ім. Лесі Українки

Проаналізовано сумарні запаси водних ресурсів Волинської області для розвитку рекреаційної діяльності. Досліджено головні напрями й можливості рекреаційного використання водних ресурсів краю. Розкрито зміст основних проблем використання водних ресурсів області з метою рекреації.

Ключові слова: водні ресурси, рекреаційна діяльність, озера області, річки краю, Волинська область.

Patiychuk V. O., Netrobchuk I. M., Tarasyuk N. A., Tsiposhuk S. A. Tourist Potential of Water Bodies of Volyn Region. The total reserves of water resources in Volyn region for the development of recreational activities have been analysed. The main directions and possibilities of recreational use of water resources of the region are investigated. The content of the main problems of water resources use for recreational purposes is disclosed.

Key words: water resources, recreational activities, regional lakes, regional rivers, Volyn region.

Водні ресурси досить широко використовуються людиною в рекреаційній діяльності як для прямого споживання у вигляді лікувальних водних процедур й споживання мінералізованих вод, так і в опосередкованому – купання, загоряння, плавання, розваги на воді, для водних видів спортивного відпочинку, а також із метою риболовлі та мисливства тощо. Волинська область є досить багатою водними об'єктами й ресурсами. Науковці вважають, що водні об'єкти нашої області мають досить сприятливі температурно-кліматичні умови та оптимальний гідрохімічний склад для їх широкого використання в рекреаційній діяльності [5].

На території області знаходиться 267 озер, серед яких є найглибше озеро України – Світязь (58 м). Озера Волині мають в основному карстове та заплавне походження [4]. На сучасному етапі господарчого освоєння водних природних ресурсів краю найбільше з рекреаційного погляду використовуються Шацькі озера (їх близько 30, із загальною площею водного плеса до 60 кв. км), де функціонує Шацький національний природний парк. Через територію області протікає 137 річок

загальною протяжністю понад 1980 км. Річкова мережа Волині є досить розгалуженою. Річки протікають по території області переважно з півдня на північ й мають повільну течію, що пов'язано з незначним зниженням поверхні області на північ. Режим живлення річок відповідає рівнинному типу, де переважає снігове живлення (до 70 %), а решта становить дощове й підземне – 30 % річного стоку [5]. Гідрологічна мережа області належить до двох великих річкових басейнів – Прип'яті (111 річок, серед яких найбільшими є Прип'ять, Стир, Стохід і Турія) й Західного Бугу (26 річок). Окрім того, на Волині є багато штучних водойм – ставків, копанок, а також в експлуатації знаходиться 9 великих водосховищ, загальна ємкість яких становить більше 36,4 млн куб. м [7]. На території області є також понад 950 ставків із загальною площею водного дзеркала 5289,83 га (табл. 1). Ставки та інші штучні водойми знаходяться переважно у південній частині Волинської області, яка характеризується більш вираженим мікрорельєфом. Вони розташовані здебільшого в балках, ярах, при невеликих струмках, у витоках річок і понижених місцевостях. Переважна більшість водних об'єктів Волині мають сприятливі характеристики для використання їх у рекреаційній діяльності, проте лише 35 % водойм регулярно використовується для відпочинку, насамперед – стихійного [6]. Проте більшість водних об'єктів Волинської області поки-що практично не використовується для організованої рекреаційної діяльності, оскільки вони є маловивченими та потребують фінансових капіталовкладень тощо.

Таблиця 1

Загальна характеристика водних об'єктів Волинської області*

№ з/п	Назва водного об'єкту	Чисельність, запаси	Рекреаційне значення	Рівень використання
1	Озера	267; заг. площа – 1341,9 га	Відпочинкове; купально-пляжне; спортивне; мисливське; рибальське тощо	Недостатній
2	Річки	137; довжина – 1980 км	Відпочинкове; купально-пляжне; спортивне; мисливське; рибальське тощо	Недостатній
3	Ставки	952; площа – 5289,83 га	Відпочинкове; купально-пляжне; рибальське тощо	Порівняно слабкий
4	Водосховища	9; площа – 1965 га; об'єм – 36,4 млн куб. м	Відпочинкове; купально-пляжне; рибальське тощо	Порівняно слабкий
5	Джерела	120; 5,3 млн т у рік	Культурно-пізнавальне; релігійно-обрядове	Недостатній
6	Мінеральні джерела	33; об'єм – 150 тис. куб. м у рік	Лікувально-профілактичне	Недостатній
7	Болота	1523; площа – 11 4593,3 га	Відпочинкове; мисливське; рибальське тощо	Порівняно слабкий
8	Лікувальні грязі	33; запаси – 270 млн т	Лікувально-профілактичне	Недостатній

* Складено за: [2; 4; 7].

Стационарних професійних рекреаційних водних об'єктів, за винятком, рекреаційних підрозділів Шацького національного природного парку, а також санаторію «Лісова Пісня» на оз. Пісочне на території області фактично не існує. На Волині функціонує розгалужена система окремих водних рекреаційних зон і пунктів,

де можна отримати стаціонарні або тимчасові рекреаційні послуги. За оцінкою фахівців, найвищий рекреаційний потенціал у Волинській області мають колишні (за старим адміністративним устроєм) Шацький, Любомльський, Любешівський, Ратнівський, Турійський, Ковельський, Старовижівський та Ківецівський райони [4]. Зараз в області створено понад 90 зон тривалого відпочинку загальною площею 259,44 га, 138 зон короткочасного відпочинку площею 1776,04 га, у тому числі більше 160 водних рекреаційних пунктів [7]. Фахівці вважають, що більшість водних об'єктів області не зазнала негативного радіаційного впливу ЧАЕС, тому вони є досить придатними для широкого рекреаційного використання [5].

Найбільший рекреаційний потенціал серед водних об'єктів Волині мають її прісноводні озера з привабливою флорою й фауною. За оцінками експертів, майже усі озера області можуть використовуватися в рекреаційній діяльності не тільки влітку – для купання, загорання, різних видів спортивного та культурно-дозвіллевого та сімейного відпочинку [6]. Особливо сприятливі умови для розвитку масового літнього рекреаційного відпочинку мають озера заплави річки Прип'ять, де їх нараховується понад 20 із загальною площею близько 10 га. [5]. Найбільшими озером цієї групи є Люб'язь (площа 4,3 кв. км), Біле (глибина 13, 5 м) і Волянське. Вода багатьох волинських озер містить рідкісні мінерали, срібло та гліцерин, що можна використовувати в лікувально-профілактичних заходах та інших видах відпочинку в поєднанні з озерними грязями, які багаті на органічні сполуки тощо [1]. Флора та фауна волинських озер є також досить привабливою для розвитку мисливства, рибальства, збирання ягід у лісах на приозерних територіях Полісся, що становить потенційний рекреаційний інтерес.

Більшість річок Волинської області є неглибокими (середня глибина – 2,5 м) й не мають сильних течій, а також у них відсутні значні перепади температури води в своїх нижніх течіях, вони добре прогриваються влітку, що робить їх придатними для купання та інших форм водного річкового водного відпочинку. Тому волинські річки є придатними для цілорічного відпочинку, рибальства й мисливства уздовж їхніх заплав, а також для купання й загорання – влітку та різноманітного спортивного відпочинку, наприклад, плавання на каное та спокійного рафтингу, в т. ч. сімейного.

На території нашого краю є понад 120 природних джерел прісної води, які мають підземне живлення й використовуються не тільки для забору питної води, а й для розведення рідкісних видів промислової риби, наприклад, форелі в Оконських та Северинівських джерелах колишнього Маневицького (нині Камінь-Каширського) району [3]. Серед інших відомих джерел області слід указати Цуманські, Турійські, Горяннівські, Затурцівські, а також джерела «Польва криниця», «Чайка», Попова криниця, Трактова та ін. Більшість природних джерел Волині мають давню та цікаву історію ще з часів татаро-монгольської навали, а також вони часто мають вагоме сакральне-релігійне значення для місцевого населення, де часто відбуваються святкові обрядодіяння й бувають зцілення людей від важких недугів.

В області наявні також джерела мінералізованої води збагаченої йодом, наприклад, у с. Павлівка Іваничівського (нині Володир-Волинського) району. Тут налагоджене промислове виробництво мінеральної води «Йоданка Павлівська». Крім того, на Волині, наприклад, у колишніх Маневицькому, Ковельському та Ківецівському районі наявні ще понад сорок джерел хлоридо-натрієвих лікувальних мінеральних вод із домішками броду, йоду та радону з підвищеною мінералізацією (12–13 мг/л) [2]. За оцінками експертів, така вода може використовуватися для лікування серцево-судинних захворювань, атеросклерозу, хвороб дихальної й травної системи [7]. Тобто Волинська область володіє значним потенціалом мінеральних вод, що дає змогу в перспективі розвивати санаторно-курортне лікування різноманітних захворювань, що має досить високий санаторно-курортний потенціал.

На Волині наявні 33 родовища тофво-грязевих лікувальних родовищ, які містять мінеральні солі заліза, амонію, сполуки бору, барію, стронцію, титану, цирконію, ванадію, срібла, хрому, золота та йоду, а також багато органічних сполук (віск, бітум, різноманітні смоли, оргкислоти, лігніни, гліцерин тощо) та ін. Лікувальні грязі Волині належать до гіпсово-купоросних торф'яників із ступенем мінералізації 2–3 г/л [5]. Їх грязеві ресурси можна використовувати для лікування ортопедичних, неврологічних та дерматичних захворювань. Окрім того, на території області сконцентровано багато донних сапропелевих відкладів, які за своїми лікувальними властивостями не поступаються мінеральним грязям і торфу. Їх використовують для лікування неврологічних, ортопедичних, серцево-судинних, шкіряних захворювань, а також проти опіків шкіри, хвороб суглобів і ревматизму. Експерти оцінюють запаси сапропелю в області у понад 270 млн т [4].

Штучні водойми Волинської області використовуються переважно для зволоження осушених меліорацією земель, а також для розведення риби та масово культурного відпочинку місцевого населення.

Проте водні ресурси та об'єкти Волинської області використовуються далеко не ефективно. Цьому перешкоджає багато важливих проблем комплексного характеру: статусно-правових, фінансово-економічних, природно-технологічних, господарсько-екологічних, інфраструктурно-технічних, безпекових науково-інформаційних, кадрових, ментальних та ін. [8] Наприклад, для багатьох водойм області не визначено їх статус та приналежність до власності місцевих територіальних громад, так як вони перебувають у державній власності, а також налагоджений недостатній контроль щодо використання місцевих водних об'єктів із боку функціонуючих ОТГ, які не мають юридичного права на користування усіма водоймами, що перебувають на їх території [5]. Така ситуація призводить до проявів корупції місцевих посадовців у відношенні до приватних підприємців, орендаторів та фермерів, наприклад, тих, які розводять рибу.

Недостатньо розробленою є також державна програма захисту місцевої флори й фауни та охорони й раціонального використання водних об'єктів області. Є багато проблем організаційно-господарчого та фінансового плану. Крім того, на всіх рекреаційно-оздоровчих об'єктах області, що функціонують, наявне застаріле обладнання та недостатній готельний фонд, а особливо в літні місяці й період масового купання та відпочинку. Багато водойм Волині є фактично не пристосованими для сімейного відпочинку з дітьми, на пляжах поблизу місцевих водойм бракує стаціонарних та біотуалетів, а також пунктів першої медичної допомоги, роздягалень, душів тощо. Тому самодіяльним відпочивальникам на водних об'єктах краю ніхто не може гарантувати безпечного відпочинку без надання відповідної рятувальної, медичної та інструктажної допомоги [6]. У водоймах, що наближені до великих міст області, часто бувають техногенні аварії й зливи каналізаційних вод, що є недопустимим з санітарно-епідеміологічного погляду. В області не вистачає професійних кадрів у галузі забезпечення рекреаційного відпочинку на воді (інструкторів, гідів, рятувальників та інших фахівців). В останні десятиріччя спостерігається падіння рівня усвідомлення населення про можливі небажані наслідки відпочинку на воді, які можуть призвести до летальних випадків, пошкодження частин тіла тощо, а також знижується рівень екологічної культури вітчизняних відпочивальників щодо збереження природи свого краю.

Таким чином, для покращення водно-рекреаційної ситуації на Волині слід ужити багатьох управлінських та фінансово-економічних заходів із метою популяризації відпочинку на воді, адже наша область багата цими ресурсами. Потребує удосконалення також і система охорони водних об'єктів краю з можливістю створення відповідних служб місцевого значення щодо охорони та раціонального використання ресурсів водних об'єктів. Якісного контролю з боку керівних підрозділів області потребує система дотримання екологічних норм та стандартів виробництва, а також налагодження очисних систем і технології правильного очищення води. Недостатньо працює також система інформаційно-рекламної діяльності щодо

популяризації водних видів відпочинку у Волинській області. Обласне керівництво чомусь основну ставку в питаннях удосконалення рекреаційно-туристичної діяльності краю робить на розвитку вело-туризму та культурно-пізнавальному відпочинку та т. зв. «семи напрямкам» розвитку туризму в області, тоді як основним її відпочинково-рекреаційним ресурсом є водні об'єкти [7]: 1) *перший* – Луцьк (Луцький Замок, Луцьке підземелля, заповідник «Старе місто»; музеї: художній, Волинської ікони, краєзнавчий, Луцького братства, сучасного мистецтва Корсаків; зоопарк тощо); 2) *другий* – Луцьк – Затурці (музей В. Липинського) – Зимне (Успенський монастир) – Володимир-Волинський (заповідник «Древній Володимир») – Устилуг (музей І. Стравінського); 3) *третій* – Луцьк – Воротнів (флористичний заказник) – Олика (резиденція Радзівіллів, костел св. Трійці) – Цумань (національний природний парк «Цуманська пуца») – Грем'яче (санаторій «Пролісок»); 4) *четвертий* – Луцьк – Жидичин (Миколаївський монастир) – Рокині (етнографічний музей-скансен Волинського села) – Переспа (музей Першої світової війни) – Колодяжне (музей-садиба Лесі Українки) – Ковель; 5) *п'ятий* – Луцьк – Старий Чорторийськ (Хрестовоздвиженський монастир; панорама р. Стир) – Оконськ (джерела, форелеве господарство) – Костюхнівка (Центр польсько-українського діалогу) – Маневичі (унікальні археологічні знахідки, наприклад, човен-довбанка Х ст.) – Любешів (національний парк «Прип'ять – Стохід») – Сваловичі (екстрим-туризм, сплави, екотуризм); 6) *шостий* – Луцьк – Баїв (Музей меду) – Берестечко – Брани (найвища точка Волинської області) – Павлівка (пивзавод; торгова марка «Павлівська йоданка») – Старий Порицьк (екосироварня); 7) *сьомий* – Луцьк – Шацьк (національний природний парк) – Світязь (активний відпочинок: сплави на човнах, байдарках, мотузковий парк, велокатання, катання на позашляховиках, риболовля, гастротури тощо).

Тому, на наш науковий погляд, туристично-управлінським підрозділам області слід більше уваги приділяти реальним можливостям розвитку туризму й рекреації на Волині й тим галузям рекреаційної діяльності, які будуть у перспективі приносити гроші в обласний бюджет, ураховуючи наші місцеві доступні й малозатратні ресурси, включаючи й водні. Вагомим моментом рекламно-інформаційної діяльності повинні бути серйозні наукові дослідження та інженерні розробки щодо розвитку водно-рекреаційної інфраструктури в області, а також створення якісного рекламно-інформаційного туристичного продукту щодо відпочинку на воді у Волинському краї. Водні ресурси Волинської області мають значний та нереалізований рекреаційний потенціал й можуть слугувати основою для будівництва на їх берегах будинків і баз відпочинку, пансіонатів, створення рекреаційних зон короткочасного відпочинку тощо.

Джерела та література

1. Відпочинок на Волинських озерах. URL: <https://konkurent.in.ua/publication/42066/vidpochinok-na-volinskih-ozerah-umovi-ta-tsini-foto/>
2. Водойми Волині: веб-сайт. URL: <https://sites.google.com/site/volinskijkray253/vodojmi-volini>
3. За останнє десятиліття на Волині відновили 81 джерело. URL: <https://volynnews.com>
4. Озера Волинської області: веб-сайт. URL: https://geoknigi.com/view_stat.php?id=95
5. Патійчук В., Забокрицька М., Нетробчук І., Саванюк С. Аналіз основних проблем використання водойм Волинської області у рекреаційній діяльності. *Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія «Географічні науки»*. 2019. № 9 (393). С. 147–155.
6. Патійчук В., Саванюк С. Перспективні види туристично-рекреаційної діяльності у Волинській області. *Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія «Географічні науки»*. 2020. № 1 (405). С. 129–142.
7. Програма розвитку туризму та рекреації у Волинській області на 2016–2020 роки: веб-сайт. URL: <https://voladm.gov.ua/article/strategiya-rozvitku-volinskoyi-oblasti-na-period-do-2020-roku1/>.

А. В. Єрко – кандидат географічних наук, директор КЗ «Міський центр туризму, спорту і краєзнавства учнівської молоді Луцької міської ради»;

І. В. Єрко – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму та готельного господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Н. В. Мельник – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму ДВНЗ

«Ужгородський національний університет»;

Р. Є. Качаровський – магістр географії, інженер II категорії навчальної лабораторії краєзнавчих атласів кафедри фізичної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки

ТРАНСПОРТНА МЕРЕЖА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ВИШНІВСЬКОЇ ТГ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Роботу виконано на кафедрах туризму та готельного господарства та фізичної географії географічного факультету ВНУ ім. Лесі Українки

Вивчено процес утворення Вишнівської територіальної громади (ТГ) Ковельського району Волинської області. Визначено особливості розвитку транспортної мережі, що створена та функціонує на території громади. Визначено її роль як важливого елемента туристичної інфраструктури. Запропоновано шляхи її удосконалення та покращення функціонування.

Ключові слова: туризм, транспорт, туристична інфраструктура, Вишнівська ТГ, Ковельський район, Волинська область.

Eerko A. V., Eerko I. V., Melnyk N. V., Kacharovsky R. E. Transport Network as an Important Element of Tourist Infrastructure (on the Example of Vyshnivska TG of Volyn Region). The process of formation of Vyshnivska territorial community (VG) of Kovel district of Volyn region is studied. The peculiarities of the development of the transport network created and functioning on the territory of the community are determined. Its role as an important element of tourist infrastructure is defined. Ways to improve it and improve its functioning are suggested.

Key words: tourism, transport, tourist infrastructure, Vyshivska TG, Kovel district, Volyn region.

Нормальне функціонування та прогресивний розвиток галузі туризму неможливе без належного стану наявної інфраструктури, зокрема транспортної. Прагнення влади трансформувати модель управління державою, водночас й місцевого самоврядування, призвело до утворення, згідно норм Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [5], на теренах Волинської області 54 громад, серед них і Вишнівської. Громади, отримавши самостійні владні повноваження та певні фінансово-економічні ресурси, одночасно отримали низку проблем, вирішення яких слід шукати у додаткових джерелах прибутку. Серед них – туризм як галузь, що прогресивно розвивається. Наявні фінансові можливості (громада практично є самодостатньою, рівень дотаційності бюджету становить лише 14,1 % [2; 4]), залучені інвестиційні та ґрантові кошти, підтримка держави дають

змогу в короткий термін провести реконструкцію туристичної інфраструктури, що разом з існуючими туристично-рекреаційними ресурсами дадуть змогу здійснити прорив у функціонуванні туризму.

Вишнівська територіальна громада утворена 19.05.2017 р. шляхом об'єднання восьми сільських рад (Вишнівської, Радехівської, Штунської, Машівської, Римачівської, Ладинської, Олеської та Хворостівської), куди входило 21 село: Бабаці, Бережці, Вижгів, Висоцьк, Вишнів, Глинянка, Замлиння, Коцюри, Ладинь, Машів, Мосир, Олеськ, Приріччя, Пустинка, Радехів, Римачі, Руда, Терехи, Хворостів, Чмикос, Штунь. До липня 2020 р. вона входила до складу Любомльського, а після прийняття постанови Верховної Ради України від 17.07.2020 р. «Про утворення та ліквідацію районів», у складі Ковельського району Волинської області. Адміністративним центром ТГ є село Вишнів. Її загальна площа складала 498,3 км², населення – 7799 осіб. Густота населення – 15,85 осіб/км² [4–5]. На території громади утворено вісім старостинських округів – Вишнівський, Римачівський, Радехівський, Машівський, Хворостівський, Олеський, Ладинський, Штунський [1–2; 4; 7].

Подорожі туристів не відбуваються без доступу подорожуючих до об'єктів туризму. Саме завдяки розгалуженій мережі транспортних шляхів вдається підвищити потік туристів до певних туристично привабливих місць.

Служба автомобільних доріг у Волинській області інформує, що територією громади проходять автошляхи державного (міжнародний та територіальні) й місцевого значення. Міжнародною трасою у громаді є М-07 (Київ–Ковель–Ягодин (на Люблін)). Територіальний автошлях: Т-03-02 (Піща–Шацьк–Любомль–Володимир–Волинський–Павлівка–Горохів–Берестечко–Козин–(М-06)) [3–5]. Дорогами місцевого значення є: обласні О 031063 ((М-07)–Хворостів–Олеськ–(Т-03-02)), О 031065 (Висоцьк – Терехи – Замлиння – Штунь – Радехів), О 031066 ((Т-03-02)–Пустинка–Мосир–Микитичі) та районні С 031005 (Пустинка–Ладинь), С 031007 ((М-07)–Римачі–Бережці–Приріччя), С 031008 ((М-07)–Машів), С 031009 (Хворостів–Комарів–Новосілки–(Т-03-09)), С 031014 (Чмикос–Вижгів), С 031020 (Коцюри–Бабаці) та С 031021 (Вишнів–Підстав'є) [1; 3–4; 6–7].

Вишнівська ТГ має зручне географічне положення й доступність до обласного та районного центрів. Наявна мережа доріг, що належать до комунальної власності громади, має загальну протяжність 136,16 км (з асфальтним покриттям – 31,82 км; із щебеневим покриттям – 37,03 км; без твердого покриття (ґрунтові) – 66,51 км; із кам'яним – 0,8 км). Автомобільний транспорт відіграє провідну роль у транспортному сполученні. Мережа доріг загального користування забезпечує транспортне сполучення між всіма населеними пунктами. Сполучення з обласним та районним центром, містами та селами району й області здійснюється приватними перевізниками. Транспортна мережа забезпечена АЗС та СТО у селах Римачі та Вишнів [1; 3; 6].

Залізничне сполучення представлено міжнародною залізничною колією сполученням Варшава–Ягодин–Ковель–Київ, а повітряне у громаді відсутнє. Переміщення туристів з екскурсійною (річкові прогулянки вихідного дня) метою водними шляхами можливе п'ятьма річками (загальною протяжністю 85,0 км) Західний Буг (довжина 50,0 км), Ягодинка, Гапа, Вижівка та Неретва. озером Ягодинське (площа 80,3 га) та штучними водоймами (14,5 га) [1; 3; 6].

Адміністративним центром територіальної громади є село Вишнів, що розташоване на відстані близько 15 км від міжнародного автопереходу (МАПП «Ягодин») з Республікою Польща «Ягодин – Дорогуськ» та на відстані 2 км від м. Любомль і приблизно за 44 км від кордону з Білорусією. Через територію громади проходить залізнична магістраль, яка з'єднує вузлову станцію Ковель із виходом до

Європи (залізнична станція Ягодин), Державний кордон України з Республікою Польща проходить уздовж р. Західний Буг [1; 7].

Дослідивши транспортну мережу ТГ, відзначаємо її достатній рівень забезпеченості, особливо автомобільними шляхами та залізничним сполученням, проте відсутність повітряного сполучення створює проблеми для іноземних туристів із дальніх країн. Водні артерії придатні більше для прогулянкових та відпочинкових маршрутів, ніж для регулярних перевезень. Враховуючи викладене, громаді, виконуючи Стратегію свого розвитку, слід:

1) повністю відремонтувати усі автомобільні дороги місцевого значення (за європейськими стандартами) в межах коштів, залучених за державними програмами та інвестиційними проектами в рамках «Стратегії розвитку Вишнівської ТГ до 2030 року»;

2) розширити ширину автомобільних доріг, збільшивши їх пропускну потужність;

3) розглянути фінансову доцільність і технічну можливість авіаційного сполучення громади (можливо легкомоторними повітряними суднами);

4) забезпечити постійне, безперервне, автобусне сполучення з усіма населеними пунктами громади, для забезпечення доїзду туристів;

5) облаштувати зупинки вздовж колії залізничного транспорту тимчасовими спорудами з наявністю санвузлів;

6) оновити всі заплановані автобусні зупинки у всіх населених пунктах громади;

7) розширити та модернізувати наявну мережу закладів харчування (забезпечивши їх громадськими вбиральнями та місцями для самообслуговування осіб з інвалідністю);

8) покращити мережу вуличної торгівлі вздовж автомобільних доріг;

9) розбудувати певні напрями мережі закладів розміщення (особливо агросадиби та кемпінги).

Висновки. Вплив транспортної мережі є надзвичайно сильним у процесі прогресивного розвитку туристичної галузі громади, зокрема й Вишнівської, адже завдяки сформованому та нормально функціонуючому цього елементу інфраструктури відзначається стрімкий ріст туристичних потоків подорожуючих, що дає змогу забезпечити постійне та вагоме наповнення бюджету, зайнятість значної кількості трудових ресурсів та добробут громади.

Джерела та література

1. Вишнівська територіальна громада. URL: <https://vyshniv-rada.gov.ua>
2. Децентралізація влади. URL: <http://decentralization.gov.ua/region/item>
3. Качаровський Р. Є., Єрко І. В., Чир Н. В., Антипюк О. В. Транспортна мережа прикордонних об'єднаних територіальних громад Волинської області як важливий елемент туристичної інфраструктури. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 51. С. 15–17.
4. Ковельська районна державна адміністрація. URL: <http://koveladm.gov.ua/>
5. Про добровільне об'єднання територіальних громад. Закон України від від 05.02.2015 № 157-VIII. URL: <http://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
6. Служба автомобільних доріг у Волинській області. URL: https://vl.ukravtodor.gov.ua/pro_sluzhbu/kontakty.html
7. Чир Н. В., Качаровський Р. Є., Антипюк О. В. Оцінка сучасного стану та перспектив розвитку туристської інфраструктури Любомльського району Волинської області. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука*. Луцьк, 2017. № 14. С. 88–92.

Л. Т. Чижевська – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки;
З. К. Карпюк – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки;
О. В. Мельник – лаборант кафедри фізичної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки;
М. О. Павлушенко – начальник відділу освіти, молоді та спорту Рокитнівської селищної ради Сарненського району Рівненської області;
Р. Є. Качаровський – магістр географії, інженер II категорії навчальної лабораторії краєзнавчих атласів кафедри фізичної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки

СУЧАСНИЙ СТАН ПРИРОДНОГО РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ САМАРІВСЬКОЇ ТГ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Роботу виконано на кафедрі фізичної географії географічного факультету ВНУ ім. Лесі Українки

Досліджено процес утворення Самарівської територіальної громади (ТГ) Ковельського району Волинської області. Охарактеризовано природні умови та ресурси, зосереджено увагу на кліматичних і гідрологічних особливостях, проведено морфометричний аналіз річкового та озерного фондів. Деталізовано інформацію щодо лісових і лісомисливських ресурсів. Обґрунтовано передумови формування природно-заповідних об'єктів і територій в межах громади, проаналізовано їх особливості. Визначено проблеми розвитку рекреаційного комплексу ТГ та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: рекреаційні ресурси, природні ресурси, Самарівська ТГ, Ковельський район, Волинська область

Chizhevskaya L. T., Karpuk Z. K., Melnyk O. V., Pavlushenko M. O., Kacharovskiy R. E.
The Current State of Natural Recreation Potential of Samary TG Volyn region. Natural conditions and resources are characterized, attention is paid to climatic and hydrological features, morphometric analysis of river and lake funds is carried out. Information on forest and forestry resources is detailed. The preconditions for the formation of nature reserves and territories within the community are substantiated, their features are analyzed. The problems of development of the recreational complex of TG are determined and the ways of their solution are offered.

Key words: recreational resources, natural resources, Samary TG, Kovel district, Volyn region.

Завдяки руху України до європейської моделі місцевого управління у період із 2015 до 2020 рр. на території Волинської області сформовано 54 громади, з них понад 30 сільських, серед яких і Самарівська ТГ Ковельського району. При об'єднанні територій враховано їх природні, історико-культурні та соціально-економічні особливості. Відбувся перерозподіл природних і фінансових ресурсів, які до цього зосереджувалися на центральному чи регіональному рівнях управління. Досить важливим у процесі децентралізації є передача територіальним громадам частини

функцій охорони природи, дослідження природоресурсного потенціалу на локальному рівні, водного балансу регіону.

У 2020 р. постановою ВР України від 17.07.2020 р. «Про утворення та ліквідацію районів» № 807-IX територія регіону була поділена на чотири райони, а Самарівська ТГ увійшла до складу Ковельського району (центр м. Ковель, площа 7 658,7 км², населення 269 595 осіб, включає 23 ТГ) [2–3; 5; 8; 10].

Самарівська сільська територіальна громада утворилася 09 жовтня 2016 р. шляхом об'єднання чотирьох сільських рад. До неї увійшло 19 сіл: Березники, Боровуха, Бродяutine, Головище, Залисиця, Залухів, Занивське, Заприп'ять, Козовата, Мале Оріхове, Межисить, Підв'язні, Почапи, Самари, Самари-Оріхові, Теремовичі, Хабарище, Щетинська Воля, Язавні. Центром громади площею 256,8 км² з населенням 5 460 осіб є с. Самари [2–3; 5; 8; 10].

Метою роботи є детальне дослідження наявного у Самарівській ТГ природного рекреаційного потенціалу.

Кліматичні умови і ресурси ТГ сприятливі для здійснення рекреації та туризму упродовж року (середньорічна зимова температура – -4,7 °С, літня +18,1 °С, середньорічна кількість опадів – 593 мм).

Рекреаційне значення мають водні ресурси. В межах ТГ нараховується низка великих озер загальною площею понад 1890,2 га, серед яких: Волянське (поблизу с. Щетинська Воля), Святе (поблизу с. Залухів), Луки (неподалік с. Самари), Оріхове (поблизу с. Самари), Оріховець (поблизу с. Мале Оріхове), Броно (поблизу с. Самари), Теремовицьке (неподалік с. Мале Оріхове). Об'єм водної маси 42,04 млн м³ (табл. 1). Територією громади протікає р. Прип'ять. Неподалік сіл Самари та Березники розташовані два ставки. Водні об'єкти громади є привабливими в інвестиційному плані задля оренди водних плес з метою купання, розведення риби, раків та організації відпочинку [3; 5; 7–8; 10].

Таблиця 1

Морфометричні показники озер Самарівської ТГ [3; 5; 7–8; 10]

Назва озера	Площа водного дзеркала, га	Максимальна глибина, м	Об'єм водної маси, млн м ³
Волянське	405,0	6,0	12,15
Святе	28,0	5,0	0,7
Луки	125,0	10,0	8,0
Оріхове	550,0	3,6	5,7
Оріховець	147,5	3,0	1,47
Броно	26,0	2,4	0,54
Теремовицьке	57,0	8,0	0,74
Велика Близна	23,7	6,4	0,69
Мала Близна	9,0	4,9	0,15
Велике Оріхове	460,0	6,0	10,1
Засвяття	59,0	8,0	1,8

Ліси займають третину площі громади та розміщені в межах лісництв ДП «Ратнівське ЛМГ» та ДП СЛАП «Ратнеагроліс». Лісові рекреаційні ресурси представлені переважно хвойними породами з домішкою дуба, які, як відомо, є найбільш цінними в рекреаційному відношенні. Потенціал фауністичних ресурсів визначається наявністю цінних видів лікувальних трав та дикорослих ягід. Місцеві ліси багаті на чорницю, малину, ожину, лохину. У межах громади функціонує товариство мисливців і рибалок, діяльність якого спрямована на використання таких мисливських тварин, як лосі, олені благородні і плямисті, косулі, кабани, зайці-русаки, білки, лисиці, єнотовидні собаки, видри, куниці кам'яні й лісові, лані європейські, бобрі, тхори чорні, куріпки сірі [1; 3; 5; 8; 10].

У межах Самарівської ТГ знаходяться вісім природоохоронних об'єктів, загальною площею 2515,11 га, що належать до двох категорій об'єктів ПЗФ: шість заказників (із них один лісовий (1,1) та п'ять гідрологічних (2511,9 га)) та дві ботанічні пам'ятки природи (2,11 га) (табл. 2). Формування мережі ПЗФ ТГ відбувалося переважно за часів незалежності України, у 90-х рр. ХХ ст. Адже до цього на території громади існували лише два об'єкти – лісовий заказник «Гірницький» (1983 р.) та ботанічна пам'ятка природи «Гірницький ялиник» (1986 р.) [3–6; 8–10].

Таблиця 2

Об'єкти ПЗФ Самарівської ТГ Волинської області [3–6; 8–10]

Назва об'єкта	Місце знаходження	Площа, га	Нормативний документ, орган, що утворив і дата утворення
<i>Лісовий заказник</i>			
«Гірницький»	ДП «Ратнівське ЛМГ»	1,1	Рішення Волинської обласної ради від 26.07.1983 р. № 272
<i>Гідрологічні заказники</i>			
«Броно»	с. Самари	67,0	Рішення Волинської обласної ради від 17.03.1994 р. № 17/19
«Залухівський»	с. Самари, ДП СЛАП «Ратнеагроліс»	839,4	Розпорядження Волинської обласної ради від 03.03.1993 р. № 18-р.
«Озерця»	ДП «Ратнівське ЛМГ»	661,0	Розпорядження Волинської обласної ради від 03.03.1993 р. № 18-р (реорг. 03.05.2000 р. № 12/3)
«Оріхівський»	с. Самари, ДП СЛАП «Ратнеагроліс»	824,0	Розпорядження Волинської ОДА від 16.10.1996 р. № 551
«Гірницьке болото»	ДП «Ратнівське ЛМГ»	120,5	Рішення Волинської обласної ради від 17.03.1994 р. № 17/19
<i>Ботанічні пам'ятки природи</i>			
«Дуб звичайний»	ДП «Ратнівське ЛМГ»	0,01	Рішення Волинської обласної ради від 17.03.1994 р. № 17/19
«Гірницький ялиник»	ДП «Ратнівське ЛМГ»	2,1	Розпорядження Волинського облвиконкому від 20.11.1986 р. № 361-р.

У лісовому заказнику «Гірницький» під охороною перебуває високобонітетний лісовий масив природного походження із ялини європейської *Picea abies*, віком до 90 років. Для гідрологічних заказників характерним є захист озер: Броно (заказник «Броно»), Велике Оріхове, Засвяття («Оріхівський»), Велика Близна, Мала Близна («Озерця»), що мають льодовикове походження, а також водойми карстового походження – озера Святе («Залухівський») та болота сфагнового типу («Гірницьке болото»). У водах озер зростає водна рослинність, окремі види якої включені до Зеленої книги України – латаття біле *Nymphaea alba*, глечики жовті *Nuphar lutea*. Поблизу узбережних лучно-болотяних угідь трапляється рідкісний вид ЧКУ – любка дволиста *Platanthera bifolia*. В озерах мешкають окунь *Perca fluviatilis*, плітка *Rutilus rutilus*, вугор європейський *Anguilla anguilla*, лин *Tinca tinca*, карась сріблястий *Carassius gibelio*, щука звичайна *Esox lucius*, у болотах і лісах безліч земноводних і плазунів: жаби озерна *Pelophylax ridibundus* і трав'яна *Rana temporaria*, кумка звичайна *Bombina bombina*, ропуха зелена *Pseudepidalea viridis*, ящірка прудка

Lacerta agilis, черепаха болотяна *Emys orbicularis*, вуж звичайний *Natrix natrix*, гадюка звичайна *Vipera berus*. Серед птахів поширені сорока *Pica pica*, сойка *Garrulus glandarius*, сова вухата *Asio otus*, лиска *Fulica atra*, крижень *Anas platyrhynchos*, чирянки велика *A. querquedula* і мала *A. crecca*, лебідь-шипун *Cygnus olor*, зяблик *Fringilla coelebs*, повзик *Sitta europaea* та інші види. Болото у заказнику «Гірницьке болото» вкрите низькобонітетним різноліссям берези повислої *Betula pendula* і сосни звичайної *Pinus sylvestris* природного походження, де серед сфагнів *Sphagnum*, осоки *Carex*, багна болотяного *Ledum palustre* трапляються рідкісні види ЧКУ: ломикамінь болотяний *Saxifraga hirculus*, осока тонкокореневищна *Carex chordorrhiza*. У ботанічних пам'ятках природи приділяється увага збереженню лісових насаджень, зокрема дуба черешчатого *Quercus robur* віком понад 400 років («Дуб звичайний») та високобонітетної ділянки ялинового лісу природного походження віком близько 80 років («Гірницький ялиник») [3–6; 8–10].

Самарівська громада має сприятливі кліматичні умови, багата водними, земельними, лісовими ресурсами та природно-заповідними територіями, що створюють передумови для повноцінного розвитку екологічного та пізнавального туризму й природоохоронної діяльності. Проте мають місце й окремі проблеми, що потребують запровадження заходів щодо покращення ситуації, а саме: 1) протидії кліматичним змінам на місцевому рівні (зменшення викидів парникових газів, обмеження діяльності шкідливих виробництв); 2) збільшення площ лісових насаджень; 3) очищення водних об'єктів громади від забруднення; 4) чітке окреслення меж природоохоронних об'єктів; 5) виявлення можливостей утворення нових об'єктів ПЗФ; 6) розширення меж вже існуючих природоохоронних територій; 7) обґрунтування питання надання природоохоронним об'єктам вищого (загальнодержавного) статусу на основі результатів наукових досліджень; 8) розробка туристсько-екскурсійних маршрутів із внесенням до них наявних об'єктів ПЗФ; 9) створення рекреаційних пунктів та місць короткотривалого відпочинку для туристів; 10) застосування новітніх методів інформування населення про цінність природоохоронних територій; 11) підвищення рівня наукової, еколого-виховної, туристсько-рекреаційної діяльності в межах загальнозоологічних заказників.

Висновки. За результатами дослідження природних ресурсів Самарівської ТГ Ковельського району Волинської області встановлено наявність вагомого природного рекреаційного потенціалу, зокрема природно-заповідного. Водночас, існує низка проблем, що перешкоджають розвитку туристично-рекреаційної сфери. У дослідженні запропоновано заходи, що дають змогу їх вирішити та забезпечать оптимальне використання та розвиток території.

Джерела та література

1. Волинське обласне управління лісового та мисливського господарства. URL: <https://lisvolyn.gov.ua/>
2. Головне управління статистики у Волинській області URL: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>.
3. Децентралізація влади URL: <http://decentralization.gov.ua/region/item>
4. Карпюк З. К., Фесюк В. О., Антипюк О. В. Природно-заповідний фонд Волинської області: альбом-каталог. Київ, 2018. 136 с.
5. Ковельська районна державна адміністрація. URL: <http://koveladm.gov.ua/>
6. Природно-заповідний фонд Волинської області. URL: <http://eco.voladm.gov.ua/>
7. Регіональний офіс водних ресурсів у Волинській області. URL: <https://vodres.gov.ua/>
8. Самарівська територіальна громада. URL: <https://samary-otg.gov.ua/>
9. Управління екології та природних ресурсів Волинської ОДА. URL: <https://voladm.gov.ua/category/upravlinnya-ekologiyi-ta-prirodnih-resursiv/1/>
10. Чир Н. В., Качаровський Р. Є. Дослідження питання туристично-рекреаційного потенціалу Ратнівського району Волинської області. *Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Серія «Географія»*. 2017. № 3(68)/4(69). С. 113–117. DOI: 10.17721/1728-2721.2017.68.21.

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

УДК 327(592.3)

Р. В. Тезбір – аспірантка 1 курсу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОЛІТИКА РЕСПУБЛІКИ СІНГАПУР У ПИТАННІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗМІНАМИ КЛІМАТУ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародного регіонознавства Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка
Науковий керівник: **М. С. Дорошко** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного регіонознавства КНУ ім. Тараса Шевченка*

Проаналізовано міжнародний та внутрішньодержавний виміри кліматичної політики Республіки Сінгапур. Особливу увагу приділено результатам Конференції ООН із питань клімату 2021 та зобов'язанням, які взяв на себе уряд Сінгапуру відповідно до положень Кліматичного пакту Глазго. Також досліджено комплекс заходів, які вживає керівництво держави для мінімізації згубного впливу кліматичних змін та скорочення викидів вуглецю.

Ключові слова: кліматична політика, Паризька кліматична угода, Конференція ООН з питань клімату у Глазго, глобальне потепління, концепція смарт-міст.

Tezbir R. W. Singapore's Policy on Addressing Climate Change. The author analyses the international and domestic dimensions of the climate policy of the Republic of Singapore. Particular attention is paid to the outcome of the UN Climate Conference 2021 and the commitments made by the Government of Singapore under the provisions of the Glasgow Climate Pact. The set of measures taken by the Government to minimize the harmful effects of climate change and reduce carbon emissions has also been studied.

Key words: climate policy, Paris agreement, United Nations Climate Change Conference in Glasgow, global warming, the smart-city concept.

В останні роки перед державами всього світу постають спільні глобалізаційні виклики. У зв'язку з перенаселенням і різким збільшенням виробництва, що призвело до масштабного забруднення навколишнього середовища, питання змін клімату є актуальним для більшості країн світу. Особливо гострим воно є для держав, розміщених на острівних територіях.

Республіка Сінгапур через своє географічне розташування та невелику площу суходолу може зазнати негативного впливу глобального потепління. Водночас частка країни у світових викидах є непропорційно високою порівняно з її розмірами (0,1 %) [4]. Тому уряд Сінгапуру бере активну участь у глобальних зусиллях, спрямованих на боротьбу зі змінами клімату, та вживає необхідних заходів для мінімізації їх згубного впливу.

З об'єктивних причин потенціал скорочення викидів у Сінгапурі є відносно невеликим у зв'язку зі значною залежністю країни від імпорту енергоносіїв та відсутністю можливостей масштабного використання відновлюваних джерел енергії.

Водночас частка вугілля у виробництві електроенергії є відносно невеликою, переважно її виробляють з імпортованого газу [6].

На загальнонаціональному рівні уряд країни ще в 2009 р. прийняв зобов'язання скоротити кількість викидів на 7–11 % до 2020 р. Однак через негативну тенденцію до щорічного збільшення викидів було прийнято рішення про скорочення не абсолютних показників, а відносних (відповідно до величини ВВП) [6].

Сінгапур є активним учасником багатосторонніх конференцій та самітів, присвячених боротьбі з кліматичними змінами. Зокрема в рамках Конференції ООН із питань клімату, що відбулась у Парижі в 2015 р., уряд країни прийняв зобов'язання скоротити викиди до 2030 р. на 36 % (пропорційно до величини ВВП) та стабілізувати їх після вказаного періоду. На шляху до досягнення цієї цілі керівництво Сінгапуру планує скоротити також енергоємність ВВП та модернізувати будівлі таким чином, що більше 80 % із них за показником енергозатратності можна буде віднести до високоефективних [6].

Нещодавно у Глазго відбулася щорічна Кліматична конференція ООН, під час якої держави домовилися збільшити зусилля в боротьбі зі змінами клімату. На брифінгу після завершення саміту міністр із питань сталого розвитку та навколишнього середовища Республіки Сінгапур Грейс Фу заявила, що результати Кліматичної конференції у Глазго є принципово важливими для її країни, зважаючи на високу загрозу потенційних змін клімату [7].

Цьогорічний саміт вважається одним із найбільш знакових в історії проведення кліматичних конференцій ООН, адже країни-учасниці домовилися переглянути та розширити їх кліматичні цілі до 2030 р. За словами Грейс Фу, успішне проведення саміту у Глазго є «значною перемогою для багатосторонньої дипломатії в питанні боротьби зі змінами клімату» [1].

Відповідно до Паризької угоди, держави повинні вживати заходів для обмеження глобального потепління до рівня, нижчого від двох градусів (бажано до 1,5 градуса Цельсія). Кліматологи довели, що такий пороговий рівень допоможе уникнути більш серйозних кліматичних змін, загроза яких зростає з кожним градусом потепління. Однак, згідно з рекомендаціями ООН, для того щоб досягти цілі в півтора градуса, викиди повинні скоротитися до 2030 р. майже наполовину (до показників 2010 р.) та досягти нульового рівня до 2050 р. [7].

Під час конференції у Глазго держави уклали між собою нові домовленості, відповідно до яких вони зобов'язалися переглянути свою національну кліматичну політику, щоб консолідованими зусиллями уникнути небезпечних кліматичних змін. Нова угода, названа Кліматичним пактом Глазго, була ухвалена президентом COP26 Алоком Шармою після тривалих переговорів, на яких країни намагалися дійти консенсусу з таких складних питань, як ринки вуглецю та фінансування заходів, спрямованих на мінімізацію змін клімату. Ця угода знакова передусім через те, що містить чіткі правила реалізації попередніх домовленостей 2015 р.

Грейс Фу підтвердила, що Сінгапур планує найближчим часом виконати взяті на себе кліматичні зобов'язання, використавши при цьому можливість купівлі вуглецевих кредитів, про що йдеться в узгодженому тексті нової угоди. Правила регулювання ринків вуглецю дають змогу розвиненим державам купувати так звані кредити. Однак у пріоритеті уряду Сінгапуру будуть також внутрішні зусилля зі сприяння енергоефективності [7].

Пані міністр також наголосила, що Сінгапур розташований у регіоні, що зазнає потужного впливу кліматичних змін [7]. Насамперед йдеться про дедалі інтенсивніші тропічні циклони та нестабільний розподіл опадів, що потенційно матиме негативний вплив на подальшу продовольчу безпеку країн Південно-Східної Азії, передусім на поставки їжі та води. Руйнівні наслідки від екстремальних погодних умов загрожують стабільності виробництва, а також нормальному стану життєдіяльності населення.

Тож для всіх без винятку держав регіону дотримання положень угоди 2021 р. має принципове значення.

Кліматичний пакт Глазго містить розроблений план щодо реалізації тих домовленостей, що були укладені під час саміту в Парижі в 2015 р. Угода також включає в себе правила розподілу фінансових потоків від розвинених держав до тих, які розвиваються, з метою посилення відповідальності країн, котрі найбільше забруднюють навколишнє середовище. Такі фінансові потоки повинні сприяти реформуванню кліматичної політики країн третього світу. Окрім того, в угоді 2021 р. прописано цілий комплекс заходів, які країни-учасниці можуть вживати задля досягнення спільних цілей, зокрема спорудження прибережних бар'єрів для уникнення затоплень, вирощування культур, стійких до погодних умов тощо. Угода Глазго також передбачає домовленості щодо прозорості та підзвітності кліматичної політики держави-підписанта, що має важливе значення для координації та взаємного регулювання зусиль із протидії глобальному потеплінню [7].

Важливо, що сторони домовилися подвоїти фінансування поставлених цілей, що викликало певне занепокоєння у країн, що розвиваються, для яких поточні витрати вже є досить значними. Тому високорозвинені держави узгодили між собою щорічне фінансування в розмірі 100 мільйонів доларів США з метою допомоги країнам третього світу у здійсненні їх переходу до екологічного виробництва та мінімізації викидів [1].

Підписання Кліматичного пакту у Глазго стало свого роду рамковою угодою для всіх наступних договорів у контексті боротьби із кліматичними змінами. Водночас держави домовилися представити вже конкретні національні комплекси зобов'язань у рамках міжнародних зусиль із протидії глобальному потеплінню під час наступної конференції, що відбудеться в Єгипті. Вони стануть де-факто національною дорожньою картою, планом дій, спрямованих на наближення до нульового рівня викидів [1].

Республіка Сінгапур виступає за посилення відповідальності країн та підвищення зобов'язань. Попри це, Climate Action Tracker, незалежне наукове дослідження кліматичної політики країн, визначає зусилля Сінгапуру наразі як «недостатні», а також такі, що «не відповідають Паризьким домовленостям». У відповідь Державний секретаріат із питань кліматичних змін зазначив, що таке дослідження не врахувало всіх особливих викликів, із якими стикається Сінгапур (передусім йдеться про обмежений потенціал використання альтернативних джерел енергії та невеликі розміри території) [1].

Під час цьогорічного COP26 Сінгапур також підписав окремі договори про партнерство в контексті кліматичної політики, зокрема про розширення ініціативи поетапної відмови від вугілля; про перехід до чистої енергетики; про зменшення викидів метану; про озеленення території; про впровадження інновацій у сільське господарство тощо, а також приєднався до Декларації світових лідерів щодо лісів та землекористування на саміті у Глазго [1].

Під час саміту у Глазго Gardens by the Bay та Marina Bay Sands у Сінгапурі було підсвічено блакитними й зеленими вогнями на підтримку міжнародних зусиль із протидії кліматичним змінам. Так звані «Сади біля затоки» (Gardens by the Bay) є демонстрацією екологічних технологій та інновацій, які вже сьогодні реалізуються у країні [5].

У контексті внутрішніх реформ, що проводяться урядом Сінгапуру з метою боротьби зі змінами клімату, передусім варто згадати про інтенсивніше використання альтернативних джерел енергії, введення додаткових екологічних податків та реалізацію концепції смарт-сіті, важливою складовою якої є саме екологічність, зокрема зменшення викидів вуглекислого газу.

Попри невеликі розміри території, Сінгапур має одні з найвищих показників викидів вуглекислого газу в регіоні [4]. Водночас використання альтернативних джерел енергії ускладнюється географічними показниками [6]. Потенціал для будівництва гідралічних та вітрових електростанцій практично відсутній. Тому було прийнято рішення про ширше використання сонячної енергетики. Так, у липні 2021 р. було офіційно відкрито першу в країні масштабну плавучу сонячну фотоелектричну систему. На території Тенгеського водосховища введено в дію 122 тисячі сонячних панелей, сукупну потужність яких оцінюють у 60 МВт. Запуск такої електростанції зможе помітно скоротити кількість викидів вуглецю. До 2025 р. уряд Сінгапуру планує більш, ніж у чотири рази, підвищити виробництво сонячної енергії всередині країни [3].

Ще однією ініціативою уряду в питанні боротьби зі змінами клімату було введення в 2019 р. податку на викиди вуглекислого газу. Сінгапур став першою країною у Південно-Східній Азії, в якій було прийнято подібне рішення. Підприємства платять майже чотири долари за кожен тону парникових газів. До того ж уряд планує підвищувати тарифи, якщо не буде помітного результату. Метою такого нововведення було надання правильного стимулу для промислових компаній, для того щоб вони стежили за процесами своїх виробництв та мінімізували відходи, максимально переробляючи їх [2].

Для того, щоб дослідити кліматичну політику країни, варто також звернути увагу на концепцію смарт-сіті, яку пришвидшеними темпами реалізують на всій території країни. За результатами дослідження Eden Strategy Institute, Сінгапур очолює рейтинг найкращих смарт-міст світу [9].

Скорочення шкідливих викидів значною мірою досягається також і завдяки реформуванню транспортної інфраструктури. За завантаженістю доріг у столицях країн світу Сінгапур займає всього 83-є місце, попри значну густоту населення. Таких показників удалося досягти завдяки оптимізації найбільш завантажених маршрутів, введенню безконтактної оплати у всіх видах транспорту; популяризації екологічних видів транспорту (передусім велосипедів); організації системи безпілотних шатлів для пересування студентів тощо [9].

У майбутньому уряд Сінгапуру планує запустити глобальну кампанію висадки дерев та відкрити більше станцій для зарядки електромобілів. Одним із успішних локальних екологоорієнтованих кейсів може бути відкриття екомістечка майбутнього Tengah («Лісове місто»), розрахованого на 42 тисячі жителів. Централізована система охолодження та автоматизовані процеси збору й транспортування відходів з їх подальшою переробкою повинні сприяти зменшенню шкідливих викидів та пришвидшенню виконання країною домовленостей, узятих у рамках Кліматичного пакту у Глазго [8].

Висновки. Через географічне розташування та невелику площу суходолу Республіка Сінгапур може зазнати значного негативного впливу від потенційних кліматичних змін. Тому уряд країни бере активну участь у міжнародних зусиллях із протидії глобальному потеплінню. На внутрішньодержавному рівні прийнято цілий комплекс заходів, спрямованих на скорочення викидів вуглекислого газу.

Джерела та література

1. Board J. Singapore to review its climate change target as world leaders agree COP26 deal. CNA. 2021. URL: <https://www.channelnewsasia.com/singapore/cop26-singapore-climate-change-target-grace-fu-2312456>
2. Carbon Tax in Singapore. *Official site of National Climate Change Secretariat*. 2021. URL: <https://www.nccs.gov.sg/singapores-climate-action/carbon-tax/>
3. Sembcorp and PUB Officially Open The Sembcorp Tengah Floating Solar Farm. *Official site of Sembcorp Industries Ltd*. 2021. URL: <https://www.sembcorp.com/en/media/media-releases/energy/2021/july/sembcorp-and-pub-officially-open-the-sembcorp-tengah-floating-solar-farm/>

4. Singapore CO2 Emissions. *Worldometer*. 2021. URL: <https://www.worldometers.info/co2-emissions/singapore-co2-emissions/>
5. Singapore skyline lights up for COP26. *Official site of Government of the United Kingdom*. 2021. URL: <https://www.gov.uk/government/news/singapore-skyline-lights-up-for-cop26>
6. Singapore unveils latest plans for addressing climate change. *The Strategy Group in the Prime Minister's Office*. URL: <https://www.strategygroup.gov.sg/images/Press%20Release%20images/PDFs/singapore-unveils-latest-plans-for-addressing-climate-change.pdf>
7. Tan A. COP26 outcome important as S'pore won't be spared climate impacts: Grace Fu. *The Straits Times*. 2021. URL: <https://www.straitstimes.com/world/cop26-outcome-important-for-spore-as-it-wont-be-spared-climate-impacts-grace-fu>
8. Tengah. *The Housing & Development Board (HDB)*. 2020. URL: <https://www.hdb.gov.sg/about-us/history/hdb-towns-your-home/tengah>
9. 2020/21 TOP 50 Smart City Government Rankings. *Smart City Governments*. 2021. URL: <https://www.smartcitygovt.com/202021-publication>.

УДК 338.43

І. С. Скороход – доктор економічних наук, професор кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Д. В. Костюк – студентка 2 курсу магістратури факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ У СВІТІ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних економічних відносин та управління проектами ВНУ ім. Лесі Українки

Досліджено та проаналізовано особливості формування стратегії розвитку відновлювальної енергетики у світі та обсяги інвестиційних вкладень у відновлювальні джерела енергії.

Ключові слова: відновлювальна енергетика, стратегії, інвестиції, відновлювальні джерела енергії.

Skorokhod I. S., Kostyuk D. V. Formation of the Strategy for the Renewable Energy Development in the World. The peculiarities of the formation of the strategy for the renewable energy development in the world and the volume of investment in renewable energy sources are studied and analyzed.

Key words: renewable energy, strategies, investments, renewable energy sources.

Виснаження потенціалу традиційних джерел енергії, висока вартість їх видобутку, зростання цін на енергоносії спричинили необхідність виробництва енергії за допомогою відновлювальних природних джерел (ВДЕ) сонячного світла, вітру, води, теплової енергії земних надр. У зв'язку з цим актуальності набувають

дослідження, спрямовані на розробку стратегій розвитку відновлювальної енергетики у світовому масштабі.

У формуванні енергетичних стратегій корпораціям доводиться враховувати одразу декілька чинників, які впливають на характер та вектор їх стратегій. Ці чинники відображають глобальні зміни соціальних та економічних норм у суспільстві. Стратегії енергетичних корпорацій залежать і від зацікавлених сторін, таких як ради директорів, інвесторів, клієнтів, директивних органів та конкурентів. Існуючі сьогодні стратегії закономірно відповідають політиці, що проводиться на рівні країни чи регіону, та визначаються політичними й нормативними цілями.

Приріст вироблення сонячних та вітрових електростанцій у світі (+270 ГВт/год) більш ніж перекрив зниження глобальної вугільної генерації у 2019 р. Зростання вироблення енергії на основі сонця та вітру склало близько 15 %, а їх частка у виробництві світової електроенергії досягла 8,15 % [4].

В країнах Європейського Союзу прогнозується приріст потужностей відновлювальної енергетики у 2022 р. Нині, навіть в умовах пандемії COVID-19, успішно реалізують Європейський Зелений курс, метою якого є сформувати в ЄС вуглецево-нейтральний простір до 2030 р. Для цього планується скоротити на 40 % обсяг викидів парникових газів від рівня 1990 р. та збільшити частку енергії з відновлюваних джерел до 32 % у загальній структурі енергоспоживання. Як визнала Єврокомісія, досягти цих завдань можна буде за допомогою щорічних інвестицій у розмірі 260 млрд євро. Частка ВДЕ в енергосистемі ЄС також постійно зростає [5].

Лідером із інвестиційних капіталовкладень у створення «зеленої» енергетики є Китай. За період із 2016 рр. до 2020 рр. інвестиції у розвиток вітрової та сонячної енергетики у цій країні становили близько 345 млрд дол. США. Китай також світовий лідер із розвитку вітрогенерації, сонячної генерації та вироблення сонячної теплової енергії (рис. 1).

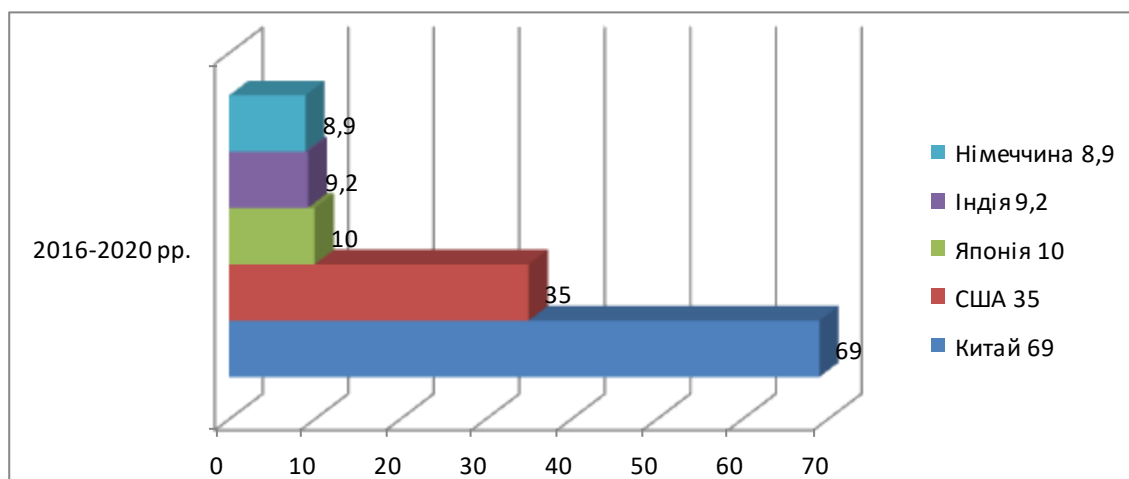

Рис. 1. Щорічні інвестиції у відновлювальні джерела енергії протягом 2016–2020 рр., млрд дол. США). Складено автором за [5].

На 2-му місці перебувають США, які щорічно інвестують близько 35 млрд дол. США в проекти з вироблення «чистої» енергії. Ця країна є світовим лідером із виробництва біопалива. На 3-му місці з щорічними інвестиціями від 8 до 12 млрд дол. США знаходиться Японія. На четвертому місці – Індія, де розмір інвестицій у розвиток альтернативної енергетики варіюється у межах від 5,11 до 11,9 млрд дол. США в рік. П'яте місце займає Німеччина зі щорічними інвестиціями у ВДЕ близько 8,9 млрд дол. США [3].

Результати досліджень, проведених Міжнародним агентством з відновлюваних джерел енергії (IRENA), продемонстрували, що ВДЕ стають усе більш конкурентоспроможними та привабливими для інвесторів, створюють мільйони нових робочих місць та викликають зацікавленість із комерційного погляду. Відновлювані джерела енергії все частіше стають пріоритетом при розширенні, оновленні та модернізації енергетичних систем у всьому світі [2].

Китай за останніх десять років став головним виробником обладнання для поновлюваної енергетики. Насамперед, йдеться про сонячні панелі. Сім із десяти найбільших світових виробників сонячних батарей – це китайські компанії. Загалом розвиток технологій здешевив вартість будівництва нових об'єктів відновлюваних джерел енергії (ВДЕ). Це наближає плани Китаю стати вуглецево-нейтральним до 2060 р. Такі країни, як США, Японія, Південна Корея, Нова Зеландія та Великобританія планують перехід на 100 % екологічної енергії до 2050 р. Від традиційних джерел енергії Великобританія планує відмовитись уже до 2025 р. Австрія та Саудівська Аравія запланувала до 2030 р. отримувати 50 % електроенергії від ВДЕ [5].

Корпорації у всьому світі також створюють стратегії та визначають «зелені» цілі, яких вони хочуть досягти впродовж певного періоду часу. З'явилося усвідомлення у потребі діяти відповідально та подавати екологічний приклад споживачам. Звичайно, використання ВДЕ може не лише сприяти формуванню позитивного іміджу для компаній, а й знизити витрати на електроенергію. Так, нові сервери «Facebook», а також компанія «General Motors» отримуватимуть енергію від сонячної електростанції. Її будують у штаті Кентуккі у рамках масштабної програми «Green Invest» [2].

ІКЕА запланувала виробляти більше електроенергії на основі відновлюваних джерел, ніж вона споживає, до 2030 р. У 14 країнах на крамницях розміщено 920 тис. сонячних панелей, а також понад 530 вітряних турбін. Інга, материнська компанія ІКЕА, інвестувала близько 2,8 млрд дол США у різні проекти ВДЕ та стала власником 1,7 ГВт потужностей. Вона також продовжить вкладати кошти у будівництво вітропарків та сонячних електростанцій [1].

Хімічний концерн BASF поступово переходитиме на відновлювані джерела енергії, а також планує інвестувати у вітропарки. Компанія «Intel» отримує енергію від вітру, сонця, води та біомаси. З 2012 р. «Intel» інвестувала 185 млн дол. у 2000 проектів з енергозбереження, а 100 % електроенергії, що споживається корпорацією в США та ЄС, надходить із ВДЕ. Apple також ставить собі за мету стати вуглецево нейтральною. Вона придбала кілька сонячних ферм, забезпечуючи стійкою енергією свої центри обробки даних. Із 2018 р. всі роздрібні крамниці, офіси та центри обробки даних Apple працюють на 100 % відновлюваної енергії. «Microsoft» щорічно використовує понад 1,3 млрд кВт/г «зеленої» енергії при розробці програмного забезпечення, для роботи центрів обробки даних та виробництва. Компанія зобов'язалася скоротити викиди вуглекислого газу на 75 % до 2030 р. [1].

Висновки. Таким чином, проаналізувавши особливості формування стратегії розвитку відновлювальної енергетики в світі, можна зробити висновок, що їх формування відбувається відповідно до політики, яка проводиться на рівні країни чи регіону, й визначається політичними та нормативними цілями. В Європі енергетичні стратегії формуються з урахуванням системи виплат за викиди вуглецю, зростаючої взаємозалежності національних ринків та забезпечення постачання електроенергії з нових джерел. На стратегії, ухвалені великими корпораціями, значно впливають зовнішні чинники, які зазвичай набувають форми серйозних зрушень у політиці, зокрема у бік контролю за викидами CO₂ або надання споживачеві більшої свободи щодо вибору постачальника електроенергії.

Джерела та література

1. Афанасьев А. А., Баранов Н. Н. Мировая энергетика: глобальные проблемы и перспективы развития. *Энергия: экономика, техника, экология*. 2021. № 2. URL: https://www.eriras.ru/files/statya_afanasev_baranov.pdf
2. Офіційний сайт Міжнародного агентства з відновлюваних джерел енергії (IRENA). URL: <https://www.irena.org/events/2021>
3. Топ-5 країн, які вкладають у відновлювану енергетику більше за всіх. 2020. URL: <https://gisprofi.com/gd/documents.html>
4. GWEC: Offshore wind will surge to over 234 GW by 2030, led by Asia-Pacific. 2020. URL: <https://gwec.net/gwec-offshore-wind-will-surge-to-over-234-gwby-2030-led-by-asia-pacific/>
5. Renewables 2020 Global Status Report (Paris: REN21 Secretariat). URL: https://www.ren21.net/wp-content/uploads/2019/05/gsr_2020_full_report_en.pdf

УДК 911.2:502.51(285)+550.424

В. О. Мартинюк – кандидат географічних наук, доцент, професор кафедри екології, географії та туризму Рівненського державного гуманітарного університету;
І. В. Зубкович – старший науковий співробітник Нобельського національного природного парку, с. Нобель, Рівненська область

ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ОЗЕР ТРАНСКОРДОННИХ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ (НА ПРИКЛАДІ ОЗЕРА МОШНЕ, ШАЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК)

Роботу виконано на кафедрі екології, географії та туризму РДГУ

Обґрунтовується проблема необхідності дослідження геоecологічного стану озер транскордонних природоохоронних територій. Створено картографічну модель земельних угідь водозбору оз. Мошне та побудовано стратиграфічний розріз донних відкладів водойми. Проаналізовано якісний склад, потужність та геохімічні особливості донних осадів водойми. Визначено геоecологічний стан, ступінь господарського освоєння водозбору та запропоновано шляхи оптимізації природокористування цілісної басейнової системи.

Ключові слова: транскордонні природоохоронні території, озеро, водозбір, сапропель, геоecологічний стан, Шацький національний природний парк.

Martyniuk V. O., Zubkovych I. V. The Research of Geoecological State of Lakes of Transboundary Protected Areas (on the Example of Lake Moshne, Shatsk National Nature Park). The problem of necessity of the research of geoecological state of lakes of transboundary protected areas is substantiated. A cartographic model of the lands of the watershed of Lake Moshne has been created and a stratigraphic section of the bottom sediments of the reservoir has been constructed. The qualitative composition, capacity and geochemical features of the bottom sediments of the reservoir have been analyzed. The geoecological state and the degree of economic development of the watershed are determined and the ways of optimization of nature management of the integral basin system are proposed.

Key words: transboundary protected areas, lake, watershed, sapropel, geoecological state, Shatsk National Nature Park.

Актуальність теми дослідження. З 2019 р., за ініціативи громадської організації «Українське товариство охорони птахів», Франкфуртського зоологічного товариства, наукових та природоохоронних установ і відомств України та Білорусі, а також за фінансової підтримки фундації «Аркадія», – розробляється транскордонний природоохоронний проєкт «Полісся – дика природа без кордонів: збереження одного з найбільших природних районів Європи». Мета проєкту – відновлення природних екосистем Європи, екологічного потенціалу поліських ландшафтів та забезпечення ефективної охорони біорізноманіття шляхом підвищення природоохоронного статусу проєктного регіону та забезпечення сталого збереження особливо цінних його природних середовищ [2]. Модельним регіоном такого проєкту запропоновано Прип'ятське Полісся у транскордонному форматі (Україна – Білорусь). Особливе місце у рамках цього проєкту посідає транскордонний біосферний резерват «Західне Полісся» та його українська частина «Шацький національний природний парк» (Шацький НПП).

Однією із важливих проблем транскордонних територій Прип'ятського Полісся, у тому числі й Шацького НПП, є вивчення природних та антропогенних трансформацій озер в умовах глобальних змін клімату, зростання господарського впливу та розробка наукових напрацювань щодо адаптації аквальної екосистем до таких змін. Геоекологічні дослідження озер Поліського регіону України ведуться вченими університетських закладів (С. Андрійчук, Й. Гриб, О. Громик, І. Залеський, Ф. Зузук, Л. Ільїн, О. Ільїна, М. Клименко, І. Ковальчук, В. Мартинюк, Я. Мольчак, В. Мокрий, О. Музиченко, М. Пасічник, В. Хільчевський, В. Фесюк, М. Шевчук та ін.) та науково-дослідних і природоохоронних установ (О. Арсан, І. Зубкович, Г. Красовський, А. Морозова, В. Романенко, Л. Підгородецька, Ю. Ситник, Н. Хомік, О. Трофимчук та ін.).

Мета дослідження – розкрити особливості геоекологічного стану оз. Мошне (Шацький НПП) для потреб ведення комплексного моніторингу та збалансованого природокористування.

Результати дослідження. Озеро Мошне розташоване у Шацькому фізико-географічному районі й приурочене до місцевості водно-льодовикових рівнин. В адміністративному відношенні належить до Шацької територіальної громади Ковельського району Волинської області.

Водойма є складовою озерно-болотно-лісового заповідного масиву «Мошне» (614,0 га) Шацького НПП. Озеро оточене сосновими лісами (угруповання *Pinetum myrtillosum*; *P. pleurociosum*; *P. ledosum*; *Betuleto (pubescens)* – *Pinetum rubosum (idaei et nessensis)*), які зазнали впливу осушувальної меліорації в 70-х роках минулого століття. У результаті меліорації зникли березово-соснові ліси журавлиново-сфагнові. Заповідний масив є місцем поселення лелеки чорного (*Cyconia nigra*) [4].

Озеро за формою майже округлої форми. Берегова лінія озера слабо виражена. Прибережна смуга досягає ширини 300 м, переважно торф'яниста, зволожена. Вкрита осокою, зрідка аїром, очеретом, чагарниками вільхи, верби, березою, сосною. Остання поширена переважно вздовж південного берега. В паводки та період зatoryжних дощів практично уся прибережна смуга заливається водою.

Площа озера 0,36 км² (табл. 1). Довжина 0,757 км, ширина максимальна – 0,610 км, середня – 0,476 км. Озеро мілке, максимальна глибина 1,6 м, середня – 1,1 м. У межень рівень води, за опитуваннями місцевих жителів, може знижуватися до 0,4–0,6 м, а у період паводків може підвищуватися на 0,5–0,7 м. За даними Т. Корлятович та ін., в 2016 р. коливання рівня води в озері (квітень–листопад) становило 0,32 м, а в 2017 р. за аналогічний проміжок часу – 0,25 м [1].

До озера «підключений» меліоративний канал, який у посушливі періоди пересихає. В окремі роки, під час повеней і паводків вода з озера може надходити й у меліоративний канал, води якого спрямовані в Копаївську осушувальну систему.

Основне джерело живлення озера – атмосферні опади. Об'єм водних мас озера становить 389,6 тис. м³. Інші гідрологічні характеристики озера наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Морфометричні та гідрологічні характеристики оз. Мошне

$*F,$ км ²	$H_{абс.},$ м	$h_{ср.},$ м	$h_{max.},$ м	$L,$ км	$B_{max.},$ км	$B_{ср.},$ км	$l,$ км	$K_{п.}$	$K_{вид.}$
0,36	160,7	1,1	1,6	0,757	0,610	0,476	2,237	0,594	1,590
$K_{емк.}$	$K_{відк.}$	$K_{гп.}$	$V_{оз.},$ тис.м ³	K	$\Delta S,$ км ²	$**W_{пр.},$ тис.м ³	$a_{вод.},$	$\Delta a_{вод.},$	$A_{ш.},$ мм
0,688	0,327	1,547	389,6	0,655	1,528	69,4	0,178	5,614	708,4

*Площа озера (F), абсолютна відмітка рівня води ($H_{абс.}$), глибина середня ($h_{ср.}$) та максимальна ($h_{max.}$), довжина водойми (L), ширина максимальна ($B_{max.}$) та середня ($B_{ср.}$), довжина берегової лінії (l), коефіцієнти – порізаності берегової лінії ($K_{п.}$), видовженості озера ($K_{вид.}$), ємкості ($K_{емк.}$), відкритості ($K_{відк.}$), глибинності ($K_{гп.}$), об'єм водних мас ($V_{оз.}$), показник площі (K), питомий водозбір (ΔS), об'єм приточних вод з водозбору ($W_{пр.}$), умовний водообмін ($a_{вод.}$), питома водообмінність ($\Delta a_{вод.}$), шар акумуляції ($A_{ш.}$). **Середньорічний модуль стоку, дм³/с км² – 4,0.

Вода в озері коричневого кольору, має реакцію рН від слабокислої (6,1 – 11.04.1989 р.) до нейтральної (7,55 – 24.10.1991 р.). Прозорість води низька – 0,5–0,7 м. Загальна мінералізація 80–110 мг/дм³. Останнім часом в озері збільшується вміст Fe_{заг.} – 2,15 мг/дм³, NH₄⁺ – 1,07 мг/дм³, SO₄²⁻ – 82,56 мг/дм³, а з ними й загальна мінералізація [3]. Озеро за біологічною продуктивністю перебуває на стадії від евтрофного до дистрофного типу.

Надводна рослинність розвинута вздовж берегів озера й представлена переважно ситником, очеретом звичайним. Із рослин із плаваючими листями зрідка зустрічається латаття біле та глечики жовті, які поширені переважно уздовж берегів серед надводної рослинності. З підводної рослинності поширена елодея, дещо менше водопериця колосиста, рдесники (блискучий, гребінчастий, плаваючий, пронизанолистий), стрілолист; з підводної рослинності поширені харові водорості. У багатьох місцях водна рослинність вкриває озеро суцільним килимом. Близько 80,0 % становить заростання дна водойми.

Площа водозбору незначна і становить лише 0,55 км² (рис. 1). Обмежуючим чинником, що вплинув на площу водозбору є меліоративні канали, які оточують водойму в радіусі 300–500 м. Тальвеги каналів перехоплюють поверхневий стік у водойму.

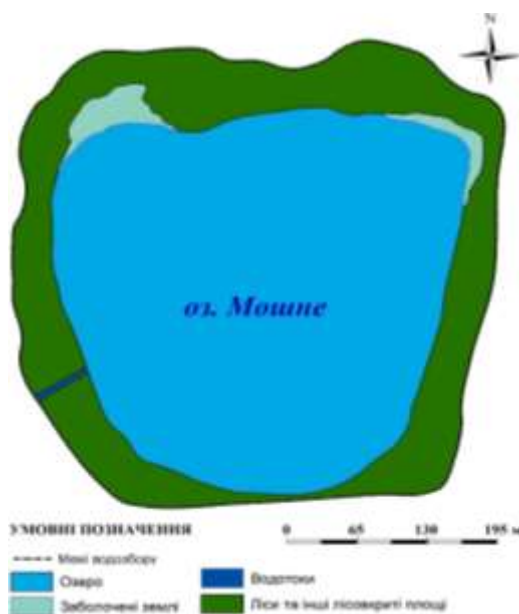

Рис. 1. Конфігурація водозбору оз. Мошне та типи земельних угідь

У структурі земельних угідь водозбору озера на площу водойми припадає 65,6 %, ліси – 31,76 %, заболочені землі – 2,46 %, малі водотоки – 0,18 % (рис. 2). За критерієм співвідношення антропогенно-трансформованих угідь (АТУ – канали) та еколого-стабілізуючих угідь (ЕСУ – озеро, ліси, заболочені землі) водозбір оз. Мошне характеризується еталонним геоecологічним станом (АТУ – 0,18 %, ЕСУ – 99,82 %). Коефіцієнт господарського освоєння водозбору є дуже низький (0,002).

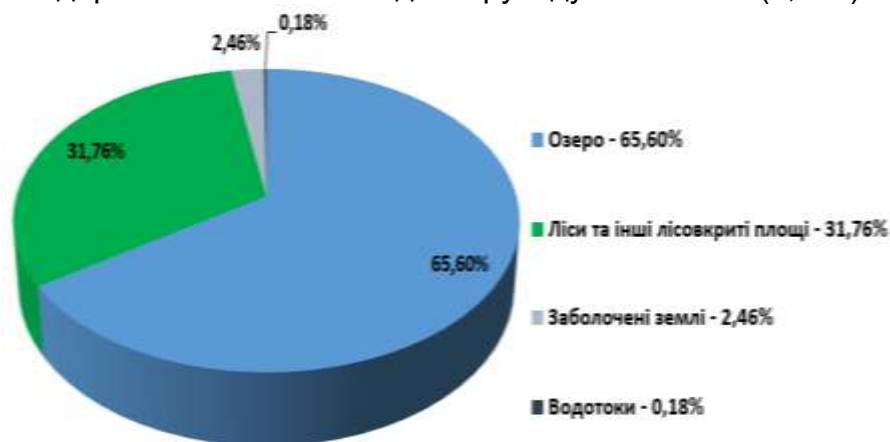

Рис. 2. Структура земельних угідь водозбору оз. Мошне

Важливою складовою в оцінці геоecологічного стану озер є донні відклади. По суті, літологічний склад та геохімічні властивості донних осадів є «дзеркалом» природно-аквального комплексу (ПАК) озера. З метою з'ясування складу, потужності та особливостей залягання донних відкладів, а також радіальної міграції хімічних елементів у центральній частині ПАК було закладено поперечник (рис. 3).

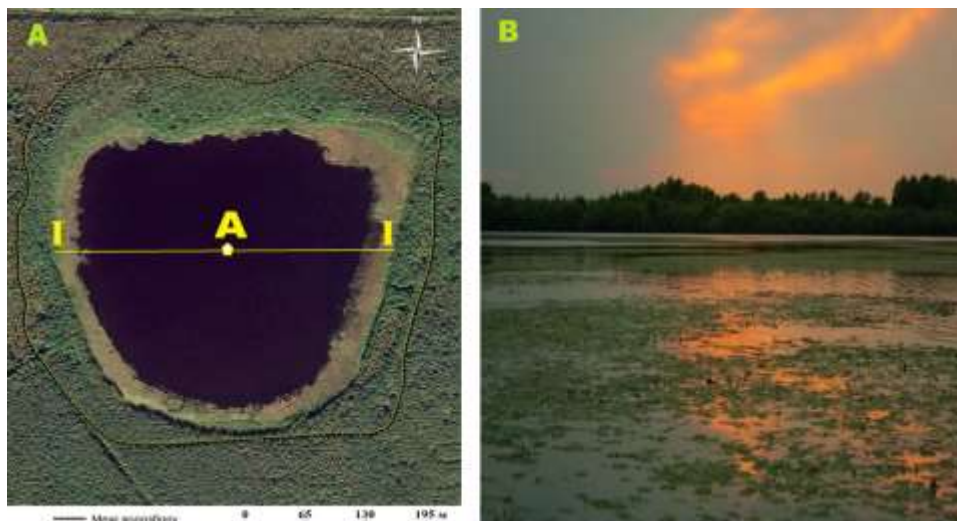

Рис. 3. Схема (А) закладання поперечника (I-I) стратиграфічного розрізу оз. Мошне з пунктом відбору проб (А) та світлина акваторії водойми (В).

Світлина озера запозичена з ресурсу [5]

Як показав стратиграфічний розріз донних осадів озера, тут наявні поклади торфу (до 2,9 м), сапропелю зоогенового (до 9,9 м), сапропелю органо-залізистого (до 5,5 м). Максимальна потужність донних осадів 10,9 м, середня – 5,65 м. Товща пелогену сягає 0,2–0,4 м. Органо-мінеральні відклади озера з відмітки 150,0 м н.р.м підстеляються алювіальними пісками (рис. 4).

Площа сапропелю (за матеріалами Київської ГРЕ) в межах озера становить 31,6 га, а з урахуванням поширення сапропелю за межами озера – 48,3 га. Загальні запаси сапропелю в озері при середній природній вологості 93,0 % – 1785,4 тис. м³, а у перерахунку на умовну 60,0 % вологість – 320,2 тис. т. З урахуванням поширення сапропелю за межами водойми, загальні його запаси на 60,0 % вологість складають 419,3 тис. т.

Зоогенові відклади залягають у верхній частині сапропелевої товщі й поширені у межах водного дзеркала озера. Площа поширення 25,4 га. Середні значення геохімічних характеристик сапропелю у межах озера такі: зольність – 27,5 %, вологість – 93,9 %, CaO – 3,2 %, Fe₂O₃ – 5,6 %, P₂O₅ – 1,27 %, N_{заг.} – 3,1 %, K₂O – 0,2 %, S_{заг.} – 1,8 %. Кислотність змінюється у межах 7,54–5,34.

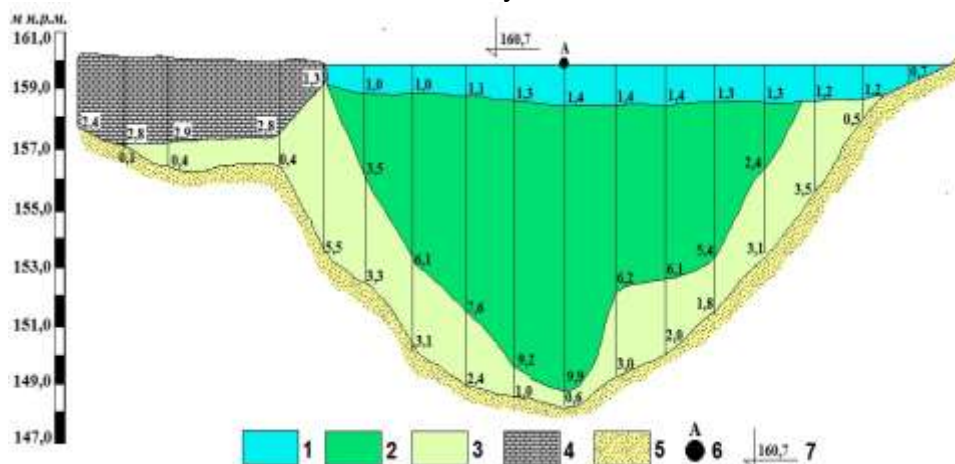

Рис. 4. Стратиграфічний розріз оз. Мошне (побудовано за матеріалами Київської ГРЕ)

Умовні позначення: 1 – вода, сапропель: 2 – зоогеновий, 3 – органо-залізістий; 4 – торф, 5 – алювіальні піски, 6 (A) – пункт відбору проб донних відкладів на геохімічний аналіз, 7 – уріз води (м над рівнем моря).

Органо-залізісті сапропелеві відклади залягають під зоогеновими, а за межами акваторії під торфом. Площа поширення 31,6 га. Середні геохімічні характеристики цього виду сапропелю наступні: зольність – 41,5 %, вологість – 91,1 %, CaO – 3,3 %, Fe₂O₃ – 6,7 %, P₂O₅ – 0,9 %, N_{заг.} – 3,0 %, K₂O – 0,6 %, S_{заг.} – 2,1 %. Кислотність змінюється від 4,74 до 7,60.

Розглянемо особливості розподілу хімічних сполук, зольності та кислотності у геологічному профілі керну зондувальної точки А (рис. 4). Уміст сполук Fe₂O₃ (у % на суху речовину) у цій точці профілю варіює від 3,24 % до 11,0 %, середня концентрація – 6,06 %. Концентрація сполук CaO перебуває у межах від 1,54 % до 5,96 %, середній уміст в пробах – 3,04 %. Аналіз умісту сполук K₂O в пробах показав, що він варіює від 0,10 % до 0,60 %, а середній показник складає 0,18 %. Концентрація сполук P₂O₅ в пробах коливається від 0,450 % до 2,588 %, середня – 1,45 %. Уміст N_{заг.} на усьому геологічному профілі точки зондування варіює від 2,10 % до 4,20 %, середній вміст – 3,21 %. Речовинний уміст S_{заг.} у керні знаходиться у межах від 1,14 % до 2,06 %, а середній – 1,65 %. Показники зольності проб донних відкладів доволі мінливі, від 24,0 % до 52,5 %, а середні – 29,13 %. Кислотність сольової суспензії в пробах донних осадів озера змінюється від близької до нейтральної (5,56) та лужної (7,54), середній показник віднесено до нейтрального класу (6,50). Детально радіальна міграція хімічних сполук та елементів, а також розподілу кислотності на різних горизонтах пункту зондування донних відкладів А наведена на рис. 5а–5б.

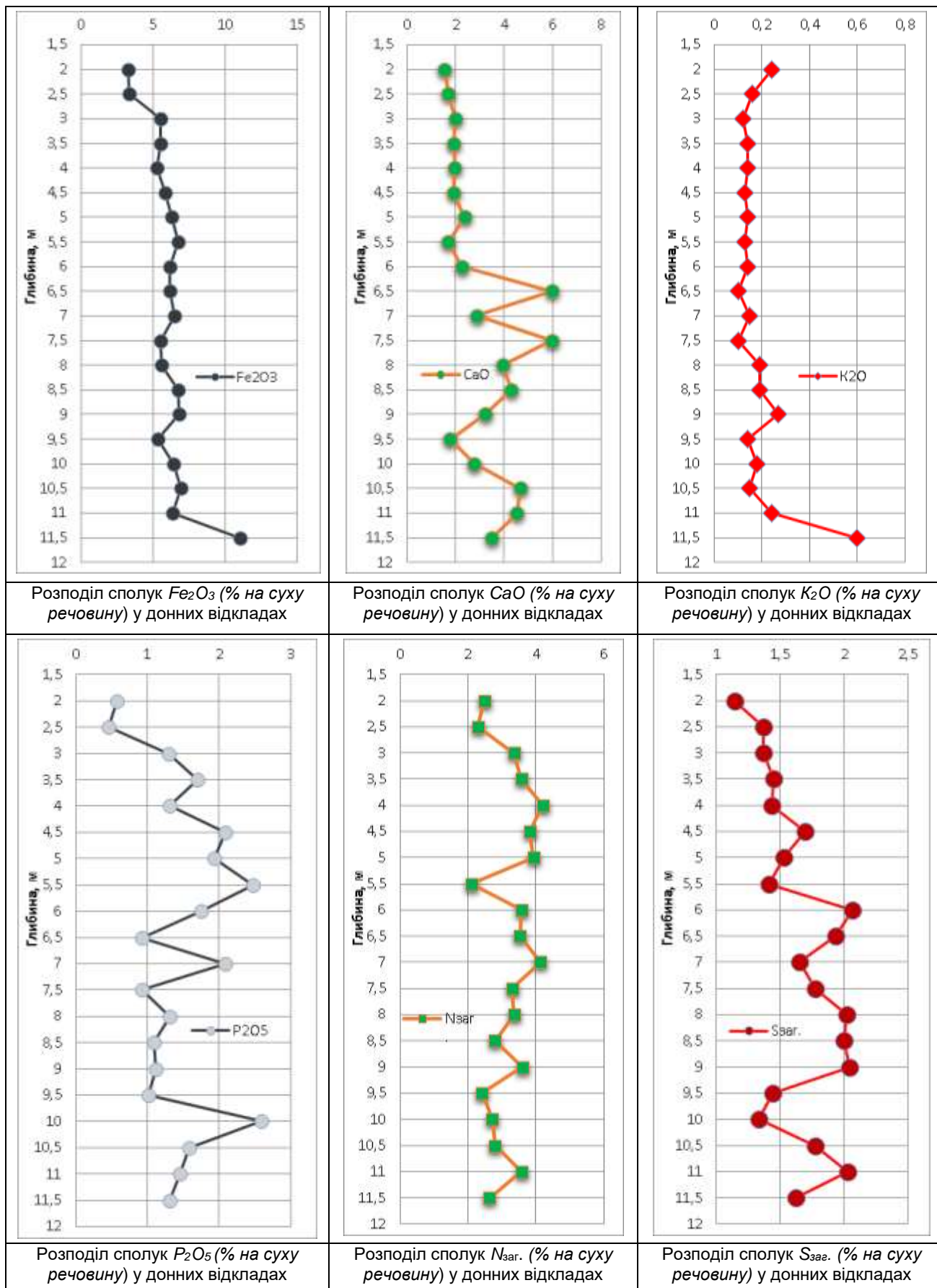

Рис. 5а. Розподіл хімічних елементів (сполук), зольності та рН у профілі донних відкладів оз. Мошне (графіки побудовано за матеріалами Київської ГРЕ)

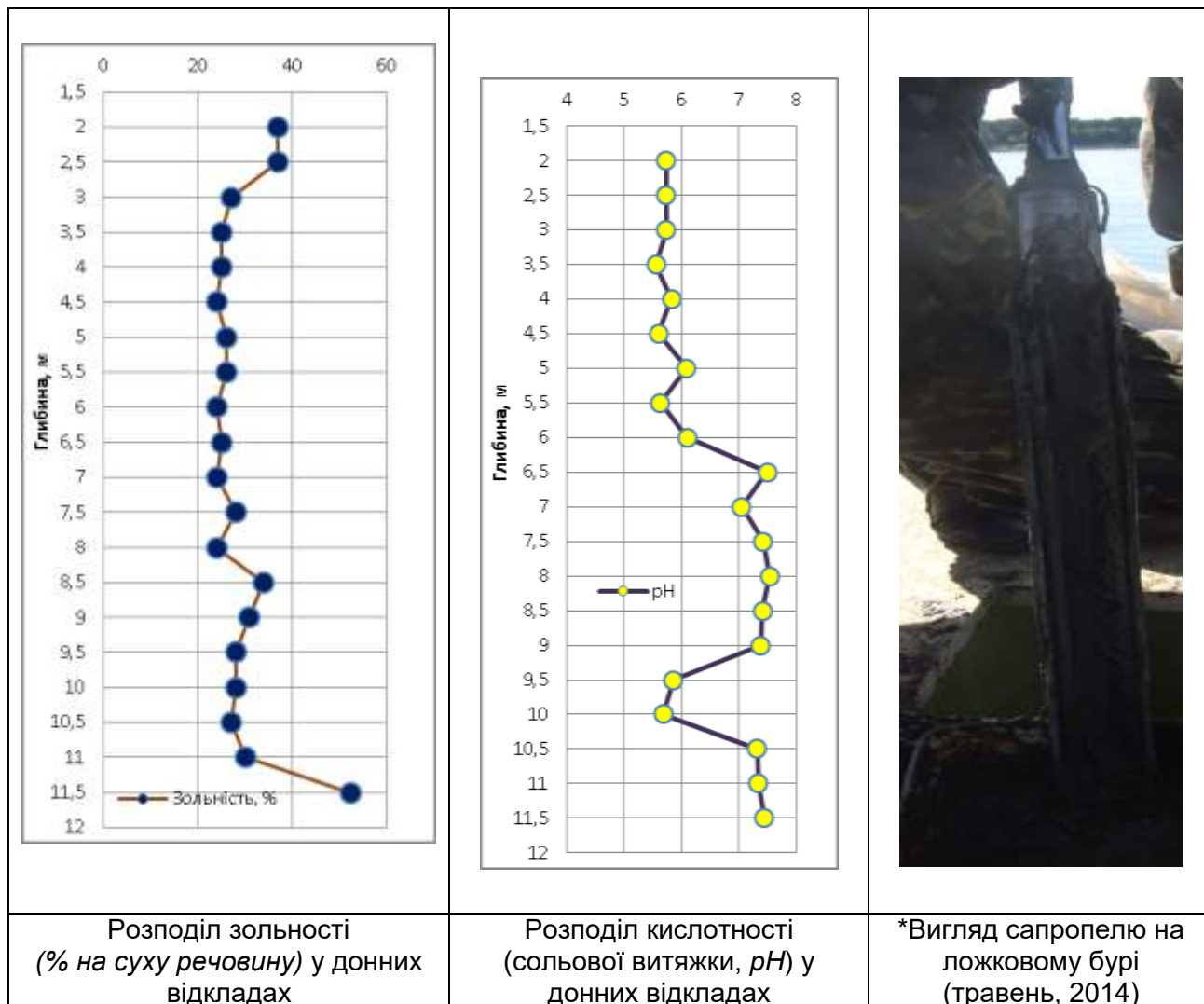

Рис. 5b. Розподіл хімічних елементів (сполук), зольності та рН у профілі донних відкладів оз. Мошне (графіки побудовано за матеріалами Київської ГРЕ, *Світлина В. Мартинюка)

Висновки. За параметрами структури земельних угідь та співвідношенням АТУ до ЕСУ водозбір оз. Мошне віднесено до еталонного геоекологічного стану. У 70-х роках ХХ ст. у результаті проведення осушувальної меліорації, була створена сітка меліоративних каналів навколо озера, яка й призвела до обмеження поверхневого стоку, що порушило ландшафтно-гідрологічне функціонування водойми. Озеро доволі швидкими темпами замулюється та заростає надводною та підводною рослинністю й фактично трансформується в озерно-болотний природний комплекс. Отриманні результати геоекологічних параметрів цілісної озерно-басейнової системи можуть стати основою майбутнього екологічного паспорту водойми.

Малозольні (зоогенові) сапропелеві відклади озера мають перспективу використання в бальнеології курорту «Шацькі озера». Малозольні та середньозольні сапропелі (зоогенові, органо-залізисті) можна використовувати для приготування мінерально-кормових добавок для тварин, а також як добрива у сільському господарстві. Водночас, видобуток сапропелю з озера буде суперечити екологічному законодавству, оскільки водойма є складовою частиною заповідного масиву Шацького НПП.

Пропонуємо продовжити комплексні моніторингові спостереження на оз. Мошне. Необхідно здійснити палеогеографічну реконструкцію озера, оскільки наведена інформація з інтернет джерел про вік водойми 9800 років [5], документально нами не

підтверджена з офіційних наукових видань. Перспективним є створення ландшафтної карти озера, що увійде до бази даних природно-аквально-комплексів Шацького НПП.

У рамках уже згаданого проєкту «Полісся – дика природа без кордонів: збереження одного з найбільших природних районів Європи» необхідно продовжувати геоecологічні дослідження транскордонних озер Прип'ятського Полісся з метою надання окремим водоймам природоохоронного статусу, а на інших – розробляти шляхи збалансованого природокористування.

Джерела та література

1. Корлятович Т. Ю., Тартачинська З. Р., Покотило І. Я. Дослідження аномальності стану рівня води Шацьких озер у 2019 році. *Науково-практичний журнал. Екологічні науки*. 2020. № 1 (28). С. 221–227. DOI <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2020.eco.1-28.35>

2. «Полісся – дика природа без кордонів: збереження одного з найбільших природних регіонів Європи». URL: <https://www.ecology.zt.gov.ua/novyny%2021.12.2019.htm>

3. Ситник Ю. М., Шевченко П. Г., Морозова А. О., Матейчик В. І., Хомік Н. В., Халтурин М. Б., Комісаренко В. О. Гідрохімічні дослідження озера Мошне. *Стан і біорізноманіття екосистем Шацького національного природного парку та інших природоохоронних територій*. Матеріали наук. конф. «Стан і біорізноманіття екосистем Шацького національного природного парку та інших природоохоронних територій» (сmt Шацьк, 8–11 вересня 2016 р.). Львів: СПОЛОМ, 2016. С. 81–84.

4. Структура Шацького національного природного парку. URL: <http://shpark.com.ua/struktura/>

5. Шацькі озера: 8 дивовижних перлин Шацького національного природного парку (фото). 29.05.2021. URL: <https://vsviti.com.ua/nature/24940>

Для нотаток

Наукове видання

Актуальні проблеми міжнародних відносин і регіональних досліджень

Матеріали Міжнародної науково-практичної
інтернет-конференції,
м. Луцьк, 6 грудня 2021 р.

(українською, англійською, польською, російською мовами)

Друкується в авторській редакції
Верстка В. Й. Лажніка

Підписано до друку 10.12.2021 р. Формат 60x84¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Arial.
Друк цифровий. Обсяг: **20,70** ум. др. арк., **19,86** обл.-вид. арк.
Наклад 300 пр. Зам. № Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65)
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.